

В книгата се разказва за времето между 1985 и 1991 г., за края на „студената“ война между капиталистическите и социалистическите страни, както тогава наричат Запада и Изтока. Към Запада принадлежи и Западна Германия (ФРГ), а към Изтока – Източна Германия (ГДР). Берлин е разделен на западна и на източна част и между тях има държавна граница. По нея минава „Берлинската стена“. Бранденбургската врата, показана на предната корица, е точно в центъра на Берлин, на границата между двете части на града, и става символ на разделението на Германия и на Европа.

Авторът е бил журналист в международното направление на „Работническо дело“. Работи в западногерманската столица Бон и е свидетел на германското обединение. В книгата той споделя лични впечатления от политици като Горбачов, Кол, Живков, Геншер, Лиров, Бранд, Лафонтен, Враницки, Шеварднадзе и други. Разказва за западногермански бизнесмени, общественици, хора на изкуството, за връзките им с България. Използва официални документи, статии от вестници и списания, аналитични материали и затова книгата може да се определи като историко-мемоарна.

През онези години в германските медии наричат тези, които живеят в източен Берлин, съответно в Източна Германия, а и въобще в Източна Европа - осита (Ossis), което произхожда от немската дума за изток – Ost. Тези пък, които живеят на запад от Бранденбургската врата, по аналогия са наречени весита (Wessis) от немската дума West (запад).

Димитър
Хаджиниколов

ОСИТА И
ВЕСИТА

Димитър
Хаджиниколов

ОСИТА
И ВЕСИТА

Осита и Весита

Copyright © 2023 Димитър Веселинов Хаджиниколов
© Издател – Фондация „Буквите“

ISBN 978-619-154-540-7

Съдържание

Увод.....	4
1. Пролетта на надеждите.....	6
2. Мъртво вълнение.....	70
3. Кварталът на властта в Бон.....	108
4. Кореспондентът на път.....	220
5. Отварянето на Бранденбургската врата.....	292
6. Осита и весита.....	348
7. Краят на перестройката.....	416

Увод

Годините от 1985 до 1991 г. бяха и остават спорни. За някои хора те са време на провалилата се перестройка, на разочарованието и разпадането, за други са успешни години, открили нови възможности и донесли обединение и възход, но за всички нас, които живяхме тогава, преди и след отварянето на Бранденбургската врата, това бе крайно интересен исторически период. Като кореспондент на в. „Работническо дело“, по-късно на „Дума“, аз имах шанса да наблюдавам отблизо част от политическите събития от онова време, да разговарям с влиятелни личности, да се докосна до видимите и невидимите страни на историческите процеси, затова реших, че ще е от полза да споделя някои спомени и наблюдения, без да претендирам нито за изчерпателност, нито за безпогрешност. Човешко е да се греши, затова моля за извинение ако неволно съм пропуснал нещо или паметта ми е изневерила.

Много се чудих как да нарека книгата. Отначало избрах заглавието „По ръба на времето“, струваше ми се оригинално, но след това го отхвърлих, защото всъщност не означава нищо, пък и не се ли движи всеки от нас по ръба на своето време, което му е отредила съдбата, и защо моето време трябва да е било с нещо по-особено или по-важно? След това си спомних за един разговор с Валери Найденов през лятото на 1990 г. Бях се върнал в София в отпуска и един ден се мотаех из редакцията, когато той ме повика в кабинета си. Беше заместник главен редактор на в. „Дума“, отговаряше за кореспондентите в чужбина. Започнахме разговора с някакви служебни въпроси, след това се заговорихме за ситуацията в страната. Валери Найденов каза нещо, което съм запомнил - историята е като едно огромно махало, то непрекъснато се движи, издига се в едната посока до крайната си точка, например в ляво, и след това се спуска до другата крайна точка, този път в дясно. Според него в началото на 90-те години махалото на нашата история бе достигнало своята крайна дясна позиция и скоро щеше да тръгне обратно наляво. Наистина нещо такова се случи през периода 1993-1995 г., но само за кратко. Както и да е, това с махалото на историята е добра метафора и аз се замислих дали да не кръстя книгата си „Кореспондентът и махалото“, но пак се отказах, стори ми се твърде помпозно.

Следващата идея бе заглавието да е „Живков, Кол, Горбачов и другите“. Нали личното битие и личното съзнание са само част от общото битие и от общото съзнание. Или както е казано в „Людвиг Фойербах и краят на немската класическа философия“, личността е само една пресечна точка на различните обществени отношения. А кои бяха тези, които олицетворяваха онзи исторически период, не бяха ли това Живков у нас, Кол в Западна Германия, а донякъде и в цяла Западна Европа, Горбачов в Източния блок, а защо не и в целия свят. Следователно за да разберем онова време трябва да разберем водещите личности, които са го определяли. Да, донякъде е така и за това на посочените личности е отделено доста място в книгата. Но след известен размисъл аз все пак реших, че „лицето“ не означава всичко. Историята се прави и от ръцете, краката, мозъка, от тези, които попадат в графата „другите“. В онези години, а и след това, както политиците, така и ние, „другите“, в Германия, а и в цяла Европа, бяхме разделени, най-напред от една видима, а след това и от една невидима стена, на „осита“ (Ossis) на изток от стената и на „весита“ (Wessis) на запад. Затова се спрях на настоящото заглавие.

1. Пролетта на надеждите

Запомнил съм пролетта на 1985 г. като светло, приятно време, с аромат на събуждащ се живот и с улици окъпани от дъжда на оптимизма. Може би защото бях млад, на 32 години, може би защото бях младоженец и то през тези фантастични месеци, когато още нямаш никакви истински семейни ангажименти, преди да има деца, ядове с родителите, спорове за мебелите... Тогава аз не знаех каква огромна роля ще има тази пролет за моя по-нататъшен живот, а и не само за моя. Пътувах си с тролея, отивайки на работа в „къщата с бръшляните“ на ул. „Гагарин“, за която ще разкажа по-нататък и си подсвирквах както правеше Васко Кеца, и той на моята възраст, и той оптимист, в модната тогава песен: „Казано честно всичко ми е наред...“.

Но да започнем от началото. Беше през първата половина на месец ноември 1984 г. Надвечер. Помня, че валеше онзи отвратителен софийски ситен и безкраен студен есенен дъжд. Някъде към шест следобед аз слязох от тролей № 5 на спирка „Полиграфически комбинат „Димитър Благоев“, влезнах в полутъмния подлез, пресякох булевард „Ленин“ и се изправих пред огромната сива сграда, строена през 50-те години в тъй наречения сталински стил. Тук се намираще целият партийен печат – редакциите на вестниците и списанията на ЦК на БКП, както и партийното издателство. Най-отгоре, под покрива на сградата, светеше червен неонов надпис „Работническо дело“.

Изкачих няколкото стъпала до огромната входна врата от масивно дърво, натиснах с всички сили месинговата дръжка и с мъка отворих. Щом прекрачих прага вратата зад мен плавно се затвори и неволно направих крачка напред в мрачното входно фоайе с размери около десет на пет метра, от което нагоре водеше солидна мраморна стълба с лакирани дървени перила, осветявана от мъждукащи флуоресцентни лампи, поставени на високия таван и отстрани по облицованите с варовик стени. Почувствах се като в мавзолея на Георги Димитров.

Отстрани до входа имаше портиерска будка, а пред стълбите стоеше на пост милиционер. Отидох до будката, наведох се към прозорчето за да ме чуят по-добре и се представих:

- Добър вечер, казвам се Димитър Хаджиниколов, идвам за среща с другаря Йотов.

- Човекът в будката погледна в някаква тетрадка и отговори:
- Паспортът, ако обичате.
- Заповядайте.

Написа ми пропуск и ме упъти как да стигна до кабинета на „Главния“ – на втория етаж, в ляво, в дъното на коридора, там пишело на вратата. Тръгнах нагоре по стълбището, някакъв младеж изтича покрай мен надолу, подсвирквайки си с уста и ме поздрави, след това свих по широкия коридор на втория етаж вляво. Почти нямаше хора. Явно бях уцелил времето, когато вестникът се „вари, но водата още не е кипнала“. Вървах по опънатата на пода червена пътека и се вирах в табличките на вратите на кабинетите. Ето го и този на Главния редактор. Почуках. Нямаше реакция, Отворих двойната врата – това всъщност бяха две врати, които се отваряха едновременно с някакъв странен метален механизъм, и влязох. Кабинетът беше просторен, слабо осветен. В единия край имаше голямо бюро, затрупано с вестници, книги, бумаги. Зад бюрото седеше Йордан Йотов и четеше вестник, навярно корекции от новия брой на „Работническо дело“. Бумагите и лицето му бяха осветени от силна настолна лампа. Когато ме видя той се изправи и тръгна към мен, като ми посочи дивана и фотьойлите в другия край на кабинета около една масичка. Йотов бе висок, слаб с уморени, изпитателни очи, добре видими през стъклата на очилата. Косата му беше прошарена, а устните свити в нещо като зачатък на усмивка, подобна на тази на Мона Лиза.

Седнахме във фотьойлите. Той започна:

- Здравейте другарю Хаджиниколов.
- Добър вечер, другарю Йотов.
- Желаете ли кафе?

Нямаше как да откажа. Йотов стана, отиде до бюрото, набра някакъв номер и поръча кафета. По-късно, когато вече работех във вестника свикнах с непрекъснатото пиене на кафе, но тогава за мен бе малко странно, че се пие кафе вечерно време.

Той знаеше всичко не само за мен, но и за семейството ми, затова започна по същество:

- Вестникът иска да засили научно-аналитичния си характер, затова сме решили да назначим няколко човека, които са кандидати на науките. Вие вече сте поместили при нас интересни статии за Африка. На нас ни е необходим специалист по тази тематика в Международното направление. Как гледате на една такава перспектива?

Мен не ме съдржаше да извикам веднага „Съгласен съм“, но от приличие задържах дъха си за няколко секунди. След това, както бе прието, благодарих и уверих другаря Йотов, че ще направя всичко възможно за да оправдая доверието му. Той реагира вяло, защото очакваше моя отговор, каза още нещо за новите задачи на вестника, попита ме нещо за дисертацията ми и с това аудиенцията ми приключи. С туптящо сърце аз напуснах кабинета на Главния и се запътих с бодра крачка обратно по коридора към мраморните стълби. Спуснах се по тях, казах довиждане на дежурния милиционер, прекосих в сумрака огромното входно помещение, оставих на дремещия портиер разписания от Йотов пропуск и отворих тежката двуметрова врата. Лъхна ме чист влажен въздух, идващ от „Парка на свободата“ (б.а. днес „Борисовата градина“) от другата страна на булеварда.

Имаше защо да ми подскача сърцето. Току що бях разговарял с един от най-важните хора в България, член на Политбюро, отговарящ там за идеологията. Сега пред мен се беше открихнала една врата към нов, непознат свят, открил се беше невероятен шанс не само да стана журналист, нещо за което мечтаех, но и много повече, да стана журналист-международник, част от елита на тази професия. Освен това новото ми работно място би означавало и огромен карьерен скок, защото вестник „Работническо дело“ бе не кой да е вестник, а „вестникът“, както казваше народът. Това бе официозът на Народна република България, изданието на управляващата вече 40 години Българска комунистическа партия. Имаше тираж от 600 хиляди екземпляра, много повече отколкото всички днешни вестници взети заедно. Каквото се появеше в „Работническо дело“ това се считаше за безспорен факт. А външният отдел на „Работническо дело“ – това беше просто черешката на тортата. Той изпращаше свои хора за кореспонденти в чужбина и то на какви места – в Ню Йорк, Москва, Лондон, Париж, Бон...

Отговорях ли аз на изискванията за да получа такъв пост? Сложен въпрос. Кой бяха моите плюсове. Бях завършил с отличие (червена диплома) специалност „Международни икономически отношения“ в Московския държавен институт (МГИМО). Същото това прословуто МГИМО, където бяха завършили тогавашният ни външен министър Петър Младенов, постоянният ни представител в СИВ Андрей Луканов и други важни хора от властта. Факт беше също, че в края на 1983 г. бях защитил дисертация пак в, МГИМО,

за търговско-икономическите отношения на България със страните от Тропическа Африка. Председател на Научния съвет, пред който защитих дисертацията, беше не кой да е а професор Емилия Андреевна Громико, дъщерята на легендарния съветски външен министър Андрей Громико. Знаех три чужди езика – руски, немски и английски. Всичко това бяха мои активи, които пасваха в новата доктрина на Йотов, главният идеолог на Партията, за особената роля на „Работническо дело“, не само като пропаганден орган, но и като аналитичен център на Централния комитет. Имах ли подготовка за международник? Безспорно имах – отговарях за ресора „Африка“ в Секцията за развиващите се страни на тогавашния Институт за международни отношения и социалистическа интеграция към БАН (ИМОСИ). Бях вече отпечатал десетина статии, в това число, както отбеляза и Главният, в самия официоз „Работническо дело“. Статиите бяха по актуални теми, свързани с Африка, апартейда, развиващите се страни. Сега, от дистанцията на времето ми е трудно да преценя доколко те са имали някаква научна или публицистична стойност. Вярно е, че бях ходил в Любляна и бях участвал в конференция на ООН за Намибия, че се подвизавах и на конференция по същата тема в Берлин, но е също така вярно, че за отпечатването на статиите ми в „Работническо дело“ помогна и приятелството ми с журналиста от вестника Валери Натан, по-големият син на академик Жак Натан. Валери работеше като редактор в „Международния отдел“. Връзката ни беше по линия на бащите ни, защото Жак Натан, който по това време вече беше починал, е бил кум на сватбата на родителите ми – Веселин и Мария Хаджиниколови. Той помогна, но нима това не е нормалният път, по който минават всички начинаещи автори?

Против мен също имаше солидни аргументи. На първо място не бях член на БКП, а исках да ставам журналист в органа на ЦК на БКП! Но аз не бях единственият подобен случай. По това време Партията се бе силно разраснала и Политбюро провеждаше политика за ограничаване на приемането на нови членове, ето защо и в „Работническо дело“ имаше доста млади журналисти, които не бяха членове на БКП. Въобще достъпът в БКП бе ограничен до две групи – деца на активните борци против фашизма и капитализма, наричаха ги „децата на активните“ и млади работници. На интелигенцията се гледаше с лошо око, особено след нейната „контрареволуционна“ дейност в Чехословакия през 1968 г. Друго

препъни камъче към работното ми място в „Работническо дело“ можеше да стане пълната липса на журналистически стаж, както и липсата на специализирано журналистическо образование. Нямаше и журналистически традиции в семейството ми. Вярно е, че баща ми дълги години бе заместник главен редактор на списание „Исторически преглед“, а от средата на 80-те години на миналия век бе и негов главен редактор, като едновременно с това бе и главен редактор на списание „Етнография“, но това не се броеше в журналистическите среди. Младите, самоуверени водещи от телевизията и радиото, репортерите и другите „вестникари“, познати на всяка лелка и на всеки хлапак в страната, чиито лица и имена не слизаха от екраните и от страниците на вестниците, гледаха с презрение за сухарите, т.е. на тези като мен, наричани тогава „научни работници“. Затова за много от колегите ми в „Работническо дело“ аз бях парашутист, паднал незнаяно откъде и как в тяхната елитна медийна среда, човек без съответните семейни журналистически традиции и без репортерски заслуги, изстрадани по полета и цехове.

След срещата ми с Йотов се заредиха дни и седмици на очакване. Лека полека отмина зимата. Дойде пролетта. С очарователната ми съпруга Маргарита бяхме погълнати от тревогите и надеждите, които изпитват всички млади двойки и въпреки тръпката на очакването времето сякаш летеше. Работехме и двамата. Маргарита се трудеше в администрацията на Народната библиотека. Тя тръгваше сутрин първа от малкия ни апартамент, временно отстъпен от нейните родители, в кооперацията на ул. „Лайош Кошут“. Малко след нея потеглях на работа и аз. Поемах с тролея към приказното си работно място – „къщата с бръшляните“, където се намиреше секция „Развиващи се страни“ на ИМОСИ. Двуетажната къща с френски прозорци и стилна веранда бе завещана на БАН от някакъв академик. Тя повече приличаше на италианска вила от филм от периода на неореализма, отколкото на научен институт. Около къщата имаше градинка с цветни лехи, жив плет и добре оформени алеи с пейки. Всичката тази прелест бе до самия парк, от който ни делеше само улица „Латинка“. На първия етаж бе нашата секция от ИМОСИ. Етажът включваше една средно голяма стая, в която бяха бюрата на младшия научен състав, друго едно, по-обширно помещение, навярно служило за салон за приеми, където бе библиотеката ни и провеждахме заседанията на секцията. Имаше и трето фантастично помещение, подобно на будоар или

може би на кабинет на ексцентричен учен. То бе с изящни френски прозорци, ефектен полюлей, веранда, облицована с врачански варовик. Тук бе кабинетът на началника, т.е. на ръководителя на секцията. На втория етаж на къщата се бяха настанили някакви странни птици - химици, физици, икономисти, прависти и подобни, които формираха авангардно за времето си научно звено, занимаващо се с екология, макар че по онова време почти никой не разбираше същността на това понятие . Над втория етаж от стълбите се влизаше в още едно таванско помещение, разположено под самия покрив. То също бе зачислено на секцията ни от ИМОСИ.

Улицата, на която се намираще „къщата с бръшляна“, носеше името „Майор Юрий Гагарин“, за тези които са се родили през новия век пояснявам – Юрий Гагарин е първият човек, летял в космоса. Беше го направил през 1961 г. като космонавт от тогавашния СССР. Та покарай името на улицата нас, от секция „Развиващи се страни“, ни наричаха на майтап Гагаринци. Нашата секция беше нещо уникално даже за ИМОСИ, където бе пълно с млади хора. Имахме пет страхотни млади дами, дето се казва на 29 години, две блондинки и три брюнетки, всичките младши научни сътруднички и всичките с големи възможности и не по-малки амбиции. Към тях трябва да добавим и една шиказна дама на предпензионна възраст, перфектно владееща френския език и френските маниери, която ни бе библиотекарка и по съвместителство изпълняваше функциите на секретарка и домакиня. Освен като „Гагаринците“, нашата секция бе известна и като „Харемът на Малхасян“. Шефът ни Едуард Малхасян бе неотразим мъж в най-добрата си възраст, старши научен сътрудник втора степен (днешното доцент). Към секцията се водеха по ведомост и трима-четирима професори и доценти, които почти не се мяркаха на „Гагарин“, освен когато имаше заседание на секцията. Сред тях бяха проф. Тодор Вълчев, бъдещият председател на БНБ и проф. Стоил Сукманджиев, виден учен по история на световното стопанство. Жената на Сукманджиев бе много по-млада от него, казваха, че му била бивша студентка. По този повод съм запомнил анекдота, че да имаш много по-млада съпруга е като да си състезател от Формула 1 – страшни емоции, но не знаеш на кой вираж може да излетиш от пистата. Сякаш за да потвърди анекдота проф. Сукманджиев взе, че един божи ден умря внезапно от инфаркт. Сред светските дами и хабилитираните лица се мотаехме и няколко младоци, сред които бе и моя милост.

Отначало работното ми бюро беше на първия етаж при красавиците, което бе от една страна много приятно, от друга малко смуцаващо. Сутрин, след като приключеше ритуала с приготвянето и пиенето на кафето, дамите, по женски, се захващаха да сплетничат, често засягайки доста интимни теми, и да си оправят грима и тоалетите. Всичко това силно смуцаваше моята млада и неукрепнала душа и правеше мустачките ми още по видимо да стърчат. Явно Малхасян долови колко взривоопасна е ситуацията, затова ме изхвърли от привилегированото ми позиция на първия етаж директно на тавана, в една малка стаичка с отшелника Сашо (б.а. – *Александър Александров – сега виден бизнесмен*). Той да си човърка проблемите на АСЕАН, аз пък на Черна Африка. Но кафето все пак продължих да си пия с дамите и това не бе малко.

И така седмиците се нижеха – закуска, тролей № 5, булевард „Ленин“, къщата с бръшляна, кафе със светските дами, обяд в стола на „Главпроект“ срещу новата сграда на Министерството на външните работи“, пак тролей № 5, вечерна разходка из София с любимата ми съпруга, увлечени в разговори за бъдещето. Сутрин, когато тролеят ми минаваше покрай огромната сграда с колоните и надписът отгоре „Работническо дело“, сърцето ми трепваше, но след това ме поемаше ритъма на ежедневието. Така продължи до м. март 1985 г. Тогава настъпиха големи промени. Един следобед, като се прибирах с тролея, видях, че на Полиграфическия комбинат са провесили дълго траурно черно знаме. Това се правеше само ако е починал някой много „голям човек“ у нас или в СССР. Не беше трудно да се досетя, кой може да е „хвърлил топа“. Генералният секретар на КПСС, другарят Константин Черненко, отдавна береше душа. Въобще през последните няколко години често се беше случвало да провисват траурните знамена по сградите на властта, и почти винаги това ставаше заради събитията в СССР. Тамошното Политбюро, което ръководеше не само КПСС, не само СССР, но на практика и целият т. нар. социалистически лагер, се състоеше почти изцяло от старци, на възраст над 70 години, което при тогавашното развитие на медицината в СССР си беше „пределна възраст“. През 1983 г. тържествено погребяха край Кремълската стена до мавзолея на Ленин Леонид Брежнев, след една година го последва следващия Генерален секретар – шефът на КГБ Юрий Андропов, а сега, помислих си, дойде времето и на невзрачния Черненко. Не сбърках, като се прибрах у дома разбрах, че Москва отново е в траур, но този път ситуацията бе по-различна. Начело на комисията за

организиране на погребението на Черненко стоеше относително млад човек – никому неизвестния по онова време у нас Михаил Горбачов. Щом са го определили за шеф на тази комисия, значи ще бъде и новият Генерален секретар – в това нямаше никакво съмнение. Значи ни чакаха промени. Може би започваше пролетта на надеждата?

Промените не закъсняха. Веднага щом Горбачов стана Генерален секретар средствата за масова информация в СССР започнаха да си позволяват да печатат неща, които преди не смееха и да помислят да публикуват. Това особено се отнасяше за в. „Литературная газета“, списанията „Огоньок“ и „Аргументы и факты“, които масово се четяха и у нас. Замириса на озон, на голяма буря, която скоро щяха да нарекат със странната дума „перестройка“ (на български го превеждахме като „преустройство“, но по-често се използваше направо руската дума). Навярно по някакво загадъчно съвпадение, или може би не, но на мен ми се обадиха от отдел „Личен състав“ на „Работническо дело“, за да ме уведомят да си готвя документите за постъпване на работа при тях, точно когато Горбачов взе властта. Вълнението ми бе голямо, сменях не само работното си място, но и професията си. До този момент бях „научен работник“, сега щях да стана журналист!

И ето дойде заветния ден. Беше 1 април – понеделник. Ден на хумора и сатирата, но на мен не ми беше до шеги, когато се качвах с разтуптяно сърце по гранитните стъпала пред входа на Полиграфическия комбинат. Този път малко по-уверено отворих тежката входна врата, получих пропуска, показах го на милиционера и се изкачих на третия етаж, където трябваше да е моето работно място. През периода март-април 1985 г. в Международното направление на „Работническо дело“ бяхме назначени трима души – първият беше започнал работа в отдела от средата на март. Той беше свой кадър, син на известен журналист от БТА, казваше се Максим Божилов. От 16 април започнахме работа ние, другите двама „парашутистите“ – моя милост и Андрей Георгиев. Андрей беше работил известно време в Българското национално радио, но това разбира се не би било достатъчно при други обстоятелства да получи място в „Работническо дело“ и то в международното направление. Но и той, като мен, попадеше под създадената от Йотов нова графа „кандидати на науките, които усилват аналитичния потенциал на вестника“. Може би е имало и други фактори за нашите назначения, не знам. Времената бяха

сложни, водеше се борба на различни нива в партийната номенклатура. Факт е обаче, че Андрей не се задържа дълго в „Работническо дело“, напусна по собствено желание. Всъщност бе принуден да напусне, защото – ще стане дума по-нататък. Аз обаче приех предизвикателството, изкарах отначало изпитателния си срок, след това наложеного ми кореспондентство в провинцията и накрая даже заминах за Бон.

Макар, че като цяло се справях добре със задачите си, и даже няколко пъти получих отличие за публикуван „материал на броя“, то процесът на признаването ми като журналист във вестника бе тягостен и така и не разбрах дали въобще някога приключи. Изпитателният ми срок продължи както бе предвидено 6 месеца, но назначаването ми за литературен сътрудник бе обвързано със заминаването ми като окръжен кореспондент във Варна, за което ще стане дума по-нататък. Така или иначе, аз бях един от редките случаи, когато съвсем външен човек за вестника бе назначен там с редовен трудов договор.

А сега няколко думи за Международното направление на в. „Работническо дело“. Това бе елитен клуб. Неговите членове носеха като благородническа титла прозвището си „международник“. Заемахме десетина стаи от двете страни на коридора на третия етаж на Полиграфическия комбинат „Димитър Благоев“ (б.а. ако се брои и партерният етаж като първи етаж). Ако човек застанеше на площадката на централното мраморно стълбище и се обърнеше надясно, щеше да съзре масивните врати на нашите стаи, разположени от двете страни на полутъмния коридор. В дъното на коридора мъждееха светлините на голям месингов полилей. Там имаше площадка, приблизително 10 на 10 метра, където пък бяха стаите на стенографките и машинописките. Ако от площадката на централното стълбище се погледнеше в другата посока, наляво, то човек би видял кабинетите на началниците на вестника, най в дъното на коридора бе кабинета на Главния редактор, следваха кабинетите на някои от заместниците му. На самата площадка на централното стълбище имаше солидна двукрила врата зад която бе заседателната зала. Там се провеждаха ежедневните планьорки и някои други съвещания на ръководството на редакцията.

Когато постъпих във вестника, в рамките на международното направление имаше два отдела: „Капиталистически и развиващи се стани“ и „Социалистически

страни“. Аз бях зачислен към отдел „Капиталистически и развиващи се страни“. Ръководител на отдела бе Йоан Матеев, който съвсем наскоро се бе завърнал от Ню Йорк след успешен четиригодишен мандат. Ню Йорк бе най-престижното място за кореспондент ето защо Йони, както всички го наричаха, просто сияеше с ореола на преуспял човек. Той бе блага душа, или поне такава впечатление правеше. Изслушваше всеки, разбираше от майтап и предпочиташе бърбън. Нито веднъж не го чух да повиши тон, само понякога пускаше някоя остроумна ехидна реплика, но не и за колеги от отдела. Около отиването му в Ню Йорк витаеше обаче някаква сянка. Първоначално било решено за там да замине Ненко Сейменлийски. Всичко вече било готово, дето се вика Ненко започнал да стяга багажа си, но изведнъж – стоп, бариерата паднала пред носа му. Появил се донос за баща му, че като партизанин бил предал своите на полицията. Много тежко обвинение. Нямам никаква представа кой е пуснал доноса срещу Ненко, но си спомням, че тази история силно ме натъжи.

Ненко получи компенсация, замина по-късно за Лондон, което говори, че това с доноса е било чиста клевета. Но той още веднъж извади „късата клечка“, което пък ме кара да мисля, че, както казва Хегел, нищо на този свят не е случайно. Втората врътка с него стана през 1990 г. Заради икономииите трябваше да се намали броят на кореспондентите на вестник „Дума“ в чужбина. Решиха да закрийт и пункта в Лондон. На Ненко обещаха, че той ще замине от Лондон през София за Ню Йорк за да си довърши мандата там. Когато обаче през лятото на 1990 г. той пристигна в София, заедно със семейството си, уж на път за Ню Йорк, го сюрпризираха с новината, че закриват и кореспондентския ни пункт в Ню Йорк. Така, че той си остана в София.

Тук е мястото да кажа още няколко думи за Ненко, защото, според мен, той не беше ординарна личност. Запомнил съм го как зад огромното му бюро, след приличния обяд в бюфета на вестника, е седнал удобно с бутилка бира (или с чаша кафе) и човърка лулата си, подготвяйки върховния момент, когато ще я запали, ще подръпне два-три пъти, след това ще пусне малко синкав дим и ще каже нещо бавно и внушително с гърления си плътен глас, четейки „Гардиън“.

Още на 19 години Ненко е съосновател на една от първите, ако не и на първата рок-група в България. Това става през 1966 г., много преди „Щурците“. Групата се нарича „Викингите“ и изпълнява песни на „Ролинг стоунс“ и на други рок състави, които по онова време не че бяха забранени у нас, но не можеха да се чуят по радиото или по телевизията. Вили Кавалджиев е вокалът на „Викингите“, а Ненко е бас китаристът. През 1971 г. Ненко Сейменлийски и Тодор Ялъмов създават клуб „Фантастика и футурология“ към Софийския университет. Това е първият подобен клуб у нас. Ненко е и основният радетел за създаването на периодично издание в сферата на фантастиката – отначало е вестник, а след това списание. Нарича се ФЕП (Фантастика, евристика, прогностика). Сейменлийски е първият зам. главен редактор на ФЕП.

Изключителната жизнена активност на този човек продължи и след като през 1990 г. му нанесе удара с връщането му от Лондон. Някъде в началото на м. октомври 1991 г., когато току що се бях прибрал в София, той ми се обади и ме покани да се срещнем. Мисля, че срещата ни стана в някакъв нает офис в сградата на тогавашния „Главпроект“. Ненко беше създал инициативен комитет за нов частен ежедневник и беше написал вече подробен проект-концепция. Още пазя едно копие от проекта.

Постепенно инициативният комитет започна да проправя пътя на новия вестник. Трябва да отбележа, че и аз имах скромнен принос за това. Беше през м. октомври 1991 г. По онова време се

канех да започна работа като зам. главен редактор на в. „Български бизнес“, за което ще стане дума на края на книгата. Тогава в София дойдоха много важни хора от „Зюддойче цайтунг“, които не бяха само журналисти, а и съсобственици на групировката, защото това не е само вестник, но и една от най-влиятелните издателски групировки в Бавария. Известно е, че преди 1989 г. България поддържаше много тесни отношения с Бавария, а Тодор Живков беше личен приятел на тогавашния баварски ръководител Франц Йозеф Щраус, за когото също ще стане дума по-нататък. Явно нещо от тези специални отношения се бе запазило и след гибелта на Щраус през 1988 г. и смяната на властта у нас една година по-късно. Та споменатите високи баварски гости бяха дошли да отразят парламентарните избори на 13 октомври 1991 г. и едновременно с това да се огледат за инвестиции в печатни издания у нас. Моят шеф в „Български бизнес“ и колега от МГИМО Владимир Жеглов ме помоли да отида на разходка на Витоша с двамата баварци, които си падаха запалени планинари. Качихме се с лифта до Алеко и оттам се изкатерихме до самия Черни връх. След това обядвахме в механа „Воденицата“ в Драгалевци. Немците бяха много доволни, най-вече от разходката до върха. На следващия ден, ако не се лъжа бе непосредствено преди изборите, ми се обади Андрей Георгиев, колегата, с когото бяхме заедно назначени в „Работническо дело“. Той ми казва, че трябва да отидем спешно в хотел „Балкан“ (по-късно стана „Шератън“, сега пак е „Балкан“) за да се срещнем с баварците по някакъв важен въпрос. Андрей знаеше немски, но явно му трябваше човек или за свидетел на разговора, или такъв, който е живял в Германия и познава тамошните нрави. Както и да е, отидохме заедно в хотела. Баварците бяха на закуска в ресторанта. Поканиха ни на масата си да пием по едно кафе. След това се качихме в луксозната им стая. Андрей им представи проекта за национален ежедневник, мисля, че това бе проекта на Ненко Сейменлийски, но може да е имало и някаква доработка. Хората от „Зюддойче Цайтунг“ взеха текста, кимаха с глава, но не дадоха конкретен отговор относно евентуалното си участие в начинанието, след това поговорихме и за други неща. Мисля обаче, че посещението ни имаше все пак някакъв резон и съществува някаква връзка между тази среща и появата на в. „Континент“ през пролетта на 1992 г..

Но да се върнем на Ненко. „Континент“ тръгна, той обаче не стана нито главен редактор на вестника, нито заместник главен

редактор. Името му само стоеше в едно каре на последната страница, където бяха изброени съоснователите на „Континент“, наред с Ненко Сейменлийски и Андрей Георгиев, там бяха още Бойко Пангелов, Володя Стратиев и Драгомир Драганов. През първите месеци от излизането на „Континент“ екип от вестник „Български бизнес“, ръководен от мен като зам. главен редактор, и включваш Екатерина Панайотова, Анастасия Константинова и други колеги, подготвяше една страница за „Континент“, посветена на икономиката. Поради това ми се налагаше често да ходя до редакцията на вестника. Тя се намиреше в четириетажната сграда на малката уличка между полиграфическия комбинат и БТА. Дълги години там бе редакцията на теоретичното списание на ЦК на БКП – „Ново време“, чийто главен редактор известно време бе Нора Ананиева. Та в тази четириетажна сграда през 1992 г., на един от етажите, се бе настанил екипът на „Континент“. Помня, че имаше и една голяма зала, където се сглобяваше вестникът. Към залата водеше коридор с малки стаи за журналистите. Веднъж видях Ненко, как седеше оклюмал зад бюрото си в една от тези малки стаички, заедно с друг сътрудник на вестника. От естествения му аристократичен вид нямаше и следа. Един много добронамерен, високо ерудиран и безкрайно честен човек, истински професионалист, си отиде преждевременно на 45 години, само няколко месеци след като започна да излиза вестник „Континент“.

***

Както вече отбелязах, Международното направление на в. „Работническо дело“ се състоеше, при моето назначаване, от два отдела. Първият отговаряше за социалистическите страни, вторият - за останалите. Преминаването от първия отдел във втория, където бяха най-съблазнителните кореспондентски места, ставаше трудно и се отдаваше на малцина. Такова успешно прехвърляне по мое време направи Красимир Иванджийски, който от специалист по Полша се преквалифицира на специалист по Африка и замина като кореспондент на „Работническо дело“ най-напред в Адис Абеба, а по-късно в Хараре. Ръководител на отдела за социалистическите страни бе Димитър Горненски. Той замина като кореспондент в Москва - най-отговорният пост. По-късно в Москва бе и Венцислав Цолов, който първоначално работеше като практикант в редакцията, след това бе окръжен кореспондент, мисля че в Русе. Венци се справи мъжки с отразяването от Москва на тези най-

трудни месеци на промените. Първи заместник завеждащ отдел „Социалистически страни“ бе Иванка Хлебарова, която наричахме просто „Ваня“. Вторият отдел, този за капиталистическите и развиващите се страни, се ръководеше, както вече споменах, от Йоан Матеев. При моето постъпване първи заместник завеждащ отдел тук бе Светлана Билдирева, но тя много рядко се появяваше в редакцията защото отразяваше от Рим нагласения процес срещу Сергей Антонов. След като от Лондон се завърна Петър Бочуков той стана първи заместник завеждащ отдел. Него пък го наричахме помежду си „Бочука“. Бе изключително добронамерен и способен журналист-международник. По-късно, когато Йоан Матеев отново замина за Ню Йорк, Бочука оглави отдела. Като втори заместник-завеждащ отдел „Социалистически страни“ се подвизаваше Красимир Иванджийски, преди да отиде кореспондент в Адис Абеба, а в нашия отдел този пост заемаше Ненко Сейменлийски. С тях двамата съдбата отреди да имам повече общи спомени, тъй като бях настанен в тяхната стая, зад едно трето, по-малко по-размери бюро, както се полагаше на обикновен литературен сътрудник.

Изпълнителният състав на Международното направление на „Работническо дело“ се състоеше от редактори, литературни сътрудници и практиканти. И до края не разбрах каква бе разликата в правата и задълженията между редакторите и литературните сътрудници, но в заплатата разлика имаше. Редакторски чин имаха по онова време Панталей Карасимеонов, когото наричахме „Панчо“ и Валери Натан. При тях в стаята бе и Володя Стратиев („Вовата“), който обаче бе с чин литературен сътрудник, макар, че вършеше абсолютно същата работа като редакторите. Владо Проданов и дъщерята на известния писател Димитър Димов – Сибила Димова, също бяха литературни сътрудници и деляха една стая с двамата ни практиканти - Максим Бехар и Венцислав Цолов. На един по-късен етап практиканти станаха Владимир Жеглов и Детелин Сертов, но тогава аз вече бях кореспондент във Варна. Възможно е да е имало и други колеги, които съм пропуснал, тъй като съставът на Международното направление постоянно се обновяваше. Съгласно изискванията всички новоназначени журналисти в „Работническо дело“ трябваше задължително да започнат работа като практиканти и да изкарат на тази незавидна позиция цели 2 години преди да бъдат признати за пълноправни членове на екипа и съответно назначени за литературни сътрудници. Нас тримата обаче – Максим Божилов, Андрей Георгиев и моя милост, когато ни назначиха през

пролетта на 1985 г., станахме направо литературни сътрудници с шестмесечен изпитателен срок, без да чакаме две години като практиканти. Това породя мърморене сред колегите, най-вече от вътрешните отдели на вестника, които с основание се чувстваха пренебрегнати.

Важна роля в дейността на Международното направление заемаха двете обслужващи звена (ако не броим бюфета!) – машинописките и стенографките. По онова време още нямаше компютри и пишехме материалите си на пишеща машина. След всяка по-съществена редакция се налагаше материалът да се преписва и тичахме до машинописките, чиято стая бе чак в края на коридора. Стенографките обслужваха кореспондентите ни. Тогава кореспонденциите се диктуваха по телефона. Изглежда примитивно, но всъщност бе доста удобно. Сега за да подготвиш кореспонденцията си трябва да я напишеш на компютъра, което отнема време. Тогава просто набирахме номера на стенографките и диктувахме кореспонденцията си понякога без въобще да имаме написан текст. Само след няколко минути кореспонденцията вече можеше да се отправи към машините за набор. Този метод на работа изискваше от стенографките не само да се ориентират отлично в това, което им диктувахме, но и да са много добре с правописа, а така също и с машинописа. Понякога те даже поправяха сбъркани в бързината географски имена или някои други неточности. Направо мога да кажа, че от работата на стенографките до голяма степен зависеше успешната работа на кореспондентите. Ние знаехме това и много ги ценяхме. Специално с нашия отдел работеше основно изключителният професионалист Вася Йорданова. По-късно често я срещах в Народното събрание, където тя дълги години бе парламентарен стенограф.

В Международното направление имаше като правило специализация на сътрудниците. Вече споменах за двата отдела. Освен това, вътре във всеки отдел, съществуваше специализация по конкретни страни и проблеми, макар, че понякога се налагаше тази специализация да не се спазва, или поради заминаването на някой колега като кореспондент, или поради завръщането на друг колега в направлението. Например Пантелей Карасимеонов отговаряше за Германия и четеше кореспонденциите на Радослав Велев от Бон. Ненко отговаряше за САЩ и Великобритания и съответно четеше материалите на кореспондентите ни в Ню Йорк и в Лондон – по онова време Георги Тодорчев и Петър Бочуков. По-късно Панчо

замина за Париж, на мястото на Николай Големанов и съответно се специализира върху Франция, а Ненко отиде на мястото на Бочука в Лондон. Аз, като специалист по Африка и въобще по развиващите се страни, известно време отговарях за кореспонденциите на Красимир Иванджийски. Когато вече се готвех да замина за Бон, започнах да чета и редактирам кореспонденциите на Радослав Велев. Важните страни – СССР, САЩ, както и Европейската икономическа общност, водещите събития, като например процеса срещу Сергей Антонов в Рим, се поверяваха на ръководството на направлението. Иванка Хлебарова отговаряше през цялото време за нашия кореспондентски пункт в Москва, а Петър Бочуков, когато се върна в София, пое Ню Йорк, Лондон и проблемите около ЕИО. Владимир Проданов се занимаваше с кореспондента ни в Източен Берлин. По-късно сам замина за ГДР като кореспондент, върна се след обединението на Германия и четеше моите кореспонденции от Бон до завръщането ми в редакцията.

Работният ден във вестника започваше в два часа след обяд. Само ако си дежурен по отдел трябваше да отидеш в редакцията порано - около 12 часа. Още от сутринта, от новинарските емисии на нашето радио и телевизия се информирахме за основните събития, слушахме и новините на ВВС. По едно време в отдела се появи и телевизор, на който се следеше програмата на CNN. В редакцията преглеждахме непрекъснато бюлетините на БТА и на ТАСС, които „течаха“ по телекса в една специална стаичка. Имахме достъп и до бюлетините на БТА със служебна и поверителна информация. Там най-често се печатаха материали от радио „Свободна Европа“. Ежедневно подготвахме за публикуване различни неща – най-вече кореспонденции, но и собствени коментари, обзорни статии, понякога правехме подборки, които включваха по два-три материала със съответните илюстрации – снимки и карикатури. Такива подборки заемаха обикновено половин страница от вестника и често биваха отличавани като „материал на броя“. Трябваше да се поддържа и постоянна връзка с кореспондентите, да се редактират материалите им като се внимава за случайни грешки. Спомням си, че веднъж едва не пропуснах за отпечатване кореспонденция, където бе поставена дата „30 февруари“.

Редактирахме и много статии на външни автори, например аз съм редактирал статии на професор Годор Вълчев, който по онова време (1984-1988 г.) бе ръководител на отдел „Развиващи се страни“ на Института за социални изследвания на АОНСУ.

Интересно е, че с през годините, за които разказвам, ние с него се „засякохме“ още няколко пъти на най-различни места. Най-напред контактите ни започнаха от работата ни в секцията на Едуард Малхасян в ИМОСИ („къщата с бръшляните“), Вълчев тогава бе в Научноизследователския център за Азия и Африка към БАН и редовно взимаше участие в нашите обсъждания в секцията. След това, през 1986 г., се засякохме във връзка с една моя статия в списание „Икономическа мисъл“. Като член на редколегията на това списание на него му бяха възложили да рецензира статията ми, която разглеждаше ролята на чуждия капитал в страните от Тропическа Африка. Рецензията му бе положителна и статията бе отпечатана. През 1991 г. пък се срещнахме с него в българското посолство в Бон, където той бе дошъл вече като управител на БНБ, избран впрочем единодушно от Великото народно събрание. През 1992 г. присъствахме заедно на обяд при посланичката на Германия у нас Кристел Шефлер, който тя даде за няколко души – хора свързани с икономиката и с профсъюзите. Посланичката приемаше всекиго поотделно и провеждаше с него кратък разговор, след това всички седнахме да обядваме около маса за 8 човека. Спомням си че присъстваха двамата шефове на синдикатите – Кръстьо Петков и Константин Тренчев. Там беше и икономистът от СДС Венцислав Димитров. Аз бях поканен като току-що завърнал се от Бон кореспондент на най-големия български вестник и седях между Тренчев и един от немските дипломати, вторият по ранг след посланика. Той ме попита на немски дали мога да му кажа нещо за профсъюзния бос Тренчев и аз отговорих, че навярно ще изиграе важна роля в нашата политика през следващите години.

Какво е моето мнение за Тодор Вълчев? Смесено, но по-скоро положително. Той бе управител на БНБ от 9 януари 1990 г. до 24 януари 1996 г. През този период се създаде частното банкиране у нас, премахна се валутния монопол на държавата, започна масовото емитиране на държавни ценни книжа. Периодът бе сложен, имаше сливания и преобразувания на банки за да се избегнат фалити, но проблемите не бяха решени до край. Имаше и доста пирамиди, срещу които не бяха предприети адекватни мерки. От друга страна започна сравнително успешното решаване на проблема с изплащането на външния ни дълг, макар и трудно, укрепваше независимостта на централната ни банка от правителството. Проф. Вълчев не допусна крайни волеви действия и провеждаше умерено консервативна парична политика. След като

в началото на 1996 г. напусна поста си, бе обвиняван, че не е бил достатъчно решителен, с което частично бих могъл да се съглася. След оттеглянето му от ръководството на БНБ у нас се разрази безпрецедентна банкова криза, при която фалираха десетина банки и последва рязко обезценяване на лева. Но не бива да се забравя, че тогава на чело на БНБ вече беше Любомир Филипов. Като човек със силна воля и умерен начин на живот Тодор Вълчев живя дълго. Почина на 97 години в началото на 2020 г.

Както вече казах, моята специализация в Международното направление бе насочена към развиващите се страни и в по-тесен аспект към Африка. Най-вече пишех против апартейда в Южна Африка. Апартейдът беше политика на сегрегация, която провеждаше бялото малцинство там, т.н. бури. Белите имаха цялата власт, използваша чернокожите като работници и ги караха да живеят изолирано в гета край големите южноафрикански градове, запазени основно за белите. Най-голямото такова гето за чернокожите бе Совето край Йоханесбург. Чернокожите се бунтуваха, загиваха по улиците и по затворите, но режимът на бурите в Претория бе много силен и разполагаше с практически неограничени ресурси поради добива на злато и диаманти. Африканският национален конгрес (АНК) ръководеше борбата на чернокожите срещу апартейда. Той бе с марксистка насоченост и действаше в нелегалност. Неговият лидер Нелсън Мандела се намираще от десетилетия в затвора. През годините за които пиша, Мандела бе изолиран на един малък остров Робен. Въпреки очевидното превъзходство на белите режимът в Претория обаче силно се клатеше. Причината бе, че по въпроса за премахването на апартейда съществуваше уникално разбирателство между двете суперсили – САЩ и СССР, както всъщност и по доста други въпроси, за които тогава не се говореше, но по-нататък в тази книга ще стане дума. Все пак имаше и известни разногласия. Те бяха за това – как трябва да се действа. СССР и неговите съюзници бяха за решителни действия, включително чрез подкрепа на въоръжената борба на АНК, Западът наблягаше на „меките“ подходи – санкции, изолация, политически натиск, разчитайки да инсталира на власт прозападната умерена опозиция, начело с епископ Дезмънд Туту.

Ето два примера за моята работа в отдела като илюстрация за казаното по отношение на борбата с апартейда. Първият материал е една моя реплика, публикувана на 19 октомври 1985 г. Нарича се – „**Запомнете това име!**“:

„Бенджамин Молойзе...Запомнете това име! Още дълги години то ще звучи като камбана над света. На 18 октомври в 7 часа сутринта той бе умъртвен от палачите на Претория.

Расистите убиха поета Бенджамин Молойзе както нацистите убиха Юлиус Фучик или чилийските фашисти Виктор Хара – с цинично хладнокръвие. Но горко на тези диктатори, които забравят, че поетите са съвестта на народа, а съвестта не може да бъде обесена!

Расистите убиха бореца за граждански права Бенджамин Молойзе. Те постъпиха така, както постъпват с хиляди други знайни и незнайни герои от Совето, Шарпвил, Кросроудс, Дърбан. Но горко на тези потисници, които забравят, че всяка капка кръв на бореца ражда нови хиляди борци!

Расистите убиха човека Бенджамин Молойзе. Те лишиха един младеж от най-свещеното право – правото на живот, те лишиха една майка от нейния син, една жена от нейния любим. Но горко на тези убийци, които забравят, че имената на падналите в боя за свобода стават знаме.

Главатарят на расистите отхвърли настоятелните искания за помилване и за преразглеждане на делото, които му отправиха Организацията на обединените нации, Организацията за африканско единство и хиляди други организации и частни лица. Расистите отново се погавриха със световното обществено мнение, погазиха всички морални норми, подиграха се с чувствата на милиони хора.

В едно интервю епископ Дезмънд Туту оприличи режима в Претория на ранен звяр. Дали е ранен, е може би рано да се каже, но че е звяр – в това няма и не може да има съмнение. Колко безгранично фарисейско е поведението на тези, които произнасят патетични речи за правата на човека, но не защитиха правото на човека Молойзе на живот и правото на поета Молойзе на творчество.

Палачите в Претория сигурно ликоват. Но палачите никога не са били силни по история. Иначе щяха да знаят, че гибелта на всеки борец приближава часа на разплатата. И Африка и светът очакват този час.“

Това бе първият ми материал, който бе забелязан и отличен при отчитането на вестника на планьорката. Сега като го

препрочитам ми се струва, че звучи прекалено патетично, може би малко наивно. Но в мое оправдание мога да изтъкна, че подобни патетични реакции против убийството на Молойзе бяха публикувани в много издания по целия свят и се проведоха не една и две протестни акции. Открих даже протестен материал за убийството на Молойзе в „Ню Йорк таймс“.

Друг пример за борбата ми с апартейда е памфлета „Носорози“:

- „Извиках Ви, Бил, за да поговорим за Вашата работа. Да вземем това съобщение за печата, което сте подготвили. Не Ви ли тревожат някои формулировки, например тази фраза: *„Нашето правителство решително осъжда кланетата в южноафриканското гето Александра“*“.
- Сър, вестниците и списанията са пълни със съобщения за демонстрации, бойкоти, погребения. В „Нюзуик“ четох неотдавна, как няколко африканери (*б.а. това е друго название на бурите*) си устроили истински „лов на бушмени“. Започнали да стрелят безразборно по минаващите чернокожи пешеходци. А у нас – улицата пред южноафриканското посолство е станала истинска забележителност на града. Там човек може да види филмови звезди и даже конгресмени. Но Вие имате право, сър. Можем да кажем: *„Нашето правителство осъжда разправата в южноафриканското гето Александра“*“.
- Така е по-добре, Бил. И все пак трябва още да се обмисли. В края на краищата ние наложихме санкции срещу Претория и съвестта ни е чиста.
- О, сър, в Африка не мислят така. Ние спряхме продажбата на кругеррандове (*б.а. това са южноафрикански златни монети*) когато те вече бяха изместени от по-евтините канадски златни монети. Ограничихме експортните кредити за ЮАР при условие, че те не се използват за хуманни цели, а нашите фирми влагат парите си единствено за хуманни цели...Какво ще кажете сър за: *„Нашето правителство е недоволно от действията на южноафриканската полиция в предградието за чернокожи Александра!“*
- Бил, знаете ли какво ми съобщиха от Министерството на търговията. От Южна Африка внасяме повече от половината

от платината, хрома, мангана и куп други минерали, които за съжаление не се използват само за направа на бижута и кухненски съдове, но и за такива сериозни неща като крилати ракети, например. Търговията с ЮАР ни носи всяка година 1-2 милиарда долара. Нещо повече, от военното министерство проявяват особен интерес към едно пристанище в Намибия, а и релефът там бил много подходящ за самолетни писти.

- Разбирам сър. Ще го запишем: „*Нашето правителство е озадачено от развитието на събитията в предградията...*“
- Вие бил сте чудесно момче, но ще трябва да Ви огорча. Преди малко разговарях с много високо, може да се каже с най-високото място и оттам ми дадох да разбера, че не са доволни от работата на Вашия отдел. Крайно време е да престанете да се месите във вътрешните работи на суверенни страни като Южноафриканската република, които решително поддържат борбата с международния тероризъм.
- В такъв случай не ми остава нищо, освен да заявя пред журналистите, че нашето правителство е доволно от охраната на носорозите в резерватите на ЮАР, сър.“
(в. „Работническо дело“, 19.05.1986 г.).

Най-трудната част от работата ни в Международното направление на вестника бяха дежурствата. Те се поемаха от всички колеги с изключение на завеждащите отдели и първите им заместници, които пък имаха свои отговорности на ниво редколегия. Но за да се разбере „тръпката“ на дежурствата, трябва да се кажат няколко думи за технологията на правенето на вестника. Изготвянето на всеки конкретен брой на „Работническо дело“ започваше много преди да настъпи самият ден за отпечатването му. Разработваха се конкретни теми и се подготвяше подбор от подходящи материали за различните рубрики и очаквани събития. Това се правеше във всички отдели на вестника, не само в нашия. Може да се каже, че това бе първата фаза от дежурството, условно можем да я наречем „зелената“ фаза, когато напрежението бе минимално. Всеки материал, който щеше да се отпечата, събираше необходимите подписи и се предаваше предварително на съответния зам. отговорен секретар, който бе дежурен в съответния ден, като му се предлагаше къде материалът да бъде разположен на страниците на вестника. Международното направление

разполагаше със запазен периметър – част от първа страница и една и половина вътрешни страници. Понякога се налагаха ограничения на мястото ни и размествания, особено когато имаше важни партийни мероприятия у нас или в СССР. През тази „зелена“ фаза се създаваше около 2/3 от вестника, при Международното направление само около половината, тъй като ние трябваше да оставим повече място за активно реагиране на текущата обстановка.

Резултатите от този предварителен подбор и съответно очакванията какво може да се появи допълнително до отпечатването на броя, всеки ден се обсъждаха най-напред на малката планьорка в рамките на отдела ни, която се провеждаше в 14.00 ч. След това работата продължаваше и в 17.00 ч. ръководителят на всеки отдел, или негов заместник, заедно с дежурния по направление, се включваха в голямата планьорка. Тя се ръководеше от главния редактор, понякога от някой от неговите заместници. На голямата планьорка завършваше, така да се каже, „зелената фаза“ от дежурството. Тук се вземаха решенията по вече набраните материали – дали ще влезнат в броя или ще отпаднат поради някакви нововъзникнали съображения. Представителите на отделите докладваха и какво се очаква от тях в рамките на следващите няколко часа, които всъщност представлява „оранжевата“ фаза от дежурството. До голямата планьорка нещата бяха предвидими и затова напрежението бе слабо. Но след това динамиката на събитията започваше да стресира. „Оранжевата“ фаза траеше от 5 до към 8 часа вечерта. През това време дежурният международник сновеше между стаите на колегите и началниците за да събира новопристигнали и одобрени за печат кореспонденции, както и други срочно насочени за печат материали. Всичко се предаваше на дежурния зам. отговорен секретар, като се указваше кое къде ще се намира на страниците на вестника. Тук е мястото да отбележа, че обикновено по-важните материали по линия на Международното направление идваха именно през тази „оранжева фаза“, т.е. след голямата планьорка, по това ние се отличавахме от останалите отдели. Само спортния отдел бе подложен на подобен ва вашия стрес.

„Оранжевата“ фаза на дежурството приключваше някъде към 8 часа. Между 8 и 9 часа вечерта из коридорите на нашия трети етаж все още можеха да се срещат колеги, които размахват в ръка току-що получена срочна международна кореспонденция, както и някои от началниците, ако имаше важни събития в Москва или в

някоя друга световна столица. В нормални условия обаче, обикновено към 9 – 9 и половина часа, дежурният по Международното направление вече бе оставен сам да се бори с лавината от новини, разчитайки на собствената си интуиция, разбира се като се съветваше с дежурния зам. отговорен секретар и най-вече със съответния член на редколегията, който отговаряше за броя. Това бе „червената“ фаза на дежурството. През тези последни 2-3 часа до завъртането на роторните печатни машини, дежурният международник бе непрекъснато в движение, той тичаше между дежурната стая, където бе зам. отговорния секретар, стаята с телексите, стаята с фотографите и цеха с метранпажите. Така се наричаха работниците, които сглобяваха страниците на вестника, използвайки специални рамки и поставяйки в тях металните редове с буквите и клишетата на черно-белите снимки. В дежурната стая имаше работни места за дежурния зам. отговорен секретар, за дежурния международник и за дежурния от спортния отдел. Тук можеха да се видят и журналисти от някои други отдели, когато имаше по важни вътрешни събития. В дежурната стая бяха и т. н. свежи глави – млади колеги, които имаха за задача последни да изчетат целия вестник от първата до последната буква в търсене на случайни грешки. Понякога такива грешки се откриваха и на нашите страници, защото материалите на Международното направление бяха често с графа „срочно“ и не можеха да отлежават и да бъдат препрочитани от редактори и коректори дни наред, работеше се за момента и естествено можеше нещо да се сбърка – както при редактирането, така и при преписването или при набора в печатарския цех. Спомням си за една грешка, която сам хванах вече в наборния цех. На едно от заглавията вместо „Европейската общност“ се мъдреше „Еврейската общност“. Беше грешка на метранпажа, но отговорността си носех аз. Тръпки ме побиват и досега като си представя как щях да се чувствам на другия ден, ако грешката беше останала в отпечатания вестник...

Въобще в „Работническо дело“, както и във всеки друг вестник ставаха понякога грешки. Въпреки, че всичко се четеше нееднократно, пак се случваше я да е сбъркано име, я да се отпечата снимка, която вече е излизала в друг брой на вестника, я повторно да излезе някакъв текст. Но началството като правило проявяваше разбиране към по-маловажните грешки, отчитайки огромното напрежение на дежурствата и не съм чул някой да е понесъл санкции за случайна грешка. Разборът на всеки брой се правеше на

следващия ден по време на планьорката, най-напред в отдела се отчиташе нашата част от вестника, след това по време на голямата планьорка се правеше разбор на целия брой на вестника. При отчитането на работата в отдела ни основен критерий дали сме се справили бе сравняването на международните страници на нашия вестник с тези в конкурентите ни – „Отечествен фронт“, „Земеделско знаме“, „Труд“. Ние почти винаги ги биехме както по актуалност, така и по качеството на материалите. Една от причините за нашето превъзходство бе широката мрежа от международни кореспонденти на „Работническо дело“.

През „червената“ фаза от дежурството вече ги нямаше началниците на отдела, които да редактират и подписват материалите. Това правеше в някои случаи дежурният зам. главен редактор. Обикновено той разчиташе обаче на нашата преценка за това какво да влезне от международните събития в подготвяния за печат вестник и какво не. В някои случаи, когато имаше важни международни събития, определяха за дежурен зам. главен редактор Горан Готев, който отговаряше в редколегията на вестника за Международното направление. Но това бяха изключения. Що се отнася до самият главен редактор Радослав Радев, то той получаваше подготвените за печат страници у дома си и само в извънредни ситуации оставаше в редакцията до завъртането на печатните машини. В крайна сметка, пред повисшето началство в ЦК, за всичко, което излезе във вестника отговаряше именно той – главният редактор. Крайният срок за одобрението на броя бе някъде към единадесет вечерта, но всичко зависеше от конкретната ситуация. В някои случаи, когато нямаше много събития, обикновено в неделя, броят тръгваше за печат още в десет - десет и половина, в други, по-напрегнати дни, можеше началото на печатането да се проточи даже до полунощ, но това ставаше с извънредното съгласие на главния редактор, който поемаше и отговорността за забавянето, тъй като закъснението при печатането разстройваше разпространението на вестника. Случвало се бе вестникът да закъснее и при мои дежурства, защото времето беше напрегнато. Когато някъде към полунощ всичко приключваше и излизах от Полиграфическия комбинат, поемах дълбоко свеж вечерен полъх от към парка и си мислех – ех, живеят си хората. Прибирах се в къщи и цяла нощ се въртах в леглото от изживяното напрежение, пред очите ми все заглавия, страници от

бюлетина, отделни фрази и в главата натрапчивата мисъл – къде съм сбъркал?

С настъпването на перестройката се увеличи и нашата отговорност, защото вече не можехме да се позоваваме за всичко на бюлетина на БТА. Спомням си една драматична лятна нощ, първи срещу втори юли 1988 г., когато вече се гласях да ходя кореспондент в Бон. Бях дежурен по време на заключителното заседание на XIX конференция на КПСС, провеждащо се в Москва. Нашият главен редактор Радослав Радев беше заминал за Москва като специален кореспондент на партийната конференция и предаваше директно по телефона какво се случва там. Заседанието се проточи, приемаше се резолюцията за гласността, по която докладваше Александър Яковлев – идеолога на перестройката. Радев предаде, че има предложение от залата към проекта за резолюция на конференцията, което предвижда вестник „Правда“ да престане да е орган на ЦК на КПСС и да стане орган на цялата партия и членовете на редакцията на вестника, начело с главния редактор, да се избират от конгреса на партията. На практика това означаваше две неща. Първото бе добро за вестника – главният редактор и другите водещи журналисти, не ще може да бъдат сменяни по решение на ЦК, даже по решение на самия Генерален секретар. Това би създавало известна независимост и стабилност на вестника. Ако и у нас се възприемеше този подход Радослав Радев, както и всички останали членове на редколегията на „Работническо дело“, щеше да ги сменя само конгресът на БКП, който се провеждаше веднъж на 4 години! Всъщност редколегията на вестника се поставяше наравно с ЦК и главният редактор получаваше повече самостоятелност даже от тази на Генералния секретар, който се избираше от ЦК, а не от конгреса! Имаше обаче и едно второ твърде опасно въздействие от подобно решение, след като вестникът вече не е издание на ЦК, то той не може да ползва никакви привилегии, свързани с ЦК, нещо повече, той минава на собствена сметка и при влошаване на икономическите условия в страната няма на кого да разчита за субсидии. Като цяло обръщаше се с главата надолу цялата система на ръководството в партията и настъпваше анархия по отношение на финансирането на партийните издания, но във времето на перестройката в СССР доста неща вече се бяха обърнали с главата надолу, така че и това предложение можеше като нищо да бъде одобрено.

На снимката: Александър Яковлев между Михаил Горбачов (вдясно) и Егор Лигачов (вляво) на XIX конференция на КПСС (28 юни – 1 юли 1988 г.)

От това, което идваше по телефона от Москва се разбра, че започва гласуването по резолюцията на конференцията, предложена от Яковлев, и по допълненията към нея, направени от залата. Всичко висеше на косъм. И точно в този момент телефонната връзка с Москва се разпадна. Ами сега – какво да напишем в нашия вестник. Времето напредва, графикът отдавна е нарушен, повече не може да се бави пускането на печатните машини. Трябва нещо да предложи на дежурния зам. главен редактор. Ако пропуснем този въпрос в кореспонденцията на главния ни редактор от Москва това може да се изтълкува като премълчаване на неудобни за вестника факти, дори като противодействие на ставащото в Москва. Но ние не знаем как е завършило гласуването по резолюцията на Яковлев и особено по направените допълнителни предложения от залата. Можехме да предположим, че щом това предложение за промяната на статуса на вестник „Правда“ не е било включено предварително в проекта за резолюция на Яковлев, значи то не отразява мнението на Горбачов и няма как то да събере необходимото мнозинство при гласуването на конференцията. Да ама кой знае? Ами ако Горбачов си е променил мнението? Не се ли случваше това често? И все пак, се успокоявах вътрешно, едва ли такъв важен въпрос, като статуса на органа на партията, ще се реши без предварително обсъждане, без поне да е взето мнението на главния редактор на „Правда“. Ето защо предложих на дежурния зам. главен редактор да пуснем

кореспонденцията на Радослав Радев от Москва в обема, в който реално сме я получили, без да гадаем за случилото се по-нататък, т.е. поставен е бил проблемът със статуса на вестник „Правда“, имало е решение за гласуване и точка. Дежурният зам. главен редактор се съгласи. Както се казва заповедта бе дадена. Все пак аз за последно реших да хвърля един последен поглед на телексите. И о радост, видях че по телекса на БТА бе изтекло съобщението с резултата от гласуването на конференцията в Москва – за отделянето на в. „Правда“ от ЦК на КПСС бяха гласували само около 50 човека, оставаше си досегашното положение. Направих съответните корекции и се затичах в цеха. След броени минути печатните машини се завъртяха. Ами ако телексът на БТА бе продължил да мълчи още десетина минути и след това се окажеше, че резултатът от гласуването е бил за отделяне на в. „Правда“ от ЦК на КПСС?

***

Така минаваха дните, седмиците, месеците до есента на 1986 г., когато ми се отдаде невероятната възможност не само да отида от онази стана на „Желязната завеса“ но и да попадна, в „леговището на звяра“, в Манхатън.

Но преди да тръгна за Америка трябваше да получа един поучителен урок. Всичко започна някъде в разгара на лятото, в първите дни на месец август. Вестникът още беше в летния отпускарски период, повечето шефове ги нямаше и ние, младшите чинове в редакцията, се чувствахме спокойно, макар че за сметка на рехавата дисциплина, трябваше да даваме дежурствата почти през вечер. Аз бях преминал изпитателния срок и бях получил най-сетне редовен журналистически чин - „литературен сътрудник“. Това вече ми даваше равни права по сравнение с останалите колеги, включително и за командировки в чужбина.

Възможността за една такава командировка и то не къде да е а в САЩ, внезапно се появи пред мен по следния начин: един горещ следобед, както си седях и си пишех поредната информация, отпивайки от пластмасова чашка силното еспreso, което сервираха в бюфета, и ето че телефонът на бюрото ми иззвъня. Обаждаха се от Министерството на външните работи, от отдел „печат“, канеха ме да отида да се срещна с един от техните сътрудници по повод на мероприятие на ООН. Щом трябва значи се налага. Качих се на тролея на булевард „Ленин“, пропътувах две спирки и слязох на познатата спирка до парка, там където бях слизал в течение на доста

време за да ходя на работа в „къщата с бръшляните“. Пресякох булеварда по подлеза, преминах покрай тогавашните посолства на КНДР и Индия, и пресякох широката улица по пешеходната алея, водеща към паркинга до служебния вход на зала „Универсиада“. След това свих леко в страни и се озовах в КПП-то на министерството. Бях идвал тук много пъти, защото в голямата новопостроена бяла сграда на министерството работеха куп мои колеги и приятели от московското ми следване в МГИМО. Показах на милиционера червената книжка на „Работническо дело“ и казах, че имам среща. Милиционерът се обади на когото трябва и ми написа пропуск. Влезнах, преминах по алеята до входа и се отправих към асансьорите. Внушителните бели коридори и масивните врати подобаваха на тази авторитетна институция. Намерих съответния сътрудник и прекрачих прага на кабинета с разбираемо любопитство. Седнах на посоченото място и скоро от разговора разбрах поводът за срещата - в министерството беше получена покана от Съвета на Намибия на ООН за акредитиране на български журналист за да отразява Специалната сесия на Общото събрание на ООН за Намибия.

Съветът за Намибия търсеше журналисти от различни страни за да отразят събитието в Ню Йорк и понеже България подкрепяше много активно намибийската кауза, бяха решили да поканят и някого от нашата страна. Аз работех в българския официоз, от повече от 3 години редовно печатах статии за Намибия и то не само в „Работническо дело“, логично бе поканата да бъде за мен. Но, както се казва, звездите определят, а боговете решават. Както разбрах по-късно, когато поканата пристигнала в Министерството на външните работи, те преценили точно по този начин, както разсъждавах и аз, че най-подхожда да бъде изпратен журналист от „Работническо дело“ и че той трябва да е специалист по тази тематика. Но когато поканата отишла по каналния ред в нашия вестник, то там настанала малка суматоха и един от зам. главните редактори за малко не я придърпал за себе си, макар, че навярно не е знаел даже къде точно се намира Намибия. Главният редактор обаче се намесил в моя полза и така аз получих „зелена светлина“ и новобранецът с най-ниския чин в редакцията изведнъж се запъти да отлети не къде да е а в самия Ню Йорк и да отразява не какво да е, а сесия на Общото събрание на ООН! Както ще видим по-нататък, мисля, че това развитие на събитията е породило допълнителни нездрави чувства у някои от хората в редакцията по

отношение на моята скромна особа, за което аз всъщност нямах никаква вина.

Трябва да си призная, че в онези години бях доста наивен. Мислех, че щом шефът е съгласен, вече нищо не може да ме спре. Действителността се оказа обаче много по-сложна. Защото царят може да дава, ама пъдарят не! В онази система, в която живеехме тогава, много важна роля играеха някои, на пръв поглед незабележими служби, като „личен състав“, „отдел за международни връзки“, „специален отдел“, „счетоводство“. В моя случай фатална роля изигра една симпатична дама от отдела за международните връзки, не знам дали по собствена инициатива или подучена от някого. Тя беше през цялото време изключително любезна – когато попълвахме заедно формуляра за американската виза, и когато я питах по два пъти на ден дали има новини от американското посолство и тогава когато ми обясняваше, че няма как да дойде толкова бързо ваучера за самолетния ми билет до Ню Йорк. Но дните си летяха, а нещата не се помръдваха от мъртвата точка – нито виза, нито ваучер. По план трябваше да съм в Ню Йорк на 15 септември, това бе понеделник, но на 12 септември в четвъртък все още нямаше нищо. Дамата от международния отдел ми се усмихваше и толкоз... И тогава телефонът на бюрото ми отново неочаквано иззвъня. Вдигнах слушалката и чух непознат мъжки глас:

- Търся Димитър Хаджиниколов?
- Аз съм.
- Здравейте, (човекът се представи, но съм забравил името) обаждам се от консулския отдел на Министерството на външните работи. Вие чакате виза за да заминете за САЩ, но нямате още резултат?
- Да, така е.
- Съветвам Ви да отидете лично в посолството, в консулския им отдел. Лично.
- Добре, благодаря за указанието, така и ще направя...

Малко е да се каже, че бях силно изненадан, бях шокиран. Как знаят за проблема ми с визата, защо въобще се интересуват от моята скромна личност, как така ще отида лично в посолството на САЩ, въобще как се влиза в това посолство? Само си помислете, беше времето на Студената война. Американското посолство в София се намираще в солидна многоетажна сграда от преди войната в края на ул. „Александър Стамболийски“, днешната ул. „Съборна“,

малко преди входа към Градската градина. Построена от еврейски богаташи, сградата до войната е била „доходен дом“, т.е. апартаментите ѝ са се отдавали под наем. След Девети септември тази еврейска собственост, както и апартаментите на много други евреи, заминали за Израел, е била национализирана. През 1959 г. тук вече е подслонена американската легация, а след като през 1966 г. българо-американските дипломатическите отношения са възстановени в пълен обем, мисията се превръща в посолство. Въпреки това, даже през 80-те години на миналия век, софиянци продължаваха да я наричат „сградата на американската легация“ (виж снимката по-долу).

През 1986 г., въпреки че вече вееше „вятърът на промяната“, американската легация продължаваше хем да привлича, хем да плаши софиянци. Привличаше ги лъскавата витрина на посолството с огромните цветни фотоси, разказващи за американските постижения в космоса, науката, технологиите, изкуството. Плашеше ги тайната, която витаеше около тази сграда. Отпред, между стъклените витрини, имаше бронирана врата, отваряше се крайно рядко за да мине някой служител на посолството. Но отстрани, през работните часове в делничните дни, зееше мамещо широко отворена стъклена врата. Тук бе библиотеката на посолството и както пишеше на входа, тя бе отворена свободно за всеки, който пожелае да влезне. Естествено никой не смееше да прекрачи прага. Хората поглеждаха през отворената врата на библиотеката и отминаваха. Там бе алтернативния свят на „Алиса в

страната на чудесата“. Всички знаехме, че Държавна сигурност държи под постоянен контрол площта около легацията, а навярно и наблюдава от отсрещната сграда на БНБ какво става вътре в самата сграда, но и че самите американци снимат и слухтят, че наблюдават поведението на хората, в това също не се съмнявахме. Пак повтарям, живеехме във война, макар и „студена“.

В петък сутринта, когато трябваше да отида в американското посолство, станах, доста рано, закусих, облякох се – кадифени джинси и поло, така че като си мисля сега, съвсем не съм приличал на журналист от партийния официоз. От ул. „Лайош Кошут“, където живеех с жената и сина, до американската легация отидох пеша. Бях там някъде към девет и половина. Улицата беше почти пуста, само двама-трима минувачи зяпаха материалите на витрината. Пред вратата се разхождаше дежурния милиционер от охраната. Самата бронирана врата беше, както обикновено, плътно затворена. Натиснах звънеца. Вратата бавно се отвори навън и първото нещо, което зърнах вътре бяха два войника – единият чернокож, а другият бял. Те бяха в камуфлажна бойна униформа, с каска и с превръзка на ръката с надпис „МР“ (военна полиция). Стояха изпънати от двете страни на бронираната врата в малкото входно антре, в дъното на което имаше втора, обикновена врата, която бе широко отворена. Прекрачих през входното антре покрай войниците без да ги поздравявам и се озовах в доста по-просторното второ помещение, откъдето нагоре водеше вътрешна стълба. В края на помещението се виждаше асансьор. Щом влезнах към мен се приближи млада бяла американка и ме попита за целта на посещението ми. Отговорих, че идвам по визов въпрос и искам да се срещна с консула. Тя ми каза, че е твърде рано за консулски въпроси и че освен това консултът не е в София. Аз допълних, че въпросът ми не търпи отлагане и че съм журналист, който трябва да замине за сесия на Общото събрание на ООН в Ню Йорк. Дадох и журналистическата си карта. Това явно повлия, защото тя каза да почакам. Седнах на кожения диван и зачаках.

В това време покрай мен се разиграваше ежедневието на посолството. Някакъв мъж, приблизително на моята възраст, т.е. на около 35 години, се оплакваше на симпатичната американка, която ме посрещна, че не е получил поръчаната италианска шунка с последната доставка от Солун. От разговора разбрах, че са възникнали някакви поредни проблеми около снабдяването на персонала на посолството с храна и напитки от съседна Гърция.

Очевидно американците в София не консумираха нищо, произведено у нас, а всичко им се доставяше. По-късно узнах, че не само те, но и служителите на останалите западни мисии в София са се снабдявали по подобен начин с храни и напитки от чужбина, основно от Гърция и че, освен това, са получавали допълнително възнаграждение, за работа при „вредни условия“. Не знам докога се е запазила тази система, може би до влизането ни в Европейския съюз?

Минаха десетина минути. Аз упорито чаках без да издавам и звук. По стълбата слезе блондин на 40-45 години, с тъмно сив костюм и синя вратовръзка, дойде при мен и се представи. Говореше бързо, с типичен американски акцент, който за нас, свикналите с британския английски на ВВС, бе малко труден за разбиране. Все пак схванах, че е вицеконсул. Той ми обясни, че е проверил случая и че все още няма решение по моя въпрос от Вашингтон, защото начина за издаване на визи на журналистите бил доста сложен. Попита ме за причината да посетя САЩ. Въпросът силно ме учуди и доста притисни. Та нали в международния отдел на вестника ме уверяваха, че ясно е написано във формуляра ми относно целта на моята визита, че пътуването става по изричната покана от ООН. Аз отговорих малко троснато, че отивам по покана на ООН в Ню Йорк за да отразявам специалната сесия за Намибия. „Но това не е указано във Вашия формуляр“ – заяви вицеконсултът. След това добави, че ще разкаже за случая на консула. Аз отново наблегнах, че поканата е от ООН. С това разговорът ни приключи.

След случката в американското посолство реших вече лично да отида до офиса на авиокомпания „Балкан“, където се обработваха пристигналите от чужбина ваучерите за издаване на самолетни билети. Той се намираще по онова време на площада около паметника на Цар Освободител, малко встрани от Народното събрание. Любезната служителка на „Балкан“ бе крайно учудена, че идвам за ваучера толкова късно. От една седмица вече „отлежавал“ при тях ваучер на Луфтханза на мое име за полет първа класа до Ню Йорк. Грабнах ваучера и разбрах, че от тук нататък всичко трябва да правя лично. Като се прибрах във вестника, първото нещо което направих бе да отида в отдел „Международни връзки“ и да си взема международния паспорт. След това ме поеа грижите по новия брой и забравих за всичко, докато отново не извъня телефонът. Беше вече към края на работния ден в този петък, пълен със събития. От

другата страна на линията чух познатия глас с подчертано американски акцент. Има положително решение по моя случай. Да заповядам в понеделник да си получа визата. Веднага се обадих в „Балкан“ и направих резервация по моя ваучер за полетът на Луфтханза във вторник през Франкфурт за Ню Йорк. Казаха ми, че на отиване няма проблем, но на връщане ще трябва да летя от Франкфурт през Мюнхен за София. Съгласих се без да се замислям, а трябваше, защото полетът от Франкфурт до Мюнхен се оказва вътрешен полет и се наложи на връщане да престоя около час в полицейския офис на летището във Франкфурт докато срещу 10 марки не ми издадоха транзитна виза. След като осигурих билета до Ню Йорк се свързах с мои познати в БТА и уредих на летището в Ню Йорк да ме посрещне във вторник техния кореспондент, защото в този момент „Работническо дело“ нямаше свой кореспондент там. Така успях да замина за „Ябълката“, както наричат Манхатън.

Но преди да стигна до същинската ми дейност по отразяването на събитието, за което заминах за Ню Йорк, ще си позволя да направя известно отклонение и да разкажа за няколко любопитни неща, които ми се случиха при това мое първо пътуване на Запад в годините на Студената война. Ще започна от летището в Ню Йорк. Още в самолета ни раздадоха имиграционни карти, които трябваше да попълним. Все някак се справих, предадох я на стюардесата и се подготвих за предстоящото кацане. Пътувах в първа класа, която тогава се наричаше „бизнес класа“ и персонала се отнасяше към пътниците там с голямо уважение. Кацнахме много меко. Бе около 2 следобед местно време. Качихме се в автобус и най-сетне влезнахме в сградата на летището. Това, което видях там обаче бе стряскащо – един безкраен тунел, може би половин километър, разделен на три коридора. Над първия пишеше „американски граждани“, там нямаше никой, съвсем рядко минаваха някой млад мъж, навярно военен, или семейство, връщащо се от отпуска, над втория коридор пишеше „зелени карти (б.а. - временно пребиваващите в САЩ) и граждани на Канада“ – тук се движеха малко повече хора – забързани групи от по четири-пет човека или отделни пътници, основно млади мъже и жени. Над третия коридор пишеше „други пристигащи“ – тук бяхме хиляди – тълпа, в безкрайна колона, в редици от по няколко човека, плътно притиснати един към друг. Около мен се разпознаваха германци, японци (по фотоапаратите), французи, латиноамериканци, всички чинно чакахме, някои нещо мърмореха по между си на родните си

езици. Колоната се движеше бавно напред, приблизително със скорост пет метра на минута. След около час достигнах до края на тунела, където се откриваше пред погледа една голяма и светла зала. Чернокожи униформени служители – много от тях жени, разпределяха пристигащите пътници по десетина отделни пътеки, за да минат пред гишетата на имиграционния контрол. Най-сетне дойде и моят ред. Тръгнах по една от пътеките и чинно застанах пред съответното гише. Подадох паспорта си. Зад преградата седеше млада чернокожа униформена служителка. Тя внимателно ме изгледа след като видя името на държавата на паспорта и ясно открояващата се петолъчка на герба. Мина цяла вечност докато се взираше в данните в паспорта, снимката, визата, обратно в мен, пак в снимката, визата... Проблем създаваше и фактът, че всички данни в паспорта, освен на български, бяха написани още на френски език, а имиграционните служители явно не си падаха особено по този език. Накрая извика наблюдаващия офицер, той дойде с някаква дебела книга, гледаха в нея и след още десетина секунди жената ми би печата и ме пусна да прекрача на американска земя. По-късно разбрах, че тази книга, в която са гледали, е била най-важния тейфтер, защото там били записани по отделни държави лицата, чийто достъп до територията на САЩ е забранен. Може да имаш виза, но попаднал ли си в тази книга, по една или друга причина, ще те върнат обратно без да им мигне окото. Във времето преди компютрите нещата ставаха по този начин. Продължих към митницата, там една любезна служителка ме попита нося ли със себе си храна. Ами да нося, два сандвичи с луканка и няколко ябълки, отговорих усмихнат. Че как ще тръгна на път без никаква храна? Жената ме изгледа учудено, че съм си признал, извършвам нарушение, а се хия. Помоли ме настоятелно да покажа сандвичите и ябълката, след това ми съобщи, че ще трябва да ѝ ги предам на отговорно пазене докато не напусна територията на САЩ. Такива били законите. Като си тръгна, ще ми ги върнат...

Следващото приключение бе хотелът. След като излязох от митницата с облекчение видях, че ме чака колегата от БТА. Той ме заведе до паркинга, качихме се в служебната му кола и тръгнахме към Манхатън. Минахме през доста очукани квартали с неравен асфалт, след това по един мрачен тунел (Queens–Midtown Tunnel) и изведнъж се оказахме сред небостъргачите. Аз бях зашеметен от часовата разлика и дългото пътуване и сякаш реалността около мен я гледах на кино. Спряхме пред стара червена тухлена сграда, която

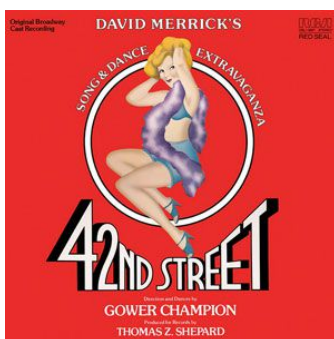
беше поне двайсетина етажа висока. Това се оказа моят хотел, който по-късно разбрах, че въпреки непрегледния си външен вид, е много скъп хотел поради изключителното си местоположение, на пет минути пеша от основната сграда на ООН. Цената за единична малка стая бе около 80 долара на вечер, което сега ще да е над 150 долара. Влезнахме във фойето на хотела. Аз мъкнех огромния си куфар, хванал го бях здраво за дръжката и изнемогнах от тежлото му (куфарите с колелца бяха рядкост). Моят колега плати някаква сума, дадох ми ключа. Казахме си с него довиждане и се разбрахме, че ще дойде да ме вземе в неделя за да ме закара обратно до летището и тогава ще му върна парите и си тръгна. Аз останах сам в най-големия американски град, сред непознати хора, улици и навици.

Веднага легнах да спя, защото за мен бе вече полунощ, макар че вечерта в Ню Йорк още не бе настъпила. Ококорих очи в два часа по местното време. През прозореца струеше светлина от уличното осветление и необичаен шум за това време на нощта – шумът на моторите на колите се смесваше с воя на сирени на линейки и полицейски коли. Изправих се до прозореца и се загледах навън – отсреща светеха многобройните етажи на някаква офис-сграда, долу сновяха коли, много от тях бяха таксита. Всичко вреше, въпреки, че бяха малките часове на нощта. Включих телевизора без звук – давах някакъв черно-бял филм от преди войната. Превключих на другия канал – някакво телевизионно състезание, по-нататък по каналите – същата работа – или стари филми или някакви състезания, или някакви повторения на шоу програми с водещи, които непрекъснато говореха. Легнах и зачаках кога ще се съмне, че да изляза на улицата и да потърся нещо за ядене.

Но преди да стигна до разказа за прочутата нюйоркска улица, на която се бях оказал, ще приключа с разказа за перипетиите ми в хотела. Когато се събудих за първи път в хотелската стая в Ню Йорк бе сряда 17 септември 1986 г. Трябваше да свърша много неща през този ден, затова рано напуснах хотела без да съм обелил и дума с персонала. Улисах се в отразяването на събитието в ООН и така мина сряда и четвъртък до късния следобед. Когато обаче в четвъртък към 5 часа се прибрах в хотела се сблъсках с неочакван за мен проблем. По моя биологичен часовник бе вече полунощ и аз едва си държах очите отворени, но бързо се разсъних когато видях на вратата на стаята прикрепен жълт лист хартия с текст с големи букви, като едно от изреченията недвусмислено гласеше, че трябва незабавно да освободя стаята. То беше подчертано с червена линия.

А сега? Гонят ме, но защо? Защото съм журналист от комунистическа България? Но аз нищо не съм сторил. Направо ми примая. Веднага се спуснах до рецепцията в лобито на първия етаж. Там стоеше една млада бяла жена и обслужваше клиентите. Изчаках да ми дойде реда и подадох съобщението. Попитах учтиво каква е причината? Отговорът бе напълно неочакван за мен – гонят ме защото не съм си платил стаята! О боже, в САЩ стаите се предплащали, за разлика от Европа, където ние сме свикнали да плащаме за хотелското обслужване накрая, когато си тръгваме. Сега, когато има кредитни карти и в САЩ можеш да платиш накрая, като ти дръпнат от картата съответния залог, но тогава, във времената на кеша, трябваше да си платиш преди да ползваш стаята. Това бе правилото. Моят колега беше платил за първата нощ, но бе забравил да ми каже какво ме чака, ако не платя за по-нататъшния си престой в аванс. Навярно е смятал, че съм информиран за порядките в Америка. Персоналът в хотела бе постъпил джентълменски, бяха ме изчакали за втората нощ, но след като не бях платил и в четвъртък, естествено решиха, че нямам пари и ми посочиха пътя. Добре, че вече бях се оправил с чека, който ми дадоха в ООН, та имах достатъчно долари и веднага си платих за целия ми престой. Госпожицата, каза едно ОК, взе парите и оформи квитанцията. Това беше всичко, но тръпката си я биваше.

Сега вече идва ред да разкажа за прочутата 42-а улица, на която се намираше хотелът ми. През 1986 г. тя безспорно бе една от най-известните забележителности на Манхатън, толкова известна, колкото и Бродуей. Двете улици се пресичат до площад Тайм Скуеър на пъпа на Манхатън. Оттук започва Театралния район, където по онова време вървеше музикълът „42-а улица“. Фабулата му е заимствана от холивудски филм от 30-те години, носещ също името „42-а улица“.

Сюжетът на мюзикъла доста напомня на нашумелия по-късно касов филм „Хубава жена“ с Джулия Робъртс и Ричърд Гийр. Главната героиня в „42-а улица“ също е „работно момиче“, т.е. проститутка, като героинята на Джулия Робъртс, но за разлика от нея си решава проблемите като преуспява в шоу-бизнеса, вместо да си намери богат съпруг. 42-а улица е една от най-дългите улици на Манхатън. Тя разсича „Ябълката“ през средата ѝ в тази част, която се нарича Мидтаун (среден град). Улицата се различава много в източната си част, между Ийст Ривър и Пето авеню, от западната част, между Пето авеню и кейовете по брега на река Хъдсън, разделяща Манхатън от Ню Джърси. В източната част са главната квартира на ООН (на брега на Ийст Ривър), много лъскави административни сгради, скъпи хотели, банки. Тук е един от най-известните небостъргачи – Крайслер билдинг, близо до Пето авеню са Централната гара и Градската библиотека. В западната част, особено около Бродуей, през 80-те години на миналия век картината бе съвсем различна – тук бе т.н. квартал на червените фенери – порно кина, стриптийз баровете, кабинни за индивидуални порно услуги и други подобни ню йоркски забележителности (виж илюстрацията по-долу, която е взета от [Mitch O'Connell](#)).

В тази част на улицата не беше съвсем безопасно да се ходи късно вечер, а колкото по на запад се отиваше, толкова пейзажът ставаше по-мрачен – тук-таме се въргалиха неприбрани черни чували с боклуци, сред олющените сгради по пейките лежах бездомници. Това бе вече районът на нюйоркските младежки банди, прочули се с мюзикъла „Уестсайдска история“.

Когато се прибрах в София написах цял пътепис за 42-а улица, но преди да цитирам част от него, ще кажа няколко думи и за първото ми запознаване с тази улица-легенда. Както вече споменах, първата нощ в хотела в Ню Йорк бе във вторник срещу сряда на 16 срещу 17 септември. Нощта прекарах гледайки скучната ефирна американска телевизия, защото в хотела нямаше кабелна телевизия. Някъде към 5 часа сутринта вече бях зверски гладен, защото за мен бе всъщност 12 ч. на обяд, точно време за едно хубаво ядене, още повече, че не бях слагал нищо в устата от последното ми хранене в самолета, а от тогава бяха изминали цели 16 часа!. Сандвичите и ябълките, както споменах, бяха останали на „отговорно пазене“ на митницата на летището. Едва дочаках да стане шест и половина и като прецених, че вече мога да се надявам да намеря някоя отворена закусвалня, напуснах хотела. Утринта беше свежа и предвещаваше чудесен топъл есенен ден. Улицата беше абсолютно пуста, движеха се отделни коли – главно таксита и служебни машинил Реших да тръгна по 42-а на запад, защото на изток беше само реката и площада с огромната сграда на Обединените нации. До Второ авеню нямаше нищо отворено. Продължих нататък. Наближих Трето авеня. Изведнъж сякъш из под земята започнаха да извират тълпи от млади хора – основно мъже с костюми и симпатични момичета, поне половината от тях азиатки, част с очила, с кокетни ръчни чанти, все красавици. Явно беше дошъл часът на секретарките, а така също на мъжете с костюми от охраната и на младшия административен персонал. Те идваха в Манхатън от Бруклин, Куинс, Стейтън Айлънд, Бронкс и от още по-далечни места, където наемите бяха достъпни за тях. Окрилени от „американската мечта“, те се качваха най-напред на локалните автобуси, след това на крайградските влакове, накрая на нюоркското метро и пропътували понякога по стотина колиметра, пристигаха в „ябълката“ заредени с оптимизма на младите хора, крачеха към работните си места, кой с чаша кафе в ръка, кой с вестник под мишница, много от костюмираните държеха в ръка модните по онова време дипломатически куфарчета.

Забелязах, че част от забързаните млади мъже с костюми влизат в едно заведение малко преди ъгъла на 42-а и Трето авеню. Понеже и аз бях млад и също с костюм реших, че като съм в Рим трябва да направя като римляните и влезнах в заведението. Беше традиционно американско заведение за бързо хранене, каквито в Париж наричат „бистро“. Сега на това място има италиански

ресторант, но тогава си беше проста една обикновена закувалня – масички, удобни столове, млади хора, които четат вестници, шумни разговори между колеги – (ако още не се сещате за атмосферата в подобни заведения си спомнете за сериала „Приятели“). Седнах на една свободна маса. Веднага дойде келнерката и ми донесе менюто. Аз въобще не го погледнах и направих това, за което винаги бях мечтал да направя – да си поръчам в място като Ню Йорк бекон с яйца и кафе по американски – в голяма чаша и да ти доливат, като си го изпиеш. Нахраних се отлично, четох някакъв вестник, учтивата сердитьорка ми доля кафе, просто се почувствах човек. Платих 10 долара с бакшиша, което за ония времена си беше бая пари. Не е лош американският империализъм брей, си помислих, ама е малко скъп за нас.

Сега вече мога да цитирам, с някои съкращения, пътеписа ми за 42-а улица, като отново напомням, че става въпрос за 1986 година! Материалът бе озаглавен **„Трите бога на Америка“** „...Кое е това, което най-много поразява на 42-а улица и въобще в Ню Йорк? Може би ще кажете небостъргачите. Струва ми се, че не са те. Това, което поразява най-много е ритъмът. В Ню Йорк и на 42-а всеки бърза. Сутрин бърза към офиса, след обед от офиса към дома си, през деня – да обядва или да купи нещо, вечер, ако отива в ресторант или на театър – да намери място да паркира, през уикенда – да види повече интересни неща. Човек тук се намира в непрекъснато надбягване с времето, или по точно със себе си. Стремежът да се пести време има редица положителни черти. Например кредитните карти. Няма реклама на ресторант или на голям магазин, където да не е отбелязано с какви кредитни карти могат да плащат клиентите. Колкото е по-реномиран ресторантът или магазинът, толкова повече кредитни карти важат. Нещо повече, даже ако банката е вече затворена от автомат до входа можеш срещу кредитната си карта да получиш определена сума. Въобще автоматите са навсякъде. Някои от тях имат пределно опростена конструкция и създаването им не е никаква философия. Като ги гледа човек си мисли, толкова ли е трудно да си ги направим и ние...

Разбира се да се бърза е необходимо, но не бива и да се прекалява. Иначе можеш да попаднеш в прочутата, главно с размера си, нийоркиска лудница, която всеки пътуващ през Харлем за летище „Кенеди“ забелязва, преди да влезне в Манхатън. Ако те придружава някой запознат с града воже и да отбележи, че всеки

трети нюоркчанин е минал през това или през някое друго психиатрично заведение. Ето как естествено от първия бог – времето, стигнахме до втория – здравето. Да оставим настрана движението „Бягайте за здраве“ или стремежа да се откажат цигарите. На 42-а имах възможност да се сблъскам и с някои други по-малко известни прояви на този култ. Една вечер, след като си бях свършил работата и бях доста изморен, реших да изпия една бира в закусвалнята на самообслужване на ъгъла до хотела ми. Платих на касата, колкото обикновено, седнах, вечерях, изпих бирата. Вкусна, но никакъв друг ефект, даже не ми се приспа. Бре, почудих се, какво става с мен? Огледах бутилката и тогава забелязах, че е написано – бирата е безалкохолна.

Нещо подобно ми се случи и в магазина. Отидох да си купя портокалов сок. Гледам едната кутия струва долар и половина, а другата – същото количество, но цената само един долар. Помислих си, ще взема от долар и половина, сигурно е по-вкусен. Излезнах и се зачехох какво пише на кутията. Оказа се, че съм дал половин долар повече, защото в сока, който съм купил, нямало консерванти. Като си помисля колко консерванти вече съм погълнал, напразно си дадох половината долар.

За американеца грижата за здравето е преди всичко финансов въпрос. Защото една операция струва няколко хиляди долара. Въобще и времето и здравето имат точни финансови измерения. При желание може да се изчисли колко струва на една секретарка вечер да не си измие зъбите или на един шофьор сутрин да се успи. Всичко е пари и именно парите са третият, главният бог, който господства както на 42-а улица, така и в целия Ню Йорк. Имаш ли пари – живееш, нямаш ли – ти си една нула, от която никой не се интересува.

Парите имат своите жреци – bankerите, имат и своите стоетажни храмове, където служат жреците им. Католическите катедрали и протестантските църки изглеждат жалки на фона на съвременните храмове на бог Мамон. В Ню Йорк една вечер гледах по телевизията увлекателно състезание. То беше с много прости правила. Състезателите трябваше последователно да познаят дали обърнатата към публиката и скрита за тях игрална карта е по-силна или по-слаба от предишната. Ако състезателят познаеше сметката му се увеличаваше със съответното число долари, ако не познаеше, съответно се намаляваше. Играта продължаваше докато картите свършеха или докато се разореха състезателите. И ето един

чернокож младеж успя да стигне до края на играта и да спечели пет хиляди долара! Рядкост за този вид състезания. Каква радост, какви възгласи на щастие! Личеше, че този човек не беше виждал скоро и петстотин долара на едно място...“

По-нататък в пътеписа ми следваше заключението, че ако САЩ не харчеха толкова много пари за оръжие, правителството можеше да раздаде на всичките 30 милиона чернокожи граждани на страната по 5 000 долара та поне веднъж и те да се почувстват хора. Не си спомням дали този пътепис бе отпечатан, мисля че го пуснах в някакъв вестник, но не бе в „Работническо дело“, така, че това, което съм цитирал по-горе е машинописния оригинал, който се е съхранил.

А сега да се върнем към целта на моето пътуване в Ню Йорк - Специалната сесия на Общото събрание на ООН за Намибия. След като успях да се нахраня в ранните утринни часове на 42-а улица в онзи незабравим първи ден в Ню Йорк, аз, доволен от живота, се отправих към блестящата, оцветена в небесно синьо, сграда на Обединените нации. Блестеше не само тя, но и небостъргача от алуминий и стъкло на площада срещу нея, въобще всичко блестеше и отвсякъде струеше свежест и светлина, така, че аз бях напълно ошашавен *(на снимката по-долу е централата на ООН, зад нея в ъгъла се вижда червеникава тухлена сграда – това е моят хотел (Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International))*.

Още на входа на ООН, където стоеше охраната, бях зашеметен от оперативността, с която, за броени минути ми

издадох пропуса. Процедурата бе следната - показах си паспорта на едрия мъжага с черна униформа, той повика една млада жена, също с униформа, тя ме отведе малко в страни във фойето, в една стъклена стаичка, там друга млада жена направи справка, върна ми паспора, помоли ме да седна на стол срещу насочен обектив и щрак... готово, направиха ми снимката, почаках няколко минути и баджа ми вече бе готов, с цветното ми изображение и с ластик, готов да го провеся на врата си. Сега може това да изглежда съвсем нормално, но, пак повтарям, разказвам за 1986 г., тогава у нас се чакаше 2-3 седмици за да получиш цветните снимки от фотото. Върнах се обратно във фойето, показах пропуса на охраната и тръгнах по коридорите на най-важната организация в целия свят. Всичко бе покрито със светъл мрамор или със скъп, мек мокет в пасторален тон.

Не знам как е сега в залата на Общото събрание на Обединените нации, но по онова време, когато компютрите току-що се появяваха, в огромната заседателна зала, където делегациите са наредени в редици една над друга, като в дъвен римски амфитеатър, отпред, точно под високо издигнатия подиум с трибуната и местата на секретариата, имаше една солидна правоъгълна маса, като тези, които се използват от управителните съвети на големите корпорации. Тя бе покрита с плътно меко сукно и около нея бяха местата за репортерите. Когато аз влезнах в заседателната зала около масата на репортерите имаше насядали десетина колеги, може би от „Ню Йорк Таймс“ или от „Гардиън“, защо не от „Правда“, това все пак бе Общото събрание на ООН! Колегите седяха чинно и усърдно пишеха в бележниците си. Тогава беше така – пишеше се на ръка, лаптопите още не бяха измислени. Моя милост също седна до масата, постави си слушалката в ухото и започна да записва... Кое беше най-интересното на тази сесия? Според мен – трогателното единомислие по повечето въпроси, което съществуваше между иначе заклетите врагове – Западът, начело със Съединените щати и Изтокът, начело със СССР. И едните и другите бяха за отнемане от Претория на управлението на бившата подмандатна територия на Обществото на народите, известна още като Германска Югозападна Африка, а по онова време наречена „Намибия“, заради пустинята Намиб.

Що за феномен бе това единство – братско разбирателство между смъртните врагове в „Студената война“? Ето какво показват фактите - при гласуването на резолюцията за независимостта на

Намибия - 126 държави са „за“, нито една държава не е „против“ и 24 държави са гласували „въздържал се“, но не защото са били против независимостта на Намибия, а защото не им е харесвала промарксистката, т.е. просъветската ориентация на Организацията на народа на Югозападна Африка, повече известна като СУАПО (от английския превод на името ѝ – South West Africa People's Organisation - SWAPO). Тези прозападни африкански държави и някои други крайни антмарксистки основно сред ислямските държави, не можеха да се примирят с факта, че нещата в Намибия вече се контролираха от СУАПО, още преди там да са проведени избори. В резолюцията СУАПО се обявяваше за единствения законен представител на намибийския народ и това даже се приемаше от американците, но не и от някои техни съюзници. Така или иначе нещата бяха ясни и освобождението на Намибия бе въпрос на време.

Тук е мястото да подчертая, че казусът „Намибия“ далеч не бе нито първият, нито единственият пример за „братско разбирателство“ между непримиримите на пръв поглед противници - САЩ и СССР. Най-фрапантният прецедент на съгласие между свръхсилите на Студената война бе Суецката криза през 1956 г.. Ще припомним какво стана тогава. Осем години след падането на „Железната завеса“ в Египет се утвърди на власт правителството на бившия подполковник и отявлен арабски националист Гамал Абдел Насър. В Порт Саид той обави Суецкия канал за египетска собственост след национализация, продължила почти 3 години. Основните акционери на дружеството, което владееше канала до национализацията, бяха правителствата на Великобритания и Франция. Те решиха да възстановят правата си върху канала със сила. Израел видя в това англо-френско начинание възможност да „улови риба в мътна вода“ и се присъдини към антиегипетската коалиция, чиято цел бе не само собствеността на канала, но и компрометирането на Насър и на арабските националисти. На 29 октомври 1956 г. израелската армия навлезе в Синайската пустиня и бързо достигна до Суецкия канал. На 5 ноември към нея се присъединиха англо-френски десантни части. Египетската армия бе изтласкана от района на канала, но все пак тя успя да направи канала неизползваем като потапи и повреди няколко кораба. Суецкият канал остана затворен до м. март 1957 г. В това време ситуацията рязко се промени в полза на Насър. На сцената излязоха „големите батковци“ – СССР и САЩ. Руснаците оказаха всеотдайна

военна помощ на Насър, изпратиха в Египет хиляди най-различни специалисти, американците пък поствиха ултиматум на своите най-верни съюзници от НАТО – Великобритания и Франция да се оттеглят незабавно от района на Суецкия канал. Президентът Айзенхаур стигна даже до там да предупреди англичаните, че ако продължат да упорстват, САЩ може да продаде своите британски държавни облигации, което ще срути мигновено стойността на британската лира. Странното разбирателство между Москва и Вашингтон осигури приемането от Съвета за сигурност на ООН на резолюция в подкрепа на Насър и в Синайската пустиня бяха изпратени сили на ООН, които да гарантират спазването на статуквото около Суецкия канал, т.е. да гарантират резултатите от национализацията му. Англия и Франция бяха бесни, те бяха унижени пред целия свят, в крайна сметка от този момент на татък те бяха изхвърлени от голямата световна политика.

И това е само един от примерите за взаимодействието на двете свръхсили - САЩ и СССР. Най-важния резултат от учудващото сътрудничество между заклетите съперници е деколонизацията – разрушаването на колониалните системи на Великобритания, Франция, Белгия, Нидерландия, Португалия и създаването на тяхно място на повече от сто нови независими държави. Това също си беше абсолютно единна американско-съветска политика, която започва още по време на Втората световна война. Много хора си мислят, че деколонизацията е започнала с приемането от Общото събрание на ООН на прословутата Декларация за предоставяне на независимост на колониалните страни и народи на 14 декември 1960 г. Безспорно този документ, приет по инициатива на СССР и решително подкрепен от САЩ, има историческо значение, но не трябва да се заблуждаваме, че деколонизацията, т.е. разпадането на колониалните империи и най-вече на най-голямата и най-важната колониална империя, тази на британската корона, е започнало с посочения документ. Деколонизацията всъщност започна много преди това, с подписването на 14 август 1941 г. на Атлантическата харта между САЩ и Великобритания, която по-късно стана основата за приемането през 1945 г. пък на решенето на Ялтенската конференция на съюзниците за създаването на ООН. С Атлантическата харта Великобритания се отказа от своето изключително положение на единствен и безпрекословен хегемон в рамките на Британската империя, където слънцето никога не

заявяваше. Чърчил беше принуден да направи тази фатална отстъпка, защото Англия не можеше да съществува без материалните ресурси на Съединените щати. Така за сметка на материалната помощ, която получаваше от Рузвелт, Чърчил ликвидира Британската империя, за чието съхраняване се беше борил през целия си живот. Такава беше иронията на неговата съдба. Капитулацията на Чърчил е записана в чл. 4 на хартата. Там е провъзгласен принципът на недискриминацията в международната търговия, което означава, че САЩ получаваха същите права в търговията с британските колонии, каквито имаше дотогава само метрополията – Англия. Равноправието при неравнопоставени играчи означава безспорно предимство за по-силния и това очевидно беха тогава, а и сега са Съединените щати. По-късно Сталин много точно прецени, че Рузвелт действа и в негова полза и че за СССР се откриват безкрайни възможности за експанзия в необятните бивши колониални империи. Така се раждат „симпатиите“ между Сталин и Рузвелт, по-късно наследени от „топлите чувства“ между Хрушчов и Айзенхаур, а защо не и между Брежнев и Никсън.

Личи доброто настроение на Сталин и Рузвелт по време на Ялтенската конференция (1945 г.). Те току-що са се договорили за устройството на следвоенния свят, в който няма място за Британската империя.

Ето така изглеждаха нещата през тази прословута „Студена война“. СССР и САЩ хем се ръгаха в ребрата, хем, когато опираше до някой трети играч, се сплотяваха да му направят, както казвахме

в казармата една „мечка“. По този начин те подходиха и към правителството на бурите в Претория и към окупираната от бурите Намибия. В тези случаи суперсилите бяха единни и скоро не само Намибия получи независимост, но и прословутият апартейд на бурите беше унищожен.

Накрая ще приключа разказа за пътуването си до Ню Йорк през „Студената война“ с един малък памфлет, който публикувах в „Работническо дело“ скоро след като се прибрах от Америка. Има поразителна прилика между ситуацията, която се описва в памфлета и засяга тогавашните отношения САЩ – Япония и днешните отношения между САЩ и Китай.

„Малкият дефект на Новата лейди

И през 1986 година стокообменът между САЩ и Япония завърши с голям дефицит за Съединените щати. Американският пазар буквално е наводнен с японски коли, японска битова електроника и фототехника, японски часовници и електронни играчки. На фона на тази японска търговска експанзия един подобен измислен разговор звучи твърде правдоподобно...

Нюйоркско бистро. Разговарят двама джентълмени. Личи, че единият е развълнуван, и то не от изпитата бира.

- Ти чу ли Джими, продават Старата лейди (така американците наричат „Статуята на свободата“ в Ню Йорк).
- Какво говориш Ричард, това е невъзможно.
- Уви, възможно е. И знаеш ли на кого са я продали?
- Да не би на...
- Какви ги говориш и ти Джими, Старата лейди не е атомна подводница, нито радарна система. Продали са я, или всъщност са я подарили, на японците.
- На японците ли и защо?
- Ами защото те са се съгласили да поемат доброволно ограничение в износа на електронни играчки в Съединените щати.
- Не ти ли се струва, Ричард, че в това има нещо недомислено? Все пак Старата лейди е символ на Ню Йорк, пък и с нея са свързани известни приходи на града.
- Японците са помислили за всичко. Те са ни направили контраподарък. Взимат Старата лейди да си я инсталират там в Япония в някакъв техен си Дисниленд, но на нас ни

подаряват пластмасово копие, което е даже по-красиво и ще го наричаме „Новата лейди“. Тя умее да клати ръката си с факела и да казва „Добре дошли“ на 23 езика.

- О, и кога ще можем да видим Новата лейди?
- Всичко е вървяло по график. Старата лейди е заминала за Япония. Но при монтажа на Новата лейди нашите техници нещо са сбъркали и сега търсят един милион долара за да купят резервни части от японците.
- И каква е повредата?
- Ами нищо особено, само дето Новата лейди вместо да произнася „Добре дошли“ на 23 различни езика си повтаря „Добре дошли“ 23 пъти на японски...“

***

Две години след преживяванията ми в Ню Йорк пак ми се отдаде възможност да прекося океана. И пак така внезапно ми се обадиха по телефона и се оказа, че има нова възможност да участвам в мероприятие, посветено на Намибия, този път в Торонто, най-големия град на Канада.

Поучен от преживяванията си при предишното си задокеанско пътуване сега внимателно следях какво става с визата ми и със самолетния ми билет, но отново, както се казва, ме прекараха. Този път ми „сглобиха“ на отиване към Торонто един невъзможен за реализация маршрут: София-Будапеща-Амстердам-Торонто. От София до Будапеща летях с „Балкан“ и нямаше проблеми, освен че трябваше да стана доста преди изгрев слънце, защото самолетът ми излиташе в 6 часа сутринта. Но разгеле, това да беше проблемът. Оказа се, че връзката Будапеща-Амстердам е доста проблематична. Унгарският национален авиопревозвач по онова време се казваше „Малев“. Тази държавна компания бе затънала в дългове поради изграждането на новото голямо летище край столицата и поради купуването на няколко американски Боинги, които бяха в пъти по-скъпи от руските Туполев. Боингите бяха луксозни, но малко на брой за да заменят предишните съветски самолети и сега на „Малев“ силно не достигаха машини за да обслужва нормално всички свои дестинации на запад, затова големите закъснения бяха станали ежедневие. На мен също не ми се размина. Наложих се да чакам 4 часа на летището в Будапеща да дойде някакъв Боинг, с който да заминем за Амстердам и така вместо по обяд в Амстердам

пристигнах привечер, когато самолетът на холандската KLM, който правеше връзката ми за Ню Йорк, бе вече някъде над Гренландия. Но както казват, всяко зло за добро. Тези, които бяхме изпуснали трансокеанските полети, ни настаниха в хотела на KLM „Golden Tulip“ (Златното лале), дадоха ни ваучери за ресторанта и, което бе особено важно, на мен ми подпечатаха 24 часова виза за да мога да отида в Амстердам, нещо доста трудно за един представител на „вражеска страна“. Може би подейства фактът, че пътувах по линия на ООН и то с билет първа класа.

В хотела обаче поблажки нямаше, както се и очакваше за такъв като мен, идваш изотзад на „желязната завеса“, ме настаниха в малка стая без прозорци, сигурно нямаше нищо по-евтино. За това пък храната за всички бе еднаква и тя бе отлична. Още помня обилната шведска маса, салатения бар, бирата на корем. Случайно или не, но до мен се озова млад американец, горе долу на моята възраст. Може би беше бизнесмен, може би беше агент, може би и двете неща едновременно, но както казват хората, наивниците като мен господ ги пази. Така, че когато след третата или четвъртата бира американецът ми предложи да се поразходим до Амстердам за да видим нощния живот там, намерих сили да откажа. Може би съм сбъркал, може би човекът наистина е търсел просто компания? В града отидох на сутринта и се разходих в старата му част. Не смеех много да се отдалечавам от гарата за да не изпусна отново самолета за Ню Йорк. Разхождайки се около гарата попаднах и в прочутия амстердамски „червен квартал“. Аз вече бях гледал в Ню Йорк порно, виждал бях и проститутки на живо в Истанбул и по 42-а улица на Манхатън, но това, което можеше да се види тук в Амстердам, и то в десет часа сутринта, за мен бе истински културен шок – зад големи стъклени витрини седяха разсъблечени жени, а и травестити, и подканяха с жестове да отидеш при тях. По това време на деня жестовете бяха доста вяли пък и моят вид на соцтурист не вдъхваше на работните момичета и момчета особени надежди. По-късно видях подобни улици с витрини с полуголи жени и на други места – в Брюксел, Хамбург, но в Амстердам ми бе за първи път и си бе шокиращо, просто бяхме така възпитани, че не можехме да си представим, че човек може по такъв начин да се предлага директно като стока.

В Торонто долетях в ранния следобед на втория ден след моето тръгване от София. За разлика от Ню Йорк тук никой не ме посрещна, може би защото бях отчайващо закъснял. Както научих

по-късно, вече ме бяха отписали от конференцията. Въпреки опита си от Ню Йорк, аз продължавах да съм абсолютен новобранец по отношение на Запада, а и в джоба си имах скътани едни нещастни 25 долара, защото пътувах изцяло за сметка на канещата ме страна (ООН) и ми се полагаше само тази скромна сума за първи непредвидени разходи. Не бях уверен, че с 25 долара, пък били те и американски, ще мога да си платя таксито от летището до града пък и ми се струваше направо чудовищно да похарча такава „огромна“ сума за подобен лукс и затова се наредих чинно на опашката на спирката на автобуса, който отиваше до града. Сигурно съм изглеждал доста странно – млад мъж с европейски вид, с приличен светъл костюм, мъкнеш огромен ужасно неподходящ, тъмно червен старомоден куфар, наредил се до млади хора небрежно облечени, кой с яке, прословутата зелена „канадка“, кой по пуловер, всичките с удобни куфарчета на колелца или със сакове. Тогава модата с раниците още не беше дошла. Както и да е, някак напъхах огромния си куфар в автобуса и се заоглеждах за обстановката по пътя, без да имам всъщност и най-малката представа, къде се намирам и къде трябва да слеза от автобуса. Идеята ми беше проста - да се добера до първата възможна спирка на метрото. А там ще му мисля.

Така и стана. Видях знака на метрото и слезох. Тогава обаче с ужас разбрах, че съм сбъркал. Оказа се, че ще трябва да влача тежкия куфар надолу по доста дълга и стръмна стълба. Нямах как, претраших се и потърсих такси. От този момент нататък нещата потръгнаха. Пристигнах в хотела, който се оказа недалеч, разположен в чудесен парк в околностите на Торонто. Наричаше се Inn on the Park – по онова време един от най-луксозните хотели на фирмата Four Seasons. Разбрах, че през 90-те години хотелът е западнал и през 2006 г. са го разрушили, малко преди градският съвет да го обяви за културна забележителност. Сега там има някаква кула, която е център за продажби на коли. Нарича се „Toyota On The Park“. Защо ли не се учудвам...Но за тези, които обичат удобните ретро хотели – ето снимката на Inn on the Park както изглеждаше при моето посещение там.

Щом излязох от таксито едно пиколо се затича да ми вземе багажа, аз учтиво отказах, което изглежда не го учуди при вида на куфара ми. На рецепцията дълго се вираха в някакви списъци, но накрая все пак ми прибраха паспорта и ми дадоха ключа от стаята ми. Тя се оказа значително по-хубава и от най-смелите ми очаквания. Всъщност очакванията ми бяха доста скромни, тъй като до Торонто не бях спал в западен хотел с повече от три звезди, а този имаше цели пет! При това просторната стая бе с изглед към парка и през френския прозорец струеше зелена светлина, стените бяха елегантно боядисана в цвета на узряла праскова, имаше широка, сигурно двуметрова спалня, до нея нощно шкафче със стилна нощна лампа и всичко това, когато влязох, се намираше под воала на лека, успокояваща музика. На леглото имаше даже и едно шоколадче за „добре дошъл“. След витрините с проститутките в Амстердам, това бе втория културен шок, който изтърпях в течение само на 24 часа. Взех си вана, облякох се с по-нормални дрехи – джинси и пуловер и тръгнах да търся българите, участващи в конференцията. Намерих ги и се успокоих. На другата сутрин ми дадоха и полагащите ми се от ООН пари и аз се заех с кореспондентските си дела. Междувременно научих, че местна българка, пишеца от време на време за наши вестници, беше успяла да се акредитира вместо мен като представител на България на конференцията, така, че още малко ако бях закъснял нищо чудно да четях нейните кореспонденции в „Работническо дело“. Както вече споменах – бях доста наивен. Подобни игрички тогава за мен бяха странни и аз си мислех, че те са нещо случайно, нещо маловажно.

Чак като остарях разбрах, че за определени хора този начин на действие е всъщност основният и те доста добре си живеят.

През първи ден от моето пребиваване в Торонто, който бе 1 октомври (събота), трябваше да направя един куп неща, включително и да видя телевизионната кула – по онова време най-високата телевизионна кула в света и съответно най-високата сграда въобще. Беше надминала дотогавашния първенец - телевизионната кула в Останкино – Москва, където вече се бях качвал през 1974 г. Но преди да стигна то кулата край езерото Онтарио, преди да се насладя на прекрасното време в този чист и добре уреден град, трябваше преди обяда да изпълня един свой служебен ангажимент и да свърша две неща - да участвам в среща за запознаване на акредитираните журналисти към конференцията и след това в официалното откриване на конференцията.

Най-напред за срещата на журналистите. Представете си една голяма, луксозна хотелска зала, в приятни успокояващи цветове, подходяща за изискани банкети или за дискретни заседания на надзорни съвети. Представете си също в залата внушителна кръгла маса, около която са насядали двайсетината журналисти от всички континенти. В дъното, до стената, украсена с някакво модернистично пано, върху събрани наедно няколко правоъгълни маси, покрити с бели покривки, са подредени сребърни подноси, отрупани с хапки и сладкиши, а до тях в купи има красиво оформени купчини плодове и, разбира се, навсякъде вази с цветя. Отстрани, на други маси са поставени кани с кафе, вода за чай, различни напитки.

Както е прието в такива случаи срещата започна с представяне на участниците. Повечето колеги бяха млади журналисти от канадски и американски издания, имаше и няколко по-възрастни колеги и колежки с трудна за определяне възраст, които бяха основно от Африка, присъстваше и една японка. От социалистическите страни бях само аз – кореспондентът на българското „Работническо дело“. Нямахме даже никой от Съветския съюз! Срещата се водеше от симпатична млада американка, която изглеждаше леко недоспала, тя бе прес-аташето на Съвета на Намибия. Разказа за програмата на конференцията, съобщи ни за някои нови детайли около т. нар. преходен период в Намибия. Стана дума и за предлаганото от ООН постепенно преминаване на властта от инсталираното от ЮАР марионетно правителство към едно временно правителство, одобрено от

световната организация, което ще организира първите свободни избори. Предполагаше се, че тези избори ще бъдат спечелени от местната марксистка организация СУАПО. Това създаваше известен проблем за САЩ, но те някак си бяха го вече преглътнали, разчитайки в бъдеще СУАПО да се развие в „правилната посока“.

Дойде време за нашите въпроси. Едни се интересуваха от участниците в конференцията, други, които за първи път се сблъскаха с темата за Намибия, питаха за дейността на Съвета на Намибия. Както става по такива срещи, активни бяха основно американските журналисти и тук там се обаждаше и някой от местните им канадски колеги. Можеше да се чуе и приятният британски акцент на един журналист от Обединеното кралство. Другите като мен, чийто английски не бе майчин език, както обикновено си траеха. Но този път, може би под влияние на часовата разлика и лошия сън, аз бях настроен борбено и вдигнах ръка за да задам въпрос. Всички се вторачиха в мен. „Кой е пък тоя?“ – питаха с погледите си – „Какво ли ще изтърси тоя невежа от комунистическия вестник?“. Аз обаче не им останах длъжен и направо поставих пръст в раната, питам, защо, след като Конференцията за Намибия безспорно е най-важното събитие за този съботен ден в Торонто, на първата страница на местния многотиражен вестник „Торонто стар“ няма и дума за нея, а вместо това е поместена, точно под главата на вестника, на цели четири колони, статия за тежкия живот на местните проститутки? Не че съм против правата на проститутките, но нима не би могло и в някой друг ден да се защитят те, а днес да напишат за Намибия? Пълен шаш. Прес-аташетото на Съвета на Намибия няма как да тръгне срещу мен, защото всъщност аз защитавам нейната клауза, но тя, като американка, няма как и да ми симпатизира. Трябва нещо да скалъпи и затова обяснява, че от „Торонто стар“, видите ли, са обещали да поместят подобаваща информация за конференцията, но навярно ще направят това в неделния ден, след като е минало официалното ѝ откриване. Какво пък, аз приемам отговора, макар че силно се съмнявам относно подобно обещание и наистина на следващия ден, в неделния брой на „Торонто стар“ успях да намеря само една скромна бележка за нашата конференция за Намибия и то на вътрешна страница на вестника.

След моят де марш в залата настана тишина. Щом няма повече въпроси, да си побъбрим на чаша кафе, предложи водещата и ние се отправихме към сандвичите и сладкишите. Аз си налях

кафе и заставах малко встрани от масите, но не съвсем в ъгъла. Приближава се към мен колега на моята възраст и се представя – кореспондент на Асошиейтед прес, американец. Мисля, че е излишно да обяснявам за тази най-голяма информационна компания на САЩ. Та той, виждате ли, бил заинтересован от моя въпрос. Той самият се опитвал „да продаде“ новината за конференцията, но интересът бил твърде малък. Чудно му било как например ще реагира моя вестник. Аз му казвам, че със сигурност ще отпечатат моята кореспонденция и навярно ще я започнат от първа страница, както всъщност и стана. Американският колега клати с глава в знак на съгласие и ме пита: „Вашата страна граничи ли с Русия?“, „Не, но сме близко“ – отговарям му аз, без да уточнявам, че ни дели цяло море, за да не го обидя.

След като се запознахме и обилно закусихме, всички журналисти се отправихме към залата, където предстоеше тържественото откриване на конференцията. Важното от това откриване за мен бе, че имах уговорено интервю не с кой да е, а със самия комисар на ООН за Намибия Бернт Карлсон (Bernt Carlsson)

Бернт Карлсон на конгрес на Социалистическия интернационал през 1983 г. (лиценз на Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0).

Ето и интервюто (с малки съкращения):

**„Той би се радвал да загуби поста си
интервю с Бернт Карлсон – Комисар на ООН за
Намибия.**

Торонто, Хотел „Ин он дъ парк“. Голямата зала за конференции е залята със светлина. Сутрешното заседание ...е в разгара си. Делегатите, представители на най-различни неправителствени организации, са насядали около подредените във формата на правоъгълник и покрити със зелено сукно маси. От двете им страни, покрай по-дългите стени на залата, са се разположили наблюдателите – дипломати, сътрудници на ООН. Отзад са журналистите, а отпред е президиумът.

Слушам поредното изказване и си мисля колко добре би било, ако и по другите парливи въпроси на днешния ден има такова взаимно съгласие, както по намибийския въпрос...Сякаш за илюстрация на тази моя мисъл е подреден президиумът...Един до друг седят: генералният секретар на Народната организация на Югозападна Африка (СУАПО) Тойво я Тойво от Намибия, председателят на семинара от Хаити, секретарят на Съвета за Намибия от Уганда, представителят на страната домакин Канада, ръководителят на един от комитетите на Съвета за Намибия от Пакистан...

Вниманието ми е съсредоточено обаче върху мъжа със стройна фигура и открито, светло лице, с малко хипарска прическа и модни очила, който седи в средата на президиума. Това е Бернт Карлсон – зам. генерален секретар на ООН и комисар за Намибия. Тревожа се, защото имам уговорка да взема от него интервю в почивката, а от към фоайето вече се разнася приятната миризма на кафе, сигурен знак, че почивката приближава.“

Тук ще прекъсна интервюто за да разкажа за Бернт Карлсон (Bernt Wilmar Carlsson). Той е известен шведски политик. Роден е през 1938 г. и умира на 21 декември 1988 г. при взривяването във въздуха на Боинг 747 на Pan Am край шотландското градче Локърби. Взривът е 38 минути след излитането на самолета от Хийтроу край Лондон. Загиват 270 души, сред тях е и Карлсон. Това става само един ден след обявяването на независимостта на Намибия – съвместна акция на американския президент Рейгън и на съветския ръководител Горбачов, постигната до голяма сметка

благодарение на посредническите усилия на Карлсон. По това време се очертават и други грандиозни пробиви по линия на американско-съветските отношения, включително и относно израелско-палестинския конфликт. Водят се даже преки преговори между американската администрация и Организацията за освобождение на Палестина. Казват, че за всичко това някакъв принос имат и скандинавските държави, най-вече Швеция.

Обвинен за атентата край Локърби е режимът на полковник Муамар Кадафи в Либия. Натискът върху Триполи е много голям и санкциите принуждават Кадафи през 2011 г. да поеме вината и даже да изплати компенсации на семействата на загиналите в размер на 2,7 милиарда долара. За конкретни извършители са обвинени шефа на охраната на либийските авиолинии и нещатен сътрудник на либийските тайни служби Абделбасет ал Меграхи (Abdelbaset al-Megrahi) и Ламин Халифах Фхимах (Lamin Khalifah Fhimah), представител на либийските авиолинии в Малта. И двамата отричат обвиненията. Екстрадирани са от Либия във Великобритания и през 2001 г. шотландски съд осъжда на доживотен затвор Меграхи по косвени улики и обявява за невинен Фхимах. През 2009 г. Меграхи е преместен обратно в Либия. Откриха му рак на простатата и живя в една вила край Триполи до своята смърт през 2012 г.

Оказва се, че моето интервю с Карлсън, взето в Торонто, е ако не последното, то със сигурност едно от последните негови интервюта. Любопитно съвпадение е, че горе долу по това време „Работническо дело“ помести и едно друго последно интервю на известна личност, чиято смърт също бе свързана със самолет. Става дума за баварския лидер Франц Йозеф Щраус. Той бе на кратко посещение в София от 26 до 29 септември 1988 г.. Почина на 3 октомври от масиран инфаркт, преживял на 1 октомври. Малко преди това Щраус лети с Чесната си, която сам пилотира, от остров Крит през София до Мюнхен. На 29 септември, по време на полета от София за Мюнхен, се случва странен инцидент – самолетът внезапно пропада с цели 10 000 м. Щраус едва успява да овладее машината. При пропадането е бил без кислородна маска и това се счита за причина за последвалия инфаркт. Интересно е, че подобно нещо се е случило и с Цар Борис III, когато на 15 август 1943 г. той лети от главната квартира на фюрера към София. Според доклада на личния пилот на Хитлер полк. Ханс Бауер, публикуван във френския вестник „Фигаро“ на 14 декември 1948 г., самолетът с цар Борис, управляван от Бауер, на няколко пъти набира пределна

височина до 8000 м и след това рязко се спуска надолу. Борис също е бил без кислородна маска. Но дали полетът към София е причина за смъртта на българския цар си остава загадка, докато за връзката между неудачния полет и инфаркта на Щраус няма съмнения. Последното интервю на Щраус, дадено за в. „Работническо дело“, е поместено във вестника на 4 октомври 1988 г.

Нека се върнем обаче в Торонто и продължим с интервюто ми с комисар Карлсон:

„...Ето, че заседанието свършва и аз бързо се отправям към президиума. Опасенията ми са били напразни. Господин Карлсон любезно ме изчаква и разговорът ни е непринуден, почти приятелски.

Първият ми въпрос е плод на естествено любопитство – с какво се занимава комисарят за Намибия? Може ли той да се сравнява например с един министър-председател?

- Функциите на комисията, която се ръководи от комисаря за Намибия, е да бъде изпълнителен орган на Съвета за Намибия...Основните задачи са три. Първата – да се тласка напред решаването на намибийския въпрос...Втората задача е да се грижим за икономическите интереси на Намибия. Извършват се задълбочени проучвания на икономическата структура. Правят се изследвания, които ни служат за предприемане действия срещу компании, които нарушават декрет № 1 на Съвета за Намибия. Този важен документ постановява, че всяка корпорация, която иска да развива стопанска дейност на територията на Намибия, трябва да получи разрешение от нашия съвет. Миналата година (б.а. - 1987 г.) например се взе решение да бъде дадена под съд холандската компания ЮРЕНКО, която незаконно изнася от Намибия уран...
- Третата задача е да подготвим кадри за независимата Намибия. Ние изпълняваме голяма програма, която включва 50 различни проекта, като се започне от инфраструктурата и водоснабдяването и се завърши с минното дело. Общо 1100 намибийци се обучават по всички краища на света, в това число и в България...
- Господин Карлсон говори спокойно, като всяка фраза е точно на мястото си. Вторият ми въпрос също не е изненада за него – каква ще бъде ролята на Съвета за Намибия и на

комисаря при изпълнението на резолюция 435? (б.а. - това е резолюцията на Съвета за сигурност на ООН организирането на прехода на властта към законно избрано местно правителство в Намибия)

- Преди всичко до пълната независимост на Намибия съветът ще продължи да бъде нейния законен представител...Във Виндхук...ще бъде изпратен специален представител на генералния секретар на ООН, който ще наблюдава през преходния период как се изпълнява планът за даване на независимост...Ако изпълнението на резолюция 435 започне от 1 ноември (б.а. - 1988 г.) то след тримесечен подготвителен период ще започне предизборната кампания...Изборите ще се проведат на 1 юни и ще доведат до формирането на учредително събрание, което ще подготви конституцията на Намибия. Известно време след това тази страна ще стане независима...
- А как оценявате приноса на България в Съвета за Намибия и въобще в решаването на намибийския проблем?
- Вашата страна е много активна като член на Съвета за Намибия. Поела е значителни задължения и ги изпълнява.
- След това господин Карлсън се усмихва и продължава:
- Може би звучи като парадокс, но колкото по-добре си гледаме работата, толкова по-бързо тя ще престане да съществува. А това може само да ни радва..."
(в. „Работническо дело“, 2 октомври 1988 г., бр. 276, стр. 4)

Така изглеждаха тогава нещата. Без майтап България беше фактор в Съвета за Намибия, а и не само там. Представете си нашата малка балканска страна участваше в световни органи наравно със САЩ, СССР, ФРГ... За тези, които се интересуват ще дам малко информация и за Намибия, все пак тя изигра доста важно място не само в моята професионална кариера. Намира се между Ангола от север, ЮАР от юг, Замбия и Ботсвана на изток и Атлантическия океан на запад. От средата на 80-те години на XIX в. до първата световна война се нарича Германска Югозападна Африка. Столицата ѝ е Виндхук и е запазила и до днес някои сгради в германски кайзеров (имперски) стил. През 1915 г. ЮАР, управлявана по онова време от холандските преселници(бури), завзема германската колония и през 1920 г. получава от Лигата на нациите „мандат“ да я управлява. През 60-те години на миналия век

в Африка започна деколонизацията, за която вече стана дума. Тя, както изтъкнах, бе съвместно дело на СССР и САЩ. Постепенно изчезнаха британската, холандската, френската, а накрая и португалската колониални империи. Редно бе да се очаква, че на ЮАР също ще и отнемат мандата да управлява Югозападна Африка като своя колония. Така и стана, но Претория не се подчини. ООН даде на тази страна ново име – Намибия, което трябваше да подчертае нейното откъсване от ЮАР. Появи се и организацията на чернокожото население СУАПО, близка до южноафриканския АНК.

На конференция на Съвета за Намибия в НДК в София съм до представителя на СУАПО, тогава студент във ВИИ „Карл Маркс“ (УНСС).

Под силният натиск едновременно на Запада и на Изтока, включително и на Китай, ЮАР нямаше как да устои и през 1988 г. властите в Претория приеха плана за преход на властта в ръцете на местните сили. След това, както каза комисар Карлсон, се проведеха избори, те естествено бяха спечелени от СУАПО, която поддържаше много тесни връзки и с България. Приета бе конституция. Тъй като това бе времето на разпадането на съветския блок, Намибия се размина с марксизма и възприе умерен политически курс, който следва и до днес. Трябва да се има предвид, че Намибия е голяма по територия и твърде богатата страна. Нейната територия е над 7 пъти по-голяма от България, но населението ѝ е само около 3 млн. души. Благодарение на износа на уран и други полезни изкопаеми сега Намибия си осигурява БВП на

човек от населението сравним с този в Албания и много по-висок от средния за Тропическа Африка.

Не ми е известно обаче България да има в момента някаква търговия с Намибия, въпреки, че във Уиндхук (столицата на Намибия) навярно все още има влиятелни местни политици с чудесни спомени от България. Но това занемаряване на контактите ни с Намибия не е случайност за нашата външна политика в периода на прехода. След 1989 г. бяха забравени сериозните ни връзки и с много други африкански, а и не само африкански, страни. Моята дисертация, която защитих в МГИМО в края на 1983 г. беше на тази тема – развитието на икономическото сътрудничество на нашата страна с богатите на ресурси ориентирани към социалистическия лагер африкански държави: Ангола, Мозамбик, Етиопия, Конго (Бразавил), Гвинея (Бисау) и др. В тези страни бяха построени с българско участие цели заводи, бяха създадени ферми, имаше и идеи да се организира от български предприятия добив на полезни изкопаеми, нефт, дървесина, които да се изнасят не само у нас, но и в трети страни. След 1989 г. всичко това бе изоставено, даже хората, които бяха прокарвали тези пътища към африканските ресурси, бяха анатемосани. И защо бе унищожено вече създаденото, просто защото не се вписваше в идеологическите щампи на новата власт. Един пример – когато работех в ИМОСИ към БАН, в секция „Развиващи се страни“, след Малхасян, за който вече писах, ръководител на секцията ни стана Живко Ненов. Той знаеше много добре английски и имаше солидни познания за Африка, така че скоро ни напусна и замина за град Моши в Танзания да ръководи инвестицията на българската държавна фирма „Машиноекспорт“ по създаването на завода за производство на дървообработващи машини в град Моши. Представете си – малка България участваше на равно със западните фирми в изграждането на голям съвременен машиностроителен завод в тази отдалечена от нас на хиляди километра екзотична част на Африка, в самото подножие на Килиманджаро! Реших да проверя в интернет какво е станало с този завод за изминалите оттогава повече от четиридесет години. Открих, че отначало заводът е работил добре, след това десетина години е бил затворен, но през 2017 г. правителството на Танзания е решило да инвестира държавни средства за да възстанови производството на дървообработващи машини. Няма данни какво оборудване ще бъде закупено сега за модернизацията на завода, но със сигурност, за жалост, то няма да е българско.

За нашите позиции в Африка ще стане дума и по-нататък, когато разкажа за визитите на някои африкански лидери от онова време в Евксиноград и срещите им с Тодор Живков. Сега нека се върна в прекрасното есенно Торонто през 1988 г. за да довърша разказа си за преживяванията си там. За целта ще си послужа с неделния пътепис, който се появи в броя на „Работническо дело“ от 11.12.1988 г. Наричаше се „Спомен за „кулата“, за „подковата“ и за...пяната“ (предавам текста със съкращения).

„На езика на индианците Торонто означава „убежище на ветровете“. Вярно е, че градът е на същата географска ширина, както например Сочи, но вледеняващия полъх на студеното Лабрадорско течение влияе силно върху живота в Торонто. През зимата крайбрежната част на езерото Онтарио се покрива с лед, а на стотина километра по на север може да се види и полярното сияние.

За да се предпазят от виелиците, в Торонто са построили цяла система от подземни преходи, свързващи обширни търговски центрове и подземни паркинги с първите етажи на много учреждения. По този начин човек може да стигне без връхна дреха до работното си място и в най-студените дни. Но в този подземен свят е многолюдно и през по-топлите дни – тук има какви ли не заведения...магазинчета и даже цял един парк, където само птиците са бутафорни.

Торонто е град на небостъргачите, на големите хотели, на банките със стъклени фасади, на широките магистрали. Почти всичко това го е нямало преди двадесет-тридесет години. Просто градът расте като гъба, наторявана с американски и канадски инвестиции.

В Торонто изпитват „смесени чувства“, когато става дума за икономическото нашествие на южния съсед. От една страна, американските долари – това са не само нови небостъргачи, но и нови промишлени технологии, често и нови работни места. От друга страна, това е чувствително „изтичане“ на национален доход под формата на дивиденди и проценти – знае е се, че около 40 на сто от печалбите на фирмите на територията на Канада се насочват...към Съединените щати. Това е и по-голяма конкуренция от страна на по-евтините американски стоки, в крайна сметка – по-голяма икономическа зависимост от САЩ.

Има и други гласове. Дали южният съсед не се стреми да използва огромните природни ресурси на Канада, за да намали

„екологическия натиск“ върху своята собствена икономика? Дали за канадците не ще е по-добре да жертват може би част от икономическия ръст за...съхраняване на уникалните запаси от минерални суровини, гори, годна за обработка земя?

В Торонто се издига най-високата кула в света. Горе, под нейния 553 метров връх, се открива безбрежната панорама на зелените поля и спокойните води на езерото Онтарио...Фоайето на върха на кулата бе украсено не с обичайните реклами на Пепси кола или на готови храни, а със снимки и кратки биографии на изтъкнати канадски изобретатели. Например на Джозеф Арманд или на някой си Вашон. Първият започнал в Канада производството на локомотиви, а вторият поставил на промишлена основа печенето на кекс. Може би несравними неща, но те говорят за уважението, което канадците изпитват към изобретателните хора...

В центъра на Торонто, на площада пред кметството, има градинка с няколко дървета и беседка с незавършен покрив. Отстрани надпис: „Градината показва стремежа на жителите на Торонто към мир между нациите на света. Постройката символизира нуждата, която хората изпитват за подслон и разбирателство, а незавършеният покрив – решимостта ни да постигнем нашата цел. Вечният огън, който гори до беседката, е нашата надежда, а водата около него – вярата ни във възраждащия се живот.“

За канадеца мирът и разбирателството са понятия, които са свързани не само с отношенията между хората. Те имат и по-дълбок, по-всеобхватен смисъл. Непрекъснатата сурова борба с природната стихия е закалила духа му, но тя е развила и съзнанието за нуждата от съгласие между природата и човека.

- Ние сме взели много от природата – споделя мой канадски колега – притежаваме втората по големина територия в света. Нашите гори например дават повече от 160 милиона куб. метра дървесина, осигурявайки препитание на повече от 800 хиляди души, но и от тях не може да се взима вечно. Ето защо – продължава той – опазването на горите е наша „вечна тема“. От телевизионната кула водата на Онтарио изглежда кристално чиста, но от брега ще видиш и сивкавата пяна – признак че и езерото е застрашено от повсеместната химизация...

Пътят към Ниагара минава покрай промишления град Хамилтон. Над високите комини се стели дим – и тук металургия, химия. Прави впечатление обаче, че рудата на пристанището се

съхранява в бункери на закрито, за да не се разпилява от вятъра, че там където няма промишлени сгради се зеленят прочутите канадски ливади.

Най-добре значението на природата за канадеца, а и грижата, която той полага за нея, може да се усети изглежда край Ниагара, в безкрайните паркове, заобикалящи водопада и продължаващи надолу по реката почти до самото Торонто... Но да не забравим „Девата на водния воал“ – най-интересното от всички зрелища на Ниагара. Вече почти сто години в подножието на бушуващите водни потоци се подвизават малките корабчета с това романтично име. Изчакваш си реда – около час. След това се спускаш с наклонената железница чак до брега. Тук чакаш около десетина минути, връчват ти синя мушама и се качваш на едно от корабчетата. Пътешествието започва. Отначало се доближавате до американската част от водопада. Толкова близко, че от водния воал, който ви обгръща, не се вижда даже слънцето. След това започва истинското приключение. Метър по метър корабчето се доближава до самата водна стена на „подковата“ (така наричат канадската част от водопада...). Върху вас се излива пороен дъжд, всичко кипи, движи се, навсякъде водни пръски. А корабчето се приближава и приближава до стихията (б.а. – виж снимката по-долу), докато изведнъж се обърне и като подгонено от ревящата паст на великан, се втурне към успокоените вече води на реката надолу по течението.

И чак когато чудото свърши и хванал в ръка синята мушама, преминаваш по мостика между корабчето и малкия пристан, забелязваш...пяната. Същата тази сивкава пяна, която можеш да видиш в крайбрежните води на Онтарио или понякога край наш черноморски плаж...“

Видях Ниагара благодарение на нашия консул в Торонто Никола Вапцаров. Той прояви голяма отзивчивост и ни помогна не само за чудесните преживявания край най-известния водопад в света, но и ни разказа много полезни и любопитни неща, както за Канада, така и за българите там. Никола Борисов Вапцаров е син на Борис Иванов (Йонков) Вапцаров, който пък е брат на гениалния поет и революционер Никола Вапцаров, разстрелян през 1942 г. като деец на антифашистката комунистическа съпротива у нас. По този начин Никола Вапцаров се явява племенник на големия поет.

Когато пътувахме към Ниагара минахме покрай жилищни сгради, построени от българския предприемач Игнат Канев.

Вапцаров се отзова много ласкаво за него, каза, че това е един истински българин, който наистина е успял в Канада, но продължава да милее и за родината си. Благотворителната му дейност е добре позната, особено в родния му край – Русенска област. Това което Вапцаров каза за Канев през 1988 г., получи потвърждение и в годините по-късно. Наистина Канев остана верен на родния си край. През 2012 г. в Русенския университет „Ангел Кънчев“ бе открит оборудван с негови средства конферентен комплекс, носещ името - „Канев център“ (на снимката по-горе се вижда барелеф на Игнат Канев, поставен в споменатия конферентен център)

На чаша вино на връщане от Ниагарския водопад. Аз съм до консула Вапцаров. Срещу Вапцаров е Иван Кулов – по онова време висш служител в ООН, а срещу мен дипломат от МВНР.

Нашият консул поддържаше тесни връзки не само с хора като Канев, но и с представителите на православната църква в Торонто, с много български имигранти, запазили чувството си на патриотизъм. За мен, обаче, той остана в спомените ми най-вече с две неща. Първото бе, разбира се, пътуването до „подковата“ (Ниагарския водопад), второто (млад човек – гладен човек!) – с чудесната вечеря, която той даде на нашата скромна делегация. В уютна семейна обстановка бяхме угостени с чудесно приготвен печен шаран, който се оказа, че е току-що уловен в езерото Онтарио. Когато си тръгнах от Торното Вапцаров ме помоли да взема със себе си като багаж бензинова косачка, поръчка на кмета на Банско. По онова време пътуващите през океана имаха право да пренесат безплатно по 2 броя багаж, без да има ограничения за теглото. Аз имах само един куфар, така, че с удоволствие се съгласих да направя услуга на град Банско. Още повече, че се чувствам банскалия. Майка ми, която почина преди десетина години, е родом от Банско. На летището в София грижите за косачката пое сестрата на Никола Вапцаров - Мая Вапцарова.

2. Мъртво вълнение

За първи път съм посетил Варна през 1957 г. Бил съм само на 3 години затова нямам никакви спомени. Тогава семейството ми – баща ми Веселин, майка ми – Мария, сестра ми – Елена и моя бебешка милост, сме били наели квартира на прекрасна тиха уличка до самата Морска градина. Баща ми разказваше често за една ужасна случка, която едва не е прекъснала нашият курорт още в самото му начало. В онзи чудесен юлски ден сме били пристигнали във Варна с влака от София в ранния следобед, някъде около 2 часа. Целите потни, след мъкненето на куфарите, родителите ми решават да отидем всички веднага на плажа и да се освежим в морето, още повече, че от квартирата ни до морето е било съвсем близко. Речено-сторено. Оставили те куфарите, взели банските и всички сме отишли на плажа. Там в знойния пек не е имало абсолютно никого – ни спасител, ни курортисти. Все пак това е била 1957 година! Поради своята неопитност, били сме за първи път на море, родителите ми не забелязват опасността - малките игриви бели гръбчета от пяна по повърхността на вълните, сигурен знак за опасно мъртво вълнение. Няма големи вълни, но силни подводни течения засмукват навътре, повличат те към глъбините на водната бездна и измъкване няма. Сестра ми първа почувствала хватката на водната стихия, морето я затеглило все по-навътре и тя загубила опора под краката си. Надала тревожен вик. Майка ми тръгнала след нея да я спасява, успяла да я хване за ръка, но също загубила опора в дъното. Тогава тръгнал навътре и баща ми, успял да хване за ръка майка ми малко преди да загуби и той упора под себе си, но все пак успял да се задържи, и всичките заедно, хванати така ръка за ръка стъпка след стъпка, с последни сили, някак си се добрали до брега. Аз в това време съм си седял на пясъка и съм си играел с кофичка и лопатка без да разбирам какво става, но за винаги съм запомнил колко е страшно невидимото мъртво вълнение.

Когато на 27 октомври 1986 г. поех към Варна за да заема поста на окръжен кореспондент, знаех, че ще ми бъде трудно, но не предполагам, че ще ми бъде чак толкова трудно, колкото се оказа. Не бе минало много време откакто в „Работническо дело“ бяха публикувани гръмки разкрития за корупция на летище Варна и това нямаше как да не се отрази на отношението на значителна част от варненския елит към моята скромна личност, възприемана като

пратеник на омразния софийски вестник. Знаех също, че има напрежение около огромните, и в повечето случаи незаконни вили край морето, част от които принадлежаха на същите местни величия, критикувани от вестника. Имаше и доста недоволство около валутните далавери на някои варненци. Обикновените хора в града, както навсякъде по страната, честно се трудеха, но получаваха скромни заплати в левове, срещу които можеха да си купят това което е достъпно в държавната търговска мрежа и на кооперативния пазар. Съществуваше обаче и една прослойка варненци, която разполагаше с долари, я по линия на Българския морски флот, я по линия на туризма, я от контрабанда или от спекула, и тези хора живеяха друг живот, купуваха си луксозни стоки в специалните валутни магазини, продаваха долларите скъпо и прескъпо и можеха да си позволят невиджани за обикновените хора харчове. Това допринасяше за мъртвото вълнение в обществото.

Преди да потегля за Варна не получих никакви конкретни напътствия. Имах чувството, че ме спускат като парашутист в непозната среда, само че май без парашут. Но такава бе съдбата и аз ѝ се подчиних. Отпраших към Варна със семейната синя Лада и единственото, което със сигурност знаех бе, че вечерта ще спя в някакъв филиал на АОНСУ, намиращ се на хълма над спирка „Журналист“. За по-младите ще поясня - АОНСУ означаваше Академия за обществени науки и социално управление. Това беше едновременно учебно и научно звено към ЦК на БКП за подготовка на висши управленски кадри и за провеждане на научни изследвания в социалната област – нещо като мозъчен тръст на БКП. Основната дейност на АОНСУ бе в кв. „Овча купел“ в София – днес там е Нов български университет, а филиали имаше в Пловдив, Варна, Русе и Бургас. На мястото на варненския филиал на АОНСУ днес е създаден Варненският свободен университет „Черноризец Храбър“. Именно в този варненски филиал на АОНСУ се планираше да остана докато ми се намери жилище за да докарам семейството си от София. Но кога щеше да стане това – може би след месец, може би след три месеца, а може би и по-късно? Както ще видим по-нататък сбъднаха се най-песимистичните ми прогнози.

Не познавах почти никого в града. Там бях живял за по една-две седмици по време на кратките летни почивки, най-вече в курортите наоколо. Но защо, по дяволите, отивах точно аз във Варна, човек без никакъв опит в конкретната сфера, специализирал

се в нещо съвсем различно, човек с възможно най-високата образователна степен – кандидат на науките (*б.а. - това днес е доктор*), специалист по международните въпроси, завършил МГИМО, знаеш три чужди езика – немски, английски и руски, написал вече доста неща по различни международни теми? Защо не си стоях в Международното направление на „Работническо дело“ и не се занимавах с Африка и с апартейда? Ще обясня. Мисля, че станах „случайна жертва“ на тежки кадрови битки, които по онова време се водеха както в самия вестник, така и във висшето ръководство на БКП. Във вестника борбата бе основно около това кой ще отиде кореспондент в чужбина, особено на по-привлекателните места в Ню Йорк, Лондон, Париж, Бон, Прага. Там обикновено заминаваха представители на Международното направление на вестника, но понякога отиваха и хора от ръководството – някои началници на отдели, членове на редакционната колегия. Когато през пролетта на 1985 г. Йотов назначи в Международното направление млади хора, външни за вестника, сред които бях и аз, това бе тревожен сигнал за висшата номенклатура на „Работническо дело“, че към лелеяните чужди столици може да поемат нов тип кореспонденти – образовани и знаещи съответните езици. Как можеше да се попречи на тази тенденция? Щом Йотов напусна поста си на главен редактор на „Работническо дело“ намериха способ да решат проблема с нежеланите назначения. На 14 април 1986 г., с протокол № 36, т. 2 Редакцията на „Работническо дело“ прие изменения в Правилника за работа с кореспондентите, където между другото бе записано: „...10. Журналистите под 35 години, които не са били окръжни кореспонденти, на партийна или стопанска работа, нямат право да кандидатстват за по-висока длъжност от редактор в отдел. 11. Млади журналисти могат да кандидатстват за кореспонденти в чужбина, само ако са били кореспонденти в страната. Същото се отнася и за новопостъпилите на комсомолска възраст.“. Особено любопитна бе и следната новост, че след завършване на кореспондентската работа окръжният кореспондент има право да кандидатства за свободните места във всички отдели на вестника. Това означаваше, че един спортен журналист, например, след като изкара определен брой години в Силистра, може да постъпи на работа в Международното направление на „Работническо дело“ и един ден да хване самолета като кореспондент на вестника, да

кажем, в Хавана, нищо че не знае испански, а за Латинска Америка знае само, че там играят добре футбол.

Излизаше, че вече няма значение каква ти е специализацията, може да си журналист – международник, може да си аграрен журналист, но ако искаш да видиш чужбина трябва да минеш през „суровата школа“ на окръжното кореспондентство, да джапаш, както се казва, из кравешките лайна, пък тогава се разхождай по Тайм скуеър. Звучи добре за широките маси, макар че, ако се замислим, е пълна глупост. Какъв смисъл има да се харчат пари за тясната специализация на кадрите, за превръщането им в експерти-професионалисти, ако след това ще джапат из кравешките лайна и как всъщност аграрният журналист ще научи сносно английски, или испански, джапайки в лайната? Опитах се на едно комсомолско събрание във вестника да изложа подобни мисли, но настроенята бяха срещу тези като мен, които представляваха определен елит, съсредоточил се в Международното направление. Нещо повече, концепцията за „необходимостта да се джапа в кравешките лайна“ бе втвърдена още повече, като „закаляването“ на младите кадри стана задължително не само за да се отиде кореспондент в чужбина, но и въобще за да се работи в Международното направление. Що се отнася до боричканията на върха на партията и тяхното отражение върху кадровата политика в „Работническо дело“, то по този въпрос ще стане дума по-нататък около заминаването ми в Бон.

Аз обаче няхах намерение да се отказвам. Щом трябва да се ходи в провинцията и то най-малко за 4 години, нека поне да е във Варна. Написах молба и доброволно поех отшелническата си участ. Освен, че харесвах Варна и морето, знаех, че в града и в курортите около него, през летните месеци кипи от външнополитически събития. През август Варна бе нещо като втора столица на България, защото Тодор Живков устройваше в Евксиноград своите срещи с лидерите от другите страни. Като мен постъпи и Максим Бехар, и той замина доброволно за окръжен кореспондент, но той избра Шумен, тъй като баща му Мончо Бехар бе оттам и разчиташе баба и дядо да гледат малкото му дете което очакваха със съпругата му Мила Векова (сега Мила Бехар). По този начин успя от части да избегне моята отшелническа съдба, а съпругата му си намери подходяща работа в Шумен – стана зам. главен редактор на местния всекидневник. Други млади журналисти също поеха към окръжните градове. Венцислав Цолов, ако не се лъжа отиде кореспондент в

Русе, а Григор Лилов, който не бе от Международното направление, замина за Пловдив.

От един по-късен разговор вече във Варна с главния редактор Радослав Радев разбрах, че всъщност е било планирано моят престой в този град да продължи даже не 4, а може би 6 или повече години! Ужас, слава богу, че съдбата отново бе на моя страна и перестройката скоро разби на пух и прах и този план. Както вече споменах, заминах за Варна в края на м. октомври 1986 г., а се върнах от там още през пролетта на 1988 г. Спаси ме Юлската концепция на Тодор Живков, към която бяха прикрепили и премахването на окръзите (съответно и на окръжните кореспонденти) и създаването на 9 области на територията на страната. На 19 август 1987 г. Народното събрание прие закона за новите териториални единици – областите. Моят колега от град Толбухин (сега Добрич) Николай Желев с огромно задоволство пое през пролетта на 1988 г. цялата варненска област, която включваше бившите варненски, шуменски и толбухински окръзи. Така аз и Максим Бехар, станавме излишни като окръжни кореспонденти и можехме да си стягаме куфарите обратно за редакцията в София. Но това беше през 1988 г., а през онези мрачни есенни дни на 1986 г. перспективите бяха сиви като мъглата, която обгръщаше сутрин сградата на варненското АОНСУ.

Като пристигнах във Варна ръководството на тамошното АОНСУ ме настани в един от апартаментите, предназначени за гостуващите от София лектори. Намираше се на първия етаж на общежитието и включваше хол и спалня. От холът се излизаше на обширна тераса без ограда, от която пък направо можеше да се отиде в парка, заобикалящ сградата. Мястото бе много спокойно, предразполагаше към уединение и към интелектуални занимания, като писане на статии, четенето на книги или решаване на кръстословици. Това всъщност и правех когато се прибирах след работния ден в Окръжния комитет и след еднообразната вечеря в столовата на общежитието на АОНСУ. В почивните дни ме налягаше носталгия, пишех писма и дълго се разхождах покрай бурното море. Понякога ходех в града. Сградата на АОНСУ обаче бе доста далеч от града, както и въобще от каквито и да е признаци на цивилизация. Особено тягостно тази изолираност се чувстваше през късната есен и през зимата, които ми се наложи да прекарам там. Вярно е, че през лятото това място е оживено и долу на плажа кипи живот в многобройните заведения, но през времето, което

прекарах във филиала на АОНСУ наоколо бе мъртвило и когато морето бе в стихията си, оправдавайки името си „Черно“, до стърчащата самотно на хълма сграда достигаше единствено далечният рев на разбиващите се вълни. Особено неприятно бе когато паднеше сняг, защото никой не почистваше пътя към Варна и моята Жигула се превръщаше в шейна.

Не знам защо предоставянето на квартира на окръжният кореспондент на вестника на Партията продължи толкова дълго. Аз на няколко пъти поставях въпроса пред самия първи секретар на окръжния комитет Димитър Попов, но той винаги изтъкваше като причина недостига на жилищния фонд с който разполагала общината във Варна. По този начин „прехвърляше топката“ към Страхил Христов, шефа на Окръжния народен съвет във Варна. Може би по този начин окръжният елит искаше да покаже, че не е доволен от начина, по който „Работническо дело“ отразява събитията във Варна, но каква вина аз лично имах за неразбориите между окръжното ръководство и вестника? Веднъж ми предложиха някакво жилище на края на града, което освен това се оказва, че се нуждаело и от солиден ремонт. Месеците минаваха а аз продължавах да живея откъснат от младата си съпруга и сина си. Пътувах до София средно веднъж на две седмици, често с личната си кола. При това не можех да си оформя даже командировка, тъй като постоянното ми местоживееене продължаваше по закон да е в София и няма как да си командирован там където ти е постоянното местоживееене.

Някъде през м. март 1987 г. ми предложиха малко апартаментче на десетия етаж на новопостроена сграда срещу редакцията на местния всекидневник. Нямахме и 60 кв. м площ и то с балкончето. Намираше се на ул. „Батак“, тя е запазила името си и досега. От „Батак“ се излизаше на „Козлодуй“, стръмна и натоварена с трафик улица, която слизаше надолу към гарата и пристанището. Тази част на града е с промишлен облик и е далеч от представите ни за курорт. Когато отидох да видя апартаментчето асансьорът не работеше и се изкачих пеша до десетия етаж. Обещавах всеки момент да го пуснат, чакали само някакъв подпис. Апартаментчето се състоеше от малко коридорче с отделни миниатюрни баня и тоалетна, що-годе нормален преходен хол с кухненски бокс и две, също така миниатюрни спални. Но от едната от тях, от бъдещата детска стая, се откриваше такъв зашеметяващ изглед към морето и към Аспаруховия мост, че направо се шашнах.

Винаги съм обичал да живея нависоко пък и исках час по-скоро да докарам във Варна семейството си, затова приех предложението. И сбърках.

Първото нещо, с което се захванах, бе да доставя обзавеждане. Всичко трябваше да правя сам. Ако някой ми помагаше, то това бе само на приятелска основа. Обиколих магазините, видях какво има. Съставих списък с нужните ми мебели и домакински уреди и го изпратих в редакцията за утвърждаване. Списъкът включваше най-необходимото, телевизор и пералня си купих с мои пари. След като получих одобрение направих покупките и организирах превоза. Успях да уредя мебелите и част от уредите да бъдат доставени наведнъж. Това трябваше да стане в петък на 4 март 1987 г. сутринта около 9 часа. Същият ден в ранната вечер трябваше да летя до София, а на 6 март 1987 г., в понеделник, трябваше да се явя на военен сбор като запасняк край Станке Димитров (сега Дупница). Бях намерил двама души да ми помогнат с разтоварването и пренасянето на инвентара, разбира се срещу някой лев, като основно разчитах на товарния асансьор. Предварително се бях договорил с асансьорните техници, които отговаряха за този район, че те ще пуснат асансьора за да си кача багажа.

Отидох в петък към осем и половина сутринта пред блока на ул. „Батак“. Двамата помагачи вече бяха там, както се бяхме разбрали, но от асансьорните техници ни помен. Бързо поемам към службата им, там заварвам един от тях да си пие кафето със запалена цигара, питам го защо никой не е дошъл да пусне асансьора, както се бяхме разбрали, а онзи ми отговаря доста нагло, че шахтата, видите ли, се била напълнила с вода и нямало как асансьорът да бъде пуснат. На мен ми причерня пред очите, но какво можех да направя? Връщам се при блока, гледам камиона с мебелите дошъл, двамата помагачи пристъпят от крак на крак и гледат в земята, естествено те няма как да пренесат тази камара от огромни и тежки неща чак на десетия етаж! Попадам в напълно безизходна ситуация. Шофьорът на камиона настоява да разтоварваме, а няма къде да денем мебелите и електроуредите. Моля хамалите да не си отиват и започвам да обикалям около блока с отчаяна надежда да намеря някакво решение. И както и друг път ми се е случвало, внезапно спасението изникна като чудо – в една от съседните сгради съзирам скромна клуб, то ли беше профсъюзен, то ли беше на Отечествения фронт, вече не си спомням. Беше

отворено. Отивам, представям се и го удрям на молби. Човекът ме гледа колко съм закъсал и ми влезна в положението. Към клуба имаше складово помещение и той се съгласи да сложим там нещата за 2-3 дни. Това беше огромен жест от негова страна, защото ставаше въпрос за чисто нови неща и той ги приемаше без официално да сме подписали какъвто и да е документ. Ами ако след това се окажеше, че нещо липсва? Но човекът излезе човек.

Прибрахме всичко в склада към клуба, той врътна ключа на катинара, аз му стиснах ръката и толкоз – всичко бе въпрос на взаимно доверие. Обещах му, че ще ги взема до няколко дни, но в понеделник отивах на военния сбор и всъщност не знаех дали проблемът с мебелите няма да се проточи. Точно така и стана. Още първата нощ, която прекарах в палатката в мразовитата мартенска нощ на баирите край Дупница, ми докара силни болки в гръбнака. Просто не можех да се изправя. Попаднах във военната болница в града и отново чудо – лекарят който ме пое да ме прегледа се оказа приятел, с когото се познавахме от преди години. Той ми каза, че единственото нещо, което ще ме спаси е незабавно да се добера на топло в къщи и някой да се грижи непрестанно там за мен поне една седмица. Написа ми съответната медицинска бележка, закараха ме до военната част с линейка на болницата, там се смилиха над мен и ме освободиха от запаса и аз поех незабавно на автостоп към София. Вече беше започнало да се смрачава, денят бе мразовит и прехвърчаше сняг. Аз стоях сам край пътя, леко прегърбен, с пътна чанта в ръка, треперейки от студ. Намериха се пак добри хора, спряха за да вземат превития премръзнал младеж, клечаш край пътя.

Във Варна се върнах чак в понеделник на 14 март. Още имах болки, но нямаше как, трябваше да се заема с багажа и с кореспондентските си дела. Веднага стана ясно, че асансьор скоро няма да има. Шахтата била пълна с вода още от построяването на блока и едва ли скоро някой щеше да се заеме да я пресуши, а и ако я пресушим със собствени сили, то тя пак можело да се напълни с подпочвени води. Асансьорните техники ми се подиграваха, гледайки ме в очите, нищо не можело да се направи, но всъщност не им се работеше или просто чакаха да падне нещо от закъсалите обитатели на блока. Ситуацията стана крайно драматична. Дните минаваха, а решение не се виждаше, чисто новите мебели и електроуреди стояха натрупани безразборно в неохраняемото складче. Добре, че я има човешката солидарност. Един колега и

приятел, който отговаряше в Окръжния комитет за железопътния транспорт, ме свърза с ръководителя на хамалската бригада към ж.п. управлението на града. Обясних им ситуацията и те се съгласиха да ми помогнат. Заплащането щеше да стане срещу фактура по държавните цени на труда. Аз разбира се с удоволствие почерпих моите помощници за самоотвержения им труд. А той наистина бе самоотвержен. Фотьойли, дивани, електрически уреди и безброй кашони бяха качени на десетия етаж по тесните стълби на новия блок. С това одисеята около обзавеждането приключи, след като мебелите бяха престояли в склада на клуба три седмици, вместо планираните три дни! Продължи обаче битката за асансьора. Той заработи едва месеци по-късно и спираше когато си пожелае. Докато нямаше асансьор на съпругата ми ѝ се налагаше да се качва пеша до десетия етаж със сина на ръце и с висящата отстрани мрежа с продукти. Това, че получихме жилище на десетия етаж означаваше през лятото и постоянни проблеми с водата. Нямаше и магазини наоколо, та това се налагаше да карам всичко с колата от центъра или от градския пазар.

Капаните, които ми бяха поставени около квартирата не бяха обаче единствената причина за тревога, те само засилиха появилото се вече у мен усещане за мъртво вълнение. Тягостното чувство бе не само на лична основа, то бе свързано и с обстановката в града и около него. На първи ноември 1986 г. Девня бе сполетяна от голяма беда – стана авария при която бе практически унищожен новооткрития завод за поливинилхлорид и загинаха доста работници. Ще припомня само, че този завод бе много скъпо съоръжение, за което бяха похарчени милиони долари и то се считаше за гордостта на Девня и въобще на българската химия. Малко след аварията в окръжния комитет пристигна един от зам. главните редактори на „Работническо дело“. Не знам дали посещението бе заради катастрофата в Девня или по друга причина, но обстановката при срещите му в Окръжния комитет бе тягостна. Даже „дружеската вечеря“ в стола на Окръжния комитет не успя да я разведри. Накрая, когато останахме насаме, зам. главният редактор в прав текст ме предупреди, че ме чакат тежки времена. Не знам дали имаше предвид нещо конкретно около обстановката във Варна или просто се чувстваше подтиснат от всичко, което ставаше и у нас и в Съветския съюз.

През лятото на 1987 г. гледах съветския филм „Покаяние“. Бях шокиран. Не само от сюжета на филма, от тази злокобна

мъртвешка приказка за труп, който постоянно го изкопават от гроба, за цинични убийства и най-гадна подлост, сполетели едно грузинско семейство. Всъщност, макар и привидно „битово-сантиментален“ този филм беше безспорно политически призив за сваляне от властта на КПСС. Привидно във филма ставаше дума за отношенията в малкия грузински град по времето на сталинските репресии, но всъщност се поставяше много по-големия въпрос, дали въобще КПСС има право да ръководи страната. Това беше открито антисъветски и антикомунистически филм с изключителен идеологически, но и художествен заряд, който не можеше да те остави безразличен и в крайна сметка трябваше да те подтикне към недоволство, преминаващо в неподчинение и даже в бунт. Защото трупът, който все се връщаше, не беше на местния ръководител-чекист, а на Сталин, който се преражда във всеки един следващ съветски ръководител. Това беше внушението и то се постигаше от авторите на филма по един блестящ начин. Искам дебело да подчертая, шокиран бях не толкова от съдържанието на филма, даже не от внушението което той целеше. Подобни антисъветски и антикомунистически филми имаше и преди това, например през 60-те години в Чехословакия и в Полша. Най-шокиращото в случая бе друго, това че аз гледах този откровен антисъветски и антикомунистически филм не в някакво квартално кино, преди да го спрат от разпространение, а в кинозалата на Окръжния комитет на Българската комунистическа партия, и то едва ли не като задължително партийно мероприятие! Това ли бе „перестройката“, курс на съзнателен отказ от властта и то при най-неблагоприятните за партията условия? Какво беше отношението на БКП към този курс, дали с тези прожекции (сигурен съм че е имало и в ЦК на БКП), се целеше да се покаже какво цели перестройката, или някой ни подготвяше за нашето предстоящо покаяние?

Мрачните ми предчувствия през лятото на 1987 г. се усилиха след една вечеря в ресторант „Трифон Зарезан“ с кореспондента на вестник „Правда“ у нас и с един дошъл на почивка друг журналист от съветския официоз. Те двамата си пийнаха, но аз не пих, защото карах кола. Тръгнахме да се разхождаме около Международния дом на журналистите, където бе отседнал съветския гост, и той съвсем откровено, без заобикалки, започна най-яростно да критикува, бих казал даже да псува Горбачов, сякаш не бе генерален секретар на партията, в чийто вестник работеше. Това бе нещо съвсем ново за мен. Колегата от Москва направо заяви, че ако така продължава ще

настъпи катастрофа. Изтъкна различни аргументи за това свое лошо предчувствие, но един особено ме впечатли. Всеки, който се е опитал да въведе в Русия сух режим е предизвиквал революция – така е станало с Николай Втори, който въвежда сух режим по време на войната, така става и с Временното правителство, което продължава същата порочна практика, така ще се случи и сега, когато Горбачов изкоренява лозята и прави цената на водката непосилна за обикновените хора.

На фона на всичко това се чувстваше как непрекъснато пада авторитета на вестник „Работническо дело“ и не поради слабата работа на редакцията, а поради растящото негативно отношение към самата Партия. Това бе един от ефектите на перестройката. Ето един пример. След като стана онзи провал около асансьора и ми се наложи да организирам качването на ръце на мебелите си до десетия етаж, аз се заех да разнищя по-задълбочено проблема около асансьорите и скоро в „Работническо дело“ се появи кореспонденция озаглавена „**Предприятие с права на цех**“ (в „Работническо дело“, 16,06.1987 г.). За съавтор бях привлякъл един специалист в бранша - Стефан Денков. Изводът, до който стигнахме в публикацията, бе съвсем прост и логичен – проучването преди поставянето на асансьора, монтажа, както и техническото обслужване на асансьорите, трябва да се извършват от едно и също предприятие, а не един да проучва, друг да монтира, след това да се окаже, че нито проучването, нито монтирането са направени както трябва и асансьорната шахта се е напълнила с вода, както стана в случая с моя блок и трети да обслужва асансьорите, т.е. да ги спре, оправдавайки се, че той не носи вина за случилото се. Материалът излезе и какво последва...абсолютно нищо, никаква реакция на засегнатите. Ако това се бе случило някъде в началото на 80-те години щеше, най-малкото, да има обсъждане на нашата публикация в съответните звена. Но през 1986 г. ситуацията бе много различна. И това не бе изолиран случай. Мога да кажа, че повечето мои критични публикации оставяха само „дим над водата“.

Сега нека разкажа малко и за хубавата страна на престоля ми в тогавашна Варна. Най-приятното място за разходки бе разбира се Морската градина. На нея също посветих един материал във вестника, озаглавен „**Седем пъти мери**“ (в „Работническо дело“, 14.03.1987 г.). Той се базираше на подробен разговор с арх. Юлия Ангелова, която отговаряше за перспективното проучване за

бъдещия облик на „Морската градина“. Мисля, че този материал поне малко допринесе да се ограничи предвиденото мащабно строителство в градината и да запази тя и до днес неповторимия си облик.

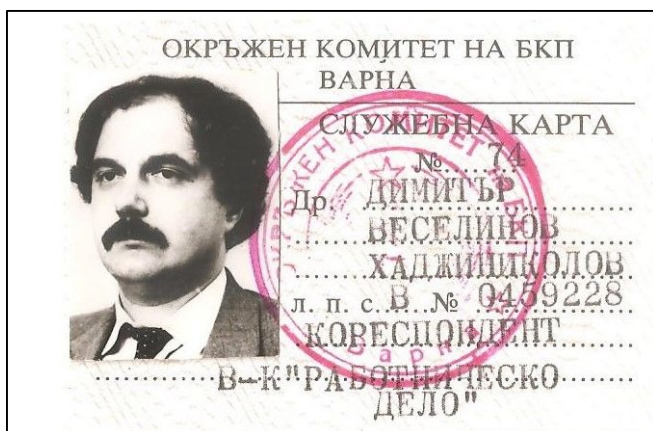
Синът ми Веселин кара количката си на входа на Морската градина на Варна (28.11.1987 г.). Отзад в далечината е сградата на Окръжния комитет на БКП (сега общината). Там, на 6-тия етаж, бе кабинетът на окръжния кореспондент на „Работническо дело“.

В събота следобед тримата – съпругата ми Маргарита, сина ми и аз, често се мотаехме без цел по централната пешеходна улица на Варна с многобройните заведения и магазинчета, купувайки някъде я сандали за малкия, я сладолед, пак за него. През зимните месеци, когато духаше ледения влажен вятър и в морето имаше щорм, ходехме на вълнолома да гледаме разбиващите се в хиляди пръски морски талози. Други любими места за разходки бяха военноморският музей с топовете и миноносецът „Строги“, рибеният ресторант, който за съжаление вече не съществува и разбира се варненското НДК, както наричаха тогава Фестивалния и конгресен център, където имаше много приятна сладкарница. Любопитна случка преживяхме веднъж в апартаментчето си на десетия етаж. Един гларус изневиделица се спусна и отнесе от скарата на балкона цяло кюфте. Друг път пък гларус беше „се изпуснал“ върху малкия Веско, докато майка му купувала нещо в магазина и той я чакал отпред на улицата. Така минаваха дните.

***

За какво пишеше окръжният кореспондент от Варна? Аз интуитивно налущквах темите. Някои от тях се подразбираха – важни политически, културни и спортни събития, посещения на чужди лидери, откриване на важни обекти, пускане на вода на кораби и т.н. Другите обаче трябваше сам да определя и аз се спрях на три основни тематични направления в моята работа – икономиката, защото тя беше от водещо значение за страната пък и защото все пак бях по образование икономист, живота на обикновените хора, защото и аз се чувствах обикновен човек, природата, защото винаги съм я обичал, така са ме възпитали от детството ми, когато с баща ми обикаляхме Витоша и Люлин.

Служебната ми карта бе особено ценна защото осигуряваше достъп на семейството ми до плажа на почивната станция на ЦК на БКП в курорта „Дружба“.

Ето по един пример за всяко от тези три направления. Най-напред за икономиката. Материалът се казва „**Защо си струва да се внедрява**“, публикуван е в „Работническо дело“ на 21 март 1988 г. Ето текста, със съкращения:

„В кабинета на Георги Тепавичаров – директор на учебно-производствения и технологичен комплекс към Висшия машинно-електротехнически институт във Варна, има едно бюро, три обикновени и един огнеупорен шкаф с подредени по рафтовете папки и нормативни документи, заседателна маса, покрита с червено сукно, осем стола, фикус в ъгъла и нищо повече...Ако не

се смята надписа над бюрото „Бъдете кратки! За доклад минута е много!“.

Първото впечатление ясно говори за пределна деловитост, но дали то не лъже? В стаята сравнително млад човек – това е директорът на едно от малките предприятия към комплекса – инж. Николай Фесчиев. Започва един от диалозите, които се провеждат в навечерието на Стопанския съвет. Става дума за производствената програма за 1988 г., за нормата на печалбата, за погасяването на банковия кредит. Казваме „става дума“, но всъщност думите са много малко, преобладават цифрите. И още нещо, оказва се, че за всеки квадратен метър площ, предоставена на малките предприятия в сградата на центъра, те трябва да осигурят годишен обем производство за 4 хиляди лева и печалба – хиляда лева (*в съвременни пари това са около 20 хил. лева оборот и около 5 хил. лв. печалба на кв. м – б. авт.*). Така че – моля заповядайте, разполагайте се, но си платете! За предприятието на инж. Фесчиев това означава за 1988 г. производствена програма за около 300 хиляди лева (*около 1,5 млн. лв. в сегашни пари – б. авт.*). Той обаче приема значително по-голям насрещен план, който трябва два пъти да надхвърли проектната мощност на предприятието.

- Засега имаме проблеми – споделя Николай Фесчиев – Съществуваме отскоро и сме притеснени по площ. Въпреки това през 1987 г. реализирахме печалба около 60 хиляди лева. Вече са ни отпуснати 6 дка земя в местността Пчелина, където ще изградим със собствени средства материалната си база. Произвеждаме дюзи и разчитаме на добри печалби, защото продукцията ни е наукоемка и много търсена.

Преди всичко стратег

Инженер Фесчиев знае какво говори, защото е защитавал своя проект за малкото предприятие пред солидни опоненти. В учебно-производствения комплекс има седем подобни предприятия и всеки от техните седем директори е назначаван с конкурс.

- Какъв трябва да бъде ръководителя на малко предприятие? – задава риторичен

въпрос Георги Тепавичаров. - Да е принципен – безспорно, да е добър специалист – и тук съмнения няма, но за нас все пак главното е да е стратег, да може да планира бъдещето на предприятието и на колектива в условията на шеметния научно-технически прогрес. Ето защо всеки кандидат за директор подготвя два основни „изпитни материала“ – инженерен проект за малкото предприятие

и подробно технико-икономическо задание. Когато материалите са готови те се предоставят на всички конкуренти. След това се провежда изпитът – свободна дискусия между кандидатите, където всеки защитава своята теза. В края на краищата най-добрият бива признат от своите съперници и на комисията не ѝ остава нищо освен да фиксира получения вече резултат. Следва, разбира се, изборът, но той обективно се определя от направената класация. С работниците пък сключваме договори за година или малко повече. След това колективът решава дали те да останат при нас...

...Гаранции не може да има

Би било обаче погрешно да се смята, че всички проблеми са решени. Съществуват още неясноти относно самостоятелното използване от малките предприятия на полагащите им се дялове от печалбата. Тези, които сега са „дръпнали“ малко по-напред, не са склонни безкрайно да финансират по-бавно развиващите се. Ясно е, че гаранции за непрекъснат растеж на всички малки предприятия към комплекса няма и не може да има. Ако днес за пример се сочи предприятието за електронизация на заваръчните машини, утре може да се наложи да смени изцяло насоката на своята работа. Възможно е някои предприятия да бъдат закрити или преустроени. Такива са времената на ускорен научно-технически прогрес...Има риск, но има и печалба...“

Какво исках да кажа с тази и подобни публикации? Че пазарът трябва да диктува на производството, а не обратното. Вече ставаше пределно ясно, че основният проблем пред „социалистическата икономика“ бе липсата на истинска конкуренция. Няма ли независими производители, не може да има и конкуренция, а без конкуренция – няма истински цени, защото стойността на един продукт може да се определи единствено на пазара. Стойността е пазарна величина! Сега това изглежда тривиално, но тогава не беше. Все още съществуваше централизирано държавно регулиране на цените. Много цени се поддържаха изкуствено под пазарния им размер и това създаваше дефицити. Спомням си опашките за някои вносни стоки, даже за храни от първа необходимост.

Освобождането на цените не биваше да става обаче внезапно, както това стана през зимата на 1990 срещу 1991 г., трябваше за има предварително натрупани стокови буфери и обмислени, постепенни стъпки към желаната промяна. Всъщност

основният недостатък на перестройката беше навярно именно този – че се извършваше демонтаж на политическата система в условията на съхраняващи се стокови дефицити. Вместо най-напред да се направят пазарните реформи, да се осигурят стоковите баланси, и след това да се отива към неограничената гласност, довела до компрометирането на властовите структури, се тръгна по обратния път – рушеше се държавата без да се създава функциониращ пазар. Това се виждаше от нашето ръководство, включително от Тодор Живков и затова зрееше конфликтът между него и Горбачов, довел в крайна сметка до отстраняването на Живков. Поне така си мисля аз.

Другата важна за мен тема бе борбата за нормален живот, която водеха не малко хора. Вече разказах за моите квартирни неволи, за мъките през които премина семейството ми, живеещо на недостъпния десети етаж. Така, че аз много добре разбирах от какво се оплакват хората. Ето един пример за това, как една жена трябва да плаща наем за това, че живее в собствения си дом. Кореспонденцията от Варна е поместена в „Работническо дело“ на 28 март 1987 г. (текстът е предаден със съкращения):

„Съвсем обикновено начало

Един празничен ден на 1975 година е свирен сватбения марш за Милка Банчева и Стоян Танчев. След няколко години на село при свекъра и свекървата, решили да си опитат късмета в големия град – във Варна. Не са били леки месеците тук. Вторият син – Александър се родил с тежък спастичен бронхит. След болницата по съвета на лекарите го настанили в санаториални ясли. За да е близко до него Милка се хванала като миячка в кухнята на яслите. Две години по-късно си намерила добра работа в завод „Елпром“. Избрали я за комсомолски секретар на цеха. Приели я в партията. Какво от всичко това не се е харесало на Стоян, не знаем, но тъй или иначе един ден той я поставил пред дилемата

„Семейството или завода!

Милка предпочела семейството, от което решение по-късно се разбрало, че не е имало голяма полза. Напуснала „Елпром“ без да има осигурена работа.

За няколко години семейството сменило шест квартири. Най-сетне получили варненско жителство. Стоян започнал работа в домостроителното предприятие към Строително-монтажния комбинат в града. Били включени и като крайно нуждаещи се в

жилищно-строителната кооперация „Калин“ в квартал „Аспарухова“. През май 1984 година взели ключовете от апартамента, а през октомври се нанесли в още незавършеното жилище.

Оттук нататък разказът ще се води в сегашно време. Най-напред идва първият удар. През март 1985 година съпругът ѝ подава молба за развод и бракът е разтрогнат. Делото завършило с присъждане на семейното жилище в полза на майката, при която остават децата. Но днес Милка е наемател в собствения си дом. Нищо, че апартаментът е построен до голяма степен с нейните пари, с помощта на нейните родители. Нищо. За изминалите години от развода досега сумата, която тя дължи като наем на бившите си свекър и свекърва е набъбнала на две хиляди и четиристотин лева (*около 12 хил. лева сега – б. авт.*).

Голямото лутане

Първата мисъл, когато прочетох писмото на Милка беше за съдебна грешка. Но съдебна грешка няма. Във варненския районен съд е гледано дело за делба, но се оказва, че не е имало какво да се дели. Защото собственици на апартамента са единствено родителите на бившия съпруг. Как се е стигнало до този абсурд? Причините са прости...Милка е пропуснала всякакви...срокове предвидени от закона, за предявяване на имуществени искове след бракоразводното дело.

Какво е правила Милка през това време? Не е ли знаела какво и как губи? Защо адвокатите не са ѝ помогнали да се ориентира?

Адвокатката ѝ от бракоразводното дело – Росица Стойчева – се смята за експерт в подобни случаи. Когато разговаряхме, тя изтъкваше като основна причина за бедата ниската правна култура на своята клиентка. Но следвайки тази логика, можем да попитаме защо в такъв случай съществуват адвокатите?

И все пак Стойчева поне насочва Милка да търси адреса на бившия си съпруг. И това не се оказало проста работа. След дълги обиколки тя най-сетне случайно научава, че той е заминал на работа в Коми АССР. Сама се сеца да отиде в горския стопански комбинат и там да търси дирите му. После – в СО „Дърводобив и строителство“ в София. Докато накрая пристига точният адрес на Стоян Танчев от Коми. До изтичането на фаталния едногодишен срок са оставали броени дни.

Все още е имало достатъчно време

Все още положението е можело да бъде спасено. Милка е обаче напълно объркана от многото, често некомпетентни мнения и съвети. Тя ходи от адвокат на адвокат и иска да заведе дело за делба без документ за собственост. Попада ... на адвокатката Дарина Делчева. Тя решава да започне делото, но когато разбира, че ще трябва да го води без така необходимия документ, отказва се... Хонорарът от осемдесет лева вече е внесен в касата на адвокатската колегия.

А нотариалният акт наистина е издаден само на името на бившия съпруг, и то повече от година, след като бракът е разтрогнат, и почти две и половина години, след като семейството се е нанесло в жилището. Адвокатите са категорични – Милка е била твърдо убедена, че документът ще бъде издаден на името на двамата съпрузи. За това говори и фактът, че веднага след бракоразводното дело тя е прехвърлила вноските по заема за жилището на свое име, за да ги изплаща сама. Без да получава още издръжка за децата, при напълно стопили се спестявания. Кое не пречи в жилищно-строителната кооперация да фигурира само името на Стоян Танчев.

„Ако знаех от самото начало какво да правя...“ – трепери гласът на Милка...Макар, че и сега едва ли някой може да я посъветва какво да прави. Вярно е, че законите са закони за да се спазват. Но къде остава моралът? Затова са прави петдесетте души, подписали се под писмото до редакцията, че нашето общество не може да бъде безразлично към несправедливостта. Само не знам дали и Милка все още мисли така...“

За написването на един такъв материал се налагаше да се проведат десетки разговори – в случая разговарях с няколко адвоката, правих справки в районния съд, в жилищната кооперация, в „Елпром“, къде ли не. Само дете не ходих до Коми. И това не беше никакво изключение. В моя скромен ъглов кабинет на шестия етаж в Окръжния комитет на БКП често идваха хора като Милка, измъчени от някаква неправда. Получавах и доста писма. Не винаги можех да помогна, но поне се стараех. Помня че месеци наред се занимавах с един случай в медицинския институт – сега Медицински университет – Варна. Имаше недоволство в една от катедрите срещу деспотичното поведение на вечен завеждащ катедра. Моята позиция в публикацията бе, че при шефовете на катедрите също трябва да има ограничение на мандатите, както

имаше още тогава при ректорите. Сега тази практика е утвърдена със закон, но тогава идеята за мандатност звучеше революционно. Вярно е, че мандатността се споменаваше в документите на перестройката, но без особен ентузиазъм, защото и самият Горбачов не мислеше да се оттегля когато му изтекат мандатите. Имаше, разбира се, и куриозни случаи. Веднъж трябваше да се занимавам с откривателя на чудодейно лекарство, който си въобразяваше, че го преследва държавна сигурност. Друг път се опитаха да ме вълечат в някаква семейна свада между снаха и свекърва и т.н.

Третото направление, което имаше приоритет в моите кореспонденции от Варна, бе опазването на природата. Моите изяви в областта на екологията не носеха никакъв политически, антагонистичен характер, не, аз просто се стараех да помогна да се реши някакъв конкретен въпрос, доколкото това бе по силите ми. Ето един пример, заглавието е „**Кон за кокошка**“. Отпечатан е в „Работническо дело“ на 13 март 1988 г. и е подписана както от мен като областен кореспондент на вестника, така и от Стоян Костов – главен специалист в Горскостопанския комбинат.

„Съществува такъв един показател, наречен от специалистите „лесисност“, който сочи каква част от територията на дадена страна е покрита с гори. За България този показател е 32 на сто. Още по-скромна е тази цифра във Варненска област – тук горите представляват само близо 22 на сто от територията, а пък за бившия Толбухински окръг – всичко на всичко 10 на сто (*през 1988 г. Варненска област включваше три бивши окръга – Варненски, Толбухински и Шуменски, град Толбухин сега се нарича град Добрич – б. авт.*).

При тази картина не трябва много сметки, за да се разбере, че са нужни непрекъснати грижи за разширеното възпроизводство на горите и че ако все пак се налага сеч, то дървесината трябва да се използва действително по най-рационалния начин. Така е на теория, а какво става на практика? Оказва се, че разхищението на ценното богатство може да става и по планов път.

Съдете сами. При тези оскъдни запаси от дървесина, Горскостопанският комбинат във Варна е бил задължен по плана за 1987 г. да предостави над 60 000 куб. м дървесина за превръщането ѝ ... в плоскости от дървесни частици (ПДЧ). Близо две трети от тази суровина би могла да се използва за производството на греди, подпори, дребна строителна дървесина, за други важни нужди.

За комбинатът въпросът опира главно до рентабилността. За средната и дребната дървесина, която отива за плоскости, той получава около 35 лв. на куб. метър, но ако се използва за други, по-рационални цели, би получавал от 37 до 45 лв. Много по-важен е обаче проблемът от народностопанска и екологична гледна точка.

Когато са се изграждали предприятията за плоскости (а те не са едно и две), по проект се е предвиждало да използват като суровина главно дървесни отпадъци. Сега обаче вместо отпадъци те поглъщат хиляди кубически метра дървесина, и то в райони, които и без това са почти оголели. Унищожаването на „зелените дробове“ по този начин е нещо повече от икономическо недоразумение. Какво може да се предложи? На първо място да се използва за производството на плоскости тъй нареченият естествен отпад в горите. Може да се помисли и да се разработи технология за влагане на лозови пръчки или стебла от слънчоглед и тютюн – такъв опит има и в други страни. Във всеки случай досегашната практика трябва да бъде сериозно изменена. Ако мислим за бъдещето на горите...“

Такива бяха времената, такива бяха хората, които ми помагаша или пречеха, така ги виждах аз тогава проблемите на Варна, на хубавата и обичана Варна, понякога сурова, но много често ласкава.

***

През лятото във Варна гостуваха видни личности от целия свят – вождове на комунистически партии, президенти и министър-председатели на приятелски страни, борци за граждански права, като Анжела Дейвис, например, или поети, художници, учени. За тях от УБО (Управление безопасност и охрана) и от съответния държавен протокол, навярно и с участието на окръжното ръководство във Варна, бяха измислили една схема от любезности и посещения на забележителности, която трябваше да шашне гостите. И в повечето случаи наистина ги шашваше, особено ако идваха от някои по-бедни страни. Най-напред важният гост се настаняваше в луксозна вила в комплекса „Евксиноград“ или ако делегацията бе на по-ниско ниво – в също така луксозните апартаменти на резиденцията на Министерския съвет в началото на курорта „Златни пясъци“. Съответно ако гостът не е от комунистическа партия, а от някаква друга приятелска партия, можеше да го настанят и в резиденцията на БЗНС (Българския

земеделски народен съюз) на спирка „Писател“ (между курорт „Дружба“, сега „Св. Константин и Елена“ и „Златни пясъци“). Ако пък у нас е дошъл известен „прогресивен“ журналист – за него място имаше в Международния дом на журналиста на сп. „Журналист“, за „прогресивния“ писатели бе предназначен Дома на писателите, за „прогресивните“ учените - Международния дом на учените в комплекса „Дружба“ и т.н. За всички VIP персони си имаше някаква резиденция или „дом“, които, за ония години, предлагаха доста прилични условия за отдих.

Следващият пункт в „сашването“ включваше посещение на древния Аладжа Манастир и природния резерват „Побити камъни“, по-нататък бе предвидено разглеждане на завод „Дружба“, където на госта, ако бе от приятелска развиваща се страна, можеше да се спретне и някой приличен костюм. Не се пропускаше Винпром „Варна“, тук се дегустираше страхотното българско шампанско, произвеждано от сорта „Варненски мискет“. Често делегациите ги водеха и в Института за морски изследвания и океанология, където директорът Здравко Белберов ги омайваше с футуристичните си разкази. Но черешката на тортата бе огромният транспортно-промишлен комплекс в долината на Девня, поне така бе до страшната авария на 1 ноември 1986 г.

Делегациите пътуваха до Девня по отлично поддържаната, в тази ѝ част, автомагистрала за София. Гостите разбира се не знаеха, че само тридесетина километра по-нататък магистралата свършваше. Преди отклонението за Слънчево имаше една площадка, където лимузините спираха и пред гостите се откриваше впечатляващ изглед към безкрайните лозарски масиви. За финал, разбира се, се оставяше разглеждането на промишлената зона на Девня. Тя представляваше уникален икономически комплекс, най-големият не само у нас, но и на Балканите, който включваше практически всичко: транспорт – пристанище Варна-Запад и фериботния възел; енергетика - ТЕЦ Девня, химическа промишленост с невиждани мащаби, завода, които произвеждаха както основни химически продукти – сода, различни киселини, амоняк, така и висши произведения на химическия органичен синтез – пластмаси. Имаше и строителство – завод за цимент, също един от най-големите на Балканите и строителен комбинат за панели, хранителната промишленост бе представена със захарен завод, а в близкия до Девня град Белослав работеше пък завод за стъклени изделия. Комплексът представляваше безкрайна поредица

от инсталации, комини, пътища, кранове, докъдето ти стигнат очите.

Когато аз отидох като окръжен кореспондент във Варна гигантът „Девня“ бе, както споменах, вече тежко болен и то не само заради аварията. Това разбира се не се казваше на гостите. Комплексът боледуваше от същата болест, от която боледуваше целият Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ), икономическата организация на социалистическите страни. Тази болест се наричаше – разпадане и изчезване на пазарите. В СИВ първа цигулка винаги бе свирил Съветският съюз, каквото правеше СССР, това правеха и останалите 9 държави-членки. Но в СССР по онова време ставаха странни неща. На Горбачов му бяха внушили, че за СССР партньорите от СИВ са тежест, от която той по някакъв начин трябва да се избави. Това разбира се беше абсолютна глупост, но Горбачов, който не разбираше нищо от икономика, сляпо вярваше на своите съветници. След като през 1985 г. той взе властта започна постепенно да въвежда разплащания между страните от СИВ в долари, а не в рубли. Мислеше си, навярно, че по този начин ще събере повече западна валута за СССР, като продава изгодно природен газ, петрол, въглища и руди на Запад вместо в страните от СИВ. Къде бе неговата грешка? Да, СССР можеше да ограничи износа на лесно ликвидните суровини в останалите страни от СИВ, но в Москва забравяха, че ще последват ответни мерки и тези страни от СИВ пък ще откажат да продават в СССР своите лесно ликвидни стоки, като например храните и това бе една от причините за дефицита на храни, който възникна в СССР в края на 80-те и в началото на 90-те години. Освен това перестройчиците забравяха, че в СИВ СССР продава не само нефт и метали, но също така и самолети, които харчат страшно много керосин, леки коли, които дрънчат по пътя, телевизори с размазани цветове, все неща, които никъде другаде освен в СИВ съветските предприятия не можеха да продадат. Ето защо освен дефицита на храни, скъсването със СИВ носеше на СССР и затваряне на много предприятия за готови промишлени стоки.

Новата политика на Москва към ограничаване на връзките в СИВ доведе у нас до дефицит на енергоносители и се стигна до ограничаване на подаването на електричество за домакинствата, включително в София. Енергетиката във Варненски окръг, където бе Девня, в много голяма степен зависеше от вноса на съветски въглища. Те започнаха да липсват. Това създаде проблеми с

електрозахранването както на Девня, така и на Варна. Друг проблем бе недостатъчното натоварване на фериботната връзка Варна-Иличовск. Ние внасяхме от СССР основно суровини и сега често фериботите идваха полупразни от Иличовск (сега Черноморск в Украйна). Проблеми имаше и в другата посока – от Варна към Иличовск. От една страна светските предприятия закупуваха все по-малко български химически изделия, от друга нашият експорт за Съветския съюз на аграрни стоки също намаляваше и се осъществяваше главно по ж.п. линията през Румъния. Така бе по-изгодно на фирмите-износителки – Булгарплод, Родопа, Винимпекс, Машиноекспорт.

Кризата на фериботния комплекс заслужава малко повече внимание. По този въпрос бяха публикувани доста критични материали в „Работническо дело“. Фериботния комплекс го обслужваха 4 кораба – два собственост на България и два на СССР. Те бяха напълно съвременни кораби, построени в Норвегия. Всеки от тях поемаше по 108 ж.п. вагона! Беше внушителна гледка да наблюдаваш как исполинският ферибот грациозно подхожда към пристанище Варна-Запад, прекосявайки залива. Обикновено корабите заходеха надвечер, в червеникавата здрачевина на залеза. Капацитетът на фериботния комплекс бе толкова голям, че почти изцяло можеше да поеме товарните превози между България и СССР. Освен икономическите съображения, известно е, че морският транспорт е най-евтиният вид транспорт, за построяването на фериботната връзка роля бяха изиграли и някои стратегически съображения, свързани с поведението на румънския „приятел“ Николае Чаушеску. В средата на 80-те години нито нашите отношения с румънското ръководство, нито тези на СССР, можеха да се определят като особено добри, въпреки, че Румъния бе член както на СИВ, така и на Варшавския договор. Нашите търкания с Букурещ бяха най-вече около обгазяването на Русе с вредни химически емисии от румънския бряг. Що се отнася до съветското ръководство, то неговото недоверие към Чаушеску имаше стари корени, още от времето на „интернационалната помощ“ за потушаването на Пражката пролет през лятото на 1968 г., когато Чаушеску бе отказал за участва. През 1972 г. Румъния даже влезна в Международния валутен фонд, от който СССР се пазеше като дявол от тамян. Фериботът Варна – Иличовск създаваше възможност чувствително да се намали зависимостта на българо-съветската търговия от транзита през Румъния. И да не

забравяме, че при необходимост, фериботната връзка можеше да пренася и танкове.

Фериботният комплекс в края на 70-те години. Последният ферибот „Героите на Севастопол“ спря да се движи по маршрута Варна-Черноморск (преди Иличовск) и Варна-Поти през м. август 2020 г.

Въпреки теоретичната икономическа ефективност през 1987 г. фериботът работеше на загуба. По този повод във Варна пристигна цяла делегация от Икономическия отдел на „Работническо дело“, колежките Веселка Маринова и Лидия Лечева, заедно с тях трябваше да напишем голям материал за актуалното състояние на фериботната връзка. Това бе в края на м. ноември 1987 г. Искахме да звучим оптимистично и малко разкрасихме фактите, но като цяло песимизмът надделяваше. Нарекдохме материала „**Къса ли се фериботната връзка?**“ (в. „Работническо дело“, 24.11.1987 г.). Тревожеше липсата на ритмичност в изпращането на пълни вагони, трупаха се големи дългове на българските експортъори и съответно на ферибота към неговия собственик СО „БДЖ“, често празните съветски вагони пристигаха непочистени и това спъваше тяхното товарене у нас и т.н. Но това бяха все „бели кахъри“. Основните проблеми бяха други. На първо място се наблюдаваше цялостно намаляване на стоките в двете направления. Както бе отбелязано в статията, само 6 процента от съветския экспорт минаваше по фериботното трасе. На съветските, а и на българските предприятия им излизаше по-

изгодно да използват традиционната ж.п. връзка през Румъния поради надутите амортизационни отчисления, които се калкулираха в цената на фериботните услуги. Вторият голям проблем бе ведомственият подход при управлението на фериботната връзка. Фериботът се стопанисваше от ж.п. предприятията на СССР и България, но те нямаха инструментите, необходими за да привлекат стотиците експортъори да изнасят стоките си именно по морския път. Имаше ли някакъв друг подход? Едната възможност бе държавата да започне да дотира от бюджета разходите на експортъорите за да направи рентабилни за тях фериботните услуги, но това бе задънена улица, защото дотациите не можеха вечно да продължават, а и бюджетните средства по това време бяха ограничени. Имаше и пазарен подход – износителите да се привлекат в един вид консорциум, който да владее, заедно с ж.п. предприятията, фериботната връзка. Чрез създаването на международен консорциум фериботното предприятие би получило дългосрочна перспектива за развитие и би определяла цените, така, че да нокаутира конкуренцията на ж.п. превоза през Румъния.

Предложих този вариант на човека, който отговаряше за транспорта в Окръжния комитет на БКП. Идеята му хареса, но повече нищо не се случи, защото макар, че всички говореха за перестройката, тя си оставаше нещо тайнствено, като пролетното море, забулено в мъгла.

Фериботът бе обаче само един от проблемите пред Девня и то не най-съществените. Основният проблем, както споменах, бе в тежкото заболяване на СИВ. По онова време ние изнасяхме в СИВ и най-вече в СССР големи количества стругове, електрокари и мотокари, акумулатори, друго електрооборудване, мебели, консерви, вино, цигари, паста за зъби, пластмаси и други стоки, които не можеха да се конкурират на Запад със стоките от Германия, Франция, Италия, Япония и т.н. На съветския пазар ние продавахме без проблеми всичко, щом така е планирал СИВ, понякога продавахме и стоки със съмнително качество. Докато учех в Москва си спомням как руснаците се подиграваха с качеството на нашето евтино червено вино „Каберне“. Казваха, че то става само за боядисване на дървени огради, не се славеха с особено качество и зъбната ни паста „Поморин“, цигарите „Стюардеса“, а за консервите от патладжани и нектарите от праскови няма смисъл да споменавам. Но всичко това се продаваше там и това до голяма степен крепеше нашата икономика, включително и индустриалния

комплекс на Девня, тъй като нашите торове, пластмаси, калцинираната сода, също заминаваха основно за СССР. Сега, когато СССР, а и другите страни от СИВ, се мъчеха да се преустроят и да разширят икономическите си връзки със Запада, нашите стоки увисваха във въздуха.

Ако при Сталин, Хрущов, Брежнев, Андропов и Черненко СИВ се основаваше на принципа на солидарността, където бе възможно по-изостаналите страни, към които се числеше и България, да се третират асиметрично и да получават по-голяма изгода от сътрудничеството, то сега при Горбачов, всичко се поставяше на симетрична основа и на преден план излизаше конкуренцията. Това по принцип бе добре, но не и ако трябва да стане внезапно и необмислено, както се случваше. Щом съветския петрол ще отива главно на Запад, то и нашите консерви и електрокари би трябвало да се насочат натам. Опитахме се и ние, но видяхме че не става, липсваха ни технологии и логистика. А и на Запад си имаха достатъчно консерви, машини и пластмаси. Даже и в най-добрите години делът на експорта ни на Запад едва надхвърляше десетина процента от целия экспорт. Пробив можеше да стане само постепенно и то при едновременното действие на редица благоприятни фактори, най-вече ако към България се насочеха западни (или японски) инвестиции за нови технологии. Но Западът в края на осемдесетте години на миналия век вече имаше други намерения спрямо СИВ. Предстоеше неговото разпадане, а не укрепване.

***

Тук е мястото да споделя, че в своите публикации от Варна аз се стремях да подхождам балансирано, отделях внимание както на кризисните явления, усиления от мъглата на перестройката, така и на здравото начало, свързано със съзидателния труд на обикновените хора. Честно казано си мислех, че все пак има някаква надежда, че хората, които си изкарваха хляба с пот на челото, няма да останат накрая излъганите. Мисля, че един от опитите ми за по-оптимистично представяне на ситуацията бе публикацията за доц. Борис Желев и за комбинат „Биотех“. Материалът бе поместен в „Работническо дело“ на 17.12.1987 г.. По-надолу текстът е предаден с известни съкращения:

Единственият път

„Във Варненска област се намират 12,2 на сто от националните производствени фондове, но тук се създават едва 9,4 на сто от промишлената продукция и 10,2 на сто от националния доход на страната. Ако към тези цифри прибавим и фактът, че във Варна е съсредоточен вторият по численост научен потенциал у нас, става ясна необходимостта от решителни структурни промени, насочени към по-голяма ефективност, към значими пробиви на нашия и международния пазар.

Лесно е да се каже, но не е така лесно да се направи. Показва го и опитът на комбинат „Биотех“. За това какво вече е свършено и какво предстои е разговорът с директора на комбината доцент Борис Желев.

- **Другарю Желев, казват, че в началото било словото, какво беше в началото на „Биотех“?**
- В началото беше Института по химическо машиностроене в Девня, на който десет години бях директор. Навлизането на биотехнологическата тематика в него започна с разработването на разпръсквателни сушилни инсталации, последваха високооборотните центрофуги, машините за разфасовка и т.н. Искам да подчертая обаче, че не ние се стремяхме към биотехнологиите, а необходимостта от такива технологии търсеше нас. Струва ми се, че този принцип на здрава връзка между химията и биотехнологиите правилно залегна и в основата на нашата асоциация. Поспециално за раждането на „Биотех“ – както виждате, в началото беше делото, но не се мина и без доста приказки – устно и писмено.
- **Каква е сега структурата на „Биотех“?**
- Като основа се запази Биотехническият институт, изграден на базата на Института за химическо машиностроене. В комбината влизат още: няколко машиностроителни предприятия и заводи, Технологичната база за развитие и внедряване на обков, оформена наскоро като отделно юридическо лице, и малкото предприятие за нишкове електроерозийни машини.
- **Какъв е „биоелементът“ в производствената ви програма?**

- Искане ми се да започна с перспективата. До 1990 година ние трябва да увеличим обема на нашето производство 2,5 пъти, а само на биотехнологичното оборудване – 10 пъти. Износът на комплектни обекти трябва да достигне 40 на сто от стойността на нашата продукция.

Специализацията ни, ако трябва да се каже с две думи, е в производството на базови модули: ултрафилтри, центрофуги, сепаратори, сушилни и др. за биотехнологични линии. По-конкретно ние се специализираме в няколко принципно нови технологии – за белтъчен хидролизат от кланична кръв, за биогаз, за преработка на плодове и зеленчуци с ултрафилтрация, за хармонизиране и гранулиране на многокомпонентни препарати за антикорозионна защита.

При това определението „принципно нови технологии“ не е лозунг. Да вземем например „студената“ преработка на плодове и зеленчуци на сокове и пюре. Става дума за спестяване на 130 тона питейна вода и 500 литра течено гориво при производството на 1 тон пюре, за запазване на витамините, за много по-добрите вкусови качества на крайните продукти. Нашата технология позволява освен това суровината да се преработва на самото поле.

- **Кои чужди фирми проявяват интерес към вашата дейност, по-специално към линиите за преработка на плодове и зеленчуци?**
- Още през миналата година постъпиха съвсем конкретни запитвания от Аржентина, Австралия, Перу и даже от Саудитска Арабия. Много голям интерес към крайните продукти прояви Япония, но въпросът, който ни вълнува е, дали трябва да се ориентираме към износ на технология и ноу-хау или трябва да съсредоточим усилията си върху преоборудването на нашата собствена консервна промишленост, за да стане тя по-конкурентоспособна...
- **...Да се върнем към текущите дела. Какво произведохте през 1987 г. в новите направления?**
- В ТКХ „Ботекс“ в Ботевград (*б.а. – това бе най-големият на Балканите завод за производство на тапети*) изпълняваме договорни задължения за около 2,5 млн. лв. В Химкомбината в Стара Загора оборудваме две едрогабаритни сушилни на стойност над два милиона лева. Подписахме договорите едва

през април-май, но една от сушилните вече е почти готова...В Пловдив имаме договорни задължения към ХЗ „Агрис“ и към СО „Биопрогрес“. В Девня пуснахме тази година инсталация за перилни препарати с принципно нова технология. Във Варненска област създадохме установка за биогаз...

- **При създаването на „Биотех“ вие получихте „заварени деца“ като завода за обков „Метал“. Какво е тяхното бъдеще?**
- Извършването на структурни промени съвсем не е безболезнен процес. конкретно за този завод структурното преустройство означава, че производството, което е отдавна усвоено и е изчерпало своите възможности за качествено развитие, трябва да бъде изнесено навън. А основният производствен потенциал трябва да се използва по главното направление – към пазарните пробиви. Една ултрафилтрационна уредба тежи около 200 кг. А струва на международния пазар 36 хил. долара. Ако ние искаме да излезем на челни позиции в разделението на труда, трябва да отиваме към производството на такива рентабилни наукоемки изделия...
- **...Няколко лични въпроса. Как преминава работният Ви ден?**
- Започвам в осем-осем и половина. Много рядко се случва да тръгна от комбината по-рано от 9 часа вечерта. А понякога се задържам и до единадесет. В събота съм тук до към седем вечерта. ...
- **...Ако се върнете отначало и започнете сега с „Биотех“, кои лутания бихте избегнали?**
- Бих се постарал да създам нормални условия за инженерно-внедрителската дейност преди да се захващам с производството.
- **И накрая, ако хванете златната рибка, какви ще са Вашите три желания?**
- Да наградя по заслуга тези, които заслужават и да се освободя от тези, които не работят. Да изградя съответната материална база за биотехническия институт. Вместо трето желание ще Ви разкажа един истински случай. Повикали академик Крилов и го попитали може ли за три години да се ремонтира някакъв крайцер. Той отговорил, че може да се

свърши работата за шест месеца, но при едно условия – в радиус от три километра около крайцера да не се допускат никакви съветници и проверяващи.

***

Като кореспондент във Варна на българския официоз аз имах разбира се и задачата да отразяването безброй политически, научни, културни и даже спортни събития, които се провеждаха в тази наша черноморска столица.

Взимам интервю от проф. Нансен Бехар по време на Конференция на тема „Демографско развитие и начин на живот“. Снимката е направена на 20.10.1987 г. в Международния дом на учените край Варна.

Особено ми бе приятно да пиша дописки за важни научни конференции, както и за забележителните културни прояви, каквито бяха Международния кинофестивал „Златната роза“, Международния балетен конкурс, Международното биенале на графиката и др. Спомням си например, че именно в рамките на варненския кинофестивал гледах чудесния филм „Амадеус“ на Милош Форман.

Най-голямо внимание ми се налагаше обаче да отделям на политическите прояви, свързани с резиденциите край Варна. През онези години думата „резиденция“ имаше лоша репутация. Тя се свързваше най-вече с местата, където живееше или отсядаше Тодор Живков. Всъщност по-точно би било да се каже, че това бяха резиденции на Политбюро на ЦК на БКП и на правителството, тъй като там отсядаха и останалите членове на висшето партийно-

държавно ръководство и семействата им, както и по-важните чуждестранни гости. Формално Живков сам не владееше и не управляваше нищо. Резиденциите се стопанисваха от прословутото УБО. Най-известните резиденции бяха в Бояна и в Банкя, като тази в Бояна можеше да се определи като правителствената резиденция. В нея отсядаха чуждестранните делегации на най-високо равнище. В резиденцията в Банкя пък, след смъртта на Людмила Живкова, живееше самият Тодор Живков. Освен това към всеки Окръжен комитет на БКП имаше резиденция или вила, които можеха да се ползват при посещенията на първия партиен и държавен ръководител или на други гости от „висшия ешелон“. Имаше и оздравителни комплекси с ранга на резиденции, например в Хисаря. Тодор Живков обичаше да отсяда и в „Царска Бистрица“ в Боровец, както е правел на времето цар Борис III.

В системата от резиденции специално място заемаше комплексът в Евксиноград. Той се наричаше не просто „резиденция“, а „дворец“, но функциите му бяха далеч не само представителни. Във винарската изба на Евксиноград се произвеждаха много престижни видове бяло вино и конякът „Евксиняк“, които бяха доста по-скъпи от вината и коняка в търговската мрежа и можеха да се купят на много малко места, едно от които бе магазинчето на входа на парка на двореца. Името Евксиноград е свързано с втората жена на цар Фердинанд – Мария Луиза, то произхожда от гръцкото име на Черно море - „Εύξεινος Πόντος“, което на български се произнася като „Евксинос подос“. През годините на социализма в Евксиноград можеха да отсядат само членове и кандидат-членове на Политбюро със семействата си.

Месец август бе особен месец за Евксиноград. Тогава за три седмици дворецът се превръщаше в седалище на централната власт на България, Живков спеше в „Слънчевото бунгало“ и приемаше важните си гости в приемната зала на двореца. Да отразяват събитията в Евксиноград можеха само малка група журналисти и фотографи - кореспондентът и фотографът на БТА, които за тази цел специално се командироваха от централата в София, окръжният кореспондент на „Работническо дело“, кореспондентът на Българското радио. Снимките правеше правителственият фотограф на БТА. Като окръжен кореспондент на „Работническо дело“ аз попаднах в този списък. На мен ми се обаждана по телефона за предстоящите събития и когато дойдеше моментът се отпратях със синята си Лада към Евксиноград. Преговорите обикновено се

провеждаха в късните утринни часове, защото след това следваше официален обяд. След като отбиех от основния път оставях колата си на паркинга до бариерата, показвах пропуска си от „Работническо дело“ и тръгнах по алеята с палми през парка към двореца. Информация за ставащото вътре получавахме обикновено след като приключеха преговорите директно от някой от участващите в тях, най-често ни информираше министъра на външните работи Петър Младенов. Докато траеха преговорите чакахме чинно на моравата пред стълбите на двореца (на снимката по-долу).

Източник: Dimcho Panayotov (Benkovski)

Беше 2 август 1987 г. От няколко дни във Варна се намиреше с официална визита вожда на Мозамбик Жоаким Шинсану. Този ден той трябваше да се срещне и разговаря официално с другаря Тодор Живков в двореца в Евксиноград. Както обикновено в такива случаи около 10 часа се отправих натам с Ладата. Беше чудесен летен неделен ден. Виждаха се отиващи на плажа курортисти, небето бе чисто и във въздуха се чувстваше лек, освежаващ полъх. Пристигнах навреме на паркинга пред бариерата, оставих колата и се запътих към двореца. Скоро се събрахме и тримата присъстващи журналисти – моя милост, човекът на БТА и кореспондентът на радиото. Малко след единадесет се появиха и официалните лица, от наша страна – Петър Младенов, Милко Балев, още един-двама от външните работи и протокола, дойде и Тодор Живков. Ние, журналистите бяхме застанали на почетна дистанция от 3-4 метра от членовете на Политбюро и другите официални лица. Всички

зачакахме пристигането на мозамбикските гости. И тогава се случи нещо необичайно, бих казал крайно необичайно. Тодор Живков, който бе на 2-3 крачки разстояние от Петър Младенов и Милко Балев, ми даде знак с ръка да отида при него. Това се случваше за първи път. Обикновено, както споменах, информация получавахме не преди срещата, а след нея и то от Петър Младенов. Сега ме викаше Първият. Приблжих се доста плътно до него за да го чуя по-добре какво ще ми каже. Той ми каза приблизително следното:

„Когато пишете за срещата недейте да говорите за социализъм. Тези африкански страни са много далеч от социализма. Пишете за сътрудничество, за тежкото положение там, за това, как се борят с трудностите в своите страни, за всестранната помощ, която им оказваме.“

Общо взето бяха 2-3 изречения, но понеже Живков бе застанал малко в страни от останалите, го чух единствено аз. Отговорих нещо от сорта – Добре, другарю Живков – и побързах да се върна на мястото си. След няколко минути пристигнаха гостите от Мозамбик, всички влезнаха в двореца и срещата започна. Ние, журналистите, останахме отвън. И тогава се случи следващото необичайно нещо. При мен дойде шефът на УБО и с доста повелителен тон ме покани да отидем в ресторанта на комплекса. Седнахме на една маса – аз от едната страна, той срещу мен от другата и незабавно последва въпросът:

- Какво ти каза Първият? – говореше доста прямо и на „ти“, въпреки, че лично не се познавахме.

Предадох съдържанието на неговите указания и почувствах някакво облекчение у началника на УБО. Той се поотпусна и с благ тон ми каза: „Поръчай си нещо за обяд.“, даде наставления на келнера и се отдалечи да си гледа задачите.

Няма как, хапнах, все пак шефът на УБО е казал, че трябва да обядвам. След това се върнах до двореца, но там вече нямаше никой, явно срещата бе приключила бързо и бе започнал официалният обяд. Отправих се към колата си малко замаян от случилото се. Имаше от какво да съм замаян. Първо, защо Живков избра мен за да даде тези напътствия? Второ, защо шефът на УБО се интересуваше толкова живо от това, какво е казал Първият и въобще не е ли това любопитство от негова страна малко странно,

все пак той е подчинен на Живков? Трето, какво следваше да направя с получените от Живков инструкции?

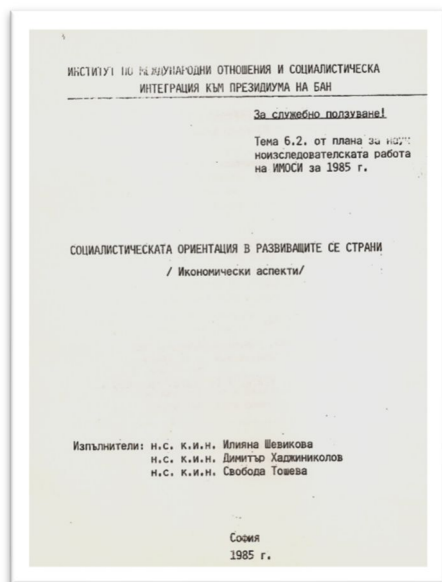
На първия въпрос имаше три възможни отговора.

Вариант 1 - Живков случайно е попаднал на мен, той просто е искал да даде инструкциите, разчитайки, че инструктираният, така или иначе, ще ги сподели с останалите журналисти. Този вариант изглеждаше най-правдоподобен, но от друга страна в жеста, с който Първият ме повика при себе си, имаше нещо доста лично, сякаш той ясно разбираше с кого иска да си има работа. Не останах с впечатление, че изборът е случаен. Тогава? Идваше ред на вариант 2 - Живков специално е предпочел мен като представител на вестник „Работническо дело“, подчертавайки по този начин порасналата роля на партийния орган. Това беше доста правдоподобно, особено като се има предвид тенденцията „Работническо дело“ да заема все по-независима позиция по много въпроси. Имаше и трети вариант – може би Живков се интересува действително от тези африкански страни, искал е да навлезе в нещата и се е запознал със съответната литература. Аз бях африканист и то тесен специалист по т.н. социалистическа ориентация. Може пък затова да ме е избрал за да ме инструктира да не прекаляваме с тази прословута „социалистическа ориентация“? Едва ли, макар, че всичко е възможно.

Тук е мястото да кажа няколко думи за „социалистическата ориентация“ и за тогавашен Мозамбик. Имаше няколко държави, част от бившата португалска колониална империя, които последни в Африка получиха независимост (ако не броим Намибия, за която вече стана дума). Тези страни бяха Ангола, Мозамбик и Гвинея-Бисау. След продължителна партизанска война те станаха реално независими едва когато военните взеха властта в Лисабон на 25 април 1974 г. и свалиха диктатора Салазар. Ставащото в Португалия обявиха за „революция на карамфилите“, макар че, според мен, си беше чиста проба военен преврат, организиран съвместно от тайните служби от двете суперсили. Както можеше и да се предположи, Португалия скоро се интегрира в ЕИО и в НАТО, но в трите новопоявили се африкански държави властта взеха политически движения със съветска ориентация – в Ангола това бе MPLA, в Мозамбик FRELIMO и в Гвинея-Бисау – PAIGC. Те обявиха, че искат да строят социализъм от съветски тип и да се присъединят към социалистическия блок. СССР и останалите социалистически страни, към които се числеше и България, се

блазнаха от идеята да включат в СИВ и група африкански държави, но осъзнаваха, че от икономическа гледна точка това би създавало непосилно бреме за тяхната икономика. Ето защо започнаха да ги наричат „развиващи се страни със социалистическа ориентация“ и без формално да ги включат в СИВ, както стана с Куба и Виетнам, започнаха да ги снабдяват на кредит с оръжие, потребителски стоки, да изграждат там, доколкото бяха в състояние, пътища и промишлени предприятия.

Към бившите португалски колонии в новосформиралата се група на „развиващите се страните със социалистическа ориентация“, ту се присъединяваха, ту отпадаха и други държави, така, че към средата на 80-те година, тази група бе една доста пъстра смесица от страни от различни континенти, включваше Алжир, Бенин, Конго (Бразавил), Етиопия, Танзания, Кабо Верде, Мадагаскар, Афганистан, Южен Йемен и Никарагуа. Понякога слагаха към групата даже и Сирия и Ирак, но това вече беше прекалено. Африканските страни бяха потенциално много богати, но в същото време крайно неразвити, което правеше невъзможно извличането на богатствата им. Ето защо в отношенията си с „африканските другари“ трябваше да сме много внимателни, хем да гледаме да не ги обидим, хем да се стараем да не приемаме желаното за действителност. Така, че в общи линии Тодор Живков беше прав.

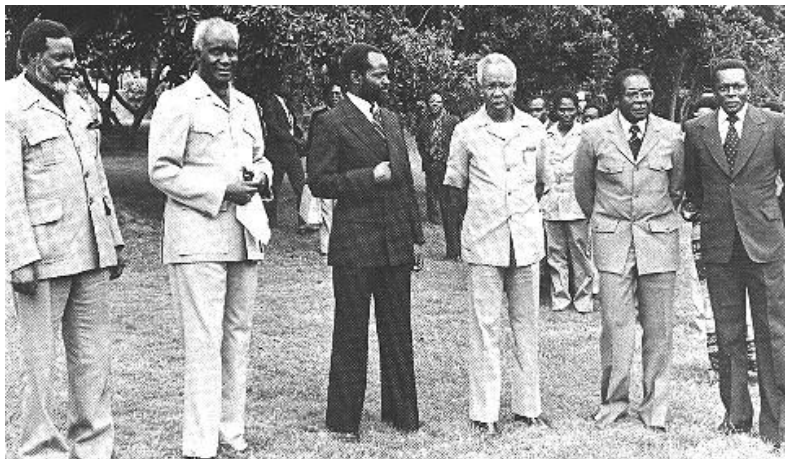
През 1985 г. в ИМОСИ с Илияна Шевичова и Свобода Тошева написахме едно изследване по темата за социалистическата ориентация (виж по-горе). Там, на стр. 97 се казва „Най-тревожно е положението от гледна точка на динамиката на процесите... в Мозамбик и Гвинея-Бисау, а така също от части в Етиопия и Мадагаскар. Тези четири страни имат не само значителни външнотърговски дефицити, но и изменението на техния внос и износ през разглежданите периоди е такова, че не дава основание да се допусне някакво бързо подобрене на нещата.“, малко по-нататък на стр. 108: „От икономическа гледна точка, главната опасност за страните със социалистическа ориентация в сферата на техните валутно-финансови отношения с другите държави, идва от непроизводителното или нискоэффективно използване на голяма част от получаваните отвън финансови средства, което води до натрупване на външен дълг.“

Чел ли беше Тодор Живков това изследване, едва ли, но някой негов съветник може и да го бе чел и да му бе разказал на какво дередже са тези „братски страни“. Спомням си как, когато бях на стаж в Министерството на външната търговия през пролетта на 1979 г., един от експертите там разправяше следната история, която може и да е истина. Непрекъснато досаждали на посланика ни в една от африканските „страна със социалистическа ориентация“, мисля, че бе Танзания, с упреци, че нищо не можем да получим оттам срещу износа на нашите стоки и срещу инвестициите, които правим. Накрая на посланика му писнало и той изпратил на министъра снимката на гол местен чернокож поданик само с препаска през кръста и написал – „Кажете ми какво да му взема?“.

Ситуацията в Мозамбик през 1987 г. бе особено тревожна, направо драматична. Още от създаването на новата държава там се водеше кървава гражданска война между просъветското управляващо движение FRELIMO и прозападното опозиционно формирование RENAMO. На 19 октомври 1986 г. вождът на FRELIMO и първи президент на независим Мозамбик Самора Машел загина в самолетна катастрофа, връщайки се от среща на високо равнище в Замбия, на която се бе събрал „революционният елит“ на Африка за да търси пътища за обединение. На снимката по-долу, заснета по време на тази среща на върха, от ляво на дясно са застанали първите президенти на Намибия - Сам Нойома, на Замбия – Кенет Каунда, на Мозамбик - Самора Машел, на Танзания - Джулиъс Ниерере, на Зимбабве - Робърт Мугабе и на Ангола -

Жозе Е. душ Сантуш, все добри приятели на България и на Тодор Живков.

(om The #Ljfiles на, Louis jadwong)

След съмнителната смърт на Самора Машел властта в Мозамбик премина към неговия съратник Жоаким Шисано. В средата на 90-те години, когато вече нямаше нито социалистически блок, нито Съветски съюз, повечето „страни със социалистическа ориентация“, включително и Мозамбик, извършиха преход към пазарна икономика, макар, че някои от тях запазиха част от социалистическата си реторика. В Мозамбик бе постигнат компромис между FRELIMO и RENAMO и днес там на власт пак е FRELIMO, само че без да се споменава марксизма.

Но да се върнем към случката в Евксиноград. Относно първият въпрос, който ме вълнуваше, стигнах до извода, че всъщност няма особено значение, защо Живков точно мен е избрал. Но какво да правя с другите два въпроса, на които търсех отговор – Защо шефът на УБО се интересува така живо от всичко, каквото каже Живков и как да постъпя с дадената от Първия инструкция? Относно отношенията Живков – УБО така и не успях да намеря никакъв приемлив отговор за случилото се, а относно споделянето на инструкцията ми помогна колегата от БТА. Щом се прибрах в жилището си във Варна той ми се обади с молба да се срещнем. Отидох при него, седнахме на терасата пред къщата, където бе отседнал и заедно започнахме да пишем – аз моя материал за вестника, той неговия за агенцията, като изхождахме от инструк-

цията на Живков. На следващия ден, в понеделник Жоаким Шисану даде пресконференция в резиденция „Златни пясъци“, а във вторник си замина. Вестник „Работническо дело“ по отношение на Мозамбик, а май и въобще по отношение на „страните със социалистическа ориентация“, повече не спомена никога думата „социализъм“, говореше се вече доста неутрално за мир, прогрес и солидарност (виж по-долу факсимиле на кореспонденцията ми в „Работническо дело“ от 3 август 1987 г.).

СОЛИДАРНОСТ В ИМЕТО НА МИРА И ПРОГРЕСА

Завърши официалното приятелско посещение на председателя на партията Фрелимо и президент на Народна република Мозамбик Жоаким Шисану ● Изявления пред журналисти

ВАРНА. Окръжен кореспондент
Димитър ХАДЖИНКОВ

Пет дни продължава плодотворните срещи и разговори, които председателят на партията Фрелимо и президент на Народна република Мозамбик Жоаким Шисану и другите мозамбикски гости имаха на българска земя. Те още веднъж показаха, че българо-мозамбикските отношения се изграждат върху стабилна, дълготрайна основа. За това говорят и владенияте взаимни документи и в края на септември между двете страни и първи междинни разговори между двете партии и държавни ръководители Тодор Живков и Жоаким Шисану, преминали в сърдечна, приятелска атмосфера.

Много важни стъпки са направени дотогава, за да се установят контактите между двете страни и за да изградят мозамбикските гости. Представителна част от Българското народно възпитателно училище „Школа Йосиф Виларов“ отиде в Мозамбик, за да вземе участие в възпитателния обмен, след което била изпратена в две страни. Другарят Жоаким Шисану се срещна с заместник-председателя на Министерския съвет Григор Спирков, със секретаря на ЦК на БКП Димитър Станков, с първи секретар на окръжния комитет на БКП във Варна Димитър Попов и другите ръководители на окръга и град, а останалите официални лица, които в селения на ЦК, Български в Мозамбик Георги Боров и генералния консул на СССР във Варна Нух Березов. След това другарят Тодор Живков и Жоаким Шисану се отделиха във самолета. На вратата другарят Тодор Живков пожела на другаря Жоаким Шисану „На добър път“ и сърдечно се сбогува с него. В 11.30 часа самолетът Ил-62 на мозамбикска авиация (Слободя на стр. 6)

На летище Варна Жоаким Шисану бе сърдечно изпратен от Тодор Живков
Пресфото БТА

3. Кварталът на властта в Бон

Преди да замина за Бон имах възможност за направя серия от интервюта с видни западногермански политици и представители на културата. Специално бих изтъкнал три мои публикации в „Работническо дело“ от този период, които представляваха един вид подготовка за бъдещото ми кореспондентство, но и интересни сондажи за възможностите пред българо-западногерманското сътрудничество. Първата публикация е във връзка с посещенията у нас на председателя на Германската социалдемократическа партия по онова време Ханс-Йохен Фогел, втората е интервюто с министъра на икономиката на ФРГ Мартин Бангеман, а третата е разговорът с президента на института „Гьоте“ д-р Клаус фон Бисмарк.

По онова време Тодор Живков гледаше на Федерална република Германия като на най-голямата си надежда да направи успешен „маньовър“ и да се измъкне от мъртвата хватка на перестройката. Той лично бе в много добри отношения с канцлера Хелмут Кол, както и с ръководителя на Бавария Франц-Йозеф Щраус. През 1987 г. Живков бе на посещение в Западна Германия, което премина много добре, и нашите висши институции започнаха да се надпреварват да канят високопоставени западногермански гости, за да демонстрират специалната връзка между нашите две страни. Като илюстрация на топлите отношения между Живков и Кол ще цитирам пасажи от съобщението за печата на говорителя на федералното правителство Фридхелм Ост, във връзка с посещението на нашата делегация в Западна Германия през 1987 г.

В съобщението на Ост се казва (*превод на автора с известни съкращения*):

„На 2 юни 1987 г. Федералният канцлер Хелмут Кол проведе с Председателя на Държавния съвет на Народна република България Тодор Живков една общо тричасова среща, част от която премина на четири очи и част в присъствието на Външния министър.

Акценти на разговорите, които преминаха в подчертано сърдечна атмосфера, бяха германо-българските връзки (*б.а. – използвана е думата *Verhältnis*, която подчертава близостта на двете страни в преговорите*) и отношенията „Запад-Изток“...

...Федералният канцлер подчерта своето убеждение, че връзките „Запад-Изток“ не бива да се ограничават само до въпросите на контрола върху въоръженията, а трябва да излязат далеч извън тези рамки и да обхванат отношенията между всички държави на Изток и на Запад във всички области. Тази наша оферта се отнася особено и за България.

Председателят на Държавния съвет Живков оцени високо германо-българските отношения като добри и безпроблемни и изрази своята готовност да разшири сътрудничеството във всички области. Става дума за това, във взаимен интерес, да станат по-интензивни политическите консултации, да се усвоят нови форми на икономическо сътрудничество, да се засилили културния обмен чрез изграждане на културни институти на основата на взаимността и да се постигне договореност за реализацията на конкретни проекти на научно-техническото сътрудничество, а така също при опазването на околната среда.

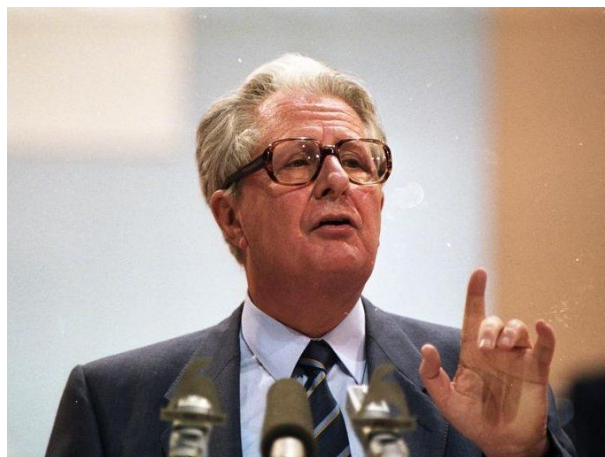
Председателят на Държавния съвет покани Федералния канцлер, в отговор на неговата визита в Германия, да посети България. Федералният канцлер прие с благодарност поканата, като времето на визитата ще се договори по дипломатически път.“

Такава бе ситуацията с топлите българо-западногермански отношения през лятото на 1987 г. Но след това нещата малко все пак загрубяха, защото Кол така и не дойде у нас нито през 1988, нито през 1989 г., с две думи, въобще не дойде в София. Като компенсация обаче у нас гостува президентът на ФРГ Рихард фон Вайцекер, имаше и редица други посещения на важни западногермански политици и представители на деловите среди. Така и на мен ми се отдаде възможност да взема изброените интервюта.

Още в началото искам да подчертая, че тези интервюта имаха официален характер и от тях не можеше да се очакват кой знае какви откровения, но все пак съдържаха някои „сламки“, по които опитният читател можеше да се ориентира за състоянието на българо-западногерманските отношения. Важни бяха тона на разговора, дали има критика към властта у нас, какви епитети се използват, какво се изтъква като особено важно и какво се приема за второстепенно, какво направо се премълчава.

Да започнем с интервюто с Ханс-Йохен Фогел (на снимката по-долу). Той беше отскоро председател на социалдемократическата партия. Интервюто взех през м. април 1988 г. Фогел

още се чувстваше малко неуверен на новия си изключително отговорен пост, още повече, че предишният ръководител на социалдемократите бе не кой да е, а самият Вили Бранд, който сега носеше званието „Почетен председател“, но всъщност авторитетът му продължаваше да доминира в партията.

(Снимката е от Bundesarchiv, B 145 Bild-F079283-0006 / Engelbert Reineke / CC-BY-SA 3.0)

Фогел и Бранд се различаваха като водата и огънят. Фогел бе апаратчик, докато Бранд бе идеолог. Не, че на ГСДП не трябваша и апаратчици, още повече че от доста години вече партията бе в опозиция на могъщия Кол и действително и трябваша добри организатори за да съхранят партийните редици в нужната кондиция за предстоящите битки. Известно е, че социалдемократите са особено силни на местно ниво, в западногерманските провинции (лендерите) и в градовете, а именно в този вид постоянна организационна дейност бе и една от силните черти на Фогел. Особено добре вървяха нещата в най-голямата провинция Северен Рейн – Вестфалия, която бе традиционна крепост на германската социалдемократия. Фогел и хората около него бяха изградили тук, както и в Хесен, много стабилна мрежа от сътрудници и доброволци, които държаха нащрек партийната членска маса.

Прякорът на Фогел бе „учителят“, може би защото често размахваше показалеца на дясната ръка, така както правят учителите, когато искат да укорят някой ученик. Макар че бе

„северняк“ Фогел бе направил политическата си кариера на юг, в баварската столица Мюнхен, което го правеше доста нетипичен социалдемократически лидер. В Бавария традиционно господстваха кадрите на Щраус от Християнсоциалния съюз. Социалдемократите се изиявяваха повече на север и на запад във ФРГ, но Фогел показва, че и на юг социалдемократите могат да печелят избори. Роден е през 1926 г. в Гьотинген (Göttingen), който се намира в провинция Долна Саксония. Баща му е бил ветеринарен лекар. През 1943 г., едва на 17 години, отива доброволец на фронта. Има късмет, че не попада на Източния фронт, а в Италия. За добра служба редник Фогел стига до чин подофицер. Раняван е два пъти. Попада в плен при американците. Скоро постъпва на работа в кметството на Мюнхен, който по онова време е в американската окупационна зона. В партията на социалдемократите Фогел влиза през 1950 г., когато е на 24 години. Заема различни партийни постове в баварската организация на партията. Постепенно изпъква като най-близък съратник на тогавашния социалдемократически кмет на Мюнхен Томас Вимер и през 1960 г., едва тридесет и четири годишен, наследява Вимер като кмет на най-големия западногермански град - Мюнхен. Това е огромен успех за младия партайгеносе. Пред него се открива блестяща партийна и административна кариера и скоро вече е кмет на Западен Берлин, а по-късно е министър в предвожданите от социалдемократите правителства на Вили Бранд и Хелмут Шмидт. Определен е даже за кандидат на партията за канцлер на изборите през 1983 г., но за този най-висок политически пост във ФРГ, на социалдемократите тогава не им стигат силите да се преборят с политическия ледоразбивач Кол.

През всичките години на издигане Фогел се придържа към умереното крило в партията, пази се от опасни отклонения както в ляво, така и в дясно. В края на 60-те и в началото на 70-те години по-опасен за социалдемократите е бил левият уклон, свързан с настроенята сред младите социалдемократи против виетнамската война и репресиите на западногерманските власти срещу лявото студентство. В тези размирни времена хладнокръвието на „учителя“ е добре дошло за партията. Но Фогел не се поддава и на натиска на бизнеса за завой на дясно в ГСДП, какъвто, впрочем, се опита да направи Хелмут Шмидт, докато беше канцлер. Любопитна подробност относно Фогел е неговата кръвна връзка с управляващата по онова време християндемократия. Брат му

Бернхард Фогел бе не по-малко известен от него във ФРГ, но не като партайгеносе (*б.а. – другар по партия, така се наричат по между си социалдемократите*), а като човек от другата страна на политическата барикада. Бернхард Фогел бе един от най-изтъкнатите християндемократи, сподвижник на Хелмут Кол. Той впрочем е единственият германски политик, който е бил министър-председател на две различни провинции – на родната провинция на канцлера Хелмут Кол - Райнланд-Пфалц и на източногерманската провинция Тюрингия след обединението. Общо Бернхард Фогел заема двата високи поста в течение на 23 години, което също е недостижим рекорд в германската история.

През 1988 г. Ханс-Йохен Фогел бе дошъл за среща с Тодор Живков за да сондира настроенията сред политическото ръководство у нас. Западногерманците, които идваха, се опитваха да разберат доколко е възможно София да падне без бой, т.е. да се откъсне от съветския блок по начина, по който това направи Унгария. Разбира се те не говореха за това открито, защото унгарският вариант не включваше спасяването на самия Живков, той трябваше да бъде жертван подобно на Янош Кадър. Живков май не подозираше за тази лукавост или се правеше, че не подозира, печелейки време. Когато бях в резиденция „Бояна“ във връзка с едно посещение у нас на Геншер, минах случайно покрай отворените френски прозорци на залата, където обядваше германската делегация, заедно с Тодор Живков и лично станах свидетел на веселото, бих казал приповдигнато настроение на Първия. Той току що бе разказал някакъв виц и се смееше от все сърце. Нямаше и следа от преструвка, всичко беше естествено, като между другари. Дали Геншер се смееше също така искрено тогава не успях да видя.

В интервютата ми с Фогел и с другите видни гости от Бон аз се стремях да бъда максимално внимателен и да подбирам въпроси, които да изтъкват възможностите за сътрудничество. Понякога се налагаше да се засегне и някоя конфликтна тема, но обикновено противоречията умело се тушираха и от задаващия въпросите и от отговарящия на тях. Интервюто с Фогел бе озаглавено **„Разоръжаването – фактор на развитието“** (в. „Работническо дело“, 10.4.1988 г.). Ето текста с известни съкращения:

„- Господин Фогел, социалдемократите отделят значително внимание на глобалните проблеми като неразвитостта в „третия свят“, глада, опазването на природата.

Каква е връзката между борбата за разоръжаване и стремежа да бъдат решени тези проблеми?

- Моето мнение е, че трябва да се разграничават няколко етапа в самия подход към този въпрос. Преди всичко като първа стъпка трябва да се осъзнае вътрешната връзка между разоръжаването и решаването на глобалните въпроси. В това отношение важна работа свърши Комисията на Вили Бранд за отношенията Север – Юг. Милиони хора страдат и поради това, че средствата, които биха могли да се използват, за да им се помогне, отиват за да се произвеждат и трупат все повече и повече оръжия. Ето защо да се промени съзнанието е първата крачка. Втората е да се водят разговори, да се дискутира как конкретно трябва да се действа. Ние например създадохме съвместна работна група с КПСС, която изучава тези проблеми. Трябва да се обсъжда такъв въпрос – как средствата, освободени от намаляването на военните разходи биха действително отишли, за да помогнат на слаборазвитите и гладуващите.

Третият етап е свързан с глобалното сътрудничество. И тук Организацията на обединените нации предоставя най-добри възможности.

- Ако се обърнем към отношенията Изток – Запад, то не можем да не отбележим, че през последните години все по-ясно се забелязва не само количествено, но и качествено развитие на връзките, активно се използват нови форми на сътрудничество. Как оценявате техните перспективи?

- Аз приветствам използването на тези нови форми и смятам, че трябва да продължим да работим, за да бъдат отстранени съществуващите все още бюрократични и административни пречки. Трябва да се насърчават преките връзки между фирмите, непосредствените контакти между техните ръководители. По този начин ще се увеличи ефектът от сътрудничеството и конкурентоспособността на самите фирми.

- Съществуват и други пречки, например т.н. списъци на КОКОМ (б.а. – това бе една специална служба към НАТО), които забраняват износа на определени стоки от развитите капиталистически страни в социалистическите...“

- Ние сме реалисти и не носим розови очила. Действително съществуват стоки, които не би трябвало да се изнасят, но списъците на КОКОМ са прекалено дълги. Те включват много стоки, за които няма достатъчно основания да бъдат включени в

тези списъци. Ние сме за това списъците да бъдат съкратени, да бъдат включени само стоки, които имат непосредствено военно значение.

Имат право сигурно тези, които подозират, че списъците на КОКОМ се използват като средство за водене на конкурентна борба, а това не е правилно. Бих желал да завърша с призива – нека списъците на КОКОМ се използват за ограничаване на търговията с Южноафриканската република, това би ни удовлетворило напълно...“

Това не беше последната ми среща с господин Фогел. След като заминах за Бон имах възможност на няколко пъти да участвам в негови беседи с журналисти и да задавам въпроси, засягащи ситуацията у нас, но за това ще стане дума по-нататък.

Нека сега продължим със следващия високопоставен западногермански гост през тези бурни месеци - министърът на икономиката на ФРГ Мартин Бангеман. С него имах честа да разговарям в резиденцията в Златни пясъци през м. август 1987 г. Той носеше прозвището „суперминистър“, защото отговаряше за едно истинско суперминистерство, контролиращо не какво да е, а третата по големина икономика в западния свят. Това бе, така да се каже, лицето на германския бизнес. Ето защо, трябва да си призная, доста се вълнувах когато се отправих към правителствената резиденция в онзи летен следобед. Но всичко мина чудесно. С г-н Бангеман седяхме половин час на кожените фотьойли във фоайето и суперминистърът спокойно и делово разказваше за най-важните неща от неговото посещение у нас, за впечатленията му от реформите и от реформаторите. Материалът излезе във в. „Работническо дело“ на 11.08.1987 г. под заглавие „**Модел на отношения Изток – Запад**“ и направи силно впечатление на тези, които разбираха за какво става дума. Ето какво каза Бангеман (*текстът се публикува с известни съкращения*):

„Сегашните срещи и разговори...имаха не само чисто икономически характер, а доведоха до някои принципно нови резултати. Договореността за провеждането на такива разговори бе постигната по време на пребиваването на председателя на Държавния съвет Тодор Живков във ФРГ. Следователно всичко, което набелязахме сега във Варна, може да се смята като непосредствен резултат от това посещение, което премина при голям успех и бе топло приветствано както от обществеността на Федералната република, така и от правителството...“

Бангеман при Хонекер в Източен Берлин (1986 г.). Подготвят посещението на Хонекер в Бон и създаването на смесените предприятия. Снимката е от Bundesarchiv, Bild 183-1986-0317-027 / Mittelstädt, Rainer / лиценз CC-BY-SA 3.0)

Аз и моят колега Христо Христов обсъдихме икономико-политическата страна на поставения проблем и смятам, че постигнахме успех.

Какво е новото? Ние искаме да излезем извън рамките на класическата търговия, да задълбочим промишленото коопериране, което вече е намерило широко приложение. Съществуват над 90 споразумения за коопериране между фирми от двете страни. Целта е да се създадат смесени предприятия и сдружения.

За да постигнем това, ние набелязахме редица практически мерки. Ще проучим доколко е достатъчно усъвършенстването на правната база на сътрудничеството. Това означава доколко на практика могат да се прилагат спогодбите за защита и поощряване на инвестициите и за избягване на двойното данъчно облагане, какви са възможностите за създаване на свободни безмитни зони, достатъчни ли са съществуващите спогодби и създават ли необходимите стимули за създаване на смесени дружества.

...Ще проучим възможностите за гарантиране на капиталовложенията и ще обърнем особено внимание на участието в изграждането на малки и средни предприятия, на които трябва да се помогне със създаването на смесени банки. А навярно съществува и възможност да бъде създадена специална фирма,

която да има за задача да стимулира създаването на смесените дружества.

Всичко това трябва да се допълни и уточни чрез обмяна на специалисти, на студенти, които трябва да усъвършенстват квалификацията си, да подобрят езиковата си подготовка...

Очевидно е, че тези мерки трябва да се осъществяват бързо. Ние трябва да постигнем конкретни резултати или договорености до месец октомври, когато заседава редовната сесия на смесената комисия (*б.а. – Смесена комисия за икономическо, промишлено и научно-техническо сътрудничество България-ФРГ*).

Разговорите и срещите във Варна продължиха много тесния политически диалог, който се води между Народна република България и Федерална република Германия... На нас ни е необходимо по-добро разбиране на взаимните политически намерения.

Ние следим с голяма интерес и с много симпатия усилията на България и по-специално на президента (*б.а. – това бе оставено във вестника, макар Живков никога да не е бил президент*) за осъществяване на реформи в икономическата система. Всичко това ще бъде предмет на бъдещи контакти и ако нещата вървят добре, ще можем да говорим и за един нов модел на отношения Изток-Запад.“

Това каза тогава Бангеман. Важно е да се отбележи, че тази публикация ясно показваше желанието на западногерманския бизнес да създава смесени дружества с български предприятия, значи идеята е било реална и съвсем не е била някаква приумица на българското ръководство, както се изтъкваше у нас след свалянето на Живков. Тук е мястото обаче дебело да подчертая, че ставаше дума за нов тип смесени предприятия. Идеята бе те да работят у нас и да използват западногерманските технологии в съчетание с квалифицирания, но по-евтин български труд. Както ще видим тази идея не е била нито чисто българска, нито само по отношение на ФРГ. Тази схема се опитаха да използват западногерманските концерни и в ГДР, в други източноевропейски страни, а по стъпките им вървяха и френски, американски и други транснационални корпорации. От интервюто личеше, че западногерманският министър на икономиката счита подобна перспектива за реална и, че поставя интересите на западногерманския бизнес пред идеологическите различия. За фирмите от ФРГ бе важно да могат

да произвеждат изгодно у нас и да си прибират печалбата, а дали това ще става при Живков или при някой друг, това за бизнеса не бе най-важното. Бангеман бе истински представител на либералната партия на ФРГ, на партията на крупния бизнес. В Европейската комисия той изкара два мандата – един при Жак Делор и един при Жак Сантер. И там бе човек на бизнеса, един от тези, които създадоха единния пазар на ЕИО.

А сега за културния обмен. Както стана ясно от прес-съобщението след посещението на Живков при Кол през юни 1987 г., западногерманската страна държеше много на създаването на свой културен институт у нас. Ставаше дума за представителство на Гьоте институт (Goethe-Institut). Сега това е добре позната институция, но по онова време за Гьоте институт в България знаеха малцина. Практическата реализация на тази идея за размяната на културни институти бе постигната едва при посещението у нас на президента на ФРГ Рихард фон Вайцекер в края на 1988 г. Самото посещение на западногерманския президент нямаше кой знае какви политически резултати, освен този за културните центрове, защото в края на 1988 г. акцентите в политиката вече бяха други. Източният блок се разпаднаше и Западът гледаше как да ускори, а не да забави този процес, това се отнасяше и за България. Така или иначе обаче при посещението на Вайцекер у нас се реши в София да има скоро клон на Гьоте Институт, а в Мюнхен – Български културен център, подобен на този, който отдавна съществуваше в Източен Берлин.

В делегацията, придружаваща западногерманския президент, бе включен и президентът на Гьоте институт Каус фон Бисмарк. Той е много интересна личност. Праплеменник е на „железния канцлер“ Ото фон Бисмарк, който е казвал, че българите са прусаците на Балканите. Роден е в семейството на крупен източнопруски земевладелец с благороднически произход. Служи във Вермахта цели пет години. И стига до чин подполковник. На 31.12.1941 г. получава едно от най-високите военни отличия – Рицарският кръст на Железния кръст (Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes). Това става докато се бие на Източния фронт. След това е прехвърлен в Нормандия и попада в британски плен. От 1961 до 1976 г. вече е шеф на най-голямата обществена телевизия във ФРГ – Westdeucher Rundfunk. От 1977 до 1989 г. оглавява Гьоте институт. След войната не е членувал в политически партии, което му създава реномето на политически неутрален.

Публикацията на разговора ми с фон Бисмарк излезе във вестник „Работническо дело“ на 21 декември 1988 г. под заглавие „Чудесна е българската жизненост“. Ето текста (*със съкращения*):

„С господин фон Бисмарк седим във фоайето на хотела. Хладно е. Аз съм с кожух, той е по-пуловер. Така, че първият ми въпрос е напълно импровизиран – не му ли е студено (*б.а. тогава не знаех, че е бил на Източния фронт през зимата на 1941 г.*). Той само махва с ръка и добавя към облеклото си един тънък шал около врата, с което показва – въпросът е изчерпан.

На 76 години моят събеседник изглежда като на 65. Разказва увлечено за Рила, за разходките из планината. Радва се на добро здраве и на добро самочувствие. Когато го помолвам да се представи малко по-подробно, той започва от своя селски произход. Като най-възрастен син трябвало да поеме грижата за имота. Баща му умрял рано и оставил майка му с шест деца. Без особено желание трябвало да се заеме със земеделие. Такава е била традицията, а че тя е имала вековни корени, говори фактът, че в бебешката люлка, в която са люлели малкия Клаус, преди това са люлели не кой да е, а самия бъдещ канцлер Ото фон Бисмарк.

Мечтата на Клаус е била да стане детски лекар. И както подчертава моят събеседник, още в тази юношеска възраст може да се открие една от основните черти на неговото по-късно развитие – стремежът да работи с живи хора, а не с документи и формуляри, привързаността му към децата и младежта. Вторият главен фактор, който предопределя пътя на господин фон Бисмарк е войната. „И до днес преживявам тази драма...“ – споделя той. „Щастието, че след войната аз просто продължавах да съществувам, определя и моята жажда за живот и моето огромно любопитство да разбере повече за хората, за техните мисли и постъпки.“

...“Знаете ли – продължава д-р фон Бисмарк, - възнаграждението в института „Гьоте“ не е сред най-високите във ФРГ. Годишно ние назначаваме от 18 до 24 нови сътрудници. Условията са строги – диплом за завършено образование и знание на два езика, освен немския разбира се. През последната година (*б.а. – 1987 г.*) за тези двадесетина места се явиха 3500 кандидати! Това показва, че младите хора с висока квалификация не се стремят само към комфорт, но и изпитат любопитство, разбрали са предизвикателството на света, в който живеят – трябва повече да се общува.“...

...Господин фон Бисмарк е член на кръга на приятелите на Международната фондация „Людмила Живкова“ във ФРГ, той е добре запознат с досегашните българо-западногермански културни прояви. „Вярно е, че много наши граждани прекарват отпуската си в България – започва той, - но колко всъщност може да се научи по този начин за една страна? Няма да сгреша, ако кажа, че значителна част от населението на Федералната република знае още твърде малко за България. Може би това е не само лошо, но и хубаво – усмихва се моят събеседник, - защото показва какви големи неизползвани възможности има за „насищане на западногерманския пазар с тази чудесна българска жизненост и очарователния български хумор“.

*Клаус фон Бисмарк
(Bundesarchiv, B 145 Bild-F010980-0005 / Wegmann, Ludwig / CC-BY-SA0)*

...“За да се привлекат хората и преди всичко младежта, е необходимо да се поднася разнообразна информация. Варна, иконите... - разбира се това е необходимо, но трябва да се показва повече многоликият образ на вашата страна, човешките взаимоотношения...”

Прав е бил фон Бисмарк и сега всичко това звучи отново актуално на фона на сладникавите реклами, които нашето министерство на туризма пуска от време на време по CNN и по други канали за да привлече у нас разнообразни чужди туристи, а идват накрая главно младежи заради евтиния алкохол.

***

В ранния следобед на двадесет и пет февруари 1989 г., в един слънчев, почти пролетен ден, Боингът на Луфтханза, идващ от Франкфурт на Майн, кацна на летище Кьолн-Бон. След няколко минути вратата на самолета се отвори и аз закрачих по гумения под на тунела към терминала. Оглеждах се наоколо и в главата ми бяха думите на Бочука казани на изпроводяк в редакцията: „Помни, щом стъпиш там ти си вече друг човек. Ставаш нещо много повече, от това, което си бил тук.“ А Бочука знаеше за какво говори, защото вече бе изкарал един пълен мандат в Лондон.

Първото впечатление от летището на Бон-Кьолн бе за едно изключително спокойствие, бих казал за някакво достолепие. Всичко тук бе много различно от това във Франкфурт на Майн. Нямаше я суетата, нямаше ги тълпите. Залата за получаване на багажа бе полупразна и лъстеше от чистота. Както разбрах по-късно, това летище въобще бе много слабо натоварено, нямаше почти никакви редовни международни полети. Отдалеченото само на 200 километра франкфуртско летище поемаше по-голямата част от международния трафик на цяла Западна Германия. Но понеже Бон бе столица бяха изградили за него модерно, бих казал повече представително, отколкото функционално летище.

Взех си куфара от движещата се лента и се отправих към митничарите на изхода. Нямаше какво да декларирам. Носех със себе си само най-необходимото. Безбройните кашони с вещите ми щяха да дойдат по-късно, те трябваше да пътуват от София до Бон по железниците. Надявах се да дойдат след две седмици. Всъщност доходиха чак след месец.

На летището ме посрещна колегата Радослав Велев, когото трябваше да сменя като кореспондент в Бон. Излязохме от терминала и извървахме може би стотина метра до паркинга, където той беше оставил служебния автомобил. На паркинга на летището стана моето запознанство с огромния, светло син Форд „Сиера“, в подчертано американски стил, който щеше да ми е другар в радости и в беди. Колата безспорно правеше впечатление, но не с лукса си, а с размера си. Бе стар модел, нямаше никакви особени екстри, даже липсваше сервоусилвател на волана и се управляваше много трудно. Освен това, въпреки, че километражът ѝ показваше едва около 40 000 км, бе доста раздрънкана и веднъж едва не ме остави на пътя като се прибирах в Бон от летището на Франкфурт. Но как да е, тогава, когато го видях за първи път Форда ми се стори

като осмото чудо на света. Качихме куфара в багажника и Велев подкара към града. Скоро по един красив мост, носещ името на американския президент Кенеди, преминахме над спокойно течащия, величествен Рейн и влезнахме в града с благозвучното име Бон (Bonn), което на френски означава „Добре“.

През 1989 г. Бон наброяваше приблизително толкова жители, колкото и сега – около 300 хиляди. За сравнение по онова време съседният Кьолн имаше малко под един милион жители и спореше с Хамбург и Мюнхен за титлата „най-голям западногермански град“ (Западен Берлин бе още де юре окупиран град и формално не се числеше към ФРГ, макар че политически и икономически бе изцяло интегриран към Западна Германия). Разстоянието между Бон и Кьолн е само 24 км и може да се каже, че тези два града са се слели в една урбанизирана конгломерация. Приличат на тандема Берлин-Потсдам, още повече, че както в Потсдам е била резиденцията на пруския крал, а Берлин е бил основният и най-голям град на Прусия (*б.а. на немски столица е Hauptstadt – главен град*), така и в Бон е била резиденцията на курфюрста на рейнската област, чийто главен град пък е бил Кьолн. Курфюрст на немски означава нещо като княз-регент. В Свещената римска империя на германската нация, от тринадесети век та чак до разрушаването на империята от Наполеон в началото на деветнадесети век, германският император се е избирал от 7-те, по-късно от 10-те най-влиятелни германски князе, които са се наричали „курфюрсти“. Един от тези курфюрсти е живеел в Бон, а е управлявал чрез Кьолн рейнските земи. Впрочем и пруският крал е бил също курфюрст, затова и най-красивата улица на Западен Берлин се нарича Курфюрстендам.

След моста над Рейн поехме по дълга широка улица, наричана Бонер Талвег и стигнахме до Кьонигщрасе (*б.а. на български – Царска улица*). Там на Кьонигщрасе 78 имаше сграда от две части – едната пететажна, другата триетажна, в която освен апартаменти имаше и офиси на някаква евангелистка църква (подолу на снимката). Комплексът бе с фасада в бледа охра и с тъмнозелена алуминиева дограма. На втория етаж на триетажната част от сградата, с балкон гледащ към вътрешния двор с градина, се намираще апартаментът, служещ едновременно за офис и за жилище на семейството на кореспондента на вестник „Работническо дело“.

Апартаментът-офис включваше просторен хол със сложна, начупена форма, две спални, обширна баня с вана и с тоалетна, отделна по-малка тоалетна за гости, скромна по размери кухня, в която все пак имаше достатъчно място за да се храни тричленно семейство. Както кварталът, така и апартаментът безспорно бяха над-средното ниво, даже и за такъв изискан град като Бон, не случайно улицата се наричаше „Царска“ или по-точно „Кралска“, ако се вземе предвид, че титлата „цар“ се среща само у славянските народи.

Въпреки привидния комфорт обаче жилището-офис издаваше плебейския произход на обитателите му. Апартаментът беше ужасно захабен. Не беше правен ремонт поне от десет години. Мокетите бяха изтрити, ваната бе неизползваема поради жълтеникавите мръсни напластявания, които нямаше как да се махнат, а в една част от хола течеше таванът. Заплатата ми също не беше особено царска. Вярна е, че по сравнение с това, което получавах в редакцията в София, това си бе цяло богатство, но и разходите в Бон бяха доста по-големи от тези в София. Например за парно в София плащахме петнадесет лева месечно, а в Бон ни начисляваха по тази линия през цялата година поне по 150 марки месечно, което даже по занижения курс на БНБ от онова време, правеше по 75 лева на месец. Същите пропорции бяха и при тока, водата, другите комунални услуги. Когато се развали печката повикахме майстор и той като видя повредата и възрастта на уреда, поклати глава и каза, че ремонтът ще ни струва повече от стойността на самата печка, но какво да се прави, платихме

ремонта, защото печката бе на редакцията и трябваше да я поддържаме, а ако си купим нова трябваше да я плащаме със собствени пари. Всички мебели в жилището бяха докарани още преди години от България и се намираха в процес на разпадане.

За ориентация по въпроса за разликите в цените ще спомена и мъжкото подстригване, тогава още имах на места доста буйна коса. У нас, в квартала, се подстригнах за 40 стотинки, а в Бон, с намалението което ми правеше бръснаря като на редовен клиент, ми взимаха 11 марки, по-тогавашния курс 5 лв. и петдесет стотинки. Е, може и да е имало някаква разлика в качеството на постригването, но аз тогава не съм го забелязал. Имаше и други неща, които показваха нашия плебейски произход. Например липсата на медицинска застраховка. Вярно е, че по принцип редакцията покриваше медицинските разходи, но това не се отнасяше например за сина ми. Когато се наложи да му слагаме бифокални очила трябваше да се бръкнем за над 100 марки. Ето защо ние с жената пазарувахме в магазините Пени маркет, нещо като Лидъл, а моите съседи на Царската улица пазаруваха в Едека, което е малко по-високо ниво от нашата Била. Но разбира се не ставаше и дума за недоволство, защото имах служебна кола с място в подземния паркинг на сградата, непрекъснато пътувах по разни командировки и можех да купувам от лавката на посолството евтино уиски и цигари „Марлборо“. Какво му трябва повече на един млад женен човек?

Тук е мястото да разкажа, как аз, „парашутистът“, човекът без никакви връзки във вестника, попаднах на Царската улица в кокетното германско градче край голямата река Рейн. Както вече стана дума през лятото на 1987 г. бе решено да се премине от окръзи към области. Това ми даде шанс да си стигна куфарите и да се върна в редакцията в София. Завръщането ми не стана веднага, минаха месеци, имаше доста неща да се довършват, да се уреди прехвърлянето на жилището във Варна, да се направят куп отчети и т.н. Последното събитие, което отразих като кореспондент на в. „Работническо дело“ вече в Варненска област, бяха изборите за местни органи на властта през пролетта на 1988 г. Те бяха знаменателно събитие, за първи път бе допуснато за едно място на общински съветник да се състезават повече от един кандидат!

След като се прибрах в редакцията отново се заех с Африка и с борбата против апартейда. Но жизнения ми път отново смени неочаквано и рязко посоката си. Не си спомням точната датата,

беше хубав пролетен ден, някъде през късната пролет на 1988 г., когато заместник главният редактор на вестника Горан Готев ме помоли да го закарам с моята лична Лада до дома му. Това бе странно предложение по няколко причини и най-вече защото Готев можеше да вземе служебна кола. Мисля, че той спомена, че иска да поговорим по някакъв важен въпрос. Навярно е искал да няма още едни „уши“ при разговора ни. Качихме се в моята скромна кола и поехме. Струва ми се, че карах по бул. „Девети септември“ (сега „Цар Борис Трети“), когато той разкри темата на нашия разговор. При обсъждането на най-високо ниво (не го каза, но предполагам че имаше предвид Политбюро на ЦК на БКП) е станал малък гаф, злепоставящ вестника. Когато е започнало обсъждането на кандидатурата на „Работническо дело“ за нов кореспондент в Бон (от редакцията бе предложен колегата Красимир Цигуларов, който беше един от шефовете на Икономическия отдел) някой се обади, че е малко странно в Западна Германия да се изпраща човек, който не знае немски език. Нима наистина във в. „Работническо дело“ няма нито един подходящ човек който да отиде в Германия и да знае немски език? Не е ли срамата? – нещо от този сорт било казано. Не разбрах кой е натопил колегата Цигуларов, че не знае немски, но явно е имало някаква интрига в самото Политбюро. Подозирам, че разпрата е била между горбачовистите и техните противници. В крайна сметка въпросът е бил решен принципно – оттук нататък задграничните кореспонденти ще се изпращат след конкурс, като част от този конкурс ще бъде и знанието на съответния език. Това беше и основното послание на Готев към мен – да се готвя за конкурс за кореспондентския пост в Бон.

И ако това не бе гръм от ясно небе. Аз знаех, че Цигуларов се готви да заминава за Германия, но въобще не подозирах какви тектонични процеси са се раздвижили по този повод. Бях свикнал вече, че нещата, свързани с мен, се решават някъде „горе“ без мен, че имам неизвестни врагове, но и неизвестни покровители, но чак пък такава намеса на съдбата, свързана с моята скромна личност, наистина не бях очаквал. Както и да е, аз разбира се, приех вестта с голяма радост. За мен да се подготвя за изпит бе не само „фасулска работа“, но даже един вид удоволствие, след заточението ми в морската ни столица. Нямах никакво съмнение, че ако ми дадат реален шанс ще успея.

Внезапната промяна на моя статут в редакцията стана веднага известна и не остана без последствия. Най-напред бях

дискретно запознат с пристигнал анонимен донос, в който ме изкараха ни повече, ни по-малко американски шпионин. Доносът бе толкова нескопосан, че не подейства, още повече че времената се бяха променили. Казаха ми, че ми го дават просто за да знам какви хора има. След това, в духа на перестройката, проведеха нещо като вътрешна самооценка на колектива на вестника. Всеки гласува за всеки и аз, в разгара на подготовката си за конкурса за Бон, получих една от най-ниските оценки на колегите. Може би част от тях погрешно си мислеха, че имам нещо общо с провалянето на заминаването на Красимир за Бон. Междувременно конкурсът за Бон бе проведен и аз получих много висока оценка. В това нямаше нищо чудно като се има предвид, че бях изучавал немски език не само в Немската езикова гимназия в София, но и в МГИМО, а освен това бях прекарал цял месец в едно немско семейство в Източен Берлин през 1969 г.. Относно познанията ми пък за Западна Германия само ще спомена, че дипломната ми работа при завършването на МГИМО бе на тема „Българо-западногерманските икономически отношения“ и че тримесечната ми практиката при приключването на следването ми премина в нашето Министерство на външната търговия на бюрото на човека, отговарящ за ФРГ, който бе заминал на задгранична работа. Въпреки, че имах тази подготовка, аз се отнесох много сериозно към конкурса и даже подготвих специални „пищови“ с „опорни точки“ по всеки един от въпросите в конспекта. По-късно, когато вече бях кореспондент в Бон, тези гъсто изписани на машина листчета се оказаха много полезни. Тук е мястото да добавя, че на конкурс като мен се яви и колегата Максим Бехар, който се беше завърнал от Шумен. Него го изпратиха във Варшава. Не знам дали знаеше полски.

Ето и две смешки, които илюстрират ситуацията при пристигането ми в Бон. Когато заминах за ФРГ на мен ми изплатиха половин заплата – хиляда и петнадесет марки, така се полагало за да имам някакви пари за първоначални нужди. Не знам поради каква причина обаче, но ми дадоха три банкноти – една от пет марки, една от десет и една от ... хиляда марки. Петнадесетте марки похарчих за храна още през първите два-три дни в съседния Пени маркт. Тогава възникна проблемът – ами сега, кой ще ми развали едрата банкнота? Отивам отново в Пени маркт да си купя нещо, но касиерката ме гледа като извънземен и клати глава - няма да ми върне. Отивам в другия магазин отсреща, в Едека, но и там същата работа. Обиколих що има магазини наоколо – нямат ресто. Другият

проблем бе, че си бях забравил четката за бръснене. Разходих се до централната улица на Бон – гледам едни спретнати магазинчета за какво ли не – на едно място продават и четки за бръснене, изложени на витрината и цените им отпред. Гледам и не вярвам на очите си – една четка за бръснене 30 марки! Колко ли струва сапунът за бръснене (тогава още не използвахме пяна)? Мисля си – имам мустаци ще си пусна и брада, но няма да дам такива пари за едното бръснене. Нейсе Велев, който остана за три седмици в Бон и след моето пристигане, се нави да ме закара със служебната кола до Хумата – така се наричаше огромния супермаркет, разположен край града и там ми се отвориха очите – всичко си беше на супер народни цени! Купих си четка за бръснене за 3 марки и куп други необходими неща, а хилядарката ми я грабнаха на касата като топъл хляб. Разбрах, че бутиците в центъра на Бон не са за простосмъртните плебеи като мен и че истината е в Хумата и в Метро, другия огромен супермаркет, за който обаче се изискваше специална карта, но аз като кореспондент на вестника скоро си изкарах една и животът ми в Бон потече в своето нормално русло. Както казваше жената, в Метро и в Хумата се ходи като в музей, само че не на съвременното изкуство, а на съвременното производство.

Накрая ще разкажа за това защо и как напуснах Царската улица и се преместих на улицата с импозантното име Адолфшрасе (Улицата на Адолф). Всичко започна с германското обединение на 3 октомври 1990 г. Веднага след това в Бундестага се разгоря дискусия дали Бон да остане столица на порасналата ФРГ или столицата да бъде преместена в Берлин, както бе записано в Основния закон (конституцията) на страната още през 1949 г. Макар, че окончателното решение в полза на Берлин бе взето чак през м. юли 1991 г., а преместването на столицата отне почти десет години, по неизвестни за мен причини, в редакцията на вестника в София бяха решили, че от деня на обединението Берлин е вече столица на Германия, ето защо незабавно трябва да се съкрати нашия кореспондент в Източен Берлин Владимир Проданов и аз да замина от Бон в Берлин като кореспондент за цяла Германия.

За да изпълня повелята на редакцията аз изпратих уведомително писмо до фирмата за недвижими имоти, която управляваше кореспондентския пункт на Кьонигщпасае (Царската улица) и съобщих, че ще напусна имота в уговорения в договора едномесечен срок. След това, в удобен момент, заминах за Берлин

за да огледам възможните жилища за настаняване. Те бяха две – едното в жилищната сграда към нашето посолство в Източен Берлин, която бе опразнена след изчезването на ГДР и втората – жилището на колегата Проданов. Разочарованието ми бе огромно. В комплекса към посолството ситуацията бе като след война, липсваха кранове, банята не ставаше за къпане, в паркета имаше дупки. Не по-добра бе ситуацията и в жилището на колегата. Тук също отдавна не бе пипано нищо и миришеше силно на мухъл. Владо се готвеше да се връща и с искрено съчувствие ми сподели колко трудно е станало да се живее в бившата столица на ГДР, където държавните организации се разпадаха, а западногерманските обслужващи фирми още не се осмеляваха да стъпят на непознатия за тях пазар. Под емоционалния натиск на видяното реших да играя „ва банк“. Позвъних в редакцията. Вече не си спомням с кой от зам. главните редактори разговарях, но, след като изложих доводите си в полза на оставането ми в Бон, получих като отговор нещо от сорта „добре, ще видим“. Върнах се у дома на Кьонигщрасе в тревожно очакване. Мисля, че още на другия ден ми се обади от Международното направление и ми съобщи, че засега кореспондентският пункт може да остане в Бон. Аз веднага изпратих ново писмо до фирмата за недвижими имоти, където съобщавах, че искам да остана в апартамента на Царската улица и зачаках какво ще стане. Стана това, че „старият Ото“, така наричахме в къщи сътрудника на фирмата, който отговаряше за нашето жилище, безпардонно ме отрязва. Ото бе странна птица – около 65 годишен, останал без крак на Източния фронт и изкарал в руски плен няколко години, затова говореше малко руски. Той изпитваше към мен смесени чувства. Приемайки ме за „полуруснак“, защото фамилията ми завършва на „ов“ и защото можех свободно за говоря на руски, той от една страна, изразяваше към мен силно уважение, наричайки ме „хер доктор“ („господин доктор“), зарад научната ми титла, от друга у него се забелязваше и някаква подмолна ненавист, останала навярно от времето, прекарано на Източния фронт и по лагерите в СССР.

Когато дойде, и след като се разположихме удобно на фотьойлите в хола, и му налях една студена бира, Старият Ото с известна ехидност (на немски има една много точна дума за това състояние – Schadenfreude, което преведено буквално означава – радост от нанесената щета) ми събщи, че за жалост фирмата им не може да отмени вече заявеното от мен желание да напусна

жилището, тъй като са намерили клиент да го купи. Това бе като „гръм от ясно небе“. Но, както се оказа, не бе последната лоша вест. Старият Ото ми съобщи още, че преди да сдам апартамента той трябва да бъде приведен в състоянието, в което е бил при наемането му – с други думи бе необходимо да се боядиса всичко и основно да се почисти дограмата и санитарната арматура със съответните химикали. В особено тежко състояние бе банята, ваната ставаше само за отглеждане на попови лъжички. Така било записано в договора за наем – както приемаш обекта, така трябва да го предадеш. И за капак на всичко научих, че даже след ремонта няма да ми върнат депозита, равен на един наем, т.е. около 1500 марки, защото при смяната на наемателя старият наемател, т.е. колегата Велев, е трябвало да изиска депозита, но той не е направил това, навярно за да си спести главоболията около ремонта.

Излизаше, че трябва да се похарчат около 2000 марки за почистване и ремонт, но няма да се получат обратно тези 1500 марки, платени при първоначалното наемане на жилището. Явно немците ни работеха, но всичко беше съгласно закона, даже се консултирах по този въпрос с адвокат и той потвърди – при всяка смяна на наемателя трябва да се урежда въпроса с депозита, щом наемателят не го е изискал, значи се е отказал от него. Тази ситуация ме ядоса и аз реших да се боря. Извиках отново стария Ото да поговорим и му заявих следното: в договора за наем, който междувременно подробно изучих, действително е записано, че имотът трябва да се върне на наемодателя след като бъде почистен и боядисан, но не е указано в какъв цвят трябва да се боядисат стените. Ето защо аз мога да ги боядисам примерно в черен цвят или в тъмно-кафяво, което очевидно няма да се понарава на купувача. Ето защо аз предлагам следният компромис: фирмата ми връща депозита, а аз поемам разходите за ремонт на жилището при предоставяне на разумна оферта от купувача и последваща фактура. Така той ще може да си избере какъвто си иска цвят за стените или да сложи тапети, например. Старият Ото се опита да ме шантажира и каза, че това не ги устройва и той ще напише писмо до моя главен редактор за да се оплаче. На което аз обаче хладнокръвно отвърнах, няма проблем, нека да пише, но главният редактор само може да ме похвали, че защитавам интересите на редакцията. Ветеранът от Източния фронт не издържа на блъфа и сдаде позициите си – добре, така да бъде, ще каже на боса си да ми върнат депозита срещу

разписка и ще инструктира купувача да намерят подходяща оферта за боядисването.

Накрая по квартирния въпрос още няколко думи за Адолфщрасе. За да се обясни как една улица в град Бон носи име, пораждащо асоциации с Адолф Хитлер, е необходима отново малка разходка в историята. След разгромяването на Наполеон, съгласно решенията на Виенския конгрес на силите-победителки, Бон и прилежащия район, преминават към Прусия, която тогава е под управлението на крал Фридрих-Вилхем III, (оттам и Königstrasse – Царската или по-точно Кралската улица в Бон). Пруският крал е бил голям поклонник на шведския крал Густав-Адолф, разпространител на протестантизма в Европа, към който се е придържала и пруската династия. Така в доста германски градове са се появили улици на името на Адолф – „Adolfstrasse“. Ето как моят първи адрес в Бон – Царската улица, се оказва исторически свързан с моя втори адрес – Улицата на Адолф. Но разликата между тези две улици, от социална гледна точка, беше огромна. Царската улица се намираще непосредствено до Рейн и тази част на града, около бившия княжески дворец, се считаше за най-престижната, тук наемите бяха най-високи, докато Улицата на Адолф бе доста далеч от реката и в тази част на Бон бяха старото гробище и затворът. Съответно и наемите бяха по-ниски. Все пак и Адолфщрасе имаше някои предимства – недалеч от новото ми жилище имаше отличен обществен закрит плувен басейн, а и новата административна сграда на кметството бе само на пет минути разстояние. Общината, така да се каже, се грижеше за работническата класа.

***

Сега е вече време да преминем към средището на властта във Федерална република Германия през онези години, към онзи квартал край Рейн, където бе съсредоточена и моята кореспондентска дейност.

Бонската република се ражда бавно. Всичко започва през лятото на 1945 г., когато на мирната конференция в Потсдам победителите във войната с Германия се договарят за нейното следвоенно устройство. Решено е създаването на четири окупационни зони (Besatzungszonen), по една за СССР, САЩ, Великобритания и Франция, като специално е подчертано, че това е само едно временно положение докато се изгради новата единна и миролюбива германска държава. Но през 1946 г. започва „Студената война“ и западните сили, най-вече САЩ, поемат курс

на обединение на западните окупационни зони, тъй като сътрудничеството за тях със СССР вече е невъзможно. Първата крачка в това направление е направена с обединяването на американската и английската окупационни зони от 1 януари 1947 г. в Бизония (Bizonia, „двойна зона“) с главен град Франкфурт на Майн. Любопитен факт е, че главната квартира на американските военни власти, както по-късно и на Бизония, се е помещавала в И.-Г. Фарбенхауз (I. G.-Farben-Haus). Тази огромна сграда е била оцеляла непокътната по време на войната въпреки непрестанните англо-американски бомбардировки на града и въпреки зловещата репутация на И.-Г. Фарбен, свързана с газовите камери в нацистките концлагери.

Решаващ момент в процеса на обособяване на Западна Германия е едностранното въвеждане на 20 юни 1948 г. в Бизония, а и във френската окупационна зона, на новата валута, наречена германска марка (Deutsche Mark), която заменя използваната дотогава Райхсмарка или Имперска марка (Reichsmark). Анулирането по този начин на райхсмарките е било силен удар за икономиката на окупираната от СССР източна част на Германия. Налага се там бързо също да се въведе нова валута. Това става на 23 юни 1948. Източният вариант на новата валута се нарича просто „марка“. Така с разделянето на Германия на две обособени валутни зони фактически е осъществено също едно трайно и необратимо икономическо и политическо разделение на страната и логично през месец април 1949 г. е създадена Тризония – включваща вече трите западни окупационни зони – на САЩ, Великобритания и Франция. До създаването на новата западногерманска държава са оставали броени седмици. Трябвало е само да влезе в сила конституцията на новата държава, наричана за по-скромно „Основен закон“ (Grundgesetz). Това става на 23 май 1949 г. и от тогава де юре вече има Федерална република Германия (ФРГ). Ето защо 23 май се празнуваше във ФРГ като начало на Бонската република. Съответно на 7 октомври 1949 г. в Източна Германия пък е провъзгласено създаването на Германската демократична република (ГДР) и е приета нейната конституция.

Когато се появява ФРГ доста хора са изненадани, че за столица е избран именно град Бон - твърде малък и твърде незначителен за германската история. Очакванията са били, че ще е Франкфурт на Майн или някой друг голям западногермански град. Но това не става и от малкото пате, наречено Бон, на политическата

сцена се пръква разкошният и самоуверен лебед – главния град на държавата - “Die Hauptstadt”. Как се стига до това изненадващо решение? Много разпространена е тезата, че изборът на Бон за столица на ФРГ носи случаен характер. Обикновено се изтъква, че на Бон провървяло, видите ли, понеже там имало запазена сграда за провеждане на конституционното събрание, а и първият канцлер на ФРГ Конрад Аденауер се е родил в съседното на Бон градче Рьондорф (Rhöndorf). Днес то вече се е сляло с Бон.

Аз пък си мисля, че изборът на Бон за столица съвсем не е бил свързан с родното място на Аденауер и с наличието на подходяща сграда за конституционното събрание. Не, според мен причината е била политическа. И така, защо именно Бон? За да се отговори на този въпрос най-напред трябва да се погледне съотношението на политическите сили в Западна Германия към момента на свикването на Парламентарния съвет. В този орган с 65 члена са участвали пет политически сили. Две от тях са били големи партии. Това са Германската социалдемократическа партия (ГСДП) и обединението на Християндемократическия съюз (ХДС) с баварския Християнсоциален съюз (ХСС). И двете политически сили – социалдемократи и християндемократи, са разполагали с по 27 гласа. От малките партии в събранието са участвали свободните демократи с 5 гласа и две други партии – комунистическата и Партията на центъра съответно с по 2 гласа. Обстановката в Западна Европа по това време е следната: във Великобритания управлява социалдемократическо правителство на Лейбъристката партия начело с Клемент Атли, във Франция също има ляво коалиционно правителство, в което в началото участват даже и комунисти. Тези правителства имат тесни партийни връзки с германските социалдемократи. В същото време обаче САЩ нямат доверие на левите партии зарад конфликта със СССР и залагат повече на християндемократите и на либералите. Недоверието на САЩ е имало известно основание. През 1946 г. в съветската окупационна зона тамошните социалдемократи, начело с Ото Гротевол се поддават на натиска на Москва и се обединяват с комунистите в единна социалистическа партия. Това е твърде опасен прецедент, който следва пътя, предлаган от Сталин към „единна неутрална Германия“ и на който във Вашингтон решително се противопоставят.

САЩ имат съвсем други планове за бъдещето на Западна Германия. Те гледат глобално на нещата и желаят да превърнат тази

част от Германия в надежен щит срещу влиянието на СССР в Европа. Ето защо тях ги е тревожел фактът, че във Франкфурт на Майн, където е било седалището на Бизония, кметът е от ГСДП и социалдемократите доминират. Американците биха предпочели столицата на западногерманската държава да е някъде по на запад. Например в Кьолн. Там съюзът ХДС/ХСС е традиционно много силен. Аденауер е бил кмет на Кьолн преди войната като представител на дясната Партия на центъра. Сега той ръководи ХДС/ХСС и е председател на Парламентарния съвет. Неговите проамерикански позиции са железни, и американците са сигурни, че няма да се хване на съветската примамка за германско обединение чрез една неутрална Германия.

Природонаучният музей „Александър Кьониг“ в Бон. Тук на 23 май 1949 г. е приет Основния закон (конституцията) на ФРГ, който действа и днес в обединена Германия. В тази сграда е било известно време и канцлерството на Конрад Аденауер (лиценз Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported).

Ето защо Аденауер получава, така да се каже, „карт бланш“ – сам да избере столицата. Логично би било той да предложи Кьолн, нали е бил там кмет. Но Аденауер освен, че е прозападен политик е и хитър германски политик. Той вярва, че все някога в бъдещо ще бъде постигнато обединението на страната и затова иска тогавашната ФРГ да се счита за нещо временно, както и нейната столица, така че да не бъде поставено под съмнение правото на Берлин да стане отново общогерманската столица. Ето защо

Аденауер и неговите хора започват да се оглеждат за нещо подходящо около Кьолн и в крайна сметка се спират на Бон, който е бил и тогава, а и сега, нещо като предградие на Кьолн.

***

Когато, през м. февруари 1989 г. пристигнах в Бон, там предстоеше честването на 40 годишнината на града като столица на републиката. Реализираха се амбициозни планове за построяване на редица нови правителствени сгради, включително вече се изграждаше внушителна нова сграда на Бундестага и беше започнало строителството на грандиозен национален исторически музей, наричан „Къща на историята“. Само разходите за новата пленарна зала на Бундестага се изчисляваха на 250 млн. марки. Решението за нейното изграждане бе взето през 1986 г. и през пролетта на 1989 г. строителството беше в пълен ход. Любопитен факт е, че то продължи даже и след обединението на Германия и сградата бе завършена едва през есента на 1992 г. След 1999 г., когато Бундестагът се пренесе в сградата на Райхстага в Берлин, модерната и скъпа парламентарна сграда в Бон бе превърната в международен конгресен център, но без особен икономически ефект. В бр. 33 от 1988 г. на списание „Шпигел“ бе отпечатана статия, озаглавена „Очертават се контурите на столицата“, с подзаглавие „Бон в строителна треска: милиарди за парламент и за нови министерства“. Там между другото се казваше, че се предвижда изграждането на мини-небостъргач и други административни сгради с обща разгърната площ от 125 хил. кв. м., като само сградата на второстепенното по значение министерство за развиващите се страни струваше на хазната 75 мил. марки. „Бон се реши да се откаже от статута си на временна столица“ – гордо заключаваше един от интервюираните политици.

Всичко това недвусмислено показва, че даже през пролетта на 1989 г. управляващите западногермански кръгове не са предполагали какъв шеметен развой скоро ще получи историята и че само след половин година ще бъде отворена Бранденбургската врата и скоро всички тези скъпи строежи в Бон ще станат излишни. Имайки предвид пестеливостта на немците си мисля, че едва ли федералното правителство щеше да харчи тези стотици милиони марки за разширяване на правителствения квартал край Рейн, ако е имало информация за очаквания провал на политиката на Горбачов, т.е. теорията за западната конспирация около избирането на

Горбачов за Генерален секретар на КПСС, поне от гледна точка на ставащото в Бон през пролетта на 1989 г., силно издиша. Както ще стане дума и по-нататък, германските политици разбраха какви шансове им открива перестройката на Горбачов по отношение на обединението на Германия едва при неговата визита в Бон през лятото на 1989 г..

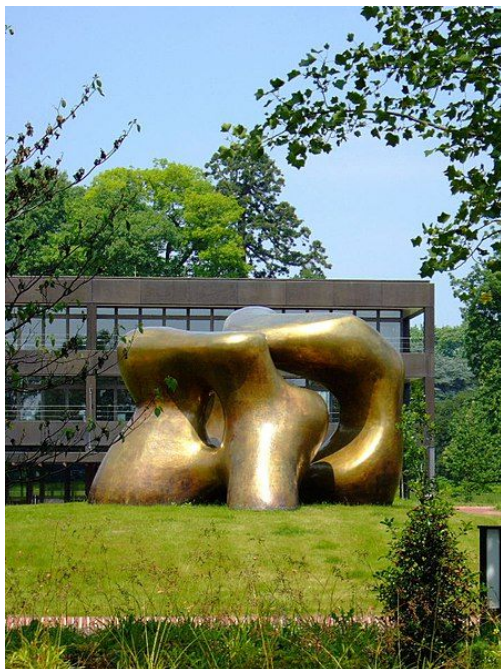
Правителственият квартал (*на немски – Regierungsviertel*) се намираше извън същинския град, наричан на немски *Innenstadt* (вътрешен град). Новите административни сгради бяха построени на мястото на някогашно крайградско села, превърнато след войната в квартал на Бон. Правителственият район се простираше върху почти 5 кв. км площ край Рейн, който през 1989 г. си течеше все така спокойно и величествено, както си тече и днес, а и е текъл през 1949 г., когато е започнало всичко тук в зората на Бонската република. Правителственият квартал включваше две обособени части – на изпълнителната власт (канцлер и президент) и на законодателната власт (Бундестаг). Канцлерската част бе по-близо до града и там се намираха известния дворец Шамбург, служил като официална резиденция на първия канцлер Аденауер, а по-късно като място за международни срещи и конференции, както и не по-малко известната вила Хамершмидт, където пък по онова време се намираше офисът на Федералният президент. Впрочем тази сграда и днес се ползва от президента като втора резиденция, наред с първата и официална резиденция - двореца Белвю в Берлин. Федералните министерства се намираха в сгради, приличащи на отворени книги, наредени една до друга покрай Рейн в промеждутъка между Бон и сателитното градче Бад Годесберг. Що се отнася до парламентарната част от правителствения квартал, то при моето пристигане в Бон, тя бе в доста окаяно положение. Докато се изграждаше новата огромна сграда на Бундестага, временно първата камара на западногерманския парламент провеждаше своите заседания в една ремонтирана за случая стара помпена станция край великата река (*Das alte Wasserwerk*).

Бундестагът в „помпената станция“
(лиценз Creative Commons Attribution 2.0 Generic).

Депутатските кабинети естествено не можеха да се поберат в бившата помпена станция и за тях бе построена една доста високата сграда, всъщност най-високата сграда в Бон, която наричаха „Дългият Ойген“. Но в центъра на политическия живот на правителствения квартал не бе нито преустроената помпена станция, нито Дългият Ойген, а една друга сграда, също доста спорна от архитектурна гледна точка - канцеларията на западногерманския канцлер Хелмут Кол. Тази сградата, която доста прилича на бомбоубежище и е лишена от всякаква оригиналност, Кол бе получил като наследство от предшественика си Хелмут Шмидт. И макар, че семплата архитектура на сградата не привличаше вниманието на естетите, то това далеч не можеше да се каже за крайно оригиналната скулптура, поставена на поляната пред канцлерството, за която се водеха разгорещени спорове, най-вече около въпроса, какво всъщност иска да каже? (*виж снимката по-долу*). Тук е мястото да отбележа, че макар социалдемократът Хелмут Шмидт и християндемократът Хелмут Кол да принадлежаха към двата противоположни политически лагера във ФРГ, то в личен план имаха много общо. И двамата бяха упорити и издръжливи хора, затова живяха дълго. Шмидт, който бе заклет пушач, доживя до 96 години и след смъртта на жена си, когато вече бе на 93 години, обяви че ще живее заедно с дългогодишната си сътрудничка на име Рут. С нея той бе поддържал извънбрачни интимни отношения в продължение на десетилетия. Хелмут Кол

пък живя 87 години, и на 78 годишна възраст, след трагичната смърт на жена си, се ожени повторно за една от дългогодишните си сътруднички. Явно за да си голям политик в Западна Германия по онова време се е изисквало да имаш и голям жизнен тонус. Впрочем и другите двама канцлери от онзи период - Вили Бранд и Хелмут Шмидт, също се прославиха с доста активния си личен живот.

Странната скулптура пред канцлерството в Бон, за която някои колеги казваха, че има „сексуално излъчване“ (лиценз Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0).

За нас, чуждестранните журналисти, най-важната сграда обаче не бе дори и канцлерството, а една доста по-скромна по размери постройка със светлосива фасада, построена още в средата на 50-те години. Това бе Службата на федералното правителство за пресата и информацията (Presse- und Informationsamt der Bundesregierung). Тя се намиреше недалеч от Канцлерството, но все пак достатъчно отдалечена за да не смущава работата на голямото началство. Федералната пресслужба имаше две свързани помежду си части. В едната, пететажната, бяха кабинетите на служителите, а в другата, по-ниската, бе просторната зала за правителствените

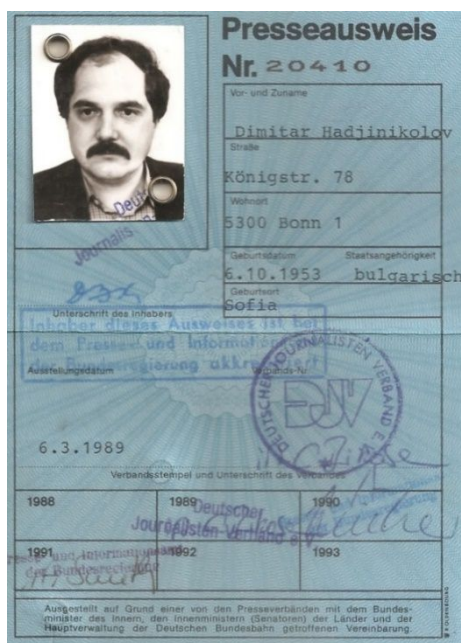
пресконференции. Там всяка сряда говорителят на правителството даваше пресконференция, един ритуал, който се пропускаше от нас, хората на пресата, само ако бяхме в отпуска или в болница. Обикновено в пресконференциите участваха и висши служители от министерствата. Два-три пъти месечно се появяваше и някой от федералните министри. Самият канцлер Хелмут Кол се изправяше пред пресата обикновено само когато предстоеше в Бундестага да направи правителствена декларация или по повод на някаква важно политическа среща. Пресконференциите на канцлера се организираха обикновено в канцлерството.

Спомням си с какъв трепет отидох за първи път в сградата на федералната пресслужба за да се представя на госпожицата, която отговаряше за акредитацията на чуждестранните журналисти. Носех традиционните сувенири от София – червена везана национална покривка за маса и някаква кукла, изобразяваща кукер. Не помня по чия инструкция взех и две бутилки уиски, купени от лавката на посолството. Бях силно смутен, но все пак някак си се справих, представих се, връчих сувенирите и уискито като смотолевих нещо за добрите взаимоотношения между нашите две страни и така полека-лека поех по кореспондентския път. Като цяло, бих казал, в пресслужбата се отнасяха добре с мен, но не заради уискито и куклата-кукер, а зарад свежия ми балкански вид, подсилван от черните мустаци.

Трябва да отбележа, че журналистите във Федералната република се ползваха с доста привилегии и внушаваха респект, даже у полицията. За да не съм голословен ще разкажа за една случка, която впрочем решително промени моя външен вид. Беше през м. юни 1990 г. Отивах на летището, което както вече стана дума, обслужваше не само Бон, но и много по-големия град Кьолн. Карах си спокойно Форда Гранада, както вече споменах една наистина уникална кола, каквато по онова време можеше да се срещне единствено сред гастарбайтерите (турски работници, останали да живеят в Западна Германия). Те я купуваха за да возят в нея големите си семейства. Макар и тронав Форд Гранада имаше и своите достойнства - спокойно побира шестчленно семейство и то с покупките от супермаркета. Та пътувах си аз в чудесния юнски ден към летището, слушах си немски шлагери, и изведнъж хоп - виждам зад мен започна да примигва някаква полицейска патрулка, нареждат ми да отбия и да спра. Брей, мисля си, сега я втасах, сигурно съм карал бързо? Спирам, идват двама спретнати млади

полицаи, единият се представя и ми иска документите. Давам ги, като не забравям да подам и прес-картата (на снимката по-долу). Полицаят поглежда внимателно най-напред картата, след това небрежно останалите документи, хвърля изпитателен поглед на моята особа и извинява се за причиненото неудобство като обяснява, че има инцидент в Кьолн и затова правят проверки, търсели нарушителите. След като потеглих се замислих над случилото се и се сетих, че в същия ден в Кьолн имаше важен мач с участието на отбор от Истанбул. Сигурно това беше причината за проверките, може да е имало сбивания между феновете. А мен са ме спрели защото и колата ми е като на гастарбайтер и то в турско синьо, а и мустаците ми съвсем ориенталски. След тази случка взех смело решение да обръсна мустаците. С полицията имах само още един инцидент при посещението ми в провинция Шлезвиг-Холщайн, но той не бе свързан с външния ми вид. Не видях червен светофар и съвсем основателно полицаите ми съставиха акт. Пак бяха много любезни, което разбира се не попречи след известно време да получа наказателен акт за глоба от 120 марки и за отнемане на три точки. По онова време у нас нямаше точкова система за пътни произшествия и това с отнемането на точките беше за мен едно съвсем ново преживяване.

А сега да кажа няколко думи и за Съюза на чуждестранната преса в Бон – една много авторитетна организация, в която членувахме всички чуждестранни журналисти, акредитирани към федералното правителство. Плащахме неголям членски внос, доста по-малък от партийния ми членски внос, и срещу тази скромна сума можехме да участваме месечно в по 2-3 много интересни и много добре организирани срещи, на чаша вино или на чаша кафе, с мастити настоящи и бивши западногермански политици. Аз лично съм запомнил няколко от тези срещи, за които ще разкажа по-нататък, но преди това искам да опиша, мястото, където се провеждаха повечето от срещите. Това бе Клубът на американското посолство. Да няма грешка, ние, журналистите, дошли в Бон за да отразяваме най-вече дейността на западногерманското правителство, си правехме срещите в американското посолство. Това сякаш трябваше да ни напомня за генезиса на Федералната република.

Самото посолство беше нещо абсолютно уникално. То се отличаваше от всички останали дипломатически мисии в Бон. Първо по местоположението си – за разлика от другите посолства, които се намираха в съседното на Бон градче Бад Годесберг, американското посолство бе в самия правителствен квартал край Рейн. Второто съществено отличие бе размерът. Докато другите посолства заемаха обикновено една, максимум две сгради, то посолството на САЩ представляваше доста обширен комплекс от сгради, разположени в огромен парк на брега на реката. Някои от сградите бяха още от времето на средните векове, например имаше един замък, който бе добре ремонтиран и където всъщност се намиреше клуб-ресторантът, използван за срещите от нашия съюз. Повечето сгради бяха построени в годините след войната и се отличаваха с подчертана функционалност, приличайки доста на луксозни казарми. След преместването на столицата в Берлин комплексът продължи да се използва за нуждите на аграрното министерство на ФРГ. Ще добавя и това, че посолството на САЩ край Рейн влезе в новинарските емисии през м. април 1991 г. като обект на нападение на крайно лявата терористична организация RAF. Според полицията нейни хора бяха обстреляли с автомат американската мисия от позиция от другата страна на Рейн. За щастие не пострада никой, но се вдигна много медиен шум. Никой така и не разбра защо бе извършен този безсмислен акт.

Американски посланик в Бон по онова време беше една колоритна личност – Върнън Уолтърс (Vernon Walters). Посланическият му мандат започна почти едновременно с моя кореспондентски мандат и продължи също толкова, колкото и моя – около три години, но докато аз бях на 36 години, когато пристигнах в Бон, то Уолтърс бе на 72 години, което обаче не му пречеше да е пълен с енергия. Изпращането на Уолтърс на този отговорен пост в Бон съвсем не беше случайно. Той още на двадесет и четири години, по време на Втората световна война, се беше включил в американското разузнаване и когато пристига в Бон имаше пагони на генерал-лейтенант от специалните служби, което не криеше и което въобще не му пречеше да си върши дипломатическата работа. За Уолтърс се носеха легенди, считаше се, че той е човек, способен да организира големи политически и военни мероприятия. Говореше се, например, че тайно е прекарал Хенри Кисинджър от Вашингтон до Париж за да участва в преговорите със северно-виетнамците в началото на 70-те години, че през 1973 г. е организиран военния преврат срещу правителството на Салвадор Алиенде в Чили, че даже е подготвял евентуална военна интервенция в Италия, ако комунистите бъдат допуснати в правителството на Алдо Моро и какво ли не още. Като убеден католик Уорнър бе поддържал тесни връзки с Ватикана, особено по времето на полския папа Йоан Павел Втори. Рейгън го направи дипломат като го назначи за постоянен представител на САЩ към ООН, една много отговорна длъжност. Когато през 1989 г. Джордж Буш стана президент на САЩ той си спомни за своя верен човек от времето, когато е ръководил ЦРУ, и го изпрати за посланик в Бон. Не в Москва, не във Варшава или в Пекин, а в привидно заспалия бургерски град край Рейн. Защо ли? Сигурно не за да се наслаждава на гледката от прозореца си.

Запомнил съм срещата на чуждестранните журналисти с американския посланик генерал Уолтърс. Беше в началото на югославската криза. В Бон все още имаше акредитирани журналисти от държавните югославски медии. Един от тях, от агенция ТАНЮГ, зададе на генерала следния алегоричен въпрос: „След като се вижда, че Варшавският договор губи мача с 5 на нула и ще напусне терена, не е ли логично да се оттегли и вторият отбор – този на НАТО?“ Уолтърс отговори като военен – НАТО ще остане на поста си дотогава, докато счита това за необходимо. Беше казано доста пряко, може би прекалено пряко, което можеше да стресне

някои хора в Москва. Може би именно този военен стил на Уолтърс бе причина да не го оставят за втори мандат в Бон, а може би генералът бе просто свършил добре работата си и му се полагаше заслужен отдих?

Друга интересна среща, организирана от съюза на чуждестранната преса, бе с бившия федерален канцлер Хелмут Шмидт (на немски се казва *Altbundeskanzler*, което буквално преведено означава – „стар федерален канцлер“). Срещата се състоя през м. юни 1989 г. Представете си обстановката – зеленина и прекрасни алеи, лехи с цветя, сред тях стърчи замък с каменни стени, с високи, продълговати готически прозорци, в едно от помещенията на замъка, което се използва за клуб - ресторант, са разположени солидни дъбови маси и столове, тежки полилеи, ние, журналистите сме насядали около масите с по чаша кафе, пред нас, удобно разположил се в своето кресло, непринудено ни се усмихва Хелмут Шмидт, излъчвайки своя чаровен аристократизъм. Приличаше на скромен милиардер или на добре образован университетски бохем, но всъщност бе бившият вожд на социалдемократите в Западна Германия. И до днес си го представям как непринудено разказва за създаването, по негова инициатива, на Европейската парична система или за преговорите около разполагането в Западна Европа на американските ракети „Пършинг“. През 1989 г. Шмидт бе вече извън политиката, извън ръководството на ГСДП, но продължаваше да се ползва с висок авторитет както сред социалдемократите, така и сред опонентите им. Шмидт разказваше спокойно, но се развълнува, когато стигна до измяната на свободните демократи през м. септември 1982 г., която доведе до фаталната за него дата - 1 октомври 1982 г., Тогава, чрез конструктивен вот на недоверие, Бундестагът направи нещо, случващо се за първи в историята на Бонската република, а засега и за последен път. Парламентът свали от власт действащото правителство на Хелмут Шмидт и едновременно с това гласува подкрепата си на новото правителство на Хелмут Кол без да се е променило нищо в баланса на силите между основните противници. Това стана възможно след като свободните демократи, доскорошните съюзници на социалдемократите, преминаха в лагера на Кол.

Освен срещи с видни политици и бизнесмени, Съюзът на чуждестранната преса в Бон организираше и посещения на германски градове и даже на градове в съседни страни, а така също

различни тържества. Най-отчетливо си спомням коледното тържество през м. декември 1989 г. То също бе в Клуба на американското посолство и бе посветено не само на настъпващата нова година, но и на 40-годишния юбилей на нашия съюз. По една случайност се е съхранила поканата (виж по-долу).

Там, на вътрешните страници, е написано, че менюто, подготвено от американския ресторант към посолството, е включвало печени кралски скариди в пикантно-лютив сос „Pigi Pigi”, Цезарова салата, говежди изрезки (tournedos) с патладжан и сос Helde, и гарнитура от сезонни зеленчуци и картофени крокети, а за десерт – Флоридски лаймов пай. Всички тези лакомства са били полети обилно с калифорнийско шардоне Woodbridge и с френско бордо от Сент Емилион. Както се вижда от менюто американците в Западна Германия са обичали да си похапват и попият, но са се отнасяли с подчертано пренебрежение към местната немска кухня и към местните вина. Може би за да промени това тяхно негативно отношение към западногерманската кухня Хелмут Кол специално покани Джордж Буш, при неговото посещение в Западна Германия през м. май 1990 г., да похапнат заедно на обяд в семейния му дом в провинция Райнланд-Пфалц. В менюто, предложено от Кол,

нямаше типичните за такива случаи префърцунени френски измишльотина, а чисто немското пълнено свинско шкембе - гозба за мъже, която върви естествено само с местната светла бира. Мисля, че на отраслия в Кънектикът и Южна Калифорния Буш пълненото шкембе и бирата са му дошли много добре.

Освен изисканото хапване и пийване, танците с очарователната ми съпруга и една скромна печалба от томболата, от това тържество си спомням и за интересен разговор с нашия известен журналист, а по-късно и политик, Асен Агов. Той беше дошъл сам на тържеството и аз го поканих да се присъедини към нашата маса. Ние бяхме настанени на масата с едно канадско семейство и имаше място за още един човек. Агов се връщаше от специализацията си в CNN в Атланта и разказа интересни неща за новинарския блок на този водещ телевизионен канал. Запомнил съм, че той разказа и за своя среща с Александър Лилев в Лондон и спомена нещо за неговата дейност там и за плановете му при завръщането му у дома да се включи активно в политическия живот, но не си спомням подробности. Любопитното в случая бе не толкова това, което сподели Агов, а приятелския тон на общуването ни, в онзи момент ние не представлявахме СДС и БКП, а бяхме просто колеги, срещнали се по един приятен повод. Всъщност с Агов се бяхме срещали и преди това, на прием в етиопското посолство в София в месеците, преди да замина за ФРГ, когато отново бях поел ресора за Африка в Международното направление на вестника. По онова време Агов правеше някакъв филм за приятелски режими в Африка, които, както вече споменах, наричахме тогава „страни със социалистическа ориентация“. Що се отнася пък до Лилев, за когото Агов спомена, след като се прибра у нас след продължителната си специализация във Великобритания, той наистина сериозно се зае с партийните си функции и по-късно дойде в Бон да търси подкрепата на Вили Бранд, за което също ще стане дума по-нататък.

Както вече споменах Бон отбелязваше през 1989 г. 40 годишнината на Бонската република. По този повод, както и във връзка с други знаменателни годишнини, аз пузнах първата си кореспонденция от брега на Рейн под заглавието „Юбилей край Рейн“. Тя се появи на 25 март 1989 г. Ето текста, с някои съкращения:

„Първата полушеговита сентенция, която чух в Бон, бе в един дъждовен следобед. „В този град или вали, или бият камбани“, каза един мой колега, отваряйки чадъра си. Бон ме посрещна навъсен, с облаци, паднали ниско над стърчащите като игли готически кули на катедралите. Но на следващата сутрин слънцето грееше и канеше на разходка под кестените на „Попелсдорф алее“ или сред глъчката на пазара на „Марктплатц“.

Лутайки се по тесните улички на стария Бон, където сякаш звучат сонатите на Бетховен, непрестанно се сблъсках с малкото усмихнато лъвче. То бе нарисувано върху многобройни рекламни плакати, знамена, транспаранти, стъпило гордо върху надписа „Бон е на 2000 години“ При това буквата „о“ бе изобразена във вид на отпечатък от червило след целувка по бузата, символ на любвеобилността на жителите на града. Научих, че юбилейната година ще бъде чествана с много концерти, фестивали, изложби и, разбира се, с традиционните фойерверки.

Но световноизвестен правят Бон не неговата съхранила се през вековете стилна архитектура, нито достойната за уважение хилядолетна история, а един квартал с модерни паралелепипедни сгради край самия Рейн, където е фокусирана политическата власт във ФРГ...Бон е вече 40 години (ето че приближава още един юбилей) столица на една от най-силно развитите държави и е постоянно в полезрението на световните информационни агенции...Над всичко се възвисява единственият „небостъргач“ в Бон – 29 етажна сграда, събрала офисите на повечето депутати в Бундестага.

Често наричат тази сграда „Дългият Ойген“. В разговор със западногермански колеги се заинтересувах откъде идва това име? „Дългият Ойген ли? Кръстен е на своя „баща“ – д-р Ойген Герстенмайер, през чийто мандат като председател на Бундестага е започнало изграждането му“, бе отговорът и последва допълнение – неотдавна бе отбелязан тържествено неговият 20-годишен юбилей.

Ето че отново юбилей и преди още да съм напълно осмислил този факт, в ръцете ми е вече рекламната брошура „40 години Федерална република Германия“. Да, тази година край Рейн не само много вали и често бият камбани, но има и има и доста юбилеи...

От доста години Федералната република се развива със стабилни икономически темпове. Последното традиционно пролетно допитване до мнението на западногерманските

индустриалци, организирано от Промишлено-търговската палата на ФРГ отново е оптимистично – почти пределно натоварване на производствените мощности, голямо платежоспособно търсене на вътрешния пазар, активна инвестиционна политика, непрекъснато увеличаване на износа. Говорителят на палатата Франц Щозеф обещава за 1989 г. значителен ръст на брутния вътрешен продукт – около 3 на сто.

Защо тогава преди десетина дни на общинските избори в провинция Хесен християндемократите претърпяха отдавна невиждано поражение, а свободните демократи не успяха да съберат даже 5 на сто от гласовете на избирателите. Шокът в партийните централи на управляващата коалиция бе толкова силен, че накара канцлерът да заговори за съществени правителствени промени след великденската ваканция.

Къде могат да се търсят причините за това противоречие? В една пролетна вечер бях тръгнал да се разхождам по традиционния маршрут от „Попелсдорфералее“ към центъра на Бон. Спрях се пред огрените от светлина магазини на „Кайзерпасаже“ (те също имат десетгодишен юбилей). Тогава забелязах, че недалеч на тротоара седи човек. Приблжих се. Той беше облечен със стари дрехи, небръснат, с тъмни очила. На земята пред него имаше паничка с дребни пари и на парче картон бе написано: „Аз съм без жилище, без работа, нямам пари за храна.“ Пуснах няколко монети. Не бих искал да бъда неправилно разбран. Вярно е, че в Бон такива неприятни гледки са рядко явление. И все пак те са известен симптом. Изглежда най-близко до истината са тези, които обясняват изборните несполуки на управляващите партии с изоставане на социалните отношения от икономическия „локомотив“ на ФРГ. При това думата не е само за безработицата, която се е заковала на 2,3 милиона души, а и за изоставане на темповете на жилищното строителство, на развитието на медицинското обслужване, на образованието – сфери, в които иначе ФРГ е постигнала значителни успехи. Във вестниците сега е почти невъзможно да се открият обяви за даване под наем на сносни жилища за по-малко от хиляда марки на месец. Докато през последните пет години цените са се покачили само със 7,6 на сто, наемите са отскочили с цели 20 на сто...“

„Дългият Ойген“ се вижда самотно да стърчи в далечината. Сградата не се вписваше в идилгията на парка край Рейн и затова не се нравеше на гражданите на Бон. На преден план на снимката е съпругата ми Маргарита.

***

Най-отгоре на политическата пирамида в Бон стоеше безспорно канцлерът Хелмут Кол. Той не бе харизматична личност. Не се отличаваше и с особено ораторско майсторство, даже леко заваляше някои думи. Не бе идеолог или мислител, но в политическата игра, в политическата интрига, той бе безспорен гротмайстор. Когато пристигнах в Бон Кол бе на 59 години, в разцвета на политическата си кариера. Бе канцлер от почти 7 години и никой не се съмняваше, че ще остане на този пост още дълги години. Така и стана, той управлява Западна Германия от 17 септември 1982 г. до обединението на 3 октомври 1991 г., а след това и силно порасналата държава чак до 26 октомври 1998 г., или общо 16 години, 1 месец и 9 дни. Ето защо Кол е най-дълго управлявалият федерален канцлер. За сравнение Аденауер управлява ФРГ „само“ 15 години. Протежето на Кол – госпожа Меркел бе на власт от 22 ноември 2005 г. до 8 декември 2021 г., което прави 16 години и 16 дни или с няколко седмици по-малко от рекорда на Кол.

Положителна черта на Кол бе неговото подчертано непринудено поведение, понякога си позволяваше и малко по-грубовати шегички и като цяло се ползваше с имиджа на „човек от народа“. За разлика обаче от нашия „човек от народа“, както подмазвачите наричаха Тодор Живков, Кол не произхождаше от

бедно селско семейство. Баща му е бил банков служител в Лудвигсхафен, може да се каже, че семейството, в което се е родил Хелмут Кол, е принадлежало към най-горния слой на германската средна класа. Въпреки, че се различаваха по произхода си, Тодор Живков и Хелмут Кол си приличаха обаче по много други неща, освен, че се държаха непринудено. И двамата бяха до тънкости овладели сложното изкуство да лавират. Те, от една страна, много умело се подмазваха на суверена си, а от друга – правеха всъщност каквото си бяха наумили. Разбира се суверените бяха различни. Живков се кланяше на Брежнев и тихомълком развиваше тесни връзки със Западна Германия и с Япония, а Кол се кланяше до земята на Рейгън и Буш, но си водеше собствена политика по отношение на Горбачов, ГДР и Балканите, като следваше политическия си инстинкт и вечните германски интереси.

В сложния период на подготовката и осъществяването на германското обединение, като безспорна заслуга на Кол могат да се изтъкнат няколко много важни негови решения и действия. Вярно е, някой може да каже, че той не е решавал и действал сам, както ще стане дума по-нататък, голяма роля в събитията от онези години изиграха и външният министър Ханс-Дитрих Геншер, както и шефът на баварския Християнсоциален съюз Тео Вайгел, заменил на този пост Франц Йозеф Щраус. Допринесоха за обединението и кмета на Берлин социалдемократът Валтер Момпер, почетния председател на ГСДП Вили Бранд, но въпреки това, основната отговорност, а следователно и основната заслуга за германското обединение си остава на един човек, на боса, а той по онова време се казваше Хелмут Кол.

Кои бяха тези решаващи събития, при които Кол се изяви най-силно като политик, дипломат, като гросмайстор на геополитическия шах? На първо място това е „Чудото от Кавказ“. Така журналистите нарекоха резултатите от посещението на Кол в Москва и особено в резиденцията на Генералния секретар Горбачов в кавказкия курорт Зеленогорск. Посещението бе през уикенда от 14 юли (петък) до 16 юли (неделя) 1990 г. Каква беше ситуацията преди да се случи Чудото от Кавказ? Американците и останалите западни съюзници, особено Джордж Буш и Маргарет Тачър, категорично заявяваха, че обединена Германия трябва да остане пълноправен политически, но и военен член на НАТО. Такива бяха и решенията на сесията на високо равнище на НАТО, която се проведе в Лондон само броени дни преди срещата на Кол с

Горбачов. Западните съюзници на Германия искаха свобода на придвижването на войските на НАТО по цялата територия на обединена Германия и запазване на всички военни ангажименти, които бе поела Западна Германия. В същото време СССР претендираше едва ли не за военен неутралитет на обединена Германия. Заявяваше се, че е недопустимо ГДР да стане част от НАТО, и че ако ще има обединение, то Германия, или поне нейната източна част (ГДР), трябва да получи особен военен статут, политически да е в НАТО, но военно – извън системата на алианса.

Това различие в позициите можеше да спре обединителния процес. Но чудото се случи. Когато западногерманската делегация се завърна от посещението в СССР, на специално свиканата правителствена пресконференция в понеделник (17 юли 1990 г.), Кол обяви пред многобройните немски и чуждестранни журналисти сензацията – Горбачов се бе съгласил с невъзможното дотогава - Германия можеше да се обедини без да нарушава ангажиментите си, поети към НАТО! Москва настояваше само за някои формални ограничения, свързани с размера на западногерманските части, които, на първо време ще могат да се разполагат на територията на Източна Германия. И толкоз, другото било въпрос на германския суверенитет.

Как Кол постигна този нечуван пробив? Има няколко версии. Едната залага на Кол като търговец – успял е да спазари германския суверенитет срещу обещанието да се дадат 15 милиарда марки за изграждане на жилища на съветските офицери, които ще се върнат в СССР след изтеглянето им от ГДР и горе-долу срещу също толкова марки за модернизирани на съветската икономика. Имало е и обещания да се купува повече съветски нефт и газ. Тъй като СССР престана да съществува само година и половина по-късно, на германците се наложи да изплатят реално доста по-малко пари, а относно кредитите, те бяха по-късно върнати от Москва до последния пфениг.

Ако наистина причината за Чудото от Кавказ е била икономическа, то трябва да се признае, че Кол е реализирал може би най-изгодната търговска сделка, която някога е правена в историята на човечеството, даже по-изгодна и от покупката на Аляска от американците при император Александър II. Генералният секретар Горбачов фактически е харизал на Бон най-скъпото, с което е разполагал СССР – съветската окупационна зона в Германия (ГДР с Източен Берлин). Тя макар и три пъти по-малка от западните

окупационни зони (ФРГ), все пак е била сред 15-те най-развити икономики в света. Ако наистина е трябвало да се продава ГДР, то би могло да се вземат поне 160 млрд. долара, а не марки (по-онова време един долар се равняваше приблизително на 2 марки), колкото, според CIA World Fact Book през 1990 г. е бил източногерманският брутен вътрешен продукт.

Втората версия е, че в Зеленогорск Кол се е представил като блестящ дипломат. Той е омаял съветските лапни-шарани с прекрасния мираж за „общия европейски дом“, в който на СССР се пада един от президентските апартаменти. Описал им е с най-ярки краски идилията, която ще настъпи в Европа и в света след германското обединение, когато натовските войници и руснаците ще правят общи пикници и ще пият водка на брудершафт. Тази версия също изглежда малко съмнителна. Може Горбачов и Шеварднадзе и да са били заслепени от политическия чар на Кол, но около тях е имало не малко експерти, които би трябвало да са наясно с мащабите на сделката и с възможните рискове за СССР.

Третата версия е, че канцлерът се е проявил като чудесен психолог. Той много точно е преценил какво най-много иска Генералния секретар - слава и просто много професионално, както се казва, го е изпързалиял чрез ласкателства и обещания за вечна признателност и благодарност. Накарал го е да се почувства важен, ама много важен, това което, най-много е жадувал Горбачов. Ето той вече е един от големите световни лидери, ето седи заедно с останалите големи клечки в елитния клуб Г-7.

Мисля, че всъщност чудото е станало в резултат на някаква смесица от трите версии – имало е и успешен търг, и обещания за вечен мир в стила на Имануел Кант и безкрайни ласкателства и блянове за почит и награди. Замъчените от провалите на перестройката съветски ръководители са били готови да се хванат и за сламка, стига някой да им обещае, че тя ще ги измъкне от блатото. Както си спомня Тео Вайгел, когато в Зеленогорск са станали ясни резултатите от срещата, лицата на всички членове на съветската делегация са били като от восък, само Горбачов и Шеварднадзе са се усмихвали...

След Чудото от Кавказ, последва следващото чудо – решаването на полския въпрос. Обединението на Германия не можеше да стане без съгласието на Полша. Правителството във Варшава настояваше за две неща. Първото бе - да се подпише германско-полски договор, с който да се установи окончателно

източната граница на Германия по линията Одер-Ниса, определена от съюзниците през 1945 г. на конференцията в Потсдам. Известно е, че тази граница, която оцеляваше силно Германия, бе наложена от Сталин, чиито войски вече бяха се разположили в Полша чак до Одер и Ниса. Разширяването на Полша на запад се възприемаше като един вид компенсация за присъединяването към СССР на Западна Украйна и Западна Белорусия. Западните сили се бяха примирили с тези териториални промени и четиридесет и пет години след края на войната бе трудно да си представи човек, че някой ще посмее да оспори границата между Германия и Полша. Но Варшава настояваше на своето.

Второто нещо, което искаха поляците, за да дадат зелена светлина на обединението, бе да се отвори темата за следвоенните репарации. Варшава искаше тогава Западна Германия да изплати на Полша няколко десетки милиарди марки. Въпросът с германските репарации след Втората световна война е доста деликатен и заплетен. В Потсдам е било решено по принцип Германия да изплати на окупираните от нея по време на войната страни репарации на обща стойност 20 млрд. тогавашни американски долара, които през 1989 г. се равняваха на поне 100 млрд. западногермански марки. Страните- победителки обаче не се бяха разбрали как точно ще стане това изплащането на репарациите, по колко за всяка от засегнатите страни и т.н. Единствено е била определена сумата на репарациите за СССР. На мястото на Германия след 1949 година възникнаха обаче две отделни германски държави – ФРГ и ГДР. И двете се обявиха за легитимни наследници на Германия. Полша, като част от съветската зона на влияние, поддържаше до началото на 70-те години отношения единствено с ГДР. През 1953 г. СССР подтикна Полша да сключи специален договор с ГДР, в който едновременно се заявяваше, от страна на Полша, че тя се отказва от всякакви по-нататъшни претенции за репарации, а от страна на ГДР, че окончателно се признава границата по реките Одер-Ниса. В началото на 90-те години, когато на дневен ред дойде въпросът за германското обединение, правителството във Варшава заяви, че с обединена Германия, т.е. с порасналата по-размери ФРГ, трябва сега да се подпише отделен договор не само за признаването на границата, но и за репарациите.

Какво направи Кол, просто се престори на глух относно репарациите. Всъщност поляците едва ли сериозно са се надявали,

че ще получат нещо в тази ситуация, когато те бяха в позиция „партер“, очаквайки от Германия кредити и инвестиции. Все пак Кол им даде нещо за утеха - отсрочка за връщането на дълговете и обещание за нови кредити, което бе глътка въздух за притиснатото до стената правителство на Белецки, поело по трудния път на „шоковата терапия“. По отношение на границата обаче беше ясно, че Варшава по никакъв начин няма да отстъпи. В същото време вътре в самата Западна Германия имаше доста силна съпротива срещу окончателното отказване от „изконните източни германски земи. Сред противниците на безусловното признаване на границата бе и баварският Християнсоциален съюз, който участваше в управляващата коалиция в Бон. Против договор за границата с Полша се обявяваха и един куп земеделски организации на „прокудените“. Ето какво например пишеше в едно съобщение за печата на организацията „Младежта на Силезия“ от 26.11.1990 г.: „В духа на едно наднационално разбиране на понятието „отечество“, Силезия продължава да принадлежи към Германия, така както след войната е станала родина на много поляци.“ С други думи, ако все пак се стигне до германско-полски договор за границата, то там трябва да се укажат специалните права на прокудените, вкл. и правото на обезщетение за отнетото им имущество.

Естествено поляците нямаше да се съгласят с това. Поляците искаха репарации, а им предлагаха вместо това да платят обезщетения. Кол обаче и в тази област успя да изиграе един много оригинален политически ход, при който и двете страни останаха доволни. Ето неговото решение, съгласно кореспонденцията ми от Бон във в. „Дума“, в броя от 18.06.1991 г. (текстът тук е с известни съкращения):

„Границата между Германия и Полша е окончателна. Кол и Белецки подписаха договор

След редица премеждия германско-полският рамков договор вече е факт. Той бе тържествено подписан в Канцлерството в Бон. Утвърдена е окончателно границата по Одер и Ниса и е създадена добра основа за развитие на германско-полските връзки във всички области.

След подписването на договора министър-председателят Белецки изтъкна, че е направена най-сериозната крачка към

преодоляване на всички наследени от миналото различия и проблеми в полско-германските отношения.

Канцлерът Кол изтъкна, че договорът е в духа на нова Европа и особено подчерта, че с него се поставят на стабилна правна основа проблемите около германското малцинство в Полша и около поляците, живеещи в Германия.

В Бон се приема като успех фактът, че официално се признава съществуването на тези малцинства.

По настояване на баварския Християнсоциален съюз правителствената коалиция ще предложи обаче през есента Бундестагът да приеме при ратифицирането на подписания договор една специална резолюция.

Основните точки в проекта за резолюция са три. Първата гласи, че германците, преселили се след войната от Полша във ФРГ, трябва да получат право да се завърнат обратно. Втората – да се признаят за официални германските географски обозначения – например Гданск да се нарича и Данциг. Третата – германското малцинство да има право на двойно гражданство. Резолюцията, след като се утвърди в Бундестага, няма да има международноправна сила, но ще е обвързващ документ за външната политика на Бон...“

Настина елегантен ход – хем признаваш границата, хем си запазваш правото да претендираш, че в Полша има германски земи.

След като се справи и с Варшава, Кол съсредоточи усилията си върху икономическото и политическо интегриране на ГДР в западногерманската икономика и политика, или както се казваше след обединението, върху приобщаването на „новите германски земи“ (новите Länder). Два негови хода по отношение на ГДР бяха от особено значение за спечелването на политическата шахматна партия, наречена „германско обединение“.

Първият ход беше запазването на резултатите от поземлената реформа, извършена в съветската окупационна зона през периода 1946-1948 г. Защо беше важен този ход? Като запази резултатите от следвоенната поземлена реформа Кол предотврати какафонията с поземлените отношения в ГДР, която неминуемо щеше да настъпи при обединението, подобна на какафонията в поземлените отношения, която наблюдавахме у нас през 90-те години. Вместо безразборна реституция и западане на селското стопанство в Източна Германия, там се съхраниха отношенията на

собственост на село и по този начин оцеляха и голяма част от огромните кооперативи, за което ще стане дума по-нататък. Това намали социалното напрежение около обединението.

Още по-важен бе обаче вторият ход – бързото осъществяване на валутен съюз между ФРГ и ГДР и обмяната на източногерманските марки в западногермански. Валутният съюз бе факт на 1 юли 1990 г., въпреки острите критики от страна на опозиционните партии. Бившият канцлер Хелмут Шмидт например заяви, че валутният съюз би бил „кардинална грешка“, а шефът на централната банка на ФРГ (Бундесбанк) Карл Ото Пьол нарече идеята на Кол – „една твърде фантастична идея“. Трябва да се каже, че макар ходът с валутния съюз да бе необходим, той бе и много рискован. Да, в краткосрочен план той беше изключително необходим и полезен поради две основни причини. Първата бе икономическа – да се спре бързото обезценяване на източногерманската валута, което пораждаше не само финансово, но и социално напрежение. Втората бе политическа – недвусмислено да се очертае перспективата – обединението на двете части на Германия. Практически валутният съюз направи обединението необратимо. Но в средносочен план съществуваха и сериозни икономически и социални рискове. И наистина доста източногермански предприятия фалираха и доста хора с криминално минало бързо забогатяха в тези мътни времена. Само помислете, непосредствено преди обявяването на валутния съюз, през м. юни 1990 г., източногерманските марки се купуваха по курс 12 източни марки за 1 западна марка, а след въвеждането на валутния съюз за всеки 2 източни марки можеше да се получи 1 западна марка – за някои „чейнчаджии“ това бе 600% печалба!

Относно рисковете и проблемите, свързани с валутния съюз, аз поместих в „Работническо дело“ кореспонденция, озаглавена „Двусмислени жестове“ (9.2.1990 г.), където пише следното: (с малки съкращения):

„На заседание на западногерманското правителство бяха взети някои важни решения по „германския въпрос“. Сред тях особено политическо, икономически, а и психологическо значение има предложението за незабавни преговори с ГДР за създаване на валутен съюз.

Шокова терапия

Канцлерът Хелмут Кол, чиято идея е това предложение, смята, че в ГДР обстановката е драматична, че е необходимо рязко

ускоряване на обединителния процес, особено в икономическата сфера. За целта се предлага нещо като шокова терапия, чийто основен елемент е въвеждането на западногерманската марка в ГДР като парична единица... Става ясно, че съществува известна аналогия между тази идея и паричната реформа, извършена през 1948 г. на територията на американската, английската и френската окупационна зона в Германия... Трябва да се отбележи, че в онези следвоенни години тази шокова терапия е дала положителни икономически резултати. Преди всичко е било оздравено паричното обръщение, стабилизирано се е и започнало да расте производството на стоки. В течение на десетина години се стигна и до пълна заетост на работната сила.

Съмненията

Но в историята рядко събитията се повтарят в един и същи вид. Сега икономиката на ГДР и по своята структура и по своите мащаби коренно се различава от разрушената следвоенна икономика на Западна Германия, където наистина се е започнало от нулата. Друга е и социалната обстановка. Ако през 1948 г. 40 нови марки (б.а. – колкото са получили всички на ръка), са били цяло богатство, то днес изискванията на хората са несравнимо по-високи...

Налице са сериозни съмнения относно социалната и икономическата полза от такава крайна мярка. Вярно е, че за обикновения гражданин на ГДР звучи много съблазнително, че ще може да получава заплатата си в твърда валута, но не бива да се забравя, че и стоките, услугите и наемите също ще трябва да се плащат със същата валута... Във всички случаи средното състояние на един гражданин на ГДР ще се окаже неизмерно по-ниско от средното парично състояние на един гражданин на ФРГ.

Особено сложно ще е положението, в което ще изпаднат предприятията в ГДР в конкуренция с мощните концерни от Федералната република. В интервю за телевизията по този повод специалистът по валутно-финансовите въпроси от германския Институт за стопански изследвания Лутц Хофман недвусмислено заяви, че въвеждането при сегашните условия в ГДР на западногерманската марка би довело до масово затваряне на предприятия и до уволнение и широка безработица..."

Кол пое риска и изглеждаше, че е спечелил. Неговият върховен момент на успех и на лично щастие бе провъзгласяването на обединението на Германия на 3 октомври 1990 г., за което ще

стане дума подробно по-нататък. Политическият връх в кариерата му пък бе спечелването два месеца по-късно на първите парламентарни избори в обединена Германия. На 2 декември 1990 г. ХДС/ХСС получи почти 44 процента от гласовете, с десет процентни пункта повече от основния си конкурент социалдемократите.

Предизборен митинг в Ерфурт. По това време Кол го посрещаха като месия (Bundesarchiv, Bild 183-1990-0220-032 / CC-BY-SA 3.0).

Но, както казват, много хубаво не е на хубаво. Кол все пак си плати за бързането при обединението. Проблемите станаха видни няколко месеца след изборите и канцлерът с основание си навлече гнева на много от гражданите на ГДР. Силно се повишиха цените на потребителските стоки, особено на хранителните стоки, които вече идваха от западната част на Германия. За първи път през пролетта на 1991 г. в Източна Германия се появи безработица и оттук се засили вътрешногерманската миграция, преселването на източногерманци в Западна Германия. Декапитализираха се хиляди източногермански предприятия и скоро много от тях бяха ликвидирани. Всички тези прояви на кризата в бившата ГДР имаха, разбира се, комплексен характер и щяха да се случат и навярно и без валутния съюз, както това стана в другите бивши социалистически страни, но хората ги приписваха на преждевременния валутен съюз и на Кол, затова той, както се казва, отнесе пешкира. На 10 май 1991 г., почти година след валутния

съюз, се случи събитието, известно и до днес като „хвърлянето на яйца в Хале“. Хале е източногермански град, разположен само на стотина километра от Ерфурт. Тук вече нямаше овации, а освиркване, след това полетяха яйцата по бягачия от тълпата канцлер. Така започна политическият залез на гросмайстора и макар, че той спечели отново парламентарни избори, този път през 1994 г., резултатът му бе на ръба на разочарованието, а при изборите през 1998 г. ХДС премина в опозиция и „канцлерът на обединението“ изпадна в немилост.

Кои бяха хората, които се въртяха около канцлера и представляваха неговия най-близък партиен антураж през тези съдбовни години в края на 80-те и в началото на 90-те? Повечето всъщност бяха доста безлични особи, далеч от мащаба на мисленето на Кол, Геншер, Бранд. Да вземем например прехвалената тогава Рита Зюсмут (Rita Süßmuth), която постоянно оглавяваше ранглистите на западногерманските политици. Тя, подобно по-късно на Ангела Меркел, дълги години се подвизаваше като министър на младежта и семейството. По едно време бе и министър на здравеопазването. След това в продължение на цели 10 години – от 1988 г. до 1998 г. бе председател на долната камара на германския парламент – Бундестага. И да се запита човек, защо рейтингът и бе обикновено поне два пъти по-висок от този на Кол? Какво остана от нея в историята като политик – почти нищо. Подобна е политическата съдба и на други прехвалени по онова време християндемократи от обкръжението на Кол, като Фолкер Рюе (тогавашен министър на отбраната), Хайнер Гайслер, дълго време генерален секретар на ХДС, или Норберт Блюм, прехвален социален министър и много важна клечка в ръководството на ХДС. Оказа се, че всички те просто са отразявали светлината на гросмайстора Кол.

Като стана дума за Блюм навярно си заслужава да отделя няколко реда за неговата личност, не толкова зарад „блестящите му социални концепции“, а заради пародийната му роля на „баш филантроп на републиката“. Блюм присъстваше във всяка по-значима благотворителна кампания, разбира се за сметка на федералния бюджет. През пролетта на 1991 г., той реши да подкрепи и западногерманското отделение на базираната в САЩ благотворителната организация CARE при изпращането на пакети с храна за „бедстващото население“ в СССР и в други страни от Източна Европа. Когато CARE стигнаха и до България ме поканиха

на съответния брифинг, където бе и г-н Блум. Тъй като не присъстваха други български журналисти на мен се падна честта да задам няколко въпроса за кампанията на CARE у нас. Господин Блум им отговори с удоволствие, използвайки случая да се похвали колко присърце, той и федералното правителство, взимат оказването на хуманитарна помощ на „гладуващото“ население в Източна Европа. На мен хич не ми беше приятно да слушам тези неща за „гладуващо“ население в България, но все пак можех да го преглътна, идвах от малка балканска държава и сме били съюзници с германците през двете световни войни, които заедно сме загубили. Така, че можеше да се приеме да ни оказват хуманитарна помощ без това да накърни нашата национална гордост. Но какво ли им е било на съветските кореспонденти в Бон когато е трябвало да отразяват изпращането на германски пакетите с храна на американската организация CARE за „гладуващото“ население в страната-победител във войната СССР?

Кол награждава Блум с Кръст за заслуги, едно от най-високите отличия на ФРГ (Bundesarchiv, B 145 Bild-F085461-0016 / Stutterheim, Christian / CC-BY-SA 3.0).

Още по неприятно за съветските журналисти, а и за съветските дипломати в Бон бе, обаче, че апелът за получаването на германската помощ бе дошъл не от някаква неправителствена организация, а директно от съветския държавен ръководител, от самия Горбачов, който съвсем беше изпуснал юздите на

управлението в СССР и постепенно се превръщаше в посмешище. Затова кампанията в Германия се организираше под многозначителния слоган „Пари за Горби“ („Geld für Gorbi“). Нямам представа до каква степен е била стигнала нищетата в СССР през пролетта на 1991-ва година, но явно в кампанията имаше доста ирония, защото самият Горбачов едва ли се е лишавал от каквото и да е през тези трудни за страната му месеци. Правеше впечатление и нещо друго, говореше се, че трябва да се помогне не на СССР, а на Русия, сякаш Съветският съюз вече не съществуваше, макар че до августовския „пуч“ в Москва оставаха месеци, а до формалното изчезване на СССР половин година.

По повод на „хуманитарната помощ“ за „гладуващите в Източна Европа“ си спомням за две случки, които са от малко по-късен период, но все пак попадат в тази категория на „хуманитарна помощ“. Спомням си как веднъж бях отишъл за домати и други зеленчуци до Женския пазар зад Халите в центъра на София и гледам там спрял един доста голям покрит хладилен камион и зад него се е образувала опашка. Попитах за какво е опашката – отговарят ми за торти. Наредих се и скоро взех много изгодно две замразени баварски торти. Изядохме ги в течение на следващите 48 часа, защото точно след 48 часа изтичаше срокът им на годност.

Ето и един друг случай, също много показателен за обстановката около „хуманитарната помощта за гладуващите“ . Звъни се у дома, тогава, след завръщането ни от Германия, временно живеехме през 1992 г. заедно с родителите ми, и по телефона съобщават на жена ми, че трябва бързо да отиде в централата на БАН, която се намира до Народното събрание, за да получи „хуманитарна помощ“, предназначена за баща ми - пенсиониран академик. Казват, че трябва много да се бърза, защото помощта може да се развали в буквалния смисъл на думата. Съпругата ми без много да разпитва поема към централата на БАН. Отива там и какво да види, в големи плетени пластмасови торби раздават по 3 килограма прясна риба гаврос – „хуманитарна помощ“ от Гърция. Взела жена ми торбата с рибата и обратно в къщи, а в трамвая я гледат накриво, защото рибата, макар и прясна, все пак понамирисва. Нейсе, наядохме се на пържена риба. Та такава беше за мен лично съприкосновението с „помощта за гладуващите“ – баварски торти и гръцка риба. Не знам, може би този ми опит не е релевантен и наистина е имало гладуващи у нас през зимата на 1990-1991 г., но си мисля, че даже и да е имало, то

едва ли са се нахранили именно с тези пратки от чужбина. Заслужава също да се отбележи, че около пласирането на „хуманитарната помощ“ някои борчески групировки у нас, а и свързаните с тях чиновници тук и на Запад, казват че са направили доста добри пари.

Но да се върнем на Хелмут Кол и неговото обкръжение в късните години на Бонската република. Както казах, повечето от политиците, които заобикаляха канцлера, бяха твърде невзрачни, но това не се отнасяше за баварците и особено за Франц Йозеф Щраус, за който вече стана дума и за наследника му Теодор Вайгел. Имаше обаче и една друга специална личност в обкръжението на Кол. Това бе Волфганг Шойбле . Той беше нещо като „сив кардинал“ на ХДС. Длъжността му от 1984 до 1989 г. бе на министър без портфейл и началник на канцеларията на канцлера. На тази си позиция Шойбле отговаряше за най-деликатните неща, като подготовката на изборите, набавянето на дарения за финансирането на партията, координацията на специалните служби. През 1989 г. Шойбле получи още по-важен пост - министър на вътрешните работи. Но той беше нещо значително повече от министър, той беше и личен приятел на канцлера. Макар и 12 години по-млад от него, той имаше най-прекият достъп до гросмайстора. Шойбле е завършил икономика, но очевидно разбираше и от доста други неща. Кариерата му се развиваше блестящо и самият Кол го обяви за свой заместник, докато съдбата, или този който определя ходовете ѝ, не реши, по друг начин да подреди картите.

На 12 октомври 1990 г., в бирарията „Братът“, в малкото баварско градче Опенау, Шойбле бе прострелян с два куршума веднага след приключването на предизборна среща с местния партиен актив. Атакаторът бе младеж на име Дитър Кауфман. Отявлен наркоман, вече лежал в затвора, той бе обявен от съда за невменяем шизофреник и изпратен в психиатрия. Шойбле пък остана след атентата за цял живот инвалид с обездвижена долна част на тялото и се придвижва и досега в инвалидна количка. Любопитен факт е, че само 6 месеца преди атентата срещу Шойбле, в рамките на същата предизборна кампания за канцлер, бе извършен и един друг показан атентат, този път срещу основният съперник на Кол - социалдемократата Оскар Лафонтен, но за това ще стане дума по-нататък. Интересно е, че нападателката на Лафонтен Аделхайд Щрайдел също бе обявена от съда за шизофреничка и се озова в психиатрията горе-долу по същото време когато там попадна и

нападателят на Шойбле Кауфман. Да се не начуди човек колко шизофреници са се мотаели през онези години по предизборните събрания? Кауфман излезе на свобода през 2004 г., а Щрайдел едва през 2013 г. След атентата Шойбле продължи кариерата си. Той постави рекорд като най-дълго задържания се в Бундестага германски политик. Няколко месеца след атентата Шойбле обаче се раздели с поста си на министър на вътрешните работи и повече така и не бе споменат за наследник на Кол. Този пост през 2005 г. зае Ангела Меркел, но това е вече една друга история.

Когато падна от власт Кол преживя доста тежки години. В края на 1999 г. старият канцлер бе принуден да признае че години наред е приемал дарения за ХДС без да спазва изискванията на закона. През 2000-та година се разгоря корупционна афера около приватизацията на източногерманската петролна рафинерия в град Лойна. Кол бе уличен за приемане на партийни дарения в размер на десетки милиони марки, дадени като подкуп от държавната френска петролна компания Elf Aquitaine. Не е ясно дали всичките пари са влезнали в касата на ХДС или нещо е отишло и в джоба на канцлера. Скандалът наложи пълното оттегляне на Кол от политиката. Може да се каже, че Кол бе изоставен от най-близките му хора, които бяха издигнати на най-високите партийни постове именно от него. Това бе горчив урок за престарелия grosмайстор, още повече, че той би трябвало много добре да знае от личен опит, колко непостоянна е предаността на политиците.

Гробът на канцлера Хелмут Кол (снимката е на Steffen Wurzel и е с лиценз за общо ползване Creative Commons Attribution-Share Alike).

Все пак Кол живя дълго. Почина на 87 години. Поради спорове за наследството му и поради други неразбории той бе погребан през 2017 без подобаващите се за канцлер почести и на гроба му (на снимката по-горе) и има само прост дървен кръст с надпис: Helmut Kohl 3.4.1930 – 16.6.2017.

***

Ако Кол бе политическият grosмайстор на републиката, то Бранд бе гуруто на републиката. Моят интерес към Вили Бранд се появи и разпали много преди да замина като кореспондент в Западна Германия. Още през 1981 г., в брой № 2 на престижното по онова време списание „Международни отношения“ поместих статия озаглавена “Независимата комисия на Вили Бранд в диалога Север-Юг“. В началото на 80-те години Бранд беше не само бивш канцлер на ФРГ, председател на Германската социалдемократическа партия, но и ръководеше Социалистическия интернационал, който обединяваше над 30 социалдемократически партии, много от които бяха по онова време управляващи партии в своите страни. Ето защо Бранд спокойно можеше да бъде определен като „социалдемократ № 1 в света“. Като научен сътрудник в ИМОСИ аз, както споменах, се занимавах с Африка и с развиващите се страни, ето защо силно ме заинтригува активната политика на социалдемократията по отношение на т.н. трети свят, политика, която в много отношения бе сходна с политиката, провеждана от България и останалите социалистически страни. Съответно силно ме заинтригува и самият Вили Бранд.

Тогавя научих, че истинското му име е Херберт Фрам и че е с пролетарски произход. Роден е на 18 декември 1913 г. в малкия морски град Любек. Бил е извънбрачно дете, никога не е срещнал баща си, майка му също го е изоставила още като бебе и Херберт е бил отгледан от дядо си по майчина линия. Може да се каже, че това е бил истински фалстарт в живота, но бедното извънбрачно дете на някаква си невзрачна продавачка в провинциална бакалия, която носела също толкова невзрачното име Марта Фрам, успя да стигне до най-високото равнище на световната политика. Цели пет години Бранд бе канцлер на ФРГ, оглавяваше една от най-богатите страни в света и то не само бе канцлер, но и пионер в провеждането на новата източна политика на Бон, която проправи и пътя към германското обединение. Дето се казва, сбъдна се приказката на

Андерсън, че не е фатално ако се родиш сред патици, стига да си се излюпил от лебедово яйце.

Вили Бранд е бил през целия си съзнателен живот свързан със социализма. На 16 години той влиза в социалдемократическата партията, като излъгва, че е вече пълнолетен. Социалдемократите му се виждат обаче твърде десни и скоро преминава в новосформираната Социалистическа работническа партия на Германия, която представлява отцепила се от ГСДП лява фракция, стремяща се към сливане на социалдемократи и комунисти. По ирония на съдбата, много години по-късно, такова сливане на социалдемократи и комунисти наистина се случва в източната част на Германия и на Берлин през 1946 г., но тогава вече Бранд бе решителен противник на сливането. След като Хитлер идва на власт в Германия младият Херберт Фрам минава в нелегалност и взема своето ново име „Вили Бранд“. Емигрира в Норвегия, а по-късно и в Швеция. По едно време се връща в Германия и известно време се подвизава там, навярно вършейки важна конспиративна дейност. По време на гражданската война в Испания Бранд е там като кореспондент на скандинавски вестници.

Когато Германия окупира Норвегия Бранд се премества от Осло в Стокхолм. След края на войната отново се връща в Осло, а през 1947 г. пристига в Берлин като пресаташе към норвежката военна мисия при съюзническия Контролен съвет. Това тогава е управляващата институция в окупираната германска столица. През 1948 г. си връща германското поданство и се отказва от норвежкото. Същата година е определен от ръководството на възстановената Германска социалдемократическа партия за официалния ѝ представител в Берлин (Западен Берлин). От 1957 до 1966 г. е главен кмет на Западен Берлин от ГСДП и в тази си функция посреща през лятото на 1963 г. американския президент Джон Кенеди. От това посещение остава прословутата фраза на Кенеди, произнесена на немски език по време на речта му в близост до Бранденбургската врата – „Ich bin ein Berliner“ – „Аз съм един берлинчанин“.

През 1963 г., Вили Бранд показва на Джон Кенеди Берлинската стена, а може би и пътя за решаването на германския въпрос? До него (отдясно) е канцлерът Конрад Аденауер, който се чувства малко пренебрегнат от двамата млади политици (снимка на AP).

Шестдесетте години на миналия век бележат шеметния възход на „белия лебед“ През 1961 и 1965 г. Вили Бранд е издигнат на два пъти от ГСДП за кандидат за канцлер, през 1964 г. е избран за председател на ГСДП, а през 1966 г. вече е във властта като втори човек в правителството на християндемократа Курт Георг Кизингер (Kurt Georg Kiesinger). Изпълнява функцията на вицеканцлер и министър на външните работи. Това става в първата „голяма коалиция“ между двете „народни партии“ - ХДС/ХСС и ГСДП, където социалдемократите са „младшият партньор“ (със същата по-състав коалиция г-жа Меркел управлява Германия от 2005 г. до 2009 г. и от 2013 до 2021 г). През 1969 г. социалдемократите получават за първи път шанс да бъдат „старши партньор“ в управляващата в Бон коалиция. Те сформират правителство със свободните демократи. Вили Бранд става първият социалдемократически канцлер на ФРГ. Той започва да провежда своята прословута Източната политика („Ost Politik“), която е разработил заедно със съмишлениците си Егон Бар и Хорст Емке още през 1963 г. като концепцията „Промяна чрез сближаване“ („Wandel durch Annäherung“). Промяната се предвижда по-скоро за страните от съветския блок, които като се привлекат чрез сближаване със Запада, постепенно може да се интегрират с него (подобно на теорията за конвергенцията на Збигнев Бжежински).

Така може да възникне нещо ново, например т.н. Общ европейски дом? Звучи познато, беше използвано успешно в края на 80-те години, за да се прокара германското обединение.

В светлината на новата Източна политика Вили Бранд се среща на 19 март 1970 г. в източногерманския град Ерфурт с министър-председателя на ГДР Вили Щоф. На 12 август 1970 г. Бранд подписа в Москва договора, с който ФРГ призна следвоенните граници и де факто, следвоенното устройство на Европа. Това отвари пък пътя за помирение на ФРГ не само със СССР, но и с Полша, с останалите социалистически страни, сред които бе и България, а в перспектива даде възможност и за нормализация на отношенията на ФРГ с ГДР. Апогеев в кариерата на Бранд бе връчването му през есента на 1971 г. на Нобеловата награда за мир. Политическите противници на Бранд тогава са бесни и инициират гласуване в Бундестага на вот на недоверие на правителството. Но не успяват, не им стигат само 2 гласа. Докато бях в Бон често се публикуваха различни любопитни материали за това гласуване, ту се оказваше, че хора на ХДС/ХСС са подкупили депутати от фракцията на свободните демократи, ту обратното, че хора на правителството са били подкупили християндемократи... Разпространяваше се даже слух, че самият Леонид Брежнев пратил в куфарче един милион марки в Бон за да спаси канцлера Бранд.

След провалилият се вот на недоверие е изглеждало сякаш кариерата на Вили Бранд вече не е застрашена. Действително на парламентарните избори през 1972 г. ГСДП получи 242 мандата в Бундестага, а ХДС/ХСС само 234. За първи път социалдемократите имаха най-голямата парламентарна фракция! Изглеждаше, че никой не може повече да спре гуруто в неговия възход. Но явно някои някъде не са мислели така. В САЩ по това време вече управляваха републиканците. Навярно са решили, че Бранд е прекалил със своите инициативи по отварянето на Изток. Ако ще има такова отваряне, то инициативата трябва да е на Вашингтон, а не на Бон. Изведнъж про-атлантическата преса във ФРГ започна кална кампания срещу социалдемократическия канцлер, подобна на тази, с която бе убита десетина години по-късно принцеса Даяна. Поневинните обвинения бяха, че е пияница и женкар и че често изпада в тежка депресия. По-сериозните, че е национален предател и даже, че по време на войната, като участник в норвежката съпротива, е стрелял в германски войници! Появяват се и противници на Бранд в самата социалдемократическа партия, които са изплашени от

твърде левия му курс в икономиката. Но нищо не помага, популярността на Бранд сред населението продължава да расте.

И тогава гръмна аферата „Гийом“. На 24 април 1974 г. в 6 часа и половина сутринта, както си е по халат, в дома му в аристократичния квартал на Бон - Бад Годесберг, бе арестуван от специалните служби г-н Гюнтер Гийом (Günter Guillaume). Когато цивилните полицаи нахлуват в жилището му той се изправя пред тях и без да му мигне окото заявява: „Господа, аз съм офицер от Националната народна армия на ГДР и сътрудник на Министерството за държавна сигурност на тази страна. Моля да се респектира моята офицерска чест.“ А кой е господин Гийом? Ами личен сътрудник на западногерманския канцлер и негово много доверено лице. Даже е придружавал семейство Бранд по време на летните им отпуски и го има сниман как гали кучето на канцлера, някакъв странен мелез между дакел и бернадинер. С две думи капанът този път яко щраква и отървяване за Бранд няма. Без да се впускам в подробности по аферата „Гийом“, която е добре осветена от медиите, ще изтъкна само два факта, които будят недоумение, особено ако се разглеждат в пакет. Първият е, че западногерманското контраразузнаване е следяло Гийом в течение на цяла една година преди да дойде в дома му за да го арестува и че контраразузнаването не е счело за необходимо през това време да уведоми канцлера Бранд за своите подозрения спрямо Гийом, въпреки че е било длъжно да стори това, най-малкото за да предотврати изтичането на поверителна информация към ГДР. На Бранд му казват за сведенията, които са събрали за шпионина Гийом, едва в последния момент, малко преди да го арестуват. Вторият странен факт е, че западногерманското контраразузнаване е било подчинено на министъра на вътрешните работи на ФРГ, който в този момент е бил Ханс-Дитрих Геншер от Свободните демократи - коалиционният партньор на ГСДП. Същият този Геншер не споменава нищо на Бранд за грозящата го катастрофа. Дали случайно осем години по-късно Геншер сваля правителството на следващия социалдемократически канцлер – Хелмут Шмидт, дали пък политическата му игра с ХДС/ХСС не била вече започнала през 1974 г.?

Бранд подава оставка на 6 май 1974 г. Гийом и жена му, която също е била източногермански агент, са осъдени на 13 години лишаване от свобода, но през 1981 г. са разменени за западногермански агенти, заловени в ГДР. Когато се връщат в ГДР

семейство Гийом са посрещнати като герои. Награждават ги с високи държавни отличия. Гюнтер се издига до полковник, преподава на начинаещи шпиони, но като цяло не му върви, развежда се, жени се отново, издава мемоари и накрая умира от рак през 1995 г., три години след като същата участ е сполетяла и бившия му шеф и навярно бивш приятел – Вили Бранд.

Едно е обаче да четеш и да слушаш за човека, друго е да го усетиш на живо. Моето първо лично впечатление от Бранд е свързано с негов предизборен митинг, който бе организиран в Бад Годесберг край Бон. Беше лятото на 1990 г., разгара на предизборната кампания за новия състав на Бундестага. Кандидат за канцлер от ГСДП бе Оскар Лафонтен от лявото крило на партията, което се подкрепяше от почетния председател Вили Бранд. Той беше и единственият оратор на митинга в Бад Годесберг. Бранд говори малко повече от час. Не съм запомнил нещо конкретно от съдържанието на речта му, помня само, че беше силно ориентирана към социалните права на трудовите хора. Дълбок отпечатък в паметта ми е останал обаче от начина, по който бе произнесено словото – с огромен емоционален заряд. Този човек беше факир, когато трябваше да наелектризира публиката. Говореше бавно, отчетливо, малко дрезгаво. Въздействието се постигаше както от тембъра на гласа, така и от отлично контролирания ритъм на словото, от точно премерените паузи, от нарастващата градация на патоса при изброяването на фактите. Всичко бе премерено до последния звук и последната секунда на речта. Затова думите на Бранд имаха поразяващо действие, проникваха дълбоко в съзнанието по един неподражаем начин, сякаш ни изгаряха отвътре като пожар. На немски „пожар“ се превежда като „Brand“, а фамилното име на Вили Бранд се изписва като „Brandt, т.е. има една добавена буква „t“. Защо е добавена тази буква е малка загадка, навярно за да изглежда името по-автентично.

Естествено аз се мъчех по всякакъв начин да се добера до Бранд и да взема интервю от него. Накрая получих от секретарката му обещание, че по възможност той ще отговори на въпросите ми, които трябва да изпратя предварително по факса. Така и направих. На 18 март 1991 г. му изпратих по факса следното писмо:

„Многоуважаеми г-н Бранд,

Вие сте една от най-известните личности в моята страна – България. Ето защо бих желал сърдечно да ви помоля за интервю. Предлагам следните въпроси:

- 1. Пред Бундестага вие казахте, че след обединението на Германия сега като цел на Вашия политически живот трябва да се разглежда обединението на Европа. Какво имате предвид – Европа като една държава или някаква друга визия?*
- 2. През 60-те и 70-те години Вие бяхте един от архитектите на германската Източна политика. Какво значение имат още основните принципи на тази политика?*
- 3. Преди около десет години имаше един доклад на Комисията Север-Юг със заглавие „Да осигурим оцеляването“. Смятате ли, че днес оцеляването на човечеството е по-сигурно от тогава? Каква роля би могла да играе ООН при преодоляването на глобалните проблеми?*
- 4. През тази година се чества 40 годишнината на Социалистическия интернационал. Какви задачи има сега СИ?*
- 5. Вие имате богат опит като депутат в Бундестага. Кои според Вас са най-важните предпоставки за ефикасната работа на един парламент?*
- 6. През последните години в България се промениха много неща. Това засяга и външната политика и външноикономическите отношения. Доколко, според Вас, Германия е заинтересована да използва тези нови възможности за да засили присъствието си в България?*

*С дружески привет: д-р Димитър Хаджиниколов,
Кореспондент на вестник „Дума“ в Бон“*

За съжаление не получих отговор. Може би причината бе тежкото заболяване на Бранд, за което тогава не знаех. Той почина от рак на дебелото черво на 8 октомври 1992 г., Вместо интервюто с Бранд получих обаче, като „компенсация“ две много важни други интервюта с най-верните съратници на Бранд – Егон Бар и Хорст Емке.

За това, какво особено значение се отдаваше на мнението на германските социалдемократи за реформите в България и в бившата БКП, говори сам фактът, че интервюто ми с Бар бе поместено в специалния първи брой на в. „Дума“, който излезе на 4 април 1991 г.. На тази дата вместо „Работническо дело“ се появи „Дума“ или по-точно вестник „Работническо дело“ бе спрял и започна да излиза един съвсем нов вестник, наречен от Стефан Продев – „Дума“ по аналогия с Ботевия вестник „Дума на българските емигранти“. Мисля, че една от причините за спирането на „Работническо дело“ бе и желанието на партийното ръководство в БСП да демонстрира своето дистанциране от комунистическото минало. Не случайно именно в първия брой на „Дума“ се съобщаваше и за преименуването на Българската комунистическа партия в Българска социалистическа партия, както и за избора на Петър Младенов за президент на страната. Освен идеологическа промяна, новият вестник демонстрира и промяна в стила. „Дума“ се стремеше да прилича на масовите вестници на Запад и малко да „пожълтее“. В първия брой на „Дума“ например имаше материал за това как разстреляният румънски лидер Николай Чаушеску бил ограбил сънародниците си с 5 милиарда лири. Да се чуди човек за какво са му били, след като и без това владееше цялата страна. Друг материал носеше пък бомбастичното заглавие „Марсианец ли е Михаил Горбачов?“. Имаше и обширен репортаж за концертите на сръбската чалга-суперзвезда Весна Змиянац. Дето се казва – където масите, там и вестникът!

Относно интервюто с другият виден съратник на Вили Бранд – легендарният Хорст Емке, то бе поместено през лятото на 1990 г. в бр. 7 на новопоявилия се седмичник „Политика“. Едно малко отклонение - мотото на вестник „Политика“ който излиза известно време в началото на 90-те години, бе: „Вие можете и да не се занимавате с политика, така или иначе политиката се занимава с Вас.“ Това е афоризъм на Шарл дьо Монталамбер, френски политик и писател и според мен доста точно отразяваше обстановката в началото на 90-те години у нас, когато политиката, често импортирана отвън, я от Москва, я от Вашингтон или от някъде другаде, често рязко променяше съдбите на хората. Достатъчно е в това отношение да си спомним за рязкото покачване на цените на стоките от първа необходимост при възприемането на „шоковата терапия“ от правителството на Димитър Попов през зимата на 1990 срещу 1991 г.. За тези важни решения, идващи отвън, нито се

проведе всенароден референдум, нито имаше даже някакво обществено обсъждане. Любопитен факт е, че вестник „Политика“ се издаваше от движението Демос (б.а. от гръцки – народ), създадено от Александър Томов в рамките на БКП за да „социалдемократизира“ партията. Изхождайки от дългата политическа кариера на Томов цитираната по-горе мисъл спокойно би могла да се парафразира и така: „Вие можете и да не се занимавате със Сашо Томов, така или иначе Сашо Томов се занимава с Вас“. Що се отнася до качеството на вестник „Политика“, то бе на много високо ниво, защото вестникът се списваше от група ентузиастични и талантиливи млади журналисти, част от които бяха мои колеги от „Работническо дело“, като се започне с напусналия вестника по посочените вече причини Андрей Георгиев и се продължи с Валери Натан, Володя Стратиев, Николай Големанов, всичките от Международното направление на „Работническо дело“. Участваха също Мила Манова и известните по онова време публицисти Георги Генев от УНСС и Драгомир Драганов от Софийския университет.

Разговорът ми с Хорст Емке започваше от първата страница на вестник „Политика“ под многозначителното заглавие – **„Към Европейски съединени щати?“** Той е доста обширен, затова ще предам тук само основното от съдържанието му. Според професор Емке въпросът за членството на Германия в НАТО можеше да се реши чрез един преходен период от около 5 години. През този период трябваше да действа специален международен договор, който да регулира присъствието на западногерманските войски на територията на бившата ГДР, както и на съветските войски, които постепенно трябваше да се изтеглят. Емке се надяваше в рамките на посочените 5 години, да възникне някаква общоевропейска система за сигурност, която да направи излишно съществуването на двата военно-политически блока – НАТО, начело със САЩ и Варшавският договор, начело със СССР. На практика обаче, след пуча през август 1991 г. в Москва и разпадането на СССР в края на същата година, НАТО си остана, а се разпадна единствено Варшавският договор. Относно европейската интеграция идеалистът Емке предвиждаше създаването на базата на Европейската икономическа общност на федеративна държава, която да включва и бившите социалистически страни, но без СССР. Европейските съединени щати, както ги наричаше Емке в съзвучие с идеите на европейските социалдемократи още от 30-те години на миналия

век, щяха да поддържат традиционните си „специални отношения“ със САЩ, а със СССР да установят „дружески отношения“ чрез Хелзинкия процес, т.е. чрез базираната във Виена Организация за сигурност и сътрудничество в Европа. Тя, според Емке, би трябвало да се превърне в нещо като „мини ООН“ със собствен Съвет за сигурност и даже с многонационални сили за поддържане на мира в Европа. По този начин щеше да се изгради един перфектен мултиполярен свят, в който щяха да си партнират отделните полюси – Европейските съединени щати, САЩ, СССР, Япония, Китай и т.н.

Емке бе от лявото крило на ГСДП. Както вече споменах, по онова време в западногерманската социалдемократия се бяха обособили две крила. Една част от социалдемократите гравитираше към т.н. голяма коалиция – към съвместно управление с християндемократите. Това крило поставяше акцента върху общите западни ценности и укрепването на НАТО, начело със САЩ. Те виждаха в атлантическата солидарност основна военно-политическа предпоставка за ограничаване на влиянието на СССР и на Варшавския договор, за тяхното икономическо изтощаване и евентуално за постигането в крайна сметка на победа в „студената война“ и съответно за германско обединение. Това крило се считаше за по-реалистично и по-прагматично, но и за по-отдалечено от историческите корени на германската социалдемократия. Второто крило в ГСДП бе ориентирано доста по-наляво, насочено бе към по-решителна социална политика и към ясно разграничаване от ХДС и от нейния десен курс на управление. По националния въпрос лявото крило искаше да постигне същата цел както и дясното крило, а именно ликвидиране на комунизма и обединение на Германия, но като си служи с други средства. Левите социалдемократи виждаха победата в „студената война“ не в растящото противопоставяне и надпреварата във въоръжаването, която да изтощи СССР, а в изграждане на мостове и в сближаване с елитите на държавите от съветския блок, включително с елита на СССР. По този начин се очакваше системата да се размекне отвътре. Резултатът от конвергенцията на двете системи – капиталистическата и социалистическата, би трябвало да е нещо подобно на скандинавския социализъм, отлично познат на Вили Бранд.

Във времето, когато бях кореспондент в Бон, както вече казах, лявото крило на ГСДП се предвождаше от Бранд. Що се

отнася до дясното, реал-политическото крило, то за негов лидер се сочеше ветеранът на ГСДП Херберт Венер (Herbert Wehner). Той бе най-авторитетният защитник на „голямата коалиция с ХДС/ХСС“, както и на сътрудничеството с дясната либерална партия на свободните демократи. Според Венер ГСДП трябваше да поддържа сътрудничеството с десните партии в името на общите атлантически ценности и на германските национални цели. Любопитен факт е, че Венер, както и Вили Бранд, на младини е бил крайно ляв. Той бе започнал своя дълъг политически и идеологически път в редовете на Германската комунистическа партия и то през най-тежките години за комунистите – времето на Хитлер, за да еволюира обаче след войната до прагматизма и атлантическата солидарност. Когато пристигнах в Бон Венер се беше оттеглил от активната политическа дейност, но продължаваше да оказва съществено влияние върху партията. В началото на 90-те години последователно си отидоха от този свят и Венер, който почина на 19 януари 1990 г., и Бранд, само че година и половина по-късно. Това създаде идеологически вакуум в ръководството на ГСДП, при това и в двете ѝ крила – на идеалистите и на реалистите. Докато ги имаше двете крила имаше нужда и от балансър между тях. Тази роля играеше председателят на ГСДП „учителят“ Ханс Йохан Фогел. След като обаче ги нямаше големите играчи нямаше повече и нужда от балансър. Някой просто трябваше да запълни вакуума. Схватката между двете крила в ГСДП доведе до въртележка на върха на властта в партията. За няколко години, от 1991 до 1995 г., на поста председател на ГСДП последователно се смениха Бьорн Енгхолм от дясното крило, Йоханес Рау от лявото крило, Рудолф Шарпинг от дясното крило и накрая връх взе лявото крило чрез „тъмно червения“ Оскар Лафонтен. В края на 90-те години Лафонтен, заедно с друг представител на лявото крило – Герхард Шрьодер, успяха да създадат първата изцяло лява управляваща коалиция във ФРГ, включваща ГСДП и Партията на зелените. Това бе обаче временен успех на лявото крило на ГСДП, защото след като Шрьодер и Лафонтен се скараха и след като Шрьодер отказа да подкрепи Буш при интервенцията му в Ирак, социалдемократите отново бяха принудени да се върнат към традиционната „голяма коалиция“, този път под крилото на Ангела Меркел от ХДС/ХСС.

Тук е мястото да се отбележи, че въпреки съществуването на двете, така открити, крила в ГСДП, би било пресилено ако се

търсят някакви особено силни идеологически и политически разногласия вътре в германската социалдемокрация, защото ГСДП, независимо от това, кой бе начело на партията, оставаше стриктно в коловоза на атлантическата солидарност. До голяма степен развитието на ГСДП, както впрочем и на ХДС, следваше тенденциите в двете големи американски партии – Демократическата партия и Републиканската партия, като ГСДП стоеше близко до американските демократи, а ХДС - съответно до републиканците. Промените, които настъпиха в идеологията и в политиката на Демократическата партия на САЩ по времето на Кенеди, а и след него, до голяма степен предопределиха и засилващото се влияние в ГСДП на лявото крило, оглавявано от Вили Бранд, идването пък в САЩ на власт на републиканците, предвождани от президента Никсън и особено завоят на дясно по времето на Рейгън, дадоха преднина на християндемократите, но и тласнаха напред дясното крило в самата ГСДП, олицетворявано от Хелмут Шмидт, който смени Бранд на канцлерския пост.

Любопитен момент, свързан с Вили Бранд, бе срещата му през месец май 1991 г. с Александър Лилев, който посети Бон почти инкогнито за да участва като „редови член“ на една българската делегация в семинар по „актуални проблеми на международните отношения“, организиран от кьолнския Институт за източни и международни изследвания. Професор д-р Александър Лилев бе представен в програмата на семинара като „член на научния съвет на софийския Институт за политически изследвания“ и нищо повече, нито дума за неговите партийни функции в БКП/БСП.

За обикновения западногерманец посещението на Лилев в Бон и Кьолн можеше и да мине за „научен обмен“, но за тези, които знаеха кой всъщност е Лилев – бивш втори човек в България при Живков, а по онова време председател на най-голямата партия у нас и между другото, бивш директор на най-големия институт в Академията за обществени науки и социално управление (АОНСУ) към ЦК на БКП, дълги години наричан „Стратегът“, заради ролята му на идеолог на БКП, беше напълно ясно, че нещата не опират до „научен обмен“. Ставаше дума за нещо много по-важно, за опитите на управляващата в България партия да се легитимира като демократична политическа сила. След спечелените от БСП парламентарни избори през м. юни 1990 г. ръководството на германските социалдемократи даваше отделни положителни сигнали по отношение на промените у нас, но не бързаше нито да

признае модернизацията на БСП нито да даде на БСП лелеяната от нея зелена светлина по пътя ѝ към членството в Социалистическия интернационал. Както знаем този път за БСП се оказа доста дълъг и приключи едва през 2003 г. при ръководството на Сергей Станишев.

През онези далечни години, нещата далеч не изглеждаха розово за БСП. По заръка от вестника аз се мъчех, при всяка възможност, да сондирам отношението на германските социалдемократи по този въпрос. Още на 20 март 1990 г., две седмици преди БКП да се трансформира в БСП, по време на работен обяд, организиран от Съюза на чуждестранната преса, за който вече споменах, аз зададох на председателя на ГСДП г-н Фогел в прав текст въпроса – ще се съгласят ли германските социалдемократи да си сътрудничат с партията на бившите комунисти в България, ако тя реално се промени и стане социалдемократическа? Отговорът на Фогел беше разочароващ – недоверието е толкова силно, че това няма шанс как да стане така лесно. Точно и ясно – както казват американците – “sorry”. По-късно подобни въпроси съм поставял и на Бар, Емке, Енгхолм, Ерлер и други видни западногермански социалдемократи и резултатът бе същия – не може да очакваме бърз поврат в отношението на ГСДП към БСП.

Ето как мина и самата среща на Вили Бранд с Александър Лилев, която се проведе на 14 май 1989 г. в Бон. Сутринта около 8 часа ми позвъни секретарката на посланика и ми съобщи, че Евтимов иска да се срещне с мен преди обяд. Както вече казах Лилев беше в Бон не като политическо лице, а като учен и посланикът ни явно не искаше открито да се ангажира с неговите прояви в западногерманската столица. Затова в посолството се бяха сетили за мен, като за човек, който може да помогне в създамата се ситуация. Разбира се самата среща е била организирана с участието на Евтимов и на други хора от посолството, но за да отиде Лилев до сградата на Бундестага, където бе бюрото на Вили Бранд, се наложи да се използва моят шеметен син форд. По пътя към офиса на Бранд аз информирах Лилев за моите контакти с ръководни кадри на ГСДП, стана дума и за изразените от Фогел резерви относно реалната промяна в БСП. Лилев изрази надежда, че изминалото време от срещата ми с Фогел е работило в полза на БСП. Действително през пролетта на 1991 г. партията стоеше много по-близо до социалдемократията в политически и в идеологически план, отколкото преди една година, когато разговарях с Фогел. Сега

Лилов явно искаше да чуе лично от Бранд какви са шансовете за международното признаване на БСП.

Спряхме на паркинга до старата административна сграда на Бундестага и се качихме с асансьора на етаж, където беше офисът на Бранд. Мисля, че бе на седмия етаж. Аз седнах във фоайето до стълбището да изчакам, а Лилов влезе сам да разговаря с гуруто. Разговорът им продължи около половин час. Още от първия момент, след като Лилов излезе и дойде при мен, ми стана ясно, че пробив не е постигнат. Той сподели, че е леко разочарован, но че има напредък, срещата е била полезна и е допринесла за повече взаимно опознаване. Вратата към Социалистическия интернационал бе леко открената, но през нея още не можеше да се мине. През следващия ден по същата схема Лилов се срещна в Бундестага с още няколко отговорни „другари“, но на относително по-ниско ниво в йерархията на ГСДП. Всички срещи бяха подобаващо отразени във в. „Дума“.

Интерес представлява как самият Лилов оценява своята среща с Бранд. В списание „Понеделник“ (бр. 11/12, год. XII) е поместено разговор на Искра Баева с Александър Лилов под заглавие „БСП през 20-те години на прехода“. Там на стр. 11 по повод на модернизацията на БКП и превръщането ѝ в БСП Лилов казва следното: „...като цяло се наложи формулата „модерна лява (социалистическа) партия“, която позволи да се запази единството на партията и да се тръгне по исторически верен път. За мен е чест, че не друг, а знаменитият Вили Бранд беше оценил историческата верност на този път“.

Мисля, че благодарение на изборните успехи на БСП и на либералната икономическа политика на Луканов, отношението на германските социалдемократи към българските им „другари“ все пак се променяше в посока на сближаване. Първата лястовичка на промяната бяха обективните отзиви, които успях да получа от страна на ГСДП, за спечелените от социалистите избори през юни 1990 г., но още по-силно промяната пролича при приемането през горещото лято на 1991 г. от Великото народно събрание на новата българска конституция. Тогава в. „Дума“ помести много ласкав отзив от един голям приятел на България – депутата в Бундестага от ГСДП Гернот Ерлер. Заглавието на кореспонденцията ми бе: **„На следващите избори няма да е достатъчно да си против социалистите, за да спечелиш“**, заяви Гернот Ерлер“ (в. „Дума“, 19.7.1991 г.).

Приятна изненада за мен през лятото на 1991 г. стана включването ми в една много престижна група от чуждестранни журналисти, която бе поканена от правителството на провинция Шлезвиг-Холщайн да посети старинния балтийски град Любек, където бе родната къща на Вили Бранд, но и най-голямата подземна бирария (поне така ми казаха в Любек). В програмата на посещението имаше също невероятен гала-концерт с местния симфоничен оркестър в чисто новата симфонична зала в столицата на провинцията – град Кил, както и разкошен прием „с папионки“ след концерта. Целта на обиколката из Шлезвиг-Холщайн беше не толкова да се разгледат Любек, Кил и други прекрасни балтийски гладове, колкото да се представи пред международната преса в Бон новоизбраният председател на ГСДП Бьорн Енгхолм, който по съвместителство бе и министър-председател на провинция Шлезвиг-Холщайн. Любопитна подробност – Бьорн Енгхолма, както и Вили Бранд бе родом от Любек. Но докато Бранд, както вече споменах, бе извънбрачно дете на бедна продавачка в бакалия, Енгхолм бе син на спедитор, т.е. принадлежеше по рождение към средната класа. Бранд беше ляв, а за Енгхолм казваха, че прилича повече на американско юпи, отколкото на „другар“. След като през пролетта на 1991 г. красавецът Енгхолм взе властта в ГСДП, той постави за втори човек в партията един дотогава неизвестен партиен функционер, негов личен приятел, по-младият от Енгхолм също виден красавец като него - Карлхайнц Блесинг (Karlheinz Blessing). Интересна подробност – след оттеглянето на Енгхолм от ръководството на ГСДП, за което ще стане дума по-нататък, Блесинг също скъса с „другарите“, но направи шеметна бизнескариера, достигайки до върховете на управлението в концерна „Фолксваген“.

Енгхолм лично дойде в огромната подземна бирария за да поговори с нас, журналистите. В тази непринудена обстановка той, макар че съвсем не изглеждаше на „човек от народа“, искрено се стараше да бъде достъпен за всеки. С халба в ръка обмени по две-три изречения почти с всеки, включително и с мен - кореспондента на вестник „Дума“, нещо, което бе съвсем ново за мен, имайки предвид хладното отношение на официален Бон към „комунистическия официоз“ от България. Може би Енгхолм реагираше по този начин на промяната в отношението на ГСДП към БСП или просто бе учтив човек? Трябва да спомена, че по това време Енгхолм бе попаднал в една много неприятна ситуация около

аферата „Баршел“ (Barschel-Affäre). Това бе една криминална история, свързана със следене на политически противници, фабрикуване на клевети срещу Енгхолм, вкл. на сексуална основа, афера, която накрая завърши със самоубийството на политика Уве Баршел, конкурентът на Енгхолм от страна на християндемократите на изборите за провинциално правителство в Шлезвиг-Холщайн. Доста гнусна история за която всеки, при желание, може да научи подробности в интернет.

И накрая още нещо по темата „Вили Бранд“, този път във връзка с непосредствения му биологичен наследник, най-старшия му син Петер Бранд (Peter Brandt). Той е известен историк, професор, освен това е и успешен писател и издател. Но не е политик. И това е малко странно, защото през 60-те и 70-те години на миналия век, когато е бил студент, Петер Бранд се е бил силно увлякъл по политиката, участвал е възторжено в западногерманските младежки протести през 1968 г. Но след това изглежда се е разочаровал от политиката и се е оттеглил в науката, поради което, според мен, лявото кило на германската социалдемократия се е лишила от един, ако не нов гуру, то поне добър политически стратег. Както и да е, случва се, хората се променят с възрастта. Не случайно казват, че на 20 години човек обикновено е революционер, на 30 – социалист, на 40 – либерал, на 50 - консерватор, а на 60 – пенсионер.

Та преди няколко години Петер Бранд бе в София като основен лектор на семинар, организиран от Партията на европейските социалисти (ПЕС). Дискусията се ръководеше не от кой да е, а от самия председател на ПЕС – Сергей Станишев. На тази дискусия, която се проведе в една от мраморните зали на хотел „Балкан“ в София, сред масивните колони и под кристалните полилеи в стил „сталински барок“, аз си позволих да задам на проф. Петер Бранд малко неудобния въпрос, защо след като в Бундестага по онова време трите леви партии – социалдемократи, Лява партия и Зелените заедно имаха парламентарно мнозинство, те не управляваха, а ГСДП бе предпочела да е младши партньор в голямата коалиция начело с шефката на християндемократите г-жа Меркел? Останах с впечатлението, че въпросът ми въобще не раздразни уважавания професор Бранд, напротив, сякаш му бе приятно да сподели, с известна тъга, че ако зависеше от него в Берлин щеше наистина да управлява една лява коалиция, а не тази

измислена конструкция начело с Меркел. Явно един Бранд си остава Бранд.

Говорейки за Вили Бранд и неговото партийно наследство, закономерно стигаме до другата видна фигура на ГСДП от посочения период – харизматичният Оскар Лафонтен. В началото на 90-те години той бе не само ляв социалдемократ, но и нещо по-ляво от това, може би затова по-късно, заедно с Грегор Гизи, създадоха Лявата партия в Германия. Но кой е Оскар Лафонтен? Ако посетите Саарбрюкен и решите да се разходите в чудесно поддържаната гора край града, може да минете по една от тихите улички, водещи към гората, където сред пищна зеленина и селско спокойствие се намира доста приличната резиденция на семейство Лафонтен. Къщата говори за умерен буржоазен стил на живот, без излишества, но и без лишения. Всъщност би било странно и да е другояче, след като Лафонтен е бил 14 години министър-председател на провинциалното правителство на Саарланд, 4 години председател на ГСДП и даже за кратко време бе министър на финансите в правителството на Герхард Шрьодер.

Но макар и да не е имал като Бранд участва да се роди в бедно семейство, Оскар все пак има тежко детство, защото е роден през военната 1943 година и е опитал от недоимъка и глада на военните и на първите следвоенни години в окупирана Германия. Затова е съвсем нормално, че обича, както се казва, малките удобства на модерния живот и даже не крие това. Той, както и госпожа Меркел, е завършил физика. Това говори за логично мислене, което явно му се отдава по рождение и което силно личи и в речите му. Завършил е реномирания университет в Бон и то без особени усилия, със стипендия за добър успех, но явно не е бил доволен от професионалната си ориентация на физик (както и госпожа Меркел!) и още като студент се забърква в политиката.

Лафонтен е една безспорно талантлива личност, надарена с отлични ораторски способности, той е и чудесен аналитик с широка култура, така, че светът е спечелил от това, че този човек се е отказал да седи по цял ден зад бюрото или в лабораторията и е предпочел тръпката на предизборните митинги и разгорещените телевизионни дебати. Политикът Лафонтен бързо се издига в партийната йерархия на ГСДП в родната провинция Саарланд, най-малката провинция на ФРГ, разположена на границата с Франция. Изглежда възпитанието му в католическа християнска етика, което е получил най-вече от майка си, той пренася и в социалдемо-

крацията, като става ревностен защитник на солидарността и на социалната справедливост, разбира се вече в контекста на материализма. Кариерата му е като полет на ракета, все нагоре и нагоре, та чак до 1999 г.. През 1985 г. той става най-младият социалдемократически министър-председател на западногерманска провинция. Провежда умна регионална политика и печели избори след избори. Това се забелязва от Вили Бранд и когато през 1987 г. той решава да остане само „почетен председател на ГСДП“ внезапно предлага именно младият Лафонтен за председател на партията! Този ход на Бранд много напомня на издигането на Жан Виденов за председател на БСП от Лилов, но за разлика от Жан, който в края на 1991 г. се реши да поеме тежката корона на партийното лидерство, Оскар се оказа по-скромен или може би по-далновиден, и отказва тази, както той тогава заявява, „прекалено голямата чест“. Дипломатично допълва, че ще е радостен ако бъде избран за заместник-председател, поне на първо време... Явно е осъзнавал, че през онези години е логично напред да излезе дясното крило на партията, след като в САЩ управлява Роналд Рейгън.

Жестът с отказа от партийното лидерство се харесва на редовите членове на ГСДП, да се откажеш от висок пост винаги импонира на масите, така Лафонтен е избран с огромно мнозинство за заместник председател и нещо повече, превръща се в неписан народен герой и в признат трибун. Оглавява комисията на партията, която трябва да изработи новата партийна програма, ориентирана наляво, към повече социална справедливост, срещу господстващия консерватизъм и краен либерализъм на сякаш вечно управляващите в Бон християндемократи и техните съюзници свободните демократи. Новата програма трябва да проправи пътя за една лява коалиция на ГСДП и Зелените, която да управлява ФРГ. Но, както се казва, черна котка му минава пътя. Както споменах в края на 80-те години „палачинката се обърна“. Изведнъж събитията в света, а и в Германия, тръгнаха с ускорен темп, в една неочаквана, включително и за Лафонтен, посока, към бързо разпадане на социалистическия блок и даже към изчезването на СССР. В Германия започнаха сериозно да мислят за нещо доскоро считано за немислимо – за национално обединение. Тези нови колосални задачи временно поставиха социалните проблеми на заден план. Завоят наляво бе отложен.

Зам. председателят на ГСДП Оскар Лафонтен държи пламенна реч на конгреса в Мюнстер (1988 г.) (Bundesarchiv, CC-BY-SA 3.0).

Така или иначе, но по инерция, ГСДП продължи още известно време в края на 80-те години да дава ляв мигач и Лафонтен бе определен за кандидат за канцлер в парламентарните избори през 1990 г. Той влезе в тях с една силно лява платформа, която трудно можеше да устои на разрушителната динамика на горбачовата перестройка, компрометираща вече всичко ляво. Когато се заговори за германското обединение Лафонтен първоначално изглежда не схвана накъде духа вятърът. Отначало той бе против разширението на НАТО на изток, нещо повече, той бе дори за разпускането на този военен блок когато изчезне Варшавския договор. Но тезите на Лафонтен скоро увиснаха във въздуха, след като Москва сама се съгласи с включването на Източна Германия в НАТО и започна да се отнася към НАТО едва ли не като към съюзник. Лафонтен бе и против икономическото поглъщане на ГДР от ФРГ, той бе за възприемане на положителните страни от германския реален социализъм, например детските градини, поликлиниките, техникумите, но и тези негови тези увиснаха във въздуха след като

правителството на християндемократата Лотар де Мезиер в Източен Берлин, само започна да отрича всичко свързано с ГДР. Тази динамика на събитията, този обективен тласък на историята в дясна посока, направи Лафонтен да изглежда в очите на значителна част от избирателите, като самотен Дон Кихот, като Гаврош на барикадата, като социалист-утопист, останал сам и накрая превърнал се в изкупителна жертва на олтара на историята. С две думи, Лафонтен се превърна от народен трибун в жертвен агнец.

Развръзката на историческия конфликт между дясната ориентация на историческия процес и лявата ориентация на вожда Лафонтен, според мен, бе в кървавия атентат, който сполетя агнеца от Саарланд. Касапският опит за убийство стана на 26 април вечерта в Кьолн и за него си заслужава да се разкаже малко по-подробно. Денят бе сряда. В голямата зала за обществени мероприятия на кметството на работническия квартал на Кьолн – Мюлхайм бе насрочена предизборна среща с двама видни социалдемократи. Единият бе Йоханес Рау. Той бе министър-председател на провинция Северен Рей – Вестфалия, същата, където се намираще Кьолн, най-големият град на провинцията. Рау се бореше за нов мандат като провинциален министър председател и бе поканил да му помага кандидата за канцлер Оскар Лафонтен. Предизборното мероприятие бе насрочено за 17.00 часа, но залата, както съобщиха по-късно медиите, започва да се пълни половин час по-рано, интересът е бил свързан не толкова с Рау, колкото с очакваната пламенна реч на Лафонтен. Една от първите, които влизат в залата е била жена на неопределена възраст (по-късно се изяснява, че е на 42 години), облечена изцяло в бяло, с воднисти сини очи и силно начервени устни, която носи две чанти, от по-голямата стърчат букети – единият кърваво червен от рози, другият от рози и бели карамфили. Както стана ясно по-късно, във втората чанта е имало тейфтер и два касапски ножа, единият е дълъг 20 см. ~~дълъг~~, другият е по-специален – 30 сантиметров касапски нож и той е приготвен именно за Лафонтен!

Лафонтен и Рау са пристигнали с голямо закъснение, от около час, но това не намалява ентузиазма на трите хиляди техни фенове изпълнили залата докрай. Първият ред обаче е полупразен. Той е запазен за официалните гости. Тук са били седнали само няколко висши партийни функционери. Жената в бяло, чието име е Аделхайд Щрайдел, сядна на втория ред, точно до пътеката в средата на залата. Тя изчаква спокойно да свършат речите – най-напред на

Рау, след това на Лафонтен. Когато, след емоционалния словесен фойерверк на Лафонтен настъпва тишина, хората стават на крака за да го аплодират, жената в бяло също става и полека-лека се отправя към сцената. Букетите в чантата и отварят пътя към двамата известни мъже, които в този момент са заобиколени на сцената от съратници и фенове. Човек от охраната и помага да стигне до Лафонтен. Тя подава на Лафонтен букета с алени рози, вади от чантата си тефтер и го помолва да ѝ даде автограф. Лафонтен отива до масата, която е до трибуната, и се навежда да напише няколко думи в тефтера. Точно когато главата му е леко наведена надолу и вратът му се е изопнал незащитен, откроявайки ясно сънната артерия, жената в бяло вади касапския нож и го забива във врата на „агнеца“. Руква кръв, Лафонтен пада, в суматохата Аделхайд прави опит да избяга, но е заловена и обезоръжена от охраната. В това време кръвта на Лафонтен тече от дълбоката рана, в залата няма лекар, викат линейка, но тя пристига едва след десетина минути. Лафонтен е спасен, само защото ножът не е попаднал точно където е трябвало - в сънната артерия, минал е на милиметри встрани, навярно Аделхайд, която е работила като медицинска сестра и е знаела точно какво прави с ножа, не е успяла да уцели артерията поради лошата светлина на сцената или може би Лафонтен инстинктивно е трепнал в последния момент, което го е спасило?

Въпреки атентата Лафонтен продължи предизборната си кампания за канцлер, но както по-късно е споменавал, под травматизиращото въздействие на случилото се в Кьолн той вече не бе същия всеотдаен боец. ГСДП загуби изборите на 2 декември 1990 г., първите избори, проведени в обединена Германия. Щрайдел бе обявена за невменяема и прекара 24 години в психиатрията, докато на 6.6.2014 г., на 66 годишна възраст бе пусната на свобода. Няма данни къде живее в момента, надявам се да не е в провинция Саарланд, където е домът на Лафонтен. Редица наблюдатели потърсиха през 1990 г. прилики между случилото се в Кьолн и атентата на Сирхан Сирхан срещу Робърт Кенеди през 1968 г. в Калифорния. Задаваха се и някои неудобни въпроси – защо например на входа на залата не е имало метален детектор и откъде Щрайдел е знаела, че няма такъв детектор? Защо Щрайдел не е била наблюдавана от полицията, след като се е знаело, че е правила опит да подпали едно издателство и че е изпратила букет цветя на една от терористките от РАФ в затвора? След като полицията я счита за пълен аматьор, как може да обясни факта, че тя е успяла така

перфектно да планира убийството, включително и момента с тефтерчето и навеждането на Лафонтен над масата, което е направило достъпна сънната артерия на жертвата? Откъде например Щрайдел е знаела какво ще има на сцената за да подготви своите действия, да си вземе тефтерче? Защо в залата не е имало дежурен лекар, както се изисква на подобни предизборни мероприятия с хиляди участници? И най-вече, защо Щрайдел се е помъчила да избяга, след като официалната версия на следствието, а и на съда е, че тя е извършила атентата единствено за да привлече вниманието на пресата и да разкаже за налудничавите си идеи за „подземните фабрики, където преработват хора“, защо един шизофреник, търсещ публика, ще бяга от нея?

И още нещо за Оскар. Той бе единственият западногермански политик от висок ранг, който през 1999 г. се обяви против натовските бомбардировки на Югославия и ако не се лъжа, бе последният високопоставен западногермански политик, който проведе среща с Тодор Живков преди неговото сваляне.

***

Третата по значение партия в Бонската република бе тази на свободните демократи. В единадесетия състав на Германския Бундестаг (1987-1990 г.) те имаха само 48 представители, по-малко от 10 процента от членовете на Бундестага, но това не им пречеше да играят много важна роля както в работата на парламента, така и на правителството на ФРГ. Този феномен, свързан с особената роля на свободните демократи в западногерманския политически живот, се основаваше на три причини. Първата бе, че свободните демократи бяха арбитър по отношение на допускане до властта в Бон на една от двете големи западногермански партии – християндемократите и социалдемократите (подобна роля у нас дълго време играеше ДПС на Ахмед Доган). От това, с кого ще влезнат в коалиция, с ХДС/ХСС или с ГСДП, зависеше и от коя от тези две политически сили ще бъде излъчен канцлерът. Втората причина за особената роля на свободните демократи бе, че те бяха партия на едрия западногермански капитал и съответно се ползваха от солидна финансова и медийна подкрепа. Не че и християндемократите, и социалдемократите, нямаха своите тесни връзки с концерните, които впрочем и не криеха, например ХДС с Дойче Банк, или ГСДП с Фолксваген, но при свободните демократи тези връзки се считаха за нещо съвсем естествено, та нали са

либерали, а бизнесът и с двете ръце е за либерализма, който ако не те, свободните демократи, ще представляват едрият либерален бизнес в Западна Германия? .

Трета причина за особената политическа тежест на Партията на свободните демократи в Бон през периода на моето кореспондентство там, бе субективна и бе свързана с фактора „Геншер“. Този човек бе изключителен феномен, можеше часове наред да говори пред каквато и да е аудитория, без всъщност да каже нищо конкретно, но така сладко говореше, че можеше да омае събеседниците си, особено ако те самите искаха да бъдат омаяни. Геншер бе майстор на обещанията, които рядко спазваше, а често забравяше в мига, когато те вече ставаха ненужни за постигането на неговата кауза. Въпреки привидното криволичене в поведението му на международната арена, той всъщност бе изключително праволинеен в едно отношение – да прокара германските интереси без да нарушава атлантическата си преданост. Тази негова „твърда гъвкавост“ или „гъвкава твърдост“ бе поводът да се появи едно ново понятие в международната дипломация – „геншеризъм“.

Кой всъщност бе Ханс-Дитрих Геншер (Hans-Dietrich Genscher), човекът който оглавяваше Министерството на външните работи на ФРГ от 1974 до 1992 г. и чиято голяма роля в германските и европейските дела от този период, а и преди това, все още не е докрай оценена? Родил се е през 1927 г. в селско семейство в град Хале в Източна Германия (провинция Саксония-Анхалт, преди в ГДР). През 1944 г., седемнадесетгодишният юноша встъпва в редовете на нацистката партия на Хитлер, навярно е бил един от най-младите ѝ членове. През 1945 г., въпреки че краят на нацизма вече се вижда, той се записва доброволец във Вермахта, по-късно обяснява това с желанието си да изпревари събитията преди да са го повикали да се запише в редовете на военното крило на СС. Младият войник Геншер проявява завидно старание и само след месец става ефрейтор във Вермахта. Сигурно е щял да стане скоро и сержант, но военната му кариера е прекъсната брутално през пролетта на 1945 г., когато попада в американски плен. Американците го предават обаче скоро на англичаните. Защо правят това, не е известно. Какво е станало с Геншер в британски плена също е неясно. Може само да гадаем. Така или иначе, но младият и запален националсоциалист се превръща като с вълшебна пръчица, в също толкова убеден млад либерал. През 1946 г.

либералът Геншер се връща от британски плен в родния си град Хале в съветската окупационна зона и встъпва в редовете на Либерал-демократическата партия (ЛДП), която си сътрудничи обаче тясно със съветската окупационна власт и с новосъздадената просъветска Германска единна социалистическа партия. Успоредно с партийните си ангажименти в ЛДП Геншер успява да завърши гимназия, след това следва право в Хале и Лайпциг, но през 1952 г. внезапно, през Западен Берлин, се оказва отново при англичаните в бившата британска окупационна зона, сега вече част от ФРГ. Какво друго, освен да се учи, е правил младият Геншер през периода 1946-1952 г. на територията на съветската окупационна зона и в новосъздадената Германска демократична република също не е отразено в официалната му биография. За сметка на това след 1952 г. кариерата на Геншер е доста подробно описана. Тя също има траекторията на излитаща ракета. Току що настанил се в Бремен той вече е избран за зам. шеф на организацията на младите либерали в града, като трябва да се отбележи, че Бремен не е обикновен западногермански град, той има правата на отделна провинция. Минали, не минали две години и през 1956 г. Геншер се оказва в столицата Бон и то като сътрудник на партийната фракция на свободните демократи в Бундестага. Следва още по-висока позиция. Геншер е едва на 32 години когато ръководи администрацията на фракцията на свободните демократи в Бундестага, а през 1965 г. е избран и за член на долната камара на западногерманския парламент. Сега Геншер е вече в стихията си, макар че е най-младият депутат от либералната парламентарна фракция, той обаче е човекът, който, като никой друг, знае отвътре „спатиите“ на своите хора. Няма защо да се учудваме, че младежът-чудо през 1968 г. вече е политикът-чудо, избран е за зам. председател на Партията на свободните демократи и се превръща в нейното най-силно оръжие в политическите борби.

Безкрайното доверие, което елита на Бон има към младия източногерманец е поразително. От 1965 до 1969 г. Геншер, бившият административен сътрудник на фракцията на свободните демократи в Бундестага, вече се изявява като неин шеф, договаря не с кой да е, а с Вили Бранд, създаването на една много оригинална за времето си коалиция включваща партията на труда – социалдемократите и партията на капитала – свободните демократи. В този политически миш-маш Геншер заема изключително отговорния пост на министър на вътрешните работи,

човекът, който ръководи и тайните служби. По времето на Геншер като вътрешен министър се разиграва една от най-големите драми в Западна Германия, свързана с палестинския тероризъм по време на олимпиадата в Мюнхен през 1972 г.. Осем въоръжени с калашници и гранати палестинци нахлуват в стаите на израелския отбор в олимпийското градче и пленяват 11 израелски олимпийци. По-нататък се развива невероятен екшън с фалшиви новини, много стрелба и доста кръв. Несполучливите действия на полицията и на органите за сигурност имат като краен резултат едно пълно фиаско, всичките израелски заложници са убити, има убити и ранени и полицейски служители. От палестинска страна - пет убити и трима задържани, които обаче по-късно са освободени след една друга акция на палестинци и наложената от тях размяна на нови заложници срещу пленените им в Мюнхен другари. След такова грандиозно фиаско, човек би казал, че с министъра на вътрешните работи е свършено, но не би познал. Въпреки силния международен резонанс от провала на органите на реда, до някакво по-сериозно разследване на станалото не се стига. Тъй като заловените палестинци са освободени не се провежда и съдебен процес. А щом няма процес, няма и истинско разследване. Както се казваше в един италиански филм – следствието приключи – забравете.

И след провала в Мюнхен кариерата на Геншер продължава да се развива по същата възходяща линия, както и преди това. Той получава даже повишение. Издейства си го след смяната на канцлерите. Както вече бе споменато, една от подчинените на Геншер тайни служби (Службата за защита на конституцията, нещо като западногерманското ФБР), „забравя“ да предупреди канцлера Бранд, че в екипа му има къртица. След „Аферата Гийом“ и смяната на Бранд с новия канцлер Шмидт Ханс-Дитрих Геншер е издигнат за вицеканцлер и поема ресора на министър на външните работи на ФРГ. Но възходът на Геншер не спира дотук. Следващата негова политическа хватка е през 1980-1981 г. На изборите на 5 октомври 1980 г. социалдемократите печелят 42,9% от гласовете, свободните демократи, които са техният коалиционен партньор, набират традиционните за тях по онова време 10% от гласовете на избирателите. Двете управляващи дотогава партии ГСДП и Партията на свободните демократи могат заедно отново спокойно да управляват през следващите 4 години. Така изглежда. Действително на 6 ноември 1980 г. е сформирано новото западногерманско правителство под ръководството на Шмидт,

където Геншер запазва поста си на вицеканцлер и министър на външните работи. Идилитата обаче лъже, под повърхността вече текат силни подмолни течения, вървят тайни преговори между християндемократите, начело с амбициозния Хелмут Кол и свободните демократи, предвождани от също толкова амбициозния Ханс-Дитрих Геншер.

В Партията на свободните демократи се оформя група, която цели да смени ориентацията на правителството, като сваля от власт социалдемократите и ги замени с ХДС/ХСС. В тази група, предвождана от Геншер, влизат още тогавашният министър на икономиката от свободните демократи Ото граф Ламбсдорф (пълното му име е Otto Friedrich Wilhelm Freiherr von der Wenge Graf Lambsdorff), за който ще стане дума по-нататък, и още двама-трима по-млади многообещаващи политици, сред които е и Юрген Мьолеман. В резултат на савалките на Геншер и графа, както наричаха Ламбсдорф, се стига до споразумение с хората на Кол и тогава свободните демократи вече открито инсценират нещо като „бунт на младите министри-либерали“ срещу „деспота“ Хелмут Шмидт. От какво са недоволни младите либерали, ами от „консервативната политика на Хелмут Шмидт“, дето се казва – дрън, дрън, та пляс. Хелмут Шмидт е най-либералният социалдемократ, когото можем да си представим, но Геншер е усетил (или са му подсказали), че се променя политическия климат в САЩ, а и в Европа, започва завой надясно и затова той си търси по-перспективни приятели от считаните за леви социалдемократи. На 1 октомври 1982 г. е извършен дворцов преврат чрез т.н. конструктивен вот на доверие в Бундестага и без да се провеждат избори е сменен действащия дотогава канцлер Шмидт с християндемократата Кол. Геншер не само запазва поста си на вицеканцлер и министър на външните работи, но при Кол той вече не формално, а реално оглавява външната политика на федералната република, може да се каже, че във външната политика той практически вече е равен на канцлера, защото без неговото съгласие не могат да се взимат никакви важни решения в тази област.

Геншер изигра много специална роля в процеса на германското обединение. Да вземем например въпроса за ролята на НАТО в бъдеща обединена Германия. В началото на 1990 г. Москва бе силно разтревожена, че германското обединение ще промени съществено стратегическия баланс в Европа в полза на САЩ и НАТО. Предстояха важни преговори на Кол и Геншер в СССР. Ето

какво заяви точно в този деликатен момент вицеканцлерът на ФРГ Ханс-Дитрих Геншер. Ще цитирам дословно „Генерал Анцайгер“. Датата на публикацията е 1.2.1990 г., а заглавието - „Геншер е против разширяването на територията на НАТО на изток“, подзаглавие – „Територията на ГДР трябва да принадлежи на съюза само в политически аспект“. В статията се казва, че в реч пред Евангелистката академия в Тутцинг федералният външен министър е заявил, че след обединението територията на ГДР би могла да принадлежи на НАТО само политически, без там да се разполагат войски на съюза и пояснява, че това би било нещо като френското членство в НАТО (б.а. - по онова време), а именно политически Франция е в НАТО, но военно не. Както се казва – ясно и проста, съветските войски си отиват в къщи, но на тяхно място не идват натовските части и бази. По-нататък Геншер продължава с едно много важно допълнение – „И след възстановяването на германското единство няма да има разширяване на територията на НАТО на изток“. В тесен смисъл това може да се разбира, че на територията на бившата ГДР няма да се разполагат военни обекти на НАТО и през по-късни периоди, а в по-широк смисъл това изказване на Геншер означава, че след германското обединение, във военен аспект, НАТО няма да отиде по на изток от вътрешногерманската граница, така както тя е била очертана между ФРГ и ГДР. Геншер добавя, че прави това изявление специално за да успокои Горбачов и другите съветски ръководители. По-нататък речта в Тутцинг съдържа познатата теза за ползотворното сътрудничество между НАТО и СССР, което ще доведе до построяването на „единния европейски дом“. Тази позиция на Геншер за това, че НАТО няма да се разширява военно на изток, бе много полезна за Бон и подготви почвата за „Чудото от Кавказ“ за което вече споменах. Когато обаче в средата на 1990 г. процесът на разпадането на съветския блок в Източна Европа стремително се ускори и започна да се клати самият Съветски съюз, тезата за военната съдржаност на НАТО постепенно бе изоставена от официален Бон.

Друг пример за успешен геншеризъм бе решаването в полза на Бон на проблема с бежанците от ГДР в посолствата на ФРГ в някои източноевропейски столици и най-вече в Прага. През лятото на 1989 г. бе в разгара си бежанска кампания от ГДР, която доста приличаше на изселването на българските турци. Основният маршрут на източногерманските изселници минаваше по трасето:

ГДР – Чехословакия – Унгария – Австрия – ФРГ (Бавария). Преминаването на бежанците през Австрия, макар и широко да се отбелязваше в западногерманските медии, нямаше обаче особен политически и идеологически ефект върху живота в ГДР, не създаваше там забележимо социално напрежение. Дето се казва, решили да тръгнат на запад и прав им път. За да се засили натискът върху Източен Берлин трябваше някакъв по-силен, по-емоционален дразнител за източногерманското обществено мнение. Такъв дразнител станаха събитията около струпването на източногермански бежанци в западногерманските посолства във Варшава и в Прага.

През втората половина на месец септември 1989 г. в посолствата на ФРГ в Прага и във Варшава вече имаше няколко хиляди граждани на ГДР и възникна напрегната хуманитарна ситуация, назря сериозна криза. В Прага източногерманците ги настаняваха във военни палатки и в различни стопански постройки в двора на посолството. Бежанците бяха основно младежи, имаше и доста двойки с малки деца, което правеше ситуацията още по драматична. Възникна напрежение не само между Източен Берлин и Бон, но и между Източен Берлин и двете „братски“ столици – Прага и Варшава. Тъй като източногерманците искаха непременно да отидат във ФРГ, то единствен вариант за решаването на проблема бе по някакъв начин бежанците да се извозят от двете посолства към ФРГ. Тогава се намеси самият Ханс-Дитрих Геншер. Той започна преговори не с кой да е, а директно с министъра на външните работи на ГДР Оскар Фишер. Посредничеше им човекът на Горбачов от Москва Едуард Шеварднадзе. Срещата между Геншер и Оскар стана в кулоарите на сградата на ООН в Ню Йорк по време на есенната редовна сесия на Генералната асамблея. Врътката на Геншер този път бе следната – той обеща на ръководството на ГДР, че ако хората от посолствата в Прага и Варшава бъдат извозени във ФРГ, то това ще бъде само еднократен хуманитарен акт и повече няма да се повтори. Хонекер и неговите хора, които бяха притиснати до стената, глътнаха стръвта, още повече че бяха настойчиво посъветвани да отстъпят и от „поголемия брат“ в лицето на Шеварднадзе. Вечерта в събота срещу неделя на 30 септември 1989 г. по източногерманската телевизия бе прочетено кратко съобщение със следното съдържание: „В стремежа си да приключи с нетърпимата ситуация в посолствата на ФРГ в Прага и във Варшава, която не е предизвикана от

правителството на ГДР, то реши, след консултации с правителствата на ЧССР и на НР Полша, както и с правителството на ФРГ, лицата, които се намират незаконно в тези посолства, да бъдат изгонени от ГДР като за целта бъдат превозени с влакове на Райхсбан (б.а. – държавната железница на ГДР) през територията на ГДР във ФРГ. Изгонването трябва да стане същата нощ – в събота срещу неделя.“

Може би в Източен Берлин са смятали че с изгонването ще накажат бежанците и това ще е поука за останалите, може би са били подведени от някого, не е ясно какво ги е подтикнало в крайна сметка към това самоубийствено действие, но едно е ясно, че преминаването на 14 влака с млади източногерманци през ГДР по трасето от Прага през Дрезден и Карл-Маркс-Щадт в ГДР до граничния град Хоф във ФРГ, бе един от най-очевидните провали на Хонекер и на хората около него. Това бе отчаян жест, който демонстрираше слабостта на властта в Източен Берлин и то само една седмица преди националния празник на ГДР – 7 октомври, когато трябваше тържествено да се отбележи 40 години от създаването на „първата германска държава на работниците и селяните“. Мисля, че понеже на честването в Източен Берлин бе обещал да присъства и самият Горбачов, перестройчиците в Москва са поставили пред Хонекер условие – ако иска да види Горбачов на парада в Източен Берлин трябва преди това да реши проблема с бежанците в западногерманските посолства. Казано по-просто, мисля че по този жизнено важен за ГДР въпрос Геншер имаше благословията на Горбачов.

Естествено никакви усилия на източногерманските органи за сигурност не можеха да предотвратят контактите между преминаващите през ГДР бежанци и хилядите източногерманци, дошлите по гарите да видят случващото се. Настроението в ГДР рязко се влоши, започнаха открити протести срещу властта. Привидното „изгонване“ от ГДР на бежанците, които доброволно бяха напуснали тази страна, безспорен бе триумф за Запада и конкретно за Геншер, който се бе активно ангажирал с казуса. След преговорите с Фишер и Хонекер се стигна до развързката. На 30 септември 1989 г., късно вечерта, от балкона на западногерманското посолство в Прага Геншер гордо заяви, че източногерманците са получили своята свобода. По-късно отбелязва, че това е бил върхът в неговата политическа кариера. Що се отнася до обещанието, че „това няма да се повтори“, то разбира

се, че всичко се повтори. Още през следващите дни и в двете посолства, във Варшава и в Прага, отново бе пълно с източногерманци. Джентълменското споразумение между Геншер и Фишер не издържа и седмица. След новото струпване на млади хора в двете посолства Бон се задоволи да отвърне на упреците на Източен Берлин само с едно „Sorry“. Скоро времената се промениха, изчезна ГДР и вече никой не си спомняше за обещанията на Геншер, направени на неговия източногермански колега Фишер.

Трябва специално да се отбележи, че Геншер работеше изключително успешно с повечето министри на външните работи от бившите социалистически страни. Факт е, че до голяма степен благодарение именно на топлите отношения между Геншер и Шеварднадзе се стигна до пробива при германското обединение. Какво бе така силно сближило грузинеца начело на съветската дипломатия и Геншер е трудно да се каже, но както ще видим по-нататък Шеварднадзе извлече и някои директни ползи от решаването на германския въпрос. Навярно добрите отношения с Геншер са се отплатили и за унгарския външен министър Дюла Хорн, който след като се сприятели с Геншер започна да реже телените заграждения по унгаро-австрийската граница за да пропускат източногерманските бежанци, а след смяната на режима в Унгария бе няколко години министър-председател в Будапеща.

Към постиженията на Геншер през онези години навярно трябва да причислим и метаморфозата на нашия външен министър Петър Младенов, която се случи през ранната есен на 1989 г.. Срещата Геншер-Младенов през лятото на 1989 г., за която ще стане дума по-нататък, навярно има някаква връзка с „октомврийското писмо“ на Младенов до членовете на Политбюро и ЦК на БКП, където Младенов за първи път открито обвини Тодор Живков за възникналата „дълбока икономическа, финансова и политическа криза“. По повод на доверителните отношения, които Геншер умееше да създава, ще споделя едно свое лично наблюдение от София. Беше по време на последното посещение на Геншер у нас преди смяната на властта. От редакцията ме изпратиха в резиденция Бояна да взема интервю с Геншер. Когато отидох в хотела в Бояна разбрах обаче, че германският външен министър е отпрашил нанякъде с Младенов и никой не знае кога ще се върнат. Реших да почакам в просторното фоайе на хотела. Започнах да се разхождам напред-назад и поседнах в един от ъглите на фоайето до стълбата,

която водеше към покоите на западногерманската делегация. Тогава забелязах как до една от колоните на няколко метра от мен, един наш заместник министър оживено разговаря на английски със западногермански висш дипломат. Заслушах се, думите на нашия човек звучаха точно като отчет за свършената от него работа. Той обясняваше, че по еди-кой си въпрос е успял да направи каквото е било възможно, но повече засега няма как да се направи. Германецът кимаше одобрително и каза нещо от сорта, че проявява разбиране, но трябва да се продължат усилията.

Що се отнася до разбирателството между Ханс-Дитрих Геншер и Оскар Фишер, то не стана ясно дали това бе само резултат от блестящите умения на Геншер да лавира или имаше и нещо друго, да кажем някаква дружеска оферта, на която източногерманският външен министър нямаше как да откаже? А основа за дружески отношения между двамата е имало, независимо от привидния антагонизъм между тях по идеологическа линия. Не трябва да забравяме, че и Оскар Фишер и Геншер са започнали съзнателния си живот като войници във Вермахта, дето се казва, те бяха стари бойни другари (alte Kameraden). След войната и двамата живеят в ГДР и се изявяват като активисти в източногерманския комсомол (Freie Deutsche Jugend – FDJ). Само че Фишер запазва верността си към марксизма-ленинизма до края на ГДР, а Геншер, както вече стана дума, избира ФРГ и започва да расте кариерно там по линия на либерализма. Удивително също е и това, че двамата немци заемат поста министър на външните работи почти по едно и също време. Геншер става министър на външните работи на ФРГ през м. май 1974 г., а Фишер само няколко месеца по-късно – през м. януари 1975 е вече външен министър на ГДР. Все пак Геншер изпреварва своя колега по един показател – стои начело на западногерманската дипломация цели 18 години до 1992 г., докато Фишер се разделя с поста си по понятни причини две години по рано - през 1990 г. След колапса на ГДР и успеха на германското обединение, за разлика от другите висши партийни и държавни функционери, които попаднаха я в ареста, я в затвора, Фишер си изкара спокойно старините. Десет години бе напълно забравен от медиите и едва в началото на новия век се активира като кадър на създадената от Гизи Партия на демократичния социализъм. Оскар Фишер умря през 2020 г. на 97 години, много след своите бивши съратници от Политбюро на ЦК на ГЕСП и доста след бойния си другар Геншер. Още един любопитен факт за Фишер, четири

години (1955-1959 г.) той е бил посланик на ГДР в България. В онези години ние не сме имали никакви отношения с ФРГ, така, че, може да се каже, че той е представлявал у нас цяла Германия.

Следващия успех на Геншер, за който си струва да се разкаже, е свързан с начина, по който се проведе самото германско обединение. Врътката бе следната. Всички в Бон още в началото на 1990 г. искрено желаеха обединението да стане по възможно най-бързия начин, но по различни причини не смееха открито да го кажат. Те се страхуваха не само от реакцията на Москва, но и от недоволството на „по-големия брат“ във Вашингтон“ или на „братовчедите“ в Париж и Лондон, които също не горяха от особено желание да видят толкова бързо една силно пораснала Германия. И така – всички в Бон бързаха, но не смееха да говорят за това. Ето защо управляващата коалиция приложи изпитания трик, за доброто и лошото ченге. В случая Кол взе ролята на доброто ченге, а Геншер на лошото. Кол говореше благо за необходимостта от постепенен преход, за договори със съседите, за важната роля на Русия при изграждането на единния европейски дом и т.н.. Геншер обаче, в ролята на лошото ченге, не цепеше толкова басмата. Той направо заяви, че ГДР трябва да се присъедини към ФРГ по силата на чл. 23 от Основния закон (конституцията) на ФРГ и че на теория това може да се направи във всеки един момент, ако се реши и веднага. Според този член към ФРГ можеха да се присъединят всички части на Германия, които са останали извън ФРГ при нейното основаване през 1949 г., просто като изразят това свое желание за присъединяване и съответно го фиксират в договор за присъединяване. Другият вариант, който спрягаха и политиците около Кол, бе да се приложи чл. 146 на Основния закон. Той предвиждаше при обединението да се изработи и приеме нова общогерманска конституция, нещо, което съществено щеше да забави процеса.

Геншер заяви позицията си като лична, а не като позиция на партията си или още по-малко като позиция на правителството в Бон. Това стана на 30 март 1990 г. в обширно интервю във в. „Зюддойче Цайтунг“, което бе точно така озаглавено – „Аз съм привърженик на обединението съгласно чл. 23“. Това бе, разбира се, един сондаж, очакваше се реакцията на Москва, Вашингтон, донякъде и на Лондон и Париж. За реакцията на Москва ще стане дума подробно по-нататък. Вашингтон си затрая, защото и той искаше да сондира мненията на другите, нищо чудно Геншер да бе

предварително съгласувал статията си с американския посланик в Бон. Реакцията на Париж и Лондон бе леко тревожна за Бон. Митеран се обади от Париж и ни в клин ни в ръкав предложи някаква хипотетична възможност ГДР да се превърне в нещо като втора Австрия. Последва спешна среща на Кол с Митеран, поговориха си за бъдещата общеевропейска валута, основаваща се на твърдата западногерманска марка и Митеран млъкна. Тачър също скоро млъкна, защото вече се бореше за политическото си оцеляване. След като се случи Чудото от Кавказ и Горбачов също даде зелена светлина, започна практическата реализация на плана по прилагането на чл. 23, т.е. на Плана Геншер. На 23 август 1990 г. новоизбрания източногермански парламент (Народна камара), където доминираха чрез своите източногермански филиали партиите от ФРГ, прие решение за присъединяване на провинциите от ГДР към ФРГ по силата на чл. 23 от Основния закон, считано от 3 октомври 1990 г. Оставаха някои формалности, но основното бе свършено. Планът Геншер бе успял. Скоро след това никой вече не си спомняше за никакви други възможности освен прилагането на член 23 от Основния закон и даже социалдемократи като Вили Бранд и Оскар Лафонтен, които първоначално зовяха за „ново начало“ в развитието на Германия, се подчиниха на волята на мнозинството и също приеха Плана Геншер.

От всичките тези успехи Геншер явно получи чувство за всепозволеност, престана да се съветва с когото трябва. Чашата преля, когато той доста самоволно започна открито и твърдо да подкрепя сепаратистките действия на Любляна и Загреб и това, според Вашингтон, можеше да изплаши перестройчиците в Москва. Освен това назряваше войната в Залива и за президента Буш бе важно точно в този момент да демонстрира единство на международната общност против Садам Хюсеин, отколкото да цепи Югославия. Това можеше да се остави за по-късно. Геншер обаче не разбра намека. Спомням си например, как държавният секретар на САЩ Джеймс Бейкър, който участваше в едно заседание на министрите на външните работи на Конференцията за сигурност и сътрудничество в Европа (КССЕ) на 19 и 20 юни 1991 г. в Берлин, отговаряйки на въпрос на журналист за разпадането на Югославия, изрази изненада относно скоростта на събитията в Словения и Хърватия и твърде недвусмислено се противопостави на евентуалното прибързано едностранно обявяване на независимост, която в Бон Геншер де факто вече бе подкрепил.

Нещо повече, по това време Геншер поддържаше постоянни контакти с Кучман в Любляна и с Туджман в Загреб изглежда зад гърба на Държавния департамент на САЩ. Макар, че Геншер се стремеше да представи своята дейност като чисто миротворческа, не бе трудно за се забележи, че на практика той оказваше всестранна подкрепа именно на линията на Любляна и Загреб към едностранно обявяване на независимост. Буш, който бе стара кримка в разузнаването, бързо схвана за какво става дума. В Бон се провеждаха демонстрации против официален Белград, зарад „насилието в Югославия“, толерирани от властите, приемаха се пратеници на двете отцепващи се републики като официални лица и им се оказваха съответните почести. Не знам дали се е стигнало до доставки на западногерманско оръжие за Любляна и Загреб, каквато информация се появи тогава в някои югославски медии, но и без да е имало такива доставки, в които аз лично не вярвам, достатъчно бе че Бон открито демонстрираше своята солидарност с „борбата на словенския и хърватския народ“ за едностранна независимост.

Въпреки предупреждението на Бейкър, направено в Берлин по време на сесията на КССЕ, Словения и Хърватия, подкрепяни от Германия, обявиха на 25 юни 1991 г. едностранно своята независимост. През следващите няколко дни имаше отделни сражения между словенски сепаратисти и югославската федерална армия, по специално по направлението към Любляна. Нито една държава първоначално не посмя да признае отцепилите се югославски републики, включително и Западна Германия. Но Геншер се среща на 2 юли в граничния австрийски град Вилах (Villach) със словенския ръководител Милан Кучман, уж в рамките пак на прословутата му миротворческа мисия. Това фактически легализира новата власт в Любляна, съответно и в Загреб. Макар, че на 5 юли 1991 г. Словения и Хърватия се съгласиха на тримесечно отлагане на влизането в сила на тяхната независимост, вече бе очевидно, че просто става дума за печелене на време и контактите на Бон с Любляна и Загреб не само не намаляха, но напротив се активираха. Кучман и Туджман открито заявяваха, че виждат във ФРГ своя представител на преговорите, които се водеха между западните столици за намиране на общ отговор на Запада по въпроса за бъдещето на Югославия. Това не се криеше и в Бон, където започнаха да се организират нови „стихийни протести“ срещу „зверствата на югославската армия“. На 6 юли, например, бе

разпространено съобщение за печата на Демократичното обединение за свободни Словения и Хърватия със седалище в Бон. В него се казваше: „Ние словенците и хърватите, събрани днес в Бон, демонстрираме за суверенитета на Словения и Хърватия, против военната агресия и погазването на човешките права. Ние настояваме за международно-правно признаване на хърватската и словенската държави.“ На 18 юли 1991 г. в Бон лично пристигна Франьо Туджман. Той се среща с Кол и има продължителен разговор с Геншер. Почти по същото време посещение в баварската столица Мюнхен направи председателят на словенския парламент Букар.

Както вече споменах, усилията на Бон да наложи на Запада признаване на отцепилите се републики не се харесваше в редица западни столици не защото те по принцип бяха против отделянето на бившите югославски републики, а защото считаха, че не бива да се прибързва с този процес. Най-силна отново бе негативната реакция на Париж. Още на 3 юли, веднага след срещата Геншер-Кучман във Вилах, френският официоз „Le Mond” писа, че „след като Германия си възвърна своето единство и суверенитет, иска сега, без всякакви комплекси, да играе една по-голяма роля в един регион, с който винаги е имала тесни отношения.“ По-нататък в кореспонденцията от Бон за в. „Монд“ се напомняше, че по време на окупацията на Югославия през Втората световна война там бе създадена от Германия марионетна хърватска държава, както и че Словения, още като югославска република, поддържаше специални икономически и даже политически отношения с Бавария и с нейния ръководител Щраус. Някои кръгове на Запад не отхвърляха и идеята Югославия да се запази и да се трансформира в прозападна страна, както това ставаше вече с другите бивши социалистически страни. Не трябва да забравяме, че в САЩ изпитваха известна симпатия към Югославия, чието ръководство се осмели да се опълчи на Сталин и поддържаше през всичките години на студената война много добри отношения с Вашингтон.

Определени кръгове в Париж и Лондон също считаха, че с разпадането на Югославия не бива да се бърза. Някои все още си спомняха, че тя всъщност бе създадена като полезен възпиращ буфер пред растящото германско влияние на Балканите в годините на Първата световна война. През 80-те години на миналия век ситуацията разбира се бе различна. ФРГ бе в НАТО и в Западна Германия имаше разположени американски и британски части.

Някой едва ли допускаше, че германското обединение ще доведе до нова германска експанзия на Балканите, но западните съюзници на Бон искаха нещата да стават чрез координация, а не едностранно. В един момент в Бон разбраха, че е опасно да се действа без предварителното съгласие на Вашингтон, без координация с европейските партньори. Изглежда обаче Геншер вече беше сгазил лука. Накрая, както се казва, той отнесе пешкира. На 18 май 1992 г. Геншер престана да е вицеканцлер и министър на външните работи на ФРГ. Формулировката бе - „по собствено желание“. И след като се пенсионира Геншер обаче запази жизнения си тонус. Живя дълго и щастливо чак до 2016 г.. Успя да реализира още няколко врътки. Казват, че именно Геншер е основната фигура при освобождаването през 2013 г. на Михаил Ходорковски и неговото заминаване от Русия в Германия. Знае се, също така, че Геншер е допринесъл съществено за реализация на проекта „Южен коридор“, чрез който азербайджански газ дойде в Европа. На снимката по-долу, която е от 2007 г. Геншер е с неговия прословут жълт пуловер. Жълтият цвят е партийният цвят на свободните демократи.

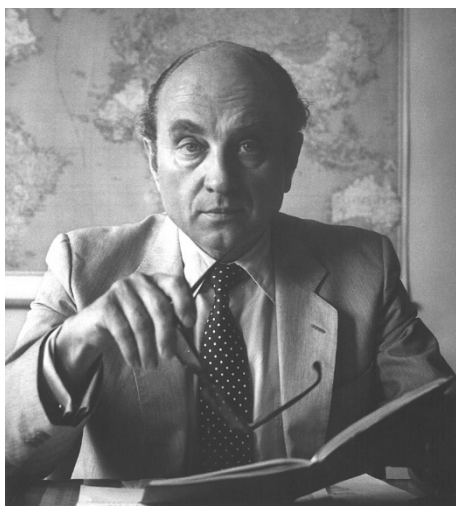
(om Tohma, GNU Free Documentation License, Version 1.2)

В края на 80-те и в началото на 90-те години на миналия век в Бон имаше още няколко свободни демократи, които освен Геншер, заслужава да бъдат споменати. Това бяха шефът на

Партията на свободните демократи Ото граф Ламбсдорф, министърът на икономиката Мартин Бангеман, за когото вече стана дума и изгряващата либерална звезда Юрген Мьолеман, който заемаше поста министър на образованието и науката в третото правителство на Хелмут Кол (март 1987-декември 1990 г.). Що се отнася до граф Ламбсдорф, той всъщност не беше граф, в смисъл, че не притежаваше благородническа титла. В Германия благородническите и рицарските титли и звания са били отменени веднага след Първата световна война, но на семействата, принадлежащи към тази благородна прослойка, им е била дадена привилегията да включат титлите си „граф“, „барон“, „княз“ в гражданските си фамилни имена, без разбира се това да им носи каквито и да е специални права. Освен това, много бивши германски благородници имат във фамилните си имена частицата „von“ („фон“), която също говори за рицарски произход.

Ото граф Ламбсдорф дължеше рицарската добавка към фамилното си име на своите деди, живели някога в сегашна Латвия. Тогава там, както и в съседна Естония, е съществувала доста голяма германска рицарска прослойка от потомци на тевтонския орден. По онова далечно време балтийските страни са били руски губернии, но това не е пречело на тамошните германски благородници да се радват на привилегиите си, както между впрочем не е пречело и на полските панове около Варшава, макар, че са били в Руската империя. Дето се казва, империята е била голяма и е стигало за всички князе, графове, панове, ханове и т.н.. Нещата обаче се променят след Първата световна война, когато балтийските страни стават независими държави и особено след като съветските войски влизат там през 1940 г. Балтийските германци започват масово да се преселват в Германия. Семейството на граф Ламбсдорф се премества в старинния град Аахен, намиращ се недалеч от Бон. Тук няколко дни преди Коледата на 1926 г. се ражда малкият Ото. По време на войната и той като Геншер служи във Вермахта. Ранен е тежко и остава с известен недъг при ходенето за цял живот. След войната, както и подобава за човек с такъв рицарски произход, той завършва класическа гимназия, след това право и става адвокат. Влече го банковото дело, но и политиката. Умело съчетава тези две увлечения като става banker на най-голямата провинциална организация на свободните демократи – тази в провинция Северен Рейн-Вестфалия. Отличните му връзки с големия бизнес му проправят бързо път нагоре в партийната кариера. Скоро е вече част

от федералното управление на партията в Бон, а когато Геншер прави коалицията с Хелмут Шмидт, измествайки от властта Вили Бранд, то граф Ламбсдорф, като верен човек на Геншер, получава ресора министър на икономиката. Като такъв участва активно във „врътката с Кол“, при която Геншер и няколко други свободни демократи извършват споменатия дворецов преврат и на мястото на „червено-жълтата“ коалиция на социалдемократите и свободните демократи инсталират „черно-жълтата“ коалиция на ХДС/ХСС и свободните демократи, Ото граф Ламбсдорф запазва за известно време поста си на министър на икономиката. Но тогава и на него му направиха врътка. Избухва „Аферата Флик“, свързана с корупция във високите етажи на властта, в която попада и името на Графа. Наложиха се той да се раздели с поста си на министър на икономиката. За наказание го направиха... председател на Партията на свободните демократи.

*Ото граф Ламбсдорф през онези години
(Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit, ССА 3.0).*

С две думи граф Ламбсдорф не беше обикновен партиен функционер. Не, той беше много повече, той беше трансмисия на власт между бизнеса и администрацията в правителствения квартал на Бон. Той беше доверено лице на финансовите кръгове, които участваха в процеса на взимане на решенията тогава в Бон. В този

смисъл Графът не работеше в тандем с Геншер, както изглеждаше, а всъщност беше учителят, докато Геншер бе ученикът.

Моето лично впечатление от Ото граф Ламбсдорф е от пресконференциите, които ръководството на Партията на свободните демократи даваше в партийната централа в Бон. Трябва да се признае, че интелектуалният заряд тук бе винаги с една степен по-нагоре от това, което ставаше в централата на другата партия от коалицията – християндемократите на Кол. Личеше си по-високата класа, та нали всички бяха мастити адвокати, особено Графът. Той говореше отмерено и всяка дума, както се казва, си падаше на мястото като дялан камък. Не обичаше да повтаря и не правеше дълги обобщения. Кратко и ясно. Ето един пример – на 7 януари 1990 г., по време на пресконференция, задавам на Ото граф Ламбсдорф следния въпрос - как оценява той решението на българското правителство да възстанови конституционните права на тюркоезичното и мюсюлманското население в България?. Отговорът му бе – „Според нашето убеждение, при процесите на демократизация в източноевропейските страни, в това число и в България, има няколко неща, които по никакъв начин не могат да бъдат пренебрегнати. Това са: разделението на отделните видове власт (*б.а. - става дума за отделянето на изпълнителната от законодателната и от съдебната власт*), установяване на правовата държава, съблюдаване на правата на човека, включително правата на етническите малцинства. В този аспект те подкрепят стореното от българското правителство.“ (*в. Работническо дело*“, 8.1.1990 г.).

Накрая още няколко реда за друг партиен любимец и кутсузлия, за спортсмена Юрген Мьолеман (Jürgen Möllemann). Изглежда, че всяка от партиите във ФРГ се нуждаеше от своя любимец, който обаче за жалост играеше и ролята на кутсузлията на партията. При свободните демократи такъв бе Мьолеман, при социалдемократите бе споменатия вече Лафонтен, при християндемократите останалия за цял живот инвалид Волфганг Шойбле, а при Зелените Петра Кели, за която ще стане дума по-нататък.

Преди да се превърне в черната овца на стадото Мьолеман бе стигнал почти до самия Олимп. Той направи блестяща кариера почитайки Графа и плътно следвайки наставника си Геншер. Роден е след войната в малък град в провинция Северен Рейн-Вестфалия. Изкарва задължителната по онова време във ФРГ военна служба във

въздушно-десантните войски, отличава се като много добър войник и след допълнително обучение по време на запаса стига до званието старши лейтенант. Извън армията обаче не блести с особени умения, освен в спорта. Все пак успява да вземе диплома за висше образование с правоспособност като учител по немски, история и физкултура. Педагогическата кариера не му е по вкуса и след кратко учителстване се насочва към бизнеса и политиката. Не забравя и спорта, като влиза в ръководството на известния футболен клуб Schalke 04. Решително влияние за политическата му ориентация има вторият му брак с активистката на Партията на свободните демократи Карола Апелхоф (Carola Appelhoff). Бракът, както и връзките му с крупния бизнес, Мьолеман известно време работи за концерна Флик (Flick), определят либералната посока на възхода му.

На 30 години става член на провинциалното ръководство на свободните демократи в Северен Рейн–Вестфалия. На 38 години вече е начело на свободните демократи в тази най-голяма западногерманска провинция, където бе и столицата Бон. За издигането на Мьолеман силно допринасят и тесните му приятелски отношения с Геншер. По негово ходатайство, в края на 1982 г., при сформирването на първото правителство на Кол с участието на свободните демократи, Мьолеман е назначен за държавен секретар (равносилно на зам. министър) във външното министерство. Във второто правителство на Кол със свободните демократи, през 1987 г., Мьолеман, който тогава е едва на 42 години, вече е министър, и то забележете, на образованието и науката. Човекът, който има професионална квалификация на гимназиален учител, сега ръководи цялата образователна система във ФРГ и огромната мрежа от научни институции в страната! Дето се вика не се намери в цяла Западна Германия нито един читав професор или поне доктор, та довериха образованието и науката си на обикновен учител и то с предпочитания към преподаването на физкултура. Но така е, когато имаш добри връзки, а после нека ни разправят, че такова нещо като връзките имало само в Ориента, а там на Запад винаги побеждавал само най-подготвеният.

Винаги верен на Партията, винаги верен на Геншер! Това бе девизът на Мьолеман – на снимката младежът с мустаците (Bundesarchiv/ Wienke, Ulrich /CC-BY-SA 3.0).

Но ученото си е учено, а простото си е просто. Мьолеман направи фатална изцепка. Не знам какво му е трябвало на това „златно момче“ та да се забърква с арабите в онези бурни за Близкия Изток години. Някакви бизнес интереси навярно са причината, но още в началото на 80-те години той оглавява Германо-арабската общност и след това се прочува с доста резки изказвания, осъждащи Израел и подкрепящи палестинците. Негова е мисълта, че не може да се приеме като аксиома, че Израел е винаги прав. Отива и понататък в критиката си към Израел като защитава даже въоръжените акции на палестинците. След терористичния атентат на палестинците срещу израелските спортисти по време на олимпиадата в Мюнхен да поддържаш палестинската кауза във ФРГ вече е доста странно. Той обаче изглежда не схваща накъде отиват нещата и продължава с пропалестинските и антиизраелските си позиции. Това го скарва със старите му приятели в централата на свободните демократи в Бон. Отстраняват го и от ръководството на партията в Северен Рейн-Вестфалия, следват разобличения за корупция на „разследващите медии“, отнемат му имунитета като депутат в провинциалния парламент, изключват го от партията и даже започват подготовка за съдебен процес срещу него. Но дотам

не се стига. На 5 юни 2003 г. старши лейтенантът от въздушно-десантните войски на ФРГ, бившият министър Юрген Мьолеман, скача с парашут и загива, то ли не му се отваря парашутът, то ли решава сам да не го отвори? По този повод народът казва: „Да бе мирно седало не би чудо видяло“.

***

Картината на политическия живот в квартала на властта край Рейн не би имала цвят ако не разкажа и за Зелените. Макар, че Партията на Зелените бе регистрирана като обикновена западногерманска партия, всъщност тя беше нещо повече, защото бе възникнала и продължаваше да се държи като едно наднационално, бих казал глобално движение. Зелените се появиха на европейската политическа сцена през 1979 г. когато се провеждаха първите преки избори за Европейски парламент и още тогава тяхното движение включваше представители на различни европейски страни, считаше се за интернационално. Нещо повече, може да се каже, че както по време на основаването си, така и сега, Партията на Зелените е един вид отрицание на националната идея в нейното традиционно разбиране, защото на национална основа няма как да се работи по такава глобална цел, като „спасяването на планетата“. Формално, като политическа партия, Движението на Зелените бе регистрирано във ФРГ през м. януари 1980 г..

Идеологията на Зелените е сравнително кохерентна от създаването на партията през 1980 г. досега, но бих казал, че се променя относителната тежест на отделните направления в нея. Ако в началото всички направления бяха почти равнопоставени, то днес силно доминират две от тях – екологичното и недискриминационното. Промяната се извърши постепенно и бе свързана с борбата вътре в самата партията, за която ще стане дума по-нататък. Когато аз пристигнах в Бон през 1989 г. Зелените си бяха още младежи, които повече приличаха на хипитата от антивоенните демонстрации, отколкото на днешните политици с бели якички. Та кои бяха тези равнопоставени четири направления в идеологията и в политическата дейност на Зелените в края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век? Те бяха:

- Екологията. И тогава това беше много важна насока в тяхната дейност, но не толкова изключително важна, колкото е сега. Ударението се поставяше върху борбата

срещу ядрената енергетика, намаляването на отпадъците, „озоновата дупка“, започваше да се говори за „парников ефект“, за опасност от генно-модифицираните организми.

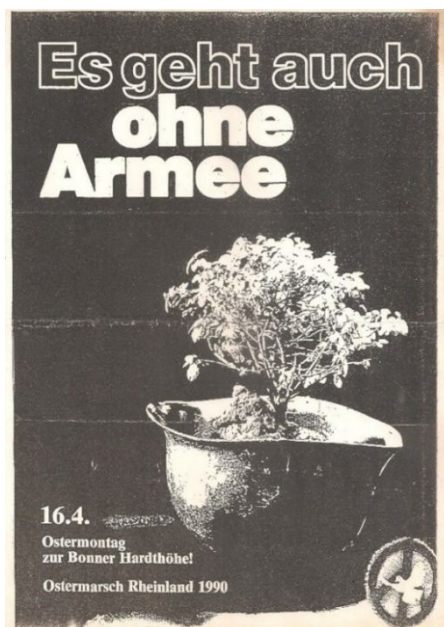
- Пацифизмът. Зелените бяха за пълно разоръжаване, обявяваха се решително против всякакви военни мисии на Бундесвера в други страни и заявяваха, че желаят ФРГ да напусне НАТО и даже НАТО да се саморазпусне, ако изчезне Варшавския договор. В определени периоди това направление в дейността им ставаше водещо, например около войната в Персийския залив в началото на 90-те години.
- Недискриминацията. Бореха се за правата на жените и на малцинствата, вкл. на сексуалните малцинства. Отначало се наблягаше повече на правата на жените, но постепенно се отиде повече към защита на гейовете и другите нетрадиционни сексуални групи. Същевременно специално внимание се отделяше на правата на етническите малцинства, на бежанците, насърчаваха се мултикултурните отношения, в партийната йерархия се даваше път на хора с негермански етнически произход.
- Социалната справедливост. По онова време беше много важна тема за Зелените. Провеждаха се акции против големите банки, промишлените концерни. Разработваха се програми за намаляване на безработицата, организираха се протести срещу високите наеми. Зелените оказваха негласна подкрепа на т.н. хаоти, младежи, които незаконно се настаняваха в пустеещи жилищни сгради. Пропагандираше се концепцията за единния основен доход и за заплащането на труда на неработещите жени-домакини.

В края на 80-те и в началото на 90-те години на миналия век, както и сега, основната част от електората на Зелените бяха млади хора, макар, че във водещото ядро на движението и тогава и днес има и доста възрастни хора, главно от академичните среди. Зелените се възприемаха и продължават да се възприемат като бунтари, като антипод на улегналия бюргерски политически елит в Бон, макар че днес вече нямат нищо против да участват активно в управлението на страната, т.е. да са част от този елит. Бунтарството увеличаваше популярността на Зелените, особено сред младежта в

големите западногермански градове, която дълги години бе възпитана в дух на еснафско благополучие, след това бе въстанала чрез комуните на хипитата и рокендрола на Пресли и Бийтълс и сега търсеше своето идеологическо пристанище. Зелените още от създаването на партията си бяха любимци на т.н. прогресивни медии. Благодарение на тези медии те успяха още с първото си явяване на парламентарни избори на 6 март 1983 г. да вземат цели 5,6% от гласовете, нещо невиждано дотогава в западногерманската история за едно новопоявило се политическо движение. След като прескочиха поставената от Основния закон петпроцентна бариера за влизане в Бундестага, те сформираха най-младата по възраст парламентарна фракция и започнаха да провокират традиционните партии не само със законодателните си предложения си, но и с поведението си, даже с външния си вид. Това утвърждаваше тяхното бунтарско амплуа и увеличаваше още повече кръга от съмишленици. Например провеждаха заседанията си вместо в някоя от залите на Бундестага на поляната пред сградата на парламента или напук на патриотичните традиции взеха, че поставиха паметник на дезертъора във Втората световна война близо до самото Министерство на отбраната.

Трябва веднага да кажа, че аз като млад човек, също изпитвах симпатии към Зелените, макар да не ми импонираше тяхната превзетост по някои теми, например за отказа от ядрената енергетика. Като много други младежи и аз бях очарован от тяхната непринуденост, оригиналност, жизненост, от пламения им пацифизъм. Спомням си как току-що настанил се в Бон, заедно със съпругата ми и с тригодишния ни син, се включихме в град Рамщайн в колоната от демонстранти по време на великденските протести за мир и разоръжаване, активно подкрепяни от Зелените. Това бе онзи същият Рамщайн, (Ramstein), където на 28 август 1988 г., няколко месеца преди нашата демонстрация, бе станала голяма самолетна катастрофа. По време на авиационно шоу на американската военна база край Рамщайн се бяха сблъскали два италиански изстребителя и това бе довела до смъртта на повече от 70 човека и до сериозни травми за други 450 човека. Стотици зрители бяха облети с пламтящ керосин. Ужасяваща трагедия. Американската администрация на базата бе забранила да се оказва помощ на пострадалите непосредствено на терена на базата от съображения за сигурност и това бе породило допълнително негодувание. Даже тогава, когато марширувахме в колоната на

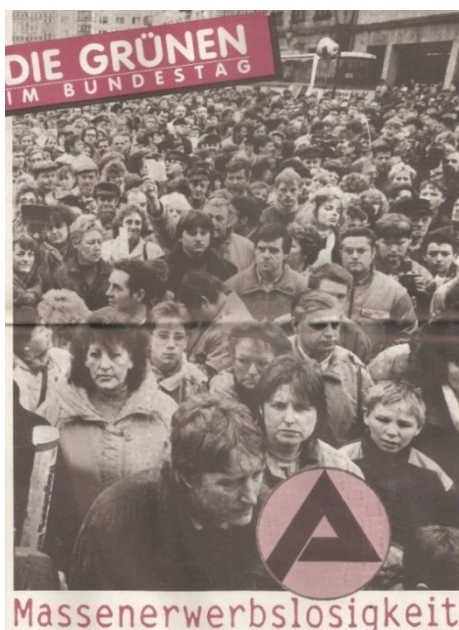
великденския поход за мир, чувствахме това огромно напрежение, което е възникнало покрай трагедията. Редом до нас крачеха млади хора от различни градове, много довели със себе си и децата, крачехме спокойно, със сериозни лица, разговаряхме приглушено, личеше, че това не е обикновена неделна разходка, а един вид траурно шествие, протест срещу военното безумие. В демонстрацията участваха както хора от движението на Зелените, така и от младежката организация на социалдемократите, от профсъюзите, от католически и протестантски пацифистки организации, даже млади комунисти – невидана смес от политически възгледи, различни хора, обединена от общата тревога.

Плакат за Великденските антивоенни демонстрации в Бон през 1990 г., подкрепяни от Партията на Зелените. Надписът отгоре на плаката гласи „Може и без армия“.

Бях много впечатлен и от социалната платформа на Зелените, макар и с някои резерви. Както тогава, така и сега например считам, че въвеждането на единен основен доход не е от полза за трудещите се, защото ги превръща в зависими хора, в нещо като робите в Американския юг преди освобождението им. Винаги

съм мислел, че за хората е важно не само да имат пари и облекло, но и поприще, където да се реализират в обществото като личности. Филантропията е всъщност обратната страна на робството.

Плакат на Зелените против масовата безработица в Източна Германия след валутния съюз на ФРГ и ГДР (1990 г.).

Впечатляваше ме и застъпничеството на Зелените за правата на малцинствата, по-специално за имигрантите, за чужденците. Трябва да отбележа, че и моето семейство, като чужденци в Бон, също понякога се сблъскваше с рецидиви на ксенофобия. Например доста се помъчихме докато намерим място за сина ни в някоя от детските градини. Накрая се съгласиха да го вземат в една католическа детска градина. Тя се намирал далеч от жилището ни, но въпреки това бяхме много благодарни на хората от детската градина за тяхната отзивчивост. Често се чувстваше хладина към нас като чужденци и по някой случаен повод. Веднъж решихме да изпием с жената по чаша бира в заведението, което се намирал точно до жилището ни на „Кьонигщрасе“. Беше през летните месеци и нямаше изцяло свободна маса. На една от масите седяха двама младежи и ние учтиво попитахме, дали можем да използваме свободните места. Единият от младежите кимна утвърдително,

другият се правеше че не ни забелязва. Седнахме, но скоро съжалихме за решението си. Този, който се държеше надменно, започна да разказва на приятеля си, как почивал в Гърция и бил много разочарован от мръсотията там, по плажовете било пълно с какви ли не боклуци. След това той предизвикателно се обърна към нас: „Вие да не сте от Гърция?“. „Не, от България сме“, отговорих аз и продължих: „Вие навярно добре познавате Гърция? Знаете ли как е на гръцки „Добър ден“? Онзи млъкна и повече не се обади. Друг път поканих на гости едно младо немско семейство, хора на нашата възраст, с мъжа бяхме колеги-журналисти. Хапнахме, пийнахме, веселихме се, но ответна покана така и не последва. Затова, когато се разхождах със сина ми покрай величествения Рейн, винаги се спирах отново да прочета мъдрия надпис върху една сива метална ограда. С разкривени ръкописни букви с бяла боя бе изписано: „Alle Menschen sind Ausländer fast überall.“ („Всички хора са чужденци почти навсякъде“). Разбира се, аз като икономист, също така съзнавах, че нито едно общество, даже и толкова богато като западногерманското, не може да си позволи да подслони всички бедни и нещастни хора по света, но едно е да разсъждаваш теоретично за проблемите, друго е да ги почувстваш на собствения си гръб.

Съвсем не бях безразличен и по екологичното направление в политиката на Зелените, макар че и тогава, а и сега считам, че не е правилно да се концентрират всички усилия единствено върху екологията. Като журналист в Международното направление на „Работническо дело“, а и по-късно като кореспондент на вестника във Варна и в Бон, аз успях да публикувам доста материали на екологична тематика, които, може да се каже, допринасяха за образоването на българските читатели по тази често пренебрегвана тогава тематика. Мисля че с времето ръководството на вестника постепенно започна да насърчава подобни публикации и очевидно това се правеше не без знанието на „големите началници“. Сега много се говори за климатичния проблем. Но тези, които си мислят, че разговорите за „парниковия ефект“ са отскоро ще се изненадат, когато прочетат статията ми „**Един голям парник?**“, поместена във в. „Работническо дело“ на 20 юли 1988 г., преди цели 35 години! Да, още тогава се говореше за скорошния климатичен апокалипсис. Прави впечатление, че в коментара съм показал двата възможни подхода към климатичния проблем – единият, че намаляването на парниковите газове трябва да има абсолютен приоритет пред

всички останали проблеми, без значение от последиците за човечеството и вторият, че климатичният проблем не бива да се разглежда изолирано от другите съвременни проблеми, а в комплекс с тях.

Други публикации, свързани с екологията, публикувани по време на моето кореспондентство в Бон бяха: „**Данъци за опазване на природата във ФРГ**“ (20.09.1990 г.); относно дейността на организацията Грийнпийс – „**Храбрият воин на дъгата**“ (12.07.1990 г.); относно проблема с отпадъците – „**Наричат ги „атомната бомба“ на XXI век**“ (16.09-1990 г.) и др.

Материалът за отпадъците започваше така: „Отначало ги мислех за някакви монументални метални скулптури, поставени да украсяват градския пейзаж. След това забелязах, че до тях често спират младежи с колела и с пълни чанти с празни бутилки и буркани. Тогава се вгледах и разбрах, че това са просто контейнери с различна форма, но всички боядисани в зелено, които имат едно предназначение – в тях се събират стъклени отпадъци.“

По-нататък се казваше, че съобщенията за печата на Партията на Зелените се отличават от тези на другите партии със сивкавия оттенък на хартията. Даже поканите, които Зелените изпращат за различни техни прояви, също имаха странен сивкав цвят. Обяснението за този феномен се оказа доста просто – Зелените използваша за съобщенията си рециклирана хартия, произведена от вторични суровини. Тук е мястото да отбележа, че по онова време рециклирането на хартията все още прохождаше.

Някои от идеологическите позиции и от конкретните прояви на Зелените им създаваха проблеми в отношенията с другите партии. Например трудно бе човек да си представи, че улегналите „другари“ от ГСДП ще могат да се коалират с политици, които в един момент може да напуснат парламентарната зала и да отидат да лежат по релсите и да спират влакове, пренасящи ядрени отпадъци, или да излязат на улиците в подкрепа на марихуаната или да внесат в Бундестага проекторезолюция за премахване на службата за вътрешна сигурност. За другите парламентарно-представени партии въобще и дума не можеше да става да се коалират тогава със Зелените. Но животът налагаше промени защото пред Партията на Зелените се откриваше реалната перспектива за участие във властта, отначало на провинциално, а по-късно, кой знае, може би и на федерално равнище. Затова партията трябваше да стане „salonfähig“. Преводът на тази много съдържателна немска дума е –

да стане годни за салоните на властта. С какво бе свързана тази възможност за участие в управлението? Очевидно след обединението голямото махало на историята отново тръгна наляво. Това го съзнаваха всички, особено на фона на икономическите трудности, които изпитваше в началото на 90-те Източна Германия. Социалдемократите обаче вече не желаеха да се обвързват в едно бъдещо коалиционно правителство с неверния партньор - свободните демократи, а и самите свободни демократи не изгаряха от любов към „другарите“. Единствената алтернатива за завой наляво оставаше съюз между социалдемократи и Зелени. За да се случи такъв съюз обаче Зелените трябваше да се променят, поне външно.

Но не всички Зелени желаеха да влезнат в салоните на властта. Всъщност в края на 80-те и в началото на 90-те години повечето не желаеха. Медиите ги наричаха „фундаменталисти“, а прагматично ориентираните зелени политици, които нямаха нищо против да се включат във властта, получиха от либералните медии позитивно звучащото прозвище „реалисти“. Фундаменталистите казваха, че движението не трябва да влиза във властта, защото тя развъртава и Зелените ще се превърнат постепенно в бюргерска партия, като всички останали, част от истеблишмента в Бон, срещу когото всъщност те трябва да се борят. Най-видният фундаменталист бе пламенната ораторка Петра Кели, нейните основни сподвижници бяха Юта Дитфурт и Хелмут Лимелт.

Няколко думи за Петра Кели, която имах щастието да слушам на конгреси на Зелените. Тя е типичен представител на „разгневените млади хора“ – следвоенното поколение в Западна Германия, а и въобще на Запад. Родена е през 1947 г. в малък град в южна Германия. Тежко детство – бащата напуска семейството, когато Петра е едва на 7 години, майка ѝ, която е била красавица като дъщеря си, се жени повторно за американски офицер и Петра е отгледана основно от баба ѝ по майчина линия. През 1959 г. семейството се премества да живее в САЩ. Петра е тогава на 12 години. В Америка тя се отличава в училище и завършва политически науки и глобална политика в American University във Вашингтон. По-голямата ѝ сестра Патриция се разболява от рак и семейството се връща в Германия, където може да получи по-добро лечение. Патриция умира през 1970 г. След като получава диплома с отличие за бакалавър от университета във Вашингтон Петра взима и диплома на магистър от Университета на Амстердам, този път по

политически науки и европейска интеграция. Дето се казва – няма какво повече да мечта за една супер кариера на европейски чиновник в Брюксел. И наистина отначало изглежда, че нещата отиват в тази посока. Веднага щом кандидатства Петра е назначена в европейската администрация и едновременно с това започва да работи по научни проекти, свързани с европейската интеграция. Кариерата ѝ се развива успешно и тя започва да се катери по стълбицата на властта в Европейската комисия. През тези години тя е „умерено революционна“, става член на ГСДП и се развива политически под влиянието на лявото „прогресивно“ крило на американските демократи. Тя е един от основателите, ако не и инициатор, за създаването през 1979 г. на движението на Зелените, а малко по-късно е и сред основателите на Партията на Зелените във ФРГ.

Кели и Шили на пресконференция на фракцията на Зелените в Бундестага, Bundesarchiv, (B 145 Bild-F065187-0022 / Reineke, Engelbert).

През 1983 г. Кели е вече депутат в Бундестага и то не редови депутат, а както се полага за основател на партия - един от двамата говорители (ръководители) на парламентарната фракция на Зелените, заедно с Ото Шили (Otto Schili) – на снимката по-горе. Но говорителите на Зелените доста се различават. Петра е безкомпромисна, пряма и силно емоционална (личи и на снимката), тя е определяна като водеща фундаменталистка, докато Ото е, ако използваме една друга много съдържателна немска дума, „kompromissbereit“, което ще рече „склонен на компромиси“, т.е.

реалист, който смята че е „по-добре човек да има врабче в ръката, отколкото орел в небето“. Между двамата говорители на Зелените често прехвърчат искри, не само поради идеологически различия, но и защото и двамата са крайно амбициозни и желаят да оглавят партията.

Зелените обаче не желаят да имат постоянен ръководител и даже постоянни депутати в Парламента, в партията е пълно с млади амбициозни интелектуалци, ето защо през 1983 г. въвеждат принципа на ротацията – постоянна смяна на ръководителите и правилото депутатите на Зелените в Бундестага да са със съкратен мандат от 2 години, вместо четиригодишния редовен парламентарен мандат. Това означава, че Ото и Петра не могат да са в Бундестага след 1985 г., на тяхно място ще дойдат други двама Зелени за да изкарат втората половина от парламентарния мандат. Съгласете се, че не звучи честно, ти си се борил за място в Бундестага, а след това някой те сменя по средата на мандата ти.

Петра е единственият член на фракцията на Зелените, която не изпълнява това решение на партията и остава в Бундестага и през втората половина на парламентарния си мандат. Това е началото на края ѝ като първоразряден политик. Тя постепенно се откъсва от ядрото на Зелените и макар авторитетът ѝ сред зеления електорат да е огромен и тя да е отново избрана за член на Бундестага на изборите през 1987 г., но нещата за нея лично отиват към разрыв с ръководството на Зелените. През 1990 г. крахът вече е факт, след поредните парламентарни избори Кели е не само извън ръководството на партията, но и извън парламента. Тя се отдръпва изцяло от обществения живот, но даже и след това не я оставят на мира, получава заплашителни писма. По това време Петра отива още по-наляво в идеите си. За това спомага връзката ѝ с Герт Бастиан (Gert Bastian). Той също е видна личност – генерал майор, член на Ротари Клуб. Оттегля се от военната служба на върха на кариерата си в Бундесвера, напуска Ротари клуб и се обявява против разполагането на територията на ФРГ на нови ракети на НАТО с ядрени глави. Преминава „от другата страна на барикадата“ в антивоенното движение и през 1981 г. е съорганизатор на движението „Генерали за мир“. Някои десни западногермански медии пускат мълвата, че движението получава пари от ГДР. Казват, също така, че за пълната метаморфоза на генерала е виновна „фаталната Петра“. През 1983 г. Петра Кели отива в Източен Берлин и разговаря там с Ерих Хонекер. Поводът е движението за мир. На

парламентарните избори през 1983 г. не само Кели, но и Бастиан е избран в Бундестага, също от листата на Партията на Зелените. Дотук обаче с късмета. След разрива със Зелените настъпват тежки години за влюбената двойка. На 19 октомври 1992 г., по сигнал на съседи, са открити полуразложените трупове на Петра Кели и на генерала в оставка в жилището им в Бон Таненбуш. Аутопсията установява смърт от огнестрелно оръжие. Заключението на полицията е, че Герт Бастиан най-напред е застрелял Петра Кели, след това се е самоубил. Голяма трагедия с още един „любимец на партията“.

Така се развиват нещата при Кели, но не и при другия „любимец на партията“ - Ото Шили. След като вида, че при Зелените, поради вътрешните боричкания, трудно ще използва своите управленски възможности, Шили се прехвърли при социалдемократите. През 1989 г. Шили каза „чао“ на Партията на Зелените, където беше впрочем, също като Кели, един от основателите, и премина при „другарите“. Те го приеха с отворени обятия, вече убедили се в неговите високи качества на политик. И не се излъгаха. Шили печелеше избори след избори. Когато през 1998 г., най-сетне се стигна до създаването на правителство на социалдемократите и на Зелените (по това време вече Съюз90/Зелените), новият канцлер Герхард Шрьодер от ГСДП даде на Ото Шили като награда един от най-важните правителствени постове – министър на вътрешните работи. Другият голям зелен реалист Йошка Фишер пък стана външен министър, но за него ще стане дума по-нататък.

Нека сега се върнем към Партията на Зелените в онези късни години на Бонската република. Спорът как ще постигнат повече, като бунтари или като управленци, създаваше значително вътрешно напрежение в партията. Грубо казано масата бе безкомпромисно лява – против участието в управлението, партийният елит пък бе твърдо за участие във властта. Партията на Зелените провеждаше своите конгреси всяка година под формата на т.н. федерални събрания. На тях цареше непринудена демократична атмосфера, граничеща често с анархия. Понякога изглеждаше така, сякаш още малко и Зелените ще се разцепят, но в крайна сметка надделяваше желанието за съхранение на постигнатото. Ето един пример – на 30 април 1991 г. в. „Дума“ помести кореспонденцията ми, озаглавена **„Германските „зелени“ за малко не се разцепиха“**. Там, между другото, се казваше: „Разгорещени дебати, които за малко не

предизвикаха разцепление на партията, белязаха конгреса на „зелените“ в Ноймюнстер. Както и на други подобни форуми, се обособиха два лагера. Единият – на т. нар. „реалисти“, които са за извършването на екологически реформи, без да се излиза обаче извън рамките на пазарното стопанство. Най-ярките представители на този еколиберален лагер са сегашният министър в провинциалното правителство в Хесен Йошка Фишер, бившата депутатка в Бундестага Анте Фолмер, досегашната говорителка на партията Ренате Дамос.

„Реалистите“ успяха да прокарат важни поправки в устава, за които бе необходимо мнозинство от две трети. Отменен бе ротационният принцип, според който депутатите на „зелените“ в Бундестага и в провинциалните парламенти се редуваха и всеки можеше да заема даден пост само за две години. Освен това броят на говорителите (съпредседателите) на партията бе намален от трима на двама и бе въведен нов пост – политически отговорен секретар.

Лявото крило, чиито най-известни представители са Петра Кели, Юта Дитфурт, Хелмут Лимелт, успя все пак да блокира една от предлаганите поправки на устава, с която се целеше да се отмени забраната едновременно да се заемат ръководни постове в партията и депутатски места в различните парламенти. Но като цяло представителите на екологическата левица, наричани от опонентите им „фундаменталисти“, бяха този път в малцинство. Във връзка с отменянето на ротационния принцип Юта Дитфурт заяви, че е застрашена демократичната основа на „зеленото“ движение Тя призова екологичната левица за се събере на отделен форум на 11 и 12 май (б.а. – 1991 г.) във Франкфурт на Майн...“

Ръководството на партията постепенно тласкаше Зелените наясно, към прогресивния еколиберализъм, но от време на време все пак правеше „леви жестове“ за широката публика. Така например, във връзка с предстоящите избори през 1990 г. и изострянето на социалните проблеми в ГДР, Зелените приеха на конгреса си в Хаген предизборна платформа, в която се казваше: „Ние се нуждаем от дълбоко преустройство на обществото, от един нов модел на обобществяване на икономиката.“ (в. „Работническо дело“, 2.4.1990 г.) Как си го представяха Зелените това „обобществяване“ не ставаше ясно. Дали искаха запазването в ГДР на съществуващите там Volkseigenen Betriebe – VEB, на български – предприятия, принадлежащи на народа, нещо като нашите

държавни стопански обединения, или имаха нещо друго предвид? Не стана ясно, но и нямаше особено значение какво си представят под „обобществяване“, защото, както вече споменах, германското обединение стана „бързо и акуратно“ чрез чл. 23 на Основния закон на ФРГ, което означаваше, че ГДР-то се отказва от цялото си законодателство и възприе изцяло и без никакви изключения западногерманския икономически модел. Зелените не предприеха нищо сериозно срещу този начин на обединение, а и едва ли можеха да предприемат нещо при възникналата еуфория от обединението.

За да попаднат във властта на федерално ниво Зелените очевидно трябваше да се откажат от някои свои навици и идеи. Управляващите кръгове в Бон не се дразнеха особено от стряскащите предложения за екореформи на Зелените и даже приемаха с усмивка техните леви социални утопии, това което обаче утвърдените партии в никакъв случай не можеха да приемат бе желанието на Зелените да разпуснат НАТО. В края на 80-те и в началото на 90-те години на миналия век християндемократите, и особено социалдемократите, вече сами бяха почнали силно да „позеленяват“, включвайки в предизборните си платформи все повече и повече от екореформите на Зелените. Социалните пък утопии на Зелените не будеха особена тревога, защото в реалната политика те отхвърляха сътрудничеството с профсъюзите и с другите леви партии, като например Партия на демократичния социализъм, и се придържаха стриктно към принципите за ненасилието на Махатма Ганди. Ето защо, както споменах, основният проблем бяха пацифистките външнополитически възгледи на Зелените. Нямаше как да отричат НАТО и да влезнат във властта, това беше ясно и на врабчетата около Бундестага.

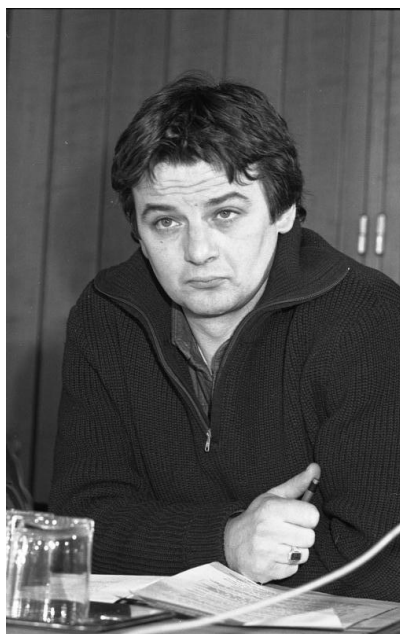
След напускането на Кели и на хората около нея, и особено след трагичната ѝ смърт, заедно с приятеля ѝ, генерала и борец за мир Герт Бастиан, във външнополитическия курс на Зелените се извърши рязък завой надясно, и партията от противник на НАТО стана по теза тима нещо като обучено дворно куче - лае, но не хапе. Зелените започнаха все по-често да участват в консенсусни политически решения на елита, макар и да заявяваха свои особени позиции. Това се отнасяше до политиката по отношение на разпадането на Югославия, придвижването на НАТО на изток, войната в Персийския залив. Особените позиции се формулираха внимателно, така че Зелените да си останат *salonfähig*. Обявиха се например против войната в Персийския залив, но това бе направено

по такъв начин, че да не доведе до сериозни последици за атлантическата солидарност.

Накрая няколко думи за най-известния реалист при Зелените, за „Йошката“ както се изрази един наш бивш посланик в Германия и пострада заради това. Името му обаче наистина е „Йошка“, а не „Йозеф“, макар че официално в паспорта му пише „Йозеф Мартин Фишер“. Работата е там, че семейството на Йошка Фишер е на германски преселници от Унгария, а в Унгария Йозеф се превръща в „Йошка“. Така че да го наричаш „Йошка“ не е някаква подигравка. Това не е някаква дружеска закачка или прякор от детството, а си е нещо съвсем нормално, както у нас да наричаш Димитър – Митко. Подобно на Петра Кели и Йошка Фишер е представител на следвоенното западногерманско поколение, на същите „разбунтували се млади хора“ от 60-те години, на хипитата с техния лозунг „Мир, цветя, свобода, щастие!“. Роден е през 1948 г. и по едно съвпадение, също като Петра, в малко южногерманско градче. Но тук приликите свършват. За разлика от Кели, която израства в семейство от средната класа, то Йошката отрано се сблъсква с материални ограничения. Той е трето дете в семейство на месар. Не го свърта на едно място, напуска гимназията и тръгва по света, стига още като юноша чак до Кувейт. След това се връща в Германия. Трябва да помага на семейството си, останало без издръжка поради смъртта на бащата. Бил е едва на осемнадесет години, когато, в течение само на няколко месеца, губи най-напред баща си, след това и сестра си. Тя дълго време е страдала от неизлечима болест и това е съсипало бащата. Пак истинска трагедия. Но как реагира Йошката? Страда, обаче бързо се окопитва и доста решително продължава пътя си напред. Броени месеци след смъртта на сестра си тръгва на автостоп за Шотландия за да се ожени там за гаджето си, по тогавашните закони също малолетна като него (във ФРГ пълнолетен се е ставало тогава на 21 години). Оженват се в Шотландия въпреки волята на родителите на момичето, а бащата на невестата е бил...полицай! Следва невероятен низ от нови пътешествия, приключения, щастливи и не толкова щастливи случайности, внезапни обрати на съдбата, придружавани понякога от завидна гъвкавост и способност да се правят внезапни компромиси. Работи какво ли не – фотограф, книжар, шофьор на такси. Жени се общо 4 пъти. Този човек постоянно търси нещо, но през цялото време изглежда и на него не му е било съвсем ясно какво точно, докато не идва „осъзнаването“,

за което ще стане дума по-нататък. В крайна сметка става така, че без да има даже завършено средно образование, Йошка Фишер бе цели 7 години (1998 – 2005 г.) вицеканцлер и министър на външните работи на една от най-влиятелните държави в света – Федерална република Германия!

„Осъзнаването“ спхожда Йошката в много важен за съдбата му момент. През 1975 г. Фишер е активен член на крайно лявата младежка групировка „Революционна борба“ и участва в улични схватки с полицията. Даже то заснемат в телевизионен репортаж как нанася побой на полицаи, много сериозно престъпление по тогавашните закони. През 1976 г. е арестуван заради участието си в забранена демонстрация с използването на сила в подкрепа на обявената за терористична организация „Фракция Червена армия“. Разследват го за нарушаване на обществения ред, опит за убийство и организиране на криминална организация. Има подозрения, че е хвърлил бутилка с „коктейл Молотов“ и е причинил тежка контузия на полицейския служител. Вече е с единия крак в затвора, но, о чудо, пуснат е...поради липса на доказателства.

*Фишер го дава спортно на пресконференция като един от
ръководителите на Зелените (1988 г.).
(Bundesarchiv, /Schaack, Lothar / CC-BY-SA 3.0)*

През есента на 1977 г., когато атентатите на „Фракция „Червена армия“ и на другите радикални леви организации зачестяват, Йошка Фишер вече е съвсем друг човек, той заявява, че му е станало ясно - насилието променя света към по-лошо и тези, които го извършват, независимо дали смятат подбудите си за справедливи, грешат. Преходът, който прави е грандиозен – от непримирим ултра ляв революционер, готов да използва сила, само за няколко години той се превръща в прилежен гражданин на републиката, нещо като умерен еколог-пацифист, противник на всякакви форми на насилие и в крайна сметка - водач на еколибералното направление при Зелените. Още преди да го приемат през 1982 г. в Партията на Зелените, той вече е създал, заедно с един друг осъзнал се бивш революционер и по-късно дългогодишен член на Европейския парламент Даниел Кон-Бендит (Daniel Cohn-Bendit), своя еколиберален център за въздействие. Наричат го „Работен кръг за реална политика“. След това с Фишер се случва това, което се случи и с Геншер – стремителна партийна и държавна кариера нагоре, та чак до тавана, както вече стана дума. Любопитна подробност и Фишер, и Геншер дълго заемат вторият по важност държавен пост във ФРГ - вицека̀нцлер и министър на външните работи. Изводът е, че не е важно какъв ти е произходът, не е важно какво си правил в младини, важно е навреме да се осъзнаеш!

Накрая ще илюстрирам казаното по-горе за метаморфозата на Йошка Фишер с извадка от едно негово интервю, поместено в бр. 50 от 1988 г. на сп. „Шпигел“. То е озаглавено „Да направим партията атрактивна за нови слоеве от средната класа“ („Für neue Mittelschichten attraktiv machen“):

„Шпигел“: Господин Фишер, Вие оповестихте поврат в зелената политика. Освободи ли оставката на фундаментално настроените членове на федералното ръководство на партията, както предрича Юта Дитфур, пътя на зелените към „пета дребно-буржоазна партия“? (б.а. останалите четири са ХДС, ХСС, ГСДП и ПСвД – Партия на свободните демократи).

Фишер: И таз добра! Аз не изпълнявам никаква роля на глашатай. Конгресът на партията направи възможно едно крайно необходимо ново начало. Що се отнася до „дребно-буржоазната“ партия мога само да ви кажа: сега е необходимо да се извърши едно

вътрешнопартийно проветряване. Но на мен вече започва да ми става противно това високо ниво на противопоставяне. Партията е безочливо охулвана, тогава, когато някой, в процеса на вътрешнопартийните спорове, получи съответния шамар. Ние, реалистите сме губили неведнъж, без обаче да изпадаме в подобно циврене и да прибягваме до ритуала на охулването.

„Шпигел“: Вие вече сам написахте нещо като харта на промяната, озаглавена „Да бъдеш или да не бъдеш“. Йошка Фишер ли е Ламбсдорф на Зелените (б.а. има се предвид *Ото граф Ламбсдорф*, който има голяма роля за преориентацията на свободните демократи при формирането на правителството им с *християндемократите*)?

Фишер: Сега пък и това. Ютхен (б.а. – *умалително име от Юта - има се предвид Юта Дитфурт*) вече ни нарече Мьолеменер (б.а. – *хора на Йорген Мьолеман*). Не! Ние тогава искахме да имаме този конфронтационен документ. Но аз вярвам, че и реалистите се нуждаят от едно ново начало (б.а. Фишер нарича реалистите *Realos* – *както е тяхното вътрешнопартийно прозвище*).

„Шпигел“ Не важи ли вече това, което преди казахте, че Зелените трябва да се превърнат в една „по-добра ПСвД“ (б.а. – *има се предвид Партията на свободните демократи от гледна точка на нейната роля да определя печелившите коалиции по това време във ФРГ*) и да се насочат към средното съсловие като целева група?

Фишер: Никога повече „Зелена ПСвД“! (б.а. - *Фишер цитира с ирония лозунга на фундаменталното крило в Партията на Зелените*). Но аз продължавам да смятам, че през 1982-83 г. Зелените направиха една централна грешка. Въпреки, че някои го желаеха, те не изпробваха всичко за да обединят ляво-либералния потенциал, за да не остане някой като Ото Шили по този въпрос сам в партията. (б.а. – *има се предвид, че още тогава е трябвало да се потърси съюз на Зелените със социалдемократите като алтернатива на съюза на християндемократите и свободните демократи*). Това сигурно би предизвикало тежки вътрешнопартийни разногласия, но за политическия ландшафт на републиката би имало голямо, почти стратегическа значение.

„Шпигел“: И сега искате да наваксате? В това ли се състои новото начало?

Фишер: Не, не! Не става дума да се създава нова ПСвД или друга ПСвД. В този смисъл критиката по отношение на тези термини е напълно правилна. Защото те са натоварени с

отрицателно съдържание. Моята цел е само Зелените да станат привлекателни за социално ангажираната и екологично ориентираната част от новите средни слоеве и Зелените да се отворят към тях. В крайна сметка тези слоеве определят дали ще се наложи или не неоконсервативното „общество на двете трети“. (б.а. - „Общество на двете трети“ е понятие, възникнало в началото на 80-те години, обозначаващо изолацията на една трета от обществото, т.н. нови бедни). Такива слоеве на обществото, които са годни да създадат управляващо мнозинство, са по-достъпни за Зелените, отколкото за социалдемократите, това го доказва всеки анализ на изборни резултати.“

От това интервю са изминали почти 36 години. Времето показва, че Фишер бе прав относно перспективите на еколибералната еволюция на Зелените. На изборите за Бундестаг през 2021 г. тяхната партия показва трети резултат и нейните представители отново влезнаха във Федералното правителство, но този път в Берлин, а не в Бон. Феноменалният ръст на влиянието на Зелените, който се наблюдава през последните десетилетия не само в Германия, не се дължи единствено на правилните предвиждания на такива като Фишер или Шили, не засилването на еколибералната идеология, превръщането и в господстваща западна идеология е сложна метаморфоза на либерализма далеч надхвърляща възможностите на Партията на Зелените. Те просто бяха месията, който оповести настъпващите промени.

4. Кореспондентът на път

Когато в началото на 1989 г. пристигнах в Бон българо-западногерманските отношения бяха все още образцови. В политическата сфера, както вече споменах, цареше нещо повече от доверие, Може би за това доверително отношение допринасяха и спомените от съюзните ни връзки през двете световни войни. Може би имаше и някаква особена симпатия между Кол и Живков, които по доста неща си приличаха, макар, че при германците прагматизмът обикновено взима връх над чувствата. За специалните отношения София-Бон се разказваха легенди. Една такава легенда бе, че посещението на Живков през 1987 г. в Западна Германия е било толкова успешно, така възторжено е било отразено в западногерманската преса, че е породило ревност у Горбачов и той наредил да спрат износа на въглища за нашите ТЕЦ-ове.

Федералната република бе важен търговски партньор, на нея се падаха около 25% от търговията ни извън СИВ. По данни на Източния комитет на Обединението на германската икономика (Ost-Ausschuß der Deutschen Wirtschaft) през 1986 г., която бе най-добрата година за двустранната ни търговия, българският експорт във ФРГ е бил равен на 193 млн. германски марки, а вносът ни от ФРГ е бил на стойност 763 млн. марки. Ние приемахме без особени възражения наличието тогава на един значителен дефицит в търговията ни със Западна Германия, защото внасяхме от там основно високотехнологични стоки. В край на 80-те години обаче проблемът с търговския ни дефицит се изостри, най-вече заради амбициозния ни внос на западногерманско оборудване за строящите се край Радомир и Русе огромни заводи за тежко машиностроене. Така възникна и проблемът около външния ни дълг.

Много добри неща бяха постигнати в сферата на културата. По-нататък ще стане дума за Петер Лудвиг и за неговата колекция от картини на български художници, за положителното влияние, което имаше върху двустранните връзки кръга от приятели на България във ФРГ, създаден с усилията на Фондация „Людмила Живкова“. Факт бе, че към катедрите по славистика в 8 западногермански университета имаше семинари по българистика и те поддържаха трайни връзки с научни звена в нашата малка страна. За българистите по света у нас бе учредена даже специална

награда, наречена на името на солунските братя Кирил и Методий. Спомням си как през 1989 г. трябваше упорито да търся по телефона един от лауреатите на тази награда за да пусна материал за него във вестника. Казваше се Рудолф Айцетмюлер и бе професор в Университета на Вюрцбург. Интервюто, което е показателно за високото равнище на отношенията ни бе поместено във в. „Работническо дело“ на 26 май 1989 г.:-

Но за културния обмен и приятелството между българите и немците в Западна Германия допринасяха не само бизнесмени, професори и крупни филантропи, а и съвсем обикновени хора, особено тези българи, които отдавна бяха пуснали корени в Германия, но продължаваха да милеят за родната стряха. По официални данни във ФРГ, в началото на 90-те години на миналия век, живееха постоянно около 20 хил. българи. Сред тях имаше всякакви – и образовани и необразовани и леви и десни, но повечето бяха патриоти, гледаха да помогнат на сънародниците си, ако са в състояние. Например в Бон имаше една лекарка д-р Аладжова, работеше в градската болница. Направи ми безплатно важни изследвания на гръбначния стълб, когато се бях почти схванал. Тя помагаше и на други българи, когато бе по силите ѝ.

Българите бяха създали в различни части на Западна Германия 8 културни общества, които се наричаха „приятелски кръгове“. Събираха се да отбележат различни тържествени дати, да обсъдят актуалните си проблеми или просто за да се видят. Когато поводът за срещата беше някаква важна дата от нашата история, ми се отдаваше повод да напиша за тези хора, което правех с особено удоволствие. Ето един пример. (в. „Дума“ 24.05.1990 г.):

„Елванген пази спомена за Методий

...Има едно неголямо градче между Щутгарт и Регенсбург, то се нарича Елванген, известно е почти на всички българи, които живеят във Федералната република. Не защото има някакъв панаир или голяма смесена българо-германска фирма, а защото там е прекарал три години от живота си един от двамата първоучители – Методий.

Според историческите сведения той е бил осъден през 870 г. от църковен съд в Регенсбург заради своята мисия в Моравия и заради използването на славянския език при религиозни служби. Три години Методий е прекарал заточен в манастир в Елванген. През това време той е продължил своите литературни занятия и е

оказал, както сочат летописите, благоприятно влияние върху културния живот на града. Не случайно и днес Елванген е един малък, но важен духовен мост между Изтока и Запада на нашия континент. През 1970 г. градските власти са поставили първата паметна плоча в чест на Методий. Тя изобразява съда в Регенсбург. По-късно е била поставена и втора – бронзова плоча. През 1081 г. по случай 1300-годишнината на България един площад в Елванген е наречен на името на Методий. Четири години по-късно по случай 1100-годишнината от смъртта на славянския апостол в една от градските старинни кули е открит параклис. Парите за това благородно начинание дават главният кмет на града, починалият вече Карел Вьор, и Васил Помазов, родом от Нова Загора. На 23 май 1987 г. параклисът е тържествено осветен от архиепископ Симеон, който представя Българската православна църква в Централна и Западна Европа.

Една от плочите, посветени на заточението на Св. Методий в манастира на Елванген

Тази година (б.а. -1990 г.) в Елванген ще бъде отбелязана 20-годишнината от откриването на първата паметна плоча. В събота, на 26 май, е предвидено отначало тържествено събрание в кметството. На него ще разкаже за делото на двамата славянски братя градският архивар д-р Еберт. След това ще има празнична служба в базиликата с участието на архиепископ Симеон. Както всяка година така и сега ще бъдат положени много венци пред паметните плочи.

Сред главните организатори на тържествата в Елванген отново е Българския приятелски кръг в Щутгарт. Негов председател е г-н Темелко Чакъров. Свързах се по телефона за да науча какво изпитва той тази година в навечерието на празника. Най-напред го помолих да разкаже за ръководената от него организация.

- Българският приятелски клуб в Щутгарт е продължител на студентското културно дружество „Яворов“, най-старото подобно българско дружество в Германия. То е основано от група студенти още през 1941 г. Когато са били млади са ходили много по екскурзии, пеели са в хор. И сега по възможност всяка седмица се събират заедно. Дружеството наброява около стотина души. Главната му задача е популяризирането на българската култура. Тъй като Елванген е в провинция Баден-Вюртенберг със столица Щутгарт, то дружеството е поело шефство над тези свети места.“

***

През онези години, за които разказвам, централно място в българо-германските връзки заемаше нашето посолство. С посланик Георги Евтимов имах няколко лични срещи. Едната бе в началото, когато пристигнах като ръководител на кореспондентския пункт на в. „Работническо дело“ в Бон. Така се именуваеше официално позицията ми и по кариерната стълбица на дипломатите се равняваше на ранг „съветник“ – третата по значение степен, след тази на посланика и на пълномощния министър. Другите срещи бяха около посещенията в западногерманската столица на шефа на БСП Александър Лилев, на председателя на парламента Николай Тодоров, на управителя на БНБ Тодор Вълчев и по още няколко други повода. Иначе по текущите си дела аз поддържах връзки основно с Андрей Караславов, който имаше ранг пълномощен министър, беше втори човек в посолството и отговаряше за политическите въпроси, с консула Илия Кръстелников, със съветника Симеон Николов. Семейството ми

дружеше също с Пирин и Стела Събеви, от консулския отдел, с тях играехме понякога белот. Пирин бе заместник консул, а съпругата му бе юристка. Поддържахме приятелски отношения и със съветника по културните въпроси Руско Русенов, за който казваха, че бил племенник на Милко Балев и с прекрасната му съпруга. Виждахме се семейно и с Борис Узунов и съпругата му. Аз се радвах, когато можех да общувам с колегите от МГИМО, които работеха в Бон, като Петър Дишлиев от търговско-икономическата служба или Огнян Чампоев, който по-късно стана посланик в Лаос и Камбоджа. Имаше обаче и неприятни изненади, свързани с политическите промени. Например когато в Бон се появи новоназначеният консул, няма да му споменавам името, аз много се зарадвах, тъй като той беше не само от МГИМО, но и от моя випуск. Поканих го веднага да ми дойде на гости. Жената приготви ядене, аз изстудих водката, но колегата от Москва така и не дойде. После научих, че бившият ни партиен секретар междувременно е станал важна клечка в синдиката „Подкрепа“ и като доверено лице на опозицията дошъл в Бон за да се бори със старите кадри – голям майтап.

Въобще моите отношения с хората от българското посолство минаха през три етапа. Първият бе от пристигането ми до 10 ноември 1989 г. През този етап имаше коректни, но по-скоро официални, отколкото дружески отношения. Малко се познавахме, а и знаехме, че има хора, които пишат доноси. За моята подозрителност допринасяше и фактът, че пристигането ми в Бон бе забавено с няколко месеца тъй като съветникът по печата в посолството бе „забравил“ да предаде акредитационното ми писмо в Службата на федералното правителство за пресата и информацията. За този „пропуск“ ми съобщи от западногерманското посолство в София та се наложи аз лично да изпратя ново акредитационно писмо директно от София в Бон.

Вторият етап в отношенията ми с хората от посолството бе от 10 ноември 1989 г. до идването на власт на правителството на Димитър Попов и появата на „опозиционерите“ в Бон. През този етап имаше някои признаци на повишена мнителност по мой адрес и даже на известна враждебност от страна на някои дипломати, но пък имаше и повече искреност в отношенията, защото „Работническо дело“, а по-късно и „Дума“ се възприемаха като защитници на БСП и който дружеше с мен рискуваше да си навлече омразата на кадровиците на „опозицията“. През този етап пролича

кой е истински приятел и кой е нагаждач. По едно време, когато един журналист в Мадрид беше „избрал свободата“ като Владо Костов навремето, даже решиха да ме проверят дали и аз не съм се изметнал. Евтимов ме покани на секретна оперативка в „специалната стая“ и там разказа за някакви оперативни действия или нещо подобно. Аз въобще не слушах, защото инсценировката беше твърде прозрачна. Навярно им бяха наредили да проверят всички кореспонденти покрай провала в Мадрид, инсценировката обаче въобще не ме ядоса, защото чувствах, че Евтимов и хората около него ми имаха доверие.

Третият етап бе от момента на пристигането на новия посланик Сталев до отпътуването ми от Бон. През този етап, бих казал, имаше хладни, но коректни отношения на официално ниво и топли отношения на приятелско ниво, с хората, с които се разбирах. А те не бяха малко и което е особено важно, дружбата ни от този етап издържа проверката на времето.

В посолството участвам в състезание по шиене на копчета. В момента вдявам иглата (1990 г.). С кафявият костюм е Андрей Караславов. До него с очилата е консултът Кръстелников.

Като става дума за приятелите от Бон няма как да не спомена и за моите колеги – кореспондентите на БТА и на София-прес. Людмил Митакиев работеше за БТА, съпругата му Катя Митакиева пък беше служителка на консулския отдел на посолството. Те имаха две чудесни деца, които бързо се сприятелиха с нашия син и ние прекарвахме много време заедно в сладък мухабет и похапвайки

каквото дал господ, ту у тях, ту у нас, докато децата си играеха наоколо. Кореспондентът на София-прес Чаньо Кьосев беше много ведър човек. Имаше млада и красива жена и също толкова красива дъщеричка. Той разправяше следната история. Пристигна в Бон, наели нов, частично обзаведен апартамент и започнали да го дообзавеждат, но за това, разбира се, трябва време. Минали около две седмици и една сутрин се звъни на входната врата. Чаньо отваря и какво да види - на площадката пред апартаментите двама симпатични полицаи в зелени униформи. Извиняват се учтиво и му връчват писмено предупреждение, че в еди-какъв си срок трябва да си сложи завеси на прозорците на апартаментите иначе ще бъде глобен. Обменили две три изречения и те му обяснили, че има някаква наредба, която изисква да се слагат пердетата на прозорците. Между другото споменали също, че е постъпила жалба по случая от съседите.

В двора на посолството - от дясната ми страна (аз съм този с мустаците) е Людмил Митакиев, от лявата – Чаньо Кьосев.

Бас държа, че доносът е бил от някоя застаряваща немкиня, която се е пукала от ревност, когато мъжът и е зяпал вечер прес прозореца красивата млада българка. Както и да е, но пердетата са важно нещо. В Москва имах един състудент, по-късно бе посланик в няколко държави, който, когато сядахме да се почерпим с бутилка водка, дръпваше пердето на прозореца на стаята в общежитието, промърморвайки – „Не знаеш кой е отсреща“.

Георги Евтимов изчезна от полезрението ни някъде в края на 1990 г. Аз като човек свързан само косвено с посолството, няхах информация какво конкретно се случваше там, но разбрах, че е бил отзован. Временно делата в посолството се поеха от втория човек Андрей Караславов. След това пристигна новият посланик Стоян Сталев. Това стана в средата на месец март 1991 г. вече при правителството на Димитър Попов. За новия посланик се знаеше само, че е син на известния юрист Живко Сталев, който през 1990 г. бе председател на Централната изборителна комисия за VII Велико Народно събрание. За тези избори ще стане дума по-нататък. Сталев бе консенсусна личност, дошъл бе за да стабилизира ситуацията в Бон. Така и стана. Той вършеше съвместно работата си, симпатизираше на опозицията, но не излизаше извън рамките на добрия тон и в отношенията си с хората, ангажирани с БСП, какъвто бях и аз като кореспондент на „Дума“. Интересен казус, който добре характеризира тези наши делови отношения, се разигра около публикацията във вестник „Ди Велт“ от 7 май 1991 г. Този вестник имаше силно отрицателна позиция по отношение на БСП и на правителството на Луканов и помести една статия, озаглавена „Пари на българската КП изпрани в Германия“. В статията се твърдеше за машинации на посолството ни по време на предишния посланик Евтимов. Източникът на вестника навярно бе от тогавашната опозиция в София. По този повод аз реших да действам директно и се свързах чрез секретарката с посланик Сталев. Помолих го за среща и той се съгласи, въпреки, че това можеше да се изтълкува лошо от фундаменталната опозиция у нас и от нейните ментори във ФРГ. Така се появи по-долу поместената публикация във в. „Дума“ от 10 май 1991 г.:

„Българското посолство в Бон няма информация за „пране“ на пари в Германия

...По повод на публикацията на в. „Ди Велт“ от 7 май със заглавие „Пари за Българската КП „изпрани“ в Германия?“ кореспондентът на „Дума“ разговаря с нашия посланик в Бон Стоян Сталев. Господин Сталев заяви, че единственото, което може да каже по въпроса е, че някои фирми, които са били българска собственост, са закупени от съответните български служители, като не е ясно на каква основа. Попитан дали може да посочи някакво конкретно име, той назова единствено фирмата „ХБВ

машинен импорт-експорт“, която се намира в Кьонгсвинтер, като добави, че е възможно всичко там да е станало на напълно легална основа. На въпроса дали има някакви сведения за връзка на тази ли на друга фирма в Германия с пари на БСП, той отговори: „Не, на мен не ми е известно.“. На следващият въпрос – дали има сведения, че предишният български посланик в Бон Георги Евтимов е замесен в подобно „пране“, посланик Сталев заяви, че няма информация за подобни връзки.

Кореспондентът на „Дума“ се свърза и с ръководителя на фирмата „ХБВ машинен импорт-експорт“ Атанас Вълков и го попита дали финансирането на неговата фирма има нещо общо с Българската социалистическа партия? „Финансирането на фирмата ми няма нищо общо с Българската комунистическа партия. Това е първо. И второ - създаването на фирмата не е станало даже и с пари на България“, отговори той. На въпроса дали е използван немски кредит, Вълков даде утвърдителен отговор. При желание данните могат да бъдат намерени във фирмата.

Що се отнася до останалите български смесени предприятия в Германия, то посолството няма никакви данни за отклонение на тяхната дейност от първоначално възложените им функции. Изчерпателни сведения по този въпрос могат да се получат при съответния референт в Министерството на външноикономическите връзки в София.“

Към текста на моята кореспонденция бе добавена следната бележка на редакцията: „От източници на Министерството на външните работи, пожелали да останат анонимни, научихме, че бившият български посланик в Бон Георги Евтимов е отзован от поста си поради пресрочване на дипломатическия му мандат, а не заради „пране“ на пари.“

Тази кореспонденция, според мен, имаше важно значение, защото с нея се поставяше под въпрос достоверността не на кой да е вестник, а на влиятелния десен вестник „Ди Велт“. Аз очаквах, че ще я поместят под главата на „Дума“, но я открих сбутана на третата вътрешна страница, горе в ъгъла, където обикновено поместват новините под рубриката „накратко“.

Както и да е. Да се върнем на нашето посолство в Бон или по-точно в Бад Годесберг, в красивия малък град край Рейн, превърнат по това време в предградие на постоянно разрастващата се бутикова западногерманска столица. Моята дейност на

кореспондент в Бон се преплиташе с дейността на нашите дипломати най-вече когато трябваше да се отразяват посещения на високопоставени български делегации, а такива, повярвайте ми, в Бон имаше непрекъснато. За някои от тези посещения вече стана дума, за други ще стане дума по-нататък, но тук ми се иска да разкажа за две взаимно свързани помежду си визити, които бяха изпъстрени с неочаквани обрати и донякъде с комични случки. Става дума за дълго подготвяното, но така и не състояло се, посещение във ФРГ на Стоян Овчаров и за помпозно организираното, но слабо протеклото посещение на неговият наследник Иван Пушкарков. И така да започнем с Овчаров. Неговата визита се очакваше наистина с голям интерес. Той бе не само министър на икономиката и планирането, но се считаше и за доверен човек на Тодор Живков по отношение на провеждането на икономическата реформа у нас, която целеше установяване на преки фирмени връзки между български стопански предприятия и фирми от ФРГ. Казано с други думи, предлагаше се на западногерманските фирми да извлекат допълнителни печалби от евтиния труд у нас. Това бе интересна идея и тя като цяло допадна на западногерманските бизнесмени. За това говори, например, писмото, което получих от фирма ASKO, собственик на хипермаркетите „МЕТРО“. Това стана в навечерието на посещението на Овчаров във ФРГ. В писмото се казваше, че съм поканен на 17 ноември 1989 г. в ресторант „Grillpfanne“ (*буквален превод – скара за грил*) в Саарбрюкен. Там щеше да се отбележи подписването на серия от важни документи за коопериране между ASKO и българските предприятия „Универсални магазини“ и „Промислени стоки“. По този начин се откриваше пътя за навлизане на западногерманската верига за търговия на дребно ASKO у нас. В писмото се изтъкваше, че с подобни крачки България проправя пътя за нови форми на сътрудничество със западни фирми, които имат значение и за останалите страни от Източна Европа. Напомням, писмото бе написано и изпратено преди 10 ноември 1989 г.! Имаше и други важни мероприятия, свързани с очакваната визита на министър Овчаров, тъй като тя ставаше в рамките на Дните на българската икономика във ФРГ, едно доста грандиозно мероприятие, планирано по време на визитата на Тодор Живков в Бон през 1987 г. За място на българо-западногерманския форум бе избрана столицата на Баден Вюртемберг – град Щутгарт. Изборът не бе случаен. В едно от предградията на Щутгарт се

намира централата на Даймлер Бенц, по това време най-голямата западногерманска фирма, с която също се очертаваха перспективи за коопериране на български фирми. След Щутгарт Дните на българската икономика трябваше да се пренесат в Мюнхен, където пък се предвиждаше в един от семинарите да се включи и баварският министър на икономиката и транспорта Аугуст Ланг.

Не беше му писано на Стоян Овчаров да дойде в Щутгарт и в Мюнхен. Подписването на сделките с ASKO трябваше да стане на 17 ноември, когато трябваше да започне и визитата на Овчаров, начело на делегацията ни за Дните на българската икономика. Един ден преди това, на 16 ноември 1989 г., Овчаров бе освободен от ръководните си длъжности в БКП, на следващия ден бе свален и от поста министър на икономиката и планирането, беше му анулиран даже мандата на депутат в Народното събрание. Естествено посещението му във ФРГ също пропадна. Питам се с какво точно този човек бе заслужил огромната омраза на новото ръководство на БСП? Веднага след като бе свален от всички постове, той стана и обект на полицейско разследване и през 1992 г., вече по време на правителството на СДС, бе обвинен, че е „един от главните виновници за икономическата катастрофа“, арестуваха го и покъсно го осъдиха на 9 години затвор, от които излежа обаче само три години и бе помилван от президента Желю Желев.

След провалената визита на Овчаров с интерес се очакваше идването в Германия на новата звезда на политическия ни небосклон – Иван Пушкарков. Той имаше титлата „министър на индустрията, търговията и услугите“. Посещението се състоя от 11 до 13 февруари 1991 г. Официално то трябваше да представи в Бон отварянето на нашата „либерална“ икономика към света и в случая към обединената германска държава. Всъщност целта бе да се моли германското правителство за кредити. От една страна се предвиждаха посещения във водещи германски фирми, в Съюза на Германската индустрия, Съюза на германските търговско-промишлени камари, от друга в програмата имаше включени срещи с министри, свързани с отпускането на кредити. В политическата част бяха предвидени две срещи. Най-напред с министъра на икономиката г-н Мьолеман, след това бе най-важната среща с вицеканцлера и министър на външните работи Ханс-Дитрих Геншер. Когато приключи първата среща, тази с Мьолеман, бе организиран разговор на Пушкарков с акредитираните журналисти, в който участвах и аз. По време на тази импровизирана

пресконференция нищо не подсказваше, че ще настъпи рязка промяна в програмата на Пушкиarov и ще отпадне втората, по-важната среща, тази с Геншер. Когато пресконференцията вече бе свършила и аз се бях прибрал и изпратил моята дописка в редакцията, където се казваше, че се е състояла и среща на Пушкиarov с Геншер, германският вицекандлер се бе отметнал от предварително съгласуваната програма и бе анулирал срещата си с госта от София. Не намерил време да чуе за новата ни „либерална“ икономика. Един доста рядък дипломатически прецедент. Аз научих за гафа чак на следващия ден. Това наложи след това „Дума“ да пусне кратко опровержение за срещата Пушкиarov-Геншер, което ме лиши от спокоен сън поне за една седмица.

Що се отнася до лелеяните кредити ще цитирам записката, изготвена за Пушкиarov от хората на посолството (цитирам със съкращения):

До г-н Иван Пушкиarov –
Министър на индустрията, търговията и услугите

...

От проведените на 7.2. т.г. предварителни срещи в Министерството на външните работи и в Министерството на икономиката на ФРГ се оформят следните очаквания и предложения от немска страна:

1. Счита се, че моментът е преломен за РБ (*б.а. – Република България, „преломен“ в случая е по-мек израз за „фатален“ поради практическия банкрут на българската държава*).
2. Германската страна няма достатъчна и точна информация за процесите у нас (*б.а. – да се разбира – „в София царя хаос“*).
3. Очаква се възможно най-конкретно излагане на проблемите, приоритетите, нуждите, потребностите на България, вкл. дори по отделни проекти. Германската страна очаква основните разговори и конкретни проблеми на икономическото сътрудничество да бъдат изложени в Министерството на икономиката, като разговорът с г-н Геншер (*б.а. – който всъщност не се състоя!*) се очаква да протече в по-общ информативен и политически план.
4. Намекнато бе посещението да не се свързва с никакви конкретно измерими очаквания от наша страна – например кредити и т.н.
5. Същевременно ясно бе подчертано, че решението на валутно-финансовите проблеми на РБ може да се търси

изключително по линия на многостранните международни икономически организации и групировки като МВФ (с приоритет), Групата на 24-те, ЕО и т.н.

6. Съдействие по отношение на съвместни строителни обекти в СССР е по-целесъобразно да се търси по линия на Министерството на икономиката в съответствие с компетенциите му в тази област (*б.а. – това пък е учтива форма на отказ от германска страна на екзотичната идея да строим обекти в СССР с пари на ФРГ*).
7. От МВНР бе реагирано твърде ревниво по повод на идеята за Ваше посещение (*б.а. – посещение на Пушкиarov*) в Министерството на икономическото сътрудничество, поради което оттеглихме предложението си... (*б.а. – това е министерството, което разпределя помощта на ФРГ за най-бедните страни, главно в Тропическа Африка. Очевидно сме се надявали да получим нещо от тези средства*).
8. Министерството на икономиката на ФРГ поема хотелските разходи за Вашата делегация...)

***

Първото ми служебно пътуване извън Бон с цел изготвяне на по-обширен репортаж, бе до град Трир на река Мозел. Запътих се натам по две причини: първо, за да се срещна със собственика и управителя на семейната фирма „Ромика“ г-н Бьорн Лем и второ, за да разкажа за родната къща на Карл Маркс и свързания с нея изследователски център на ГСДП.

Относно „Ромика“ идеята ми бе да дам един пример за успешно българо-германско икономическо сътрудничество. „Ромика“ имаше дългогодишно промишлено коопериране с нашето държавно предприятие „Младост“, благодарение на което в България се произвеждаха известните и много качествени западногермански маратонки. Тук е мястото да открия една скоба, че в бившите социалистически страни имаше дефицит за някои модни западни стоки като джинси, дамски ботуши, маратонки, съваеми чадъри, даже дъвка. Ние, в България, бяхме успели, на базата на лицензи, да организираме производството и то доста успешно, на някои от тези стоки, в това число на маратонките „Ромика“ и за това ни завиздаха в СССР и даже в ГДР. Когато съветски или източногермански туристи идваха в България, те се чудеха, че нашите младежи можеха да си позволят джинси и

спортни обувки българско производство със западно качество. Аз лично също с удоволствие носех маратонките „Ромика“, които по нищо не отстъпваха например на „Адидас“.

Мечтаните ни през 80-те години - маратонки „Ромика“.

В „Ромика“ имах много приятелски и съдържателен разговор с г-н Лем. Той като цяло бе оптимист за бъдещите отношения със СО „Младост“, но деликатно загатваше и за проблемите, свързани с последното икономическо преустройство у нас – предприятията ги пускаха сами по течението без да им дават спасителния пояс на вечното държавно субсидиране и не беше ясно кои от тях ще оцелеят. Кoresпонденцията ми „Ромика“ **сътрудничи с „Младост“** бе поместената във в. „Работническо дело“ на 8 април 1989 г. Ето текстът с известни съкращения:

„В индустриалния район на град Трир сградата на „Ромика“ си личи отдалече по красиво изписаното със сини и червена боя букви върху блестящата от белота фасада. Вече повече от 50 години това име се свързва с успеха на едно предприятие, основано и управлявано доскоро от Хелмут Лем, а сега под ръководството на неговия син Бьорн Лем. В четирите завода на „Ромика“ във ФРГ, Франция и Испания 2500 висококвалифицирани работници и специалисти годишно произвеждат около девет милиона чифта обувки.

„А какво е мястото на връзките с България в дейността на „Ромика“ е първият въпрос, който задавам на г-н Бьорн Лем. „С „Младост“ ние сравнително бързо установихме сферите на общите

интереси – започва той. – Първата крачка бе направена през 1982 г. със съвместното преоборудване и модернизация на завода „Спортпром“ в София... След модернизацията на завода на „Младост“ в Михайловград (*б.а. – сега град Монтана*), през миналата година е извършено и съвместно техническо пресъоръжаване на третото предприятие в Хасково. „Така ние значително разширихме палитрата от изделия, които се произвеждат в България с наша помощ – обобщава господин Лем... През тази година трите завода трябва да произведат с наша технология един милион чифта обувки“.

За юридическа основа на сътрудничеството между „Ромика“ и „Младост“ служи договор за предоставяне на „ноу-хау“ и лиценз. Помолвам Бьорн Лем да разясни конкретното съдържание на понятието „ноу-хау“ в случая. Става ясно, че тази част от договора включва както предаването от страна на „Ромика“ на българския партньор на цялата техническа документация, необходима за производството на обувки, така и на различни производствени указания, рецепти за смеските, от които се изготвят подметките, спецификация на различни суровини. Освен това в Трир са били обучени, специалисти на „Младост“, а в българските заводи за известно време са работили техни колеги от „Ромика“.

Сътрудничеството има своята седемгодишна история, опит, развитие. Докато в началото се е налагало „Ромика“ да доставя на българските заводи всички материали за производство на обувките, сега много от тях са заменени с български суровини, без да е променена технологията и да е пострадало качеството.

„Неотдавна ние получихме предложение от „Младост“ за участие в инвестиции в съвместното производство на обувки в България – сподели Бьорн Лем. – Това предложение ще бъде внимателно обсъдено и трябва да се конкретизира. Но отсега мога да кажа, че ние като цяло се отнасяме положително към него. Предполагаме, става дума и за това, че при новата фирмена организация на производство в България, производителите стават по-самостоятелни, т.е. получават повече права, но имат и по-сериозни задължения, тъй като трябва да търсят пътя към печалбата, в това число и в конвертируема валута. А да се осъществи износ на обувки във ФРГ, или в Западна Европа, съвсем не е лесна работа. Вярно е, че западногерманският пазар е обширен, но той е много оспорван. Наистина 90 на сто от продаваните във ФРГ обувки се внасят, но тук отдавна са се настанили традиционни

производители от Италия, Франция, а все повече си пробиват път и фирми от Португалия, Югославия, от редица азиатски държави. За да се излезе успешно на пазара на ФРГ, трябва бърза реакция на сезонните промени, голяма обновяемост на продукцията, и разбира се, задължително високо качество. А то може да се роди най-вече в конкуренцията, както на външния, така, преди всичко на вътрешния пазар, където се реализира обикновено основната част от продукцията...“

Основният извод, който си направих от този разговор в Трит бе, че без истински вътрешен пазар в България е трудно да се говори и за истинска конкуренция у нас, но даже и да има такъв пазар, то той ще е твърде малък за постигане на необходимата икономия от мащаба и съответно за необходимата международна конкурентоспособност. Значи ни трябва един много по-голям пазар, какъвто би могъл да стане само единният пазар в рамките на СИВ, но това беше непосилна задача при възникналите силни противоречия в тази организация в края на 80-те години. Такава беше уви печалната истина.

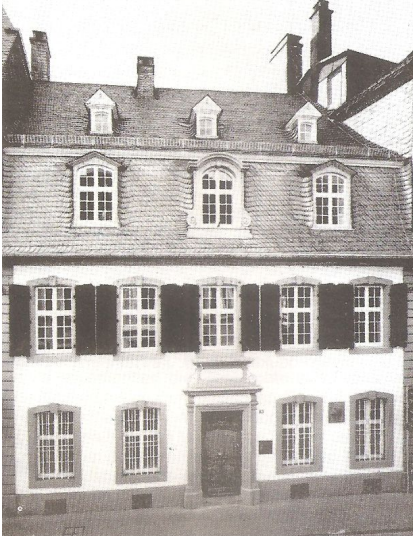

Какво стана с „Ромика“ след нашия разговор с г-н Лем? През 1994 г. икономическите резултати на семейното предприятие дотолкова се влошиха, че се наложи то да бъде продадено. Производството на обувки с марката „Ромика“ в Германия бе спряно, остана само производството в чешкия град Бърно. През 1999 г. това, което бе останало от предишната „Ромика“, бе поето от американския производител на обувки Injection Footwear, последваха нови перипетии докато се стигна до сегашното състояние на нещата – търговската марка „Ромика“ за Европа принадлежи на Дайхман, а в Трир има нещо което само напомня за славното минало – скромен отдел за маркетинг и музей за развитието на бившата семейна фирма. Що се отнася до СО „Младост“ то съдбата на това проспериращо някога стопанско обединение е забулена в мъгла, не успях да намеря никаква информация какво се е случило след приватизацията му, навярно го е сполетяло това, което сполетя доста други стопански предприятия от времето на социализма – ликвидация.

Та като заговорихме за ролята на конкуренцията и пазара не е трудно да се прехвърлим към следващата част от разказа ми за Трир, тази свързана с родната къща с музей на един от най-известните хора в света, автора на „Капитала“ – бащата на комунизма, прочутият Карл Маркс. Точно той е казал в

„Комунистическия манифест“, че никаква китайска стена не може да спре навлизането на по-конкурентните стоки и не може да устои на силите на пазара. Ако бяха го чели по-задълбочено марксистите от двадесети век нямаше да допуснат тази фатална грешка да въвеждат централизирана планова икономика с изкуствено ценообразуване. Няма как някакви измислени, назначени кой знае от кого комисии и комитети, да определят цените и кой какво ще произвежда, няма как шепа хора да изземат великата и всеобхватна ценова функция на пазара. Маркс е написал много за недъзите на капитализма и очевидно е бил прав за много неща, но забележете той не е написал нито ред за това как ще изглежда новото идеално общество.

Тази задача той е оставил на бъдещите поколения. Приятелят му Енгелс, който е разбирал много от история и право, но твърде малко от икономика, се е опитал донякъде да запълни празнината след смъртта на великия учител. Той си е паднал малко социалист-утопист и затова на мястото на пазара с лека ръка е инсталирал в новото общество някаква утопична система за разпределение на богатата, в тон със съчиненията на Шарл Фурие и други подобни „братя утописти“. От това е последвала една голяма грешка при практическото приложение на марксизма, а именно, че държавата може да замени пазара, че е възможен изкуствен социалистически „пазар“ без конкуренция. Вместо конкуренция бе въведено „социалистическото съревнование“, но разликата между двете неща е огромна – при конкуренцията има самостоятелни и независими икономически субекти, които работят за печалба за себе си, но развивайки производителните сили всъщност допринасят и за благоденствието на останалите, на обществото. Пазарната конкуренция е безмилостна борба, която движи напред технологиите и дава шанс на по-добрия. Да конкуренцията е жестока, но нима и самата природа не е жестока? При социалистическото съревнование нещата са привидни, и печалбата е привидна и фалита е фалшив. Това е така, защото собственикът е един и същи – държавата, ето защо отговорността на мениджърите в „съревноваващите се“ предприятия е много малка, стимулите за въвеждане на нови технологии също са ограничени. Имало ли е изход от тази задънена улица? Възможен ли е бил тогава, възможен ли е и днес, пазарен социализъм? Нека всеки сам си направи изводите.

Та относно родната къща на Маркс в Трир. Забравих да спомена, че освен музей към нея имаше и научен изследователски център (*виж илюстрацията по-долу*).

<p>Karl-Marx-Haus Trier</p> <p>Öffnungszeiten: Museum November bis März: Di–So 10–13 und 15–18 Uhr, Mo 15–18 Uhr April bis Oktober: Di–So 10–18 Uhr, Mo 13–18 Uhr</p>	 <p>Friedrich-Ebert-Stiftung Karl-Marx-Haus</p> <p>Museum Brückenstraße 10 Studienzentrum Johannisstraße 28 5500 Trier · Telefon (0651) 43011</p> <p><small>Copyright by Karl-Marx-Haus D-5500 Trier, Brückenstraße 10. Design: HP Schall, BDG. Foto: Thomassin. Porträt Karl Marx: Heinrich Scheu 1891. Druck: Neu GmbH, Trier. Alle Rechte vorbehalten; Nachdruck – auch auszugsweise – nur mit Genehmigung des Karl-Marx-Hauses. Printed in Germany 1986</small></p>
---	--

Подтикнат от различни публикации и политически прояви във ФРГ, свързани с марксизма, аз се захванах през 1990 г. да напиша материал не само за родната му къща, но и въобще за мястото на Карл Маркс в тогавашния обществен живот на Федералната република. Материалът остана недовършен. Ето какво бях успял да сътворя:

„Замислих този материал за Маркс още когато за първи път отидох в родния му град Трир. Трябва да призная, че там отидох по друг повод, за да се срещна със собственика на фирмата „Ромика“ и да напиша за сътрудничеството ѝ с нашето предприятие „Младост“. Но разбира се не можех да пропусна случая да посетя и родната къща на Маркс, която бях виждал по филмите и за която бях чел.

Отидох в градското туристическо бюро, което е в самия център на града до „Порта Нигра“ – останка от римска крепостна стена на главния изход на някогашния древноримски град. В бюрото взех план на града и тръгнах да търся „Брюкенщрасе“ №10 – познатият адрес от телевизионния сериал „Младият Маркс“.

Самият Трир прилича много на други подобни градове по течението на реките Рейн-Майн-Мозел - тесни улички в централната стара част на града, двуетажни и триетажни къщи от XVIII или XIX век, всичките прясно боядисани в свежи, приятни тонове и разбира се навсякъде всичко чисто като току що измито – и стъклата на прозорците, и витрините на магазините и даже тротоарите. Както в Кобленц, разположен там където Мозел се влива в Рейн, или в Бон и Кьолн, така и в Трир над къщите и над площадите, над хората и колите стърчат повелително забитите в небето островърхи покриви на готическите катедрали. Приказният свят на рицарите, нибелунгите, на Лорелай се е стаил в тъмните ъгли на средновековните сгради, в криптите, където в каменните ковчези се пазят останките на светци и кардинали. Тази част на Германия безспорно е твърдина на католицизма, чийто световноизвестен символ си остава Кьолнската катедрала.

И в Трир кръстовете са повече от гръмоотводите. Но раздвижения, непослушен барок прозира отвсякъде и като солна киселина разяжда средновековната схоластика за да покаже още веднъж че Трир все пак не е Кобленц или Кьолн, че тук духът се подчинява не само на категоричния императив на Кант, но и на един човешки, малко палав земен императив, чиято най-крайна оценка е римският израз „истината е във виното“, в случая навярно в местния искрящ „Ризлинг“.

Още като се пътува към Трир по аутобана окото ти се радва не само на красивите гледки по реката, но и на лозята по хълмовете. Редовете на лозите са прави, разстоянията между тях навсякъде еднакви и независимо какъв е наклонът на хълмовете, всички площи са изцяло обработени. Мозелското вино е бяло, малко сладнее. То е много пивко и сравнително евтино, за разлика например от тежките рейнски вина. Та това палаво вино и римският израз „in vino veritas“ са вълнували сърцата на гражданите на Трир и са карали да розовеят бузите им и преди двеста години, когато тук е живеел младият Маркс.

Виното се е пиело и се пие и днес в безброй кръчми и кръчмички из целия град. В Трир, както и въобще в Германия,

кръчмите сами по себе си са важна институция. Те са произведение на изкуството, средище на обществения живот, може да се каже даже медицински учреждения, понеже лекуват душата. С изрисувани стени, със стъклописи, отрупани с всевъзможни сувенири и ловни доспехи, с една неподражаема атмосфера, напомняща за Фауст, те карат човек да повярва и в бога и в дявола и да очаква някъде от зад ъгъла внезапно да се появи като черен пудел самият Мефистофел и да предложи малка сделка - безкрайни плътски наслаждения срещу душата ти. В кръчмите на Трир господар е виното, а не бирата, както е например в Бавария и в повечето останали части на Германия. По това тук си личи френското влияние. То не се ограничава обаче само до виното. Френското влияние направо витае във въздуха, възбужда фантазията и променя манталитета на хората. Както барокът на бюргерските къщи омекотява жестоката симетрия на готиката, така и привнесеният френски духовен полъх омекотява строгите германски нрави. Преди двеста години, по времето на Маркс, френското влияние е имало и доста сериозно политическо отражение в тази част на Германия. Тук са били популярни пламенните идеи не само на Русо, но и на Робеспьер и девизът „Свобода, равенство, братство!“ се е допълвал от мечтата за великата нация на Марат и от смелият за времето си космополитизъм на Бабьоф.

Всъщност Трир никога не е бил напълно немски град. Не само неговото гранично положение го е правело космополитен. Тук и етническият състав на населението винаги е бил много пъстр и религиозните свободи по-големи и толерантността към чуждото по-смела, отколкото в сърцевината на Германия. И сега, когато се разхождаш из Трир, можеш да чуеш пъстра смес от езици, Градът е много посещаван от французи, от холандци и фламандци, въобще от хора, дошли от всички краища на планетата. Могат да се срещнат френски и американски войници, цели класове от немски и френски училища, безброй японци, снимащи всяка тухла наоколо. Тези хора идват в Трир заради готиката и заради барока, те обичат и пивкото мозелско вино и прекрасната долина на Мозел, но има и нещо друго, което ги привлича, това е една скромна къща на улица „Брюкенщрасе“ №10, където на 5 май 1818 г. се е появил на бял свят Карл Маркс - третото дете на адвокатата Хайнрих (покръстен евреин) и майката Хенриета от средно заможно бюргерско семейство.

Къщата е двуетажна, с допълнителен тавански етаж, построена е през 1727 г. в типичния за онова време бюргерски стил. Макар да е родна къща на Карл Маркс тя всъщност никога не е принадлежала на семейство Маркс. Била е наета от Хайнрих Маркс на 1 април 1818 г., месец и нещо преди да се роди Карл. Бебето Карл прекарва в тази къща само около година и половина, защото през октомври 1819 г. татко Хайнрих се напруга и купува собствен дом за семейството – едно още по-скромно жилище на ул. „Симеонщрасе“. Тук Маркс живее доста по-дълго, прекарва детските и ученическите си години, та чак до зрелостните изпити. Ето защо е малко несправедливо, че тази къща на „Симеонщрасе“, която е била всъщност истинската обител на семейство Маркс, днес е напълно забравена за сметка на къщата на „Брюкенщрасе“, но какво да се прави и при къщите, както и при хората, е важен единствено официалният им статус.

Преди да се превърне в музей родната къща на Карл Маркс на „Брюкенщрасе“ е преживяла много перипетии. Дълги години след като семейство Маркс се е било изнесло от там, никой не е проявявал какъвто и да е специален интерес към тази обикновена трирска къща. Чак през 1904 г. печатарят и запален социалдемократ, Фридрих Шнетер установява, че сградата на Брюкенщрасе“ № 10 всъщност не е една обикновена къща, а е родната къща на Карл Маркс, който вече широко се е тачел в Германия като един от основателите на германската социалдемократия. Шнетер направил това свое откритие съвсем случайно като попаднал на стара обява, свързана с къщата, поместена в местния вестник и споменаваща бащата на Маркс. Минават още цели 24 години, през които се събират доброволни пожертвования в специален фонд, и най-сетне на 13 април 1928 г. къщата е купена от акционерно дружество „Концентрацион“. Това е фирма, управляваща по онова време, цялата, доста значителна, собственост на Социалдемократическата партия на Германия. Трябва да се отбележи, че 1928 г. е специална година в историята на Ваймарската република. След изборите през м. май от власт пада дясно-центристкото правителство на един друг Маркс, райхсканцлера от Партията на центъра Вилхелм Маркс. Социалдемократите, които са били в опозиция до тогава, подобряват значително позициите си в Райхстага и отново получават шанса да управляват. В същото време увеличават парламентарните си мандати и комунистите, другата голяма марксистка партия в Германия. През 1928 г., в края на периода на

икономическа стабилизация (1924-1928 г.), влиянието на социалдемократите в Германия е в зенита си. Възможно е било даже създаването на Червен фронт на левите сили, нещо, което малко по-късно се случва във Франция и в скандинавските държави, но социалдемократите предпочитат да съставят „голяма коалиция“, допусайки в управлението на страната отново да имат превъзходство десните партии. От този момент нататък противопоставянето между социалдемократи и комунисти крайно се изостря и това прави по-лесно засилването на хитлеристите. Впрочем на изборите през 1928 г. партията на Хитлер получава само 2,6 процента от гласовете и никой не ѝ обръща сериозно внимание. Но, както се казва, когато двама се карат – трети печели. На следващите избори през 1930 г. националсоциалистите вече получават цели 18,25 процента от гласовете и стават втора партия след социалдемократите. Историките са на мнение, че формирането през 1928 г. на неудачната коалиция на ГСДП с десните партии, е дало старт на възхода на Хитлер.

Междувременно новопридобитата от социалдемократите родна къща на Маркс е трябвало сериозно да се ремонтира и преустрои за да отвори врати като музей. През тези 110 години, между 1818 и 1928 г., тя е била използвана не само за живеене, но и като работилница и за търговски нужди. За преустройството ГСДП отпуска на трирския архитект Густав Касел цели 200 хиляди райхсмарки. Реставрацията продължава няколко години. Предвидено било музеят да бъде тържествено открит на рождения ден на Карл Маркс – на 5 май 1931 г. Той е трябвало да се превърне в „Дом на работническото движение“, като съчетава функциите на музей с тези на международен изследователски център по марксизъм. Може би това е щяло да разведри обстановката в лагера на германските марксисти? Но на музея не му е било писано да заработи. Градските власти на Трир, където по това време социалдемократите продължават да са водеща сила, се изплашва да не провокира с откриването на новия марксистки център засилващите се местни нацисти и откриването на музея е отложено за „по-добри времена“. Такива обаче не настъпват скоро...

На 30 януари 1933 г. райхспрезидентът Паул фон Хинденбург решава да „умиротвори немския народ“ като повери пазенето на стадото не на кого да е, а на самия главатар на глутницата вълци и назначава за райхсканцлер Адолф Хитлер. В Берлин малко по-късно е подпален Райхстага. За пожара са

обвинени комунистите, но покрай тях започват масово да арестуват и социалдемократите. Нацистите не са си правили труда да навлиза навътре в разновидностите на марксизма, просто са решили, че трябва да свършат веднъж и завинаги с всичко марксистко. В Трир като повод за началото на антимарксистките погроми се използва едно мирно събрание на социалдемократите в родната къща на Маркс, проведено на 3 март 1933 г. То е обявено от местните нацисти за „недопустима провокация“ и щурмоваците окупира сградата. Документите, книгите, даже покъщнината, която е напомняла за семейство Маркс, всичко е изгорено. На основата на Закона за конфискацията на собствеността на противонародните и противодържавните институции, родната къща на Карл Маркс е конфискувана и превърната в редакция с печатница на местния хитлеристки вестник „Националблат“. Така, че откриването на къщата-музей се отлага чак за след края на Втората световна война. Най-сетне това става факт на 5 май 1947 г., а от 1968 г. къщата-музей и научният център към нея, са неразделна част от фондация „Фридрих Еберт“.

В началото на лятото на 1989 г. написах писмо в научния център към къщата-музей, с което молах за повече информация относно неговата дейност. Получих обширен отговор на 2 юли, подписан от Хериберт Ламберт, водещ специалист в центъра. Той пишеше, че техният институт в момента е в много оживени научни контакти с Институтите за Марксизъм-Ленинизъм в Източен Берлин и в Москва във връзка с новото издание на пълните събрани съчинения на Маркс и Енгелс. В ход е обмен на ценни ръкописи, снимки, писма и други документи, както и взаимно предоставяне на достъп до архиви, активен обмен на визити на специалисти. Представители на научния център в Трир са канени на заседания на редколегията в Източен Берлин и в Москва, участват в обсъждания и конференции, посветени на отделни токове от изданието.

Подобни оживени контакти центърът в Трир поддържа и с институти, изучаващи Маркс и Енгелс в други източноевропейски страни. Например през 1983 г. Институтът за превод и издаване на трудовете на Маркс и Енгелс, намиращ се в Пекин, е организиран двумесечна изложба в залите на центъра в Трир под надслов „Разпространение на трудовете на Маркс и Енгелс в Китай“. Що се отнася до връзките с България, то центърът поддържа добри контакти с Института за история на БКП при ЦК на БКП, с университетската библиотека на Софийския университет „Климент

Охридски“, Историческия институт на БАН, Висшия институт за народно стопанство във Варна. Осъществява се взаимно полезен обмен на периодика и монографии, свързани с Маркс, Енгелс и тяхното учение. Във връзка с международния конгрес за сто годишнината от смъртта на Маркс, организиран от Фондация „Фридрих Еберт“, в Трир са гостували проф. д-р Никола Аврейски и д-р Дамянова от Института за история на БКП. Министърът на външните работи на България Петър Младенов също е посетил къщата-музей и научния център към нея.

По-късно разговарях лично с г-н Ламберт. Това стана в сградата на научния център на ул. „Йоханисспрасе“ № 28, в непосредствена близост до родната къща на Маркс. Помолих го да ми разкаже още нещо за дейността на центъра. Оказа се, че той съществува от 1981 г. Хората там се занимават основно с две неща – издирват, събират и съхраняват оригинали на произведенията на Маркс и Енгелс, други печатни произведения и документи, свързани с техния живот и дейност. На базата на тези артефакти се подготвят публикации за жизнения и творческия път на тези двама велики немци. Вторият вид дейност е поддържане на широка мрежа от международни връзки и наблюдение на съвременното разпространение на марксизма по света. Ето някои данни относно това второ направление в дейността на центъра: на конгреса през 1983 г. във връзка със 100 годишнината от смъртта на Маркс, който е бил под надслов „Карл Маркс в Африка, Азия и Латинска Америка“, в Трир са пристигнали представители на над 100 марксистки организации от всички континенти. От разказаното ставаше ясно, че макар в отношенията между Бон и столиците на социалистическите държави в идеологическо отношение да лъхаше смразяващ хлад, което бе нормално за „студената война“, то в отношенията на този център с цяла дузина научни звена по марксизъм-ленинизъм в СССР, Чехословакия, Полша, България, в други източноевропейски страни и даже в КНР и Куба, цареше една съвсем топла атмосфера на колегиалност и сътрудничество. В Трир наистина знаеха много за марксистите по света и се стремяха да научат още повече. Относно проникването на марксизма в България от г-н Ламберт научих например, че в къщата-музей в Трир имат писмо на Фридрих Енгелс до социалдемократи в Севлиево от 9 юни 1983 г. както и групова снимка на участници в марксистки кръжок в Сливен от 1898 г., както и факсимиле от първия брой на

издаваното през 80-те години на XIX в. в Севлиево списание „Социалдемократ“.

В края на лятото на 1989 г. мастити западни идеолози и политици се захванаха с едно позабравено занятие – да погребват марксизма. Този път – окончателно! Ще спомена само най-впечатляващите изяви в това отношение. На 4 и 11 август авторитетният седмичник „Ди Цайт“ помести в два броя обширен материал не от кой да е а от самия лорд Дарендорф. Пълното му име е Ралф Густав барон Дарендорф. Той е известен с това, че още през 50-те години на XX век заяви за края на марксизма и за неминуемият възход на западната демокрация, която залага на интеграцията и консенсуса. Сега Дарендорф отива още по-далеч, като заявява, че марксизмът вече е мъртъв, че напълно и завинаги е загубил своето влияние. Обосновката – кризата настъпила в източноевропейските социалистически страни. Прочетох внимателно обширния материал, заемащ цели две страници в два поредни броя на вестника и за съжаление не открих нищо оригинално. Повтаряха се до болка познатите клишета, свързани с недостатъците на централизираното планиране, бюрокрацията, потискането на инициативата в социалистическите страни. Но защо кризата на сегашния източноевропейски модел на марксизъм означава въобще край на марксизма не ставаше ясно. Това е все едно през 16-век някой да обяви, че кризата на римокатолическия модел на организация на християнската църква означава край на християнството.

Като стана дума за християнството не може да не се спомене и за другия виден пророк, който оповести края на марксизма, небезизвестният във Федералната република д-р Норберт Блюм. „Маркс е мъртъв, Христос е жив!“ – каза той просто и ясно при посещението си във Варшава. Той изрече това заклинание пред десетки камери и под залп от фотографски светкавици непосредствено след католическа меса, в която участва заедно с вожда на „Солидарност“ Лех Валенса. „Маркс е мъртъв, Христос е жив!“ – каза д-р Блюм и баста! Досега не съм прочел някой да оспори това негово твърдение. Причините може да са две. Или всички са съгласни с него или сериозните хора разбират, че е под достойнството им да спорят с такава особа като Норберт Блюм. Кой е всъщност доктор Блюм? Може би той е някакъв гений, публикувал десетки философски трудове, човек от ранга на Маркс, Хегел, Ницше?

В „Народния наръчник 1988 г.“ за състава на Федералното правителство за Норберт Блюм се казва, че е роден през 1935 г. в град Рюселхайм край Франкфурт на Майн, женен е, има три деца. В юношеските си години е бил скаут, завършил е народно училище. След това е работил като чирак-шлосер, по-късно се издига до майстор-шлосер. Проявява пролетарски характер и продължава образованието си във вечерна гимназия. След като, макар и с известно закъснение, взима диплома за средно образование, успява, благодарение на скаутската си дейност, да получи стипендия и даже да следва в университета в Бон. В биографията му пише, че в течение на 6 години е изучавал философия, германистика, история, теология (малко по-дълго от нормалното следване, да се надяваме, че не е защото са го късали често на изпитите). Накрая завършва и о чудо – получава отново стипендия и вече е докторант. Накрая става даже доктор по философия, сякаш за да докаже тезата, че от всеки шлосер може да стане философ, стига да попадне при добри другари. Въпреки дипломите си в Бон Блюм бе обаче често обект на шеги от страна на медиите заради „бисерите“, които ръсеше по телевизията и в пресата. На него принадлежат, например, следните „крилати фрази“: „Ако смисълът на живота се състоеше в работата, то тогава излиза, че инвалидите, възрастните и децата няма за какво да живеят“ или „Това, което се консумира не може да се инвестира, консумация без инвестиция е чиста загуба“. Съдете сами за коефициента на интелигентност на доктора по философия.

Въпреки скромните си интелектуални изяви д-р Блюм обаче е много ценен кадър в партията си – Християндемократическия съюз. Причините са две – първата е, че като човек, произлязъл от народа, Блюм осигурява на ХДС социално алиби, особено когато трябва да се водят спорове със социалдемократите. Втората причина е трудолюбието на Блюм. Не може да се отрече, че този човек се старее, както се казва, влага всичко от себе си за да компенсира недостига на възможности и като цяло се представя добре пред електората.

За илюстрация на казаното ще разкажа личните си впечатления от един епизод с участието на д-р Блюм, който наблюдавах в парка „Райнауе“ между Бон и Бад Годесберг. Беше 3 септември 1989 г., покрай Рейн бяха разпънати разноцветни палатки на различни партии и организации, на отделни провинциални правителства и на важни федерални министерства и ведомства. Отбелязваше се деня на приемането на Основния закон

на ФРГ, т.е. на западногерманската конституция. За беда през целия ден валеше ситен есенен дъжд, проникващ чак до костите. В парка беше неопишима кал, но ентузиаста, дошли да видят зрелището все пак имаше. Те се криеха под чадърите и притичваха от шатра на шатра. Когато аз отидох да видя мероприятиято беше надвечер и в парка бе не само мокро, кално, но и доста студено. В шатрите имаше само по няколко дежурни смелчаци за да раздават на оскъдните зяпачи пропагандна литература, като привличаха семействата с малки деца най-вече с балоните, оцветени в цветовете на отделните партии. Една от палатките беше особено силно осветена и на там се отправяха повече хора. Реших да видя какво привлича вниманието на публиката. Оказа се, че това е палатката на Съюза на прокудените, организация добре позната във ФРГ, но непозната за хората извън Федералната република. Официално във ФРГ Съюзът на прокудените е признат като представител на „прокудените от родината“ немци от Померания и Силезия в Полша, Судет в Чехословакия (*б.а – сега Чехия*), Източна Прусия в СССР (*б.а. сега Калининградска област в Руската федерация*) и т.н. Та в палатката на Съюза на прокудените седеше народният човек Норберт Блюм и раздаваше автографи, страшно прилежно, въпреки дъжда и настъпващия мрак и студ. Беше по костюм и явно му беше студено, но се усмихваше на всички и упорито си вършеше работата. Усмихна се и на мен, когато му дадох да подпише една от брошурите, натрупани на масата в палатката.

Защо г-н Блюм бе именно в палатката на „прокудените“ и то точно на 3 септември 1989 г.? Поради две причини – заради станалата отново актуална тема за преселниците, но този път за преселниците, или по-точно за бежанците от ГДР, и втората – поради приближаващите избори за Бундестаг. Християндемократите се стремяха да използват потока от граждани на ГДР, прииждащи във Федералната република по най-различни маршрути, за да ударят не само по Източен Берлин, но и по своите вътрешни съперници – социалдемократите. Тезата беше, че провалът на ГДР е и провал на марксистите и тъй като социалдемократите също са марксисти, то те значи също са от губещите. Така че „Маркс е мъртъв, Христос е жив!“ работеше като лозунг не само във външнополитически план срещу остатъците на социалистическата система, но и във вътрешнополитически план, срещу левите партии и това личеше и от брошурата за „прокудените“, с подписа на Блюм. Никой обаче не задаваше простия въпрос защо шведите не бягат от

Швеция или датчаните от Дания, след като в тези две скандинавски страни десетилетия наред управляват социалдемократи, които също като ГСДП са свързани с Маркс в своята история? Познат прием – кризата на социализма в Източна Европа се представяше като криза на социализма въобще.

Ето и още няколко факта по темата. Наскоро прочетох в излизания в Бон в. „Генерал-Анцайгер“, че на търг за ръкописи е било предложено писмо на Карл Маркс с начална цена от 60 000 марки и при наддаването се е стигнало до крайна цена от 280 000 марки! Това е за едно писмо на Маркс. За сравнение ще отбележа, че апартамента, в който живея под наем на ул. „Кьонигщрасе“ в Бон е горе долу с такава цена. Не вярвам този, който е купил писмото да е бил луд, обратното, навярно е добър инвеститор и се надява в бъдеще да получи за него още повече пари.

Друго съобщение, пак в „Генерал-Анцайгер“ от Еберхард Гокел от бонския Дом на изкуствата (кюнстлерхаус). Той съобщава, че след продължителни търсения му се е отдало да установи двете квартири, където Карл Маркс е живял в Бон, първият път, когато е следвал два семестъра в бонския университет (1835 г.) и втория път, когато започва работа в кьолнския вестник „Райнише цайтунг“. Сегашните адреси на тези две квартири са: „Йозефщрасе“ №31 и „Щокенщрасе“ №12. Във връзка с 2000 годишния юбилей на град Бон Домът на изкуствата е изработил паметна плоча, която да бъде поставена на „Щокенщрасе“ №12. На плочата е отбелязано времето, когато Маркс е живял там, и има барелеф с образа на младия Маркс (*б.а. – паметната плоча си е на мястото и досега*).

Но това са само външни белези, които говорят, че Маркс е жив и даже, че го почитат в страната, където се е родил и е прекарал младежките си години. Има обаче много по-важни симптоми за актуалността на Маркс въпреки кризата на марксизма в Източна Европа. Ще започна от големите чествания по случай 200 годишнината от френската революция. Те обхванаха не само Франция, но и цяла Западна Европа, особено тази част от Германия, която граничи с Франция. Много статии се изписаха по повод на революцията в западногерманските вестници и списания, безчет телевизионни предавания и репортажи бяха посветени на това важно събитие. Запомнил съм едно предаване по обществената телевизия „ЦДФ“. Коментаторът, минат не минат две-три минути, споменаваше името на Карл Маркс. Това правеше и когато говореше за трите съсловия във френското общество, и когато

описваше възхода и падението на якобинците, и когато разказваше за революционните войни. И в това нямаше нищо чудно. До Маркс историята е била низ от сватби на короновани величия, безсмислени войни и също толкова безсмислени договори за подялба на територии. Но механизмът на движението на историята е липсвал. Трябваше да се появят думите „битието определя съзнанието“, да се каже, че индивидуалното съзнание е съвкупност и пресечна точка на обществените отношения, че никакви оръжия на критиката не могат да заменят критиката на оръжията за да започнат историците най-сетне да се ориентират като с компас в лабиринта от събития.

Продължавам с примерите. Д-р Улрих Именга (Ulrich Immenga) не е случаен човек, носител е на Федералния кръст за заслуги – най-високият орден във ФРГ, професор е по право и автор на един куп трудове, посветени на конкуренцията и на борбата с монополите. В един от най-реномираните западногермански университети, този в Гьотинген, той преподава търговско и гражданско право. Проф. Именга, както и подобава на професор от Гьотинген, е човек с утвърдени възгледи. През 1979 г. той бе избран за член на Антимонополната комисия на ФРГ. Това е институцията, която трябва да е независима от правителството и да дава препоръки на министъра на икономиката относно предстоящи сливания на големи фирми, затова дали има опасност сливането да доведе до възникване на монополно образование и по този начин да застраши пазарната конкуренция. Благодарение на своите заслуги през 1986 г. проф. Именга бе повишен и стана председател на споменатата комисия.

Точно по това време започна да се мъти най-голямата в историята на ФРГ „слонска сватба“ – така наричат сливанията между водещите концерни. Гигантът „Даймлер Бенц“ се беше накарал да погълне друг водещ машиностроителен концерн, големият производител на военна техника „Месершмит-Бьолков-Блюм“. Работата беше почти „опечена“. Борсите тръпнеха в очакване. Службата по картелите бе дала своята благословия и оставаше министърът на икономиката Хелмут Хаусман, който между впрочем твърдо защитаваше сделката, да подпише съответния документ. Само, че за това оставаше една последна подробност - мнението на Антимонополната комисия, оглавявана от проф. Именга. Комисията заяви, че ще даде на министъра своя доклад през м. август 1989 г. и изтъкна някои предварителни резерви по сделката. Тогава започна масирана обработка на

общественото мнение в полза на сливането. Журналист от либералното списание „Дер Шпигел“ взе интервю от проф. Именга и използва този факт за да подложи на критика „несговорчивостта“ на професора, поставяща под въпрос не какво да е, а „германската отбранителна способност“! Професорът обаче не остана длъжен и направи на пух и прах цялата защита на „слонската сватба“. Той аргументирано разкри отрицателните последици, които ще има за германската икономика едно подобно сливане на водещи концерни. Отиде и по-нататък като отбеляза, че от подобна концентрация на сила в ръцете на един концерн ще пострада не само пазарът, но и цялостния обществен климат във Федералната република. Забележителна е реакцията на „Шпигел“, те не намират с какво да отговорят на аргументите, освен с обвинението, че Именга е...марксист. „Вие описвате тенденцията към все по-голяма концентрация също както Карл Маркс, който казва, че тя води към саморазрушаване на капитализма и към обобществяване на собствеността!“ – е критиката, отправена към Именга. Поразителен факт – излезе, че не само проф. Именга, за него това е понятно, но и журналистът от „Дер Шпигел“, бяха напълно наясно с това, което е написал Маркс по повод на централизацията и концентрацията на капитала като обективен закон при капитализма. Възниква въпросът, къде журналистът от „Шпигел“ бе получил тази подготовка относно марксизма, дали пък не бе слушал курс лекции по търговско право в Гьотинген?

Що се отнася до „слонската сватба“ между „Даймлер-Бенц“ и „Месершмит-Бьолков-Блюм“, то проф. Именга не успя да попречи. Тя се състоя въпреки отрицателното становище на Антимонополната комисия. Всичко стана мирно и тихо, като сред джентълмени. Натрапчиво любопитната западногерманска преса в този случай се направи на „ни лук ял, ни лук мирисал“. Времето за приключване на аферата бе избрано много удачно – м. септември 1989 г., когато се разрастваше проблемът около бежанците от ГДР. Почти незабелязано и без коментари в медиите, остана и съобщението, че проф. Именга си е подал оставката от поста председател на Антимонополната комисия.

И още един пример – спорът между Зуси Мьобек (Susi Möbbeck) и Оскар Лафонтен относно въвеждането във ФРГ на 35-часова работна седмица. Зуси Мьобек е председателка на организацията „Млад социалист“. Тя е на двадесет и четири години. Ръководи от една година този младежки резерв на

социалдемократите. Наричат ги „Юзос“. Оскар Лафонтен е зам. председател на ГСДП. През април 1989 г. в град Оснабрюк се проведе конгрес на „Младите социалисти“. Както винаги на такива конгреси, така и сега, бе предвидено голяма реч да произнесе някой от най-изтъкнатите социалдемократически водачи. В Оснабрюк това трябваше да стори най-младият и най-харизматичният, носителят на надеждата в ГСДП, бъдещият кандидат за канцлер, председателят на комисията на партията за изработване на новата програма, разбира се – Оскар Лафонтен. Така, че дискусиата се очертаваше да е интересна – от едната страна пламенната и непокорна Зуси, от другата – любимецът на партията Оскар.

Лафонтен говори дълго и страстно. Когато свърши имаше овации, но се чуха и дюдюкания, тропания, признаци за недоволство. По-късно, когато се приемаха резолюциите на конгреса стана ясно, че връх е взел не зам. председателят на партията, а т. нар. марксистка група в Юзос начело с младата Зуси Мьобек. Обичаният и уважаван от всички Оскар Лафонтен бе срещнал отпор именно по главния спорен въпрос за прехода към 35-часова работна седмица. Тезата на Лафонтен бе, че исканото от профсъюзите съкращаване на работната седмица може да стане само с едновременно съкращаване на работната заплата иначе ще настъпи увеличение на безработицата. Лафонтен обясняваше своята теза по следния начин: ако се намали рязко работното време при запазване на трудовите доходи, то работодателите ще предпочетат да внесат в производството повече машини, вместо да назначат нови работници, в същото време поради порасналите издръжки на производството ще падне международната конкурентоспособност на германските изделия и резултатът в крайна сметка ще е съкращаване на производството и увеличаване на безработицата. Работодателите няма да загубят от това особено, тъй като ще пренесат производството в страни с по-ниски трудови разходи за да запазят капиталовата си рентабилност.

Любопитното е, че макар Лафонтен да отричаше своята принадлежност към марксисткото крило в ГСДП, на практика той използваше в анализите си доста марксистки категории и тези. Но Зуси Мьобек не му стана длъжна. Тя отговори на Оскар, че съгласно статистиката във Федералната република от началото на 80-те години се наблюдава безпрецедентен ръст на производителността на труда, т.е. един час труд на един работник създава все повече добавена стойност. Въпросът е обаче в разпределянето на тази

добавена стойност. Статистиката сочеше, че за периода 1983-1989 г. средният темп на увеличение на трудовите доходи е бил около 3,5 процента годишно, докато средният темп на увеличение на капиталовите доходи (дивидентите) – 9,5 процента годишно! При това положение капиталистите едва ли ще се откажат от своите инвестиции във ФРГ зарад високата производителност на труда там, но ще им се наложи да отстъпят част от дивидента си на работниците. Въпросът е дали това трябва да стане чрез увеличение на заплатите или чрез намаление на продължителността на работната седмица. Профсъюзите и Мьобек считаха, че преминаването към 35 вместо 40 часова работна седмица е по-добрият вариант, тъй като ще бъдат създадени нови работни места. Железни аргументи и пак основаващи се на марксистката теория за добавената стойност

В края на краищата Оскар Лафонтен промени своето отношение към продължителността на работната седмица. Той направи това най-вече за да си няма неприятности с профсъюзите. В новата Берлинска програма на ГСДП, която бе изработена под ръководството на Лафонтен и приета от конгреса на партията през м. декември 1989 г., по спорния въпрос за продължителността на работната седмица се казваше, че „социалдемократите настояват за по-активни действия на държавата за намаляване на безработицата и за съкращаване на работната седмица“. Победата бе за Зуси!“

Това бе текстът, който бях подготвил през есента на 1990 г. и който за съжаление остана непубликуван. Времената бяха напрегнати, не бе време за писане на обширни анализи и този материал си остана недовършен. Какво бих могъл сега да добавя? Проф. Улрих Именга така и не получи повече никаква високопоставена държавна длъжност, Хелмут Хаусман остана министър на икономиката до 1991 г. след това се отдаде на академична кариера, като печелеше добри пари като консултант на големи фирми. Запази политическите си позиции, макар и без непосредствено участие в управлението на страната. На изборите за Европейски парламент през 1999 г. бе определен за водещ кандидат на Партията на свободните демократи. На Зуси Мьобек не ѝ провървя. За разлика например от нейния колега Герхард Шрьодер, който също бе начело на Юзос, а след това стана председател на ГСДП и канцлер, то Зуси стигна само до скромния пост на държавен секретар в Министерството на труда, социалните въпроси и интеграцията в провинциалното правителство на една от най-

незначителните провинции на ФРГ – източногерманската Саксония-Анхалт. Що се отнася до надеждата на ГСДП Оскар Лафонтен, то за него вече бе написано достатъчно. Нито на него, нито на Зуси Мьобек, нито на проф. Именга очевидно не им помогнаха особено блестящите аналитични способности и доброто познаване на логиката на икономическите взаимоотношения. Очевидно по-важни за успешна кариера се оказаха лоялността и конформизма, както показва дългата министерска кариера на д-р Блюм.

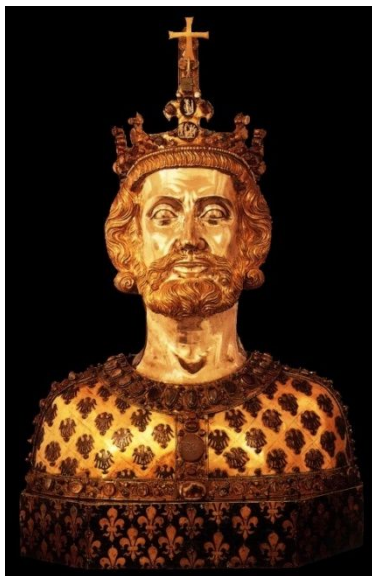
Но историята не спря, събитията продължават да ни изненадват. На 13 септември 2019 г. берлинският ежедневник „Дер Тагесшпигел“ помести материал със заглавие „Юзос искат да се върне комунизмът“. Младите социалисти от берлинския район Стеглиц-Целендорф са подготвили проекторезолюция за конгреса на Юзос в която се настоява за „обобществяване на най-важните отрасли на производство и радикално демократизиране на икономиката и обществото чак до създаването на изборни съвети, които да управляват предприятията и местните структури“. Вестникът заключава, че берлинските Юзос очевидно са много добре подготвени по отношение на марксизма. Във всички случаи са по-добре подготвени от техните родители от времето, когато начело на Юзос бе Зуси Мьобек.

***

Едно от най-приятните ми пътувания по време на моето кореспондентство в Западна Германия бе това до град Аахен, първо защото Аахен е безспорно уникален град, заради своите величави исторически традиции и безчетните архитектурни и художествени паметници и второ, защото там се срещнах и разговарях с един необикновен човек, световноизвестният меценат и колекционер, крупния индустриалец проф. Петер Лудвиг (Peter Ludwig).

Но да започнем с Аахен. Това малко странно име на града идва от топлите минерални извори, които са били открити и използвани за обществени бани още от древните римляни. От думата „аква“ („вода“) при германските племена е станало „ааха“, от където е и дошло днешното име на курорта Аахен. Мястото толкова харесало на Карл Велики, че той установил в Аахен главната си резиденция и гледал да прекара в курорта колкото се може повече време. Ето защо, не е случайност, че на 28 януари 814 г. именно в Аахен е намерил вечен покой императорът, дал

началото на две от най-мощните европейски държави – Франция и Германия.

В криптата на катедралата в Аахен се пази позлатен бюст на Карл Велики, създаден през 1350 г. (Deutsche Bundespost, CC BY-SA 4.0).

През средновековието Аахен е бил една от столиците на Свещената римска империя на германската нация. До 1806 г., когато Наполеон ликвидира империята, тук са коронясани десетки германски крале и принцове, управлявали многобройните кралства и княжества в рамките на империята. Аахен е известен и с още нещо. След 1950 г. в старинното кметство на града всяка година се връчва престижната международна „Карлова награда“. Тя неслучайно носи името на Карл Велики, провъзгласил се при коронацията си за „баща на Европа“. Сред носителите на Карловата награда са политици, свързани с европейската интеграция като Емануел Макрон (2018 г.), Мартин Шулц (2015 г.), Волфганг Шойбле (2012 г.), Доналд Туск (2010 г.), Ангела Меркел (2008 г.), Жан-Клод Юнкер (2006 г.) и даже колективната валута на ЕС - еврото (2002 г.)

В Аахен името на Петер Лудвиг присъства на различни места. Например старият градски музей „Зауермонд“, след като получава ценно дарение от съвременни произведения на изкуството от семейство Ирене и Петер Лудвиг, от 1977 г. вече носи името

„Зауермонд—Лудвиг“ (Sauermondt-Ludwig-Museum). Тук е мястото на поясним, че когато се говори за меценатската и колекционерската дейност на Петер Лудвиг е добре да се има предвид, че тя е семеен бизнес и в нея Ирене Лудвиг винаги е участвала наравно със съпруга си. До смъртта на Петер Лудвиг през 1996 г. фондацията, която управляваше меценатската дейност на семейството, се наричаше „Петер Лудвиг“, но днес официалното ѝ име е „Ирене и Петер Лудвиг“.

Петер Лудвиг е роден на 9 юли 1925 г. в град Кобленц в семейство на известен адвокат. Тръгва на училище по време на Ваймарската република, но юношеството му преминава в годините на националсоциализма. Две години му се е наложило и на него да служи във Вермахта и то през най-горещата фаза на войната - от 1943 г. до самия ѝ край. След войната Петер Лудвиг следва един семестър право в Бон, но явно не го влече към бащината кариера на адвокат и се прехвърля в университета на град Майнц, където следва философия, история и археология. Тук среща студентската си любов Ирене и през 1951 г. Петер и Ирене стават семейство. Ирене, с фамилно име по рождение Монхайм (Monheim), е дъщеря на голям производител на шоколад от Аахен. След брака им Петер Лудвиг също се премества в Аахен и поема семейния шоколаден бизнес. Постепенно той успява да създаде цяла шоколадена империя - „Лудвиг шоколаде“ („Ludwig Schokolade“ GmbH & Co. KG), като основната фабрика и централата на фирмата все още се намираха в Аахен, когато аз посетих този град през 1991 г. Високо ценена бе не само колекционерската, но и научната дейност на Петер Лудвиг. През 1972 г. Кьолнският университет го обявява за почетен професор, а 9 университета, сред които и Художествената академия в София, го обявяват за почетен доктор.

Ирене Лудвиг е родена на 17 юни 1927 г. Тя също следва във Философския факултет на университета в Майнц, но има по-тясна от Петер специализация в областта на историята на изкуството, археологията и историята на древността и на ранното средновековие – все неща, които много ѝ помагат по-късно при съставянето на семейната колекция. Притежавала е изключителен усет точно да оценява стойността на художествени произведения от най-различни епохи. Особено важно е било качеството ѝ да преценява достоинства и на съвременни художествени произведения. Именно по нейна настояване семейство Лудвиг придобива значително количество произведения на Пабло Пикасо

много преди той да стане световно известен, както и произведения на все още никому непознатите авангардисти от Ню Йорк от 60-те години на миналия век. Тогава тези картини са се продавали за шепа долари, а днес струват милиони.

По времето, когато се запътих за Аахен, семейната колекция на шоколадения крал и съпругата му вече бе представена в десетина реномирани музея по цяла Европа, включително: в „Мартин фон Вагнер“ във Вюрцбург, Държавния музей на изкуствата в Касел, Музея за антично изкуство в Базел, Център „Жорж Помпиду“ в Париж, Националната галерия в Берлин, Музея за модерно изкуство „Лихтенщайн“ във Виена и др. Най-голямото постижение на семейството обаче бе създаването, на базата на музея за класическо изкуство „Валфраф Ричард“ в Кьолн, на един нов, огромен по мащабите си музей, съчетаващ класическо и съвременното изкуство, наречен „Лудвиг“. Той се намира и до днес в модерната сграда на брега на Рейн, непосредствено до Кьолнската катедрала и чудесно се вписва в изключителния архитектурен ансамбъл около гарата, там където огромния железен мост през реката влиза в града.

Колегата от „Работническо дело“ Станислав Колев пред Музея „Лудвиг“ в Кьолн, зад музея стърчи катедралата (1990 г.).

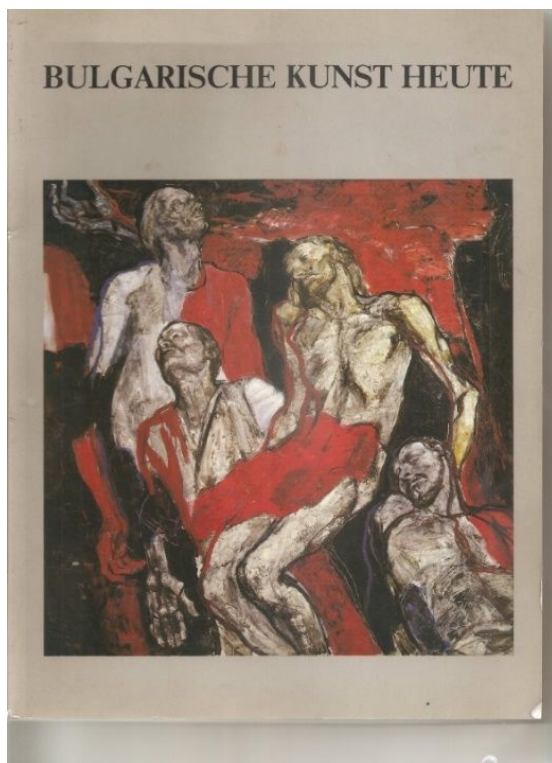
Семейство Лудвиг е дарило за създаването на музея в Кьолн 350 произведения на изкуството, които тогава са се оценявали на 45 млн. дол. Днешната им цена е поне десет пъти по-висока. Разбира се, наред с дарителската си дейност, семейство бе успяло да подреди и невероятна лична колекция с безброй ценни картини и скулптури, чиято стойност трудно се поддава на оценка, но във всички случаи, по днешни ценни, се измерва с милиарди долара.

Срещата ми с г-н Лудвиг се състоя на 17 януари 1991 г. Беше ветровит четвъртък, един хладен зимен ден, валеше ситен дъжд. В тази част на Германия много рядко пада сняг, но затова пък леденият дъжд прониква и под кожата. Поразходих се малко из старата част на града, пазейки се от дъжда с чадъра си и след това поех с колата към централата на „Лудвиг шоколаде“ – една висока сграда до фабриката. Паркирах и влезнах във фоайето. Упътиха ме любезно и тръгнах към асансьора. Не помня колко етажа имаше централата на фирмата – десет или повече, но си спомням, че за срещата се изкачих на последния от етажите. Секретарката ме посрещна и ме въведе в кабинета на президента. Запомнил съм едно просторно помещение, струва ми се облицовано частично със скъпа дървена ламперия, в единия край, до панорамния прозорец с изглед към фабриката, масичка от дъб, две меки кожени кресла. Аз седнах, поставих репортерския касетофон на масичката и зачаках.

Съвсем скоро се появи и проф. Лудвиг. Станах, радушно се здрависахме, представих се, той кимна дружелюбно, седнахме удобно във фотьойлите. Влезна секретарката, г-н Лудвиг ме попита дали желая нещо, аз казах, че съм се разходил из града, измръзнал съм и затова бих желал един чай. Мисля, че домакинът ми също пи чай. Включих касетофона и разговорът започна. От време на време записвах по нещо и в тефтера си. Чувствах, че интервюто се получава, защото г-н Лудвиг бе не само безспорен експерт и отговаряше професионално на въпросите ми, но се и държеше съвсем непринудено. Бях искрено облекчен, че този крупен колекционер и бизнесмен се оказа такъв симпатичен, съвсем земен човек, далеч от суетата и празната показност. Имах чувството, че разговарям не с мултимилионер, а с обикновен университетски професор. Колко силно се различаваше това спокойно държане на този наистина важен човек от често истеричното и надменно

поведението на някои нашенски парвенюта, заели случайно високи постове, които ми се беше налагало да интервюирам.

След като приключихме интервюто аз изключих касетофона и продължихме да си говорим за различни неща. Аз го попитах дали има любими съвременни художници у нас. Той изреди няколко имена, но добави, че може да е пропуснал някой, затова най-добре е да се ориентирам за предпочитанията му по колекцията от картини на наши съвременни художници, която е представена в отделно издание. Като каза това той стана, отиде до библиотеката, покриваща една от стените на кабинета, и се върна с доста дебела книга, на чиято корица пишеше „Българското изкуство днес“ (“Bulgarische Kunst Heute”) (виж по-долу).

След това взе писалка и написа на първата страница на каталога следното:

J. Vinkler Hadzjinikolov
je bring aus dem Gepräch
am 17. Januar 1991

MSJ

На български текстът гласи: на Димитър Хаджиниколов за спомен от разговора на 17 януари 1991 г., Петер Лудвиг.

Интервюто беше отпечатано във в. „Дума“ на 18 февруари 1991 г.. Заглавието бе „Ценя изкуството на България“. Ето текстът с известни съкращения:

- „...“
- **Господин професоре, сред десетте колекции от произведения на изкуството, като се започне от изкуството на средновековие и се свърши с изкуството на Пикасо, вие имате и една колекция, посветена на България. Как се насочихте към нашата страна – като към един представител на т.нар. източни изкуства или от други съображения?**
  - Както често става по света, и в този случай не малка роля изигра случайността. Ние, аз и съпругата ми, имахме с България много добри контакти чрез президента на Кюнстлерхаус (*б.р. – Дом на художниците*) във Виена д-р Майер. Той посредничеше за да организираме в България изложба на произведения на изкуството от нашата колекция.
  - В рамките на тези контакти с голям интерес и с голямо въодушевление се запознахме със съвременното българско изкуство. Събирането от нас на български творби стана израз не на принадлежността на това изкуство към т. нар. комунистически лагер, а защото то само по себе си притежаваше особена стойност. Българското изкуство е

освен това изкуство на един народ, с който Германия е тясно свързана още от времето на освобождението на вашата страна. Един народ, който се ползва със симпатия в Германия, а и навярно и българите изпитват симпатия към Германия. И това беше от решаващо значение за да се ориентираме към български художници за нашата сбирка. Междувременно ние показахме вече българската колекция в различни музеи, произведения от тази колекция имат своето постоянно място в различни експозиции, например в създадения в Будапеща Музей на съвременното изкуство. В Аахен, в новия музей „Лудвиг-форум“, който ще бъде открит през юни (*б. а. юни 1991 г.*), както и в един музей в моя роден град Кобленц, който сега се създава, също ще бъдат постоянно изложени произведения на български творци. Всичко това показва, че аз и моята съпруга Ирене Лудвиг, сме купували българско изкуство не като образци на някакво екзотично изкуство на Източния блок, а защото в него сме виждали принос на международната сцена на една в културно отношение изключително значима страна – България.

- **Следователно вашият избор е ставал главно в зависимост от собствените художествени качества на дадено произведение, а не поради принадлежността му към една или друга школа?**
- Точно така. Ние се стараехме да представим в колекцията си многообразието, което съществува в българското изкуство. Да представим това изкуство като самостоятелно достижение на българския народ в един свят, който по това време беше разделен. Ние се стараехме да покажем разнообразието на форми и изразни средства, позицията на вашето изкуство като едно самостоятелно явление в съвременното световно изкуство. От друга страна искахме да изтъкнем и че това изкуство има своите традиции и корени, които са неразделно свързани със Западна Европа. Редица по-възрастни творци от вашата страна са завършили в Париж, Мюнхен, Виена. Въпреки разделението на Европа през 1945 година западното културно влияние никога не е секвало в България.

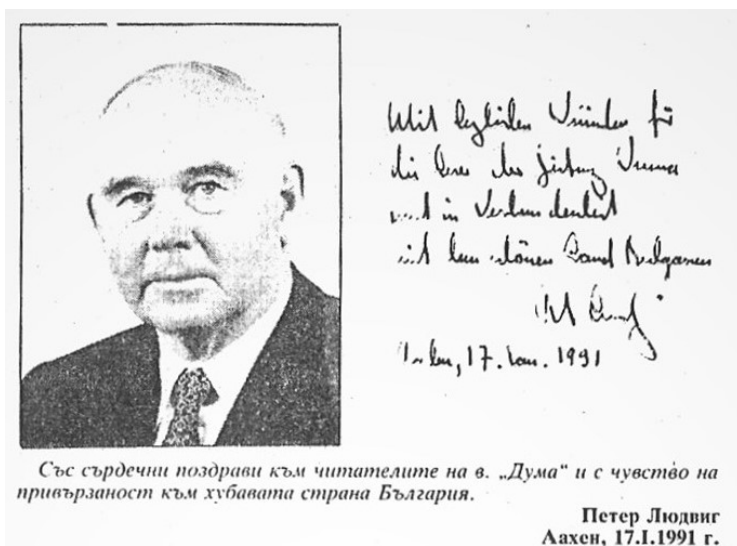
- ...
- **С кои български творци – художници, скулптори, графици, имате най-добри контакти?**
- Не бих желал да правя реклама на отделни творци, но ако видите имената, които най-често се срещат в каталога на нашата българска сбирка, то ще разберете и моите предпочитания (б. ред. – посоченият каталог, издаден през 1987 г., включва произведения на 95 творци. С две и повече картини са представени художниците: Атанас Яранов, Володя Кенарев, Димитър Киров, Йоан Левиев, Вера Недкова, Никола Николов, Атанас Пацев, Найден Петков, Енчо Пиронков, Светлин Русев, Лиляна Русева, Калина Тасева, Георги Трифонов, Дечко Узунов, Стоян Венев. При скулпторите с две и повече творби са представени: Димитър Остоич, Емил Попов, Иван Русев, Ангел Станев, Валентин Старчев, Георги Чапкънов. При графичите с най-много графики са: Златка Дъбова, Атанас Нейков, Христо Нейков, Тодор Панайотов, Анастасия Панайотова, Румен Скорчев, Борислав Стоев).
- **Сред произведенията във вашата колекция има и такива, които повече или по-малко могат да бъдат причислени към т. нар. социалистически реализъм. Смятате ли, че те сега са загубили своята стойност?**
- Не, абсолютно не. Аз оценявам и тези картини като важна съставна част на нашата колекция и ние ще продължим да действваме за представяне в нашата сбирка на всички направления.
- **Музеят на съвременното изкуство в Кьолн носи вашето име, защото там са изложени главно произведения от вашата колекция, но ваши дарения могат да се срещнат в музеите и във Виена, в Берлин, както вече стана дума, отскоро и в Будапеща, в много други големи градове. Вие отделяте средства и за няколко фондации за съдействие на хората на изкуството и науката. Имаше ли някакви по-специални причини тази ваша толкова общественополезна дейност да не намери благоприятна почва в България?**

- Някакви по-специални причини няма. Причината да се прекъснат разговорите бе в политическите промени и във възникналите огромни проблеми, които имаше правителството. То имаше по-големи грижи от създаването в София на музей на съвременното изкуство. Но ние сме готови по всяко време отново да започнем такива разговори. Естествено инициативата трябва да дойде от вашето правителство.
- **И все пак преди 2-3 години усилено се говореше, че сътрудничеството с вас е доста напреднало, а след това не беше достигнат конкретен резултат?**
- Вярно е, че имаше напредък. Имаше вече и съображения коя сграда да бъде използвана за музея – ставаше дума за новата постройка срещу катедралата „Александър Невски“ (*б.а. – по идея на Людмила Живкова сградата на Държавната печатница е била изцяло обновена и преустроена за нуждите на една галерия за чуждестранно изкуство. Днес в тази сграда е т. нар. Квадрат 500 на Националната галерия*). Там трябваше да бъде създаден музей с нашето участие и ние вече бяхме направили предложение кои произведения от нашите колекции могат да бъдат изложени там. Но пак повтарям, тогава започнаха политически събития, които изведоха на преден план други проблеми...
- ...
- **А какво бихте посъветвали за създаването на пазар на художествените произведения у нас? Би ли могла да се използва и помощта на някои чужди институции с голям опит в този вид дейност?**
- Трябва да се помисли по този въпрос, да се обсъди в София. Навярно трябва да присъства в София и професор Майер от Кюнстлерхаус във Виена, който има голям опит в организирането на изложби, и да помислим заедно какво можем да направим. България има в моите представи една висока оценка за своето изкуство.
- **Накрая един съвсем дилетантски въпрос. Ако реша да събирам произведения на изкуството, откъде трябва да започна, какво трябва да изуча?**

- Нищо не трябва да се изучава. Трябва колкото се може повече да се ходи по изложби и музеи. Колкото се може повече да се четат списания за изкуството. И тогава да се даде воля на влечението, на симпатията...Всъщност това е много сериозен въпрос. Който мисли да колекционира би трябвало сега внимателно за се огледа какво става в страни като България, Полша, Чехословакия, какви млади художници например се появяват там, защото сега могат да се купят изгодно техни картини.“

Ще добавя само още един съвет на великия колекционер – не се увличайте по утвърдени български майстори защото тяхната стойност е силно надценена поради ограничеността на българския пазар, а търсете оригиналните нови автори, където се чувства националното, па макар и да изглежда понякога малко наивно.

Мисля, че за нашата страна бе чест, хора от ранга на проф. Петер Лудвиг да проявяват интерес към културата ни, искрено да се стремят да допринесат за взаимното духовно обогатяване на народите ни.

Със сърдечни поздравии към читателите на в. „Дума“ и с чувство на привързаност към хубавата страна България.

Петер Лудвиг
Аахен, 17.1.1991 г.

Към интервюто имаше и снимка на Петер Лудвиг и негово обръщение към читателите на вестника

Мисля също така, че хора като проф. Петер Лудвиг трябва да се помнят и почитат в България. При това той не беше единственият в Западна Германия, който имаше активна про-българска позиция в

областта на културата и въобще на духовния живот. Ще разкажа, за един цял кръг от приятели на България във ФРГ, към който принадлежеше и проф. Петер Лудвиг. Става дума за 8 изключителни личности, създали Германския кръг на приятелите на фондация „Людмила Живкова“¹ за да помогнат на нашата страна, най-вече в областта на образованието и културата. Тези хора заслужават нашата искрена благодарност, защото се проявиха като верни приятели на България без да имат никакъв, подчертавам, никакъв користен интерес. Те не взимаха от нас – обратното те ни даваха за да развиваме образованието и културата. За съжаление днес повечето от тях са забравени у нас.

Ето какво пише в справката за учредяването на „Кръга на приятелите на Международната фондация „Людмила Живкова“ във ФРГ“, изготвена от секретаря на фондацията Иван Недев (б.а. - *текстът се помества със съкращения*):

„Идеята за създаване на „Кръг на приятелите“ на Международната фондация „Людмила Живкова“ във ФРГ се зароди в резултат на дейността на нашето посолство в Бон (б.а. – *посланик е бил Георги Евтимов*) и на фондацията и на установените от тях контакти с г-н Бертолд Байц, председател на Надзорния съвет на „Круп“... Това ще бъде първата по рода си организация на приятелите на Международната фондация „Л. Живкова“ в чужбина.

В предложения „Кръг на приятели“ на фондацията са включени известни дейци на ФРГ като г-н Байц, който е и заместник-председател на Международния олимпийски комитет, учредителят и член на Контролния съвет на фондацията д-р Петер Фишер-Апелт – президент на Хамбургския университет, проф. д-р Хуго Боргер – директор на музеите в Кьолн, известния стопански деец Ото Волф фон Амеронген, кметът на Майнц Йокел Фукс, известният колекционер и меценат проф. Петер Лудвиг и бившия посланик на ФРГ у нас Харалд Хаймзъот. (б.а. - *по-късно е добавен и Клаус фон Бисмарк, така че основателите на кръга стават 8*)... Учредяването ще стане чрез подписване на паметна записка, с която членовете му дават израз на своята воля да съдействат на дейността на Международната фондация във ФРГ в името на разбирателството и приятелството между двата народа.

Окончателното уточняване на процедурата и състава на „Кръга на приятелите“ стана по време на посещението на Доминик

---

¹ Сега това е Международна фондация „Св.св. Кирил и Методий“

фон Кьониг от фондацията „Круп“ през април т.г. (б.а. – 1985 г.) По време на неговото посещение бяха договорени и подробностите по петгодишната програма от стипендии, които фондация „Круп“ предоставя на Международната фондация „Людмила Живкова“ в областта на реставриране на произведения на изкуството и сгради, музика и използване на компютри в образованието. Стипендиите са за по шест месеца, като месечният им размер е 2500 марки (б.а. - това е повече от заплатата ми като кореспондент в Бон).

Въз основа на договореността с Доминик фон Кьониг първата група от състава на делегацията – Иван Недев, Красимир Марков и Иван Великов пристига във ФРГ на 5 юни, за да подготви посещението на председателя на фондацията и да проведе серия срещи. Предвижда се да бъдат посетени фондацията „Александър фон Хумболд“, фондацията за изучаване на Германия в Бад Годесберг, реставрационния център в Дюселдорф, училището по музика, театър и танци в Есен...

Др. Владимир Живков и Милан Миланов пристигат във ФРГ на 10 юни.

Церемонията по учредяването на „Кръга на приятели“ ще се проведе на 11 юни в Есен, вила Хюгел (б.а. - собственост на концерна „Круп“). Тя ще започне в 11 часа със заседание на „Кръга на приятелите“, което ще бъде открито от г-н Бертолд Байц. След това ще бъде подписан документът за учредяването. Тогава ще бъде дадена думата на председателя на Международната фондация „Людмила Живкова“ (б.а. - става дума за сина на Тодор Живков - Владимир Живков) за кратко слово (в рамките на 10 минути). Предлагам, за да се спести време, на български да се прочетат само началото и края на словото. В 12 часа г-н Байц дава обяд по случай учредяването на „Кръг на приятелите“. След него ще бъде разгледана вила Хюгел и музея на „Круп“. Цялата церемония ще завърши към 15 часа. На нея са поканени да присъстват двама западногермански журналисти от „Франкфуртер алгемайне“ и „Ди Цайт“. Ще присъстват и кореспондентите на БТА и „Работническо дело“, както и екип на Българската телевизия от Берлин (4 юни 1985 г.).

Ето снимките и кратки справки за останалите членове на кръга, извън Петер Лудвиг и Клаус фон Бисмарк, за които вече разказах:

Бертолд Байтц

(Koard, Peter, Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Germany)

Г-н Бертолд Байтц (Berthold Beitz), както се полага на индустриалец от неговия ранг, живя сто години от 1913 до 2013 г. От 1952 до 1967 г., бе главен изпълнителен директор на един от най-големите и най-известни германски концерни – „Круп“, а от 1972 г. до 1989 г. бе председател на Надзорния съвет на концерна. След това, от 1989 г. до смъртта си, бе почетен председател на Надзорния съвет на Круп. След сливането през 1999 г. на „Круп“ и „Тисен“, той стана почетен председател на Надзорния съвет на обединената компания. По инициатива на г-н Байтц значителна част от състоянието на семейство Круп бе насочено към фондацията, носеща името на последния представител на прочутата фамилия – Алфред Круп фон Болен унд Халбах (Alfred Krupp von Bohlen und Halbach-Stiftung). Бертолд Байтц е високо тачен в Германия и извън нейните предели като виден меценат. Името му носят един от булевардите на град Есен, площад в източногерманския град Грайфсвалд, крайбрежна улица в северногерманския град Кил, както и един кораб за спасителни операции на германската брегова охрана. Не съм чул обаче някоя, макар и малка улица в София, да носи неговото име, а би трябвало.

Ото Волф фон Амеронген

(Bundesarchiv, B 145 Bild-F052084-0041 / Wegmann, Ludwig / CC-BY-SA 3.0)

Г-н Ото Волф фон Амеронген (Otto Wolf von Amerongen) е роден през 1918 г. и живее до 2007 г. Пълното му име е Otto Wolf Freiherr Taets von Amerongen. Счита се за един от най-богатите и най-влиятелни индустриалци във ФРГ в периода 1945-1990 г. Неговият концерн заема през 60-те и в началото на 70-те години трето място в западногерманската икономика след „Круп“ и „Флик“. Независимо от кризата в германската стоманодобивна промишленост фон Амеронген успява да съхрани състоянието си и да пренасочи капиталите си към нови, перспективни отрасли като добива и преработката на нефт. Почти 20 години, от 1969 до 1988 г., е председател на изключително влиятелното Обединение на германските търговско-промишлени палати (Der Deutsche Industrie- und Handelskammertag), а от 1955 до 2000 г. ръководи Източния комитет на Германската икономика (Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft), който играе важна роля и в българо-западногерманските отношения. Г-н фон Амеронген е известен меценат, създател и дългогодишен ръководител на фондация, носеща неговото име.

Петер Фишер-Апелт

(снимката е от сайта на Международна фондация „Св.св. Кирил и Методий“)

Роденият през 1932 г. проф. Петер Фишер-Апелт (Peter Fischer-Appelt) управлява университета в Хамбург в течение на 21 години - от 1970 до 1991 г. Активно провежда политика на отваряне към Източна Европа. Благодарение на него през 1981 г. се провежда Седмица на българската култура в Хамбург. Както вече бе споменато, той е не само съосновател на „Кръга на приятелите“, но и съосновател на създадената на 20 октомври 1982 г. Международна фондация „Людмила Живкова“, преименувана на 24 февруари 1990 г. на Международна фондация „Св. и св. Кирил и Методий“. Бил е президент на фондацията от 1992 до 1998 г. и е почетен президент след 1998 г. Създател е на Образователен център във Варна, финансиран от фондацията. На негово име е учредена награда за български учители, направили значителен принос в преподаването у нас на немски език и на български език и литература. Получил е високи държавни отличия в Хърватия, Полша, Унгария, а също така е почетен доктор на три български университета и е носител на Златния медал на Българската академия на науките. За съжаление и за него съвременната българска общественост знае твърде малко.

Проф. Хуго Боргер с делегация от Йордания в Римо-германския музей в Кьолн (Bundesarchiv/ Engelbert Reineke / CC-BY-SA 3.0)

Проф. д-р Хуго Боргер (Hugo Borger) е един от най-изтъкнатите германски учени-археолози в сферата на Средновековието. Роден е в Дюселдорф през 1925 г. и е починал в Бон през 2004 г. Откривател е на редица ценни археологически находки в района Рейн-Майн и е създател на известни музейни експозиции. Негова е и концепцията за създаването на Къщата на историята на ФРГ и на Музей на изкуствата в тогавашната столица Бон. Дълги години е директор на историческите музеи в град Кьолн.

*Йокел Фукс на конгрес на ХДС в Майнц
(Bundesarchiv, Schaack, Lothar / CC-BY-SA 3.0)*

Йокел (по паспорт Якоб) Фукс е известен западногермански политик от ГСДП. Роден е през 1919 г. и е починал през 2002 г. Цели 22 години, от 1965 до 1987 г., е кмет на град Майнц, като през този период градът преживява истински икономически и културен разцвет. Тук се премества централата на втори канал на държавната телевизия – ЦДФ, на германския клон на IBM, в Майнц е построен и първия хотел „Хилтън“ във ФРГ и даже кралица Елизабет Втора със съпруга си прави официално посещение в града през 1978 г. Лично на мен ми се отдаде възможност няколко пъти да посетя Майнц и не мога да не отбележа, че той правеше впечатление на един от най-добре организирани западногермански градове.

За д-р Харалд Хаймзют (Harald Heimsoeth) от Германския кръг на приятелите на Международната фондация „Людмила Живкова“ се знае, че освен в София, е бил посланик на ФРГ също в Найроби и е заемал висши дипломатически длъжности в Ню Йорк, Брюксел и Джакарта. Синът му Ханс-Юрген успешно продължава семейната дипломатическа традиция и бе посланик в Киев и в Стокхолм. Харалд Хаймзют е сред тези германци, които активно подпомагат утвърждаването на Международната фондация „Св. и св. Кирил и Методий“ в новите условия след промяната. За съжаление не успях да открия негова снимка.

***

Един от градовете, където ми се налагаше да ходя най-често бе ХанOVER. Това не е обикновен германски град. Освен, че е столица на провинция Долна Саксония и е средище на най-известния германски панаир, ХанOVER е забележителен и с това, че е оказал изключително въздействие не само върху германската, но и върху европейската история. Защо е така? Защото ХанOVER, който е обявен за град от императора на Свещената римска империя на германската нация още през 1241 г., е мястото, от където тръгва една от най-прочутите династии в света - ханOVERската династия. Тя, заедно със сакскобургготската династия, дават повечето от коронованите особи в Европа, като се почне от 18-ти век, та чак до наши дни. Бракът на британската кралица Виктория от ханOVERската династия с принц Алберт от сакскобургготската династия и на Фредерик I Прусски от династията Хоенцолерни със

София Шарлот от ХанOVER, може да се каже, превръщат този град в символ на монархическа Европа.

В ХанOVER историята блика от всеки ъгъл, от всяка улица, от всяка сграда. Това ме накара да напиша кореспонденция за известния ханOVERски исторически музей „Кестнер“, която озаглавих **„Шест хиляди години под един покрив“** (в. „Работническо дело“, 15 октомври 1989 г.). Там се казваше следното (*б.а. – текстът е с известни съкращения*):

„...Точно преди един век на 9 ноември 1889 г. музеят е отворил вратите си за да покаже на жителите и гостите на ХанOVER богатата си колекция от древни предмети, украшения, от произведения на занаятите и изкуството, свързани с бита и духовния живот на древни и съвременни народи. Но защо се нарича „Кестнер“? Както много други музеи в Западна Европа и той е възникнал след голямо дарение. Август Кестнер, потомък на заможна ханOVERска фамилия с дълбоки културни традиции, е бил на дипломатическа служба в Рим. Сам голям любител на изкуството, той успява там да събере богата колекция, включваща не само предмети на елинската и римската култура, но и на древноегипетската, персийската, арабската. След неговата смърт наследникът му Август Кестнер подарява през 1884 г. цялата сбирка на родния си град при едно единствено условие, че тя ще бъде достъпна за всички негови жители.

За изминалият век музеят преживява много събития, най-страшното са бомбардировките през Втората световна война. Тогава изцяло е разрушено южното крило на сградата, но сбирката не е пострадала, тъй като е била предварително евакуирана. В оцелялата част на сградата през 1948 г. отново е организирана експозиция. Това решение обаче е временно, тъй като музейната площ е крайно недостатъчна. Предлагат се различни варианти за построяване на нова сграда или за разширяване на съществуващата. Най-оригиналното решение намира архитектът Вернер Дилшке – старата сграда да бъде запазена и вградена, по-точно „похлупена“ от нова модерна паралелепипедна постройка със стени, почти изцяло съставени от стъкло. На 22 април 1961 г. този музей, събрал под един покрив 6 хиляди години от историята на човешката култура, е открит за посетители в обновения му вид.

Новата фасада на Музея „Кестнер“, похлупила историческата сграда (Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International)

... Представени са обредни предмети от бронз, емайл, слонова кост, златни украшения, порцеланови сервиси с богата украса – различни техники, стилове, школи.

За такива неща е трудно да се разказва, те трябва да се видят със собствените очи. Да се почувства тихият уют на залите, където сред иконите от слонова кост, сред сребърните кани и златните свещници, сред кристалните сервиси от Бохемия и майсенския порцелан човек забравя за миг за глъчката на големия град. Погледът му неволно се задържа върху чашата с прозрачна рисунка от XIX век – „Дрезден привечер“, където се виждат лодки, плаващи по Елба сред барокови дворци или върху друг порцеланов съд с изобразена върху него виенска улица, с нарисувани там малък кабриолет и дами с чадъри за слънце край шуртящ фонтан...

След средновековната и ренесансова романтика вторият етаж привлича със строгата, но изящна хармония на формите, типична за античното изкуство. Показани са предмети, свързани с бита и религията на древните гърци, на етруските и римляните. Най-старите от тях датират от 4-о и 3-о хилядолетие преди новата ера. Особена гордост на музея „Кестнер“ е сбирката от експонати на древноегипетската култура – надгробни камъни, барелефи, скулптури на богове, фараони, предмети на бита или култови принадлежности.

Заслужава си специално да се изтъкне като опит за нашите музеи, богатата информация и то не само за експонатите, но и за времето през което са създадени. В отдела за древноегипетско изкуство има например такава подробна карта на археологическите находки в египетските земи, каквато навярно не всеки египтолог е виждал. Освен това във всяка зала има масичка с няколко столчета, където са поставени диплянки с обяснителни бележки, включващи най-различни сведения. В диплянката в залата за антични глинени лампи (кандили) прочетох дори, че чрез рисунките върху лампите, изготвяни масово в някои римски фирми, император Октавиан Август се е стремил да утвърди своя божествен култ.“

Любопитен курioз бе, че точно този царствен град Хановер се бе превърнал в началото на 90-те години в един от центровете на движението на рокерите – едри мъже и жени, облечени в черни кожени якета с много татуировки и с ярки рисунки и надписи по якетата и по моторите, форсираха до край мощните си мотори по кръстовищата и по улиците на изискания град. Най-известните рокерски клубове бяха „Ангелите на ада“ („Hell Angels“), „Кости“ („Bones“), „Бандитите“ („Bandidos“). Имената сами говорят за въздействието, което имаха рокерите върху местните бургери („граждани“). Полицията не бе в състояние да се справи с масираното присъствие на рокери, когато се организираха поголеми сбирки с по няколко хиляди мъже и жени на мотори. Тогава служителите на реда в зелените униформи се губеха в черното ревящо море от рокери и просто наблюдаваха отстрани какво става, ограничавайки намесата си до опити някак да поддържат трафика. Една такава масова сбирка на рокери се случи в Хановер точно когато подготвях кореспонденцията си за музея „Кестнер“ – излизаш от тихите зали с хилядолетните експонати и на стотина метра, на главната улица на града Friedrichswall, попадаш в безкрайната шумна колона от мотористи, които надуват газта без да обръщат ни най-малко внимание на светофари и полицейски забрани. Изведнъж преминаваш от стил „рококо“ в стил „око за око“. Рокерите в Германия от 80-те и от началото на 90-те години не бяха обаче само една любопитна атракция, много от тях гравитираха към крайно дясната политическа „сцена“ и понякога създаваха сериозни главоболия не само на полицията, но и на западногерманското вътрешно разузнаване – Службата за защита на конституцията.

Но рокерите бяха просто една екзотика. Хановер по онова време не беше десен, а напротив, бе по-скоро ляв. Тук на 12 декември 1985 г. дойде на власт първото червено-зелено провинциално правителство начело с Холгер Бьорнер, където зеленият политик Йошка Фишер отговаряше за околната среда. Ето защо, може да се каже, че Хесен със столица Хановер, в онзи период, за който разказвам, се явяваше и нещо като политическа лаборатория, където се апробираше бъдещата роля на Партията на Зелените като участник в управлението на страната.

Хановер се славеше и със своя покрит пазар, който бе точно до кметството. Безброй павилиончета предлагаха там всякакви вкусотии за гурманите от всички краища на света. Друга, по-пикантна забележителност, бе т.н. червен квартал с проститутките, който по това време вече беше от части станал „син“ зарад многобройното присъствие на травестити. В тази част на града най-вече можеха да се срещнат туристи от социалистическите, по-късно от бившите социалистически страни, дошли да „оплакнат очи“. И все пак, въпреки прочутите хановерски династии, въпреки шумните рокери и безбройните бордели, въпреки първото червено-зелено правителство, Хановер бе най-известен все пак с една друга своя забележителност – панаирното градче. Именно заради него в града се стичаха хиляди бизнесмени, политици, журналисти и обикновени хора от целия свят. През панаирните дни, които се падаха обикновено през април и през септември, в Хановер не оставаха свободни места в многобройните хотели и често се налагаше гостите на града като мен да ползват за престоя си частни квартири или пък хотелчета в предградията. За пролетния мострен панаир в Хановер винаги се отправяше и солидна група от търговско-икономическата служба на нашето посолство. Когато пък от София пристигаше някой високопоставен големец, тогава за Хановер заминаваше и самият посланик. Сутрин, за да си осигури човек място за паркиране, ако не е ВИП, трябваше да отиде на някой от паркингите, заобикалящи панаирното градче, поне два часа преди да се отворят вратите на панаира.

Любопитно е да се проследи промяната, която настъпи в българското участие в Хановерския панаир през 1990 спрямо 1989 г. Дописката ми от пролетта на 1989 г. е озаглавена „**Открит е Хановерския панаир „Индустрия-89“**“. **Участват двадесет и седем български стопански организации**“ (в. „Работническо дело“, 5.4.1989 г., текстът по-долу е с известни съкращения):

„В тържествена обстановка тази вечер в Хановер бе открит панаирът „Индустрия-89“. В течение на 8 дни се очаква около 500 000 души да посетят това най-голямо в света ежегодно промишлено изложение, определяно с право като панаир на панаирите.

...В Хановер нашата страна е добре позната. През 1986 г. България беше страна-партньор на индустриалния панаир. Сега върху площ от около 800 кв. метра Българската търговско-промишлена палата е организираща обширна експозиция, даваща представа за състоянието на българското машиностроене. 11 външно-търговски предприятия и 16 големи български производители имат свои самостоятелни щандове в специализираните по отрасли павилиони на панаира. Навярно ще привлекат вниманието на специалистите новите модели мотокари и електрокари на „Балканкар“, който е един от най-големите световни производители на този вид изделия или монтажният робот „РМС-4102-П“, показван от „Машиноекспорт“, както и устройствата за автоматично заваряване на колектори и за леене под налягане на СО „Технология на металите“ и редица други оригинални български изделия.

Участието на българските фирми и предприятия в Хановер минава под знака на преустройството на нашата икономика. Възможностите, които то дава за усъвършенстването и развитието на външноикономическите връзки, ще бъде основната тема на насрочения за 8 и 9 април българо-западногермански бизнес форум. От нашата страна във форума се очаква да участват около 140 представители на различни стопански организации, а от страна на ФРГ – такива солидни икономически партньори като „Норддойче ландесбанк“, „Сименс“, „Манесман“, „Металгезелшафт“, „ИВКА“, „Круп“, „Залцгитер“ и други.“

Ето и следващата кореспонденция от същата пролет на 1989 г., този път посветена на българо-западногерманския бизнесфорум. Озаглавена е „**По-разнообразни преки връзки**“ (в. „Работническо дело“, 10.4.1989 г., със съкращения):

„Днес в една от най-представителните зали на конгресния център на тукашния панаир (б.а. - *Convention Centre*) цареше делови, конструктивен дух. На пленарното заседание на бизнесфорума присъстваха 125 ръководители на български фирми и организации и повече от сто представители на западногерманските делови кръгове.

Заседанието бе открито от председателя на секцията за България при Източната комисия на стопанството на ФРГ Ернст-Улрих Мати. Той очерта основната цел на срещата – да се запознаят западногерманските бизнесмени с новата структура на българската икономика, да се установят лични контакти между фирми от двете страни. След това думата бе дадена на министър-председателя на провинция Долна Саксония Ернст Албрехт... Д-р Албрехт заяви, че ръководеното от него провинциално правителство ще направи всичко възможно за да бъдат успешно осъществени започнатите и планирани съвместни проекти...

В изказването си на форума министърът на икономиката и планирането Стоян Овчаров подробно запозна западногерманските бизнесмени с промените в българското стопанство... След това започна представяне на българските фирми и стопански организации от техните ръководители, пристигнали тук, в Хановер. Един след друг вземаха думата ръководителите на „ИНКОМС“, „Електрон“, „Микропроцесорни системи“ и много други... След завършването на бизнесфорума пред кореспондентите на „Работническо дело“ и БТА:

Д-р Ернст Алберт, министър-председател на Долна Саксония: „Бизнесфорумът бе успешна среща и аз лично съм впечатлен от внушителната делегация български стопански дейци... Дълбоко съм убеден, че през следващите години ние ще задълбочаваме икономическите си връзки, а с това и преките контакти между хора от двете страни...“. **Стоян Овчаров, министър на икономиката и планирането:** „Срещата очерта големия интерес на нашите партньори от ФРГ към всички страни на преустройството у нас. Бяха осъществени много контакти между нашите нови фирми и техни партньори тук, които не са само в традиционните области на сътрудничеството. ..“

А ето и един конкретен резултат от днешния ден на панаира. С фирмата „Манесман Демак“ бе подписан договор за доставка на оборудване за изграждащата се край Бургас трета металургична база (*б.а. трябваше да произвежда висококачествени стомани, но така и не бе завършена*).

Конгресния център на Хановерския панаир, където през 1989 г. се проведе българо-западногерманският бизнесфорум (Mummelgrummel, Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0).

Това по-горе бе през 1989 г., а ето и моят анализ за състоянието на българо-западногерманските икономически връзки само една година по-късно. На 17 март 1990 г. в „Работническо дело“ помести вече съвсем друг по звучене материал, който е много показателен за разрушителните процеси, развихрили се у нас. Кореспонденцията е озаглавена „**България губи позиции на западногерманския пазар**“ (б.а. текстът се помещава с известни съкращения):

„Стачките не правят валута: доклад на икономическа комисия във ФРГ.

... Единствената държава в Източна Европа, с която търговията на ФРГ през 1989 г. е намаляла е България – съкращаването на стокообмена спрямо 1988 г. е с 4,7 на сто. Изразено в стойност това означава, че през миналата година взаимната търговия е била равна на един милиард и 798 милиона марки, което е с около 100 милиона марки по-малко отколкото през 1988 г. При анализа на тези цифри трябва да се има предвид, че ако във външната търговия на ФРГ на България се падат едва 0,15 на сто (малко повече от една хилядна), то във външната търговия на нашата страна със Запада ФРГ е основният ни партньор.

Тези данни се съдържат в доклад на Източната комисия на стопанството на ФРГ за търговията ѝ с европейските страни-членки на СИВ (без ГДР)...

...Тревожно е запазването на огромния дефицит на България в търговията с ФРГ. През 1989 г. той е бил равен на един милиард и 144 милиона марки (около 670 милиона долара). Вярно е, че в сравнение с 1988 г., когато дефицитът е бил равен на един милиард и 244 милиона марки, има известно намаление с 8,7 на сто, но този макар и скромнен положителен резултат е бил постигнат главно за сметка на намаляването на вноса ни от ФРГ с 6 на сто, докато нашият износ във Федералната република се е увеличил едва с 1,6 на сто.

Разбира се българо-западногерманската търговия не може да се разглежда извън контекста на търговията ФРГ-СИВ, а за нея, вече от много години, е характерен големият дисбаланс. Източна Европа внася много повече от това, което изнася във ВРГ. През 1989 г. например дефицитът на източноевропейските страни в търговията им със Западна Германия е бил равен на 5 милиарда марки. И все пак трудно може да се преглътне, че почти една четвърт от този дефицит се пада именно на България...

...Още по-тревожно е положението обаче през последните няколко месеца, когато се забелязва тенденция български предприятия да не изпълняват подписани вече договори за износ на наши стоки във ФРГ. Някои от тях се оправдават със зачестилите стачки. Вярно е, че такива наричани във външнотърговската практика „форсмажорни обстоятелства“, могат да послужат за отклоняване на претенции за неустойка, но никой не дава валута за неполучена стока. А това означава, че ако вървят така нещата, ще спадне още повече нашият износ във ФРГ. Тогава ще възникне дилемата, или да се вземат нови големи кредити, за да се плати за вноса и още повече да порасне нашият външен дълг, или вносът от ФРГ да бъде рязко съкратен, т.е. да изчезнат лекарства, химикали, машини, битова техника и други стоки, които са крайно необходими.

Преди известно време разговарях с д-р Керстен Ошман, ръководител на Секцията за България при Източната комисия на стопанството на ФРГ. Той беше откровен и след като изтъкна доброто име, с което все още се ползват българските фирми във Федералната република, добави, че ако така продължава, те може скоро да загубят извоювани позиции на пазара. Докато други страни инвестират милиони за реклама във ФРГ, то ние сами разрушаваме това, което с мъка сме постигнали. Нищо чудно скоро и „българско овче сирене“ да се внася от Турция.

В доклада на Източната комисия има един пасаж за добрите шансове, възникнали сега в Източна Европа за западногермански инвестиции. Казва се, че концерни и банки от ФРГ се надпреварват да откриват филиали в Прага, Будапеща, Варшава. За София обаче не се споменава и за това сме си виновни пак най-вече ние самите. Защото докато в посочените столици бързо се осъзна, че националните интереси стоят над личните, семейните или партийните, то у нас още се гледа главно съседът да не е по-добре, па каквото ще да става.“

Когато трябваше да пиша за нашето участие в Хановерския панаир вече през 1991 г. то ме изби съвсем на песимизъм и първоначалното заглавие на кореспонденцията ми бе -„**Хановер не вярва на сълзи**“. Започваше със следния пасаж: „В бизнеса емоциите играят малка роля. Никой не купува заради черните очи на продавача. Как се чувстват в сегашните условия производителите от източноевропейските държави и преди всичко от България, бе логичният въпрос, на който е важно да се отговори. Нашите изяви на Хановерския панаир (ако не се смятат политическите турнета от близкото минало) винаги са били твърде скромни. Сега те са обаче повече от скромни...“

След това размислих. Все пак трябваше да оставя и някакъв шанс на оптимистите. Кой знае, може пък здравият разум да надделее... и пуснах материала като коментар вече с променено заглавие – „**Българският принос в хановерската „екзотика**“ . Мисля, че доста точно съм посочил някои от проблемите, пред които бе изправена в онзи момент българската икономика и по-специално нашето машиностроене. Мисля също, че щом аз съм ги виждал тези неща, значи и други са ги виждали и щом никой не се нае да ги оправи, то това не е било поради незнание, а поради нежелание.

***

Не знам дали има човек, който да не харесва Хамбург – Северната Венеция. На 27 август 1990 г. във в. „Работническо дело“, под рубриката „Неделен пътепис“, бе отпечатан моя материал за Хамбург, градът на Елба, озаглавен „**Осем столетия след декрета на „Червената брада**“. Този материал, струва ми се, добре представя разнообразието от впечатления, които Хамбург от края на 80-те години на миналия век, а навярно в голяма степен и днес, създава у гостите на града. Ето текста с някои съкращения:

„- Ако искаш да научиш всичко за пристанището, разходи се с някой баркас – ме посъветва един български познат, работещ в Хамбург. Около десет сутринта бях на кейовете на крайбрежния булевард „Сант Паули“. Тук чакаха по това време вече повече от десет малки корабчета, наричани баркаси. Любопитните туристи и гости на града, дошли по случай големия юбилей (б.а. - става дума за декрета, споменат в заглавието), се суетяха около тях преди да направят избора си. Качих се в един от баркасите и седнах най-отпред за да чувам по-добре какво разказва капитанът.

От кризата в корабостроенето до правнука на пирата

Слънцето приятно припичаше, това което влизаше през едното ухо, веднага излизаше през другото. Реших да не се напрягам и да разкажа само за това, което ми остана в главата.

Когато минавахме край най-големия сух док на корабостроителната фирма „Блом унд Фос“, научих, че последният голям плавателен съд е бил построен тук преди пет години. Понататък разгледахме огромен океански кораб от Египет. В момента го боядисваха. Не запомних колко боя е необходима за тази операция, само че ставаше дума за много тонове. За сметка на това пък в главата ми остана числото 15 хиляди – броят на корабите, които посещават годишно хамбургското пристанище. На първо място по страни е Китай. Следват Полша и Съветският съюз, чак тогава корабите на ФРГ, после Гърция и тъй нататък... Миналата година (б.а. – 1988 г.) през пристанището са преминали 59 милиона тона стоки. По този показател то е на трето място в Европа след Ротердам и Амстердам. Акваторията му е 80 квадратни километра (капитанът на баркасата, който много приличаше на правнук на някой пират, беше казал сто, но след проверка се оказаха 80). Кейовете са дълги общо 85 километра. Все повече стават специализираните терминали – за месо, за банани, за зърно и особено за контейнери...

Градът на складовете

На 7 май 1189 година император Фридрих Барбароса („Червената брада“) дава на малкия тогава Хамбург привилегията свободно да внася и изнася стоки до пристанището му на река Елба. Декретът осигурява на северногерманския град големи предимства пред редица съседни пристанища. Ето защо през 1259 година представители на Любек и на някои други градове – конкуренти,

поискали да видят декрета, подписан от Барбароса. Оказало се обаче, че документът, който е бил връчен на местния княз граф Адолф III при една почивка на път за Ерусалим, бил загубен по-късно в битките по време на кръстоносния поход. Тогава в Хамбург, без много да му мислят, изготвили фалшификат, който между другото и до днес е единственото писмено „доказателство“ за 800-годишния юбилей.

Но историята на пристанището на Елба е толкова славна, че едва ли може да бъде помрачена от тази подробност. През XIV век Хамбург е сред основателите на съюза на пристанищните градове, наречен „Ханза“ и се утвърждава там като водач, измествайки Любек. Още тогава той поддържа постоянни търговски връзки с над сто града от Лондон до Новгород. Внася риба и руда от скандинавските страни, дървесина и жито от Русия, сукно от Англия. Изнася кожи, текстил и най-вече бира. През 1369 година в Хамбург е имало 450 пивоварни.

Особен разцвет търговията получава с изграждането на града на складовете. Това е цял квартал от 6-етажни сгради, издигнат до пристанището, непосредствено във водата, с много мостове и безкрайни канали (според капитана на баркаса мостовете са 2300 и са повече от тези във Венеция или в Амстердам). Градът на складовете е на около сто години. Построен е със средствата от репарациите след Френско-пруската война през 1870-1871 г. Като свободна безмитна зона юридически е оформен с императорски декрет през 1888 година. Има 200 хиляди квадратни метра складова площ, където се извършва и първична преработка на пристигналите стоки, преди да поемат към различни краища на Европа.

Какво се съхранява в една или друга от тези 6-етажни сгради може да се определи по миризмата. Веднъж, докато минавахме с корабчето по каналите, се разнасяше аромат на кафе, друг път на черен пипер или на канела. Вече повечето от сградите обаче не миришат на нищо. И не само защото там се пазят килими или електроника, а главно понеже много от тях се превръщат в офиси. Търговията със стоки отстъпва място на търговията с услуги. Тази тенденция отговаря на стратегията на хамбургското пристанище да се превърне от транспортен възел в търговско-посреднически и комуникационен център от световно равнище.

Битпазарът, хаотите и „Улицата на греха“

Пристанището е неделимо от прилежащия градски район „Сант Паули“. Една от неговите забележителности е рибният пазар

на крайбрежната улица „Елбешцрасе“ до кейовете, където са складовете. Когато отидох там обаче, попаднах не на рибен пазар, а на...битпазар (по-късно разбрах, че рибният пазар става само в неделя, и то рано сутринта). Продавачите (може би това не е най-точната дума) – турци, араби, перси, поляци и други, бяха изложили стари разнебитени електроуреди, износени дрехи, даже счупени играчки и се бореха за всяка марка. Картината бе наистина тягостна.

Притокут на чужденци в Хамбург усложнява и без това сериозните социални проблеми на най-големия западногермански град с повече от 1,6 милиона души население. Особено сложно е положението с жилищата с достъпни наеми. Повече от 8 хиляди души са настанени в приюти, а около хиляда са регистрирани като бездомни.

През октомври 1981 г. младежи от т. нар. автономни групи и „пънкове“ завзеха осем сгради на пристанищната улица „Хафенщрасе“ и ги държат и досега (*б.а. – август 1989 г.*), въпреки непрекъснатите опити на властите да ги изгонят оттам. Стените са нашарени с лозунги. На улицата стоят останки от изгорели коли след последната схватка с полицията през май т.г. Осмелих се да мина непосредствено пред сградите. Те имат вид на пострадали от бомбардировки. Отвътре надничат мръсни, несресани субекти. Пред входовете се въргалат отпадъци. Изобщо „революционната среда“ доста намирисва – в буквалния смисъл на думата. Макар да изразяват до голяма степен разбираем протест, действията на „хаотите“, както наричат тези младежи, повече отблъскват, отколкото привличат някого.

„Центърът на греха“ в „Сант Паули“ обаче не е „Хафенщрасе“, а широката „Репербан“. Освен сексмагазини, порнокина и обикновени публични домове, тук има и много игрални казина. Но даже и една разходка по „Репербан“ е достатъчна за да се забележи, че бизнесът е доста позападнал. Туристите, дошли за юбилея, предпочитат да видят известния спектакъл „Котките“ в оперетата, разположена в началото на улицата, или да поседят в някоя от безбройните кръчми, вместо да се отбиват в „дворовете за контакти“. Една от причините за това може да се прочете и по вестниците, е болестта СПИН. А втората, струва ми се са...контейнерите. Сега, когато корабите престояват в пристанището броени часове, все по-малко са моряците, които остават да нощуват в Хамбург. Така че научно-техническата революция взема жертви и в най-стария бранш.“

Това пишеше в пътеписа ми. А ето и още някои любопитни неща, свързани с тази тема. Името на император Барбароса, освен с декрета, даващ безмитен статус на търговията в Хамбург, е свързано и с един друг известен декрет. На 5 декември 1940 г. Адолф Хитлер получава от своя генерален щаб военните планове за нападение на СССР, които тогава са под кодовото название „Операция Ото“. Фюрерът не ги харесва и на 18 декември издава Директива 21 за преработка на плановете, като лично преименува нахлуването на Германия в СССР като „Операция Барбароса“, навярно за да подчертае аналогията между германския „Поход на Изток“, „Drang nach Osten“ и кръстоносните походи на изток на Свещената Римска империя на Германската нация по времето на император Барбароса.

Друга любопитна подробност около Хамбург, по-точно около градския район „Сант Паули“, е свързана с провеждането на срещата на върха на G-20 през 2017 г. Тогава точно в тази част на Хамбург се стигна до силни протести, палежи, арести. Бяха пуснати даже специални полицейски части срещу разярените демонстранти от различни леви, пацифистки, еко и други организации, сред които навярно имаше и потомци на някогашните „хаоти“, обитавали през 80-те и 90-те години на миналия век завзетите от тях сгради на „Хафенщрасе“. В напрегнатата обстановка на улични сблъсъци се появи една новина, която бе свързана с футболния клуб „Сант Паули“. Новината нямаше спортен характер. Ръководството на „Сант Паули“ бе предоставило на демонстрантите свободен достъп до стадиона на клуба за да могат там да използват тоалетните и съблекалните с душове. Мисля си, че това е един типично немски жест – да помогнеш на феновете си в такава важна област като личният тоалет.

Накрая на тази част, свързана със „Сант Паули“ и „Репербан“ ще споделя нещо, което няма да намерите в „Работническо дело“. В пътеписа пишеше, че съм направил „една разходка“ из „центъра на греха“ и толкоз. Вярно е, че през онази августовска вечер на далечната 1989 г., само се разходихме с двама българи от фирмата „Ортман унд Хербст“ по „Репербан“. Тръгнахме от началото на булеварда, където бе оперетата с блестящата неонова реклама на мюзикъла „Cats“, позяпахме проститутките пред заведенията или зад стъклените витрини на публичните домове, надникнахме за малко в един от входовете на заведението, където зад дебелите

завеси се предлагаше „Шоу на живо“, даже се отбихме в един от „дворовете за контакти“, където пък ставаше пазарлъка със „жриците на любовта“, без, разбира се, да направим нищо неприлично. Както се казва отидохме, видяхме и се прибрахме по квартирите си. Единственото ни приключение бе да изядем по един хамбургер с чаша местна бира в заведение за бързо хранене. По този повод има един стар виц: италианска проститутка задява наш турист, а оня се дърпа. Тя го дразни: „Хомосексуалисто?“, оня мълчи като партизанин на разпит, „Онанисто?“, оня пак мълчи, „Импотенто?“, нашият човек вече не издържал и извикал – „Туристо социалисто!“.

*Репербан през онези години
(Oxfordian Kissuth, Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0)*

Историята за „Репербан“ има обаче продължение. На другата сутрин, недоспал от вълнение, аз реших отново да посетя този прословут район на Хамбург и да видя що за шоу на живо предлагат там зад дебелия завеси? В мое оправдание ще кажа, че по онова време в социалистическите страни подобни заведения не съществуваха и затова бяха още по-привлекателни, както всяко нещо, което е забранено. Речено – сторено. Някъде към 11 часа съм пред едно от заведенията. Нещо обаче ме смуцава, обстановката съвсем не е като предишната вечер, няма публика, няма охрана, някакъв млад мъж мие с маркуч тротоара пред входа, вътре завесите са прибраны и е напълно пусто, но все пак влизам, така де дошъл

съм, ако не друго ще пия една бира. Влизам, вътре е светло-светло и работи телевизор, поставен високо над сцената, показва някакъв порно филм, ама почти нищо не се вижда от струящата през прозорците слънчева светлина. Аз като влезнах, се повъртах неловко и веднага тръгнах да си ходя, но една дама от обслужващия персонал мигом се лепна за мен, настана ме на масичка пред телевизора и без дума да съм продумал, хоп пред мен вече стои бутилка немско пенливо вино. Изпих няма и една чаша от сладникавата блудкава течност, викам дамата и получавам сметката – мама мия, цели 50 и нещо марки, ококорвам очи, това е баснословна сума за обикновен „туристо социалисто“, но какво да се прави, така е с първооткривателите. Платих като поп и с провисил нос се изнизах навън да се поразходя преди да отида да си стягам багажа.

Разбира се целта на моето пътуване от единия край на Западна Германия до другия ѝ край не бе да се запозная със забележителностите на „Северната Венеция“. Задачата ми беше друга - да подготвя материал за българо-германската фирма „Ортман унд Хербст“ („Ortmann und Herbst GmbH“). Общо във ФРГ по онова време имаше около 40 български представителства, филиали и български капиталови участия в западногермански фирми. Представителства имаха големите български туристически и транспортни фирми - „Балкантурист“, „Балкан Холидейз“, авиокомпания „Балкан“, Българско речно плаване, няколко терминала като свои филиали във ФРГ, държеше СО „МАТ“ в сътрудничество с фирмата „Willi Betz“. Свой филиал имаше и „Техноекспортстрой“. В Бон беше представено и външнотърговското дружество „Индустриално коопериране“ – ИНКО („INCO“).

От смесените фирми най-голяма бе Баваро-българската банка в Мюнхен, в нейния капитал 49% принадлежаха на Българската външнотърговска банка. Други важни български капиталови участия в западногермански фирми бяха на „Химимпорт“ в „Булхимекс“ („Bulchimex“ GmbH), на „Булгарплод“ в „Булгарфрукт“ („Bulgarfrukt“ GmbH), „Машиноекспорт“ в Булмак („Bulmak“ GmbH), „Елпром“ в „Elprom-Verkauf“ GmbH, „Индустриалимпорт“ в „Индимпекс“ („Indimpex“ GmbH), „Балканкар“ в „Ирион-кар“ („Irion-car“ GmbH), „Винимпекс“ в „Ориент Експорт-Импорт“ („Orient Export-Import“ GmbH) и т.н. Обикновено тези дъщерни фирми на български предприятия имаха

за задача да разширят износа на български стоки и услуги в Западна Германия. Може да се каже, че при услугите иммахме значителни успехи – доста западногерманци купуваха туристически пакети на „Балкантурист“ за почивка у нас, СО МАТ пък кръстосваше надлъж и нашир пътищата не само във ФРГ, но и в цяла Европа, добре вървяха и строителните услуги. При стоките обаче нещата не се получаваха. От разговорите, които съм имал, както в българската търговско-икономическа служба в Бон, така и по места с нашите бизнесмени, можеше да се установи, че повечето смесени фирми съществуваха благодарение на дотации от страна на българските им собственици.

Реклама за ФРГ на „Балкантурист“ (1989 г.).

Една от причините за лошото финансово състояние на смесените фирми бе ограничителният режим, който Европейската икономическа общност, под една или друга форма, налагаше при вноса на стоки от социалистическите страни. Това често се правеше от икономически подбуди, тъй като разходите за труд в социалистическите страни бяха по-ниски, отколкото в Западна Европа, а и държавата при социализма можеше по десетки различни начини да субсидира експорта и това правеше трудоемките стоки от социалистическите страни твърде конкурентоспособни на европейския пазар, например текстила. Ето защо съществуваха квоти при вноса в ЕИО на текстилни и на аграрни стоки от

страните-членки на СИВ. Имаше, разбира се, и политически мотиви за ограниченията от страна на ЕИО.

Така или иначе, но български храни и напитки почти не се срещаха в западногерманските търговски вериги, не съм забелязал да се продават по онова време във ФРГ и дрехи или обувки под български търговски марки. От вината съм срещал само две марки „Кадарка“ и „Магарешко мляко“ и то в магазините с най-евтините стоки на веригата „Алди“. Понякога съм попадал на българско бяло саламурено сирене, което никак не бе лошо на вкус, но се продаваше в такива отживели времето си ламаринени кутии, които едва се отваряха и с касапски нож, че направо жал да ти стане. Мисля, че единствено дъщерната фирма на „Химимпорт“ „Булхимекс“ в Дегендорф бе печеливша благодарение на износа на калцинирана сода и някои други химически полуфабрикати, които добре се приемаха от силно развитата химическа индустрия на Западна Германия. Доколкото знам от всичките тези смесени фирми за пласмент на български стоки до днес е оцеляла само „Булмак“, което си е истински подвиг, като се има предвид през какви перипетии премина българското машиностроене.

Особено място сред българските дъщерни фирми във ФРГ заемаха две от тях – „Рьоперверк“ и „Ортман унд Хербст“. Те се мъчеха да организират рентабилно производство на съвременни машини в Западна Германия, както се казва – „мисия невъзможна“, имайки предвид огромната конкуренция и липсата на „свои хора“ в западногерманската администрация и в местния съпътстващ бизнес. Акционери в „Рьоперверк“ бяха ДСО „Заводи за металорежещи машини“, ДСО „Металхим“ (Сопот), НПО „Технология на металите“ и „Машиноекспорт“. Пълното название на фирмата бе „Rheinische Maschinenfabrik und Eisengießerei Anton Rorer und Co.“ GmbH. Тази фирма произвеждаше някакви неща, които не ми бяха съвсем ясни, докато при „Ортман унд Хербст“ (пълното име бе „Ortmann und Herbst Maschinen und Anlagenbau“ GmbH) всичко бе ясно и най-важното много актуално – те произвеждаха линии за бутилиране на безалкохолни напитки. Рентабилността на фирмата обаче куцаше и затова от София ми пратиха хабер да намина до Хамбург да видя как стоят нещата.

Какво представляваше фирмата „Ортман унд Хербст“, правилно ли е било взето решението за нейното придобиване, какъв беше проблемът около нейните загуби, дали те се дължаха на обективни причини или фирмата се „източваше“? Ще се опитам да

описа ситуацията, която заварих в Хамбург през м. август 1989 г., като използвам обективните факти - справката за фирмата, с която разполагах, обяснителната записка по повод на проведената финансова ревизия на бившия директор на фирмата и моите записки от разговорите, които проведох с българския директор на фирмата Детелин Сертов, с германските инженери и с нашите работници от „Хранинвест“, командировани в „Ортман унд Хербст“.

Справка

Относно: смесеното дружество Ортман + Хербст ГмбХ, гр. Хамбург

(б.а. – материалите се цитират със съкращения)

Фирмата Ортман + Хербст (О+Х) е създадена в 1888 г., но получава по-сериозно развитие след 1950 г. под ръководството на Артур Некер. В началото на 70-те години СО „Хранинвест“ придобива от нея лиценз за производство на бутилираща техника.

А. Некер умира през 1979 г. като преди това прави директори двамата си сина, работили дотогава като продавачи.

До 1981 г. фирмата работи с печалба, а следващите години приключва с изравнен баланс (в т.ч. чрез пренос на печалба от предишни години и други счетоводни операции). Дяловият капитал на фирмата е бил 6,5 млн. ДМ (б.а. - имат се предвид западногерманските марки), а правната форма – д-во с ограничена отговорност. През 1985 г. състоянието на фирмата бързо се влошава. За периода I-X.1985 г. О+Х акумулира загуба в обем от близо 4 млн. ДМ.

Причини: стесняване на пазарите, свръхкапацитет и влошена браншова конюнктура, конструктивно остаряване на машините вследствие на занемаряване на развойната и конструкторската дейност, организационни и управленски неудачи и др.

За отбелязване е и фактът, че за разлика от големите фирми в бранша, О+Х произвежда само т.н. „мокра част“ от линиите за бутилиране: миялни машини, пълначно-затварячни блокове, миксери (газираци автомати) и транспортни системи, не произвежда „сухата част“ – деналетизатори, декрейтери, етикетирмашини, крейтери, палетизатори. При комплектни доставки О+Х се принуждава да окомплектова линиите си с машини от други, в т.ч. и конкурентни фирми.

В началото на 1985 г. СО „Хранинвест“, БИСА (б.а. – *Българска индустриална стопанска асоциация, по-късно е преименувана на Българска стопанска камара. Създаването на БИСА се свързва с издигането на Огнян Дойнов, който е и председател на БИСА от създаването ѝ през 1980 г. до 1984 г.*), Банката за стопански инициативи „Минералбанк“, СК „Биоинвест инженеринг“ са закупили 75% от дяловия капитал на О+Х с номинална стойност 4 875 000 ДМ за сумата от 9 млн. западногермански марки. Понастоящем българските съдружници притежават 84% от дяловия капитал на О+Х, а четирима немски съдружници – 16%. Основен собственик от българска страна (и координираща организация) е СО „Хранинвест“ със 76% от българската част.

О+Х прави през последните години оборот в обем от 96-100 млн. ДМ по приблизителна схема: машини собствено производство – около 56-60 млн. ДМ, чужда окомплектовка машини – 16-18 млн. ДМ, резервни части – 20-22 млн. ДМ, монтаж, опаковка, транспорт – 5-6 млн. ДМ.

...

Силните страни на О+Х се състоят във високото качество и надеждност на изработката, водещи и до дълъг експлоатационен живот на машините...От края на 1986 г. и началото на 1987 г. започна осъществяването на сериозна развойно-конструкционна програма...О+Х продава в целия свят, в т.ч. в ЮАР, Канада, КНР, Великобритания, САЩ, Африка, Южна Корея, Австрия, Испания, Франция, Индонезия и т.н.

София, 02.12.1988 г.

Обяснение

...От началото на 70-те години в бранша е започвал да се чувства свръхкапацитет вследствие силното стесняване на пазарите, започнал е процес на концентрация и много фирми, не изградили навреме съвременна организация, са застанали пред фалит и са изкупени от големи машиностроителни концерни: ЗАЙТЦ, ЕНЦИНГЕР, НОЛЛ, ХОЛЩАЙН+КАРПЕРТ, ЯГЕНБЕРГ, СИМОНАЦИ и др.

...Трябва изрично да се подчертае, че идеята за закупуване на формата О+Х от българска страна е добра. СО „Хранинвест“ произвежда по лицензи на О+Х, които са твърде остарели и отдавна е настъпила необходимостта от обновяване продуктите на

обединението. От друга страна O+X е фирма с висока производителност на труда: O+X реализира продукцията от около 200 хил. ДМ, а само от новосъздадени машини (без произведените резервни части, без монтажни дейности и др.) – 120-130 хил. ДМ годишно на зает във фирмата.

Голяма стойност имат и новите конструкционни разработки на O+X. това, че фирмата е купена в период, когато се е намирала пред фалит е правилно и отговаря на световната практика, тъй като здрави и печеливши фирми по правило не се продават или са много скъпи.

Сама по себе си O+X е известна фирма, която продава в цял свят, създава достъп на нашата страна до върхови развойни, конструкционни и технологични решения. Ако се анализират загубите и се сведат до такива показатели като загуба на зает във фирмата или загуба към общия оборот с отчитане на пазарите, на които се продава и минималното количество поръчки от НРБ, ще се види, че O+X е далеч по-добра от другите производствени фирми зад граница...

Резюмета на проведените разговори

Детелин Сертов - директор от българска страна.

Относно целите на българското участие в „Ортман унд Хербст“:

- Трансфер на ноу-хау, конструкции, технологии, управление на качеството за подобряване на техническото равнище на „Хранинвест“;
- Разширяване на експортните възможности на „Хранинвест“ чрез съвместни доставки с „Ортман унд Хербст“. Като пример даде съвместното участие в оборудването на две линии на „Пепси кола“ в СССР;
- Обучение на персонал от „Хранинвест“ и подобряване по този начин на производителността на труд (б.а. това се постига като в „Ортман унд Хербст“ са командировани за по 60 дни работници от „Хранинвест“).

Като цяло Сертов звучеше оптимистично. Считаше, че има подобрене на конюнктурата и че търсенето на бутилиращи машини расте защото има отдръпване на клиентите от

пластмасовите еднократни бутилки и освен това намалява употребата на алкохолни напитки за сметка на безалкохолните. Благоприятно отражение се очаква и от развитието на единния европейски пазар. За добрата конюнктура допринася горещото лято през 1989 г. Положителен импулс Сертов очакваше и от изпълнението в СССР на програмата за развитие на производството на безалкохолни напитки в сътрудничество с „Пепси кола“. Добре, според него, се развиваше и пазарът на фирмата у нас. Заедно с „Хранинвест“ бяха оборудвани през 1988 г. в София 2 фабрики на „Кока Кола“. Очакваше се през 1989 г. 10% ръст на оборота. През първите 6 месеца на годината са били получени важни поръчки и във ФРГ, вкл. за най-съвременния завод на „Нестле“ за минерална вода и безалкохолни напитки, който е изграден край Хамбург. „Ортман унд Хербст“ изнася продукцията по целия свят - от Австрия до Австралия.

Като тревожна тенденция Сертов отбелязва прегрупирането на производителите, възникването на мощни транснационални корпорации, които се готвят да овладеят единния европейски пазар и да намалят производствените си разходи като развиват връзките си с Далечния Изток.

Ханс Шнайдер - директор от германска страна.

Той звучеше доста по-умерено, с нотки на тревога. Според него в краткосрочен план нещата стояха добре, защото имаха голям портфейл с поръчки. В дългосочен, стратегически план, обаче имаше основания за тревога поради все по-комплексния характер на доставките и все по-голямата концентрация на производството. „Ние се опитваме в дългосрочната си стратегия да влезнем в потесни контакти с други предприятия за да можем да допълваме с тяхната продукция нашите машини и по този начин заедно да станем по-конкурентоспособни, като предлагаме по-комплексни системи *(б.а. – тук важна е думата „опитваме“, с която немецът искаше да ми подсказже за сериозните проблеми).*

Гунтер Валтер – зам. директор по производството.

Посочи основният проблем – необходимостта от значителни капиталовложения при неясна икономическа перспектива. Той каза, че пазарът е много конкурентен и цените са на ръба на рентабилността. Големите фирми правят икономии от мащаба на производството, но малките трябва да наваксват с високо качество и тясна специализация. За специализираните машини обаче разходите са високи и непрекъснато се променя технологията.

Обновяването на машините изисква значителни капиталовложения. „Ние считаме, че това трябва да е ангажимент на българската страна“ – бе логичното му заключение.

Кольо Мичев – командирован работник от „Хранивест“.

Доволен е от работата си в „Ортман унд Хербст“. Знае какво се иска от него и се старее да го върши. Работната среда е спокойна и отношенията са коректни.

Накрая някои мои бележки: Бизнесът въобще е рисковано дело и премерените рискове си струва да се поемат. При покупката на „Ортман унд Хербст“ са разчитали, че използването на стъклени бутилки ще продължи да расте, но въпреки призивите на еколозите, се случи точно обратното – в началото на 90-те години рязко нарасна използването на еднократните пластмасови бутилки, и така продължи поне до началото на новия век. Друг проблем, който не е бил отчетен при създаването на фирмата, е степента на амортизация на завареното оборудване. Необходима е била сериозна модернизация, но такива капиталовложения явно не са били по силите на „Хранивест“ в края на 80-те години. Силен отрицателен ефект върху фирмата бе оказала и кризата в СССР, и в целия социалистически блок. Тя безспорно допълнително е ограничила пазарите. Обобщение: няма злоупотреби, дали е допусната грешка при покупката на доминиращия дял в капитала на фирмата е трудно да се каже, защото някои рискове са били предсказуеми, но други, в онзи момент, непредсказуеми. Да, България е била твърде малка за да устои на конкуренцията в този концентриращ се бизнес, но надеждите са били в СССР и в СИВ, само че тези надежди са се оказали илюзорни.

Как се развива по-нататък съдбата на „Ортман унд Хербст“? Българските и германските собственици успяват да продадат фирмата в края на 1989 г. на британския холдинг APV Plc. Той пък я препродава на германската фирма „Kettner“. Самият Kettner обаче след няколко години също обявява фалит. С помощта на властите в Хамбург се намира нов инвеститор – британският производител на бутилиращи линии „Crown“. Положението отново става неспасяемо, британците не успяват да направят нищо съществено и през 1999 г. е обявен окончателно фалитът на „Ортман унд Хербст“. Следва разпродажба на имуществото. Въпреки фалита обаче „Ортман унд Хербст“ запазват реномето си и до днес, в интернет още могат да се намерят оферти за нейни бутилиращи машини.

5. Отварянето на Бранденбургската врата

Горбачов успя да направи две официални визити в Бон, едната през м. юни 1989 г., другата през м. ноември 1990 г.. Първото посещение започна на 12 юни 1989 г. (понеделник) и продължи до 15 юни (четвъртък). Много преди 12 юни в цяла Западна Германия започна трескава дейност по подготовката на посещението. Провеждаше се, така да се каже, усилена „артилерийска подготовка“ за повдигане на духа и за подчертаване на голямото значение на предстоящото събитие. Кол и хората около него, искаха да придадат на визитата на Горбачов характера на „историческо събитие“. Особен привкус на шоуто даваше активното участие в кампанията на десните медии, които традиционно заемаха антисъветска и даже антируска позиция, но в този случай изпадаха в истинско умиление. Ето един пример - издаваният от Аксел Шпрингер десен вестник „Ди Велт“, който традиционно громеше пъклените планове на Москва, публикува в течение на няколко дни поредица от сладникави материали за финансираната от вестника обиколка из Западна Германия на група от „10 съветски войници“ (всъщност бяха курсанти, дошли заедно с двама преподаватели). Целта, обявена от вестника, бе да се „премахне недоверието, да се създадат топли, дружески, човешки отношения“. Материалите бяха богато илюстрирани със снимки на които се виждаше как „съветските войници“ дружески общуват със своите колеги от Бундесвера, с миньори, с баварски фермери, как посещават родната къща на Шилер и т.н. Но за истинско „топло приятелство“ едва ли можеше да се говори, защото от репортажите и от снимките в „Ди Велт“ по-скоро лъхаше на познатите стереотипи за секси-рускините и за мъжиците, които си падат основно по водката.

Изхождайки от създадената обстановка логично моята първа кореспонденция по повод на предстоящата визита на Горбачов във ФРГ носеше заглавието „**Очакване за успех**“ (в. „Работническо дело“, 11.06.1989 г.). Ето съдържанието ѝ (с известни съкращения):

„... Фотоизложба за живота в Съветския съюз във файето на новата сграда на градската управа, дискусия с участието на експерти от СССР и ФРГ в Академията на германския съюз на служещите или може би рок концерт на московската група „Бригада С“ – какво по-напред да посети човек? В Бон тези дни непрекъснато има нещо, свързано със Съветския съюз, с предстоящото посещение

на Михаил Горбачов. Пресконференции, срещи и брифинги, коментари по радиото и телевизията, цели страници на вестниците са посветени на започващата визита.

В бюрото за акредитиране на Федералната пресслужба трябва да се чака на опашка за да се получат необходимите пропуски и програмата на посещението. За отразяването на това събитие в Бон са се събрали около 2000 журналисти от повече от 40 държави и продължават да пристигат още.

Определено може да се каже, че тук се проявява голям интерес към първото посещение във ФРГ на Генералния секретар на КПСС и Председател на Върховния съвет на СССР Михаил Горбачов. Но на какво се дължи този интерес? От изказванията на политици и бизнесмени, на експерти и обикновени хора, от допитванията до общественото мнение постоянно изпъкват две думи, дълбоко навлезли вече и в международната лексика – „перестройка“ и „гласност“...

В навечерието на визитата тук бе издадена нова книга със събрани статии и речи на съветския ръководител под заглавие „Гласност. Ново политическо мислене.“...“

Сред посочените по-горе 2000 журналиста, пристигнали в Бон да отразяват посещението, бяха и много съветски журналисти, както и нашият кореспондент в Москва Димитър Горненски. В международното направление всички го наричахме Митко, както впрочем колегите наричаха и мен, което ни сближаваше. Поканих адаша да ми гостува и първата вечер той доведе на скромна вечеря в кореспондентския пункт свой приятел съветски журналист. Седнахме, хапнахме, пийнахме, както му е редът, и станахме поткровени. Руснакът едва не се разплака човекът, толкова бе отчаян. Ругаеше по всеки възможен начин Горбачов, който нито знаел какво прави, нито знаел защо го прави, но въпреки това е бил на 100 процента уверен в себе си и това щяло да затрие страната.

Трябва да отбележа, че от формална гледна точка, посещението на Горбачов във ФРГ през лятото на 1989 г. не се свързваше с никакви особени документи за подписване. Въпреки това посещението бе важно и за двете страни, но всеки разбираше важността му по своему. За западногерманците задачата се свеждаше до това да размекнат руснака с ласкаене и обещания, така както правеха преди това с Брежнев. Те искаха да научат колко струва новият обитател на Кремъл, да сондират евентуални възможности за още по-тясно сближаване с Източна Германия.

Руснаците, които придружаваха Горбачов, се интересуваха от заеми, възможности за износ на суровини в Германия, а самият Горбачов май се интересуваше само от себе си и от своето „ново политическо мислене“, което явно бе проумяла най-добре съпругата му Раиса, затова тя винаги неотлъчно го придружаваше при посещенията му в чужбина.

Както се и предполагаше официалната визита започна и продължи крайно помпозно. Не се икономисваше нищо. В навечерието на визитата министър Ханс Клайн, който отговаряше за медиите в правителството на Кол, даде вечеря на журналистите, акредитирани да отразяват събитието. За пресцентър на мероприятиято Кол лично бе предоставил централата на неговата партия - Християндемократическия съюз. Там, на втория етаж, непрекъснато миришеше на ароматен гулаш. Предлагаха безплатно не само топла храна, но и десерти, студени и горещи напитки. Можеше, като в Макдоналдс, да седнеш спокойно и да си пинеш кореспонденцията на воля, отпивайки кафе или кола. Подобна щедрост хората на Кол показваха единствено на конгресите на партията.

От това важно посещение на Горбачов във ФРГ през м. юни 1989 г. съм запомнил три неща. Първото е умело режисираното „гмуркане в тълпата“, което се проведе на 13 юни (вторник), на централния площад на стария Бон – един кокетен старинен площад, постлан с гранитни павета, наричан Марктплатц (Пазарен площад). Кулисите за представлението бяха удачно избрани. Площадът пред старото кметство е любимо място за жителите на Бон и за туристите. Той е обграден от изящни триетажни сгради в стил рококо, всяка с няколко века история, като например старинният хотел „Em Höttche“ от началото на петнадесети век, където на 2 февруари 1583 г. курфюрстът на Кьолн Герхард Трухзес фон Валдбург-Траухбург (Gerhard Truchseß von Waldburg-Trauchburg) е отпразнувал сватбата си с графиня Агнес фон Мансфелд-Айзлебен (Agnes von Mansfeld-Eisleben). Заради този брак курфюрстът се отрекъл от римокатолическата църква и станал лютеран, нещо, което отново показва каква голямата роля в историята играят жените. Последвала религиозна война, която продължила цели пет години, и е известна в историята като „Кьолнската война“. Но основната забележителност на Марктплатц безспорно е старото кметство на Бон (в центъра на снимката по-долу). Първата, автентичната сграда на кметството, е била построена през 1738 г.,

но е била срината до основи по време на една от поредните англо-американски бомбардировки. Самолетите на западните съюзници обикновено са бомбардирали съседния индустриален център Кьолн, когато обаче им останели неизползвани бомби, за да не ги връщат в базата, ги хвърляли на обратния си път над малкия и невинен Бон. Това, което сега разглеждат туристите всъщност не е онази стара сграда на кметството, а едно много точно построено нейно копие от следвоенните години. Както преди, така и сега внушителна каменна стълба с позлатен метален перваз води към величествен остъклен вход, над който, на стената, има изящен старинен часовник с по един кентавър от двете страни, а над часовника, на мансардния етаж на сградата, точно под покрива, е поставен огромен релефен герб на град Бон от времето на последния курфюрст, с много ленти, знамена и с една внушителна позлатена корона отгоре.

През онзи вторник (13 юни 1989 г.) аз също бях сред тълпата на Марктлатц и станах свидетел на прочутата сцена с целувката на стълбата пред кметството. Най-напред имаше обичайните ръкостискания на Горбачов с „обикновените хора“, много от които бяха туристи или журналисти като мен. Чуваха се и възгласи „Горби, Горби!“. След това Михаил Сергеевич и Раиса Максимовна се изкачиха на площадката пред входа на кметството, на около 3 метра над главите на събралото се множество. Всички погледи се концентрираха върху гостите и другите официални лица. Около Горбачов и Раиса се суетяха домакините – кметът на Бон Ханс Даниелс и съпругата му. Даниелс не бе само кмет, но и доверен човек на Кол, член на Бундестага от ХДС. На площадката имаше още десетина други официални лица, местни политици, все ухилени до ушите. В този момент започна инсценировката. Някой от тълпата в подножието на стълбището побутна дискретно напред едно момченце с букет цветя и то нерешително започна да преодолява високите стъпала. Съпругата на кмета се втурна да му помогне, момченцето, хванато от нея здраво за ръка, лека-полека се добра до площадката с гостите и в един момент застана плътно зад Горбачов. Той обаче не го забеляза и продължи да си маха с ръка. Тогава дойде ред на съобразителната Раиса, тя издърпа напред детето, така че то се оказа вече между нея и Горбачов. Някой повдигна детето. Чак сега бащата на перестройката се ориентира в ситуацията, взе букета от детето, хвана го малко неловко с ръце и се засили да го целуне по бузата, но момченцето се смути и се дръпна леко встрани, така,

че целувката на Михаил Сергеевич увисна смешно във въздуха, което обаче не се забелязва на умело направената фотография. Тази снимка с момченцето от площадката на стълбите пред входа на старото кметство в Бон обиколи медиите по света, появи се и на първата страница на няколко западногермански вестника. Снимката не е показана тук, тъй като е необходимо да се заплати затова такса. Който желае да я види може да направи това на следния сат: [Бонн - музей немецкой истории под открытым небом – DW – 22.08.2022.](#) Там има и други любопитни фотографии, свързани с настоящето повествование. Това, което мога да предложа за ориентация е една моя снимка на площада с кметството.

Второто събитие от това първо посещение на Горбачов, което се е запечатало в паметта ми, е пресконференцията на 15 юни (четвъртък) в една от залите на Централата на ХДС. Достъпът до пресконференцията бе ограничен за западните колеги, но за журналистите от социалистическите страни, които и без това бяха поне три пъти по-малко от веситата, нямаше ограничения. От нещата, които каза Горбачов особено ясно съм запомнил отговора му на един въпрос на американски журналист свързан с Берлинската стена. Колегата питаше дали може да се очаква скоро стената да изчезне за да се отвори пътят към строителството на

общоевропейския дом? Горбачов доста троснато отговори, че Берлинската стена ще остане толкова дълго, колкото е необходимо, ако трябва и сто години и че ще изчезне само тогава, когато изчезнат предпоставките за нейното издигане. С други думи той заяви, че в настоящия момент въпросът за Берлинската стена не е на дневен ред. Специално подчертавам – това каза Горбачов точно 147 дни преди ръководство на ГДР, инсталирано по волята на самия Горбачов, да отвори Бранденбургската врата и практически стената да изчезне като фактор за разделяне на града. Какъв беше този отговор, проява на крайна некомпетентност или на майсторска демагогия? Мисля, че беше некомпетентност, защото не вярвам този човек да е бил чак пък такъв гениален актьор, та да заблуди целия свят за своите намерения.

Но не отговорът за Берлинската стена бе това, което ме впечатли най-много по време на тази пресконференция, поразил ме нещо друго, свързано с един колега от Чехословакия. Той зададе невинен въпрос за перспективите на икономическите връзки между социалистическите страни, въпрос, който не съдържаше каквато и да е провокация, бих казал даже, че въпросът бе напълно добронамерен. Обръщението на чехословашкия колега към съветския лидер бе, както е прието в Чехословакия, „пан президент“. Чехите, словаците, поляците и при социализма бяха запазили обръщението „пан“ („господин“) и използваша обръщението „другар“ само на партийни мероприятия, а пресконференцията очевидно не бе партийно мероприятие. Не така обаче стояха нещата в СССР и в някои други социалистически страни, включително и в България, където обръщението „господин“ бе напълно заличено и навсякъде се използваше „другар“. В Съветския съюз хората се бяха приспособили към тази доста неловка ситуация като вместо помпозното „другар“ на улицата, или в магазина, използваша по-простичките обръщения „девойко“, „млади човече“ и други, но в никакъв случай не и „господин“! Даже при превод на руски език на полски или чешки филми думата „пан“ умишлено не се превеждаше, за да не се произнесе недопустимото в СССР - „господин“. И ето, че сега преводачът, който явно се бе престарал, преведе „пан президент“ на руски като „господин президент“. Реакцията която последва от страна на Горбачов бе неочаквана, неадекватна и даже бих казал леко истерична. Той се нахвърли върху нещастния чехословашки колега и ехидно го попита – нима Чехословакия е престанала да е социалистическа

страна и как той въобще си позволява да го нарича „господин“? Боже каква простотия, си помислих аз, разбирайки същността на недоразумението и неловкото положение в което се оказа прехваления баща на перестройката. Горбачов не само нарушаваше желязното правило да не обижда пресата, но и се погаври със съвсем невинния журналист поради своята собствена ограниченост, поставяйки в неловко положение всички в залата. Западните журналисти се шашнаха, но така и не разбраха какво всъщност стана, те обаче видяха пред себе си един съвсем друг Горбачов, много различен от добрия чичко-реформатор, това бе ехиден, даже зъл човек.

Последният щрих, който окончателно оформи твърде нерадостната ми представа за бащата на перестройката бе срещата на Горбачов с профсъюзни босове и с обикновени металурзи, която бе организирана за него в един от цеховете на заводите „Хьош“. Ето как тази среща бе отразена във в. „Работническо дело“ (16.06.1989 г., стр. 5, със съкращения):

„...Съветският ръководител замина за Дортмунд: града на металурзите в сърцето на Рурската област. В едно от халетата на стоманодобивните заводи „Хьош“ се бяха събрали повече от 6 хиляди работници, техници, представители на профсъюзите, на заводските съвети. Да присъстват на срещата на Михаил Горбачов с металурзите бяха дошли и председателят на Германската социалдемократическа партия Ханс-Йохен Фогел, почетният председател на партията Вили Бранд, Хелмут Шмидт, тук бяха министър-председателят на провинция Северен Рейн – Вестфалия Йоханес Рау, както и членовете на съветската делегация Едуард Шеварднадзе, Александър Яковлев и други официални лица.

...Михаил Горбачов благодари на работниците от „Хьош“ и в тяхно лице на трудещите се от ФРГ, за чувството на солидарност, за топлия, сърдечен прием. Той се спря на значението на преустройството в Съветския съюз не само за съветско-западногерманските отношения, но и за климата в Европа и в света. Целта, която си е поставило преустройството, подчерта съветският ръководител, е да се разкрие хуманният потенциал на социализма, да стане животът на съветските хора по-добър. Спирайки се на сегашното състояние на отношенията между СССР и ФРГ, Михаил Горбачов каза, че металурзите знаят колко трудно е да се произведе стомана, колко майсторство и пот са необходими за това. Също толкова майсторство и пот са необходими за да се прокара пътят на

плодотворното сътрудничество между две страни. Затова постигнатото трябва да се цени.

Помолих някои от присъстващите в заводското хале работници да споделят своите впечатления след речта на Михаил Горбачов.

Петер Литерхойше: „Изпитвам голямо задоволство, че нашите два народа се приближават един към друг, че имат желание за по-близко опознаване. Би било много добре да се срещаме по-често, да общуваме помежду си.“

Волфганг Киш: „Това е взаимно отваряне на Изтока и на Запада, което ние приветстваме. Дортмунд е побратимен с Ростов на Дон и тези наши връзки са вече традиционни. Аз бях веднъж в Москва, но това беше отдавна и възнамерявам да отида пак.“...

Това бе написано в кореспонденцията. Каква беше обаче истинската картина в огромния цех на Хьош? В единия край на халето бе издигната висока платформа. На нея се бяха скупчили – отпред Горбачов, заобиколен от Рау, Фогел, Бранд, Шмидт, преводачът на Горбачов – едър мъжага, който се оказа, че има доста тънък глас, зад тях, на втората редица стояха председателят на Съюза на германските профсъюзи Брайт, Яковлев, Шеварднадзе, други членове на съветската делегация, местни политици и профсъюзни дейци. Горбачов се бе изпъчил като Ленин на Финландската гара, само че това, което той говореше, за разлика от прословутата реч на Ленин, не създаваше никакъв ентузиазъм, а напротив, омръзналите, безсмислени клишета за перестройката и новото политическо мислене, направо приспиваха. За досадата допринасяше и нескопосаният превод. Горбачов се отплесваше и говореше по няколко минути преди най-сетне да спре и да даде шанс на нещастния преводач и той да каже нещо на немски. С пискливия си глас мъжагата се мъчеше да обобщи по някакъв начин поредната тирада на вожда и смисълът на казаното, ако имаше такъв, се губеше в горбачовото многословие.

Аз бях застанал някъде по средата на огромното хале. Около мен имаше няколко колеги, основно американци, както и доста обикновени работници, дошли да отбият времето преди да им изтече смяната. Работниците, охранени яки мъже, бърбеха тихо помежду си за свои си неща и почти не обръщаха внимание на разгорещилия се оратор. Те правилно възприемаха случващото се просто като шоу, което бе доста посредствено режисирано за да заслужава особено внимание, но все пак, от възпитание гледаха да

не вдигат шум и да се правят, че слушат. Американците пък мълчаха и излъчваха неприкрита досада. Аз нямах избор, записвах внимателно високопарните горбачовизми, пресмятайки наум какво може все пак да влезне в кореспонденцията ми. Когато Михаил Сергеевич свърши – всички си отдъхнахме и бързо всеки си хвана пътя.

Месеците, последвали тази помпозна визита на Горбачов във ФРГ бяха особено унижителни за Съветския съюз, за руснаците. Само два месеца след „историческото посещение“ на Горбачов властите в Унгария, съгласувано с Бон и Виена, отвориха границата си за източногерманците и фактически дадоха началото на края на ГДР. На 21 август 1989 г. „Ди Велт“ ликуваше, описвайки пробивът на унгарско-австрийската граница – **„Един приграничен пикник засити глада за свобода“** бе заглавието, посветено на „паневропейския пикник“ на унгарско-австрийската граница, използван за да се стартира операцията по изселването на източногерманците. За това, че нещата не бяха импровизирани говореше недвусмислено съобщението на друг голям западногермански ежедневник „Франкфуртер Рундшау“ (21.08.1989 г.) в дописка под заглавие **„Бон знаеше предварително за масовото бягство от Унгария“**. Там се казваше следното: „...В ранния съботен следобед към границата се отправи най-напред една група от около 200 души, които тичешком преминаха на австрийска територия. През следващите три часа на същото място през границата безпрепятствено преминаха други стотици бежанци. На австрийска територия тях ги очакваха микробуси, наети от посолството (б.а. – става дума за посолството на ФРГ във Виена). С помощта на посолството във Виена повечето хора бяха превозени още същата нощ във ФРГ, като за целта се използваха микробуси и специален влак. По-голямата част от тях пристигна през Гисен в новосъздадения лагер за спешни случаи в Шьопинген край Мюнстер. Една по-малка част беше приета в лагера за преселници в Нюрнберг.

Посолството във Виена, което по данни на външното министерство (б.а. – има се предвид министерството на външните работи на ФРГ) е било подготвено за масовото пристигане на хора, е организирано през нощта в събота срещу неделя превоза на 661 беглеца...във ФРГ.

В съботния следобед унгарските граничари са гледали безучастно как в празнуващото множество на организираната в

течение на месеци паневропейка среща, непосредствено на границата при Шопрон (Sopron), стотици, пристигнали от всички краища на Унгария граждани на ГДР, се смесват с множеството събрали се тук австрийци и унгарци и през една, оставена отворена врата (*виж снимката по-долу*) в граничните заграждения, преминават на австрийска земя.“

Ясно и точно. Социалистическото правителство на Кароли Грос, което е на власт по това време в Будапеща, както и правителството на Хелмут Кол, обаче отричаха, че тази блестящо планирана и осъществена операция е тяхна работа, твърдяха, че източногерманците сами съвсем спонтанно са използвали паневропейския пикник до унгарския град Шопрон на границата с Австрия за да преминат в Австрия и оттам във ФРГ. Излизаше, че тези млади източногерманци не са знаели предварително за грижливо отворената врата в граничните заграждения, като „символ на новото отношение към границите в Европа“. А това, че са си били взели със себе си храна и дрехи за няколко дни, това е било от чиста немска предвидливост, за всеки случай. Относно тази привидна неангажираност на Бон и Будапеща нещата са ясни, трябваше да не се дразни Източен Берлин, за да не стане някаква беля там. Но това че и Москва се правеше на „ни лук яла ни лук мирисала“, това бе доста комично. По това време съветското КГБ все още виждаше и чуваше всичко, което ставаше в Унгария, а и в Австрия. Явно Москва също знаеше за „пикника“, подготвян в течение на месеци, но поради някаква причина оттам нямаше реакция. Може би в КГБ са знаели, но не са смеели да развалят кефа на Горбачов след „историческата“ му визита в Бон или пък и самият Горбачов е знаел, но си е траел, разчитайки да използва „пикника“ по-късно в играта си срещу недолюбвания от него стар кадър Ерих Хонекер?

Снимката е от 18 август 2014 г. по случай 25 годишнината от премахването на граничните заграждения между Унгария и Австрия.

Показана е прословутата отворена врата по време на Паневропейският пикник. По повод на годишнината бе организирана и конференция от Фондацията за гражданска Унгария, Фондация Конрад Аденауер, Центъра за знания Йозеф Антал, Паневропейската фондация Пикник '89 и град Шопрон (Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International)

Толкова за първото посещение на Горбачов в Бон и за неговата историческа роля. Второто посещение, което бе една година по-късно и се проведе на 8 и 9 ноември 1990 г. бе вече доста различно, както по обстановката, така и по отношението към Горбачов. Сега вече нямаше помпозни гмуркания в тълпата и целувки на деца, Обстановката бе много по-делова. Да, пак имаше възгласи „Горби, Горби!“, но доста от тези, които скандираха името на президента на СССР отлично разбираха неговата растяща безпомощност и политическа изолираност в родината му. Въпреки различията в оценките на Горбачов като личност, трябва да подчертая, че всички през онези дни в Бон се радваха на резултатите от неговата дейност в едно направление – връщането на суверенитета на Германия. На приема в двореца Петерсберг домакинът Кол, като едва не се разплака от умиление, приветства Горбачов с думите:

„Ние, германците, с голяма благодарност оценяваме Вашия много личен принос към щастливата повратна точка в нашата

история. На днешна дата преди една година падна Берлинската стена. И преди няколко седмици, на 3 октомври, нашата разделена държава и народ завършиха своето обединение в свобода и в съгласие с всички съседи и партньори. Фактът, г-н Президент, че вие сте първият чуждестранен държавен глава, който посети нашата обединена държава точно днес, показва още по-ясно нашата голяма признателност.“

На другия ден след приема в Бон бе подписан договор, за който вече никой не си спомня. Носеше гръмкото название – Договор за добросъседство, партньорство и сътрудничество между ФРГ и СССР. Там имаше един много любопитен чл. 2, който гласеше следното:

„Федерална република Германия и Съюзът на съветските социалистически републики се задължават да уважават без каквито и да е ограничения териториалния интегритет на всички държави в Европа в сегашните им граници.

Те заявяват, че нямат никакви териториални претенции към когото и да е и че няма да предявяват такива претенции и за в бъдеще.

Те разглеждат днес и за в бъдеще границите на всички държави в Европа като ненакърними така, както те съществуват към деня на подписването на този договор.“ (Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung Nr. 133, 15.11.1990, S. 1379–1382).

Още не бе засъхнало мастилото на подписите под договора и процесът на разпадане на СССР се превърна в основна точка от дневния ред на Европа. В Бон вече все по-малко се пишеше за Горбачов и все повече за Елцин През януари 1991 г., само два месеца след подписването на горепосочения договор, Бундестагът прие декларация, осъждаща „намесата на съветската армия във Вилнюс“, признавайки по този начин де факто отделянето на Литва от СССР. И това бе само началото. На 28 януари 1991 г. г-жа Казимера Прунсене, която бе министър председател на първото правителство на Литва след обявяването на независимостта, посети Бон. По същото време, (отново случайно!) в Бон бе и министърът на външните работи на отцепилата се от СССР латвийска република – Януш Юрканс. По този повод в „Дума“ помести моя дописка със следния текст (публикувано на 29.01.1991 г.):

„Прунскене е в Германия, но не за да търси политическо убежище

...Бившата литовска министър-председателка Казимера Прунскене се намира в германския град Кюнигщайн, недалеч от Нюрнберг – Бавария. Това съобщение на телеграфната агенция ДПА се потвърждава във вторник от интервю във вестник „Франфуртер алгемайне цайтунг“. Там бившата министър-председателка се спира на изгледите за създаване на самостоятелни прибалтийски държави. За това най-големи шансове е имало през лятото на 1990 година. Сега обаче армията и централното ръководство в Москва са преминали към активни действия и шансовете са намалели. Прунскене вижда надежда в Борис Елцин и в подкрепата на Запада. Особено значение според нея би имало потящото обвързване на икономическата помощ за Москва с политически условия. Ефект би имала и критика по адрес на Горбачов, тъй като съветският президент е много чувствителен по този въпрос – смята Прунскене.

Известна неяснота има относно мотивите за пребиваването на бившата министър-председателка в Германия. Първоначално някои телеграфни агенции разпространиха вестта, че тя е потърсила политическо убежище в Швейцария защото е имало отправени към нея заплахи за физическа разправа. В понеделник вечерта в предаване на телевизионната станция „SAT-1“ светският посланик в Бон спомена за подобни заплахи от страна на крайни националистически организации във Вилнюс. Присъстващият в предаването депутат в литовския парламент от „Саюдис“ не отрече подобни факти. Според собствените изявления на Прунскене обаче, цитирани във „Франкфуртер алгемайне цайтунг“, тя е в Германия единствено за да съдейства в борбата за независимост на нейната страна. Възможно е бившата министър-председателка да е на обиколка из западноевропейски страни с цел да събере средства за „Саюдис“. Това би обяснило и нейното пребиваване най-напред в Германия, тъй като тук живеят над 10 000 литовски емигранти. Освен това посещението може да има и някакви лични мотиви тъй като най-малката ѝ дъщеря следвала в Хайделберг.

Във ФРГ се намира и друг политик от Прибалтика – министърът на външните работи на Литва Януш Юрканс, който се среща във вторник с ръководството на Свободната демократическа партия. След беседата бе заявено, че свободните

демократи подкрепят борбата за независимост на Литва. В програмата на Юрканс бяха включени и срещи с министъра на външните работи на ФРГ Геншер, председателя на ГСДП Фогел, почетния председател на ГСДП Бранд и ръководителя на парламентарната фракция на ХДС/ХСС Дрегер. Един от основните въпроси и при тези разговори навярно е било оказването на разностранно съдействие, в това число и финансова помощ, на Движението за независимост в Литва.“

Минаха още няколко месеца. СССР се разпадаше вече с пълна пара, Горбачов изглеждаше все по-жалък. На 11 май 1991 г. прес-службата на канцлера пушна следното съобщение:

„Федералният канцлер д-р Хелмут Кол прие днес литовската министър-председателка Казимера Прунскене и има с нея почти едновременно много интензивен разговор. Срещата премина в добър, конструктивен дух. Г-жа Прунскене представи отначало положението в Литва и обрисова нейните представи за решение на възникналите въпроси. Федералният канцлер д-р Хелмут Кол потвърди, в духа на неговата обща инициатива с френския президент Митеран, интереса на Федерална република Германия относно едно мирно и взаимно приемливо решение и относно скорошното започване на един открит диалог.“

Открит диалог между кого и кого? Очевидно ставаше вече въпрос за диалог между ръководството на Литва и Москва. Така приключи сагата с признаването на „териториалния интегритет“ на СССР.

***

Отслабването на СССР и на просъветския блок започна все по-ясно да се чувства още през есента на 1989 г.. Тази есен бе особено време, откъдето и да го погледнеш. На изток в Европа се разиграваше епична драма, но и малко странна драма, в която актьорите ту слагаха трагичните си маски и плачеха като на погребение, ту внезапно надяваха комичните си маски и се радваха като деца на захарен памук. Никой, или почти никой, не знаеше кой всъщност е режисьорът. Хората пълнеха площадите в трескава еуфория, крещейки веднъж „Алилуя!“, след това „Разпни го!“, през гранични заграждения по току-що опърлените стърнища се промъкваха на лунната светлина цели семейства, помъкнали със себе си най-необходимото, оставяйки зад гърба си домашен уют и

кариера. Бе като на война, но без да се стреля. Всички бяха въввлечени във водовъртежа, бяха тръгнали на някъде без да питат къде отиват.

На 7 октомври 1989 г. в Източен Берлин се проведе тържествено честване на 40 годишнината на Германската демократична република. Да, ГДР още си беше на мястото, даже привидно нещата в Източен Берлин изглеждаха бетонни. Заводите си работеха, кравите ги дояха редовно, имаше храна, ток и градски транспорт, никой не гладуваше, не страдаше от липса на дрехи, обувки, други неща от първа необходимост, ако не се смятат разбира се бананите. Армията и системата за сигурност си бяха на мястото, т.е. следяха и охраняваха прецизно, по немски. На 7 октомври на централния булевард на Източен Берлин – Карл-Маркс-Алее се проведе поредния военен парад, който се оказа и последният.

(Bundesarchiv, Bild 183-1989-1007-402 / Franke, Klaus / CC-BY-SA, снимката е с променен формат)

Както се вижда от снимката по-горе, на трибуната до Ерих Хонекер стоеше самият Михаил Сергеевич. Зад Хонекер надничаше Раиса Горбачова. От страната на Хонекер се бяха подредили представители на висшия ешелон на властта в ГДР, а от страната на Горбачов – партийни и държавни ръководители на някои

социалистически и развиващи се страни. Тодор Живков стоеше между Войчех Ярузелски и Николае Чаушеску.

След парада в една от залите на Палатата на републиката се състоя типичният за такива случай пищен банкет. Човек да каже – каква идилия! Но това бе илюзия. Външните белези на празника не можеха да скрият вътрешното напрежение, то личеше и по умърлушените лица на Хонекер и на високопоставените гости на трибуната. Една от причините за тревогата бе отсъствието на празника на представител на Унгария. Макар формално тази страна все още да се числеше към Варшавския договор и там да управляваше същата партия, но де факто Будапеща бе обърнала гръб на социалистическото братство. Това бе особено неприятно за Източен Берлин, защото източногерманците имаха свободен достъп до Унгария и от политиката на Будапеща зависеше много за стабилността на ГДР. Новото унгарско ръководство, напук на Източен Берлин, бе отпушило убийствената за ГДР преселническа кампания на Запад. Това бе крайно неприятно за Хонекер и хората около него. Изглежда че на този празник в Източен Берлин само Михаил Сергеевич и Раиса искрено се наслаждаваха на прекрасния есенен ден. Съветският лидер показваше при това леко фриволно поведение. Той ту се кълнеше във вечна дружба с ГДР, и се целуваше с Хонекер така, че даже Раиса се изчервяваше (*виж на сайта: Тайните записки на Хонекер – DW – 22.02.2012*), ту зад гръба на Хонекер, намигаше на „младозите“ в Политбюро на ГЕСП, давайки им да разберат, че не би бил против ако те свалят от власт „старика“.

Според едно интервю на Егон Кренц пред ТАСС, дадено от него през 2019 г., по време на разговорите на съветската делегация, начело с Горбачов с членовете на Политбюро на ГЕСП (*б.а. – управляващата в ГДР Германска единна социалистическа партия*), Горбачов ясно е дал да се разбере, че очаква решителни действия в посока на реформи и преустройство, което всъщност е било разбрано от присъстващите като лишаване от доверие на действащото партийно ръководство, начело с Ерих Хонекер. Кренц и няколко негови близки съратници в Политбюро точно са разчели сигналите, излизали от господаря на Кремъл. След преговорите между делегациите, както става ясно от интервюто на Кренц, са се състояли и отделни частни разговори на някои „перспективни“ членове на политбюро на ГЕСП с члена на съветската делегация

Валентин Фалин, този, който при Горбачов отговаряше за решаването на „германския въпрос“.

Любопитно е как в. „Работническо дело“ отрази това злощастно честване на юбилея в ГДР. На 8 октомври, на първа страница, непосредствено под главата на вестника, бе поместена голяма подборка от материали, като най-отгоре бе поставена кореспонденцията от Източен Берлин с помпозното заглавие **„ГДР – здраво звено на социалистическата общност“**. Под кореспонденцията имаше съобщение за срещите на другаря Тодор Живков. Срещнал се е с ръководителя на Виетнам, с Николае Чаушеску и с Даниел Ортега от Никарагуа и накрая – традиционното съобщение за завръщането на делегацията ни в София. Този брой на вестника, както обикновено, получих по пощата с около 2 седмици закъснение и го разгледах след като се бях върнал от командировката в Маленте и след като Ерих Хонекер вече го бях свалили от власт и ГДР стремително бе започнала да се спуска надолу към небитието. Напуши ме голям смях като гледах вестника, наистина „здраво звено на социалистическата общност“.

Но стига за последния парад в Източен Берлин. Нека сега продължим нататък и ви разкажа за впечатленията си от симпозиума в Маленте. Когато на 15 октомври 1989 г. тръгнах за Маленте по аутобана от Бон покрай Кьолн, ХанOVER и Хамбург, настроението ми беше на нулата, не само заради тревожните събития в страните от Източна Европа и най-вече в ГДР, но и заради оловните облаци и ситния есенен дъжд, които ми пречеха да карам и ми напомняха за идващата зима. В Маленте обаче ме очакваше прекрасен есенен ден. Това чудесно курортно градче е разположено на езерото „Келерзее“, недалеч от Балтийско море. В Германия Балтийско море се нарича Източно море – Ostsee. Та в Маленте бе мила картинка – малки кокетни къщички, безкраен плаж и спокойни тъмно сиви води, в които се отразяваха облаците и надничачкото зад тях весело есенно слънце. Настаних се в хотела до плажа и ме полъхна свежият морски въздух, а шумът от вълните на езерото ме върна към скъпото родно Черно море. Една кратка разходка по приветливите улички и ми просветна пред очите.

На сутринта отпочинал се упътих към луксозния хотел, където се провеждаше симпозиумът. Форумът в Маленте, зарад който бях пропътувал стотици километри, не бе случаен. Той се провеждаше, както се казва във „време разделно“ и трябваше да покаже насоката на промените в Източна Европа, поне в областта

на икономиката. Симпозиумът се финансираше не от кой да е, а от една от водещите и най-богатите германски компании в северната част на страната, базираният в Любек производител на медицинско оборудване Дрегер (Dräger). Промотираше се пък от Службата по печата към канцлерството в Бон. В Маленте бяха дошли десетки немски и чуждестранни журналисти, участваше министърът на икономиката Хелмут Хаусман, а от редица източноевропейски държави бяха пристигнали делегации начело със заместник министри. От нашата страна делегацията се ръководеше от зам. министъра на външноикономическите връзки Георги Пирински. Списъкът на участниците в симпозиума включваше повече от 400 имена, сред тях имаше видни политици, икономисти, бизнесмени, журналисти.

За симпозиума в Маленте изпратих три кореспонденции във вестника. В първата, след като се даваше известна обща информация за събитието, акцентът бе върху речта на Хелмут Хаусман. Основното бе, че той категорично бе заявил, че ако социалистическите страни или това, което бе останало от тях, искат да получат западни инвестиции, трябва безусловно да скъсат с централизираната планова икономика и да преминат към пазарна икономика. Дето се казва, вече нямаше шикалкавене, говореше се в прав текст. В почивката след речта на Хаусман успях да се добера до него и го помолих за кратък коментар относно връзката между икономиката и екологията. Задах този въпрос неслучайно. В София предстоеше среща на ниво министри в рамките на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) по въпросите на екологията. Хаусман се зарадва на въпроса и даде много положителна оценка на предстоящия у нас екофорум, може да се каже, че ни похвали за организацията и отбеляза как добре се съчетава срещата в София с предстоящия през м. март 1990 г. в Бон икономически форум на ниво министри в рамките пак на ОССЕ. От отговора на западногерманския министър, от неговото уважително отношение към властите в София, а и към вестник „Работническо дело“, личеше, че към тази дата – 16 октомври 1989 г., той лично не знаеше за предстоящите големи промени в София след по-малко от месец. Но това бе разбираемо, защото Хаусман отговаряше за икономиката, а за външната политика отговаряше Геншер.

Втората кореспонденция за симпозиума в Маленте бе озаглавена „**Потвърдена воля за сътрудничество**“. Тук акцентът бе върху изказването на Георги Пирински. Подчертаваше се, че на

ръководителя на българската делегация е била оказана високата чест да изнесе един от двата заключителни доклади на симпозиума. Във външноикономически аспект Пирински очерта доста амбициозен и революционен модел на отношенията „Изток-Запад“, където се предполагаше, че всички европейски държави ще са част от единно международно разделение на труда. Преведено на простосмъртен език това означаваше, че той предричаше постепенно сливане на общия пазар на ЕИО и на пазара на държавите-членки на тогавашния Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ), в който все още условията диктуваше СССР. Как щеше на практика да стане това сливане от доклада на Пирински не стана ясно, но следващите години показаха пътя – чрез изчезването на СИВ и постепенното разширяване на ЕИО (сега Европейски съюз). Така, че Пирински се оказа в крайна сметка прав. Във вътрешноикономически план, що се отнася до България, Пирински направи реклама на нашия опит за пазарна реформа, свързан с приемането на Указ №56 и с въвеждането на фирмената организация на икономиката, което можеше да се разглежда и като предпоставка за привличане на чужди инвестиции. (в. „Работническо дело“, 19.10.1989 г.).

Третата кореспонденция беше обобщаващ материал и се появи във вестника на 23 октомври. Тя носеше заглавието **„Икономическите отношения „Изток-Запад“ – Шанс за отключване на последните врати“**. Критикуваше пречките пред търговията.

Това, което не попадна в кореспонденциите от Маленте бяха четирите изненади, с които се сблъсках там и на връщане към Бон. Първата изненада бе изказването на унгарския представител, също с ранг заместник министър. Той бе не само откровен, но и бих казал малко циничен когато направо каза, че етапът, в който е влезнала неговата страна е тоталната приватизация на държавната собственост. Тогава за първи път чух понятието „приватизация“ в контекста на събитията в Източна Европа. При това унгарският представител ни повече, ни по-малко се захвана да прави реклама на своята стока - унгарските предприятия, точно така, както това би направил някой търговец, продаващ домакински електроуреди. Помислих си за момент, ами ако това е наистина перспективата и пред нас, пред останалите социалистически страни, да разпродаваме всичко каквото имаме и то колкото се може по-бързо, та нали Унгария се считаше за пионер в прехода към пазарна

икономика? Нима ще има тотална разпродажба точно в този момент, когато икономиката е в криза?

Втората тревожна изненада бе свързана с напълно бездарното съветско участие в симпозиума. Мислех си, че тук поне ще чуя някаква смислена концепция за икономическото развитие на тази огромна страна, но отново не чух нищо логично. Говореше се пак само за политика, за добрите намеренията на Горбачов да промени света, за единния европейски дом, но в областта на икономиката плановете на Горбачов си оставаха пълна мъгла. Даже ми стана жал за академик Олег Богомилов, с когото разговарях в една от паузите, защото този много умен мъж просто не знаеше какво да каже относно икономическите плановете на Горбачов. А беше вече есента на 1989 г. и перестройката бе навлязла в петата си година! Германците вече се канеха да купуват унгарски предприятия, а в Москва още не знаеха какво да правят със съветската икономика и със СИВ.

Следващата, но този път приятна изненада, бе свързана с неочаквано радушния прием, на който се ползваше нашата делегация в Маленте и особено нейния ръководител Георги Пирински. След приключването на докладите и изказванията имаше прием. Тъй като последният оратор преди официалното закриване на симпозиума бе Пирински, то на приема всички още бяха под впечатлението на неговата реч – не само като съдържание, но и като блестящо изпълнение – безукорен английски, отлична дикция, премерени паузи и жестове. Когато започна коктейлът Пирински го наобиколиха от всички страни най-влиятелните участници в симпозиума и дълго не го пускаха, всеки желаше да се представи, да поговори с него, да сподели някакво впечатление, някакъв проект. Беше много приятно да видиш най-сетне един български участник във важен форум, който си е точно на мястото.

*Георги Пирински говори на международна конференция през 2011 г.
(Flickr, Крейтив Комънс Attribution 2.0 Generic).*

Подчертаният интерес към България и нейните представители в Маленте имаше, разбира се и своята комерсиална съставляваща. Доста хора бяха дошли на симпозиума с цел да установят връзки, които да им помогнат по-късно, когато му дойде времето, успешно да се включат в „голямата разпродажба“ на натрупаната с десетилетия държавна собственост, защото както казва народът, риба се лови най-добре в мътни води. Даже и мен, скромният журналист, не ме оставиха намира. Няколко човека ми предложиха, за всеки случай, услугите си като консултанти по бъдещи приватизационни проекти у нас. Кой знае, може пък да им се отвори парашутът? При това ми направи впечатление, нещо, което по-късно установих чрез личния си опит – най-упорити, и съответно най-успешни, не са консултантите от големите държави като Германия и Франция, а техните колеги от по-малките страни, особено от Нидерландия и Ирландия. За което човек може само да им завивда.

От Маленте за Бон си тръгнах в ранния следобед. Беше сряда и трафикът по аутобана бе натоварен. Времето се беше вкиснало. Небето посивя и задуха познатия по тези места бръснещ вятър,

нещата отиваха към есенна буря. Заваля. Натиснах газта, исках да се прибера в Бон преди да се мръкне, ужасно мразя да карам на светлини. Беше към два и половина когато задминах Хамбург и поех към Рурската област. До залез слънце оставаха броени часове, денят бе станал къс. Карах по главната пътна артерия на Западна Германия - аутобан А1 от Хамбург за Кьолн. Чакаха ме още 400 километра път. При сухо време можеше да ги взема за 3 часа и половина, но не и при дъжд. Скоро нещата се влошиха още повече, дъждът се усили и чистачките едва смогнаха, притъмня, намалих скоростта. Това ме спаси, тъй като внезапно колата пред мен удари рязко спирачка, аз едва не ѝ връхлетях, но все пак успях навреме да реагирам, ударих и аз спирачката, задницата на тежкия Форд се понесе встрани, но успях някак да спра без да ударя друга кола. Погледнах назад. Слава богу, шофьорът зад мен също бе реагирал адекватно. Поех си дълбоко дъх и помислих – е може да карам по тъмно, но поне няма да ходя в болница или в сервиз. След като вече нямаше нужда да бързам, така или иначе щеше да се наложи да карам по тъмно, можех да се отпусна. Беше безполезно да се вирам в дъжда какво става пред мен, там очевидно имаше солидна колона от коли. Всички прилежно си седяхме и чакахме. Както обикновено слушах Дойчландфунк (Deutschlandfunk). Предпочитах тази радиостанция, защото излъчваше много успокояваща класическа музика, а и даваше полезна информация за състоянието на пътищата, за ремонти, аварии, промени във времето.

Скоро Дойчландфунк съобщи и за катастрофата на нашия аутобан. Нещата не изглеждаха добре. Споменаха за загинал и за престой от около час. Тук е мястото да отбележа, че макар ФРГ още по онова време да разполагаше с невероятна мрежа от магистрали, с дължина 10 000 км, както и с образцова служба за контролиране на транспорта и за справяне с аварии, въпреки всичко това, човек не можеше да е сигурен, за колко време ще измине например разстоянието от Бон до Франкфурт. Всичко бе въпрос на късмет, тъй като една катастрофа или даже един по-сериозен ремонт, можеше коренно да променят ситуацията. Трафикът бе толкова интензивен, че всеки инцидент можеше да доведе и до верижна катастрофа и да пострадаш без да си виновен. Изневиделица възникваха мегазадръствания и чакането можеше да продължи до безкрай, въпреки цялата германска изобретателност и организираност, въпреки че в спасителните операции участваха хеликоптери.

Стана три часа и Дойчландфунк започна да излъчва редовната си емисия новини. Изведнъж наострих уши. Ето я и четвъртата за това пътуване изненада, при това най-голямата изненада! Първата новина в новинарската емисия на радиото бе следната: „Източен Берлин. За Генерален секретар на ГЕСП е избран Егон Кренц. Ерих Хонекер е освободен от всички партийни и държавни постове. Днес се е състоял Деветият пленум на Централния комитет на ГЕСП на който източногерманският ръководител Ерих Хонекер е подал оставка по здравословни причини от функциите си на Генерален секретар на партията, член на Политбюро на ЦК на ГЕСП, член на ЦК на ГЕСП, както и от постове Председател на Държавния съвет и Председател на Националния съвет за отбрана. За Генерален секретар на ГЕСП е избран Егон Кренц. Централният комитет на ГЕСП предлага на Народната камара Егон Кренц да бъде избран и за Председател на Държавния съвет и Председател на Националния съвет за отбрана. От функциите им на членове на Политбюро и секретари на ГЕСП са освободени Йоахим Хермер и Гюнтер Митаг.“ Помислих си - шуто започва.

Във ФРГ Егон Кренц бе много добре позната политическа фигура. Той бе не само член на Политбюро на ГСДП и секретар на управляващата в ГДР партия, но от 1984 г. заемаше и специално създадения за него пост на заместник председател на Държавния съвет, което официално го правеше втори човек в ГДР. Бе любимецът на Хонекер и в Бон го наричаха „Престолонаследникът“ („Der Kronprinz“). Пълното му име е Егон Руди Ернст Кренц и е роден през 1937 г., така че към момента на избора му за Генерален секретар на ГЕСП бе на 52 години, можеше да се каже, че бе от поколението на Горбачов (както и нашият Петър Младенов). Кариерата му бе започнала в източногерманския комсомол (както и на Петър Младенов в ДКМС - нашия комсомол).

Тук ще се отклоня малко от събитията през онзи октомврийски ден на 1989-та година, за да обясня, някои особености на политическата система на ГДР. Например управляващата там партия у нас неправилно я именувахме „Германска единна социалистическа партия“, всъщност обаче правилният превод от немски на Sozialistische Einheitspartei Deutschlands би трябвало да е „Партия на социалистическото единство на Германия“. В неправилния български превод отсъстваше най-важното – споменаването на единството като цел

на източногерманските марксисти. Любопитен факт е, че същата грешка се правеше и при превода в СССР на названието на тази пария на руски език. Химнът на ГДР пък започваше със следния стих: „Auferstanden aus Ruinen und der Zukunft zugewandt, laß uns dir zum Guten dienen, Deutschland, einig Vaterland.“. Преведено на български това означава: „Възкръснали от руините и обърнати към бъдещето, нека ти служим в името на доброто, Германия, наше единно Отечество.“ У нас, както и в СССР не се споменаваха за съдържанието на източногерманския химн, свиреше се само музиката. Излиза, че в ГДР самата идея за национално единството въобще не е била някога табу, но се разбираше, така, както я е разбирал на времето Сталин – като единна неутрална и социална държава Германия задължително извън НАТО. Самото име на източногерманската република - „Германска демократична република“ не се връзваше с каноните на марксизма-ленинизма. Та нали демократите се асоциираха в социалистическите страни със Запада, с класовия враг, а ГДР беше част от социалистическия блок, защо не е Германска народна република като Полша, Унгария или България? Това определение на източногерманската държава като „демократична“ също не беше случайно, то трябваше да поддържа топла връзката със западногерманските социалдемократи, на които Сталин и съветските ръководители след него, са разчитали за създаването на единна неутрална Германия. По-нататък с уточненията - в ГДР реалната власт бе в ГЕСП, но формално тя принадлежеше не на партията, а на Националния фронт, нещо като нашия Отечествен фронт, но за разлика от ОФ-то, където освен БКП участваше само БЗНС, то в Националния фронт на ГДР, освен ГЕСП, участваха Демократичната селска партия на Германия, Либерал-демократическата партия на Германия, Християн-демократическият съюз (по-късно се сля с този във ФРГ, ръководен от Хелмут Кол) и забележете...Национал-демократическата партия на Германия, чийто печатен орган се наричаше „Национален вестник“ („Die Nazional-Zeitung“)! След обединението източногерманските национал-демократи станаха свободни демократи и се вляха в партията на Геншер. Този източногермански национален уклон също не беше случаен. Впрочем той се забелязваше и в други сфери от живота в ГДР, например източногерманските железници се наричаха „Железници на Райха“ (Die Deutsche Reichsbahn), а пък армията на ГДР си запази прусашките униформи от времето на Вермахта. Баща ми по този

повод казваше, че ГДР е не толкова идеологически отделена като част от Западна Германия, а по-скоро културно-исторически е отделена, защото представлява сливането на протестантско-милитаристките части от Германия - Прусия и Саксония в една проруска държава, в противовес на католическо-пацифистките западни и южни провинции на Германия, обединени във ФРГ.

Но да се върнем на Кренц и промяната в Източен Берлин, за която той лично измисли нашумялата по-късно немска дума „Die Wende” (буквален превод - „Завоят“). В едно свое интервю Кренц разказва любопитни подробности около пленума на 18 октомври 1989 г., за който научих в колата по пътя от Маленте към Бон. Става ясно, че фаталната дата за свалянето на Хонекер всъщност не била 18 октомври, а предишният ден - 17 октомври 1989 г. (вторник), когато е било проведено редовното заседание на Политбюро на ГЕСП. Според Кренц Хонекер не е знаел, че ще му поискат оставката, но след като е видял, че няма никаква подкрепа е приел твърдо загубата си и се е съгласил нещата да се оформят като подаване на оставка поради здравословни причини. Хонекер вече е бил болен от рак и едно такова негово решение е било напълно възможно и без натиска на колегите. На пленума на ЦК на ГЕСП на следващия ден – 18 октомври 1989 г. той си подава формално оставката, която вече е била заявена предишния ден. Изненадани са били само тези, които не са били информирани за приетите предишния ден секретни решения на Политбюро. Мисля, че и Горбачов, и Кол, и Геншер, а и много други, са научили за промяната в Източен Берлин още на 17 октомври. Така, че изненадани са били само тези, които научават за новините по радиото.

От интервюто на Кренц също става ясно, че обработката на членовете на Политбюро за постигане на мнозинство против Хонекер е започнала непосредствено след като е била отбелязана 40-одишнината на ГДР и съответно след като там се проведе прословутата среща на Горбачов и неговите хора с Политбюро на ГЕСП. Кренц говори за трима души от Политбюро на ГЕСП, които са били първоначалните заговорници срещу Хонекер. Поименно той споменава обаче само себе си и Гюнтер Шабовски (Günter Schabowski), за който ще стане подробно дума малко по-нататък, но не посочва третият член на групичката, довела до падането на Хонекер. Кой е бил третият? Логичният вариант е това да е някой от тези членове на Политбюро, които си запазват постове след

промяната. Такива са Ханс-Йоахим Бьоме, Вернер Еберлайн, Вернер Яровински, Хайнц Кеслер и Зигфрид Лоренц. Всички те, освен Вернер Яровински, са ръководители на местни структури на ГЕСП и няма как да са били въввлечени в заверата на национално ниво. Може би е бил оставащият Яровински, не няма как да е бил и той, защото е бил известен като решителен противник на перестройката на Горбачов. Тогава кой е бил третият агитатор против Хонекер? Излиза, че е бил някой от тези, които са отпаднали от състава на Политбюро, но по собствено желание. Дали третият човек пък не е бил шефът на източногерманската служба за сигурност, членът на Политбюро на ГЕСП Ерих Милке? Защо пък не. Той най-добре е виждал проблемите, особено около масовото напускане на ГДР от млади хора, знаел е за възникващите на различни места стихийни демонстрации, и, което може би е най-важно, той е бил в тесен контакт със съветските служби за сигурност, а те навярно също са били използвани за натиск върху най-горните етажи на властта в Източен Берлин. Впрочем хипотезата за участието на Милке като режисьор на „завоя“ се прокарваше и в публикацията по случая на сп. „Шпигел“.

Кренц остана начело на ГДР точно седем седмици. Сбъдна се пророчеството на Хонекер, че неговото отстраняване не е краят на проблемите за източногерманския елит, а само тяхното начало и че тези, които го свалят от власт сами скоро ще трябва да си подават оставките. Кренц бе използван и след това захвърлен. Той разбира това постепенно, след време. През онзи далечен месец октомври на 1989 г. Кренц е бил уверен, че сваляйки Хонекер, той помага на Горбачов и на СССР и затова за дълго ще бъде верният човек на Москва в Източен Берлин, но се е бил лъгал. Отрезвяването е изисквало време. В интервютата си Кренц разказва, че на 1 ноември 1989 г. е имал дълъг, четиричасов разговор с Горбачов, по време на който ребром го е попитал как той се отнася към бъдещето на ГДР като суверенна държава. В края на краищата СССР трябва да изпитва някаква родителска отговорност за своето създаване – ГДР. Горбачов казва: „Как можете да задавате такива въпроси, след всичко което ни свързва, всичко, което засяга ГДР ни е любимо.“ Кренц е успокоен и пътува за Берлин с убеждението, че както му е казал Горбачов, СССР никога няма да позволи обединението на Германия докато съществуват двата враждуващи военни блока – НАТО и Варшавският договор.

Окрилен от думите на Горбачов Кренц решава да установи преки контакти със западногерманския канцлер Хелмут Кол и да иска среща с него за подобряване на отношенията ГДР-ФРГ. Обкръжението на Кол първоначално откликва положително на анонсите от Източен Берлин. Следва обаче рязък обрат и пълен отказ от каквито и да е контакти. Кренц не е знаел тогава причината за рязката промяна в отношението на канцлера към предлаганата вътрешногерманска среща. Научил я е доста по-късно от един от съветниците на Кол, който му е споделил, че в края на първата седмица на м. ноември 1989 г. хората около Кол са получили от съветския посланик в Бон сигнал да не работят с Егон Кренц, защото скоро ще има извънреден конгрес на ГЕСП и на този конгрес Кренц ще бъде отстранен! Действително в началото на м. декември пред централата на ГЕСП в Източен Берлин се провеждат „спонтанни демонстрации на редови членове на партията“ и под натиска на „базиса“, придружаван от критика на видни съратници по върховете на партията, както и под барабанныя тътен на западногерманската преса, на 6 декември 1989 г. започва извънредният конгрес на ГЕСП, на който Кренц си подава оставката от всички партийни и държавни постове. На власт в ГЕСП идват съвсем нови хора, начело с Грегор Гизи. Хубаво, масите са натиснали, върховете са отстъпили, но остава въпросът, как е можел съветският посланик в Бон още в началото на ноември да знае за тези „спонтанни протести“, които ще предизвикат няколко седмици по-късно извънреден конгрес на ГЕСП и ще свалят Кренц?

Следва процес срещу Кренц и няколко други членове на ръководството на ГЕСП. Обвиняват ги, че са виновни за смъртта на трима души, опитали се да преминат през Берлинската стена. Кренц твърди, че няма вина, защото границата между Източен и Западен Берлин не е от компетенциите на ГДР, а на СССР и на другите три страни-победителки. В крайна сметка Кренц е осъден на шест и половина години затвор. Други двама членове на Политбюро на ГЕСП – Гюнтер Шабовски и Гюнтер Клайбер получават по три и половина години затвор. Кренц се държи твърдо в съда, защитава се лично и в заключителната си реч обвинява Бон, че провежда политически процес срещу него и другарите му, при който победителите си разчистват сметките с победените. Прекарва в затвора около 4 години и на 18 декември 2003 г., по време на канцлерството на социалдемократата Герхард Шрьодер, внезапно е освободен от затвора. Това става по решение на съда в Берлин.

***

Дойде ред да разкажа и за отварянето на Бранденбургската врата, Запознаването ми с този уникален архитектурен паметник, символ на Берлин, а и на разделена Европа, стана през 1968 г., когато за първи път посетих този град, по-точно Източен Берлин – столицата на ГДР. Тогава ме поразиха величието на булевард „Унтер ден линден“, където се редяха една от друга по-изящни сгради, част от тях посивели от времето, още със следи от войната. Това бяха Историческият музей, Държавната опера, Държавната библиотека, Хумболтовият университет. Имаше и съвсем модерни за времето си сгради с огромни витрини. В края на булеварда, след паметника на Фридрих Велики, който си стоеше непокътнат въпреки войната и окупацията, се издигаше висока желязна ограда зад която стърчеше солидна бяла сграда с развято червено знаме на върха на покрива. Това беше съветското посолство (сега руското посолство). Сградата бе в стил „сталински класицизъм“, каквито са в София бившият Партиен дом и останалите сгради на властта на Ларгото. В края на прекрасната „Унтер ден линден“ можеше да се види и един от символите на довоенния Берлин – хотела „Адлон“. През 1968 г. обаче нямаше и следа от неговия довоенен блясък. Той изглеждаше съвсем умърлушен, отдавна не ремонтиран, но все пак горд, че е оцелял по време на безмилостните бомбардировки. Наляво от хотела започваше историческата улица „Вилхелмщрасе“, с почернели от войната изоставени сгради, сред които и бивши министерства на Райха. На „Вилхелмщрасе“ се намираше най-известната сграда от войната - Имперската канцелария, където се самоубива Адолф Хитлер. През 1968 г. Имперската канцелария, както и целият този някогашен правителствен квартал, с малки изключения, бе неизползваем.

След „Вилхелмщрасе“ започваше последният участък от „Унтер ден линден“, където не се движеха леки коли и почти не се мяркаха пешеходци. По-нататък имаше само гранични заграждения и зад тях започваше призрачният „Парижки площад“ („Pariser Platz“). Той бе недостъпен за гражданите. Там самотно стърчеше величествената Бранденбургска врата, символът на разделения Берлин (на снимката по-долу). Тя бе на територията на ГДР, затова над нея се вееше знамето на ГДР, но малко по-нататък в далечината, леко встрани бе куполът на Райхстага и там, най-отгоре, пък се вееше знамето на ФРГ – същия триколюр – черно, червено и жълто, само че без герба на ГДР.

Булевард „Унтер ден линден“ в Източен Берлин през 1968 г. В далечината се вижда Бранденбургската врата

Така пък изглеждаше през 1968 г. Райхстагът, гледан от към Източен Берлин.

В рамките на Източен Берлин до реалната граница, където бе стената, не можеше да се отиде нито пеша, нито с кола, само когато

се пътуваше към Потсдам, който се намирал зад Западен Берлин, имаше участъци от пътя със стена от страни. Но това не беше същинската стена, която минаваше по самата граница, това бе просто едно допълнително гранично заграждение. Все пак условно можеше да се приеме като част от прочутата Берлинска стена. Това, което се показва във филмите и в медиите е стената, така както изглеждаше откъм Западен Берлин. Зад нея обаче не започваше Източен Берлин а доста широка гранична полоса със заграждения от бодлива тел и различни други препятствия. По тази гранична полоса постоянно патрулираха граничарите на ГДР. Полосата бе недостъпна за погледа на гражданите и от двете части на Берлин. Берлинската стена откъм Западен Берлин, така както я е видял на времето президентът Кенеди, аз я видях за първи път чак през лятото на 1989 г., когато посетих Западен Берлин и се разходих до Райхстага (на снимката по-долу сме със сина ми пред Бранденбургската врата откъм Западен Берлин).

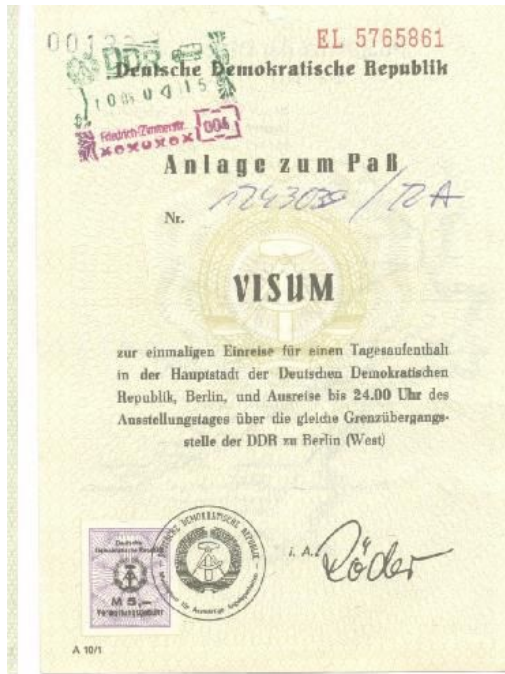
Откъм Западен Берлин можеше да се отиде до самата стена, което личи по безбройните графити, с които бе украсена. След 1972 г. гражданите на Западен Берлин, можеха, при спазването на определени условия, свободно да преминават през стената, т.е. да посещават Източен Берлин. Условията бяха следните: най-напред

трябваше да се вземе съответната виза (Berechtigungsschein). Визите бяха едnodневни (виж по-долу). След 1988 г. въведоха и 48-часови.

Визите се издаваха в специални бюра, непосредствено на граничните Контролно-пропускателни пунктове (КПП). Един от тези КПП е известният Чек поинт „Чарли“, който се намираше на Лайпцигер щрасе, непосредствено до хотела на нашето посолство. За да попаднат в Източен Берлин веситата трябваше да обменят определена сума от западни марки в източни марки по фиксирания курс на ГДР, който беше една западна марка за една източна марка. Оставаше да внимават да се приберат навреме в Западен Берлин, защото иначе ги чакаха солени глоби. Веднага след като преминаха граничното КПП те можеха обаче, ако желаеха, да си подпечатат нова едnodневна виза и да се върнат обратно в Източен Берлин. За цел на посещението бе достатъчно да се посочи „туризъм“.

За този либерален по отношение на западния режим в Берлин научих още като студент. В края на лятото, беше през 1975 г., отидохме с един приятел от МГИМО в Източен Берлин за няколко дни за да опознаем тамошните дискотеки. Аз вече бях живял известно време преди това в Източен Берлин и имах отлични впечатления от местната бира, симпатичните момичета, евтината и много вкусна храна. Освен това човек можеше за малко пари да си купи качествени обувки и някои домакински електроуреди, например миксер. В единия край на централния площад „Александерплац“ имаше бюро за настаняване в частни квартири и ние с моя приятел лесно и бързо получихме желаната стая с две легла в частен дом недалеч от центъра. Цената бе съвсем прилична – 15 източногермански марки на ден, което по тогавашния курс се равняваше на около 5 български лева, приблизително 50 сегашни лева.

Още през първата вечер, а това бе в събота, се озовахме в най-добрата дискотека на града. Заведението се намиреше в сутерена на модерна многоетажна сграда, построена близо до известното старо кметство на Берлин, наричано „Червеното кметство“, защото е облицовано с червени тухли. Там, покрай танците, се запознахме с три местни девойки и скоро към нас се присъедини и симпатичен младеж от Западен Берлин. След поредната бира той ни разказа как всеки уикенд идва в Източен Берлин за да си поживее. Сменя задължителната сума по курса на ГДР, плаща за едnodневна виза и останалата част от парите, които е предвидил да похарчи, сменя в някое от обменните бюра в Западен Берлин по курс 1 западна марка за 5 източни. Например ако е решил да похарчи през този уикенд 40 западни марки (една скромна сума за вечеря и дискотека по стандарта на тогавашен Западен Берлин), то сметката му излизала по следния начин: по официалния курс на ГДР за 25 западни марки получавал 25 източни, 5 западни марки отивали за визата и за останалите 15 западни марки в чейнджбюрото получавал цели 75 източни марки. Така общо разполагал за съботната вечер в Източен Берлин със 100 източни марки. С тази сума в столицата на ГДР човек можеше да хапне

много добре, да пийне, и даже да почерпи някого с едно-две питиета из заведенията. Съдете сами, за около 20 източни марки можеше много добре да се вечеря в чудесната закусвалня на „Александерплатц“, една бира в заведение в Източен Берлин струваше марка-марка и нещо, малка водка – 2 марки, така че за 100 марки посетителят от Западен Берлин можеше наистина да се поглези в източната част на града. Ако си намереше гадже и тя бе готова да го почака, към полунощ младежът от Западен Берлин можеше да отскочи до някой от граничните пунктове и да си изкара нова едnodневна виза. След това фиестата можеше да продължи до полунощ на следващия ден.

Мисля че в западната част на Германия и на Берлин нарочно поддържаха в обменните бюра занижен курсът на източногерманската валута за да оказват идеологически и психологически натиск върху гражданите на ГДР – нещо от сорта – „виждате ли колко сте бедни“. През лятото на 1989 г., когато със съпругата и сина ми посетихме Източен Берлин идвайки от западната част на града, в едно обменно бюро в Западен Берлин обменихме западни марки в източни вече по курс 1 към 7, въпреки че на практика покупателната сила на западната и на източната марка бе почти еднаква. Когато ГДР започна да се пропуква разменният курс на западната към източната марка достигна до 12 западни за 1 източна марка, но изведнъж при прилагането през пролетта на 1990 г. на валутния съюз, се оказа, че може официално да се използва като разменен курс между западната и източната марка вече 1 към 1 или 1 към 2, в зависимост от ситуацията. Разминаването между курса на обменните бюра и този, приложен при валутния съюз между двете германски държави, направи някои осита и весита за броени дни милионери.

Подценяването на източната марка създаваше големи привилегии за западниците при техните визити в Източен Берлин. През пролетта на 1990 г. станахме свидетели на следната сцена. На брега на един от каналите към река Шпрее имаше престижен хотел, носещ името „Палас хотел“, нещо като нашия хотел „Балкан“ в София. Ние бяхме седнали в сладкарницата на тротоара пред хотела да се почерпим. Беше хубав летен ден и край масите под опънатите чадъри бе пълно с посетители. На няколко метра от нас компания младежи от Западен Берлин, две дами с кавалерите си, пиеха съветско шампанско, похапваха сандвичи и предизвикателно шумно разговаряха. На другите маси наоколо седяха местни хора от

Източен Берлин, които си пиеха кафето или местната наливна бира. Една от дамите от компанията имаше бял пудел, който непрекъснато се въртеше около стола ѝ. В един момент кавалерът ѝ повика келнера и на висок глас поиска да му донесат купичка за кучето. Келнерът донесе съд, пълен с вода, мислейки, че кучето е жадно, но младежът хилейки се под одобрителния кикот на полупияната дама, изля водата в тревата до масата и наля в купичката вино от бутилката. Кучето усърдно започна да лочи съветското шампанско. Явно на западноберлинския пудел не му беше за първи път. Аз изпитах омерзение, не знам какво изпитваха източноберлинчаните наоколо, лицата им бяха като замръзнали.

Основната причина за построяването през 1961 г. на Берлинската стена всъщност бе икономическа - да се спре неударжимото изтичане на източногермански квалифицирани кадри и източногермански национален доход към Западна Германия. Ето някои факти по този повод, поместени в статия на Херберт Хес в западногерманския вестник "Süddeutsche Zeitung" (11.11.1989 г.). През 1959 г. е бил отбелязан рекорд от 143 917 бегълци от ГДР на Запад... Вълната от бегълци е продължила и през 1960 г., когато 56 000 души са напуснали страната. През януари 1961 г. бегълците са 16 697, а през м. юли повече от 30 000. Три четвърти от тези бегълци преминават на Запад през Западен Берлин. На 25 юли 1961 г. американският президент Джон Ф. Кенеди обявява като ненакърними принципи на американската политика по отношение на Берлин три пункта: 1. Правото на съюзниците да се намират в Западен Берлин (б.а. - имат се предвид САЩ, Великобритания и Франция, които имат окупационни зони), 2. Правото на достъп до Берлин, 3. Правото на населението на Западен Берлин само да определя бъдещето си и да избира начина си на живот. Германският посланик във Вашингтон (б.а. - има се предвид посланикът на ФРГ) Вилхелм Грехе дава следните пояснения към това заявление на американския президент - САЩ са се примирили с подялбата на Берлин, а що се отнася до движението на цивилни лица между двете части на Берлин, този въпрос не се дискутира. На 30 юли 1961 г. (б.а. - две седмици преди издигането на Берлинската стена) сенатор Уилям Фулбрайт заявява в едно интервю, че САЩ и СССР трябва да преговарят за закриването на пътя за бегълците през Берлин, понеже руснаците биха могли по всяко време да затворят границата без да нарушат някакъв договор и добавя „Аз не

разбирам защо източногерманците не затварят границите си, тъй като мисля, че те имат право да направят това.“

Трябва да се има предвид, че на Запад отиваха не само хора, но и източногермански стоки, чието производство силно се субсидираше от държавата, като храна, дрехи, обувки и това бе изтичане на национален доход. Лекарите, инженерите, хората на изкуството от ГДР получаваха във ФРГ специални условия за кариера. Съгласно Основния закон (конституцията) на ФРГ, източногерманците, в момента в който преминаха границата, се считаха за равноправни граждани на ФРГ. Поощряването на източногерманската емиграция бе държавна политика на ФРГ, целяща да отслаби ГДР и в крайна сметка тя се оказа печеливша. Ето защо издигането на стената през 1961 г. бе за ГДР наистина въпрос на оцеляване. Но стената имаше и своите сериозни издръжки за източногерманския режим, при това тези издръжки бяха повече идеологически, политически и психологически, отколкото икономически. Източногерманците се чувстваха като затворени в нещо като гето. Да, те можеха да пътуват в СССР, България, Полша, Унгария, Чехословакия, в още няколко страни, включително в Куба, но за тях бе недостъпен намиращия се под носа им блестящ булевард „Курфюрстендам“ в Западен Берлин с неговите лъскави магазини и фриволни нощни заведения, те виждаха отдалече гърба на Райхстага, но не знаеха как изглежда отпред. Всяка вечер гледаха западно-берлинските телевизионни канали с безбройни реклами на сандвичи от Макдоналдс, на Кока Кола, мерцедеси, на цигари Марлборо, на холивудски филми, но тези продукти, както и забележителности като Айфеловата кула или Колизеумът в Рим, бяха за тях недостъпни и това ги правеше още по-желани. Психологическият натиск нарастваше с годините и с ръста на доходите на източногерманците. Той се усилваше и от факта, че веситата спокойно можеха да щъкат из Източен Берлин. Защо да не може например един добър източногермански хирург или адвокат да отскочи „оттатък“ да се повесели или да прекара отпуската си в Палма де Майорка, защо е длъжен да си купи Вартбург, а не лъскав Мерцедес? През 1989 г. в ГДР такива въпроси си задаваха вече доста хора и не само тези, които имаха добри професии и доходи, а и младите, мечтаещи да изживеят видяното по западностранската телевизия.

Разбира се същият проблем го имаше и в останалите социалистически страни, но в ГДР той се изостряше допълнително

от близостта на съблазнителите. Единствен проблем с миграцията бе решил Тито в Югославия. За югославяните нямаше Берлинска стена, те пътуваха на Запад. Цената на свободното им движение бе обаче известната политическа, а и икономическа гъвкавост на Югославия спрямо САЩ и Запада като цяло. За Тито казваха, че „кара вляво, но дава десен мигач“, нещо което обаче очевидно не можеше да си позволи създадената от СССР източногерманска държава. Дали Берлинската стена можеше да остане още сто години, както бе заявил Горбачов в пресконференцията си в Бон през м. юни 1989 г.? Не мисля, че това бе възможно. Светът вече се управляваше от Холивуд и MTV, отиваше към интернет и фейсбук, младежите се вълнуваха, те искаха да пътуват свободно.

След „паневропейския пикник“ на унгаро-австрийската граница и след разрешеното от Хонекер легално преминаване през ГДР на влаковите композиции с хилядите източногерманци, тръгнали от посолствата на ГДР в Прага и Варшава към Западна Германия, бе очевидно, включително и за новото ръководство в Източен Берлин, че е невъзможно да се удържа съществуващия граничен режим. Гражданите на ГДР трябваше да получат право да пътуват. Само така можеше да се спре нелегалната емиграция на източногерманците през съседните социалистически страни и може би да се стабилизира ГДР. Така мислеше не само Кренц, така мислеше и Горбачов. За отварянето на границата на ГДР към ФРГ, включително и към Западен Берлин, е било взето решение на заседание на Политбюро на ЦК на ГЕСП на 4 ноември 1989 г., само два дни след срещата в Москва на новия източногермански ръководител с Михаил Сергеевич. По-късно това решение е утвърдено на пленум на ЦК на ГЕСТ, състоял се на 9 ноември. Новият граничен режим е трябвало да влезе в сила в 7.00 ч. на 10 ноември (петък). Той е предвиждал свободно движение през границата, но все пак при известна организация, като се запази известен контрол върху това кой и как напуска ГДР.

За предстоящото отваряне на границата са били уведомени както правителството в Бон, така и местните власти в Западен Берлин. Знаели са и представителите на САЩ, Великобритания и Франция в Западен Берлин. Границата е трябвало да се отвори, както вече бе споменато, в 7.00 ч. на 10 ноември (петък), но поради грешка на бившия главен редактор на в. „Ноес Дойчланд“ (това е източногерманското „Работническо дело“), журналистът Гюнтер Шабовски, който е приятел на Егон Кренц и междуременно се е

издигнал от обикновен журналист до секретар на ЦК на ГЕСП, отговарящ за информацията, се случи издънка и границата бе отворена предсрочно. Как стана това? Вечерта на 9 ноември Шабовски свика поредната пресконференция. Там естествено питат какво е решило партийното ръководство на последния си пленум за отварянето на границата? Шабовски не беше участвал в този пленум на ЦК на ГЕСП, който се бе състоял през деня, но бе информиран, че е взето решение да се отвори границата, не знаеше обаче точно от кой момент това трябваше да стане. Някой му подава съобщението за печата от пленума. Там пише, че отварянето на границата влиза в сила „незабавно“. Шабовски не забелязва обаче, че отгоре на съобщение има ограничение за публикуването му до сутринта на 10 ноември и просто прочита текста. Според списание „Щерн“, един журналист се провикнал: „От кога влиза в сила?“ Шабовски отговорил след кратко колебание, че, ако е правилно разбрал (а той не е разбрал правилно!), решение влиза в сила незабавно.

Няколко часа след това никой все още не знае гражданите на ГДР нуждаят ли се от задграничен паспорт или от виза за да преминат границата. Навсякъде в Източен Берлин се дискутира по този въпрос. Около 20.00 ч. из града се разпространява слух, че граничният пункт към Западен Берлин на улица „Бронхолмер“ е отворен, пише в „Щерн“. Любопитен факт е, че това е именно граничният пункт, станал известен с размяната на шпиони по време на студената война. Около десет часа вечерта пред граничния пункт „Бронхолмер“ вече има колона от Трабанти и Вартбург. „Ние отиваме от другата страна“, викат хората и натискат клаксоните от радост. Най-отпред в колоната са Херберт с жена си и двете големи деца, пише „Щерн“. „Аз искам само да отида за малко отгътък и да се разходя по „Курфюрстендам“, да посетя една моя леля в Шьонеберг!“. Запитан дали ще се върне в Източен Берлин Херберт отговаря: „Разбира се“, „Ние всички ще се върнем.“ - му пригласят други пътници от колите наоколо. „Аз трябва утре в три часа да съм на работа“ – добавя Херберт. Най-сетне металното заграждение е отместено. Херберт, който по професия е шофьор и разнася източноберлинския вестник „Берлинер Цайтунг“, пали Трабанта. „Сини облаци от дим остават след колата му в хладната нощ, когато тя поема на запад, последвана от безкрайна колона от други коли от ГДР“ – така описва картината „Щерн“ през онази нощ.

Колоната коли на моста на шпионите „Бронхолмер“ през онази паметна нощ (снимката е от в. „Дума“, 8.11.1990 г.).

Разказът на журналиста е обективен. Това се потвърждава и от редица интервюта на самия Шабовски. Действително след пресконференцията доста млади хора, кой пеша, кой с кола, се отравят към шестте гранични пункта в града. Те обаче по това време продължават да функционират в нормалния си режим и желаещите да преминат на запад са блокирани. На някои места, най-вече на пункта на моста „Бронхолмер“, се образуват колони от коли и негодуващи младежи, които все по-решително настояват да ги пропуснат. Натискът върху охраната расте. В 23.30 ч. преградата е отстранена и колоната е пропусната. Остава и досега загадка дали това е станало след самостоятелно решение на дежурния офицер на граничния пункт или той е получил инструкция отгоре.

Любопитни факти за отварянето на границата съобщава и Егон Кренц. Той споделя, че на сутринта на 10 ноември му е позвънил съветският посланик Вячеслав Кочемасов и троснато е попитал защо е променен режимът на преминаване от Източен Берлин в Западен Берлин така внезапно, без за това да е уведомено съветското посолство. Тук е мястото да отбележа, че съгласно споразумението между четирите държави-победителки във

войната, всички въпроси относно граничния режим на отделните окупационни зони в града са от компетенцията на съответната окупационна власт. Кренц отговоря, че обстоятелствата са наложили да се действа по този начин защото иначе е трябвало да се употреби сила и е можело да има пострадали граждани. Кочемасов приема за сведение казаното без да коментира. Минават няколко часа и съветският посланик отново звъни на Кренц. Този път тонът е дружелюбен, едва ли не ласкав. Михаил Сергеевич изпраща поздравления на другаря Кренц за правилното решение незабавно да се отвори границата за да се избегне каквото и да е насилие – заявява Кочемасов.

Западногерманската преса естествено използва суматохата на вътрешногерманската граница за да окаже натиск върху правителството на Кренц. Заговори се за „народен шурм, довел до падането на стената“. В кореспонденцията на „Щерн“, а и в материалите по този повод на другите западногермански издания, се споменава за решението на ЦК на ГЕСП, но се наблягаше на „народния ентузиазъм, довел до пробиването на стената“. Преувеличаваше се и числото на гражданите на ГДР, които бяха преминали през граничните пунктове през тази първата нощ след промяната на граничния режим. Официалните данни на ГДР говореха за около 40 хиляди души, преминали границата, като това число включваше и тези граждани, които бяха преминали от ГДР във ФРГ през гранични пунктове извън Берлин. Пресата във ФРГ съобщаваше пък за доста по-големи цифри – от порядъка на 80 000 души („Щерн“), до няколко стотин хиляди души в издания на жълтата преса.

Но най-важното отличие в коментарите за това, което се бе случило в нощта срещу 10 ноември бе относно крайният ефект от събитието. За властите в ГДР това бе само промяна в граничния режим, за медиите на Запад, това бе изчезване на границата. Освен това в западногерманските медии постепенно започна да се игнорира фактът, че ръководството на ГДР е отворило границата и че ако е имало някакво напрежение, то е било свързано единствено с недоразумението относно това от кой момент се отваря тя. От недоразумението се роди шурма, а след това и „всенародния празник“, който, както отбелязваха медиите във ФРГ, поставя началото на една нова епоха, намеквайки вече за германското обединение. Мисля, че именно по тази логика бе осъществена политическата еволюция на ставащото за да се стигне за първи път

до открито споменаване на възможността от германско обединение. Всъщност празникът бе основно от към западната страна на стената. От към източната настроението бе като цяло делнично. Именно от западната страна се бе събрала солидна група от празнуващи хора, които се катереха по стената, изписана с графити. Тези снимки, поместени на много места, обиколиха света и създадоха впечатление за някаква, едва ли не всенародна еуфория, при „превземането на Берлинската стена от масите“, нещо подобно на превземането на Бастилията по време на френската революция.

Повечето източногерманци, които отидоха в Западен Берлин в нощта срещу 10 ноември, а и през следващите дни, направиха това просто за да се разходят, да купят нещо, да видят някой близък и да се приберат обратно в къщи, където ги чакаха грижите на ежедневието. В нощта срещу 10 ноември 1989 г. шампанско се лееше на стената, но не от към източната ѝ, а от към западната ѝ част. Впрочем да не пропусна, западно-берлинските власти се бяха добре подготвили за да посрещнат оситата. Всеки, който идваше от Източен Берлин, получаваше за „добре дошъл“ 100 западногермански марки. С тези пари гражданите на ГДР купуваха най-вече банани, илюстрирани списания като „Щерн“ и сандвичи в закувалните Макдоналдс и Бъргър Кинг.

Отварянето на границата, както му бе редът, се отразяваше от нашия кореспондент в Източен Берлин Владимир Проданов. Но след обединението отразяването на всички събития, ставащи в Германия, премина в моята компетенция. В качеството си вече на общогермански кореспондент пузнах кореспонденция по случай годишнината от отварянето на стената, която бе поместена в „Дума“ на 8.11.1990 г. Там подробно се описваше ситуацията в паметната нощ.

Освен идеология и политика, около „падането на Берлинската стена“ се завъртя и не-малко бизнес. Може би най-известния „удар“, който бе направен покрай стената е този на английската рок група „Пинк Флойд“. Техният албум „Стената“ от 1979 г. и по-точно песента от албума „Още една тухла от стената“ (Another Brick in the Wall) нямат абсолютно нищо общо с Берлинската стена. Както обяснява сам авторът Роджър Уотърс (Roger Waters), песента е израз на протест срещу начина, по който учителите в мъжката гимназия на Кембриджшир са се отнасяли към учениците в гимназията...и толкоз. Когато обаче „падна“ Берлинската стена „Пинк Флойд“ се усетиха и скоро тази песен

срещу терора в английските училища през 70-те години се превърна едва ли не в химн на победилата източногерманска революция, надвила тиранията на комунизма и съборила Стената. През 1990 г. бе организиран грандиозен концерт на „Пинк Флойд“ край останките на Берлинската стена, а след това имаше голямо турне на състава из разни страни по света. Какво пък, това не е първият случай, когато символи променят своето първоначално внушение.

Значителни пари бяха получени и от продажбата на части от стената. Този бизнес започна още в нощта на „събарянето“ на стената. На някои снимки от нощта на 9-ти срещу 10-ти ноември, появили се в медиите, можеха да се видят вече хора с чукове. Може би те наивно са си мислели, че ще съборят с тях три метра и половина високата бетонна стена? Едва ли. По-вероятно е да са сетили, че парчетата от стената ще имат висока стойност като сувенири или просто са искали да позират за ефектна снимка? Бизнесът с парчета от стената придоби организиран характер обаче на следващата година след отварянето на границата, когато започва механизираното премахване на стената. Казват, че западноберлинските фирми, които са помагали на източногерманските граничари при разрушаването на стената са успели да приберат на сигурно място значителна част от отпадъците.

Факт е, че и досега на сайта Berliner-Mauersteine.de може да се закупят различни сувенири и артефакти, останали от стената. Цените са много разнообразни – от 3,90 евро за магнит с миниатюрен къс от стената, до 45 000 евро за цял елемент от стената с размери 3,6 метра височина на 2,1 метра ширина, на който има някаква рисунка, като например този елемент, показан на снимката по-горе.

Подобен солиден артефакт, разбира се, не може да се постави в хола до камината, нито даже в предния двор пред къщата, но това не пречи блоковете от Берлинската стена да се продават успешно най-вече в САЩ, където ги поставят пред официални сгради и музеи като символ на победата над комунизма. Тук е мястото да добавя, че още през 1990 г., непосредствено след обединението, някои хора в Германия са се усетили, че в стената има доста пари и са поставили резонния въпрос на кого всъщност принадлежи тя? Членът на Бундестага от ГСДП проф. Нилс Дидерих отправя официално питане и получава отговор от Министерството на отбраната, където черно на бяло се казва, че Берлинската стена е била собственост на Националната народна армия на ГДР и след 3.10.1990 г. (*б.а. след влизането в сила на Договора за присъединяването на ГДР към ФРГ*) е вече собственост на ФРГ и по-специално на германското Министерство на отбраната. Питането и отговорът на министъра не поражда обаче никакви правни действия. Причината е, че за да бъде защитена Берлинската стена е трябвало да се обяви за част от националното културно наследство, което от политически и идеологически съображения е невъзможно. Така, че който е искал да троши стената – да заповяда. В момента са останали само три неголеми участъка от стената, които се охраняват като музейни експонати.

Мисля, че събитията около отварянето на вътрешно-германската граница са добре показани в този материал от в. „Работническо дело“, помести на 1.1.1990 г. (текстът е с известни съкращения):

„ Нашествието“ на „Трабант“-ите

... Безспорно основното събитие на изтеклата година (*б.а. – 1989 г.*) за Федералната република е отварянето на 10 ноември на границата между двете германски държави. Оттогава досега ФРГ е

посетена вече от около две трети от гражданите на ГДР, като някои от тях направиха и по няколко посещения.

В съботни и неделни дни честа гледка по аутобаните са малките „Трабант“-и, които се гушат в най-дясната лента между камионите. Леки коли с отличителния знак на ГДР все по-често се срещат и в Бон.

Всички политически партии във ФРГ приветстваха откриването на границата. Имаше дори предложение 10 ноември да се обяви за национален празник. По гарите и граничните пунктове и преди месец, а и сега, се организират многобройни посрещания и митинги. Някои от тях са спонтанни, други умело се използват като предизборни събрания, главно от политически дейци на управляващата коалиция.

На фона на всеобщото задоволство от настъпилата промяна се открояват обаче и някои по-дребни или по-съществени проблеми. Редица от тях, като липсата на паркинги или чакането по няколко часа на граничните пунктове, постепенно успешно се решават. Други обаче имат много по-дълбоки корени. Един от сериозните проблеми е твърде заниженият курс на източногерманската марка. В банките на ФРГ за 100 източногермански марки обикновено могат да се получат не повече от 10 западни. Вярно е, че всеки гражданин на ГДР има право да вземе при влизането си във ФРГ по 100 марки като „бегрюсунгсгелд“ (пари за поздрав), но тази сума стига само за дребни покупки...

Нелеки проблеми поражда потокът на преселниците. Всеки ден по около хиляда граждани на ГДР изразяват желание да останат постоянно във ФРГ. Това тяхно действие се улеснява от няколко обективни предпоставки. Първата е, че според Основния закон (конституцията) на ФРГ, гражданите на ГДР са и „германски граждани“, т.е. граждани на Федералната република. Освен това те се ползват и със съществени социални преимущества. Така например скоро бе съобщено, че учители от ГДР се назначават с предимство на вакантни длъжности, въпреки че във Федералната република има доста безработни педагози.

Очаква се притокът на преселници през тази година (*б.а.* – 1990 г.) да достигне около 300 000 души. При тези мащаби не е учудващо, че въпреки усилията, които се предприемат от западногерманските власти, в момента около половината от

преселниците са без работа. Казармите и спортните зали, другите помещения, пригодени за временно ползване, вече са препълнени...

Сериозен проблем възниква и при социалното осигуряване. Съществуват разбираеми опасения, че някои от преселниците, особено по-възрастните, могат да се заселят във ФРГ само на хартия. По този начин те биха се ползвали от закона, който им дава право да получават пенсия във ФРГ, въпреки че не са се трудили там. В същото време тези мними преселници биха могли да се ползват и със социалните придобивки в ГДР...

Доста оживена дискуссия предизвикаха някои изказвания на заместник-председателя на Германската социалдемократическа партия Оскар Лафонтен и по-точно неговите думи, че социалните последици от отварянето на границата едва ли могат да се неутрализират само с предоставяне на нови спортни зали за временни общежития. Възшност Оскар Лафонтен далеч не е единственият западногермански политик, който сега поставя въпроса дали не е време за трезво преосмисляне на някои аспекти на отношенията между двете германски държави в светлината на настъпилите големи промени.“

***

В края на 80-те години Ерих Хонекер имаше далеч по-искрени отношения със западногерманския канцлер Хелмут Кол, отколкото с ментора си Горбачов. Напук на господаря на Кремъл Хонекер направи официално посещение в Бон в разгара на перестройката - от 7 до 11 септември 1987 г. и бе посрещнат от Кол с всички възможни държавни почести (*виж снимката по-долу*). Домакинът приветства Хонекер с почетен караул, строен пред канцлерството. На пилоните се вееха един до друг флагите на двете германски държави. Изпълнени бяха и двата национални химна – на ГДР и на ФРГ. Това бе цялостно признаване от страна на Бон на суверенитета на Германската демократична република, само три години преди ГДР да изчезне. Каква ирония на съдбата...

(Bundesarchiv, Bild 183-1987-0907-13 / CC-BY-SA 3.0)

Ерих Ернст Паул Хонекер е роден през 1912 г в Саарланд, в работническо семейство, свързано със социалистическото движение. В резултат на Версайския договор през 1920 г. тази част от Германия получава особен статут, като във военно-политическо отношение е подчинена на Обществото на народите, а в икономически план е интегрирана към Франция. През 1930 г. комунистическата партия изпраща едва осемнадесетгодишния Хонекер за една година в СССР за да се учи и да се усъвършенства като партиен кадър. Завръща се в Саарланд и остава там до 1935 г., до референдума, организиран от Хитлер за включване на провинцията в състава на „майка Германия“. Емигрира в Париж, но по-късно се връща в Берлин с нелегална партийна мисия. Тук е арестуван от Гестапо и осъден за антидържавна подривна дейност на 10 години затвор. На 27 април 1945 г. е освободен, заедно с останалите политически затворници от настъпващата Червена армия, и се връща в родния си дом в Саарланд. Скоро обаче е насочен от партията отново на отговорна мисия в Източен Берлин, тъй като Саарланд остава във френската окупационна зона.

В Източен Берлин бързо се издига по кариерната стълбица на източногерманския комсомол, наричан Свободната германска младеж (FDJ). Както вече споменах, точно по този кариерен път чрез FDJ минават и Ханс-Дитрих Геншер, Оскар Фишер, Егон Кренц, редица други политици, споменати в тази книга. Нищо

чудно да са се засичали на комсомолски мероприятия. И още едно съвпадение – през 1971 г. Хонекер свали от власт своя предшественик и покровител Валтер Улбрихт, почти по идентичен начин на този, който използва Егон Кренц през 1989 г. за да се разправи пък със самия Хонекер. Разликата бе само в това, че на Хонекер смяната на Валтер Улбрихт бе подсказана от Брежнев, а на Кренц смяната на Хонекер бе поставена като задача от Горбачов, иначе и в двата случая интригата се разви все в най-висшия орган на властта – Политбюро на партията.

Официалното посещение на Хонекер в Бон през 1987 г. бе неговия звезден час. Той успя даже да навести родното си градче Нойнкирхен и там бе приветстван от кмета като коронована глава. Много тържествени са и срещите на Хонекер с министър-председателя на Саарланд Оскар Лафонтен и с баварския вожд Франц Йозеф Щраус, който дава в негова чест тържествен обяд в най-престижната резиденция в Мюнхен с ренесансови стенописи и изящни мраморни скулптори. При това посещение на Хонекер през 1987 г. редица западногермански политици и медийни експерти убедено заявяват, че паралелното съществуване на двете германски държави ще продължи десетилетия, а може и да има окончателен характер. Ето какво например пише в уводна статия на реномираното списание „Щерн“ главният редактор Хайнер Бремен: „Посещението на Хонекер ни принуждава да признаем: разделянето на Германия е окончателно, но то в същото време дава шанс за едно продължително разведряване в Европа. И това е по-важно отколкото национално-държавното единство“ (сп. „Щерн“, кн. 37, 1987 г., стр. 3). Да, това го заявява човек, който си мери всяка дума – значи едни ще кажат – очевидно през 1987 г. в Бон наистина никой не е подозирал накъде ще тръгнат събитията през следващите години, други пък, които обичат конспирациите, ще отвърнат, не те са знаели накъде отиват нещата, но са искали у Хонекер, а и у хората около него, да се създаде илюзорна представа за стабилност и така да спадне бдителността им.

Аз пък ще кажа, че и тези и онези бъркат, не е било нито късогледството, нито лукавството, което е направило приема на Хонекер във ФРГ толкова топъл. Не, в основата на подчертаното гостоприемство е лежал бизнесът, лежали са парите, по-скоро очакването за много пари. Основание за такъв извод ми дава най-вече радушия прием на Хонекер именно в Мюнхен, организиран точно от Щраус – майсторът на изгодните и не съвсем прозрачни

сделки с Изтока. Работата е там, че Хонекер е бил съгласен да се използва евтината източногерманска работна ръка за да се произвеждат стоки за западногерманските концерни, които след това да се продават като германски стоки на вътрешния пазар на ЕИО, а защо не и извън него. Схемата прилича на тази, която Живков е бил съгласен да приложи и която спомена в разговора ни министър Бангеман (виж съответната глава). Всъщност тази схема, която сега наричаме „аутсорсинг“ малко по-късно Западът успешно приложи спрямо комунистически Китай. Промисленото коопериране, както тогава наричахме аутсорсинга, би било много изгодно и за ГДР и за ФРГ. Първата германска републиката на работниците и селяните, както именувахе себе си ГДР, силно се нуждаеше от конвертируема валута, още повече след като Горбачов обяви, че ще търгува със страните от СИВ не в рубли, а в долари, в търговския баланс на Източен Берлин се отвори дупка в размер на стотици милиони долара, необходими за да си плати вноса на петрол и газ от СССР. Планът за коопериране на източногерманските държавни предприятия със западногерманските концерни бе безспорно изгоден и за ФРГ, тъй като стоките произведени в ГДР съвсем законно можеха да се продават от западногерманските фирми като германски стоки и съответно да ползват безмитния режим в рамките на пазара на ЕИО. Уви този план не бе задействан защото внезапно през лятото на 1989 г. пред Бон се разкри невероятната възможност за страхотен геополитически удар – обединяването на Германия. Така икономическата изгода бе жертвана в интерес на много по-голямата цел – постигането на националното обединение. Парите отстъпиха място на чувствата. Германците отново показаха, че са емоционална нация. Ако си помислим и до сега Западна Германия плаща за обединението, а можеше да извлеча милиарди от евтиния труд в ГДР.

Именно на този фон в края на 1990 г. в западногерманската преса изведнъж изплува името на г-н Александър Шалк-Голодковски (Alexander Schalck-Golodkowski – по-долу на снимката). Месеци наред това име се спрягаше от всички медии като доказателство за корупцията по високите етажи на властта в Източен Берлин. Накрая обаче стана ясно, че Шалк-Голодковски само си бе вършел работата (или далаверата) като началник на отдела за координация на кооперирането с ФРГ (отдел „Коко“) по описаната по-горе схема.

(Bundesarchiv, Bild 183-1988-0317-312 / Brüggmann, Eva / CC-BY-SA 3.0)

По повод на тази афера ще цитирам две мои публикации във в. „Дума“. Първата е от 3 януари 1990 г.:

„Според Шалк-Голодковски Щраус е спасил Хонекер от банкрут“

Бон, 2 януари.

Бившият държавен секретар в Министерството на външната търговия на бившата ГДР и бивш ръководител на отдел „Търговска координация“, който навярно е бил замесен в доста тъмни сделки, бившият офицер от източноберлинската Държавна сигурност и сегашен обитател на една луксозна вила край езерото „Тегернзее“ в Бавария Александър Шалк-Голодковски твърди, че режимът на Хонекер е бил спасен от банкрут единствено благодарение на милиардния кредит, предоставен с помощта на Франц Йозеф Щраус.

Според него през 1983 г. е било вече ясно, че ГДР е неплатежоспособна и полученият тогава кредит от ФРГ за повече от два милиарда марки е спасил буквално от банкрут Източен Берлин. Що се отнася до собствената дейност на господин Шалк-

Голодковски в бившата ГДР, то в интервюто, дадено за първа телевизионна програма, се отрича извършването на каквито и да е криминални действия. На въпроса защо тогава през декември 1989 г. той е потърсил убежище в Западен Берлин, отговорът е – от страх. Шалк-Голодковски се е страхувал, че ще бъде преследван от Политбюро (*б.а. – има се предвид новото ръководство на ГЕСП след свалянето на Хонекер*), което го било оставило да падне от поста. Даже за известно време е мислил за самоубийство...

Втората публикация е от 12 декември 1990 г. и е озаглавена **„Сянката на ЩАЗИ се разраства“:**

„...Аферите, свързани със сътрудничеството на различни политици, служители на секретните служби, журналисти с Министерството на държавна сигурност на бившата ГДР (ЩАЗИ) добиват все по-големи размери.

Във вторник вечерта в предаването „Панорама“ на първа телевизионна програма бе съобщено за наличието на разобличителни материали, според които ръководителят на бюрото на списание „Дер Шпигел“ в Берлин журналистът Дитхелм Шрьодер е бил от 1964 до 1987 г. информатор на ЩАЗИ. Вестник „Зюддойче Цайтунг“ пък съобщава, че в част от изданието на списание „Дер Шпигел“ от понеделник, където бяха поместени изобличителните документи за заместник-председателя на ХДС Лотар де Мезиер, навярно умишлено е била ретуширана и променена една от цифрите в адреса на бившия министър-председател върху публикуваната лична карта на нещатния сътрудник на ЩАЗИ с прозвище Черни.

Нова сензация се съдържа и в броя на другото голямо германско списание „Щерн“, който ще се появи в четвъртък. Под заглавие „Бонската връзка на Шалк-Голодковски“ там се съобщава, че този бивш заместник-министър в Източен Берлин и бивш полковник от ДС е избягал в Западен Берлин с помощта на властите в Бон и то непосредствено със съдействието на министъра на вътрешните работи Волфганг Шойбле. Шойбле, който все още е прикован към инвалидна количка след извършения срещу него атентат преди 2 месеца, отрече категорично да е помагал на Александър Шалк-Голодковски при неговото прехвърляне в Западен Берлин през декември миналата година. Както съобщава още „Щерн“ шефът на прословутата верига от фирми „Коко“ Шалк-Голодковски, който дълго време се е занимавал с различни тъмни

сделки, сега се намира в Съединените щати, за да информира според списанието ЦРУ за това, което знае“.

Като умен човек, а и като добре осведомен полковник от тайните служби на ГДР, Шалк-Голодковски явно в един момент бе разбрал, че нещата в Източен Берлин излизат извън контрол и че е време да „избере свободата“, още повече, че колегите му в Щази (б.а. - *Министерството на държавна сигурност на бившата ГДР – Ministerium für Staatssicherheit, преустроено през м. ноември 1989 г. в Служба за Национална сигурност*) вече бяха започнали да оформят досието му за последващ арест. На 4 декември 1989 г. Шалк-Голодковски със съпругата си „избягва“ от Източен Берлин в Западен Берлин. Доста странно „бягство“ при положение, че по това време вече нямаше граница между двете части на града. По неизяснени причини властите в Западен Берлин отказват да удовлетворят искането на Източен Берлин за екстрадирането му обратно в ГДР по обвинения в икономически престъпления. Шалк-Голодковски прекара шест седмици в следствен арест, или поне така се твърдеше официално, след което той, заедно със семейството си, се нанесе, както е описано в кореспонденцията по-горе, „в луксозна вила на Тегернзее в Бавария“. Там, в градчето Ротах-Егерн дълги години си живя прилично с възнаграждението на управител на търговската фирма Gusimex, която просъществува чак до 2015 г. Говореше се, че причината за благосклонното отношение на западногерманското правителство към г-н Шалк-Голодковски е било неговото съгласие да предостави паролите за тайни сметки на фирмите, създадени от управление „Търговско координиране“ („Коко“) в Министерството на външната търговия на ГДР по линия на сътрудничеството със западногерманските концерни. Поради постоянните подмятания на опозицията и шума на пресата, все пак се проведе разследване на дейността му, но така и не се установиха факти на корупция. В крайна сметка Шалк-Голодковски бе осъден за незаконна търговия с оръжие, но не лежаше нито ден в затвора и умря през 2015 г. на 83 годишна възраст във вилата си на брега на баварското езеро. Така свършват хората, които знаят как да се грижат за себе си.

Изглеждаше пределно ясно, че Шалк-Голодковски е просто един хитър аферист, който е служел на този, който му плаща повече. Въпреки това неговото име продължаваше да стои на първите страници на западногерманските вестници. Целта бе проста - у обикновения западногерманец да възникне подсъзнателна

асоциация за някаква връзка между афериста Шалк-Голодковски и бившето източногерманско ръководство, начело с Ерих Хонекер. Трябваше някак си бившият партиен и държавен ръководител на ГДР да бъде свързан с крупни корупционни сделки и за това се считаха подходящи забулените в тайна смесени външнотърговски дружества под шапката на Шалк-Голодковски. Именно от тях, твърдяха вестниците, Хонекер е натрупал милиарди марки в швейцарски банки (б.а. - подобни на „швейцарските сметки“ на Тодор Живков). Уви никакви сметки на Хонекер в Швейцария не бяха открити (както и на Тодор Живков). В рамките на политиката на промишлено коопериране между двете части на Германия естествено е имало доста сенчести места и навярно даже тайни сметки, но явно те са били изгодни и за двете страни и трудно можем да си представим, че лично Хонекер е можел по някакъв начин да се възползва от тях. Накрая кампанията около аферата „Шалк-Голодковски“ съвсем заляна, но митът за „милиардите на Хонекер“ си остана. Спомням си едно заглавие във вестник „Ди Велт“ - на първа страница, точно под главата на вестника, с възможно най-големите букви: „Хонекер държи милиарди марки на задгранични сметки“. От текста обаче не ставаше ясно това негови лични сметки ли са или сметки на партията му?

Интересен факт е, че „корупционното досие на Хонекер“, чиято цел бе колкото се може по-бързо той да бъде вкаран в затвора, се изготвяше в Източен Берлин от същите служители в Службата за национална сигурност (бившето Щази), които преди това бяха работили за Хонекер и бяха изготвяли досиета на негодните нему дисиденти. Само началниците се бяха сменени – на мястото на комсомолските кариеристи бяха дошли кариеристите на „промяната“. Дали те бяха съгласували своите действия с Кренц и с Горбачов? Безусловно. Така в края на 1989 г. и през почти цялата 1990 г., още докато я имаше ГДР, Хонекер бе преследван от бившите си протежета, точно както това се случи и у нас с Тодор Живков. Тези хора се ровеха с удоволствие в „мръсното бельо“ на предишния режим, сякаш те самите не бяха създадени от него. Обаче нищо съществено не откриха, освен някакви кокошкарски истории около „злоупотреби“ при използването на държавните вили на членовете на Политбюро в селището със специален режим в гората край Източен Берлин. Специалното снабдяване на Хонекер и обкръжението му чрез организация, подобна на нашето УБО, правеше тогава наистина силно негативно впечатление на

обикновените, отрудени хора в ГДР, възпитавани десетилетия в дух на равенство, но ако се замислим, това което са ползвали тогавашните членове на елита в Източен Берлин като лукс е било абсолютно нищо по сравнение с лукса, на който са могли да разчитат даже управляващите в някоя африканска държава. Едно от обвиненията към партийната върхушка в Източен Берлин бе, че съпругите на членовете на Политбюро са си поръчвали тоалети от западногерманските каталози „Квеле“ и „Отто“. Каква ирония да обвиняваш първите дами на ГДР, че са ползвали каталози, предназначени за средната класа във ФРГ. Стигна се дотам, че още при съществуването на ГДР, Хонекер и съпругата му Маргот бяха прогонени от държавното им жилище, и за известно време се наложи да живеят при един обикновен протестантски пастор (не е бил бащата на Ангела Меркел, но може да е бил негов познат). На 28 януари 1990 г., Хонекер бе арестуван по подозрения в корупция направо в болничната стая след операция по отстраняване на злокачествен тумор от бъбрек.

След като около „корупцията на Хонекер“ не излезе нищо съществено, той попадна под ударите на друго, доста по-сериозно дело около заповедта за стрелба (Schießbefehl) на вътрешногерманската граница, довела до смъртта на няколко десетки източногерманци. По това дело част от обвиняемите отидоха в затвора. Що се отнася до Хонекер, тук ситуацията бе много деликатна. Работата бе там, че Ерих Хонекер бе бивш държавен глава на държава, която вече не съществуваше и не отиваше сега да го съдят по законите на ФРГ. А това, че е бил държавен глава се потвърждаваше недвусмислено от приема, който му бяха устроили през 1987 г. самият канцлер и други видни западногермански политици. Мисля си, че този проблем е бил обсъден с Москва и че по настояване на Бон, а не на Москва се е стигнало до решение да се даде на Хонекер възможност да напусне Германия и да се засели в СССР. Във връзка с тези събития има една весела случка, която си заслужава да бъде разказана. Ето как я описва в. „Франкфуртер Рундшау“ в броя си от 14 март 1991 г.:

„Поздрави на историка Кол от Фройд

...В сряда, по време на дебатите в Бундестага, федералният канцлер Хелмут Кол (ХДС) направи неволна грешка и в отговор на едно подмятане от място на председателя на ГСДП Ханс-Йохан Фогел, се обърна към него отначало с обръщението „Колега Хонекер“. Тази грешка на езика, направена от Кол по време на

обсъждането на речта му за германското обединение, стана повод за смях, аплодисменти и възгласи „Аха!“ . „Трябва да кажа, че явно човек лесно може да ви развесели“, се коригира леко смутен канцлерът, който обича да изтъква, че е историк по образование.“

Скоро се разбра, че „грешката на езика“ на Кол съвсем не е била случайна, а си е едно негово изпускане, направено подсъзнателно. Работата бе там, че точно през онази сутрин, когато се провеждаше заседанието на Бундестага, някъде около обяд, самолет на съветския военен контингент в Източна Германия бе излетял от базата в Шперенберг в посока към Москва и този самолет имаше на борда двама много важни пътника – Ерих Хонекер и Маргот Хонекер.

Полетът бе станал очевидно със знанието на Горбачов и също толкова очевидно бе съгласуван по някакъв начин и с канцлера Хелмут Кол, просто защото по това време ГДР вече не съществуваше и Източна Германия бе част от ФРГ. Кол обаче упорито отричаше да е знаел за бягството на семейство Хонекер в СССР и се зае да организира връщането им в Германия. За да посипе „сол в раната“ либералното списание „Дер Шпигел“ помести обширно интервю с двамата бегълци. По този повод на 4 юни 1991 г. в. „Дума“ помести следната моя кореспонденция:

„Хонекер защитава съратниците си

Бон 3 юни

Германското списание „Дер Шпигел“ помества интервю на бившия държавен ръководител на ГДР Ерих Хонекер, което той е дал на кореспондента на агенция АДН в Москва.

Там се казва, че Хонекер е получил политическо убежище в СССР и не възнамерява да се връща в Германия, докато е в сила заповедта за арестуването му. Според бившия източногермански ръководител съобщенията в германската преса за престъпленията на бившата ДС, за корупция и злоупотреби на предишните ръководители са част от кампанията, която цели да заличи добрите спомени за ГДР. Милионите безработни според Хонекер свидетелстват за това, в какво се състои разликата между капитализма и социализма. За 40 години, когато съществуваше ГДР, са били създадени много неща, които могат да се разглеждат като социални постижения за хората и не трябва сега да бъдат унищожавани, счита Хонекер.

На въпрос дали бившият генерален секретар и държавен глава, е готов да признае някои свои грешки в управлението той фактически не отговаря, а съпругата му Маргот намеква, че по този въпрос ще има друго изявление.

„Дер Шпигел“ помества и обръщение на Хонекер по повод на арестуването на бившия министър-председател на ГДР Вили Щоф, бившия министър на отбраната Хайнц Кеслер и на някои други източногермански ръководители. Според Хонекер арестите са неправомерни, защото обвиняемите само са изпълнявали законите на ГДР, а тази страна е била призната от другите държави, в това число и от ФРГ. Освен това режимът на охрана на границата между двете германски държави е бил свързан с наличието на военнополитическите блокове – Варшавския договор и НАТО.

В обръщението Хонекер говори за „лов на вещици“ в бившата ГДР, който според него засягал учители, учени, съдии, адвокати, представители на други професии...“

Последва опровержение на съветските власти относно предоставянето на политическо убежище на семейство Хонекер. Този официален документ бе разпространен от Министерството на външните работи на СССР и е още един пример за двуличието и нерешителността на Горбачов, който явно е обещавал разни неща и след това е нарушавал обещанията си. Що се отнася до съдбата на бегълците, тя бе решена кардинално от Елцин след като изчезна СССР и той се настани в Кремъл. На семейство Хонекер бе даден тридневен срок да се върнат в Германия. Те се опитаха за се укрият в посолството на Чили. Последва смяна на чилийския посланик и насилствено екстрадиране на семейство Хонекер в Германия. След това Ерих Хонекер изкара около половин година (169 дни) в предварителен арест и по този показател задмина Тодор Живков. На Маргот Хонекер бе позволено да замине за Сантяго в Чили при дъщеря си и семейството ѝ. Болестта на Хонекер се усилваше и той можеше и да не дочака края на процеса. Смъртно болен той се обърна за милост към Конституционния съд в Карлсруе и най-сетне бе намерено решение на деликатния казус, Съдът реши, че поради напредналото заболяване, Хонекер трябва да бъде освободен от участието си в процеса, без това да означава неговото оневиняване. След това Ерих Хонекер също замина при дъщеря си в Сантяго и скоро намери там вечен покой.

Но да се върнем на „милиардите на Хонекер“. В интерес на истината трябва да се каже, че милиарди, свързани с управляващата

в ГДР партия, наистина имаше и те бяха лесно открити в партийната каса. Разбира се партийните милиарди не принадлежаха лично на Хонекер, нито пък на който и да е друг от бившите източногермански ръководители. Те принадлежаха на организацията, т.е. на ГЕСП. По данни от Окончателния доклад на Независимата комисия за преглед на собствеността на партиите и масовите организации на ГДР (Drucksache 16/2466, от 24.8.2006 г.), на 31 декември 1989 г. ГЕСП е разполагала с малко над 6 милиарда източногермански марки и с почти 90 милиона западногермански марки, получени основно като членски внос. Постепенно тези пари преминаха към бюджета на ФРГ или към институцията за саниране и приватизация на държавната собственост в ГДР (Тройханданщалт). Дали е имало злоупотреби с тези пари. Естествено, че е имало, но не и от страна на Хонекер, нито пък от страна на неговите непосредствени наследници.

За потвърждение на гореказаното ще приведа като пример аферата „Путник“. На 19 и 20 октомври 1990 г. всички западногермански медии съобщаваха подробно за обиска, извършен от берлинската полиция на 18 октомври (четвъртък) в централата на Партията на демократичния социализъм (ПДС), която по това време вече бе наследила ГЕСП. Ситуацията бе доста неловка, тъй като от германското обединение не бяха изминали и три седмици, а полицията бе нахлула късно вечерта в централата на ПДС в сградата, носеща името на известния марксист Карл Либкнехт (Карл Либкнехт Хаус) и то без съдебна заповед за обиск. Лесно можеше да се стигне до идеята, че се търси отмъщение. Нещата ставаха още по-неприятни за правителството в Бон, защото полицията бе претърсила и офисите на няколко депутати на ПДС в Бундестага, които се ползваха с парламентарен имунитет.

Както можеше да се очаква, последва решителен протест на председателя на ПДС Грегор Гизи, който говореше с основание за криминално влизане с взлом и искаше оставки. Партията на Зелените окачестви случилото се като „действие, насочено против правовия ред и конституцията“. Според тях полицейската акция фатално напомняше за преследването на комунистите във ФРГ в началото на 50-те години. Депутатът в Бундестага от ПДС Дагмар Енкелман отбеляза, че за последен път полицейско нахлуване от такъв размер е било извършено в Карл Либкнехт Хаус през 1933 г. след идването на власт на нацистите. Управляващата коалиция изпадна наистина в сложна, бих казал даже комична ситуация.

Започнаха да увъртат и да се оправдават. Чрез правителствения говорител Фогел канцлерът Кол, за всеки случай заяви, че в Бон не са били уведомени за акцията на берлинската полиция, от което всеки мислещ човек би трябвало да заключи, че „тези в Бон или лъжат или са страшно некомпетентни“.

Минаха обаче по-малко от три седмици и палачинката се обърна. На бял свят излязоха нови факти около аферата „Путник“. Стана ясно, че заместник-председателят на ПДС и касиер на партията Волфганг Пол, в сътрудничество със счетоводителя на партията Волфганг Лангничке, през септември 1990 г. са превели в чужбина, без знанието на Грегор Гизи, 107 милиона марки от сметката на ПДС на сметката на съветската фирма „Путник“ в Осло. Това е станало още докато е съществувала ГДР, но сумата е била в западногермански марки, тъй като по това време вече бе извършена обмяната на източните в западни марки. В началото на м. октомври някой си Кауфман, който е бил приближен на Пол и е имал пълномощно да оперира от името на фирмата „Путник“, се е опивал да изтегли на каса 70 млн. марки от банката в Осло. Доста наивен ход. Не е получил нищо и е предизвикал споменатия обиск в Карл-Либкнехт Хаус, централата на ПДС в Берлин. След това аферата бързо се разплита. Кауфман заявява, че действа по заповед на Пол, а последният пък обяснява на Гизи, че преводът на посочените 107 милиона марки е по искане на КПСС за погасяване на стари задължения на ГЕСП към „съветските другари“. Гизи обаче не е вчерашен, той е адвокат, бързо заминава за Москва да разследва случая и установява, че КПСС не знае нищо за някакви пари на туристическата фирма „Путник“. Гизи поставя на Пол въпроса ребром – защо е излъгал партийните си другари и получава отговор, че преводът е направен от него за да се осигурят за ПДС „бели пари за черни дни“. Само, че, както стана ясно от признанията на Кауфман, изтеглените от банката 70 милиона марки е трябвало да бъдат сложени на лична сметка, а не на сметка на ПДС, така, че работата силно замирисва на обикновена кражба. Гизи, който пак повтарям, разбираше от правни неща, незабавно информира берлинската прокуратура за това, което бе научил в Москва и получи статус на свидетел, вместо на обвиняем. Пол и Лангничке бяха арестувани, ПДС, макар и компрометирана от аферата, запази правото си на политическо съществуване. Та така се ловеше риба в мътна вода, но не и от самия Ерих Хонекер. Както казват умните хора, за какво му е на краля да краде, от кого ще краде, от себе си?

6. Осита и весита

Историята около превръщането на управляващата в ГДР Германска единна социалистическа партия (ГЕСП) в Партия на демократичния социализъм (ПДС) е невъзможно да бъде разказана, без да се отдаде дължимото на „факира“ д-р Гизи.

Грегор Гизи (Gregor Gysi) е роден през 1948 г. в Източен Берлин. По бащина линия произхожда от еврейски род, който се е преселил от Швейцария в Германия през първата половина на XVIII век. По този повод д-р Гизи казва следното: „Според нюрнбергските расови закони съм на 37,5 процента евреин, според еврейските закони обаче въобще не съм евреин, тъй като нямам майка еврейка“. Многократно е заявявал, че не е религиозен. Независимо от това еврейските корени в известен смисъл му помагат за политическата му кариера, особено в последния период от съществуването на ГДР. Тогава западногерманската преса, а и не само тя, се отнасяше доста безцеремонно към всички партийни кадри на ГЕСП, но към Гизи им беше някак неловко да проявят същата неприязън.

Грегор Гизи расте в семейство, което се числи към елита на ГДР. Баща му Клаус Гизи е роден през 1912 г. в интелегентно и доста заможно берлинско семейство. Той винаги се е отличавал от „сивата маса“. Още на 16 години, като ученик в гимназията, макар че няма работнически произход, се отдава пламенно на комунистическата идея, тласкан от чисто идеалистични подбуди. Остава верен на комунистическата партия през целия си живот. Докато следва икономика, най-напред във Франкфурт, по-късно в Берлин вече е изграден революционер. След идването на власт на нацистите напуска за известно време Германия и продължава следването си в Сорбоната и в Кембридж като едновременно с това изпълнява конспиративни партийни задачи. Любопитен факт е, че през 1940 г. се завръща в нацистка Германия и то заедно със съпругата си, но не е преследван и работи в едно издателство в Берлин, като участва даже в нелегални партийни акции. През 1946 г., като член на комунистическата партия, е приет в новата управляваща партия в Източна Германия, в ГЕСП. От 1967 до 1973 г. е министър на културата на ГДР, отговаря и за работата на партията с религиозните общности. От 1973 до 1978 г. е посланик на ГДР в Италия, Ватикана и Малта. От 1979 до 1988 г. е държавен

секретар по религиозните въпроси. Друг любопитен факт - по времето, когато отговаря за религиозната политика на ГЕСП, Клаус Гизи (бащата на Грегор Гизи) е поддържал връзки и с известния протестантски пастор Хорс Каснер - бащата на дългогодишната канцлерка на ФРГ Ангела Меркел. Както се казва – светът е малък.

Изненадите продължават и по-нататък. По майчина линия Грегор Гизи има „руска връзка“. Майка му Ирене се е родила в Санкт Петербург, в заможното семейство на преселил се в Русия германски индустриалец от еврейски произход с фамилия Лесинг, който се бил оженил за местна жена от германската общност – (бабата на Грегор Гизи). В началото на първата световна война дядото и бабата на Гизи, заедно с децата им – майката на Гизи и нейния бат, т.е. вуйчото, трябвало да напуснат Санкт Петербург и те се заселват в източната част на Берлин. След разделянето на Германия вуйчото Готфрид Лесинг става дипломат и загива като посланик на ГДР при военен преврат в столицата на Уганда – Кампала. Преди да стане дипломат, по време на войната, Готфрид живее в Лондон и там се жени за Дорис Мей Тейлър. След брака тя взема и неговата фамилия и става Дорис Мей Тейлър Лесинг (Doris May Tayler Lessing), същата, която през 2007 г. бе удостоена с Нобелова награда за литература! Така че Грегор Гизи има в родата си и вуйна нобелов лауреат.

Наследил такова богато интелектуално и политическо наследство, Грегор Гизи, също не остава по-назад от роднините си. Завършва математическа гимназия, след това право в Хумболт университет, Става адвокат. Влиза в ГЕСП когато е само на 20 години, но не заема никакви партийни постове... чак до м. декември 1989 г., когато направо оглави партията. Ако прави кариера, то само по професионална линия, става един от шефовете на адвокатската колегия в ГДР и като такъв се сприятелява с колегата си... адвокатът Лотар де Мезиер, който по-късно бе последният министър-председател на ГДР и за когото бе установено, че е бил сътрудник на Щази. Това което отличава д-р Гизи от останалите му колеги е, че той някак си съумява да съчетае партийното си членство със защитата в съда на видни източногермански дисидента! Същите тези дисиденти през късната есен на 1989 г., след падането на Хонекер, създават опозиционната политическа организация - „Нов форум“ („Neues Forum“) и естествено питаят чувства на благодарност към Гизи. В край на м. октомври и в началото на м. ноември 1989 г., когато започна масовизирането на източно-

германското опозиционното движение, хората от „Нов форум“ си спомнят за своя адвокат и той се появи изневиделица, точно като фокусник от нищото в околото на политическия тайфун като един от ораторите на огромния опозиционен митинг на площад „Александерплац“ в центъра на Източен Берлин. Датата е 4 ноември 1989 г., рождената дата на политика Гизи. Тук, пред почти половин милион души, в сърцето на ГДР, изгрява новата политическата звезда. Адвокатът д-р Гизи държи смела и емоционална реч и става веднага много популярен с предложенията си да се промени изборното право, така че нововъзникналите опозиционни организации, като „Нов форум“, да могат да участват наравно с управляващата партия в предстоящите парламентарни избори, както и да се създаде в ГДР конституционен съд, което на практика би премахнало ръководната роля на партията.

Само след месец, вече като утвърден политик Грегор Гизи направо преобръща дневния ред на извънредния конгрес на ГЕСП, превръщайки го в първи конгрес на Партията на демократичния социализъм - ПДС. Берлинският адвокат, успява да прокара две важни решения – първото е за се съхрани приемствеността между ГЕСП и ПДС (както у нас между БКП и БСП), и второто – да се позволи в партията да има различни крила (фракции), което я спасява от очакваното разпадане. Същото по-късно успя да прокара в БСП и Александър Лилов. Освен това Гизи се обявява за съхраняване на суверенитета на ГДР и за подпомагане на пострадалите от репресиите другари. Всичко това му донесе огромна поддръжка и той бе избран за председател на партията с 95,4% от гласовете, резултат, на който можеше да му завиди даже Хонекер!

Този огромен успех на един почти непознат политик, създаде около д-р Гизи ореол на „политически фокусник“. Списание „Der Spiegel“ публикува шарж на тази тема, който не бе фотомонтаж, а истинска снимка, направен със съгласието на Гизи, по това време вече председател на партията ГЕСП-ПДС. На снимката Гизи, в ролята на фокусник, вади от един черен цилиндър, навързани едно за друго шалчета, с отпечатани върху тях знамената на ФРГ, ГДР и СССР.

Но борбата за спасяването на бившата управляваща партия в Източна Германия, сега преименувана на ГЕСП-ПДС, стана особено трудна след изчезването на ГДР. Въпреки натискът върху партията от всички политически посоки, Гизи все пак успя да се

справи и с тази почти невъзможна мисия. Неговият политически шпагат не само спаси партията, но я вкара в Бундестага и я предаде на следващите политици след него в едно относително добро състояние. Чудото стана на решителния втория конгрес на ПДС, на когото бяха посветени две мои кореспонденции. Първата, която изпратих на 21 юни 1991 г. носеше заглавието „Ще успее ли „шпагатът“ на Гизи?“. Там се казваше:

„В Берлин бе продължен започналият през февруари Втори конгрес на Партията на демократичния социализъм... Делегатите, които представляват около 200 000 члена на ПДС, се занимават главно със социално-икономическото положение в бившата ГДР, със състоянието на своята партия и с отношението ѝ към политическото наследство на предишната управляваща партия ГЕСП. Ще продължи и дискусиата по бъдещата програма на ПДС, която обаче се очаква да бъде приета едва след година-две.

В момента в партията има различни течения, като главно се открояват две крила – на традиционалистите и на реформаторите. Първото крило е по-малобройно и се състои предимно от по-възрастни членове на ПДС. То е за съхраняване на „революционното начало“ в партията. Другото крило, в което има също няколко течения, е за изграждане на модерна лява партия с поставяне на акцента върху защитата на социално слабите, главно в новите провинции, върху екологията и върху международните аспекти на социалния проблем – разделението на света на богат Север и беден Юг.

Председателят на партията Грегор Гизи е за запазване на единството в ПДС на базата на плурализма на мненията, което обаче не бива, според него, да преминава в нетърпимост към чуждата позиция. Той се стреми да обедини различните течения на основата на консенсус, чиято цел най-вече е да се защитят интересите на източногерманското население при преминаването към пазарната икономика. Но дали ще успее „шпагатът“ на Гизи между двете крила? Самият той не изключва възможността да се откаже от председателския пост. Ако това стане, той не възнамерява обаче да започва нова политическа кариера в друга партия, а ще бъде „редови войник на партията“, споделя Гизи в интервю за берлинския вестник „Тагесцайтунг“.

Два дни по-късно (23.6.1991 г.) изпратих нова кореспонденция за работата на конгреса на ПДС, озаглавена „Шпагатът“ на Гизи успя“:

„Преди започването на продължението на Втория конгрес на Партията на демократичния социализъм някои средства за информация, особено тези от десния политически фланг, предричаха, че партията ще се разцепи на „традиционалистко“ и „реформаторско“ крило и че „шпагатът“ на Гизи между тези крила ще завърши с провал. Предричаше се, че и самият той ще подаде оставка от председателския пост. Основание за подобни анализи действително даваше разгорялата се вътрешнопартийна дискусия, най-вече по отношение оценката на историческото минало.

Току-що завършилият конгрес обаче не доведе нито до разцепване на 200-хилядната партия, нито до оставката на Гизи. Нещо повече, петстотин и петдесетте делегати успяха да намерят необходимия консенсус, който да ги обедини около най-главното в момента – защитата на интересите на източногерманците в суровите условия на преход към пазарна икономика, подкрепа за тези, които са останали без работа или са застрашени да живеят при условия около екзистенц-минимума.

В многобройните изказвания на конгреса се открито се очертаваха и други задачи, които си поставя партията. Тя желае да заеме стабилно място в левия политически фланг и да се ориентира към бъдещето, а не към миналото. Въпросът за социалната справедливост, екологията, демократичното отношение към жените, към самоуправлението, към развитието на културата – това са приносите на една лява партия и те трябва да станат характерни и за ПДС.

Ние искаме една партия, която се крепи на солидарността на хората, в която важи принципът, че всеки е тук за другия и всички са тук за всеки по отделно, в която ние ще живеем като се обогатяваме от различията в мненията и се учим да ги използваме. На нас ни трябва партия, в която днес и тук всеки може да усети, че животът му има по-голям смисъл – каза в речта си Грегор Гизи.“

Това написах и изпратих тогава в редакцията на в. „Дума“ по повод на постепенното превръщане на източногерманската марксистко-ленинска партия в модерна социалистическа партия от нов тип, избрала много удачното име - Партия на демократичния

социализъм. Но, за жалост, кореспонденциите ми не бяха отпечатани във в. „Дума“. Това за мен тогава, а и сега, си остава загадка, като се има предвид, голямата полза която би имала Българската социалистическа партия от изучаването, а и от прилагането на опита на ПДС. Може би причината бе в това, че БСП се стремеше изключително към установяване на тесни връзки със западногерманските социалдемократи, към членство в Социалистическия интернационал и у нас считаха, че едно по-тясно приятелство с партията на Грегор Гизи може да им попречи на сближаването с ГСДП. Освен това, както стана ясно по-късно, в БСП по това време се бореха, подобно на положението в ГЕСП, две направления – едното, начело с Александър Лилев се стремеше към демократичен социализъм, подобен на този при ПДС, другото, начело с Андрей Луканов, се стремеше към превръщането на БСП в социалдемократическа партия от западноевропейски тип с известен оттенък на либерализъм, типичен за американските демократи. Явно вестник „Дума“ по онова време стоеше по-близо до Луканов, отколкото до Лилев.

На фона на гореказаното може да се разбере и смяната на заглавието на интервюто ми с Грегор Гизи, което изпратих във вестника на 12 юли 1991 г. Моето заглавие бе **„Признаци на стабилизация на демократичния социализъм“**, а материалът излезе на 29 юли 1991 г. във в. „Дума“ под заглавие **„Искаме да сме опозиция, а не да управляваме“**. Новият акцент явно отговаряше на желанието на Луканов и на хората около него, да подготвят БСП за преминаване в опозиция, което и стана през октомври 1991 г..

Успешният политически шпагат на д-р Гизи не се ограничи само до възраждането на почти загиналата ГЕСП. Не той имаше много по-големи амбиции. В един момент даже изглеждаше, че ще може да обедини под един политически покрив цялата разпокъсана германска левица, намираща се наляво от германските социалдемократи. На 12 юли 1990 г. ляво ориентираният ежедневник „Франкфуртер Рундшау“ помести статия, озаглавена „Една нова родина за германската левица? Там се казваше, че Грегор Гизи желае да обедини всички леви сили, отначало в новите германски провинции, а след това, кой знае, може да успее и в цяла Германия. Както пишеше вестникът, д-р Гизи иска да изгради на базата на огромната членска маса на ПДС една широка политическа платформа за парламентарните избори, която да се простира от

реформиращите се комунисти през различните ляво-ориентирани групировки извън ГЕСП, та чак до екосоциалистите.

В интерес на истината трябва да се каже, че въпреки ожесточената съпротива най-вече от страна на ГСДП, а и на Партията на Зелените, които с основание съзряха в ПДС нов опасен конкурент и този политически шпагат на д-р Гизи до голяма степен успя. Вярно е, че първоначалната стремителна атака във връзка с парламентарните избори през 1990 г. не даде особен резултат. Източногерманската опозиционна групировка „Съюз 90“ („Bündnis ‘90“), която Гизи упорито ухажваше, в крайна сметка предпочете да се свърже за по-сигурно с Партията на Зелените от ФРГ. Така възникна странното название на германската еко-коалиция – „Зелените/Съюз ‘90“, което се е запазило и до днес. Въпреки първоначалния неуспех обаче Гизи не се отказа от идеята си за поход на Запад.

„Ако импортират ГДР, тогава импортират и ПДС“ – цитатът е от реч на Гизи на предизборен митинг през 1990 г.. Тук той е в Лайпциг сред симпатизанти на ПДС.

(Bundesarchiv, Bild 183-1990-1124-012 / Grubitzsch (geb. Raphael), Waltraud / CC-BY-SA 3.0)

Под търговската марка „Ляв списък/ПДС“ („Linke Liste/PDS“) той успя да привлече избиратели от Западна Германия още на изборите през 1990 г., но твърде малко (под 0,5% от гласувалите). Независимо от това ПДС влезна в Бундестага, така да се каже, през задния вход. Това стана, по силата на специален член от договора за обединението, който даваше възможност на всяка партия, преминала прага от 5 процента от гласовете в новите германски провинции, независимо от резултата ѝ в Западна Германия, да се класира за влизане в общогерманския парламент.

Истинският пробив на Запад на д-р Гизи успя обаче чак когато той срещна своя западногермански политически близък Оскар Лафонтен. Това стана през 2005 г. и те двамата оглавиха предизборната листа на новосъздадената общогерманска партия „Лявата“ („Die Linke“), но това вече е една друга история.

И накрая още няколко данни за наистина неординарния човек и политик Грегор Гизи. През 2016 г., след десетилетия на участие в Бундестага, той стана председател на Партията на Европейските леви (Partei der Europäischen Linken), която включваше тогава 15 европейски партии. Групиранката, заедно с т.н. скандинавска зелена левица, разполагаше с 39 места в Европейския парламент. По-известни партии в това политическо семейство, освен Левите от Германия, бяха Подемос от Испания, гръцката Сириза, ирландската Шин Фейн и др.

Освен това Гизи е автор на 27 книги, сред които особено популярни са: „Един живот е твърде малко: Автобиография“ („Ein Leben ist zu wenig: die Autobiographie“), „Гизи срещу Зоненборн: канцлерски дуел на сърцата“ („Gisy vs. Sonnenborn: Kanzlerduell der Herzen“, Мартин Зоненборн е известен германски комик), „Маркс и Енгелс интимно“ („Marx & Engels intim“, в съавторство с Хари Роволт (Harry Rowohlt), който е популярен писател и крупен германски издател, „Маркс и ние: защо ние се нуждаем от една нова идея за обществото“ („Marx und wir: Warum wir eine neue Gesellschaftsidee brauchen“).

***

На 18 март 1990 г. в ГДР се проведоха последните избори за парламент (Народна Камара – Volkskammer). Почти половината от гласовете получи източногерманския филиал на ХДС/ХСС – „Съюз за Германия“, начело с Лотар де Мезие. Източните социалдемократи получиха около 30% от гласовете, а дъщерната

партия на свободните демократи – около 5%. Трите партии заедно съставиха правителство, чиято главна цел бе германското обединение. С това вътрешните аспекти на обединението бяха постигнати, оставаше да се уредят външните аспекти. За това само няколко дни след изборите в ГДР започна работата на конференцията „Две плюс четири“ с участието на СССР, САЩ, Великобритания и Франция, като страни победителки във войната и двете възникнали след войната германски държави – ФРГ и ГДР.

Основна роля в конференцията играеха представителите на СССР, тъй като всъщност целта на конференцията бе именно СССР да се съгласи с изчезването на ГДР. Най-деликатен бе въпросът за пълноправното включване на територията на ГДР във военната структура на НАТО, за което вече стана дума. Основен преговарящ от страна на СССР бе външният министър Едуард Амвросиевич Шеварднадзе. Но преди да се спра подробно на конференцията, ето малко предистория, свързана с Шеварднадзе. През лятната ваканция на 1977 г., като студент в МГИМО, предприех едно изключително интересно, но и доста рисковано пътуване по маршрута Москва-Тбилиси-Баку-Ереван-Тбилиси-Адлер (Сочи)-Киев-София. Рискът бе в това, че имах разрешение да пътувам само от Москва до Адлер и от там до София, но нямаш разрешение за останалата част от маршрута. По онова време чужденците в СССР можеха да пътуват из страната само с разрешение на Отдела за визи и регистрация на Министерството на вътрешните работи, известен като „ОВИР“. За курорта Адлер, който е непосредствено до Сочи, имах ваучер от университета да прекарам 20 дни в почивна станция. Ще отбележа че ваучерът струваше приблизително 25 рубли, т.е. един ден в модерния санаториум на самия бряг на морето ми излизаше по малко повече от една рубла на ден! Отклонението ми до Баку, Ереван и Тбилиси бе нелегално и ако ме хванеха можеше и да се сбогувам с МГИМО, но млад човек – луда глава. Понеже нямаше как да си купя билети за самолет за градовете, за които нямаш разрешение на ОВИР, тъй като се изискваше паспорт със съответната виза, тръгнах за Кавказ с влак. За билет за влак не искаха паспорт.

В Баку престоях три дни като гост на семейството на един състудент. Порази ме скъпото обзавеждане на дома, но скоро разбрах, че семейството не е случайно, майката на моя приятел се оказа професор в местния университет и заместник министър на образованието в азербайджанското правителство. При пътуването

ми от Баку до Ереван брах доста страх. Най-напред, когато влакът преминаваше през Нагорни Карабах, момчета го замеряха с камъни. След това се оказа, че на определени участъци от пътя влакът минава почти по границата с Иран и във всеки вагон се качи по един граничар за да следи някой да не скочи от влака. Аз бях целия на тръни, ами ако решат да проверят паспортите на пътниците, направо изгарях. Но ми се размина, пристигнах благополучно в Ереван, прекарах няколко часа там и следобед се наках да пътувам за Тбилиси. Оказа се обаче, че ако пътувам с влак това ще ми отнеме цяла нощ. За щастие разбрах, че на гарата има „частници“, които карат пътници от Ереван до Тбилиси само за 3-4 часа! Моят „частник“ ми поиска 5 рубли, приблизително толкова, колкото струваше и ж.п. билета. Явно цените на „частниците“ бяха ниски защото караха държавни коли и на държавен бензин. Аз се возих до Тбилиси на доста прилична сива Волга, сигурно това бе служебната кола на някой местен началник. Във Волгата пътувахме трима души, колата премина по планински пътища, покрай чудно красивото високопланинско езеро „Севан“, през някакви скалисти проходи и още преди да се мръкне вече бяхме на арменско-грузинската граница. Тук ме чакаше следващата изненада. Аз си мислех, че в СССР граници между съюзните републики няма, нали така бе например между Руската федерация и Украйна, но Кавказ бе нещо различно. Оказа се, че на границата между двете републики имаше бариера и милиционерски пост. Когато наближихме бариерата милиционерът дойде до Волгата, размени две-три изречения с нашия шофьор, усмихна се и вдигна заграждението и ние отминахме напред към грузинската столица. Не ни провериха документите, но явно и тук ми провървя, можеха да го сторят.

В Тбилиси отседнах също у родителите на един мой състудент. Семейството му, което както можеше да се очаква, не бе от бедните, живееше в просторна двуетажна къща с обширен преден и заден двор, навсякъде имаше лехи, плодни дръвчета, зеленчуци, а до входа на къщата, под дървено скеле със стара асма, бе поставена маса с няколко стола. Тук деня започваше с обилна закуска и с неизменната местна ракия - чача. Като казвам, че денят започваше, имам предвид 10-11 часа преди обяд, защото, подобно на други южни народи, грузинците са нощни птици и често си лягат да спят едва когато се пукне зората.

Всичко това разказвам за да стигна до момента, когато за първи път чух името на Едуард Амвросиевич Шеварднадзе. Моят

грузински състудент имаше няколко близки приятели, все деца на важни хора в Тбилиси. На втория или на третия ден от гостуването ми в Тбилиси се отбихме на гости у един от приятелите на моя състудент, който живееше с родителите си на централния булевард в Тбилиси „проспект Руставели“. Сградата бе в познатия „сталински стил“ – цялата облицована със светъл камък и мрамор. Апартаментът бе огромен, просто можеше да се загубиш из стаите и коридорите. Влезнахме в светъл хол с масивна библиотека и множество картини по стените. На една от тях бе нарисувана в цял ръст красива жена с изтънчени черти на лицето в официална бяла рокля, черните и очи просто блестяха. По-късно разбрах, че това бе портрет на майката на младежа, който ни бе поканил на гости. Разположихме се удобно около масичка, отрупана с ордьоври, сладкиши, плодове и различни напитки. Библиотеката, предполагам финландска мебел, бе много грижливо подредена - пълни събрани съчинения на световни автори, енциклопедия, старинни книги на грузински език, огромно количество мемоари, научни трудове, красиви албуми и какво ли не още. На пода дебел персийски килим, в ъглите японски вази с цветя, по шкафовете мраморни украшения, зад стъклата – кристални сервизи. Луксът бе видим навсякъде и бе поне на две нива над този лукс, който бях виждал в Москва в семействата на моите състуденти, които също не бяха случайни хора.

Хапнахме, пийнахме и грузинските ми приятели се разприказваха, по едно време доста разгорещено. Говореха на техния си език, аз си седях тихо, наблюдавах нещата наоколо и от време на време посягах към масата с лакомствата. Направи ми впечатление, че разгорещените млади грузинци често споменаваха едно име „Шеварднадзе“. Когато се прибрахме в особняка на моя състудент и седнахме под асмата за следобеден чай и вечната чача, аз го помолих да ми разкаже за какво толкова разгорещено разговаряха приятелите му в апартамента на проспект „Руставели“ и кой е този „Шеварднадзе“? Ето какво приблизително научих: бащата на неговия приятел, където бяхме отишли на гости, бил до преди няколко години втори човек в Грузия – секретар на ЦК на партията, отговарящ за идеологията. Но през есента на 1972 г. в Тбилиси бил извършен нещо като преврат срещу Василий Павлович Мжаванадзе, който вече почти двадесет години заемал поста на първи секретар на грузинската компартията, длъжност, равнозначна на сегашен губернатор. След като бил свален

Мжаванадзе начело на Грузия застанал дотогавашния министър на вътрешните работи Едуард Шеварднадзе. Веднага започнала чистка, бащата на младежа от проспект „Руставели“ се разделил с високия си пост, но все пак не го пратили в затвора, а му дали прилична длъжност – директор на института по история на грузинската компартията, нямало как, бил известен историк, професор. Хиляди други редови партийни и републикански кадри, свързани с Мжаванадзе, били обаче не само уволнени от Шеварднадзе, но попаднали в ареста, голяма част и в затвора.

Такъв „либерал“ бил през седемдесетте години другарят Шеварднадзе, когото започнали да наричат „лисицата“. Враговете на Шеварднадзе казваха, че се бил издигнал от нищото единствено благодарение на доносите, които пишел и на способността си винаги да отгатва кой ще бъде следващият победител в партийните борби. Така било през 1956 г., по време на вълнения в защита на Сталин в Тбилиси, когато той много точно взел страната на антисталинските сили, начело с Никита Хрушчов, така било и 10 години по-късно, когато пък удачно заложил на Брежнев и компания, когато свалiali вече Хрушчов. След като през 1966 г. минал решаващия пленум на ЦК на КПСС Шеварднадзе бил един от първите, които решително осъдили „волунтаризма на Хрушчов“, този, на когото дотогава се кланял до земята като на китайския император. Казват, сподели моя състудент, че когато бил на власт Мжаванадзе силно недолюбвал своя вътрешен министър Шеварднадзе, нямал му доверие, казвал че този генерал от милицията твърде често ходи в Москва и повече общува с тамошните началници, отколкото с него. За да се сблизат Мжаванадзе решил да покани милиционерския началник на тежкарски семеен прием, както се казва, да го вкара в тбилиския елит, да го очовечи. Шеварднадзе отишъл на приема у ментора си обаче сам, без съпругата си, разхождал се, оглеждал се, усмихвал се на всички, пиел малко и то само вино, почти не разговарял. Минали се две-три седмици и като гръм от ясно небе Мжаванадзе срочно бил извикали в Москва в ЦК на партията. След това било обявено, че Василий Мжаванадзе е пенсиониран. Слуховете били, че за свалянето на грузинския велможа много допринесъл донос на Шеварднадзе, свързан с този прием и с красивата втора жена на Мжаванадзе. Тя отчаяно обичала разкоша и въпреки предупрежденията на съпруга си, носела на приема изключително скъп златен пръстен със старинна изработка и огромен брилянт.

Шеварднадзе мярнал пръстена и веднага съобразил, че такова нещо не може да се купи в магазините из Тбилиси. Направил съответното разследване и установил, че пръстена е получен по незаконен път. Красивата жена на Мжаванадзе, не без знанието на важния си съпруг, се снабдявала с нелегално произведени златни бижута от сенчести „цехове“ под контрола на организирани банди. В Грузия сенчестата икономика е нещо което винаги е съществувало и едва ли някого можеш да учудиш с нелегално произведени бижута, но фактът, че самият първи секретар е бил свързан с бандитите, макар и като купувач на техни изделия, това вече било нещо ново, пък и откъде са у него тези огромни пари или може би бижутата са получени като откуп за нелегалната дейност на бандитите? Шеварднадзе написал направо на Брежнев за своите разкрития. За да не се раздухва историята Брежнев наредил само да пенсионират Мжаванадзе. Така си отишъл Мжаванадзе, а за награда генерала от милицията Шеварднадзе получил неговия пост на некоронован грузински княз.

В Бон аз видях Шеварднадзе в съвсем друго амплоа, без следа от комсомолско-партийната му напоритост и от милиционерската му дебнеща скованост, това бе друг човек – улегнал, спокоен, уверен в себе си, приветлив, с широка „сенаторска“ усмивка. Шеварднадзе изглеждала като дипломат от кариерата, завършил поне два университета и една дипломатическа академия и изкарал няколко мандата като посланик. Всъщност обаче той не знаеше прилично нито един език освен грузинския, даже на руски говореше завалено. Цялата му академична квалификация бе Кутаиския педагогически институт, откъдето бе взел диплом за учител по история. Изкарал бе и двугодишната партийна школа в Тбилиси. Но човекът имаше солиден вид – винаги добре ушит черен костюм, бяла риза, елегантна връзка, широка усмивка и бяла „професорска“ коса.

Едуард Амвросиевич придружаваше Горбачов при неговото първо посещение в Бон в средата на м. юни 1989 г. Тогава той стоеше обаче в страни от прожекторите, стараяйки се да не засегне честолюбието на своя ментор. Шеварднадзе разбираше, че високият си пост на министър на външните работи на СССР дължи изцяло на „бащата на перестройката“. За мнозина назначението на Шеварднадзе бе една загадка. Защо Горбачов избра този човек, който бе абсолютно непознат в международен план и не знаеше нито един чужд език? Имаше обаче едно съвсем просто обяснение

– на Горбачов му трябваше човек, който, от една страна да не е свързан с Громико и от друга, да се различава напълно от стария сталински кадър. Защо му бе на „бащата на перестройката“ дипломат от кариерата, който да му се меси във външната политика, да обира лаврите от неговите гениални проекти за вечен мир и прогрес? Не му трябваше такъв като Андрей Громико, когото на Запад наричаха „Господин Нет!“ („Господин Не!“) На Горбачов му трябваше съвсем друг външен министър, един „Господин Да!“.

Обяд в резиденция край Ню Йорк на 7 декември 1988 г.. В центъра на вниманието е както винаги Михаил Сергеевич, който сочи с пръст вицепрезидента Джордж Буш. От дясно на Горбачов е Шеварднадзе. Той не е разбрал шегата на Горбачов, гледа разсеяно, но подчертано вежливо. От другата страна на Горбачов е Яковлев. Срецу Горбачов е Рейгън, който изглежда също не схваща шегата на госта си, но все пак се усмихва, леко озадачен.

Източник: <https://catalog.archives.gov/id/75856397>

И така, през пролетта на 1990 г. започна конференцията „Две плюс четири“. Тя се наричаше така, защото вече споменах, включваше министрите на външните работи на държавите-победителки и на двете германски държави. От изхода на конференцията зависеше много, зависеше темпа на германското обединение, както и крайния резултат от него. При провал можеше

и въобще да няма обединение. Но това изглеждаше през онази пролет малко вероятно. Ето защо аз още тогава, в средата на м. март 1990 г., когато конференцията само се подготвяше, озаглавих кореспонденцията си „**Две плюс четири равно на пет**“. Вече бе ясно, че ГДР като суверенна държава си отива, въпросът бе какво ще възникне след обединението? Ето текста на кореспонденцията ми, поместена в „Работническо дело“ на 15.3.1990 г. (с малки съкращения):

...Горната формула според очакванията на Бон трябва да означава крайния резултат от започналата днес тук конференция по външните аспекти на обединението на Германия.

Защото ако сега около масата на преговорите във външното министерство на ФРГ седнаха шест висши дипломати – двама от двете германски държави и четирима от четирите страни-победителки във Втората световна война (СССР, САЩ, Великобритания и Франция), то накрая конференцията трябва да има само пет участници, един от които да е на обединена (или обединяваща се) Германия.

Сегашното заседание бе чисто протоколно. То бе необходимо за да се подготвят бъдещите преговори на министрите на външните работи на шестте държави. Достигната бе договореност втората подобна среща да се състои в Берлин след изборите на 18 март.

Четири са основните теми, които трябвало да се обсъдят на конференцията, чиято подготовка сега започна. Първата е темата за границите. На 8 март Бундестагът вече прие декларация, че германците нямат и няма да имат териториални претенции към Полша. Но една истинска гаранция за ненакърнимостта на границите може да бъде постигната единствено чрез международен договор.

Втората тема е отношението на Германия към НАТО. Според плана на Геншер бъдещата обединена държава трябва да остане член на Северноатлантическия пакт, но неговата военна организация трябва да не се разширява върху територията на сегашната ГДР. В Москва, а и не само там, считат това обаче като недостатъчна компенсация за нарушения баланс между двата военнополитически блока в Европа.

Съществено значение от правна, а и от политическа гледна точка има въпросът за правата и отговорностите на четирите

страни-победителки по отношение на бъдеща обединена Германия. Дали ще се стигне до мирен договор, или някакво друго регулиране, чрез което да отпаднат елементите на съюзническия контрол върху Германия? Не на последно място по значение е четвъртата тема – как обединяването ще бъде вплетено в европейския процес. За есента е предвидена конференция на високо равнище на страните-участнички в конференцията за сигурност и сътрудничество в Европа. Там трябва да бъде направен отчет за извършената работа на форума, чиято основа бе поставена днес в Бон...“

По време на конференцията погледите бяха отправени най-вече към Москва, към страната-победител, чиято тристахилядна армия си стоеше по базите из цяла Източна Германия и в Източен Берлин. Тази армия разполагаше с толкова танкове и ракети, че според прогнозите на западни военни експерти, можеше да стигне до Ламанша за около 2 седмици. В Бон очакваха, че конференцията ще продължи до есента и че компромисът ще бъде труден, защото залогът бе много голям – ставаше въпрос за бъдещата военно-политическа ориентация на Германия, най-голямата държава в Западна Европа. Даже някои предричаха, че конференцията може и да не завърши до края на 1990 г., да продължи 2-3 години, още повече, че и в Париж и Лондон нито Митеран, нито Тачър изгаряха от нетърпения да видят Германия обединена. Ето материалът, който аз изпратих преди началото на конференцията (в. „Дума“ 5 май 1990 г., помества се с известни съкращения):

„Шеварднадзе: Членството на обединена Германия в НАТО е неприемливо за СССР“

Бон, 4 май

На летището в Бон Едуард Шеварднадзе повтори днес съветската позиция, че членството на обединена Германия в НАТО е неприемливо за ССР, тъй като ще наруши стабилността на континента. В същото време той даде да се разбере, че е възможен някакъв компромис, ако към проблема се подходи като към елемент от изграждането на цялостна система за сигурност в Европа.

Съветският външен министър пристигна в Бон за да участва в започващата конференция по външните аспекти на германското обединение, наричана още конференция „две плюс четири“. По този повод в западногерманската столица пристигнаха и

държавният секретар на САЩ Джеймс Бейкър, на Великобритания Дъглас Хърд, министърът на външните работи на Франция Ролан Дюма и на ГДР Маркус Меркел. След сегашния кръг от преговори в Бон конференцията ще продължи последователно в столиците на другите държави-участнички, като ще се започне най-вероятно с Берлин. Сега ще бъдат изложени позициите на страните-участнички в конференцията и ще бъде съгласуван порядъкът за нейното провеждане, което е запланувано да приключи до сесията на високо равнище на 35-те държави-участнички в Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа през тази есен (*б.а. – есента на 1990 г.*).

... Оценките на повечето наблюдатели са, че преговорите ще бъдат трудни. Съветската позиция е известна – членството на обединена Германия в НАТО е неприемливо. В същото време позицията на САЩ, а и на НАТО като цяло, е категорична – Германия трябва да е в Северноатлантическия пакт. Известен е и планът, наречен на името на Геншер, който предвижда след обединението територията на сегашната ГДР да не бъде включвана във военната организация на НАТО. Как ще бъде осъществено това обаче на практика, е доста трудно да се каже, още повече че в ГДР в момента се намират повече от 300 000 съветски войници...

Както се вижда от кореспонденцията, още в първото изречение на изявлението си преди откриването на конференцията, Шеварднадзе съобщава официалната позиция на Москва, позиция, която е била съгласувана с Министерството на външните работи, Министерството на отбраната и с другите важни съветски институции. В това първо изречение личи наследството на непреклонния Андрей Громико, на Господин „Не“. Второто изречение в изявлението на Шеварднадзе обаче вече подрива изказаната непреклонна позиция, вкарвайки едно „но“ или нещо като „не, ама да“. Не може Германия да е в НАТО, ама може, ако ни обещаете като джентълмени на джентълмени, че ще започнем да строим нашия „общ европейски дом“...

Минаха само няколко месеца и съветската позиция относно членството на обединена Германия в НАТО еволюира още повече, от някогашното „категорично не“, до „полу-не“ и накрая - „защо пък не?“ След прословутата визита на Кол и Геншер в съветски Кавказ през м. юли 1990 г., за която вече бе разказано, и след „задушевния разговор в тесен кръг по жилетки“, след онова „чудо от Кавказ“, Горбачов вече считаше че, какво ще прави обединена

Германия по отношение на НАТО си е въпрос на нейно суверенно вътрешно решение. От този момент нататък лукавите извъртания на Геншер за „особения статус на територията на бившата ГДР, където няма да има войски на НАТО“ станаха излишни и скоро бяха забравени. Ето защо може да се каже, че Горбачов и Шеварднадзе сами определиха по-нататъшния ход на историята, както го знаем, включително и разширението на НАТО на изток. За тях и за хората около тях, не само две плюс четири вече бе станало равно на пет, но и това изглежда нямаше никакво значение, тъй като те или вярваха в „общия европейски дом“ или много умело се правеха, че вярват. Но какво щяха да кажат руснаците за обединението? Дали те щяха да го приемат като победа или като поражение? Като малка утеха за съветското обществено мнение бе направено едно ефектно шоу, на 12 септември 1990 г., в тържествена обстановка, именно в Кремъл бе подписан договора за уреждане на външните аспекти на германското обединение. Целта бе да се демонстрира водещата роля на СССР, въпреки, че всъщност ставаше въпрос за постепенното изчезване на тази суперсила.

На снимката на този линк: [Vor 30 Jahren: Abschluss des Zwei-plus-Vier-Vertrags | Hintergrund aktuell | bpb.de](https://www.bpb.de/urn:nbn:de:hbz:5:1-63862-p0011-9) е показан моментът с наздравицата след подписването на Договора за окончателното уреждане по отношение на Германия (Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland), известен като Договор „Две плюс четири“. В средата е Горбачов, от дясно до него е Лотар де Мезиер, министър-председателят на вече скъсалата със СССР прозападна ГДР, от другата страна на Горбачов е външният министър на Франция Ролан Дюма, който по-късно бе осъден за корупция по случая, свързан с Хелмут Кол, зад Горбачов е застанал Държавният секретар на САЩ Джеймс Бейкър, от дясно до него е Геншер, а от ляво – Шеварднадзе. До Геншер е британският външен министър лорд Дъглас Хърд. Всички са много доволни, особено Шеварднадзе и Горбачов.

След подписването на Договора „Две плюс четири“ оставаше само западногерманският президент Рихард фон Вайцекер да обяви, че Германия се е обединила като свободна и суверенна държава. Това той направи на 3 октомври на импровизирана площадка на стълбите пред Райхстага, за което ще стане дума по-нататък.

А какво стана с Шеварднадзе след като две плюс четири стана равно на пет? Може да се каже, че за него постепенно започна

да приключва един период от живота му и да се отваря следващия. Въобще в живота на Едуард Амвросиевич има три ясно разграничаващи се периода. Първият, за който споменах, започва с дребен пост като районен комсомолски секретар някъде в глухата грузинска провинция и завършва начело на съветска Грузия. Вторият период започва с перестройката и минава под знака на Горбачов. През 1985 г. той Шеварднадзе е изстрелян сред световния политически елит. Представям си как потомствените западни дипломати са хихикали зад гърба му зарад селския му произход и как неговите хора от външното министерство в Москва са скърцали със зъби от злоба зарад шеметната му кариера. Но всяко нещо си има край. Краят на втория период настъпи със залеза на перестройката и на Горбачов. „Бялата лисица“, както вече наричаха Шеварднадзе зарад побелелите му коси, отново направи верния избор и от трибуната на Четвъртия конгрес на народните депутати на СССР, нещо като съветски парламент, той демонстративно си подаде оставката в знак на протест „срещу надигащата се диктатура“. Така в края на 1990 г. започна третият етап от живота и кариерата му, постсъветският, който постепенно го върна отново на трона в Тбилиси, но сега вече като мастит либерал.

Що се отнася до германската връзка на Едуард Амвросиевич си заслужава да спомена още нещо - представянето в Бон на неговата книга с гръмкото име „Бъдещето принадлежи на свободата“. По този повод на 13 юни 1991 г. изпратих във в. „Дума“ кореспонденция. Тя обаче не бе публикувана, навярно зарад заглавието ѝ, което е смутило някого в редакцията. По-долу предавам текста на кореспонденцията, като се надявам, че читателят ще забележи скритата ирония:

„Шеварднадзе се изказа добре за Елцин, спомена и Горбачов

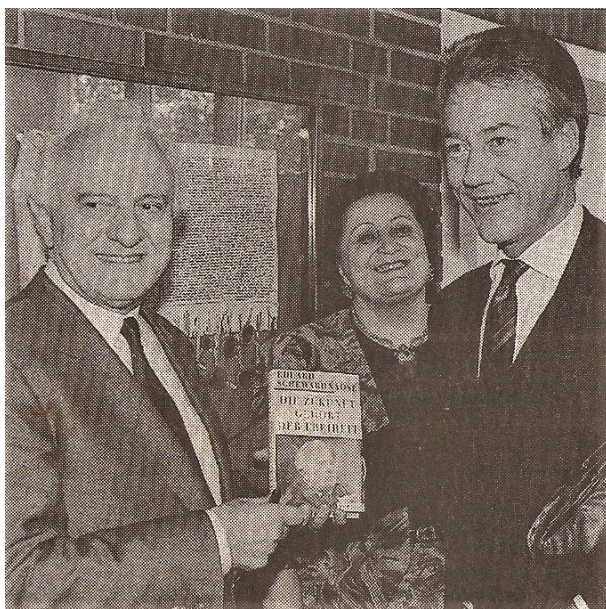
Изборът на Борис Елцин за президент на РСФСР има положително отражение върху съветската външна политика. Гаранция за неговите качества е високата популярност, която той има. Елцин ще трябва да докаже обаче с делата си, че заслужава голямата популярност – това е мнението на бившия външен министър на СССР Шеварднадзе, което той сподели на пресконференция в Бон.

Шеварднадзе спомена и Горбачов. На въпроса дали в СССР още има опасност от диктатура, той каза, че в това отношение

споделя казаното неотдавна от Горбачов в Минск, че ако СССР навлезе в период на анархия и хаос, нищо чудно да дойде една нова диктатура.

Поводът бившият съветски външен министър да посети Бон бе представянето на книгата му „Бъдещето принадлежи на свободата“, издадена от „Роволт“. Във встъпителните си думи Шеварднадзе каза, че през последните пет години най-важното е било преодоляването на военното противоборство, развитието на грандиозния пан за преустройството на Съветския съюз и обединението на великата германска нация. В книгата си той е обърнал особено внимание на „трансформацията на съзнанието“, която доведе хора, възпитани в дух на тоталитаризъм и милитаризъм, дотам да оглавят процеса на преустройство.

При представянето на книгата говори новият председател на Германската социалдемократическа партия Бьорн Енгхолм. Той нарече Шеварднадзе политик, на който може да се разчита и изтъкна като особено ценни негови качества мъдростта и смелостта му.“

На снимката, която беше отпечатана в няколко германски ежедневника, между Шеварднадзе и Енгхолм е съпругата на Шеварднадзе г-жа Нанули Загареишвили, за която казваха, че като силна жена, е изиграла в кариерата на Шеварднадзе същата важна роля, както Раиса в кариерата на Горбачов.

Що се отнася до пресконференцията на Шеварднадзе, трябва да се добави, че тя бе организирана от правителствената пресслужба и се проведе в резиденцията на провинция Шлезвиг-Холщайн в Бон. Бьорн Енгхолм държа кратка въстъпителна реч в качеството си на министър-председател на Шлезвиг-Холщайн и съответно домакин на събитието. Тъй като представянето на книгата на Шеварднадзе ставаше само седмица преди датата 22 юни, свързана с нахлуването на Германия в СССР, Енгхолм, желаяйки да е по-актуален, каза нещо много показателно. Той изтъкна, че издаването на тази книга именно в Германия, която преди 50 години се опита да заличи от картата СССР, е доказателство за революцията, извършила се в съзнанието на хората, провели перестройката, като в случая се визираше очевидно най-вече Шеварднадзе.

Относно самата книга – беше едно доста дебело томче, съдържащо 350 страници. Луксозно издание с красива обложка. Не помня колко струваше. Купих си един брой и по-късно го подарих на познат дипломат. Шеварднадзе наричаше сталинизма „морален Чернобил“ (едва ли го бе сам измислил), отправяше и някои „приятелски“ упреци към Горбачов, че си служил за „нови цели със стари средства“ и най-вече в книгата имаше, както можеше да се очаква, обширни разсъждения за „единния европейски дом“. Според колеги, хонорарът, който е взел Шеварднадзе е бил 200 хиляди марки, западногермански, разбира се, защото ГДР вече не съществуваше.

Като допълнителна илюстрация към личностната метаморфоза на другаря-господин Шеварднадзе, ще предложа някои пасажки от обширния автобиографичен материал, поместен в сп. „Шпигел“ (бр. 23 от 1991 г.) под заглавие „На мен не ми остана никакъв друг избор“.

Първият любопитен пасаж е свързан с борбата срещу култа към личността на Сталин. Шеварднадзе казва, че разкритията през 1956 г. за размаха на репресиите и за участието в тях непосредствено на Сталин, са нанесли тежък удар върху неговата вяра в комунизма. В същото време обаче той не можел да приеме и поведението на Хрушчов, който в саркастичните си изказвания за личността на генералисимуса бил отишъл твърде далече, представяйки Сталин едва ли не за някакъв загубеняк и простак. Шеварднадзе пита, как е възможно глупакът Сталин да създаде държава и да я доведе до победа във войната, как е можел този загубеняк наравно да преговаря, и то доста успешно с Чърчил и

Рузвелт? Относно просталинските вълнения в Тбилиси на 9 март 1956 г., Шеварднадзе хем осъжда насилието срещу демонстрантите, наредено от Хрущов, хем обаче не приема техните лозунги и искания. Според него, тази гъвкава позиция – против сталинистите, но и против насилието срещу сталинистите, му е донесла избирането за първи секретар на грузинския комсомол. Като комсомолски шеф на задкавказката република той се сприятелява с колегата си, с шефа на комсомола в Ставрополския край, който се казва... Михаил Горбачов. Двамата имали силно критични позиции по отношение на съществуващия строй в СССР, но ги обсъждали само помежду си за да не навредят на кариерата си (*б.а. - навярно на по чаша грузински коняк*).

През 1991 г. Геншер, докато бил на официална визита в Москва, се отбил и в квартирата на подалия вече оставка Шеварднадзе (*б.а. - може би пак на по чаша коняк?*). Попитал го, кога Вие, господин Шеварднадзе, разбрахте, че германското обединение е неизбежно? Отговорът е зашеметяващ – още през 1986 г.! Излиза, че Шеварднадзе е предчувствал обединението вече, а наивният Кол е уреждал грандиозното посрещане на Хонекер в Бон, да се чуди човек на тази проникателност! По-нататък от материала, поместен в „Шпигел“, става ясно, че промяната в позицията на Шеварднадзе на 180 градуса по въпроса за участието на обединена Германия в НАТО, настъпила на конференцията през м. февруари 1990 г. в Отава, където бе подписан договорот за „отворено небе“, позволяващ инспекционни полети над територията на страните по договора. В канадската столица Едуард Амвросиевич, след задушевните разговори с Геншер и Бейкър, разбрал, че щом вече има такова доверие между тях, та може да се инспектират от небето за разположението на войските и базите, значи и общият европейски дом ще го бъде и тогава няма никакво значение дали Германия ще членува в НАТО, в един вече приятелски настроен към СССР военно-политически блок. За да се извърши обаче този поврат – от решително отрицание на членството на обединена Германия в НАТО към съгласие с това членство, според Шеварднадзе е било необходимо да се промени и вътрешнополитическата ситуация в СССР, да надделеят там „прогресивните сили“. Решителният поврат е станал на конгреса на КПСС през м. юли 1990 г. Това е бил „мандатът“ за Горбачов и Шеварднадзе да одобрят на срещата с Кол и Геншер в Северен

Кавказ германското обединение без никакви предварителни военно-политически условия.

„Шпигел“ задава на Шеварднадзе следния въпрос: „В Съветския съюз Вашите критици Ви упрекуват, че с Вашето съгласие за обединението на Германия сте „проиграли“ победата през 1945 г.. Какви гаранции, според Вас, съществуват, имайки предвид значение на победата от 1945 г., че Германия няма да започне една нова война? В своя отговор Шеварднадзе заявява, че победата от 1945 г., така или иначе, ще остане завинаги в паметта на хората и народите, а що се отнася до гаранциите, то те са в преустройството на военно-политическите съюзи и във...волята на самите германци.

***

На 31 август 1990 г. бе подписан договорът за единението, на немски Einigungsvertrag. Той предвиждаше от 0.00 ч. на 3 октомври 1990 г. ГДР да изчезне и петте нови провинции на територията на бившата източногерманска държава да се присъединят към ФРГ, възприемайки изцяло федералното право, включително и Основния закон (конституцията) на Федерална република Германия. На 20 септември договорът бе ратифициран от Бундестага и от Народната камара на ГДР и вече оставаше единствено да се празнува! Това стана в нощта на 2 срещу 3 октомври. Точно в 0.00 ч. на 3 октомври, под дъжд от фойерверки, на стълбите на Райхстага президентът на ФРГ Рихард фон Вайцекер обяви обединението и купонът в сградата на Райхстага започна.

Германското обединение бе възторжено отразено и от вестник „Дума“. На 3 октомври във вестника бе отпечатана кореспонденцията ми със заглавие „**Знамето на германското единство се вее над Райхстага**“:

Берлин, 2 октомври

До западния портал на Райхстага се издига 40-метров пилон. Точно в 0.00 ч. когато ще започне 3 октомври, първият ден на обединена Германия, под звуците на националния химн и в присъствието на президента Рихард фон Вайцекер ще бъде издигнат германския флаг – черно, червено, жълто, за да не бъде повече сваян.

Фойерверките ще отбележат знаменателния миг, оркестрите ще свират туш. Но и сега, в тези вечерни часове, в Берлин е шумно,

улиците са залети от пъстролика тълпа, сред която могат да се видят елегантни мъже и жени с официални тоалети, и възрастни хора с платнени шлифери, и пънкари с кожени якета и студенти с протрити джинси. В центъра на града се виждат и много полицаи. Особено около „Александерплатц“ и край бившия „Чек пойнт Чарли“. Миналата нощ в най-големите берлински универсални магазини „КДВ“ в западната и „Центрум“ в източната част на града, бяха предизвикани пожари и опасенията са, че и сега може да има инциденти.

По булевардите „Унтер ден Линден“ и „Курфюрстендам“ настроението вече е приповдигнато. Воят се знамена. Сред немската реч се долавят и полски, турски, английски, френски, руски и даже български думи. Защото Берлин е не само най-големият германски град...но и един истински многокултурен европейски център.

В последните часове на очакване коментарите на средствата за информация са насочени главно към изминалите месеци на шеметни събития. Задават се много въпроси, на голяма част от които навярно е още рано да се отговори. Припомнят се главните спирки, през които мина експресът на германското обединение.

Но историческите измерения на това, което сега става в германия и в Берлин, най-добре се усещат не на „Унтер ден Линден“ или на „Курфюрстендам“, а като се премине през изоставените укрепления покрай бункерите и пропускателните пунктове. Бетонните заграждения са разрушени, бариерите са вдигнати, високите наблюдателни кули с мощни прожектори са пусти, бодливата тел ръждява и се разпада. Между вътрешната и външната стена, в продължение на много километри, се е оформила алея за разходки. Но само до преди година тези съоръжения бяха зловещо настръхнали и дебнеха всяко движение, всеки поглед. И ако днес, когато ГДР отива в небитието, радостта от обединението, постигнато по мирен и демократичен път, все пак е примесена с нотка на съжаление за част от населението в Източна Германия, то причината навярно е усещането за нещо неосъществено, за нещо пропуснато. Дали идеалите на Бертолт Брехт и Ана Зегерс не станаха жертва на хора, загубили всякаква връзка с действителността, които си въобразяваха, че в името на някаква висша цел, един народ може да се държи зад телени мрежи, и че съществува някакво висше познание, достъпно на богоизбраните, което позволява да се отнасяш към обикновения човек като към невръстно дете?

Тази нощ Германия се обединява без „кръв и желязо“ със съгласието и с подкрепата на световната общественост. Надежда питаем и ние, българите, които сме свързани с Германия с много нишки и от миналото и от настоящото. Самият факт, че доскоро ГДР беше вторият ни по значение икономически партньор в Съвета за икономическа взаимопомощ, говори сам за себе си, а Федералната република е особено важна за нас сега, когато ни предстои сериозна икономическа реформа.

Накрая няколко последни вести от днешния исторически ден. В Магдебург бе подписан първият договор от името на обединена Германия. Той предвижда сътрудничество с Чехословакия и опазване на река Елба. Германската агенция ДПА съобщи, че се предвижда посещение на Михаил Горбачов в Бон в първата половина на ноември. Целта е развитие на сътрудничеството във всички области и особено в икономиката. Американският, английският и френският коменданти на Западен Берлин предадоха своите пълномощия на кмета на града Валтер Момпер. От тази нощ Берлин е неразделна част от Германия. За първи път днес тук кацна и самолет на германската авиокомпания „Луфтханза“. И една прогноза на Бекенбауер. Германците сега ще бъдат най-силните. Става дума за футбола.“

Следващата моя кореспонденция бе озаглавена „Германия празнува Деня на обединението“ и имаше още по-тържествен вид (в. „Работническо дело“, 4.10.1990 г.). Трябва да отбележа, че и двете кореспонденции бяха разположени на първата страница на вестника, непосредствено под главата му. Човек можеше да помисли, че става дума не за обединението на Германия, а за обединението на България, толкова много възторг имаше. Материалът за събитията от 3 октомври продължаваше на една от вътрешните страници на вестника с благодарности на германския президент към западните съюзници на ФРГ. След това се посочваха задачите, които стояха пред обединена Германия, като най-важната според Фон Вайцекер бе „да излекува раните, причинени от повече от 40-годишното разделение“. Това трябваше да става, като се накажат нарушенията на човешките права, но без да се изпада в тотално преследване. „Целта трябва да е справедливост, която да не означава отмъщение, а помирение и мир“.

По-нататък вестник „Дума“ разказваше за моето интервю с министъра на информацията на ФРГ Ханс Клайн, което аз успях да

взема непосредствено след държавния акт в сградата на берлинската филхармония. Клайн между другото казваше: „Ние германците сме щастливи, че обединителният процес бе извършен без огорчения и страдания за нас самите и за другите народи, по мирен път, а не като следствие на война. Естествено сега ние ще трябва да напрегнем всички сили, за да изравним равнището на икономическото развитие в двете части на Германия. Смятам, че за това ще ни са необходими не повече от пет години. Източна Германия е район с голям промишлен-опит. Преди Втората световна война там имаше важни промишлени центрове. Хората имат умения, които сега, при по-добрата система, могат да проявят.“

Такива бяха тогава представите за ефектите от обединението – пет години, не повече, и никой няма да си спомня за бившата ГДР, защото при новата пазарно-либерална система в Източна Германия ще започне истински икономически бум и тя бързо ще навакса изоставането си. Животът обаче показва, че социално-икономическото разделение между двете части на Германия, както между впрочем и между двете части на Европа – източната и западната, продължи десетилетия, а може би и никога няма да изчезне, ние май ще си останем осита тук на изток и весита – там на запад.

Но да се върнем на празника. Програмата, изготвена от Министерството на информацията, обхващаше цели три дни - 2, 3 и 4 октомври. Тя бе богата, на високо художествено равнище, с удачно подбрани идеологически акценти. Фокусираше се върху германското културно-историческо наследство и то главно от времето на империята, като специално бе мислено по никакъв начин да не се засяга каквото и да е, което може да напомни за ГДР, сякаш просто тя никога не бе съществувала. Тържествата започваха на 2 октомври в 21.00 ч. с празничен акт в Източен Берлин, който се организираше от правителството на ГДР. Логично би било да се очаква, че този последен държавен акт на отиващата в небитието източногерманска държава ще се проведе в парламента на ГДР (Двореца на републиката), модерна сграда край Шпрее. Но, не, за място на последния държавен акт на ГДР бе избран бившият пруски Държавен театър (Das Schauspielhaus), построен по времето на Вилхелм I, когато, между другото, Прусия е стигала на изток до днешна Латвия и Бон е бил част от Прусия. При това никъде в програмата, а и в съобщенията на медиите, не се споменава, че оригиналният пруски Държавен театър, една иначе превъзходна

сграда в стил германски класицизъм, е била до основи разрушена по време на англо-американските бомбардировки и след това е била напълно възстановена и модернизирана със средствата на гражданите на ГДР.

Що се отнася до Дворец на републиката (Palast der Republic, на снимката по-долу), той бе отначало консервиран, защото при строителството му бил използван азбест, а след две десетилетия, един ден просто взеха и го разрушиха изцяло, така, че сега нищо не напомня за тази известна сграда. Събарянето стана по решение на Бундестага, който по това време вече заседаваше в Райхстага. И още нещо, Двореца на републиката бе разрушен при управлението на г-жа Ангела Меркел, чиято политическа кариера започна през 1990 г. именно там, в тази сграда. Тя бе назначена за зам. правителствен говорител в последното правителство на ГДР - това на Лотар де Мезиер, а част от пресконференциите се провеждаха в Двореца на републиката.

(Istvan, the Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0)

За мен Дворецът на републиката, така както се вижда на снимката от времето на ГДР, е свързан най-вече с прекараните чудесни вечери в заведенията в приземния етаж на сградата, непосредствено до река Шпрее. За гражданите на ГДР обаче Дворецът на републиката бе много важен символ на суверенитета на тяхната държава, атрибут на националната им идентичност, нещо подобно на значението, което се трябваше да има за нас

българите, построения в началото на 80-те години Народен дворец на културата (НДК) - символ на 1300 годишната история на България.

Естествено символиката, която се търсеше около германското обединение бе в съвсем друга посока. Затова след държавния акт в бившия пруски държавен театър, празникът се пренесе на площада пред парадния вход на Райхстага. Това е сграда, известна в целия свят. Строена е 10 години от 1884 до 1894 г., по времето на кайзер Вилхелм I. След победоносната война на Бисмарк срещу Франция и последвалото обединение на северните и южните германски княжества в единна държава - Германския райх, става необходима по-голяма сграда, която да приюти общогерманския парламент, наричан – Събрание на Райха или Райхстаг. Така се появява тази величествена сграда, станала символ не само на германското обединение, но в по-широк смисъл и на германската държавност. Не случайно, когато съветските войски тръгват да завземат Берлин, Сталин нарежда на Жуков знамето на победата да бъде развято именно над Райхстага, не над Държавната канцелария на канцлера Хитлер, а над парламента на Райха, защото за германците Райхстагът има същата символична сила, както Кремъл за руснаците.

Ако човек застане на стълбите на парадния вход на Райхстага, който се вижда горе на снимката, при хубаво време пред него се открива изключителна гледка към огромния площад, наречен „Площад на републиката“, по-нататък по дългия и много широк булевард, разсичащ парка „Тиргартен“, погледът стига чак до Колоната на победата (Die Siegessäule). Този безкраен булевард е специално постлан в началото с гранитни плочи, защото някога тук са се провеждали грандиозните военни паради и са минавали танкове. Там в далечината, в края на булеварда, проблясва позлатената скулптора на богинята Нике, извисяваща се над площада, наречен „Голямата звезда“. Той също е свързан с германското обединение, но с това през XIX век. Издигнат е в чест на пруската победа над французите през 1871 г. В единия ъгъл на площада има внушителен паметник на канцлер Бисмарк, който се е съхранил до днес, въпреки войната и окупационните зони.

На снимката съпругата ми Маргарита със сина ни Веселин са на стълбите на парадния вход на Райхстага, така както той изглеждаше тогава - без купол, още със следи от пожарите. Стъкленият купол, който е бил доста пострадал по време на войната, е взривен през 1954 г. от американските окупационни власти „от съображения за безопасност“. Преди обединението сградата на Райхстага имаше статут на музей.

За събитията около обединението аз бях командирован в Берлин и бях взел със себе си и семейството си, дете се казва, такива събития не стават всеки ден и не трябва да се изпускат. Настанихме се в хотела към българското посолство на „Лайпцигерщрасе“. Времето бе много приятно, необичайно топло за октомври, и ние двамата с Маргарита решихме да отидем пеша до Райхстага – хем да се поразходим, хем да добием впечатление от настроението на берлинчани в тази паметна нощ, хем да не мисля за колата къде да я паркирам. Така и сторихме. Сега най-краткият маршрут от посолството на „Лайпцигерщрасе“ до Райхстага минава по улица „Вилхелмщрасе“, но тогава това бе все още малко използван

маршрут тъй като доскоро „Вилхелмщрасе“ бе в граничната зона, покрай самата стена, по улицата можеше да се мине, но имаше много малко транспорт и минувачи, затова решихме да минем по улица „Фридрихщрасе“, която бе централна транспортна артерия на Източен Берлин и там винаги бе пълно с хора. На „Фридрихщрасе“ се намираше и станцията на градската железница „S-Bahn“, която обслужваше единствената транспортна връзка между двете части на града, затова в този район бе винаги пълно с весита – западноберлинчани дошли за кратка визита в Източен Берлин. Около гарата на „Фридрихщрасе“ се бе оформило едно естествено място за контакти между хората от Изтока и от Запада, между оситата и веситата. За доброто настроение се грижеха безчет бирарии, кафенета, будки за продажба на прочутите берлински печени кренвирши братвурст, имаше и едно не лошо вариете.

Трябва да отбележа, че когато вървахме в началото по „Лайпцигерщрасе“ и даже когато свърнахме по „Фридрихщрасе“, не срещнахме никакви тълпи от възторжени хора, всичко беше спокойно, даже делнично, както е нормално да е вечерно време в тази рядко населена част на Източен Берлин, наричана „градски център“ („Stadtmitte“). Значително повече хора, някои вече в приповдигнато настроение, започнахме да срещаме чак когато приближихме кръстовището на „Фридрихщрасе“ и луксозния централен булевард на Източен Берлин „Унтер ден линден“. Истинското стълпотворение обаче започна когато попаднахме на площад „Паризерплатц“. Тук триумфално стърчеше в полумрака Бранденбургската врата, отворена за всички и в двете посоки. Отвъд Бранденбургската врата имаше толкова народ, че нямаше къде и игла да падне. Основно това бяха млади хора от Западен Берлин, от други части на Западна Германия, и даже от цяла Западна Европа, може да се каже и от целия свят. Някои вече бяха обърнали по двестри бири, чуваше се най-различна реч, вееха се безчет знамена. Освен германския трикоълор над главите на множеството можеха да се видят и американското знаме, знамето на европейската общност, старото пруско знаме, знамената на нововъзникналите балтийски републики, също на отцепилите се вече бивши югославски републики, имаше и кюрдски знамена, видях даже и едно бразилско знаме.

Колкото повече се приближавахме към парадния вход на Райхстага, толкова по-голяма ставаше блъсканицата. В един момент даже се отчаяхме, че няма да успеем да стигнем до

Райхстага. Но все пак стигнахме. След 23.00 часа и ние, като всички останали на площада, зачакахме заветния момент, когато ще обявят обединението. На стълбите на парадния вход, върху импровизираната сцена, огрени от светлината на мощни прожектори, стояха героите на деня - Оскар Лафонтен и Вили Бранд (те само се усмихваха, защото съзнаваха, че Кол ги е надхитрил), Ханс-Дитрих Геншер (целият сияеше), съпругата на канцлера Ханелоре Кол (крайно доволна, че са я взели и нея на трибуната), канцлерът Хелмут Кол (той естествено бе на седмото небе!), президентът Рихард фон Вайцекер (както винаги излъчваше неподражаемо достолепие) . Тук бе и последният министър-председател на ГДР Лотар де Мезиер (нисък на ръст, едва се забелязваше и изглеждаше малко омърлушен). Когато наближи дванадесетия час президентът Фон Вайцекер застана пред микрофона, извади едно листче и зачете с ясен глас: „...ние искаме да осъществим обединението и свободата на Германия. За нашите задачи ние съзнаваме, че сме отговорни пред Бога и пред хората. Ние искаме в една обединена Европа да служим на мира в света.“ След тези думи в далечината се чу звън на камбани, избухнаха хиляди фойерверки, от мощни високоговорители над възбудената тълпа се разнесе „Германската песен“ - вечния германският химн, и на специален пилон пред Райхстага започна бавно да се издига черно-червено-жълтия триколюр.

*Множеството приветства официалните лица, застанали на стълбите на Райхстага в момента, когато Фон Вайцзекер обявява обединението.
(Bundesarchiv, Bild 183-1990-1003 / CC-BY-SA 3.0)*

Щом обединението стана факт се отправихме към входа на Райхстага. Аз се бях уредил с пропуск за „купона на купоните“, който бе уреден от федералното правителство, и ние с жена ми, без да губим време, се вмъкнахме в мрачната сграда. В съзнанието ми са останали спомени за някакви безкрайни коридори, за маси с оръдвор и напитки по ъглите. Спомням си, че из коридорите срещнахме министъра на информацията Клайн, с някаква дама с черна рокля, на друго място едва не се сблъскахме с двуметровия телеводител Томас Готшалк. Някои дами бяха с вечерни рокли, други го даваха по-неглиже я с панталони, я с някакво работно костюмче. Срещнах и познати журналисти, но като цяло преобладаваха политиците. Постояхме, повъртяхме се из лабиринта от коридори и се запътихме към изхода, трябваше да се прибираме навреме в хотела на посолството, защото на другия ден ме чакаше много работа по отразяването на мероприятията.

Възторгът бе голям, той бе заразителен, радвахме се с германците и ние, българите. Всъщност, обаче, ако се замислим, това което стана в Берлин на 3 октомври 1990 г., по-скоро би трябвало да е повод за тревога у нас, не защото Германия ще тръгне да завладява Европа, опазил я господ от такова безумие, а защото престана да съществува ГДР, един много важен за нас икономически партньор. В този смисъл все пак прави чест на „Дума“, че под възторжената кореспонденция за обединението, макар и само на една колонка, но все пак на първа страница на вестника, бе намерила място кратка информация за това, че ГДР, в последния ден на своето съществуване, е денонсирала пет договора за сътрудничество с България.

След време също така се изясни, че дължим на ГДР около 500 млн. източногермански марки като салдо в тяхна полза след приключването на външнотърговския клиринг между двете страни. По-късно бе постигнато споразумение този дълг да се изчисли в западногермански марки и стана ясно, че дължим на Германия 350 млн. германски марки. Тази сума бе записана към останалите ни задължения по външния ни дълг и я платихме постепенно, както и другите си задължения към т.н. Парижки клуб. Струва ми се, че германците можеха да направят жест към бедните си „братя по

оръжие“ от две войни и да се откажат от скромната за тях сума, която им дължахме. Още повече, че по стоковия клиринг между Германският райх и България след Втората световна война Германия ни е дължала около 6 милиарда швейцарски франка (над 50 млрд. долара в днешни пари) и ние не сме видели нито цент от тази огромна за нас сума. Но жест от страна на Бон нямаше. Платихме си. Като стана въпрос за дългове, ще спомена и една любопитна статия, която се появи във в. „Унзере цайт“ (23.2.1990 г.). Тя бе озаглавена „Бон дължи на ГДР 727 млрд.“ В статията се казваше, че проф. Арно Петерс от Бремен е проучил въпроса с изплащането на германските репарации към съюзниците и е установил, че 98% от изплатените репарации са били за сметка на ГДР и само на 2% за сметка на ФРГ, макар, че всъщност репарациите е трябвало да се изплащат пропорционално от населението на цяла Германия. Като се има предвид, че населението на ФРГ бе приблизително три пъти по-голямо от това на ГДР и това, че до 31 декември 1953 г. ГДР е изплатила репарации в размер на 99,1 милиарда марки, докато ФРГ до същата дата е изплатила като репарации само 2,1 млрд. марки, то излизаше, че, за да се възстанови пропорционалността при плащането на репарациите, Западна Германия (старите провинции на ФРГ) трябва да заплатят на Източна Германия (новите провинции) посочената по-горе астрономическа сума 727 млрд. марки, сума, която включва и лихвите. Разбира се и по този въпрос бе запазено пълно мълчание.

Накрая, като обобщение на всичко написано дотук, ще цитирам една статия, която поместих в бр. 1 на седмичника „Политика“ (8.5.1990 г.):

„Европейска Германия или германска Европа“

Само преди една година, през пролетните месеци на 1989 г., никой и не подозираше, че германският въпрос, оставен като че ли на съхранение в историческия архив, ще се превърне толкова бързо в политическо ежедневие. По това време във Федералната република политиците и журналистите бяха заети с т.н. ракетен проблем – предстоящото модернизиране на американските ядрени ракети с малък радиус на действие „Ланс“. Спореше се дали те не ще обезличат с труд постигнатите скромни успехи в ядреното разоръжаване. Западногерманският външен министър Ханс-Дитрих Геншер обикаляше световните столици и непрекъснато повтаряше – нека доживеем до 1992 година, пък тогава да решим. Може би той

е предчувствал приближаващата буря? В известна степен да, но едва ли и при неговия изключителен политически нюх е предполагал, че само след десет месеца ще държи предизборни речи в родния си град Хале в ГДР. Любопитното е, че при настъпилото силно разместване на политическите пластове в Европа, първи усетиха германския въпрос американците. В техния печат още през миналата пролет се появи фантастичното за тогава съмнение – дали германците няма да купят обединението си от руснаците срещу излизането от НАТО?

Обединение да, но по кой параграф?

След победата на „Съюза за Германия“ на парламентарните избори в ГДР едва ли някой още се съмнява, че двете германски държави ще се обединят доста бързо. Въпросът, който остава да се изясни, е как: чрез срастване или чрез поглъщане. Първият вариант – постепенният, когато двете държави се доближават една към друга и от тях се изгражда една нова държава, с нова конституция, приета след всенародно допитване, бе дълго любимата тема на социалдемократите. Вили Бранд стана още по-популярен с фразата „Сега се сраства това, което взаимно си принадлежи“. От правна гледна точка за обединението по този път в Основния закон на ФРГ има специален параграф 146. Всъщност този параграф, който гласи, че след обединението на Германия ще бъде изработена нова конституция и Основният закон ще загуби своята сила, е бил формулиран от бащите на западногерманската конституция именно за това – да се постави точката над и-то, когато единението стане факт.

Отначало и управляващата в Бон коалиция даваше да се разбере, че е за постепенен преход към единната държава. На 28 ноември м.г. (б.а. – 1989 г.) канцлерът Хелмут Кол, който е и председател на най-голямата управляваща партия – Християндемократическия съюз, излезе в Бундестага със своя станал широко известен план от десет точки за изграждане на конфедерационни структури между двете германски държави. Целта беше, през призмата на сегашния темп на обединителния процес, повече от скромна. Но само след два месеца, през януари т.г., настъпи поврат. В Бон започна да се налага една нова идея (вторият вариант), че обединението може да стане много по-бързо, като се използва параграф 23 от Основния закон. Той гласи, че други части на Германия могат да влязат в сферата на действие на

конституцията на ФРГ без за това да са необходими никакви специални решения или разпоредби.

Възприемането на тази нова стратегия анулира плана от десет точки на Хелмут Кол и даде сигнал за ускоряване на обединителния процес. Един от главните симптоми за промяната бе натискът, който Бон оказа за преместване на изборите за Народна камара в ГДР от 6 май на 18 март. Това бе постигнато чрез съгласувани действия едновременно на няколко от политическите сили, участващи в берлинската „кръгла маса“ и на някои от т.н. блокови партии, които бяха представени в правителството на Ханс Модров. Любопитното в случай бе, че през тези първи месеци на новата година допитванията до избирателите в ГДР показваха значителна преднина на социалдемократите, но това не уплаши управляващата в Бон консервативно-либерална коалиция и тя отиде на доста голям риск, настоявайки за преместване на изборите.

С какво бе свързано това желание да се печели време, което и сега се проявява по отношение на форсираното придвижване към валутния съюз? Защо така категорично бе дадено предпочитание на параграф 23? Основният довод на правителството в Бон и преди и сега беше и е, че по този начин обединението ще стане по-бързо, по-лесно и по-евтино. Първо, не ще е необходимо да се изработва нова конституция. Второ, ГДР ще бъде автоматично приета в Европейската общност като част от обединена Германия, както е предвидено още с подписването през 1957 г. на Римския договор. Трето, ГДР ще получи една конституция, която според повечето западногермански политици, е доказала през последните четиридесет години своите високи качества. Ето защо този път чрез параграф 23, който между впрочем вече е бил веднъж използван при присъединяването към ФРГ през 1956-1957 г. на областта Саар (управлявана дотогава от Франция), е обявен сега за „царският път към обединението“.

Но, струва ми се, има и един довод, който изглежда все пак е най-важният и който се свежда до принципа – желязото се кове докато е горещо. Канцлерът получи от Съветския съюз съгласието за обединението официално едва при посещението си в Москва на 10 и 11 февруари т.г.. По време на разговорите в Кремъл Михаил Горбачов даде да се разбере, че вътрешните аспекти на обединителния процес са си чисто германски проблем, но външните аспекти трябва да се обсъдят от международен форум. След този разговор канцлерът очевидно имаше пълно основание да черпи с

шампанско журналистите в самолета на път обратно в Бон. Той беше получил почти без усилия това, което изглеждаше най-трудно и то след като имаше подкрепата на Вашингтон, „зелената светлина“ на Париж и уверението да не се пречи от страна на Лондон. Моментът бе толкова благоприятен, че да се изпусне би било наистина наивност и канцлерът добре разбираше това.

След посещението на Хелмут Кол в Москва претърпя еволюция и позицията на социалдемократите. Те заявиха, че ще подкрепят и едно обединение по силата на параграф 23, ако е такава волята на ГДР. Единствени „зелените“ продължават да упорстват, наричайки този път „аншлус“, сравнявайки го по този начин с безправното присъединяване през 1938 г. на Австрия към Германския райх. Те както и ПДС (*б.а. – Партията на демократичния социализъм*) в ГДР, изтъкват най-вече опасения от социален характер. Може на пръв поглед да изглежда дребен, но в спора за параграф 23 все повече се намества и въпросът за абортите. В ГДР те са напълно разрешени, докато във ФРГ, в съзвучие с Основния закон, има някои ограничения.

Две плюс четири равно на пет

В средата на април т.г., малко преди правителството на Лотар де Мезиер да приеме по принцип и от страна на ГДР пътя чрез параграф 23, във външните министерства в Берлин и Бон се получи една почти идентична съветска нота. В нея отново се наблягаше на това, че според Москва прилагането на посочения параграф не е най-сполучливият път към обединението.

Разбира се, СССР не се безпокоеше толкова за правото на труд или по въпроса с абортите, а главно за някои външнополитически аспекти. За какво става дума? Първо, обединението може да стане толкова бързо, че да изпревари международната конференция по германския въпрос и да постави Москва пред свършени факти. Второ, с включването на ГДР в състава на ФРГ по силата на параграф 23 автоматично стават валидни за територията на ГДР и всички договори, подписани от Бон, в това число и тези, в рамките на НАТО. Това ще рече, че и тактическото ядрено оръжие би могло да бъде преместено с няколко стотин километра по-близо до съветската граница и американските войски биха могли да се разположат, при желание, да кажем във Франкфурт на Одер, както сега се намират във Франкфурт на Майн. Трето, със запазването на Основния закон се

запазва и неговия преамбюл, където се казва, че „пред целия германски народ стои задачата да осигури напълно чрез свободно самоопределение единството и свободата на Германия“. Но както добре е известно, под „Германия“ в Основния закон се разбират териториите, които Германският райх е обхващал на 31.12.1937 г. – този факт е потвърден и със специално решение на Федералния конституционен съд на ФРГ. Така обектът на обединението, докато преамбюлът на конституцията остава в сила, включва и тъй наречените източни германски земи – отвъд западната граница на Полша, по реките Одер и Ниса. Това са територии общо равни на 114 хиляди кв. км, от които в Полша се намират 101 хиляди (почти колкото е територията на България), а в СССР – 13 хиляди (сегашната Калининградска област, преди Източна Прусия, с център град Кьонигсберг).

Възприемайки форсирания вариант на обединението, Бон разгърна широка разяснителна дейност, чиято цел бе да се докаже, че той не възнамерява да пренебрегне международното регулиране на външнополитическите аспекти на германския въпрос. Нееднократно и специално бе подчертано, че прилагането на параграф 23 ще стане, като от Основния закон отпадне преамбюлът в сегашния му вид, а така също и параграф 146. Че при всички случаи ще е необходим преходен период за цялостното изграждане на единната държава и първите общогермански парламентарни избори няма да се проведат, както някои предполагаха, през пролетта на 1991-ва, а най-вероятно в началото на 1992 година (*б.а. всъщност се проведеха на 2 декември 1990 г.*). Многократно, и пред западните им съюзници, и на различни международни форуми, канцлерът Хелмут Кол и външният министър Ханс-Дитрих Геншер подчертаваха и продължават да подчертават, че независимо от начина, по който ще стане обединението, отделен германски път няма да има, обединителният процес ще остане вплетен както в западноевропейската интеграция, така и в общоевропейския хелзинкски процес.

По отношение на НАТО и от управляващата коалиция, и от социалдемократите сега в Бон се възприема т.н. план Геншер. Според него обединена Германия ще бъде пълноправен член на НАТО, но на територията на сегашната ГДР няма да действа военната организация на пакта, т.е. на тази територия няма да се разполагат чужди войски и американски ядрени оръжия. Но дали такова едно устройство е практически възможно? И сега срещу

плана на Геншер има доста силни възражения, главно от страна на някои кръгове във военното министерство, а така също от страна на десни политически групи. „Една държава се отбранява естествено на своите граници“, твърдят те. Това се отнася и за една организация от държави, каквато е НАТО. Щом като границата на НАТО ще се премести на изток, значи и всичко останало трябва да се премести на изток, за да се отбранява границата. А това са напълно логични изводи.

Какво ще стане тогава със съветските войски в ГДР? Те ще се окажат изведнъж в тила на предната защита на НАТО. Едва ли някой би могъл доскоро да измисли по-фантастична ситуация. А тези войски не са малко – 350-хилядна добре въоръжена армия. Едуард Шеварднадзе вече предложи временно двойно членство на Германия и в НАТО, и във Варшавския договор – една не по-малко фантастична идея (*б.а. - безславното изтегляне на армията на СССР, след това на Руската Федерация, продължи около 4 години*).

Как стои въпросът с границите

Трябва да се отбележи, че минаха доста месеци, преди Хелмут Кол да се съгласи да направи на 8 март (*б.а. - 1990 г.*) правителствена декларация, с която да повтори вече казаното преди това от Геншер в ООН: германците нито сега, нито за в бъдеще, ще имат гранични претенции към поляците. Оценката на повечето коментатори бе, че това е една голяма крачка към окончателното признаване на границата на Одер-Ниса. Както обаче бе отбелязано от Франсоа Митеран по време на посещението в Париж на полската делегация, водена от Ярузелски и Мазовиецки, в декларацията на Кол не се съдържаха понятието „граница по Одер-Ниса“. Това наложи канцлерът, а и външният министър Геншер, и след направеното в Бундестага официално изявление, нееднократно да повторят, че при сегашното обединение става дума само за ФРГ, ГДР и Берлин и за нищо повече, че германците няма да имат претенции към поляците и т.н. На практика обаче остава непроменена сърцевината на западногерманската позиция – подписване на договор за окончателната граница – само след обединението на Германия. Дали тази позиция е опит да се печели време или начин да се лавира от предизборни съображения? Хем да се даде на Полша да разбере, че въпросът за границата е практически решен, хем да не се загубят от християндемократите

гласовете на т.н. прокудени от бившите източни провинции. Не бива да се забравя, че Съюзът на прокудените обединява около 2 милиона души и че неговият председател Херберт Чая е депутат от ХДС в Бундестага. Позицията на Бон по граничния въпрос и въобще по проблемите на европейската сигурност, скоро ще трябва да бъде по-строго дефинирана, защото това е едно от условията, за да се развие наистина международната конференция по германския въпрос по формулата две плюс четири равно на пет. Още повече, че решенията на тази конференция трябва след това да бъдат утвърдени и от конференция на високо равнище на 35-те държави, подписали Заключителния акт от Хелзинки. Това трябва да стане през тази есен (*б.а. – есента на 1990 г.*) и както очакват в Бон, преди насрочените за 2 декември парламентарни избори (*б.а. - германополският договор за ненакърнимостта на съществуващата граница бе подписан на 14 ноември 1990 г.*)

Така или иначе, германското обединение навлезе в своята решаваща, заключителна фаза. Който търси в него демократичното начало, изявата на правото на всеки народ на самоопределение, може да го намери в демонстрациите в Лайпциг, когато десетки и стотици хиляди души скандираха не само „ние сме народа“, но и „ние сме един народ“. Който пък търси признаците на национализъм и реваншизъм, също може да каже, че е открил нещо, ако вземе някои от разпространените изказвания на водачите на крайнодесните „републиканци“, на „прокудените“, а и на някои други. Във Федералната република, като във всяка развита демокрация, съществуват различни политически сили и представи за бъдещето на страната, за нейната роля в Европа и в света. Все пак е доста трудно да се допусне, че след четиридесет години демократично развитие в Бон би могло да се стигне до политически крайности като държавен курс. Някои търсят признаци за такава опасност в ирационалния германски тевтонски дух. Какво пък, може и да има такъв дух, но той вече десетилетия се проявява преди всичко в икономиката, в настъпателната политика на концерните. Когато по аутобаните човек наблюдава профучаващите мощни автомобили с муцуни на акули, наистина си мисли за този неудържим германски дух, но за това едва ли някой може да обвини германците, както едва ли някой може да обвини японците, че са прилежни, или американците, че са новатори.

По време на един от многобройните дебати в Бундестага Ханс-Дитрих Геншер цитира известната фраза на Томас Ман: „Ние

искаме европейска Германия, а не германска Европа“. След това западногерманският външен министър изброи, както прави често напоследък, цял списък с инициативи за общоевропейско сътрудничество – агенция за опазване на природата, център за предотвратяване на конфликти, програмата „Еврика“ и т.н. На последната среща на Европейския съвет Хелмут Кол пък издигна, заедно с Франсоа Митеран, инициативата за превръщането на Европейската общност в наднационален политически съюз. Въобще Бон всячески иска да докаже, че не желае германизация на Европа, а европеизация на Германия. Засега няма сериозни основания да не му се вярва. И много по-вероятно е пророците, които виждат в края на следвоенното време начало на ново предвоенно, да се окажат само паникьори, а не потомци на Касандра.

***

След като отминаха празниците около обединението, дойде махмурлукът. Стана ясно, че предстоят за решаване исполински задачи. Една от тях бе трансформацията на собствеността в бившата ГДР. Трудно е да си представим за какви обеми ставаше дума. Общата стойност на държавните предприятия в ГДР, които трябваше да бъдат приватизирани, достигаше 600 милиарда тогавашни западногермански марки или около 380 млрд. тогавашни долари. По сегашен курс това ще да е някъде около 750 милиарда долара! Разбира се трябва да се има предвид, че в случая става дума за балансови стойности, докато продажните стойности на предприятията, т.е. тяхната реална пазарна цена бе значително по-ниска и за това имаше както обективни причини, свързани с остарелите технологии, така обаче и „субективни причини“, които понякога бяха твърде близко до това, което наричаме „корупционни практики“.

Сега си представете, че тази огромна маса от източногермански предприятия, по някои оценки около 15 000, с балансова стойност около 750 милиарда долара в сегашни цени, е решено да бъде продадена за един съвсем кратък срок, както се казва на галоп, за някакви си 2-3 години! Представете си също, че с цялата тази огромна по мащаб и убийствена по темпа си разпродажба е натоварена една единствена институция, която носеше тромавото и колоритно име Тройханданщалт (Treuhandanstalt). Това е сложна немска дума, съставена от „Treuhand“, което означава довереност или управление чрез

пълномощно, нещо подобно на американския тръст и „Anstalt“, което може да се преведе като институция, служба, но и като... лудница. И за да стане още по-ясна непосилната задача, с която се бе заела Тройханд, както накратко наричаха агенцията, трябва да се добави, че за времето, докато бъдат продадени съответните източногермански предприятия, тя трябваше да ги управлява за да може там да се произвежда продукцията, тя да се продава, да се генерира доход и да се плащат заплати на около 5 милиона работници и служители. С други думи Тройханд функционираше не само като агенция за приватизация, но и като суперхолдинг, управляващ цялата източногерманска индустрия, може да се каже тя бе и един вид министерство на икономиката на една държава, която след 3 октомври 1990 г. просто престана да съществува. Красота!

Трайханд бе създадена на 1 март 1990 г. от правителството на Ханс Модров, в което все още доминираше ПДС (бившата ГЕСП). Тогава ГДР формално съществуваше като независима държава, Модров още ходеше до Москва за инструкции, но нещата в Източен Берлин вече се решаваха от т.н. Кръгла маса, ориентирана плътно към Бон. За първи председател на Тройханд бе определен човек от правителството на Модров, който остана на поста си само няколко месеца. След изборите на 17 юни 1990 г. бе съставено ново източногерманско правителство начело с християндемократата Лотар де Мезиер, верен човек на канцлера Кол. Правителството на де Мезиер назначи на 3 юли 1990 г. нов шеф на Тройханд - западногерманският политик и бизнесмен, социалдемократът Детлев Роведер (Detlev Rohwedder, на снимката по-долу). Той бе по това време шеф на големия концерн Хьош, същият този концерн, където Горбачов ходи да се среща с работници през 1989 г. Изборът на представител на опозицията за шеф на Тройханд бе хитър ход на канцлера Хелмут Кол. Идеята бе, дето се казва, друг „да вади кестените от огъня“. Ако успее, значи всички са успели заедно, ако се провали, а такава възможност съществуваше, значи социалдемократите не ги бива да управляват икономиката.

(Bundesarchiv, Lehmann, Thomas / CC-BY-SA 3.0)

Обстановката, в която действаха Тройханд и нейният шеф Роведер, бе добре показана в една интервю, отпечатано в „Шпигел“ през м. февруари 1991 г. („Spiegel“, 5/1991). Заглавието на интервюто гласеше **„Всичко трябва да става „хоп-хоп“**. На въпрос на журналиста от „Шпигел“ дали Роведер счита, че е вярно обвинението за това, че в Тройханданшалт работят мудро и немарливо, шефът на източногерманската приватизация отговаря, че това са напълно несправедливи упреци. Роведер се оправдава по следния начин: „При много от потенциалните купувачи ме смущава преди всичко тяхната „западногерманска нетърпеливост“. Всичко трябва да е според тях „хоп-хоп“. Донякъде ми е ясно, че при тези хиляди сделки, трансакции, молби и желания ще има и доста заинтересовани лица, които са недоволни че офертата им е била отхвърлена или си мислят, че необосновано се протака решението. Но това, че върху нас си го изкарват е според мен нечестно. Как мислите, колко бизнесмени, които са си мислели, че ще могат при нас да купят нещо евтино, но не им се е отворил парашутът, вече са се оплакали на депутатите в Бундестага от техните райони за т.н. стара клика, която действа тук? Но всъщност Тройханд върши работата на цели 20 отраслови министерства в бившата ГДР.“

Журналистът пита какви са най-големите проблеми в бившата ГДР при преустройството на плановата икономика в пазарна икономика? Роведер отговаря, че най-сериозният проблем са неизяснените отношения на собственост. „Всичко, което сега ни принадлежи, и което ние трябва да приватизираме, някога е

принадлежало на някой друг. Предишният собственик иска с пълно основание да си върне това, което му е принадлежало и има правото да стори това. Ние трябва да се съобразяваме с тези претенции и това ни връзва ръцете. Ние не можем да приватизираме на общо основание, без да отчитаме предишните правни отношения.“ Той продължава да се оправдава с обективните обстоятелства: „Ние имаме работа с огромен по мащабите си проблем. Даже няма достатъчно западногермански одитори, които да проверят тези баланси (б.а. - *балансите на източногерманските държавни предприятия*). А как да се осигурят хора за мениджъри и за членове на надзорните съвети? Даже ако предположа, че само за 5000 от нашите фирми са необходими по двама мениджъри, които са първокласни специалисти и не са политически обременени, то това означава, че са ми необходими 10 000 западни мениджъри. Ако обаче пожелаем да сформираме в тези фирми малки надзорни съвети с по 6 члена, тогава ми са необходими 30 000 надзорници. Ние доведохме от Западна Германия значително количество хора, но проблемът не може да бъде решен по този начин.“

След като става дума за недостига на мениджъри журналистът от „Шпигел“ задава резонния въпрос, счита ли г-н Роведер, че източногерманските мениджъри въобще не стават за нищо? Отговорът е повече да, отколкото не. Те са свикнали да изпълняват план, а сега от тях се изисква да подготвят за продан собствените си предприятия, това е много трудна задача за тях, за техния манталитет. „Шпигел“ пита, как Тройханд ще финансира санирането на губещите източногермански фирми, ако при нея не постъпват достатъчно пари от приватизацията? Според Роведер сметката ще излезе когато започнат да продават поземлените участъци, „все пак на Тройханд принадлежат 40 процента от предишната ГДР, включително парцели в най-престижните части на градовете“, отбелязва той. А какво ще се случи с фирмите, които Тройханд не успее да продаде, пита журналистът? Отговорът е: че промишлените предприятия, които нито са спрени, нито са продадени, ще преминат към активите на германската държава в Бон в раздела за федералната промишлена собственост. „От това светът, както се казва, няма да загине“, добавя той, „у нас винаги е имало един пакет от държавни участия във фирми, включително във VW, Preussag или Veba, пакет който с изминаващите десетилетия постепенно ставаше все по-малък. Е, сега ще има още веднъж добавка“. А колко са обречените фирми, които не стават нито за

продан, нито за управление от държавата, продължава да настоява да научи горчивата истина любопитния журналист? Роведер отговаря, че според някои обобщаващи сметки 1/3 от фирмите в бившата ГДР могат да преуспеят, 1/3 могат да оцелеят след саниране и останалата 1/3 подлежат на ликвидация. Но имало и по-оптимистични сценарии. За да уточни какво се разбира под „саниране“ Роведер добавя следния коментар: „Ние не смятаме, че сме голямата ремонтна работилница на икономиката на ГДР. Ние санираме за да можем колкото се може по-бързо да продадем. Санирането не бива да се разбира в такъв смисъл, че моите хора от площад „Александерплатц“ ще се захванат да показват на мениджърите от хартиената фабрика в Плауен (*б.а. – град в Източна Германия*) или от корабостроителното предприятие в Росток, как се поставя предприятието върху здрава основа. Санирането всъщност означава да се прояви необходимата загриженост чрез консултации и други съпътстващи дейности (*б.а. - разбери уволнение на част от персонала*) за да се стигне до приватизацията. Тя не означава, по дяволите, някакво задължително субсидиране от държавната каса.“

Струва ми се, че като допълнение към тази публикация в списание „Шпигел“, си заслужава да се цитира изпратената от мен в редакцията на в. „Дума“ кореспонденция, която бе поместена във вестника на 21 октомври 1990 г. под заглавието **„Чия е телевизионната кула в Източен Берлин?“** Кулата е висока цели 368 метра и е най-високата постройка в Германия, четвърта по височина постройка в цяла Европа. Когато е била пусната в експлоатация, това е станало през 1969 г. по случай 25-годишнината на ГДР, тя е била втората по височина постройка не в Европа, а в целия свят! В първите години след обединението съществуването ѝ е било поставено на карта и за малко да попадне в графата „за ликвидация“. Някои западногермански политици и интелектуалци са считали, че тя, като основен символ на ГДР, напомня за „човеконенавистните действия на режима в Източен Берлин“. Писателят Фридрих Дикман обяснява своята неприязън към кулата по следния начин: тя е нещо като бариера, издигната високо в небето, която е допълвала и оправдавала, със своята доминираща позиция над града, омразната стена, разделяла Берлин. Явно човекът е имал силно развита фантазия. Както и да е, надделяла все пак германската практичност. Днес кулата се използва от Дойче Телеком, пълна е с нова техника и за достъп до въртящия се

ресторант на 207 метра височина, от който се вижда идеално града, трябва да се заплатят 27,50 евро (това е без консумацията).

И така, изводите се налагат от само себе си. Тройханд е правил всичко възможно, не дай си боже, да не обиди някой от бившите собственици, значителна част от които, по онова време живееха в Западна Германия и в Западен Берлин. Понякога се стигаше и до куриози, като този около телевизионната кула в Източен Берлин. Тя струваше милиони марки, но да си я реституира претендираше, представете си, някакъв бивш собственик на имота, където бе издигната, нищо, че имота е струвал няколко хиляди марки, а телевизионната кула струваше стотици милиони марки! И претенцията на този бивш поземлен собственик бе разгледана съвсем сериозно от съответната институция, но накрая все пак не му дадоха кулата, а го успокоиха с едно солидно обезщетение. В същото време Тройханд не проявяваше особена грижа за поминъка на милионите работници и служещите, чиито предприятия подлежаха на ликвидация. Те оставаха без работа и им препоръчваха да се преквалифицират, сякаш е фасулска работа, след като си бил, да кажем, 30 години шлосер, изведнъж да се преквалифицираш на стилист. Интересно какво би казал Роведер ако му бяха препоръчали той да се преквалифицира на шлосер?

Друго, което правеше впечатление в дейността на Тройханд бе подчертаното пренебрежение към мениджърите осита, към заварените в предприятията ръководни източногермански кадри, включително даже и към тези от водещи в технологично отношение отрасли като микроелектрониката, например. И това ставаше независимо от факта, че ГДР получи свой собствен електронен чип доста преди такъв да се появи във ФРГ. Не случайно след обединението западногерманският концерн „Сименс“ бе сред ревностните защитници на решението на Тройханд да се ликвидира изцяло източногерманската микроелектроника. По този начин „Сименс“ за дълго време остана без конкуренция не само в германската, но и в европейската микроелектроника.

Роведер и Тройханд бяха подложени на силна критика както отляво, така и от дясно. Тези, които ги критикуваха отдясно изтъкваха бавната, според тях, скорост, с която се разпродаваше икономиката на бившата ГДР. На тях им се искаше всичко да става още по-бързо, както се казва още по на галоп или още по „хоп-хоп“. В статия, озаглавена „Фирмите правят луди пари, но хленчат“ Франк Нитхамер, шеф на обединението на индустриалците в

западногерманския финансов център Франкфурт на Майн и едновременно с това член на управата на източногерманската Тройханд, казва по този повод следното: „Вместо да се захванат да правят истински бизнес, западногерманските фирми само хленчат и то въпреки, че вече са спечелили луди пари в Източна Германия, особено тези, които са ориентирани към пазара на потребителски стоки („Frankfurter Rundschau“, 14.03.1991 г.).

От ляво критиката идваше основно от страна на Партията на демократичния социализъм и от Партията на Зелените/Съюз 90. Ето какво пишеше, например, в едно съобщение за печата на Зелените/Съюз 90 (Pressemitteilung № 934/90, 28.11.1990 г.):

**Да се спре разпродажбата на народната собственост
Предприятията в бившата ГДР трябва да се продават с
предимство на заинтересованите от петте нови провинции**

...

След големите предприятия сега идва ред и на малките магазини, ресторанти, кафета и заведения за бързо хранене, които ще бъдат разпродадени от Тройханд. Както и досега повечето покупатели ще дойдат от запад. Гражданите и гражданките на ГДР... по правило нямат достатъчно пари за да закупят доходоносни обекти. За да получат необходимите кредити на тях им липсват изискваните от банките обезпечения.

...

На фона на действителното състояние на нещата призивите на федералното правителство към хората в ГДР да създават собственост, да се проявяват като предприемачи и да покажат инициативност са шамар в лицето им тъй като те често са лишени от материални блага и перспективи. Нещата са такива, каквито бяха още от самото начало, **на Запад касите се пълнят, на Изток остават излъганите.**“

Все пак може да се каже нещо и в защита на Роведер и Тройханд. Всъщност, това което ставаше в бившата ГДР по време на приватизацията съвсем не бе никакво изключение от ставащото в цяла Източна Европа. Още в самото начало на 90-те години разпродажбата на държавното имущество вървеше вече с пълна пара в страни като Полша и Унгария, а в други като Чехословакия и България, подготовката за разпродажбата бе доста напреднала. При това процесът се развиваше независимо от това, какви партии управляват „леви“ или „десни“, принципът бе един – колкото се

може по-бързо да се продаде колкото се може повече. Както в бившата ГДР, така и в Полша и Унгария, а, както видяхме по-късно и в останалите бивши социалистически страни, включително и в България, основните купувачи бяха чужди фирми и лица, основно от Западна Европа (у нас и от Гърция и Турция). Беше ясно, че ние скоро ще се окажем в същата ситуация, в която вече се намираше бившата ГДР в границите на обединената германска държава. Ето защо на мен ми се струваше изключително важно читателите на в. „Дума“ да получат обективна информация за социално-икономическото положение в Източна Германия след обединението, за работата на Тройханд, но кореспонденциите ми по тази „гореща“ тема не винаги попадаха на страниците на вестника.

За да предупредя за рисковете, свързани с приватизацията, още в края на 1990 г. изпратих статия със заглавие :**“Приватизацията не е просто нещо“**. Тя бе поместена, с малко удължено заглавие като „Опитът на бившата ГДР и на цяла Източна Европа показва, че приватизацията не е просто нещо“ (в. „Дума“, 21.12.1990 г.). Не се обидих, малко дълго, но пък си беше вярно. В материала открито бяха посочени някои опасности, свързани с приватизацията, други бяха само загатнати, но читателят можеше да се досети какво го чака, ако, разбира се, положеше малко усилия да помисли върху фактите (текстът на кореспонденцията се помества с известни съкращения):

„...Задачата да създадем от планова пазарна икономика ще ни занимава най-малкото до края на века.“ Това заяви неотдавна Детлев Роведер – ръководител на създадената в бившата ГДР организация за управление и приватизация на „общонародната собственост“. Роведер знае какво говори, защото на раменете му лежат 8000 предприятия и други обекти и засега той е успял да раздържави само няколкостотин от тях. Но какво да кажат тогава другите източноевропейски страни, тръгнали по пътя към пазарното стопанство, щом даже в бившата ГДР, с нейните оптимални стартови условия, реформата се развива с такива темпове.

...На Детлев Роведер принадлежат и думите, казани пред ръководството на Германските профсъюзи, че неговата организация няма да провежда при приватизацията „политика на опожарената земя“. Във всеки отделен случай ще се отчитат освен икономическата целесъобразност, така също и интересите на обществото и на работниците. Лесно е да се закрие предприятието с

1000 души, но колко усилия са необходими, за да се създадат 1000 нови работни места, казва той.

Раздържавяването в Източна Германия е един уникален процес, който във всички случаи ще роди нещо ново, невиджано досега, смятат много специалисти. Който разчита на повтаряне на вече отработени варианти, се лъже. При приватизацията ще трябва да се решават проблеми от най-различно естество. За опасността от безработица вече стана дума. В момента в бившата ГДР, даже и при скромните засега мащаби на приватизацията, са останали без работа над 500 000 души. Някои предричат, че през следващата година те ще бъдат три милиона. Други пък виждат скоро там нечуван икономически бум. Кой е прав, може да каже само някой пророк. А какво ще си отговорим, ако сами си зададем въпроса, всъщност на кого принадлежат всичките тези „общонародни или „държавни“ предприятия? За някои от тях, главно за по-малките, може и да се намерят бивши собственици, но за по-големите и новите? Както отбелязва Д. Роведер, не са рядкост случаите, когато общини предявяват сега необосновани претенции за собственост. Но може ли например един язовир да се смята за собственост на някоя община само защото лежи върху нейната територия, след като там са били инвестирани милиони марки или крони или, да кажем, левове от цялото население?

... Вестник „Франкфуртер Алгемайне“ писа неотдавна, че в унгарските средства за информация са се появили обяви, където наемателите на комунални жилища се предупреждават да не откупуват от общините своите апартаменти, защото може да се появят предишните им собственици. Бъркотията е още по-голяма когато става дума за тъй наречената малка приватизация. Спонтанното отчуждаване (често заграбване) на магазини и ресторанти в Унгария е добило, според „Франкфуртер Алгемайне“ размерите на масово явление. За да се сложи някакъв ред, чехословашкото правителство е решило да определи една граница – 1952 г., и да признае за законни само искове за реституция на обекти, които са били национализирани преди тази година. Подобно решение бе записано и в договора за обединението на двете германски държави. Там се казва, че национализацията след войната от съветските власти и в периода до създаването през 1949 г. на ГДР, не ще подлежи на отменяне. Сега обаче има все повече възражения, като бившите собственици настояват, че това положение на договора противоречи на конституцията. Навярно

възражения ще се появят скоро и в Чехословакия (ако вече не са се появили). Ето защо е много важно ясно да се регулира този въпрос от парламентите – кое и как ще бъде отменяно, като при това се изхожда не само от чувството за справедливост, но се действа и според принципа за максималната икономическа и социална целесъобразност.

...Неотдавна Зелените отпечатаха призив против „разпродажбата на общонародната собственост“ в бившата ГДР. Те се обявиха против факта, че почти всичко, което се продава в новите германски провинции, отива в ръцете на германци от старата ФРГ. Но и Зелените едва ли могат да предложат някакъв алтернативен вариант за приватизация. Вярно е, че в Чехословакия се е мислило за „гратис купони“, които да дават възможност на обикновените граждани да участват безплатно при разпределението на общата собственост. Идеята обаче е останала засега нереализирана. Но и там, и в Румъния и в Полша усилено се търсят такива решения, които са социално справедливи. Предлагат се различни форми за участие на гражданите и на трудовите колективи в приватизацията, като им се дават преимущества при получаването на дялове и акции.

В германския печат се спомената, че съмнения у доста източноевропейци поражда опасността дали твърде много от националното богатство няма да премине в чужди ръце. Ето защо в редица случаи се запазва разрешителната практика за чуждите инвестиции и ограниченията при определянето на техния дял. В Полша специално е била изключена като обект на продажба на чужденци обработваемата земя, за да не се даде по този начин възможност на германците за я изкупят, пише „Франкфуртер Алгемайне“...“

През следващата 1991 г. моите опити да охладя страстите за приватизация на галоп продължиха. За това свидетелства отпечатаната във вестник „Дума“ моя кореспонденция от 15 април 1991 г., озаглавена „Германски вестник съветва източно-европейците да не прибързват“. Там се казваше, че в „Зюддойче Цайтунг“ е била поместена подробна информация за състояла се в Лондон авторитетна конференция, посветена на прехода в бившите социалистически страни. Изводът, до който са били стигнали експертите е, че „промяната на икономическата система може да стане само постепенно“...“по-бавният преход към пазарна икономика при запазване на неотменните задачи на държавата,

особено за подпомагане на закъсалите предприятия и за регулиране на пазара, са били преценени като крайно необходими...“

Към този анализ сега бих добавил още няколко изречения и за прехода в аграрния сектор. У нас, както всички знаем, се заложи на тоталната реституция на земята и това доведе до колапс на селското стопанство. Но тази съдба на аграрните кооперативи бе избегната в други бивши социалистически страни, например в Източна Германия. Източногерманските ТКЗС-та запазиха земята си благодарение на приетото от Бон ограничение за реституцията на собствеността на т.н. пруски юнкери. През 1945 и 1946 г. на територията на съветската окупационна зона в Германия е извършена кардинална поземлена реформа. Конфискуват се безвъзмездно всички земевладения на местните благородници (юнкери), надхвърлящи 100 хектара площ (1000 декара), както и земята на по-дребните земевладелци, които са били обявени за военнопръстъпници или за активни членове на хитлеристката партия. Тук е мястото да се отбележи, че поземлената реформа не е била чисто съветска инициатива. Тя е заложена като решение на съюзническите власти за цяла Германия и е била частично проведена и в британската окупационна зона.

В резултат от поземлената реформа в съветската зона възниква голяма маса от дребни и средни собственици на земя, които по-късно, по време на колективизацията в ГДР, която се извършва в началото на 50-те години, къде доброволно, къде не съвсем, възникват огромни по размерите си източногермански ТКЗС-та, наричани там „Селскостопански производствени кооперация“, съкратено СПК или на немски – LPG. През 1990 г. в ГДР имаше 3844 LPG-та и 464 държавни селскостопански предприятия -VEB. Значителна част от земята в тези стопанства бе принадлежала преди поземлена реформа на пруските юнкери. Наследниците им, по-голямата част от които живееха във ФРГ и Западен Берлин, се опитаха да отменят съответните разпоредби на договора за обединението, които потвърждаваха конфискацията на юнкерските земи в съветската зона. Те се обърнаха в Конституционния съд на ФРГ, позовавайки се на „защитата на собствеността“ в Основния закон (конституцията) на страната, но не получиха нищо. Конституционния съд на ФРГ само потвърди записаното в договора, позовавайки се пък, от своя страна, на ненакърнимостта на правните актове на съюзническите власти преди създаването на двете германски държави. Това решение на

Конституционния съд безспорно бе съгласувано с канцлера Кол и с хората около него. То даде възможност на източногерманските ТКЗС-та да продължат да съществуват, приемайки обаче съответните правни форми, които бяха допустими при пазарната икономика. Членовете на кооперативите, които желаеха да създадат свои еднолични ферми, бяха компенсирани със земя и инвентар. В резултат от мъдрата политика на правителството в Бон аграрният сектор в бившата ГДР бе до голяма степен съхранен и модернизирани и сега източногерманските аграрни предприятия са сериозен доставчик на аграрни продукти не само в рамките на Германия, но и на целия Европейски съюз. Не малко от свинското месо, което ние консумираме в България, идва от източногермански свинеферми. В бившата ГДР сега земеделската земя е почти по равно поделена между около 10 000 индивидуални ферми, 1000 кооперативни дружества и 3 200 бивши LPG, превърнали се в ООД или в акционерно дружество.

Мисля че е интересно да разкажа и за трагичната съдба на Детлев Роведер, шефът на суперинституцията Тройханд. Мъжът, който отговаряше за заплатите на 5 милиона източногерманци и за около 15 хиляди предприятия, някои от които по-големи от нашия АЕЦ „Козлодуй“, „Нефтохим“ Бургас или металургичния комбинат в Кремиковци, вместо награда за исполинските си усилия получи куршум в главата. Той бе убит с изстрел на снайперист през прозореца на семейния му дом в Дюселдорф. Това стана в Светли понеделник, първият ден след Великден. През 1991 г. Светли понеделник се падаше на 1 април, който, както знаем, се празнува и като Ден на лъжата. Дали убийците искаха да намекират нещо с това? Веднага щом научих някои подробности около покушението изпратих във вестника съответната кореспонденция. Заглавието й гласеше, че е убит шефа на Тройханд, но в редакцията са преценили, че у нас не знаят какво е Тройханд и затова материалът бе отпечатан със заглавие „Фракция „Червена армия“ ликвидира виден мениджър“ (в. „Дума“, 2.4.1991 г.) (текстът е с известни съкращения):

„... Малко след полунощ днес беше убит Детлев Роведер – шеф на Агенцията за управление на държавната собственост в новите провинции, наричана Тройханданшалт. Роведер се е намирал в кабинета си във вилата, където живее, в престижния квартал „Оберкасел“ в Дюселдорф. Терористите са изстреляли 3 куршума, един от тях е поразил смъртоносно Роведер. Ранена в

ръката е била съпругата му Хергард. По всичко изглежда, че изстрелите са били дадени от една градинка, разположена на другата страна на улицата на около 25 метра от вилата.

58-годишният Роведер е син на търговец. Роден е в град Гота (Тюрингия, бившата ГДР). Следва във Франция, Майнц и Хамбург. След блестяща кариера като адвокат, финансист и политик през 1979 година неочаквано сменя посоката на своята кариера и става заместник-председател на управителния съвет на големия стоманодобивен концерн „Хьош“ в Дортмунд, който по това време се намира в тежка финансова ситуация. Една година по-късно Роведер е вече шеф на концерна и провежда целенасочена политика на „оздравяване на производството“. След като са съкратени една трета от работниците и служещите, концернът започва отново да изплаща дивиденди. През 1981 г. Роведер е обявен за „мениджър на годината“. В края на 1989 г. става шеф на „Тройханданщалт“ на мястото на Райнер Голке. В Берлин започва да провежда политика на ускорена приватизация на около 8-те хиляди предприятия от бившата ГДР. Тази политика води обаче до увеличаване на безработицата, а оттука и до социални протести.

...До вторник следобед специалната група към Федералната криминална служба не беше установила никакви „горещи следи“. На мястото на престъплението е било намерено писмо, оставено от терористите, което по всичко личи е автентично. В него Фракция „Червена армия“ (РАФ) заявява, че е ликвидирала Роведер. Отговорността поема групата, наречена „Улрих Весел“. Според някои изявления на представители на полицията сегашното убийство в Дюселдорф много прилича на обстрелването на американското посолство в Бон в средата на февруари. Тогава срещу представителството на САЩ бяха изстреляни повече от 250 куршума от отсрещния бряг на Рейн.

Сегашното престъпление на РАФ поставя някои въпроси. Как е било възможно да бъде убит човек като Роведер, срещу когото се е знаело, че има постоянна опасност от атентат? Още повече, че само преди няколко дни в Берлин беше подпалена една сграда на Тройханданщалт. Защо стъклата на прозорците на вилата не са били от непробиваемо стъкло, както е прието за хора, застрашени от покушение? И как терористите са знаели, че стъклата са обикновени? Престъплението е било извършено по детайлно разработен план с използването на голямо количество информация за самия Роведер...“

Оставаше само да добавя, че някой може просто да е използвал търговската марка на Фракция „Червена армия“ за свои собствени интереси, да е извършил две-три безсмислени престъпления за да отклони вниманието на разследващите органи от последното престъпление, което единствено има смисъл, а именно убийството на шефа на Тройханд. Почти като в „Азбучни убийства“ на Агата Кристи. И още нещо, убийците на Роведер не бяха хванати, въпреки продължителното разследване, и което е още по-забележително, – убийството на Роведер действително се оказва последното престъпление, приписвано на РАФ. Направо по Агата Кристи.

След разстрела на Роведер властите решиха да го почетат и нарекоха на негово име сградата, където се помещаваше Тройханд. Тя стана Детлев Роведер Хаус (Detlev Rohveder Haus). Този жест заслужава адмирации, но поражда и известно недоумение. Съдете сами. Преди войната в сегашната Детлев Роведер Хаус се е помещавало нацисткото министерство на авиацията и там е бил огромният кабинет на втория човек в йерархията на нацистите - Райхсмаршал Гьоринг. След Втората световна война, до 1948 г., сградата се използва за главна квартира на съветските окупационни власти. Тук временно заседава източногерманския парламент, който на 7 октомври 1949 г. провъзгласява създаването на Германската демократична република. По време на ГДР в сегашния Детлев Роведер Хаус се сменят различни министерства. След обединението на Германия тук отначало е седалището на Тройханд, а от 1999 година насам - на Федералното министерство на финансите.

След смъртта на Роведер начело на Тройханд застана Биргит Бройел (Birgit Breuel), политик от Християндемократическия съюз. Тя остана шеф на агенцията до нейното закриване на 31 декември 1994 г. След тази дата непродадената „народна собственост“, наследена от бившата ГДР, бе предадена за управление и последваща приватизация на специална агенция, подчинена на министерството на финансите, същото което обитава Детлев Роведер Хаус в Берлин. Както се казва хората си отиват, но сградите остават.

Каква е равносметката от приватизацията на 8000 източногермански предприятия, по някои данни даже 15 000 предприятия, чиято обща балансова стойност, подчертавам, не пазарна стойност, която никой не знае каква е била, в сегашни цени

се определя на споменатите вече 750 милиарда долара? Съгласно изследванията на някои автори (Grosser, D., Flemming, A., Teichert, O.), от продажбите на предприятията на ГДР до 1994 г. са били осигурени около 60 млрд. марки, а разходите на Тройханд към тази дата са били над 300 млрд. марки (тук влизат и парите за заплатите). При закриването си Тройханд е имала в баланса си загуба в размер на над 200 млрд. марки. На 31.12.1994 г. на работа в бившите „народни предприятия“ са били останали само 1,5 млн. източногерманци от заварените при създаването на Тройханд 5 милиона работници и служещи. Само 5 процента от приватизираните предприятия са получили за нови собственици фирми и граждани от бившата ГДР, по-малко от 10 процента от приватизираните обекти са били закупени от международни инвеститори и всичките останали 85 процента – от фирми и граждани на Западна Германия и Западен Берлин.

***

Много скоро след обединението стана ясно, че в бившата ГДР, в икономически план, нещата не вървят особено добре. Докато западногерманските провинции бележеха рекорден икономически растеж и дивидентите на концерните отиваха в небесата, в новите провинции, както вече наричаха ГДР, производството рязко падна, безработицата растеше и това създаваше брожения, страдаха институциите, които разчитаха на субсидиите от държавата – университети, театри, обществени организации. Все по-често се споменаваше една нова за източногерманците дума „ликвидация“.

Първи излязоха на улицата студентите. На 21 декември 1991 г. „Генерал-Анцайгер“ съобщи: „Протестиращи студенти блокираха три университета“. По-нататък в кореспонденцията от Берлин, Хале и Лайпциг се казваше, че протестите срещу закриването на много университетски специалности са се разширили значително. Хиляди студенти са блокирали входовете към учебните сгради. Организиран се митинги, блокади, а на някои места започват и да окупираат университетските офиси, преминават към гладни стачки.

След студентите на улицата излязоха работниците. Поводът бе растящата безработица. През февруари 1991 г. се появиха крайно тревожни статистически данни. На 7.2.1991 г. берлинският вестник „Ди Тагесцайтунг“ пишеше: „...от края на декември броят на безработните в бившата ГДР още веднъж силно се е увеличил с нови 115 000 безработни до общо 757 000. Това прави прираст на

безработицата от 18%. Така нормата на безработицата в бившата ГДР достигна 8,6%...На съкратен работен ден са още 1 милион и 856 хиляди души.“ Тези цифри звучаха фантастично на фона на почти нулевата безработица в ГДР до обединението. У гражданите на бившата ГДР отсъстваше каквато и да е психологическа подготовка за това, какво ги очаква след като заживеят в обетованата „пазарна икономика“. Трябва обаче специално да се отбележи, че въпреки студения душ на безработицата, протестите в новите провинции през цялото време останаха изцяло икономически. Никой не поставяше под въпрос самото обединение, нито пък прехода към пазарна икономика. Хората искаха сигурност и по-справедливо отношение, дразнеше ги растящото богатство на веситата при едновременното обедняване на оситата.

Това, което се беше случило в бившата ГДР най-сполучливо го обобщи Роман Аренс (Roman Arens) в една своя кореспонденция от Ерфурт (в. „Франкфуртер Рундшау“, 7.3.1991 г.) озаглавена: „Избраха банана, получиха фалита“, припомняйки за бурните дни и нощи непосредствено след отварянето на Бранденбургската врата. Тогава източноберлинчани, попаднали за първи път в Западен Берлин, масово изкупуваха там бананите с подарените им от Федералното правителство 100 марки „джобни пари“, считайки това скромно подаяние за „рога на изобилието“. Но животът се оказа много по-сложен от пропагандните клишета.

В тази обстановка аз упорито се стремях да подготвя читателите на вестник „Дума“ за това, което ги очаква по пътя към пазарната икономика, път, по който с бързи крачки вече вървеше Източна Германия, но бе поела и България. На 28 февруари 1991 г. бе отпечатана кореспонденцията ми „**Бон търси спешно изход от трудното положение в бившата ГДР**“. Там се казваше: „...поради малките приходи от данъците и поради изчерпването на държавните субсидии някои общини в новите провинции са изправени пред банкрут. Според излизания в Хале в. „Нойе пресе експрес“ градските управи на Лайпциг и Потсдам нямат пари, за да плащат заплати на своите служители. Както пише пък „Берлинер моргенпост“, поради липса на нови субсидии се очаква чувствително повишение на наемите в Източен Берлин, с около 4 марки на квадратен метър...Бонският в. „Генерал Анцайгер“ пък бие тревога за здравеопазването в бившата ГДР. Лекарската камара в провинция Бранденбург предупреждава, че предстои масово закриване на поликлиники. В същото време обаче изостава

развитието на други форми за медицинско обслужване. В това няма нищо удивително, тъй като частната практика изисква големи капиталовложения, които липсват на източногерманските лекари, а колегите им от Западна Германия не бързат да се местят в новите провинции поради по-ниските доходи там...“

*Протест на металурзи. На плаката пише “Докъде може да стигне играта на Тройханд с нашите работни места?”
(Bundesarchiv, / Franke, Klaus / CC-BY-SA 3.0)*

През м. февруари 1990 г. прекарах десетина дни в Източен Берлин за да почувствам по-добре промените и да разговарям с повече хора. Подготвих цял цикъл от очерци, който нарекох „**Източноберлински впечатления**“. Но очерците ми не видяха бял свят във вестника, може би защото и у нас вече бе в ход „шоковата терапия“, която се подкрепяше и от правителството на Луканов, като част от грандиозния социален експеримент в Източна Европа. Ето защо реших сега да отпечатам това, което тогава не излезе във вестника, но се е съхранило. Един от очерците бе озаглавен съвсем просто и ясно – „**Ликвидация**“. Ето текстът:

„Ликвидация е юридически термин с който се обозначава регулираното закриване на някаква институция или предприятие. Тази дума сега често се повтаря в Източен Берлин. Какво е актуалното ѝ съдържание става ясно от тези два разговора.

Първият се състоя една съботна вечер пред главния вход на Хумболдския университет на улица „Унтер ден Линден“. Беше

много студено и групата младежи, които стояха на „Стража за мир“ се бяха струпали около огъня да си греят ръцете. Зад тях по железната ограда, върху различни по размер картони, бели и черни чаршафи, бяха изписани антивоенни лозунги. Моят събеседник се представи като студент от III курс специалност „Информатика“.

- **Колко време вече продължава вашият протест?**
- От 18 януари, когато започна войната (б.а. – има се предвид първата война в Персийския залив).
- **Свързан ли е той с положението в университета?**
- Сега не, но на Коледа при нас имаше предупредителна стачка, която беше против ликвидацията.
- **А как всъщност стоят нещата с тази ликвидация? Каква беше причината за вашия протест? Доколкото знам ректорът ви професор Финк беше по принцип съгласен с тази процедура.**
- Не, той никога не е казал това. Имаше само официално съгласие, че е необходимо обновление в Хумболдския университет, че има преподаватели, които трябва да си отидат. Но различията са в разбирането как трябва да стане това. Университетът има концепция според която във всички дисциплини трябва да действат персонално-структурни комисии и те да решават за персонала и за бъдещата структура. Преподавателите трябва лично да застанат пред тази комисия и тогава да се реши кой трябва да остане и кой да напусне.
- **За какви провинения?**
- Например ако зарад него е бил изключен от университета по политически причини някой студент. Не въобще за членство в някоя партия, а конкретно ако носи някаква отговорност.
- **С други думи в съответствие със законите...**
- Да, но на тази наша концепция се противопоставя Берлинския сенат. Според него трябва изцяло да бъдат ликвидирани пет специалности. Това означава, че те се отделят от останалите и там всички преподаватели трябва да бъдат уволнени и след това само някои от тях може да бъдат

отново назначени в създаваните нови три обществени дисциплини.

- **Може ли да се каже, че вашата акция е била признак на солидарност с преподавателите?**
- По-скоро става дума за защита на нашата представа за демокрация. Ние отхвърляме тоталните обвинения, без да има конкретно проучване, като недемократични. Ние сме за равни права на всички, за това да важи принципът, че човек е до тогава невинен, докато не се докаже вината му. Според нас цялата тази процедура, наричана ликвидация, е за да се вкарат в университета удобни някому хора.
- **А как стоят сега нещата. Намерен ли бе компромис?**
- Не, след акцията по време на Коледа, Хумболдския университет бе временно окупиран от студентите. По-късно имаше протестен марш до Лайпциг, където съществуват същите проблеми. Тук сенатът реши, независимо от протестите, а и от жалбата, която ректорът подаде в съда, да продължи с ликвидацията.

Вторият разговор бе с известната германистка д-р Леоноре Шилер-Кренцлин от Института по история на литературата или по-точно от вече бившия институт, тъй като тук ликвидацията е доста напреднала.

- **Как протича при вас тази процедура?**
- Нашият институт бе към Академията на науките на ГДР, а е известно, че още в договора за обединението бе решено тя да бъде закрыта. Сега съществува само един орган, който има задачата да продължи процедурата по-нататък с институтите, които принадлежаха на академията.
- **Що за хора са в този орган, който отговаря за ликвидацията? Те избрани ли са от някого или са назначени?**
- Назначени са, освен това трябва да се спомене, че предишното лято (*б.а. – лятото на 1990 г.*), когато беше приет договорът за обединението, ни бяха направени редица обещания относно това, как по-безболезнено може да протече закриването на академията. Че ще има някакъв неин

наследник, че хората ще продължат да работят и т.н. Сега се оказва, че тези обещания са били само хубави думи и че е в ход едно разбиване на научните звена.

- **Как конкретно протича ликвидацията във вашия институт?**

- Една независима комисия от експерти трябваше да оцени досегашната ни дейност и проектите ни за в бъдеще, за да се реши кое да се закрие и кое да бъде запазено и даже разширено. Беше ни заявено, че комисията ще се състои от източногермански и западногермански учени, както и от учени от чужбина и че всички те ще са специалисти в нашата област. Ние трябваше да им предадем в писмен вид сведения за научната си работа. Когато дойде комисията се оказа обаче, че от 10-12 човека само двама-трима са специалисти филолози и че в нея има и обикновени чиновници. Тя остана в института ни само един ден и практически без да проучва докладите ни произнесе присъдата си.

- **Какви бяха последствията?**

- Няма официална информация, но ако се съди по една публикация във вестник „Берлинер цайтунг“, институтът ни ще бъде закрит.

- **Какво ще стане с учените?**

- Вече съм свикнала с мисълта, че скоро ще станем безработни. В института има около 150 учени и 50 човека технически персонал. Има не само германисти, но и англицисти, американисти, романисти, славянисти, даже и един българист.

- **Как възприемате създалата се обстановка?**

- Като форма на неравноправие, но и като една не особено умна политика. Изследователски потенциал трудно се създава и когато го има не бива да се разрушава за една нощ. Институтът ни има своя уникална специфика. Той е със силно изразен интерфилоложки характер. На едно място са събрани различни хора, способни да решават различни задачи, нещо, което не може да се извърши в един

университет, където филолозите са групирани по катедри в зависимост от тяхната им специализация.

- **Оплаквали ли сте се някъде?**
- По принцип няма такава институция, където можем да се оплачем. Има някои учени, италиански колеги, които се застъпиха за нас, главно за колегите си романисти, но тази намеса бе недостатъчна, за да се предизвика по-широк отклик. Трябва да се има предвид и това, че във Федералната република германистите не са малко, както и въобще филолозите, и съществува постоянна борба за всяко работно място.
- **Значи всеки е оставен да се грижи сам за себе си?**
- Да, получихме официално съобщение, че всеки сам трябва да си търси работа. За пример ни бе даден един учен физик, който си намерил място като експерт в една винарска фирма...“

Давайки това интервю за в. „Дума“ г-жа Шилер-Кренцлин, а навярно и нейните колеги, сред които имаше и един българист, са се надявали, че ние българите ще проявим солидарност с тях, с гражданите на бившата ГДР, с тези, които посрещаме всяка година с десетки хиляди по нашето Черноморие, с тези, с които ни свързваха приятелски връзки в течение на цели четиридесет години. Но не познаха. Както казах очеркът ми не бе отпечатан. Мога само да гадая за мотивите на ръководството на в. „Дума“ да бъде спрял този материал, може би някой е преценил, че не е необходимо да се тревожат читателите? Никой у нас не прояви солидарност нито с неволите на „източните“ немци, нито със жертвите на „шоковата терапия“ в други източноевропейски страни. Всеки се спасяваше по отделно и това е още една причина за тежкия преход, през които преминахме, а и продължаваме да преминаваме ние, оситата на Европа.

Вторият мой непубликуван очерк се наричаше „**Осита и весита**“. Изпратих го на 19 февруари. Ето текстът: „Човек върви по улиците на Източен Берлин и не може да се освободи от странното усещане, че хем много пъти е бил в този град и, че от друга страна, сякаш за първи път стъпва в него.

Нови са огромните реклами на различните цигари и прахове за пране, по будките – десетките списания с малко разголени, полуразголени и напълно разголени фотомодели. Тук-там красивите кафенета. Но в същото време Палатата на републиката изглежда запустяла, изоставена, забравена. Сградите наоколо са сякаш станали по-сиви, не боядисвани отдавна. Всичко е омърлушено. Няма я почетната стража пред Пантеона на незнайния воин на „Унтер ден линден“ с пламтящия вечен огън. Надписът вътре на стената стои – „На жертвите на фашизма и милитаризма“, но огънят гори самотен и само някой заблуден турист надниква за момент.

- Най-страшното е, че стената продължава да съществува, макар и невидима – споделя един мой познат, загубил наскоро работата си. – Тя сега ни разделя най-вече по доходите. Тук в Източен Берлин средната заплата е два, три пъти по-ниска отколкото отатък. Трабантите си стоят по улиците. Вярно е, че дойде западната марка, но малцина са тези, които могат да си купят Мерцедеси. Животът се оказва много по-сложен, отколкото си мислехме. Голямата надежда, че частните инвестиции ще заваят като златен дъжд остана една фикция. Концерните си направиха сметката, че ще спечелят повече ако произвеждат в Западна Германия, а продават в Източна. Предприятията в бившата ГДР като „Нарва“, „Пентакон“, „Роботрон“, „Орво“, химическите комбинати в Битерфелд, Лойна, Буна са на път да се разорят или се предлагат за продан на безценица. Може би точно това е целта на веситата, да изчакаят докато всичко се разруши, за да изкупят след това заводите за грошове. Има 2 милиона безработни. Прав беше Оскар Лафонтен, като предупреждаваше, че няма да е лесно, но никой не искаше да го чуе. В Бон сега казват, че е станала грешка. Хубава грешка за десетки милиарди марки...Лесно ли е да си работил години наред, да си печелил добре, е не че си бил богаташ, но си имал за всичко необходимо, чувствал си се човек и изведнъж ставаш ненужен, просто бедняк...

Следващият ми събеседник бе шофьор на такси, който каза, че се казва Вернер. Смяташе, че изкарва добре. И жена му не е зле. Продавачка е в един магазин, наскоро купен от западногерманска фирма. Проблем има обаче с жилището. Живее в къща край града.

Но сега се е появил бившия ѝ собственик, който иска за нея 300 хиляди марки. Все пак собственикът е обещал да не го закача на първо време. Другата му грижа е, че клиентите не са много, добре, че са веситата, дето идват да видят какво е имало „оттатък“. Питам го как ги различава? Било много просто, веситата са по-добре облечени и по-шумни, докато оситата са по-плахи, особено по-възрастните хора.

Стената май наистина си стои, си мисли човек, докато слуша тези неща. Икономически Берлин и цялата страна продължават да са разделени. И не става дума само за наследството от миналото, а за една очертаваща се за дълги години перспектива за разделяне на Германия на богата западна и бедна източна част. Това положение тревожи не само обикновените хора, но и много от политиците. С апел за солидарност с „новите граждани“ се обърнаха напоследък председателката на Бундестага Рита Зюсмут, шефът на свободните демократи Ото граф Ламсдорф. Председателят на ГСДП Ханс-Йохан Фогел поиска канцлерът да си признае, че е заблудил хората, обещавайки, че нито един източногерманец няма да живее по-зле след обединението. Много от тях сега са по-зле и ако нещата продължават така, може да се стигне до масови протести, счита Фогел.

Няма нищо чудно и в това, че в голямата зала „Ам Кьолнишер парк“ в Източен Берлин говориха пред няколко хиляди души политици от съвсем различни политически лагери, обединени от новото чувство за „оси“-солидарност. Социалдемократката Кате Волтемат каза, че изпитва болка за неясната съдба на детските заведения в бившата ГДР. Вермер Виман от свободните демократи пък говори за новата бюрокрация, която не е по-добра от старата. Грегор Гизи, председателят на Партията на демократичния социализъм изтъкна, че вместо стремеж към извличане на поуки и към използване на всичко положително, което е било създадено досега, на преден план излизат разчистването на сметки, кариеризмът и егоизмът. Волфганг Улман от организацията „Демокрация сега“ направо каза, че това което става си е един обикновен „аншлус“ (*б.а. – прави се аналогия с нацисткото присъединяване на Австрия през 1938 г.*).

Около гарата на „Александерплатц“ са струпани различни сергии, каквито могат да се видят по битпазарите. Продават се стари и преоценени стоки, униформи на офицери и войници от бившата Национална народна армия, както и от Съветската армия, какво ли

не още. Една офицерска шапка струва 25 марки. Сред сергиите сутрин се провират вестникопродавачите. Те предлагат различни вестници, но повечето имат един общ белег – или се печатат в Западен Берлин или в издателства, които са купени вече от западногермански фирми. Една сутрин бях свидетел на странно зрелище – около един вестникопродавач, който силно викаше: „Супер осита“, се бяха струпали хора. Отидох да видя какво е това чудо и разбрах, че се продава нов вестник, който се нарича „Супер осита“. Купих си един и веднага ми привлече вниманието надписът над „шапката“ на вестника. Там се казваше, че вестникът е изцяло източен – написан е от източноберлинчани, отпечатан е в Източен Берлин и се разпространява от източноберлинска фирма. В това време покрай продавача минаха двама младежи от веситата, със скъпи кожени якета и кожени панталони, с зелено-оранжеви, щръкнали нагоре прически в стил „пънк“. Единият се ухили, а другият направи неприличен знак с ръка, изричайки подигравателно „Супер осита, май не изглеждате супер!“. Хората наоколо мълчаха и гледаха напрегнато.“

На 9 ноември 1991 г. офицер от съветската армия се снима за спомен с част от демонтирания паметник на Ленин в Източен Берлин (снимката е от VGpress).

Към това бих добавил сега, от позицията на нашето съвремие, че германските осита все пак бяха привилегирани, по сравнение с нас, оситата от останалата част от бившия социалистически лагер. Новите германски провинции получиха доста пари от старите провинции в Западна Германия. През 1993 г.

бе постигнато споразумение между правителството в Бон и старите западногермански провинции за отделяне на част от данъчните постъпления на старите провинции за развитието на инфраструктурата в новите провинции (бившата ГДР). По някои данни, до 2005 г., чрез този и други подобни финансови инструменти, са били преразпределяни в полза на новите провинции до около 30 млрд. марки годишно. В по-късните години трансферите в полза на новите провинции намаляха по размер, но като цяло се запазват и до наши дни.

Следващият очерк, който изпратих в редакцията и който също не видя бял свят, се наричаше **„Ние сме малцинство, ние мислим сами“**. Ето текстът:

„Клаус Вишневски е свързан и с киното, и с театъра, и с пресата. Прави филми повече от 30 години. Отначало е работил в студиата за игрални филми към ДЕФА. След известния XI пленум на ЦК на ГЕСП през декември 1965 г., на който са разобличени „нихилизма“, „скептицизма“ и „порнографията“ в изкуството, той „изхвърча“ оттам. Това става, защото е бил ръководител на екипа на филма „Следата на камъните“. Вишневски разяснява: „На XI пленум беше директно отправена критика само към два филма „Зайчето, това съм аз“, на режисьора Курт Мецих и „Само не мисли, че стена“ на Франк Фогел. Те, естествено, бяха прокълнати, но след това тръгна лавината на партийния апарат и помете много други фирми. Последен в списъка на забранените попадна нашия филм. Той вече се бе появил на екраните и за да се спрат прожекциите партийните функционери организираха „спонтанни прояви на възмущение на населението“. В края на краищата „Следата на камъните“ бе спрян, а аз и режисьорът Франк Байер бяхме извадени от ДЕФА, но получихме друга работа“. Следват почти двадесет години, през които Вишневски е драматург в известния източноберлински театър „Дойчес театер“. Стига до длъжността „главен драматург“, но увлечението към киното си остава. През 1984 г. се връща в ДЕФА, само че вече в студията за документални филми. И тук неговия критичен дух не се побира в тесните рамки на партийното доктринерство. Появява се пълнометражният филм „1945 г.“, който отново създава ядове на отдела за култура на ЦК на ГЕСП, а и на самия Вишневски.

Клаус Вишневски през 2000 г. (www.defa-stiftung.de)

С Клаус и съпругата му Криста Фетер, седяхме около масата в скромното им жилище и пиехме кафе с домашни сладки. „Двамата с режисьора Карл Гас се бяхме постарали в този документален филм да покажем историята по-различно от клишетата в учебниците и в партийната агитация. Ние не разкрасявахме и не изопачавахме нищо. Показвахме, например, че придвижването към Берлин е ставало не само от Изток, но и от Запад, че по-голямата част от населението е приемала края на войната не като освобождение, а като поражение – разказваше домакинът, като правеше и някои важни изводи – Неподправената истина в нейната противоречивост има отражение и за следвоенния период. Изопачаването на историята бе една от причините за гибелта на реалния социализъм, разбира се заедно с икономическите му слабости. Нещата у нас се разкрасяваха, говореше се за съпротива срещу Хитлер, за единство на партията и народа, а всъщност истинска дискусия за нашата история през този ужасен период на нацизма така и не се състоя... - тук господин Вишневски се замисли и след секунда добави – всъщност такава дискусия не се състоя и на Запад и това и до днес и там оказва своето въздействие.“

Попитах дали съществува връзка между недоизказаните неща в историята и зачестилите напоследък прояви на неонацизъм на територията на бившата ГДР? Разказах за един странен надпис на стената на гарата „Фридрихщрасе“. Там се казваше, че на това място е имало преди паметна плоча, посветена на двама войника-

дезертъора, убити в последните дни на войната от СС, и че тази плоча е била неотдавна изкъртена. Моят събеседник бе напълно сигурен, че плоча с такова съдържание може да бъде свалена само от неонацистите. Но той продължи, че въпросът е по-широк. При започналия щурм срещу паметниците се стига понякога до крайности. В Западен Берлин, например, от години има улица „Карл Маркс“, такава улица има и в Бон, а в бившата ГДР сега има стремеж това име да бъде напълно заличено. „Ако така продължава – добави той – нищо чудно да премахнат и името на Август Бебел... (той, заедно с Карл Маркс и Вилхелм Либкнехт, поставят началото на партията на германските социалдемократи).

Насочих разговора към съдбата на такива хора, като моите домакини. Какво е станало с тези, които наричаме „дисиденти“?

„Най-добрите и най-мъдрите хора през 80-те години зададоха въпроса защо ръководството на страната блокира промените? Това се отнасяше както за опозицията в партията, така и за извънпартийната опозиция. Но тези хора не се стремяха към изчезването на ГДР, а към една, според тях, по-добра ГДР. Ето защо те сега, така да се каже, отново се оказаха „другояче мислещи“, т.е. дисиденти. Те не се стремяха към това, което сега ние изживяваме както в икономически, така и в духовен план. На демонстрациите в Лайпциг и Източен Берлин, на които и ние сме присъствали, лозунгите бяха всъщност „Ние сме народът“ и „Ние ще останем тук“ – заключи моят събеседник и погледна към съпругата си, която одобрително кимна с глава.

Поинтересувах се за подробности около сегашните политически възгледи на бившата източногерманска опозиция, за сегашната роля на такива дисидентски организации като „Нов форум“, „Демокрация сега!“, „Инициатива за свобода и човешки права“, които бяха начело на демонстрациите в края на 1989 г.. „От една страна те се разграничават от наследничката на управляващата някога ГЕСТ, сегашната Партия на демократичния социализъм, от друга страна обаче са длъжни да се съгласят с много от това, което казва ПДС – счита Клаус Вишневски и продължава – Най-вече критиките съвпадат по отношение на кариеризма, на този „див капитализъм“, който някои се опитват да въведат. Предишната опозиция задава въпроса защо бе например изгонен от правителството на Де Мезиер социалдемократът проф. Ромберг, след като се оказа, че неговите предсказания за предстоящата икономическа криза не само са били верни, но и твърде розови на

фона на сегашната действителност в бившата ГДР. Но тази опозиция сега е твърде слаба, за да играе някаква специална политическа роля. – господин Вишневски се замисли за миг и продължи. – Може би това, което стана с нея е всъщност едно от най-страшните наследства на „реалния социализъм“. Хората се държат като малолетни. Те гласуват дясно, въпреки че виждат накъде отиват нещата, но те не мислят самостоятелно...“

Източногерманската интелигенция и особено тази нейна част, която беше моторът на опозицията, почувства, че събитията се развиват в посока, която те не са очаквали и не са желали, през месеците януари-февруари 1990 г. по време на „кръглата мака“. Но най-високата точка на разочарованието бе достигната, когато медиите започнаха кампанията срещу голямата писателка Криста Волф и нейната книга посветена на „по-добрата ГДР“. Тогава с нея се солидаризира даже Крестов Хайн, човек, който винаги е бил опозиционно настроен спрямо ГЕСП.“

Тук си позволих да изразя известно недоумение. Нима опозиционно настроената интелигенция в бившата ГДР е била толкова наивна, че не е разбирала накъде всъщност отиват нещата? Отговорът бе, че в историята на късната ГДР трябва да се обособят два периода. Първият е есента и зимата на 1989 г., когато действително се е говорело за някаква „по-добра ГДР“, но е отсъствала каквато и да е ясна програма, как ще се постигне тази „по-добра ГДР“? През този период опозицията явно се е заблуждавала относно своето политическо влияние. Тя през цялото време всъщност е оставала в малцинство, въпреки че със своята активност на улицата е създавала впечатлението, че говори от името на мнозинството.

„Мнозинството повярва на обещанията, че всички скоро ще живеем богато, че ще стане някакво чудо – си спомня господин Вишневски – политици като Ромберг, Волфганг Улмат (*б.а. – това бе един от ръководителите на източногерманското опозиционно движение „Демокрация сега!“*, по-късно е член на Бундестага през периода 1990-1994 г.), Оскар Лафонтен, предупреждаваха какво ще стане, но тях не ги слушаха. Хората просто искаха да вярват. Вярата, която преди това бяха отдавали на ГЕСП, сега отдаваха просто на други...“

Поинтересувах се, а какво е в момента положението на източногерманската интелигенция? Има ли тя още възможност да влияе върху обществения живот? Усетих веднага искрената тревога

у събеседниците ми. Положението е несигурно. Художниците нямат пари за да плащат десетократно порасналите наеми на ателиетата си. Сега те разбират, че диктатът на пазара е не по-малко жесток от този на партийните функционери. Писателите усещат, че интересът към тях на Запад е намалял. Тези, които преди бяха ухажвани, сега с труд се справят с конкуренцията. Тук стана дума и конкретно за съдбата на моите домакини. Очакваше се скоро да започне ликвидацията на ДЕФА. Клаус Вишневски навярно щеше да остане без работа. Вече е безработна съпругата му, която доскоро е ръководела цял отдел в източноберлинското радио.

Иначе, що се отнася до ролята на източногерманската интелигенция, според семейство Вишневски, тя не е напълно изчезнала. „Интелигенцията се е изказвала и ще продължи да се изказва за това, кое е истина и кое не, ще продължи да се опитва да защитава истинските интереси на хората. Това правеха и ще продължат да правят нейните най-добри представители – беше категоричното мнение на Клаус Вишневски – Например Кростов Хайн, който през 80-те години получи разрешение да пътува на запад и постепенно се утвърди като един от най-известните германски автори, веднъж каза миналата година (*б.а. – 1990 г.*), че е писал винаги за тези, които са в конфликт, които са преследвани. Така е било преди, при режима на ГЕСП, така ще бъде и сега, ако някой е преследван заради убежденията си, той ще е на негова страна. Защото функцията на интелигенцията е такава – да бъде критична. Тази нейна предопределеност е много добре изразена в един стих на Барбара Талхайм – впрочем също представителка на опозиционно настроената източногерманска интелигенция – този стих е: „Ние сме малцинство. Ние мислим сами.“. Мисля, че няма какво да добавя, интелигенцията винаги е била неудобна за властта.

7. Краят на перестройката

Още през лятото на 1989 г. започна да мирише на буря. Най-напред в пресата, след това и в електронните медии на ФРГ, започнаха да се появяват все по-критични материали за България. Те бяха свързани с т.н. голяма екскурзия, с преселването на българските турци в южната ни съседка.

По повод на „възродителния процес“ си спомням как веднъж баща ми, седнал уморен на масата в кухнята след като беше участвал в някакво тежко обсъждане, сподели, че го тревожи лекотата, с която ръководството на страната ни (той не каза конкретно, че говори за Тодор Живков, но това се подразбираше) си представя как ще стане смяната на имената на българските турци. „Те не разбират, че не става въпрос само да престанеш да си турчин и да станеш българин, но освен това трябва и от мюсюлманин да станеш християнин, защото турските имена имат арабо-мюсюлманска природа, а българските – гръцко-християнска. Тези хора по Родопите и в Делиормана считат, и то с основание, че като си сменят името значи си губят и вярата, а това вече хич не е шега работа“ – това каза баща ми и аз няхах причина да се съмнявам в правотата му, защото бе завършил Семинарията в Пловдив, а след това и бе следвал в Богословския факултет на Софийския университет, преди да се ориентира към правото и историята, така че знаеше за какво говори. Аз, от своя страна добавих, че сложността е не само свързана с религията, но и моментът, който са избрали за смяната на имената е крайно неудачен. „Току що приключи на Запад данданията около нашето измислено участие в покушението срещу папата и сега отново ще сме „на топа на устата“. Тук е мястото да добавя, че баща ми поддържаше много добри, приятелски отношения с един негов колега – български турчин-историк, на когото съм запомнил само фамилията – Адемов. По семейно си ходехме на гости. Пещера, откъдето произхожда рода на баща ми, въобще е град със силно изразена културна и религиозна търпимост. В това градче от векове съвместно живееха в мир представители на различни етноси и религии, и баща ми от детството си се бе приучил на нормални, дружески отношения с хората от малцинствата. Аз също като него, както тогава, така и сега не питая никаква неприязън към хората от други етноси и религии,

но също така, като българин, от време на време все пак препрочитам Иван Вазов и Антон Дончев.

Критичните материали за България, които се появяваха във водещите западногермански медии, се концентрираха върху „жестокостите на българските органи за сигурност“, но не споменаваха нито дума за атентатите на турските терористи у нас през 80-те години, за нечовешките условия по онова време в турските затвори, за липсата на някои елементарни граждански права и свободи в тогавашна Турция. Това прилагане от западногермански медии на двоен стандарт по отношение на България и на Турция ме дразнеше. В тази ситуация стремежът ми бе, доколкото това бе възможно, от една страна да информирам читателите на „Работническо дело“ за размаха на отрицателната медийна кампания, която съществуваше срещу нашата страна, да покажа противоречията в част от публикациите на западногерманските медии, понякога просто да информирам читателите за истинския размер на страданията на тези наши сънародници, които бяха тръгнали на „голямата екскурзия“.

Ето два примера по тази гореща тема, които в известна степен обективно предаваха случващото се. Кореспонденциите ми по-долу са свързани с публикации във водещите западногермански седмични илюстрирани политически списания по онова време – списание „Щерн“ (кореспонденцията ми е поместена във в. „Работническо дело“ на 10.7.1989 г.) и в списание „Шпигел“ (в. „Работническо дело“, 01.08.1989 г.). Текстът по-долу е без съкращения и изменения.

„Път към страдания

... В последния брой на сп. „Щерн“ е публикуван репортаж от Петър Зевалд и Михали Молдвай, които са били в България, и са посетили българо-турската граница от двете ѝ страни в района на пропускателния пункт Капитан Андреево.

С искрено съчувствие те описват човешките трагедии, свързани с припряното, необмислено напускане на родните места. Като при някакво природно бедствие са изоставени къщи, плодове и зеленчуци – неприбрани, тютюнева реколта – похабена. А ето как двамата репортери описват „посрещането“ на българските мохамедани на границата: на наблюдателната кула е застанал турски войник, насочил с лют вид пушката с надянат нож към

българите. Понеже турските власти не позволяват наетите транспортни средства да преминават през границата, цялата покъщнина на заминаващите се пренася от тях с ръчни колички, парче по парче, постоянно насам-натам покрай БМВ-тата и мерцедесите на „братята по вяра“, от ФРГ, които се връщат да карат отпуската си в Турция. „Скоро ще се видим във ФРГ. Ще дойдем там на работа“ – подхвърля някой от преминаващите през границата, тикайки количката.

Тук двамата репортери тъжно възкликват: тези хора не знаят какво ги очаква зад десетметровата гранична порта. В една страна, от която виждат в началото само многото червени знамена с турския полумесец и звездата, ги очаква, както много добре се знае от официалната турска статистика, безработица, липса на каквото и да е жилище, постоянно обезценяваща се валута, мизерни надници. Що се отнася до перспективата за работа във ФРГ, то тя е съвършено нищожна. Защото отдавна вече във Федералната република не се търсят т.нар. гастарбайтери, безработицата е стабилна.

Но да се върнем на българо-турската граница. Репортерите на списание „Щерн“ продължават да разказват за трагичните събития, като се стремят да намерят и причините за тяхното възникване. С някои от изводите на авторите не можем да се съгласим, за други можем да спорим, но има и неща, които могат да се приемат без никакво съмнение. И най-важното е, че от многото факти изплува основната причина – целенасочената злонамерена, а в някои случаи направо отвратителна по своята безочливост турска пропаганда. Разкрива се например след проверка на място турската лъжа, че българите са блокирали села, населени с мохамедани, и са избили населението там.

И друга лъжа – когато в началото на май т.г. бе прието новото законодателство, регулиращо пътуванията зад граница, турските средства за информация умишлено са разпространявали слуха, че то не важи за българските мохамедани. Целта била да се създаде напрежение, преминаващо в психоза. И като кулминация – тоталната пропагандна обработка, на която са подложени пристигналите в Турция. Обработка за която се използват и хора, които, както отбелязват авторите на репортажа, сами не вярват на думите си.

Картината, която описват репортерите на „Щерн“ е следната: до релсите край лагера, където са настанени преминалите границата

български граждани, покъщнината, пренесена с ръчните колички, се натрупва на купчини, отделно за всяко семейство. Един от мъжете, застанал до една от купчините, лъже двамата журналисти без да му мигне окото: „Ние нямахме право да взимаме нищо със себе си, само един куфар на човек – и след това продължава вече съвсем по ориенталски: – Те ни биха, на един му отрязаха езика, трябваше тук, в Турция, да му го зашият отново.“ Авторите на репортажа оставят този пасаж без коментар.

Силно впечатление прави и един друг пасаж. Петър Зевалд и Михали Молдвай разказват за среща с български журналист, който споделя своето недоумение от постъпките на заминаващите. Той не може да си представи как едно цивилизовано българско момиче ще отиде в държава, където жените са хора втора категория, как заминаващите, които са изкарвали добри пари от своя селскостопански труд в България, сега ще трябва най-напред да копаят кладенци в полупустинния турски Изток, за да могат след това да мислят за посев и за жътва.

И като естествено продължение на този разговор с българския журналист репортерите добавят свои наблюдения от село Войводово край Кърджали. Покъртително звучи разговорът им с един старец, който чака да дойдат камионите, за да тръгне с челядта си към границата. „Е, не е ли вече хубаво тук?“ – питат го журналистите от ФРГ. „Ами, напротив, много е хубаво.“, отговаря старецът и с мъка в сърцето добавя: „Но вие знаете как е при овцете – когато една тръгне, всички хукват след нея.“

Без да е казано направо, от репортажа става ясно, че основната причина за покъртителната драма, която се разиграва от двете страни на границата, е изкуствено създадената обстановка на напрежение и психоза. Тя застава хора, които не са преследвани, да напускат родна къща и сигурен поминък, и да поемат път, изпълнен с неизвестности и страдания.“

А ето и вторият материал. Това е моя реплика в отговор на написаното в списание „Шпигел“. Озаглавена е **„Истината прозира“** и е поместена по-долу също без съкращения:

„...Западногерманското списание „Дер Шпигел“ е известно като сериозно списание, което неведнъж е заставало на страната на истината в разplitането на сериозни афери. Ето защо е разбираема изненадата от поместения в днешния му брой репортаж на Ерих

Видеман за положението от двете страни на българо-турската граница. Невярното представяне на редица факти би могло да се отдаде на непознаването от страна на автора на обстановката, на масираната турска пропаганда. Но откъде е почерпена информацията за изтезанията, убийствата, обиските и т. н.? Съвсем очевидно от услужливите осведомители в лагерите от другата страна на границата край Одрин. Неотдавна двама репортери на второто голямо западногерманско списание „Щерн“ бяха описали една сцена там с доста черен хумор. Мъж стои до голяма купчина багаж и лъже журналистите, че българските власти не разрешават да се изнася нищо, само по един куфар. След това същият този мъж добавя, че на негов съгражданин, като го пребили в България, му отрязали езика, та трябвало в Турция да му го шият...

Изглежда тези, дето „шият езици“, са доста словоохотливи, щом са успели така подробно да разкажат и на репортера на „Дер Шпигел“ не една и две истории. И за двама младежи, завързани за уличните стълбове в гр. Толбухин (*б.а. – днешен Добрич*) и бити с камшик, докато „престанат да шават“, и за отнемането на купоните за хляб, което обрича на глад непокорните... Виж за заразените със СПИН деца, заминаващи за Турция, е посочен източникът – истанбулските вестници. Но защо репортерът не е проявил естествения журналистически интерес, за да поразплете тази история – интерес, с който се е прославило списание „Дер Шпигел“? Може би тогава щеше да се разбере какво се крие зад сензацийата, за това сигурно биха му помогнали и в София, а не само в Одрин или Истанбул.

И все пак истината прозира не на едно и на две места в репортажа. И което е особено интересно, навсякъде където тя си е пробила път, като силен химически разтворител, е разложила около себе си черната боя на дезинформацията.

Особено силно проличава истината в края на материала, където се разказва за тягостното настроение в лагера край Одрин. Тъжна е историята на тракториста от гр. Толбухин, горчиво разочарован от посрещането в Турция. Най-напред турските граничари му отнемат паспорта – „за проверка“, след това черноборсаджиите го ограбват и не му оставят пари за цигари. Той иска да се върне в България, но „информаторите“, изглежда добре си вършат работата, щом са успели да го убедят, че къщата му в гр. Толбухин е ограбена, а децата и жената, които са останали там, са заминали в неизвестна посока.

Не става обаче ясно, дали тези „информатори“ са успели да убедят и репортера на „Дер Шпигел“. И тази история е оставена от него „без коментар“. Или може би коментарът се съдържа в последния абзац, където се разказва, че при влизането в Турция е изписано с големи букви „Добре дошли!“, но в средата на юли е формирана вече първата голяма група от 52 семейства, които са тръгнали обратно към България.“

Показателна за остротата на дискусиата бе проведената на 27 юни 1989 г. в нашето посолство в Бон пресконференция. Ето въпросите и отговорите, предадени по съответната докладна записка:

„Г-н Скотланд (в. „Зюддойче Цайтунг“): Може би бихте могли да се спрете с няколко думи на въпроса, свързан с промяната на имената?“

Александър Диков (*б.а. - съветник по печата*): Смяната на имената стана през 1984 г. по желание и напълно доброволна. Някои от тези граждани, смятали се за онеправдани по отношение на българите, предприеха тази стъпка за тяхното по-лесно интегриране.

Г-н Скотланд: Все пак не е ли възможно да има и случаи, в които това е станало без желание, по принуда?

Александър Диков: Такива случаи не са ни известни.

Г-н Скотланд: Не смятате ли, все пак, че в множеството изказвания за насилствена промяна на имената, се крие зрънце истина?

На този въпрос е отговорено заедно със следващия въпрос.

Хаджиниколов (в. „Работническо дело“): Има ли доказателства за насилствено ислямизиране на българско население?

Александър Диков: Прави исторически преглед на насилственото ислямизиране на българи и привежда примери за оказана от тях съпротива.)

Иван Иванов (*б.а. - помощник на А. Диков*): Зачита цитат от предварително подготвен материал на прес-службата на посолството относно насилственото ислямизиране у нас.

Георги Евтимов (*б.а. - посланик*): Относно „зрънцето истина“ подчертава, че трябва да го търсим на друго място:

В резултат на преустройството се постигна гарантирането на възможността всеки българин свободно да пътува зад граница и да престоюва там по-дълго време. Това в никакъв случай не е свързано с религиозните убеждения. В България живеят представители на много религии: евреи, католици, протестанти и т.н.

Години наред турското правителство ни упрекваше, защо не пускаме тези хора да пътуват? Сега изведнъж задават въпроса – защо толкова много? Кой тук, в тази страна (*б.а. – има се предвид Германия*) се интересува от това, кой, кога, общо колко души пътуват?

Ние не можем да си позволим изразходването на толкова много средства за туризъм, колкото това става във ФРГ (*б.а. – има се предвид предоставянето на валута*). Но на собствени разноски всеки може да пътува и ние се придържаме към решенията от Хелзинки, Мадрид, Виена, Париж (*б.а. – това са конференции на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа*). Всеки български гражданин може да вземе със себе си каквото пожелае. Но това довежда и до известни затруднения в страната.

Г-н Скотланд: Вие споменахте за трудности, от какво естество са те?

Георги Евтимов: Ние не принуждаваме никого да напусне страната, но е създадена психоза. Ние се опитваме да убедим хората пътуването да става по-постепенно. Що се отнася до някои твърдения на средства за масова информация в Турция, то действителността показва, че те (*б.а. – заминаващите за Турция*) имат със себе си поне толкова пари, колкото останалите пътуващи българи, ако не и повече. Нека да пътуват, но да си уредят предварително различните въпроси (*б.а. – свързани с пребиваването им в Турция*), да не напускат изведнъж работните си места у нас.

Що се отнася до немските туристи, пътуващи за Турция, искам да ви уверя, че те нямат никакви проблеми на границата, това се отнася и за транзитно преминаващите през България турски работници.

Г-н Микидатис (в. „Македонише Цайтунг“ – гр. Солун): **Вие казахте в експозето си, че сте готови за диалог с Турция без предварителни условия. Какви условия поставя Турция пред България за този диалог?**

Георги Евтимов: Излага накратко българската позиция, позовавайки се на съответната правителствена декларация. *(б.а. – позицията на нашето ръководство бе, че Турция трябва да поддържа отворена границата си към България, но миграционните процеси трябва да се регулират. Тъй като не се стигна до реални българо-турски преговори Анкара затваря границата си към България на 21 август 1989 г., след като няколкостотин хиляди български турци се преселиха в Турция и това нанесе на България сериозни икономически и политически щети.)*

Г-н Маркенсон (в. „Щутгартер Цайтунг“): **Значи всеки българин притежава задграничен паспорт?**

На този въпрос е отговорено заедно със следващия въпрос.

Г-н Микидатис: **Ако правилно съм разбрал, г-н посланикът посочи цифрата 150 000 (б.а. – това са лицата, преселили се в Турция).**

Г-н Скотланд: **Откъде имате тези данни?**

Георги Евтимов: В резултат на новото законодателство хиляди български граждани получиха задгранични паспорти. Този внезапен наплив на желаещи да пътуват затрудни, в известен смисъл, нашите паспортни органи и печатници, но нашите служители се стремят възможно най-бързо да удовлетворят всички желания. Той посочи, че данните се променят и тази цифра навярно се нуждае вече от уточняване.

Г-н Маркенсон: **Ако се окаже, че тези, които са се изселили от България, са разочаровани от условията за**

живот в Турция и поискат да се върнат, какви проблеми ще имат?

Георги Евтимов: Тези български граждани няма да имат никакви проблеми.

Г-н Фехнер (журналист на свободна практика): Как според Вас да си обясним загрижеността на САЩ и СССР относно развитието в България? Съветският посланик в Анкара е бил на посещение в България и е изразил голяма загриженост, предложил е посредничество.

Георги Евтимов: Посоченото чувам за първи път.

Александър Диков: Тодор Живков току-що се завърна от Съветския съюз. В разговорите с Горбачов не е имало различия.

Разбира се тази пресконференция твърде слабо повлия върху общия негативен дух на публикациите за България в западногерманската преса, но все пак, сигурно е имала някакво отражение, поне що се отнася до търсенето на известен баланс при отразяването на позициите на засегнатите страни. За това ме кара да мисля нещо, което се случи само десетина дни след пресконференцията в нашето посолство. Беше понеделник, малко преди обяд, когато телефонът ми в кореспондентския пункт на „Кьонигщрасе“ звънна няколко пъти и аз вдигнах слушалката. Чух приятен женски глас и разбрах, че ме търсят от телевизия ВДР. Поканиха ме в неделя в 12.00 ч. в Кьолн да взема участие в предаване с участието на журналисти от различни медии, посветено на преселническата кампания в България и ситуацията около нея. Аз приех поканата и казах, че зная къде се намира сградата на телевизията, и ще бъда там в уреченото време.

Когато поставих слушалката върху вилката на телефона ме обзеха смесени чувства. От една страна се радвах, защото предаването, в което бях поканен да участвам, беше много престижно, а от друга изпитвах ужас като си представех на какви въпроси може да се наложи да отговарям. Ето защо още същия следобед започнах да се подготвям, изчитайки безброй статии в западногермански издания и преглеждайки отново публикациите по темата в „Работническо дело“. Треската ми продължи обаче само 2 дни. В сряда, пак сутринта, отново чух по телефона познатия

приятен женски глас. Оказа се, че ВДР са сменили темата на предаването в неделя и затова ми благодарят за готовността да участвам, и си запазват правото друг път да ме потърсят по друга тема.

Тук е мястото да дам малко информация за ВДР и за моите контакти с хора от тази телевизия. Пълното име на компанията е „Вестдойчер Рундфунк“ или „Западногерманско радио“. Това бе държавната или както ги наричат във ФРГ – обществената медия на провинция Северен Рейн-Вестфалия, излъчваща собствена телевизионна програма и няколко радиопрограми. Освен това ВДР бе, а и продължава да е, най-важният участник в обединението на провинциалните обществени медии във ФРГ, чието кратко название е АРД, а пълното име на немски звучи така: „Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland“. АРД си има собствени телевизионни и радиопрограми. По онова време във ФРГ имаше 10 провинции (земи), сега те са 15. И тогава и сега най-голямата по население и територия провинция е Северен Рейн-Вестфалия. Кьолн, и съседния до него Бон, се намират в тази провинция (за това как е била избрана столицата на Западна Германия през 1948 г. вече стана дума). Аз успях да установя известни контакти с ръководството на ВДР благодарение на едно мое интервю с юрисконсулта на медийната група г-н Стефан Михел Фелдер, което бе отпечатано във в. „Дума“ под заглавието **„Как се прави независима телевизия“** (в. „Дума“ 2.6.1990 г.). Ето как той обясняваше „надпартийността“, т.е. независимостта на тази най-голяма във ФРГ обществена радио-телевизионна компания:

„На първо място стои законът. В случая с ВДР това е законът за радиото и телевизията на провинция Северен Рейн-Вестфалия. Във Федералната република управлението на електронните средства за информация е поверено на отделните провинции (земи). Но правилата върху които то се осъществява са почти еднакви. Сред тях първостепенно значение има гарантирането на независимостта на съответната радио-телевизионна компания - и от властите и от партиите. Как става това? Най-вече чрез изграждането на независим Съвет на компанията, който да не се влияе от „силните на деня“. По-голямата част от членовете на Съвета се определят от различни обществени, църковни, профсъюзни и други организации, от културни институти, фондации, спортни съюзи и т.н. По-малката

част се избира от провинциалния парламент – ландтага, в зависимост от тежестта на отделните партии, представени в него.

Изграденият по този начин Съвет назначава интенданта на компанията (у нас – генералния директор). Важно е да се отбележи, че Съветът не се бърка в неговата всекидневна работа, но наблюдава дали компанията се ръководи в съответствие със закона, в това число дали и в съответствие с правилото за надпартийност на телевизията. Всички членове на Съвета, независимо в коя партия членуват, трябва да приемат решенията единствено на базата на своите собствени лични оценки и компетентност, без да се влияят от партийни препоръки и решения.

Надпартийността, т.е. партийният неутралитет на телевизията, не означава, че всички нейни сътрудници трябва да са аполитични. Всеки журналист има право на лично мнение, на своя собствена позиция. Но една от основните задачи на интенданта е при съставянето на телевизионната програма, а това се отнася и за радиото, да осигурява необходимия баланс, който да отговаря на политическата значимост на партиите. Това ще рече, че ако в едно предаване надделява, да кажем, лявата ориентация по някакъв въпрос, то в друго ще се даде преднина на по-консервативни журналисти, за да се обхване проблемът и от двете страни. Също така, когато се прави някакво предаване по конкретен актуален въпрос, не бива да се допуска един журналист да определя мнението на зрителя, а трябва да се даде правото и на двете страни да изложат своята позиция. Този момент е специално залегнал в закона, където се казва, че не може да се допуска едностранчивост в отразяването на събитията и в техния анализ...“

Добре казано, но изглежда този принципен подход не действаше винаги, защото все пак ВДР не допусна да се чуе мнението и на другата страна по българо-турския конфликт. Защо Вестдойчер Рундфунк се отказа от темата за преселението на българските турци? Отговорът май се съдържа в следните факти. Провинция Северен Рейн-Вестфалия бе приютила най-големия дял от германското население с турски произход – около една трета. Това население бе концентрирано в големите градове на Северен Рейн-Вестфалия – Кьолн, Дортмунд, Дюселдорф, Дуисбург, Есен. В Кьолн, от където излъчва телевизия ВДР, в непосредствена близост до Кьолнската катедрала, се намираше един цял квартал Мюлхайм, населен предимно с изселници от Турция и от арабските

страни. Там почти всички магазини, заведения, ателиета за услуги, бяха с надписи на турски или арабски. Много от хората, живеещи в този квартал, имаха двойно гражданство и следователно правото да гласуват. През 1990 г., предстояха избори за провинциален парламент, наричан „Ландтаг“ и съответно за ново провинциално правителство на Северен Рейн-Вестфалия, следователно гласовете на населението с турски произход бяха важни.

По онова време Северен Рейн-Вестфалия се управляваше от социалдемократите. Очевидно за да ме поканят на дискусията в телевизията е допринесло тяхното желание да демонстрират безпристрастност в българо-турския спор, имайки предвид относително добрите отношения на ГСДП с официална София и доста изострените отношения на тази партия с официална Анкара. Но едно е това, което излиза в съобщенията за печата, друго е реалната политика на място. А ситуацията, както споменах, беше предизборна. Трябва да отбележа, че не всички западногермански политици се отнасяха толкова предпазливо към турската тематика. Зелените, например, доста решително критикуваха порядките в Турция по време на президента Тургут Юзел и не се страхуваха, че по този начин ще загубят избиратели. Ето един пример от м. август 1989 г. – интервюто ми с члена на Бундестага от Партията на зелените Юта Йостерле-Шверин. Заглавието е **„Изтезанията са част от системата“** и бе поместено в „Работническо дело“ на 26 август 1989 г.:

„...Госпожо Йостерле-Шверин, вие току що се завръщате от Турция, където бяхте, за да се запознаете с положението на политическите затворници там. Сега много от тях са изтощени от продължителната гладна стачка. Какви са вашите непосредствени впечатления?“

- Положението на политическите затворници може да се определи като много лошо. Вярно е, че гладната стачка официално е прекратена, защото властите бяха принудени да изпълнят някои от условията на затворниците, които проявиха голяма издръжливост и получиха широка международна подкрепа. Съществува обаче опасността, че когато интересът на световната общественост отслабне, репресиите в затворите ще започнат със същата сила. От моите наблюдения се убедих, че затворниците биват

измъчвани – всички, независимо дали са мъже или жени, млади или стари. Пред един от затворите срещнахме възрастни жени, чиито синове излежаваха присъди и те ни показаха по телата си следи от побоища, получени в полицейските участъци. Ето защо казвам, че изтезанията засягат всички, независимо от пол и възраст.

- **Смятате ли, че това което сте видели, чули и научили в Турция, се прави без знанието на властите там и че е едно изключение от правовата система на страната?**

- Тук във ФРГ често могат да се чуят такива твърдения, че такива мъчения са изключения в Турция, но това не е така. Изтезанията са част от една система. Ето вижте в този брой на излизания на английски турски вестник „Дейли нюз“ министърът на правосъдието Сунгурлу казва на 21 август, че след прекратяването на гладната стачка затворниците повече няма да се наказват с карцер в килии без осветление и че няма да се оковават. Той фактически признава, че са били използвани такива методи на мъчение и че те са всъщност част от системата. Искам да кажа няколко думи и за храната - на затворник на ден се полагат по 600 лири, това се равнява на около 60 пфенига. Сами можете да си представите какво може да се купи с тези пари: нищо. И гладът е също част от системата. Тази дажба е по разпореждане на правителството, а не на някакви дребни чиновници, които не знаят какво правят.

- **Имахте ли в Турция срещи с официални лица?**

- Въпреки интензивните усилия на западногерманското посолство в Анкара ние не бяхме приети нито от министъра на правосъдието, нито от прокурора в Айдин, където е центърът на гладната стачка. Не успяхме да се срещнем и с директора на затвора там. Също нищо не се получи, когато искахме да разговаряме с губернаторите на окръзите Диарбекир и Мардин. Вярно е, че успяхме да се срещнем в Мардин със заместника на губернатора. Той, разбира се, разкрсяваше всичко, но даже и това, което ни каза, бе достатъчно, за да ни ужаси – ние посетихме лагер на кюрдски бежанци, където имаше хиляди хора и почти

никакви санитарни приспособления. Това е част от войната, която турското правителство води срещу кюрдския народ.

- **Според вас положението в Турция може ли да се промени в посока на по-голямо зачитане на човешките права, ако на следващите избори настъпят размествания?**
- Преди последните избори Тургут Йозал промени избиращия закон и така го нагласи, че да си осигури необходимото мнозинство в парламента и да управлява даже и само с една трета от гласовете на избиращите. Предполагам, че същото ще направи и при следващите избори. Освен това какво могат да помогнат избори, щом като много партии изобщо не са допуснати до участие в политическия живот? Ето защо смятам, че промени трудно могат да се очакват.

***

След тревожното лято на 1989 г. дойде още по-тревожната есен. Най-напред тревогите бяха свързани със събитията в ГДР, които отиваха вече към своята развръзка, след това обаче дойде 10 ноември и цялото ми внимание бе приковано от промените у нас. Десети ноември 1989 г. се падна в петък. Този ден от седмицата винаги е напрегнат ден за медиите, защото има много събития, политиките гледат да свършат колкото се може повече неща преди да започне уикендът и с него информационното затишие.

Петък, 10 ноември 1989 г. се очертаваше да е още по-напрегнат, не стига, че внезапно бяха „отворили“ Бранденбургската врата ами трябваше и да ходя на едно мероприятие на Института „Густав Щреземан“, посветено на деликатния кюрдски въпрос, който за нас в България бе станал актуален на фона на влошилите се българо-турски отношения. Институтът „Густав Щреземан“ (Gustav Stresemann), е кръстен на един от видните германски либерални политици в периода след Първата световна война. През 1923 г. Щреземан е бил за кратко време канцлер, а след това, в течение на 6 години, до смъртта му през 1929 г., министър на външните работи, може да се каже, че за Ваймарската република той е бил нещо като Геншер за късната Бонска република. Щреземан е най-известен с това, че заедно с френския външен министър Аристид Бриан са изготвили план за Европейски съединени щати. През 1926 г. Щреземан е удостоен с Нобелова

награда за мир. Макар че институтът „Густав Щреземан“ се водеше за независим всъщност бе финансиран от правителството и затова, както тогава, така и сега, е нещо като мозъчен тръст на Министерството на външните работи на ФРГ. Разполага с отлично оборудван конгресен център, към който има хотел с прекрасен парк. Там имах възможност да прекарам няколко дни през лятото на 1998 г. по проект, финансиран от една друга известна организация – Фондация „Карл Дуизберг“. Тогава, през 1998 г., благодарение на споменатия проект, видях на живо афганистански талибани. Беше една пъстро облечена група мъже между 35 и 55 години, която също бе приютена в хотела на института „Щреземан“ по някакъв друг проект. Талибаните се събираха през свободното си време на поляната пред сградата на хотела, скупчваха се около по-възрастните и достолепни мъже с дълги бради, тихо си обсъждаха нещо тяхно си, и в общи линии се държаха много спокойно, без да пречат на никого.

Но да се върнем към утрото на онзи петък с дата 10 ноември 1989 г. Станах рано и заседнах в хола пред телевизора, като едновременно слушах по радиото и програмата на Дойчландфунк. Вече бях прегледал излизания в Бон „Генерал Анцайгер“, а в 8.00 ч. бях изгледал сутрешните новини на ARD и продължавах внимателно да слушам съобщенията и коментарите по Дойчландфунк, надявайки се да чуя нещо ново около Берлинската стена. Нямахе обаче нищо ново, повтаряха се все същите кадри и реплики, които вече бях гледал предишната вечер - репортажи от Западен Берлин за огромната радост на населението по случай премахването на преградите и т.н. Прецених, че това си е тема за нашия кореспондент в Източен Берлин и малко след 10 часа се отправих към конгресния център „Густав Щреземан“. Бях решил че този петък кореспонденцията ми за вестника ще е за научната конференция за кюрдите в Турция, която се провеждаше там. Не се излъгах в очакванията си, програмата на научната сесия бе богата на интересни теми, а списъкът с участниците включваше Хюсеин Ердем от Международния ПЕН-клуб, проф. д-р Йозеф-Карл Партч от ЮНЕСКО, Александър Щернберг-Шпор от германското Дружество на застрашените народи, Ибрахим Аксой – член на турския парламент от опозицията, д-р Хайнц Крамер от германската фондация „Наука и политика“. Изслушах встъпителните думи на Моника Льофлер от ръководството на Института „Густав Щреземан“ и основния доклад на Райнхард

Хокер от германския Форум „Демократична Турция“, събрах всички налични печатни материали и прецених, че съм видял и чул достатъчно, за да подготвя прилична дописка за вестника. Така, леко успокоен, поех обратно към кореспондентския пункт на „Царската улица“ с мисълта, че още в ранния следобед ще мога да продиктувам материала и след това да прекарам една спокойна петъчна вечер със семейство и приятели.

Обядвахме, пих едно кафе и седнах на бюрото да пиша кореспонденцията, като внимавах особено да не сбъркам някое от по-сложните имена на докладчиците. Криво-ляво към четири часа приключих с дописката, обадох се в редакцията и я продиктувах на стенографката. Пожелах й приятен уикенд и доволен от свършеното се заех с други текущи домакински дела. За всеки случай обаче хвърлях от време на време по едно око и на новините по телевизора, а радиото си работеше и без това постоянно. Минаха два часа и нещо. В Бон започна да тъмнее. Някъде към шест и половина запалих лампата в работния кабинет и се наках да приключвам със служебните дела. Тогава неочаквано иззвъня телефонът. Вдигнах слушалката и чух гласа на Иванка Хлебарова: „Здравей Митко.“ Бях малко учуден, че ми звъни точно Иванка, защото тя, в качеството си на първи зам. завеждащ на отдела за социалистическите страни, отговаряше за кореспондентите на вестника в Москва и другите източноевропейски столици, но не и за моя кореспондентски пункт в Бон. Предположих, че е дежурна и затова ми се обажда. „Зрасти“, отвърнах и наострих уши. Тя продължи със спокоен тон: „Обаждам ти се, за да ти съобщя, че днес следобед, на пленум на Централния комитет беше гласувана оставката на другаря Годор Живков. За генерален секретар е избран другарят Петър Младенов. Виж моля те, дали има някакви отзиви при теб за пленума.“ Аз машинално отговорих: „Добре ще погледна.“ и замълчах в очакване да чуя още нещо, но Иванка не добави нищо, каза само „Дочуване.“, на което аз отговорих по същия начин и тя затвори. Още няколко секунди държах слушалката в ръка преди да осъзная случилото се и да я поставя на мястото ѝ. Значи беше станало, това което, от една страна изглеждаше невъзможно, а от друга страна всички очакваха. Живков си бе отишъл, една цяла епоха свършваше. Влезнах при жената в кухнята и възбуден ѝ разказах за новината, като добавих: „Помни ми думите, ще минат поне десет години преди да се уталожат нещата.“ Явно съм бил голям оптимист.

Още в седем часа по Дойчландфунк съобщиха за смяната в София. Информацията бе лаконична и бе едва втора или трета подред в новините, чак след водещите информации за случващото се в Берлин. Във вечерните новинарски емисии на основните телевизионни програми имаше по няколко кадри от пленума в София и толкова, съобщаваше се за смяната, но отново без коментар, като се изтъкваше единствено, че Петър Младенов е добре познат във ФРГ, бил министър на външните работи и като такъв наскоро е посетил Бон. Това бе всичко. Не личеше изненада, нямаше нито одобрение нито отрицание на случващото се. През главата ми мина мисълта, колко прилича отклика в медиите на свалянето на Живков на реакцията в Бон преди около месец при свалянето на Хонекер, сякаш стават някакви рутинни процедури. Помислих малко и реших, че няма какво толкова да предавам в редакцията за отзивите, защото всъщност такива нямаше. Към осем и половина вечерта, след като си вечеряхме вкъщи, отидохме семейно да се поразходим покрай голямата река, да вземем малко въздух след този тревожен ден.

Минаха десетина дни, когато получих по пощата „Работническо дело“ с дата 11.11.1989 г., видях, че моят принос към този исторически брой на вестника е само кореспонденцията ми на пета страница, озаглавена „**Научна сесия в Бон**“, където се съобщаваше за семинара за кюрдите. Направи ми впечатление, че и моите колеги в другите европейски столици, както и във Вашингтон, където тогава кореспондент бе Йоан Матеев, също не бяха предали нищо за реакции около свалянето на Живков, значи не само в Бон е липсвала изненада. Нямаше реакции за промяната в София и в броевете през следващите ноемврийски дни. Всъщност единствената реакция от чужбина във връзка със свалянето на Живков е тази от Москва - кратка телеграма от Михаил Горбачов, която ми се струва е била предварително подготвена и сигурно е била изпратена веднага щом е приключил пленума. Това бе всичко, с което Кремъл оцени повече от тридесетгодишното управление на Тодор Живков, преданият служител на СССР. Горбачов не бе пожелал даже да спомене името му в телеграмата си.

Още през онези ноемврийски дни, а и досега, продължавам да търся отговор на някои загнездили се в главата ми въпроси. Един от тях е – имаше ли връзка между свалянето на Хонекер, Живков, може би и на Хусак и Чаушеску, въобще имаше ли някакъв общ план за извършване на промените в бившите социалистически

страни през тези три есенни месеца на 1989 г.? Другият въпрос е – ако имаше такъв план, кои участваха в него, Москва безспорно, но дали участваха и други, Вашингтон, Бон, Париж?

Да си припомним хронологията на събитията в Източна Европа през онази есен. Най-напред бе промяната в ГДР. Хонекер бе свален с дворцов преврат в рамките на Политбюро на управляващата партия. Това стана на заседанието на Политбюро на 17 октомври 1989 г. Хонекер си подаде оставката, както казваха в казармата – „доброволно-принудително“. На 18 октомври последва формалният акт – приемането на „оставката“ му на пленума на ГЕСП. Събитията продължиха с нов пленум на ЦК на ГЕСП на 9 ноември 1989 г., който взе решение за отваряне на границата на ГДР със Западна Германия и със Западен Берлин. На следващия ден, 10 ноември 1989 г., целият западен свят вече ликуваше във връзка с „падането на Берлинската стена“, като се заговори открито за края на ГДР.

На същия този 9 ноември 1989 г., когато „падна стената“ се проведе заседанието на Политбюро на БКП, на което Тодор Живков си „подаде оставката“, точно както вече бе направил това колегата му Хонекер – „доброволно-задължително“. На 10 ноември, отново точно както в случая с Хонекер, в София се проведе пленум на ЦК на БКП и по познатия от Източен Берлин сценарий бе гласувана „оставката“ на първия български ръководител. Една седмица по-късно, на 16 ноември 1989 г., се проведе нов пленум на ЦК на БКП, демонстриращ вече решителното скъсване с „Живковизма“, а на 17 ноември, на заседание на Народното събрание, бяха отправени открити закани към Живков и семейството му. На 18 ноември 1989 г. в София се проведе първият голям митинг на опозицията. На 7 декември бе създаден Съюзът на демократичните сили и започна реалният процес на демонтаж на управлението на БКП.

Идва ред на Чехословакия. Там обаче моделът с „оставката“ нямаше как да сработи, защото бе много трудно да се убедят членове на Политбюро да се включат в заговор срещу първия ръководител, още им държаха влага събитията след „Пражката пролет“ през 1968 г., помнеха какво стана тогава с партийните дисиденти когато войските на Варшавския договор влязоха в Чехословакия. Ето защо в Прага се премина направо към „кадифена революция“. Тя започна, пак „съвпадение“, точно когато в България вече бе отворен пътя към кардиналната трансформация на властта – в средата на месец ноември. Въпреки отличията в началото на

процеса, то резултатът в Прага бе същия както в София – оставки, започна се с Политбюро, последва президента Густав Хусак и в крайна сметка промяната и тук бе постигната приблизително за същия период от време както в ГДР и България – за около 3 седмици.

Снимка на David Valdez, (Уикипедия)

Ако е имало режисура, то каква е била ролята при нея на срещата на върха край Малта, която се проведе на 1 и 2 декември 1989 г. с участието на съветският ръководител Михаил Горбачов и американският президент Джордж Буш. Поради лошото време всички разговори се състояха тогава на едно място – на съветския круизен кораб „Максим Горки“. Както личи от снимката по-горе, на срещата на делегациите Горбачов видимо изглежда спокоен и явно е доволен. Един от участниците в срещата, съветникът на Горбачов Анатолий Черняев, пише в спомените си, че пред американския президент Горбачов бил заявил, че СССР няма да се меси във вътрешните работи на своите доскорошни съюзници в Европа, всеки да прави, каквото намери за добре. Буш видимо също е доволен, сигурно е бил добре информиран, че КГБ не само не пречи на свалянето на старите просъветски ръководители в Източна Европа, а напротив работи за това. Тази роля на КГБ личи от спомените на доста хора, както в ГДР, така и у нас. Това изтъкват и Ерих Хонекер и Тодор Живков, признава го и Егон Кренц, у нас

може да се прочете в спомените и интервютата на Георги Йорданов, ген. Георги Милушев, Калин Тодоров (синът на Станко Тодоров) и други. За важната ролята на КГБ и конкретно на съветския посланик у нас, Виктор Шарапов, в събитията около 10 ноември няма никакво съмнение. Той сам е дал да се разбере, че лично е „убедил“ Тодор Живков да подаде оставка и че това е станало по инструкция на Горбачов.

Но имало ли е намеса на Кремъл и съответно на КГБ, и в събитията в Румъния? Това е по-сложен въпрос. В Малта очевидно е станало дума за Румъния, която към времето на срещата е била единствената страна от Варшавския договор, останала извън „промяната“. Дали е била постигната някаква договореност между Москва и Вашингтон за съдбата на Чаушеску? Едва ли директно. Единственото косвено доказателство за известна координация по този въпрос, е твърдението на същия г-н Черняев, че на 24 декември 1989 г. държавният секретар на САЩ Джеймс Бейкър бил подтикнал СССР да се намеси с военна сила в събитията в Букурещ „за да се предотврати кръвопролитие“, на което Горбачов бил отказал. Известна е силната неприязън, която Горбачов изпитваше към Чаушеску, но ми се струва, че по това време, в края на 1989 г., тайните служби на СССР вече не са били в състояние да организират такова мощно движение, като това, което свали Чаушеску. Мисля, че и трибуналет и разстрелът на семейство Чаушеску не са влизали в сметките на Кремъл.

Когато става дума за ролята на Горбачов и на хората около него в процесите, които протичаха в източноевропейските страни, е важно, както да не се подценява тази намеса, така и да не се преувеличава нейното значение. Трябва да се внимава с оценките. В СССР и в останалите бивши социалистически страни в края на 80-те години очевидно имаше много сериозна криза. Имаше дефицит на редица стоки, опашки пред магазините, разхищение на държавна собственост и т.н. В същото време обаче ГДР, Чехословакия и даже България, имаха сравнително висок стандарт на живот за онова време. Вярно е, че в нито един момент ГДР не успя да достигне стандарта на живот във ФРГ, нито пък България можеше да се мери например с Австрия, но нима и днес, десетилетия по-късно, в Източна Германия стандартът на живот не е по-нисък отколкото в Западна Германия и не се ли отличава и днес нашият жизнен стандарт драстично от този в Австрия?

В този ход на мисли е интересно да се коментира една диаграма, поместена във в. „Франкфуртер Рундшау“ на 13.12.1989 г., със заглавие „Разлика в степента на икономическо развитие на Изток“. Използван бе индекс, при който се сравняваше икономическото развитие на отделни източноевропейски страни с това на ФРГ (бе посочено в първата колонка с индекс 100). Както се виждаше от диаграмата, икономиката на ГДР (втората колонка) бе с индекс 71% от равнището, постигнато във ФРГ, т.е. БВП на човек от населението в ГДР през 1989 г. е бил приблизително равен на 71% от този във ФРГ, съответно при Чехословакия (третата колонка) този показател бе 58%, при СССР (четвъртата колонка) – 50%, за Унгария (петата колонка) – 49%, за България (шестата колонка) – 43%, за Полша (седмата колонка) – 41% и за Румъния (осмата колонка) – 31%.

По този начин от фигурата се виждаше, че през 1989 г. България е била икономически много по-добре от Румъния, леко е изпреварвала Полша и само малко е отстъпвала на Унгария. Ако приемем БВП на човек от населението в Унгария през 1989 г. за равен на 100, то у нас показателят е бил 88, в Полша – 84 и в Румъния – 63. Да се пренесем сега в 2020 г. и да използваме данните на Евростат. Ако приемем сега БВП на човек от населението (премерен през покупателната сила) в Унгария за 100, то показателят у нас вече няма да е 88, както през 1989 г., а много по-нисък – 74. В Полша, напротив имаме такова силно развитие на икономиката, че тя е изпреварила Унгария и тук показателят е 103. Румъния също е направила голям скок и почти е настигнала по степен на икономическо развитие Унгария с резултат 97. Изводът, който може да се направи е, че през 1989 г. България доста ефикасно е използвала икономическия си потенциал. Подобен извод може да се направи и за ГДР. Не е ли това причината и в ГДР, като у нас, почти да липсваха дисиденти и в крайна сметка промяната да бе извършена чрез преврат отгоре, силно улеснен от непряката, но много ефективна намеса на Горбачов и на хората около него. В същото време в Унгария и особено в Полша и Румъния, е имало ниска степен на използване на икономическия потенциал, което е станало основа за недоволство и поява на дисиденти. Затова и там промените имаха по широка социална база, а в Румъния направо се стигна до размирици.

Но да се върнем отново в Бон през онзи 10 ноември. Тогава, докато седях пред бюрото до телефона и осмислях току-що чуто

за промяната в София, аз неволно си спомних за някои скорошни събития, които явно имаха връзка със ставащото у нас. Първото събитие бе странното поведение на нашия външен министър по време на визитата му в Бон в края на м. юни 1989 г. За Младенов имах бегли лични наблюдения от времето на моето следване в Москва през втората половина на 70-те години, а и по-късно от периода когато бях кореспондент във Варна. Той, както и Андрей Луканов са завършили МГИМО, разбира се, доста преди моя випуск. Портиершата (на руски „вахтёрша“) леля Маша, която дежуреше на входа на общежитието на МГИМО на ул. „Новочеремушкинская“ № 26, (на снимката по-долу), говореше с умиление за Петър Младенов, наричайки го „симпатичен млад човек“, докато за Андрей Луканов нямаше спомени.

Една от причините леля Маша да се отзовава така ласкаво за Младенов бе и фактът, че, по времето когато аз следвах в МГИМО, той, вече в ролята си на външен министър, бе осигурил средства за ремонт на някои неща в общежитието ни. Запомнил съм също, че през първата година от следването ми, трябва да е било през пролетта на 1975 г. Младенов дойде по работа в Москва и се срещна с нас, българските студенти в МГИМО, като на срещата се държа естествено, като с колеги. Луканов не знам да е стъпвал нито в института, който бе завършил, нито пък в общежитието, където бе живял. Тук е мястото да отбележа, че условията за живот в нашето общежитие на ул. „Новочеремушкинская“ №26 далеч не бяха идеални, по-скоро бяха спартански. На етаж имаше по две тоалетни,

в двата края на коридора, а банята за цялото общежитие бе в мазето. За сметка на това пък в столовата приготвиха невероятна „солянка“ (б.а. - руска национална супа) и макар че бяхме по четирима души в стая, винаги ни беше весело на душата.

Що се отнася до впечатленията ми за Младенов от Варна, те са свързани със срещите на Тодор Живков в Евксиноград. Често след проведените официални разговори с чуждите делегации, Младенов излизаше от залата, където току що бяха приключили преговорите, и ни разказваше на нас, кореспондентите, за съдържанието на преговорите. Правеше това без следа от надменност или арогантност, неща, които се срещаха при други членове на Политбюро, особено при Милко Балеv.

Имайки предвид готовността на Младенов да общува с журналисти, не приех като нещо странно изявеното от него желание за среща в края на визитата му в Бон, по-точно на 30 юни 1989 г.. Трябваше да присъстваме кореспондентът на БТА Людмил Митакиев и аз. Тридневното официално посещение в западногерманската столица бе по покана на вицекацлера Ханс-Дитрих Геншер. Премина много добре, Младенов има няколко срещи с Геншер, разговаря и със заместник-председателя на ГСДП Хорст Емке и получи от него уверения за доброто отношение на германските социалдемократи към официална София. Разговаря и с председателя на Партията на свободните демократи Ото граф Ламбсдорф, със съветника по външнополитическите въпроси на канцлера Хорст Телчик и даже бе приет от федералния президент Рихард фон Вайцекер, чест, която се оказваше на малцина чужди външни министри. Вестник „Генерал Анцайгер“ помести интервю с Младенов, където този път съвсем обективно се представяше позицията на нашето правителство по българо-турските отношения. Моята кореспонденция по този повод е поместена във в. „Работническо дело“ на 2 юли 1989 г..

И така Младенов искаше да се срещне с нас - двамата кореспонденти в Бон. Отидохме на срещата със служебната кола на Митакиев. Младенов бе настанен във вила в правителствения квартал на Бон, точно до Рейн. Беше чудесен слънчев ден и съм запомнил прекрасните цветни лехи около резиденцията. Младенов ни прие в просторна стая с изящни класически мебели. Седнахме около масичка, застлана със светла покривка. Нашият външен министър бе в добро настроение. След две-три реплики за Бон и за току-що завършилата визита, започнахме разговор по същество.

Темата бе реакцията на Запада и по-специално на Бон относно преименуването на българските турци и масовото им преселване. Ние с Митакиев започнахме да повтаряме познатите клишета за липсата на обективност, за враждебното отношение на западната преса и т.н., но с голяма изненада забелязахме, че нашият домакин не се интересува от това, а търси нещо друго, търси факти за реалната ситуация. За да ни окуражи той самият открито наруши протокола и изказа няколко критични бележки по „възродителния процес“. Митакиев схвана накъде бие Младенов и също каза нещо за растящото неодобрение, с което медиите във ФРГ отразяват позицията на българското правителство по преселническия въпрос, аз, от своя страна, смотолевих две-три изречения в този дух. То наистина си беше така, но нима нашият външен министър не знаеше каква е реакцията на Запада? Явно Младенов очакваше от нас по скоро потвърждение на формираното се вече у него критично отношение по този въпрос. Аз бях силно озадачен, струва ми се и колегата Митакиев също. От една страна на нас ни се искаше да угодим на министъра, от друга се опасявахме да изразим все пак по-ясни критични позиции, ние бяхме, в известен смисъл, представители на своите медии и трябваше да следваме техния курс. Още тогава обаче ми стана ясно, че в официална София има силен разнбой, че нещо не е наред, щом външният министър критикува външната политика на страната. А и как така Младенов си позволи открито да изрази критична позиция точно пред нас, двамата журналисти, даже си помислих, дали пък не ни провокира? Сега, от дистанцията на времето, си мисля, че Младенов сигурно е получил някакви уверения в Бон по време на тази своя визита, и че тези уверения са имали непосредствено отражение върху последвалото негово поведение.

Странен факт около събитията на 10 ноември бе свързан и с другия МГИМ-вещ другаря Андрей Луканов. През първите дни на ноември 1989 г., по-точно от 3 до 6 ноември (от петък до понеделник) бяхме семейно на гости на мой приятел от следването в Москва, който по това време работеше към посолството ни в Париж. Разгледахме Лувъра, качихме се на Айфеловата кула, разходихме се покрай Сена, по „Шан-з-Елизе“. Беше в събота, когато колегата ми от МГИМО сподели леко озадачен, че в Париж е пристигнал инкогнито Андрей Луканов. По този повод нямало никакво официално съобщение, нито по дипломатическите канали, нито в медиите. На следващия ден бяхме на гости на кореспондента

на „Работническо дело“ в Париж Пантелей Карасимеонов. Той също нямаше никаква информация за посещение на Луканов. Питам се какво бе правил Луканов в първите дни на месец ноември 1989 г. в Париж?

***

В началото на 1990 г. нещата у нас и в ГДР продължиха да се развиват по сходен начин – и в Източен Берлин и в София започнаха т. нар. Кръгли маси, подобни на тези, които преди това имаше в Полша, Унгария и Чехословакия. Резултатът навсякъде беше един и същи – постепенно включване на опозицията във властта. Изглежда това ставаше не само с одобрението на Вашингтон и Бон, но и на Москва. В ГДР Кръглата маса започна на 7 декември 1989 г., у нас на 22 януари 1990 г.. Ако се вземе предвид, че свалянето на Хонекер в Източен Берлин изпревари с около месец свалянето на Живков у нас, то може да се каже, че процесите се развиваха с едно и също темпо. Само, че имаше една съществена разлика. Докато в Източен Берлин опозицията се чувстваше равнопоставена на все още управляващата партия ГЕСП и вече се готвеше да вземе властта, здраво подкрепяна от Бон, то у нас нещата не стояха така. В София, в политическия живот продължаваше да доминира БКП, по-късно БСП и това се чувстваше и на Кръглата маса.

За да окуражи опозицията на 19 януари 1990 г. Геншер направи едно късо и доста странно посещение у нас, като вместо в София кацна в Бургас. По този начин той искаше да демонстрира неформалния характер на визитата си. За да спази приличието все пак се срещна със „стария си приятел“ и нов вожд на България другаря Петър Младенов и с външния ни министър Бойко Димитров, но основното си време Геншер посвети на разговорите си с други вождове, с тези на опозицията – Жельо Желев, Петър Дертлиев, Константин Тренчев, Георги Спасов. Ето какво написа по този повод в „Ди Велт“ в кореспонденцията си от Бургас, озаглавена „В София продължава демокрацията отгоре“ (20.01.1990 г.): „...Независимо от всички извършени промени нещата в България не стават толкова бързо, колкото желае това опозицията. Например апаратът на Държавна сигурност е все още непокътнат. Какви отрицателни последици може да има едно такова забавяне Геншер илюстрира с примера на правителствения ръководител на ГДР Ханс Модров, защото „хората трябва да се освободят от страха, това важи и за България“, заяви той... Геншер напомни на Младенов

за неизпълнените обещания, дадени на опозицията, за свободен достъп до медиите и за създаване на технически предпоставки за организационно развитие. Това е причината за прекъсването на преговорите на Кръглата маса и дали те ще бъдат възстановени...зависи от добрата воля на правителството.“ – заключава пратеникът на „Ди Велт“ Бернт Конрад.

Особеностите на „демократията отгоре“ у нас започнаха да се очертават още по-ясно в късната пролет на 1990 г. Докато в ГДР изборите на 18 март бяха триумфално спечелени от „Съюза за Германия“, нещо подобно на нашия СДС, то в България се очертаваше победа на БСП на предстоящите предсрочни избори за Велико народно събрание. По този повод в Бон започнаха да се открояват известни нюанси в политическите оценки на българската специфика на промяната. Десните политици и десните медии настояваха по никакъв начин да не се оставят на власт „бившите комунисти“, обединени сега в БСП, докато германските социалдемократи по принцип не изключваха за известно време вариант с участието на БСП във властта и даже за съхраняване на нейния контрол върху правителството, стига това да не пречеше на кардиналните реформи и да допускаше включване на достатъчно много представители на опозицията във властта. Самото правителство в Бон, което не желаше излишно да дразни хардлайнерите в Москва, се придържаше към официалната позиция за неутралитет, макар че, както показва посещението на Геншер в Бургас, симпатиите му бяха изцяло на страната на опозицията и то й оказваше материална помощ чрез някои неправителствени канали.

В тази политическа атмосфера интерес предизвика едно интервю с новия партиен ръководител Александър Лилев, поместено в списание „Шпигел“. Моята кореспонденция за интервюто и реакциите около него бе отпечатана в „Работническо дело“ на 6 март 1990 г. и носеше заглавието „**„За“ или „против“ социализма – отговор ще дадат изборите**“. Ето текста на кореспонденцията с малки съкращения:

„...Дали мнозинството от населението в България желае края на „комунистическия експеримент“, както на Запад наричат социализма? Според ръководителя на БКП Александър Лилев може да се говори за дълбока криза на доверието към партията, даже и към съществуващата досега система, но това не означава, че хората

искат да се лишат от такива принципи на цивилизованото човечество като свобода, справедливост, хуманизъм, равноправие. Отговор на въпроса какво е отношението на българското население към социализма ще дадат изборите, заключава Лилов в интервюто поместено днес в западногерманското списание „Шпигел“.

...Какво е отношението на партийния ръководител към фракциите в БКП, към АСО (б.а. – Алтернативно социалистическо обединение)? Александър Лилов, който нарича себе си реформатор, намиращ се малко по-вън от центъра, съжалева за развитието на събитията в АСО. Той счита това обединение за „реформаторски фермент“ в партията и се надява, че в бъдеще ще може да се работи заедно за изграждането на БКП като партия на демократичния социализъм.

Следващият въпрос на журналиста от „Шпигел“ е от упор – председателят на Висшия съвет на БКП марксист ли е? Да, той е марксист, но модерен марксист, който е разбрал необходимостта от дълбоко обновление на марксистката теория. Има много съвременни въпроси, на които класическият марксизъм вече не може да даде отговор. Левите сили на Запад отдавна разбраха това, но на Изток Сталин доведе до „вледеняване“ на марксистките идеи, смята Александър Лилов. А какъв трябва да бъде принципът, върху който да се изгражда партията, след като се отхвърля демократическият централизъм? Необходимо е демократизиране както в организацията на партията, така и при изпълнението на решенията. Никога повече не трябва да се стига до положението един човек да управлява партията.

Както и при други интервюта с български политици, така и в това не е отминат въпросът за тюркоезичното и мюсюлманското население. Въпросът на западногерманския журналист е какви правни гаранции може да има за съблюдаване на правата на тези хора? Александър Лилов съзнава сложността на проблема и опасността от прибързани решения. Това, което е ясно е, че както на българския, така и на турския национализъм не бива да се правят отстъпки.

Категорична е позицията на БКП и относно желанието на българските монархисти да видят Симеон на престола. Според председателя на Висшия съвет възстановяването на монархията не е въпрос, който стои на дневен ред, по-скоро това е „политическа екзотика“.

Във външноикономическата част на интервюто най-напред се засяга мястото на България в процеса на реформи, обхванал Централна и Източна Европа. Александър Лилов счита, че общото между процесите в България и страните от този регион е желанието да се скъса с деформирания, сталинистки модел на социално-икономическо развитие. Но има и едно отличие. В България управляващата Комунистическа партия сравнително рано забеляза необходимостта от коренно преустройство и успя да прояви решаваща инициатива в тази насока.

...Накрая отново става дума за предстоящите избори – дали те ще са свободни? Александър Лилов не се съмнява в това. Единственото за което съжالياва е, че опозицията не се съгласи до изборите да участва в едно коалиционно правителство на широка основа.“

С приближаването на изборите у нас се усилваха апетитите на опозицията. Тя вече виждаше победата и чакаше подкрепа от Запада, включително от ФРГ. Ето една моя кореспонденция, която може да служи като илюстрация за това (в. „Дума“, 1.5.1990 г.):

„Прогнозите на господин Луджев

Бон, 30 април,

Във в. „Зюддойче Цайтунг“ днес е поместено резюме на разговор, който западногерманският журналист Кристоф фон Маршал е провел с Димитър Луджев. Луджев, който е представен като член на Координационния съвет на СДС и като един от основателите на Клуба за гласност и демокрация, счита, че времето работи за опозицията и че след изборите през юни съществуват благоприятни изгледи за едно правителство на СДС, заедно с Алтернативната социалистическа партия.

Най-силни в СДС, според него, са социалдемократите, Радикалдемократическата партия и селската партия (б.р. – БЗНС „Никола Петков). По-нататък интервюираният смята, че допитването до общественото мнение, според което Комунистическата партия ще получи 39 на сто от гласовете на изборите, СДС – 15 и досега вярната на системата „селска партия“ – 12 (б.а. – има се предвид БЗНС) е „манипулирано и не е представително“.

По-нататък „Зюддойче Цайтунг“ пише, че Луджев се е изразил песимистично относно конфликта с „турското малцинство“. „Това

ще бъде най-големият проблем на новото правителство с размерите на едно второ Косово“ – са неговите думи. Следват пояснения за тактическите съображения на СДС, които показват, колко „двуостър“ може да бъде един призив за толерантност в районите със смесено население. „Ако се помъчим да спечелим гласовете на 1,2 милиона турци, то ще загубим най-малкото толкова гласове на живеещите там българи“ – заявява Луджев.

Тъй като реалността бе всъщност доста по-различна от очакванията на опозицията, а разминаването между очаквания и реалност често води до сериозни негативни реакции, много важно бе в София, в деня на изборите, да присъстват колкото се може повече обективни чуждестранни наблюдатели и в прогнозирането и отчитането на изборните резултати да се включат реномирани западни социологически агенции. Особено важно бе още в първите часове след затварянето на избирателните участъци да има една вярна картина за очакваните резултати, което можеше да охлади страстите. Смея да твърдя, че значителна роля за недопускането на сериозни размирици около юнските избори у нас изигра присъствието в София на група високопоставени западногермански наблюдатели, както и участието в допитванията и в оповестяването на първите прогнозни резултати на изключително реномираната западногерманска социологическа агенция Infas. Ето какво съобщение се появи по този повод в къолнския вестник „Кьолнер Шадт-Анцайгер“ (7.6.1990 г.) непосредствено преди изборите в Чехословакия и у нас (публикува се с известни съкращения):

„И на изток Infas е винаги на нужното място,

в петък и в събота в Прага, а в неделя вече в София. Когато в някоя източноевропейска страна се гласува, там напоследък неизменно присъства екип на базирания в Бон институт за изучаване на общественото мнение Infas. Още в 18 часа, само четири часа след затварянето на изборните участъци, 16-членния екип на Infas, начело с шефа на института Клаус Липелт, предвижда да представи на пражките избиратели, както и на западногерманските телевизионни зрители, първите прогнозни резултати от гласуването. Докато на следващия ден преброителите все още прилежно ще броят бюлетините, то антуража от учени, програмисти и техници на Infas ще е вече на път за София, заедно с техния багаж, включващ част от тежачото тон и половина

компютърно оборудване, както и статистическите умения и ноу-хау, натрупани в течение на 25 години отразяване на избори.

На място Infas, заедно с местните партниращи институти, ще трябва да се справи с един проблем, отсъствието на данни от предишни избори, които да могат да послужат като основа за прогнозите. За сметка на това 500 сътрудници ще интервюират избирателите в 250 избирателни участъка, така, че извадката да е достатъчно представителна. След като е гласувал, всеки десети избирател ще бъде отново помолен да постави в анкетната карта кръстче срещу „своята“ партия и по този начин да участва в един вид паралелно гласуване.

„Хората искат да участват в нашата анкета, защото по този начин ще контролират работата на преброителите“, ни уверява Липелт. Ако всичко протече добре, то не би трябвало изборният резултат да се различава особено от прогнозния. Така например на президентските избори в Румъния прогнозният резултат на Infas, който бе обявен още през вечерта на изборния ден, се отличаваше само с 2,1 процентни пункта от официалния резултат, съобщен четири дни по-късно. Тази скорост на оповестяване на резултатите от Infas не бе приета радушно от опозицията, която претърпя тежка загуба на изборите. Както в началото се случваше и във ФРГ, недоверието бе свързано с електрониката, използвана от Липелт...“

Два дни по-късно, на 9 юни, западногерманската информационна агенция ДПА разпространи обаче едно доста странно съобщение, че на института Infas е било забранено да проведе договореното паралелно преброяване в България и че това прави невъзможно оповестяването във вечерта на изборите на каквито и да е прогнозни резултати. По-този повод вестник „Генерал-Анцайгер“ написа, че както е съобщил представител на Infas, българската телевизия е оттеглила поръчката си за провеждане на паралелното преброяване. Това е станало „под натиска на антикомунистическата опозиция“. Представяте ли си какъв резил? Нашите демократи се стремят на всяка цена да вземат властта и затова забраняват на демократичната западногерманска агенция да съобщи истинските резултати от изборите? Вероятно е последвала отрезвяващата намеса на посолството на ФРГ у нас, но както се знае, паралелно преброяване на Infas в България все пак имаше.

В крайна сметка на парламентарните избори през м. юни 1990 г. победи БСП. Тя получи 211 от общо 400 места в Седмото Велико Народно събрание. Този факт бе посрещнат във ФРГ като цяло с разбиране. На 12 юни близкият до правителството „Генерал-Анцайгер“, помести два материала по повод българските избори. Единият бе кореспонденция от София озаглавена „Ясна победа на бившите комунисти в България“ („General-Anzeiger“, 12.6.1990 г.). Тя започваше по следния начин: „Бившата Българска комунистическа партия, сега партия на българските социалисти, спечели ясна победа на първите след Втората световна война свободни парламентарни избори“. По-нататък се описваше недоволството на опозицията в София, обвиненията ѝ за манипулация на резултатите, но следваше констатацията: „Обвиненията относно изборни фалшификации от страна на комунистите бяха вчера отхвърлени от присъстващите на изборите западни парламентаристи“.

В другия материал, с автор Томас Брей, се правеше анализ на причините, довели до поражението на опозиционните партии. Брей изтъкваше няколко слабости на СДС. Първата бе, че една значителна част от привържениците на опозицията са ученици, младежи под 18 години, които не участват в изборите. Втората причина според Брей бе, че опозицията не е успяла да представи убедителна визия за бъдещето на страната. Тя е насочила основното си внимание към миналото, към критика на „комунистическите престъпления“, но са липсвали конкретни идеи за развитието на икономиката и на социалната сфера. Третата причина, според Брей, е било нежеланието на опозицията да подпише споразумение с БСП за отказ от насилие при прехода. Безредиците, стачките, окупацията на сгради, всичкият този хаос е обърнал и изплашил обикновените хора и ги е отдалечил от опозицията. „Те направиха народа на луд“ – бе изводът на „Генерал-Анцайгер“. Точно тази констатация на бонския вестник избрах за заглавие на кореспонденцията ми в „Дума“ (13.6.1990 г.).

Авторитетният мюнхенски ежедневник „Зюддойче Цайтунг“, който се считаше за приближен на Християнсоциалния съюз, също помести няколко материала за изборите. На 12 юни на първата страница на вестника започваше материал с автор Карл Е. Бухала (Carl E. Buchala). Най-напред той съобщаваше за резултатите от изборите и за недоволството на опозицията, описваше напрегнатото положение в София, отбелязваше

масираното присъствие на милиция по улиците и констатираше, че въпреки напрежението в деня на изборите, а и след това, не се е стигнало до някакви сериозни улични сблъсъци. Следваше текстът: „Представители на Съвета на Европа, както и парламентаристи от голяма група страни, които са пристигнали в България като наблюдатели, подчертаха по време на една пресконференция, че в неделя (*б.а. – в деня на изборите*) не са установили никакви сериозни нередности в изборните участъци.

По-нататък вестникът съобщаваше, че официални резултати от изборите е нямало до късния следобед в понеделник. Българската телевизия обаче е излъчила компютърни прогнозни резултати, съставени поотделно и независимо от германския институт за изучаване на общественото мнение Infas и от Българското сдружение за свободни избори, работещо в сътрудничество с американски специалисти. Според тези резултати управляващата Българска социалистическа партия (БСП), получава 47,9 процента от гласовете, съставеният от 16 некомунистически партии Съюз на демократичните сили (СДС) – 35,6 процента, официалната селска партия (*б.а. – БЗНС*) 8,1 процента и Партията за права и свободи (*б.а. – Движението за права и свободи - ДПС*) – 5,9 процента. Оставащите гласове се разпределят сред малки партии. Бухала също така подчертаваше, че участието в изборите е било необикновено активно - почти 80 процента от имащите право на глас са пуснали своята бюлетина. По този начин „Зюддойче Цайтунг“ потвърждаваше констатациите, направени в „Генерал-Анцайгер“ за категорична победа в изборите на БСП. Този извод бе потвърден и на 19 юни, непосредствено след провеждането на втория тур от изборите. Кореспонденцията от София носеше заглавие, което само по себе си много красноречиво илюстрираше случващото се: „Наблюдател: свободни и честни избори в България. Абсолютно мнозинство за социалистите. Нова конституция е възможна обаче само с помощта на опозицията“.

Вестник „Франкфуртер Рундшау“, („Frankfurter Rundschau“), който бе ориентиран към социалдемократите, помести свой собствен обобщаващ коментар за изборите у нас, който бе озаглавен: „Във фокуса: изборите в България. Югоизтокът остава червен.“ Там се изтъкваше особенният път на България в рамките на бившия съветски блок. Според „Франкфуртер Рундшау“ БСП бе единствената бивша комунистическа партия от този блок, която бе получила шанс да управлява след свободни избори. Авторът Хари

Шлайхер (Harry Schleier) смяташе, че заслугата за добрия изборен резултат на БСП се дължи до голяма степен на ръководството на страната и по-специално на „държавния глава Петър Младенов“.

Особено категорична позиция относно честния характер на изборите в България зае делегацията на западногерманските парламентаристи, посетили страната ни. На 13 юни сутринта аз получих в кореспондентския пункт на в. „Дума“ в Бон факс от офиса на Гернот Ерлер (Gernot Erler), член на Бундестага от ГСДП и говорител на делегацията, посетила България. Факсът имаше следното съдържание (*б.а. – помества се с малки съкращения*):

„България: германски наблюдатели съобщават за коректно протичане на изборите

По покана на българското Народно събрание четирима депутати от Бундестага: Алвин Брюк (*б.а. - Alwin Brück*), Гернот Ерлер (двамата от ГСПД), д-р Олаф Фелдман (*б.а. - Dr. Olaf Feldmann*), (Партия на свободните демократи) и Хайнц Шварц (*б.а. – Heinz Schwarz*) (ХДС) бяха на посещение в България от 8 до 11 юни като наблюдатели на изборите. Те проведоха разговори с президента Младенов, министър-председателя Луканов, външният министър Димитров, зам. председателя на Българската социалистическа партия (БСП) Стрезов, председателя на най-силната опозиционна групировка Съюза на демократичните сили (СДС) Желев, а така също с други водещи представители на опозиционните партии, както и с членове на Централната избирателна комисия.

В деня на изборите депутатите посетиха избирателни участъци в различни части на страната, разговаряха с председатели и с членове на избирателните комисии, наблюдаваха хода на изборите и присъстваха при броенето на гласовете. Посещението на избирателните участъци ставаше по усмотрение на наблюдателите и без предварително уведомление. Като цяло имаше повече от 200 чуждестранни наблюдатели, след тях и парламентаристи от Източна и Западна Европа, САЩ и Канада.

След провеждането на изборите четиримата западногермански депутати заедно обобщиха наблюденията си и констатираха, че не са успели да отбележат никакви нередности или манипулации. Правеше впечатление, че още в ранните часове имаше много желаещи да гласуват. Във всички избирателни

комисии присъстваха представители на опозиционните партии. Освен това почти навсякъде имаше и наблюдатели на „Българското обединение за свободни избори“, което бе създадено малко преди деня на изборите от един от най-известните български телевизионни журналисти и провеждаше свое паралелно контролно гласуване. Дори и дребни нарушения на избирателния закон, например на забраната да се агитира в деня на изборите, бяха незабавно разследвани от местните избирателни комисии...“

Ясно и просто казано – имаше избори, те се състояха съгласно закона, победи БСП. Но не всички бяха на това мнение. Още в нощта след първия тур от изборите, определени среди и то не само у нас, желаещи на всяка цена да извадят „бившите комунисти“ от властта, започваха масирано да разпространяват информации за „изборни манипулации“, да твърдят, че има изопачаване на данните при тяхното електронно съхраняване. И това се правеше въпреки участието на реномираната западногерманска агенция Infas, която бе направила своето независимо паралелно преброяване и бе оповестила своите независими от никого резултати, още повече, че тези резултати се потвърждаваха и от другото паралелно преброяване на Сдружението за свободни избори. Тези вътрешни и външни сили решиха да задействат План „Б“ за сваляне на „бившите комунисти“ чрез „нежна“ или не толкова „нежна революция“. Още на другия ден след първия тур от изборите – на 11 юни в Софийския университет започна студентска окупационна стачка, след това по телевизията бе излъчен материал с прословутото изречение на президента Петър Младенов „По-добре е танковете да дойдат“ (или „Станко да дойде“, както твърдеше Младенов, визирайки председателя на парламента по онова време Станко Тодоров). Последваха палатките на „Града на истината“, гладната стачка на 39-те народни депутати, бденията на Христофор Събев („Фори светулката“), акциите за гражданско неподчинение и накрая - подпалването на Партийния дом.

Тук е мястото да отбележа, че и в западногерманската преса не всички публикации за изборите у нас признаваха победата на БСП. Имаше и не малко материали, които макар и завоалирано, оспорваха изборните резултати и всъщност подготвяха почвата за План Б“. Неслучайно по това време именно се появи и прословутият лозунг на Георги Марков „избори до дупка“, с други думи отиваше се към игнориране на изборните резултати дотогава, докато те не

доведа опозицията на власт. Материали в тази насока се появиха и в западногерманските медии, особено в тези, които бяха известни със своята силна проатлантическа ориентация. Така например вестник „Ди Велт“ публикува на 13 юни 1990 г. кореспонденция от София, която силно се различаваше от посочените по-горе кореспонденции на „Генерал-Анцайгер“, „Зюддойче Цайтунг“ и „Франкфуртер Рундшау“. Разликата личеше още по-заглавието. В „Ди Велт“ то бе: „Българските комунисти още не са сложили изборната победа в джоба си“ (“Die Welt”, 13.6.1990). В кореспонденцията от София се съобщаваше за „изборни манипулации“, установени от опозиционните партии, както и за масови протести, включително за студентската окупация на Софийския университет. Един параграф бе посветен и на гладната стачка в Благоевград на членовете на „Илинден“. „Ди Велт“ пишеше за техните искания за признаване на съществуването на македонска нация и съответно на македонско национално малцинство в България, така както българските власти са признали наличието на турско национално малцинство и съответно са допуснали неговата партия „Движението за права и свободи“ до парламентарните избори. Идеята, която прозираше зад това застъпничество за ОМО „Илинден“ бе проста – това движение се разглеждаше като резерв на СДС в борбата срещу „комунистите“ от БСП.

„Франкфуртер Алгемайне Цайтунг“, един друг десен вестник, също постави под съмнение победата на БСП. Кореспонденцията от София на Ернст Леви (Ernst Levy) бе озаглавена „Разочарованите опозиционери викат в София „Победа““. В кореспонденцията се казваше: „Всъщност те трябваше на този ден да празнуват изборната победа. Това са хилядите привърженици на опозиционното предизборно обединение „Съюз на демократичните сили“ (СДС), които от часове се стичат пред Народния дворец на културата. Но сега те са тук за да изразят разочарованието си от сравнително лошото представяне на опозиционното обединение, включващо 16 партии и политически групи, и едновременно с това да протестират срещу предполагаемите изборни манипулации на правителството, съставено от все още управляващите комунисти. В Народния дворец на културата, който служи на българската столица за конгресен център, се бавят с обявяването на предварителните официални изборни резултати чак до обяд в понеделник, а

западногерманският институт за проучване на общественото мнение Infas предлага само една актуализация на прогнозния си резултат от вечерта. Отвън разочарованите привърженици на СДС, на пук на предсказваната изборна победа на комунистическата БСП, крещят с пълна сила „Победа“ и „СДС“. Тези маси от хора с развети сини знамена просто не могат да повярват, че българските избиратели са провалили надеждите им за истински политически поврат в страната...Към това се добавя че от часове се разпространяват слухове, че повечето величия на комунистическата партия, която изведнъж се преименува на „Българска социалистическа партия“ (БСП), не са успели да спечелят мажоритарните мандати. Една млада жена се възмущава и пита: „Как е възможно избирателите хем да са гласували по мажоритарните мандати със синята бюлетина на СДС хем по пропорционалните листи на партиите с червената бюлетина. Нормалното би било“, казва тя, „тези избиратели да са пъкнали в пликите или две сини или две червени бюлетини“. Така изглежда почти логично, че нарастващото множество от хора все по-често започва да скандира „Нови избори!“.

В тази нагорещена обстановка вестник „Ди Велт“ помести снимка на британската агенция „Ройтерс“. Текстът към снимката гласеше: „Привържениците на опозицията изгориха пред сградата на Парламент едно комунистическо знаме в знак на протест срещу огромната изборна победа на преименувалата се в „Социалистическата партия“ бивша КП.“

Новото ръководство на в. „Работническо дело“, начело със Стефан Продев, реши да намали напрежението като вкара повече „политическа култура“ в протестите. В началото на месец март 1990 г. аз получих писмо от нашия нов главен редактор. Ето основното от текста на писмото, изпратено до мен на 7 март 1990 г.:

„...Не е нужно да Ви информирам за сложната обстановка в България, за трудностите, пред които е изправена партията, и във връзка с това за неимоверно много порасналите изисквания към „Работническо дело“. Ще си позволя във връзка с това да Ви посъветвам да насочите усилията си като кореспондент на вестника към проблеми, отзиви, събития и пр., които по един или друг начин, са свързани с вниманието към промените у нас. Търсете и ни предавайте всичко в печата, което сега може да представлява интерес за нас, т.е. което може да обслужи нашата кауза. С помощта

на разговори, интервюта и други журналистически форми и подходи давайте своя принос за укрепване на вътрешнополитическите ни позиции. Особено внимание обърнете на политическата култура, която се проявява при воденето на обществените битки. Ще Ви бъдем благодарни за всички инициативи и начинания в тази насока...“

Аз и без да ми напомнят от редакцията, вече се бях ориентирал в обстановката. Първият „вразумяващ“ материал изпратих в редакцията цял месец преди да получа писмото на Продев. Той носеше заглавието „**Демокрация и хаос**“ (в. „Работническо дело“, 6.2.1990 г.). Подзаглавието бе „**Силата не е в силното викане**“. Ето част от съдържанието му:

„...Правото на собствено мнение и на свободно публично изразяване на това мнение е едно от основните граждански права. То е залегнало и в конституцията на ФРГ. В чл. 5 там се казва, че всеки гражданин има право да изрази и разпространи своето мнение устно, чрез писмена реч или чрез визуални средства. А в чл. 8 се казва, че всички имат право мирно и без оръжие да се събират на събрания, без предварително да уведомяват и да искат разрешение...Реализирането на всяко право, в това число и правото на публично изразяване на собственото мнение, може да стане обаче единствено като се отчитат правата и интересите на другите граждани и като се търси между тях оптимално съчетание...“

По-нататък се обясняваше, че за да се съчетаят интересите на протестиращите и на останалите граждани, е приет специален закон за събранията на открито, т.е. за демонстрациите. Там са указани правилата за уведомяване и разрешаване на демонстрации, случаите, когато демонстрациите могат да бъдат забранени и какво е длъжна да прави полицията ако се провеждат забранени демонстрации или такива, които не са предварително заявени. Накрая имаше една част от публикацията с подзаглавие „**Култура**“. Там се разказваше за „самоуправлението при осигуряването на реда“, метод, който широко се прилага при организирането на демонстрации във ФРГ.

Малко по-късно, по същата тема изпратих още един, този път по-подробен материал, който носеше заглавието „**Свобода, но не слободия**“ (в. „Работническо дело“, 7.3.1990 г.). Статията започваше по следния начин: „По време на Ваймарската република в Германия вече веднъж се е случвало демокрацията за бъде

разрушена и превзета отвътре чрез анархия и дестабилизация, за да се стигне накрая до диктатурата на Хитлер. Ето защо и в конституцията на ФРГ, и в другите закони, са създадени необходимите гаранции това да не се повтори. Принципът е свобода, но не слободия, демокрация, но и ред...“ По-нататък се разказваше за отделните законови разпоредби, свързани с регулирането на демонстрациите в Западна Германия. Читателите можеха да научат например, че органите на реда във ФРГ могат да забранят провеждането на конкретна демонстрация, ако тя представлява заплаха за обществената сигурност и че забранените демонстрации, както и тези, които се провеждат без предварително уведомление и разрешение, подлежат на задължително разпръскване от полицията, а участниците на задържане с цел установяване на самоличността. Организаторите на забранени демонстрации се предават на съда и може да получат ефективна присъда за лишаване от свобода.

Следващата публикация, вече конкретно насочена към предстоящите у нас избори, бе озаглавена **„Светът не загива всеки четири години“** и имаше подзаглавие **„Някои наблюдения върху предизборната борба във ФРГ“** (в. „Работническо дело“, 18.03.1990 г.). Основната идея бе да се обясни на хората, че загубата в едни избори не би трябвало да се възприема така, сякаш е настъпил краят на света. Ще има и други избори, когато може да спечели твоята партия. Така е в една демокрация. Освен това при демокрацията и опозицията също е съпричастна на управлението защото властта се упражнява на различни нива. Може в столицата да си в опозиция, но да управляваш в някои големи местни структури. В статията се засягаше и въпросът за морала в предизборната кампания: „...Понякога в разгара на предизборните страсти се случват и непозволени удари като манипулирани допитвания до общественото мнение или ровене в личния живот на кандидатите. Може да се стигне и до престъпления, както през 1987 г., когато бившият министър-председател на провинция Шлезвиг-Холщайн Уве Баршел се опита да zlepостави с незаконни средства конкурента си от социалдемократите Бьорн Енгхолм. Такива случаи обикновено имат катастрофални последици за инициаторите на подобни действия...“

Заслужава да спомена и кореспонденцията ми, озаглавена **„България губи позиции на западногерманския пазар“** с подзаглавие **„Стачките не правят валута, доклад на**

икономическа комисия във ФРГ“. Там се изтъкваше, че поради стачките и различните стихийни протести, българските фирми не са в състояние да изпълнят договорните си задължения за доставка на стоки във ФРГ и това може да доведе пък до невъзможност нашата страна да внася западногермански стоки, такива като лекарства, химикали, транспортни средства, машини и съоръжения за промишлеността. Беше цитиран д-р Керстен Ошман, ръководител на секцията за България на Източната комисия на стопанството на ФРГ, който бе казал, че ако така продължава скоро и „българско овче сирене“ ще се внася във ФРГ от Турция.

За съжаление, макар идеята на Продев за охлаждане на политическите страсти да изглеждаше разумна, то тя уви не даде никакъв практически резултат, просто защото сините щурмоваци не четяха „Работническо дело“, нито пък по-късно „Дума“. В това се убедих когато пристигнах в София и лично почувствах „революционната ситуация“ у нас. Върнах се в България, за да изкарам полагащата ми се годишна отпускат в средата на м. юли 1990 г. и останах у нас до началото на м. септември. През цялото време всичко вреше и кипеше. Чрез телевизията станах свидетел на подпалването на Партийния дом в нощта на 26 срещу 27 август. На следващия ден по обяд отидох в редакцията на „Дума“ преизпълнен с гняв. Там научих, че ще има митинг на площада, който все още официално носеше името „Девети септември“, макар опозицията да го наричаше „Демокрация“. Без да се колебаем с колегата Максим Божилов се отправихме натам.

В пространството между БНБ, мавзолея и бившия царски дворец се бяха събрали, 20-30 хиляди души, симпатизанти на БСП. Те скандираха „Не на фашизма“, „Подпалвачите на съд“, „Единство“. В единният ъгъл на площада, откъм банката, имаше организирана група от няколко стотин яки младежи, които неистово крещяха обиди по отношение на събралото се множество, като най-меката от тях бе „Червени боклуци“. Приличаха много на футболни фенове, надъхани с омраза към противниковия отбор. От време на време агитката им, командвана от някакви техни си предводители, се юрваше напред, застрашително се връзваше в митингуващите и всеки момент мелето можеше да прерасне в истински побой над по-възрастните и очевидно по-слаби привърженици на социалистите. Настъпваше глъч, брожение, но по нова команда агитката спираше напънна си напред и тръгваше обратно към изходните си позиции. Във въздуха висеше огромно напрежение. Ние с моя колега бяхме

застанали в началото на множеството, близо до тротоара откъм градината на двореца. В един момент близо до нас се разнесе вик „Бомба!“ Един милиционер, който бе застанал на тротоара на десетина метра встрани от нас, реагира бързо, изтича до подозрителния пакет, разгледа го и вдигна с ръка някаква метална тръба: „Не е бомба, обикновена тръба е, пълна е с пясък.“ Явно беше само провокация. „Ами ако беше бомба“, си помислих премирал.

Ораторите на митинга стояха на площадката на стълбището пред официалния вход на бившия царски дворец. От тях съм запомнил само Лилов и Луканов. Речта на Лилов бе по-настъпателна, говореше за фашизирани елементи в опозицията. Призоваваше за съпротива на екстремизма, но „в рамките на мирния преход“. Луканов, когото чух там за първи път да говори на живо пред хора, ми направи по-добро впечатление като оратор, макар че не съм запомнил нищо от речта му. По-късно в „Дума“ прочетох, че е бил казал следното: „Бабаитите с бензиновите туби и железните пръти трябва да знаят, че има по-голяма сила от тях в България и тя се нарича народ, закон и държава“. Хубави думи, но едва ли са уплашили „бабаитите“.

Редакцията на „Дума“ се постара да внесе драматизъм в публикацията си за палежа на Партийния дом. За първи и последен път в историята на „Дума“ вестникът излезе на 28 август 1990 г., в деня след палежа, с червена, а не с обикновената черна глава, така както преди това с червена глава се печаташе в „Работническо дело“. Дали пък по този начин редакцията на „Дума“ не искаше да намекне, че ако опозицията продължава да беснее, у нас може и да се върне „диктатурата на пролетариата“? Не, беше си просто един ефект, нищо повече. Това личеше и от материала за протестния митинг, който носеше гръмко, но политически доста неутрално заглавие: „ГОРЕ ГЛАВИТЕ, ДРУГАРИ! НИЕ СМЕ ПО-СИЛНИ ОТ ОГЪНЯ“.

***

През онези дни, а и досега, се спори как точно е бил извършен палежът, дали е имало помагачи вътре в Партийния дом, дали това е спонтанна или организирана акцията, защо Луканов и Желев точно тогава не са били в София? Мисля, че тези въпроси ще останат без отговор. Това, което обаче е ясно, е че БСП не извлече абсолютно никакви политически дивиденди от случилото се. Тя продължи да отстъпва постепенно властта на опозицията, защото това което ставаше у нас бе част от един много по-голям процес,

който обхващаше целия пост-социалистически лагер и най-вече Съветския съюз. С или без пожара краят на правителството на Луканов се виждаше и той настъпи закономерно няколко месеца по-късно. Това, че пожарът не доведе до никакви реални политически последици, прави мотивът за подпалването на Партийния дом още по-неясен.

На дневен ред бе постепенният преход от управление на БСП към коалиционно правителство с участие на опозицията. Такова бе правителството на Димитър Попов, макар, че се наричаше „програмно“ или „експертно“. В правителството на Попов БСП все още привидно съхраняваше водещи позиции, защото държеше силовите министерства, но това бе до голяма степен илюзорно предимство, тъй като кадрите в тези министерства бяха деполитизирани и много от служителите им постепенно променяха политическия си цвят. Правителството на Попов бе един временен компромис между БСП, по-голямата част от СДС и БЗНС. Този компромис се насърчаваше от повечето западни столици, в това число и от Бон. В подкрепа на тази теза мога да приведа интервюто си с германския социалдемократ г-н Гернот Ерлер, който съвсем добронамерено съветва БСП да сподели своята власт с опозицията. Ерлер не бе случаен човек, както вече споменах, той бе председател на групата за развитие на връзките на западногерманския парламент Бундестага с България. Интервюто бе поместено във в. „Дума“ на 19.12.1990 г. и имаше заглавие **„Едно стабилно и компетентно правителство ще облекчи оказването на хуманитарна помощ“**. По-долу е поместен основният текст на интервюто:

„- Господин Ерлер, преди няколко дни (б.а. – в средата на м. декември 1990 г.) вие излязохте с призив, адресиран до правителството на ФРГ да подпомогне една акция за оказване на хуманитарна помощ на България. Какви са реакциите на този призив?

- Призивът не беше адресиран само до федералното правителство. Аз се обърнах и към моите колеги от германо-българската парламентарна група, писах и на хора в Германия, които по един или друг начин са имали работа с България. Мога да кажа, че като цяло съществува готовност за оказване на хуманитарна помощ...

...- Установени ли са от вас контакти с правителството по този въпрос?

- Мога да кажа, че идеята бе посрещната положително в Министерството на външните работи, въпросът е кога конкретно ще може да последват практически резултати? Каква полза имат българите, ако всички са приятелски настроени към тях и казват – ние желаем нещо да направим, а конкретно нищо не се случва. Сега нашата задача на приятелите на България тук е да се погрижим общото положително отношение, което съществува, да бъде трансформирано в практически действия. За това бих желал още да кажа, че не би било лошо, ако България има най-после правителство. На Запад ще възприемат като положително развитие на нещата, ако досегашната управляваща партия и опозиционните партии стигнат до обща позиция и заедно подкрепят сегашното правителство на Попов. Би било наистина добре, ако в София има стабилна политическа ситуация...

...- В Щутгарт един приятелски кръг на българи е събрал известна сума за помощ. Неговият ръководител господин Чакъров ми съобщи, че е изпратил писмо на редица германски политици и е получил окуражителен отговор от председателя на ГСДП Ханс-Йохен Фогел. Какво ще кажете за ролята, която социалдемократите биха могли да изиграят при една акция за оказване на помощ?

- Има доста подобни случаи, например в град Офенбах. Аз говорих по този въпрос с Фогел. ГСДП ще окаже натиск върху правителството България да бъде включена в акция за оказване на незабавна помощ.

...- Не е ли сега важно да се подобрят рамковите условия за сътрудничество, така че нашите експортъори по-лесно да намерят пътя към пазара на ФРГ?

- Аз действително смятам, че най-много зависи от това, как ще се развие икономическата реформа – не на хартия, а на практика. От времето на Живков ние често чувахме за реформи, информираха ни за мащабни изменения на законите, но в действителност тогава малко се променяше и това сега не бива да се повтаря. Това, че сега парламентът дълго и интензивно говори за намеренията си за реформи, но на практика в българското стопанство и в областта на външната търговия много малко се променя, е тревожно. От западните фирми чуваме за множество бюрократични спънки, които трябва да се преодолеят. Би било разумно да се потърси и чужд съвет. Често новите закони водят до още по-голямо усложняване на нещата, а те трябва всъщност да служат за

опростяване на формалностите, в това число и в търговията. Сега се надяваме, че едно правителство с независимо ръководство, което се опира на съветите на специалистите, би могло да раздвижи нещата. Това между впрочем се отнася и за други страни от Източна Европа. Аз бях една седмица в Унгария и там съществуват същите проблеми и унгарците сега залагат на повече компетентност и професионализъм в управлението. В тази насока бяха извършени и някои промени в унгарското правителство...Ето защо бих отправил съвета – България да не се колебае дълго и да тръгне по този път...”

Гернот Ерлер остана приятел на България и след промяната у нас. Може би неговите симпатии към нашия народ са свързани и с научните му интереси. Той е завършил история на славянските езици в Свободния университет на Берлин. След това завършва и политически науки. Като младеж известно време е редактор в издателство, след това научен сътрудник по история на Източна Европа към Университета във Фрайбург. След като влиза в политиката дълги години е член на Бундестага от ГСДП. В голямата коалиция на Ангела Меркел изпълнява ролята на т.н. държавен министър в Министерството на външните работи, който отговаря за връзките с Бундестага. До 2020 г. г-н Ерлер бе председател на Германо-българския форум. През 2007 г. бе удостоен с орден „Стара планина“ първа степен, най-високото отличие в Република България.

*На снимката Гернот Ерлер е специален пратеник на германското правителство на заседание на бюрото на парламентарната асамблея на ОССЕ в Хамбург на 7.12.2016 г.
(лиценз Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 Generic)*

***

Промените у нас изтласкаха в първите редици на властта доста непознати хора. Някъде през пролетта на 1990 г. в Бон, а и въобще във ФРГ, започнаха да пристигат първите представители на формирация се нов политически елит, включващ кадри на БКП, които до ноември 1989 г. са били в сянка, ръководители на опозиционни партии и организации, хора от БЗНС, особено след като Виктор Вълков оглави външното ни министерство. Аз се стремях да отразявам обективно изявите на нашите нови политици в Германия, независимо от техния политически цвят. Като илюстрация ще цитирам кореспонденцията си **„Опозицията се представя в Бон/Разговор с г-н Тренчев“**, поместена във в. „Дума“ на 23 март 1990 г..

„Завърши официалната част от посещението на група български опозиционни лидери в столицата на Федералната република, водени от д-р Желю Желев – председател на Съюза на демократичните сили.

Днес те бяха приети от държавния министър при Министерството на външните работи на ФРГ Хелмут Шефер. Срещата е имала главно характер на взаимно опознаване. Българските гости са запознали домакините с обстановката у нас през призмата на своите политически виждания. В комуникето за печата се подчертава, че посещението е било успешно. През днешния ден (б.а. – 22 март 1990 г.) представителите на опозицията посетиха и две фондации- Фридрих Нойман на партията на свободните демократи и Фридрих Еберт на социалдемократите.

Търсейки някои от делегацията да разкаже за днешните срещи, се свързах с д-р Тренчев, с когото проведох следния разговор:

- **Господин Тренчев, направете ако обичате, кратък коментар на посещението.**

- Това посещение е по покана на господин Геншер от около преди два месеца. Но тъй или иначе динамиката не ни позволяваше по-рано да се отзовем на поканата. Намерихме най-накрая време и

дойдохме за няколко дни. Считам, че посещението е много плодотворно, тъй като се срещнахме с различни организации, с фондациите на политическите партии. Аз лично се срещнах с представителя на профсъюзите.

- Стана ли дума по време на срещите в Министерството на външните работи и с министъра на икономиката за икономическата програма, която се обсъжда у нас.

- За такива неща не е ставало дума. Получихме интересни резултати за динамиката на търговските връзки между двете страни и тя е с една доста катастрофална тенденция.

- А стана ли дума за евентуална помощ при изборите?

- Не, ние просто заявихме какви са нашите нужди. Но те нямат практиката да финансират директно. Може би частни организации.

- Чрез фондациите, може би...

- Не, фондациите няма. Те не могат да се намесват в изборите, частни лица може би, и то български, ще помагат. И най-вече дойдохме за да придобием опит и мисля, че в това отношение сполучихме.

- Във Федералната република добре се отнасят към нашата страна. Но с какво впечатление останахте?

- Боя се, че се отнасят по-добре към нас, отколкото към вас.

- Аз имам предвид страната, не политическите партии.

- Вие щом сте от „Работническо дело“, ясно е от коя страна на барикадата сте.

- Но всички сме от България все пак.

- Мисля, че за България ние малко повече сме направили, отколкото вие. Може това да го отразите.

- Аз се интересувам от посещението на делегацията...

- В края на краищата да претендирате, че пазите интересите на България след 45-годишно систематично разрушаване, считам, че меко казано, не звучи добре.

- Има ли още някакви срещи в програмата ви?

- Утре във Франкфурт с българи извън официалната програма.

- Много ви благодаря и ви желая приятно пътуване към България.

- Съжалявам, че попаднахте на мен, дясната сила в опозицията.

- Смятам, че възгледите не трябва да пречат да си вършим работата. Довиждане.“

В тази кореспонденция, според мен, най-важното бе, че въпреки противоположните политически позиции, на които се намирахме с г-н Тренчев, той като представител, както сам се изрази, на „дясната сила в опозицията“ и аз, като представител на вестника на лявата БСП, то тонът на разговора между нас бе спокоен и конструктивен. Доколкото съм запознат, също толкова спокоен и конструктивен е бил и тонът при личните контакти между представителите на двата политически лагера в София по време на Кръглата маса и даже по-късно в кулоарите на парламента, след изборите за Великото народно събрание, и то въпреки рязката конфронтация на улицата. Но явно едно е поведението по време на лични контакти между политиците, съвсем друго е поведението на същите политици, когато участват в митинги и застанат пред екзалтираното многохилядно множество. Навярно това е част от човешката природа – да бъде засмукана от масовата психоза, която витае над необузданата човешка маса. Който не вярва на този мой извод нека прегледа отново записите с изявите на някои опозиционни лидери часове преди тълпата да нахлуе в Партийния дом и да го подпали в нощта на 26 срещу 27 август 1990 г., как изведнъж съвсем разумни хора се превръщат в полуистерични агитатори.

И така, с напредването на промяната, все повече нови политически лица от България пристигаха в Бон и като представители на опозицията, но и като представители на властта, особено след като падна правителството на Луканов и на власт дойде „програмното“ правителство на Димитър Попов. Тези нови управници бяха повечето неопитни хора в международните дела, което бе до голяма степен понятно, но горяха от желание да се представят добре пред домакините си.

Спомням си, например за участието през м. януари 1991 г. на новоназначения български земеделски министър от квотата на БЗНС г-н Борис Спиоров в „Зелената седмица“ в Западен Берлин. Това бе изложение на производители и търговци с аграрни продукти, което се финансираше и организираше в началото на всяка година съвместно от правителството на ФРГ и от кметството на Западен Берлин. До промените България не признаваше принадлежността на Западен Берлин към ФРГ и нашата страна

официално не участваше в „Зелената седмица“, макар че отделни задгранични фирми, които оперираха във ФРГ, излагаха там свои стоки. Участието ни през 1991 г. бе първото официално участие на нашата страна. Освен това идването на министър Спиров в Западен Берлин бе и първото официално посещение на член на правителството на Димитър Попов в обединена Германия. Ето защо бе оправдано вълнението на г-н Спиров, когото заварих до нашия щанд на изложението. Той се вълнуваше как ще протече предстоящата му среща с германския му колега аграрния министър на ФРГ г-н Кихле, дали ще има сериозен разговор между тях, или само ще се чукнат с по чаша българско вино? Както се вижда от материала, поместен във в. „Дума“ на 31.1.1991 г., министър Кихле се отби до нашия щанд, чукнаха се с колегата си Спиров, но преговори така и не се получиха, просто нямаше за какво да се преговаря защото нашето участие в изложението бе крайно скромно, а и никой не знаеше какво ще стане с българското селско стопанство през следващите месеци и години.

Подобна бе картината и при следващото посещение във ФРГ на член на правителството на Димитър Попов, този път на министъра на индустрията, търговията и услугите Иван Пушкарков. Поради големия обхват от компетенциите, които имаше това министерство, го бяха нарекли „суперминистерство“, следователно и г-н Пушкарков бе „суперминистър“, само че в България оставаше все по-малко жива икономика. Пушкарков бе в Бон два дни – на 11 и 12 февруари 1991 г. Проведе срещи основно в германското министерство на икономиката. За това посещение вече стана подробно дума в предишна глава на книгата, така че тук само ще обобща - посещението не постигна нищо.

Малко по-оптимистичен характер имаше следващата официална визита – тази на новия министър на външните работи Виктор Вълков. Той бе отскоро начело на МВнР, но съвсем не бе нов в международните отношения. Като ръководител на отдел „Международни връзки“ при Постоянното присъствие на БЗНС той беше от хората, съществено допринесъл за топлите, даже доверителни отношения между БЗНС и свободните демократи на Геншер. Това пролича и по време на тяхната среща в Бон. Затова и избрах малко по-оптимистично заглавие за кореспонденцията ми – **„След срещата Вълков-Геншер слънцето се показва зад облаците“**. Ето и текста с известни съкращения (в. „Дума“, 21.3.1991 г.):

„...Когато нашият външен министър Виктор Вълков се показва на изхода след срещата си с Геншер слънцето, точно се показваше зад надвисналите над Бон облаци. На въпроса каква е била атмосферата на разговорите господин Вълков отговори – слънчева, както е сега времето в Бон.

Но на пресконференцията, която Вълков даде в българското посолство, имаше смесени чувства. От една страна нашият министър благодари за хуманитарната помощ, по която Германия заема първо място. От друга – с известна минорна нотка в гласа, обясни на събралите се германски и български журналисти, че изпитва чувство, че някои западноевропейски страни, донякъде и Германия, когато се говори за Източна Европа, като че ли считат, че този район започва от Полша и свършва с Унгария...“

Вълков имаше предвид, че у нас липсват инвестиции от Запада, такива каквито вече имаше в Полша, Унгария, Чехословакия. Той засегна и българо-турските отношения, подчертавайки, че България често се пренебрегва за сметка на Турция, но България е сто процента европейска държава, докато европейската територия на Турция е само няколко процента, т.е. тя е основно азиатска държава. В кореспонденцията също така се казваше, че Ханс-Дитрих Геншер „е обещал да се застъпи за приемането на нашата страна в Съвета на Европа“. Достигната бе и договореност да започнат разговори за подготовка на обхватен (рамков) българо-германски договор, по подобие на тези, които ФРГ имаше вече с Полша и с Чехословакия. Такъв договор наистина бе подписан през м. октомври 1991 г..

Това, което обаче читателят нямаше как да научи от кореспонденцията бе, че всъщност по най-важния за нас тогава въпрос, този за откриването на кредитна линия за България, Вълков бе получил отказ. Геншер, както преди това Мьолеман по време на посещението на Пушкаров, не ни даде никакви надежди. Пред Вълков Геншер само повтори доводите на Мьолеман за необходимостта от решение на въпросите с нашия дълг в Парижкия клуб на кредиторите и в МВФ. Май че слънцето изгря само за Геншер, не и за Вълков, защото Геншер получи нашата подкрепа за политиката на Федералната република по отношение на Югославия, на ред бе отделянето на Съюзна република Македония, без да е необходимо да обещава кредити като компенсация. Все пак

получихме нещо – обещание за подкрепа относно членството ни в Съвета на Европа, което и без това бе сигурно.

В началото на м. май 1991 г. в Бон пристигна и председателят на Народното събрание Николай Тодоров. Неговото посещение обаче бе неофициално и не бе отразено в германските медии. Известният наш историк академик Тодоров изнесе най-напред две лекции в Берлин в Института за източни изследвания. Тук е мястото да отбележа, че до промяната у нас би било немислимо български учен да изнася лекции в подобен институт в Западен Берлин, тъй като „източните изследвания“ във ФРГ („Ostforschung“) се считаха в социалистическия лагер за един вид табу, за инструмент на „западногерманските реваншисти“, желаещи да си върнат изгубените „източни провинции“ в Полша, Чехословакия и СССР. В Бон Николай Тодоров бе приет на твърде ниско ниво за ранга си. Вместо да се срещне, както му се полагаше, с председателката на германския парламент Рита Зюсмут, той бе приет единствено от председателя на Комисията по външната политика на Бундестага Ханс Щеркен и разговаря също с Гернот Ерлер, за който вече многократно споменавам. Разбира се причината за хладния прием не беше свързана с личните качества на председателя на нашето Народно събрание, а с факта, че той представляваше „бившите комунисти“.

Академик Николай Тодоро отдели малко време и за среща с мен. Той сподели впечатленията си от визитата. По този повод се появи кореспонденция, озаглавена „**България търси активни връзки с Германия**“ (в „Дума“, 7.5.1991 г.). Аз познавах академика по линия на баща ми, който също бе академик, историк. Те понякога ходеха заедно на Витоша и баща ми ме е взимал 2-3 пъти на разходките им. Николай Тодоров бе дълги години директор на Института за балканистика към БАН, където Людмила Живкова защити своята кандидатска (*б.а. – по сегашните критерии – докторска*) дисертация и където работи няколко години като научен, по-късно като старши научен сътрудник.

Доста колоритно бе посещението в Бон на новия кмет на София Александър Каракачанов. Неговата длъжност всъщност бе „председател на временния столичен изпълнителен комитет“, каквото и да означаваше това. Любопитно бе, че Каракачанов оглавяваше изпълнителната власт в столицата ни като представител на Екогласност, нещо като български еквивалент на Партията на Зелените в Германия. При едни избори за кмет, каквито още не се

бяха провели, Екогласност самостоятелно навярно би получила по-малко от 1 процент от гласовете в милионния град, но това не пречеше Каракачанов да бъде приет в Бон като много видна личност. По това време Зелените вече определяха политическата мода в Германия. На срещата на Каракачанов с кмета на Бон християндемократата Ханс Даниелс отношението на местните политици и на пресата към младия софийски кмет бе като към изгряваща холивудска звезда, което личи и от снимката по-долу, поместена във вестник „Генерал-Анцайгер на 10 юли 1991 г.:

По повод на това посещение изпратих в редакцията на „Дума“ материал, озаглавен **„Каракачанов е очарован от Бон, но едва ли може да използва неговия опит в София“**. Там ставаше дума и за евентуалното участие на Каракачанов в едни бъдещи избори за кмет на столицата. Кореспонденцията ми за жалост не бе публикувана. Навярно е имало по-важни теми през този юлски ден на 1991 г.

Във връзка с едно друго посещение на министър от правителството на Димитър Попов, ми се отдаде уникалната възможност да летя с военен хеликоптер на германската армия (Бундесвер). Историята се случи в края на месец юли 1991 г. Една сутрин, мисля че беше на 24 юли, което се падаше в сряда, ми позвъниха от отдел „Връзки с обществеността“ на Министерството на отбраната и любезна дама ми съобщи, че на 26 юли, т.е. в петък, в поделение на Бундесвера в град Пасау ще се проведе церемония по предаване на хуманитарна помощ от германското

Министерството на отбраната на българска правителствена делегация. Аз, като кореспондент на български вестник в Бон, съм поканен да присъствам на церемонията. Ако желая да отида в Пасау трябва да се явя на 26 юли сутринта в 9.00 часа на главния вход на комплекса на Министерството на отбраната в „Хардхьоє“. Там ще се събере група от журналисти и други гости и ще получим съответните инструкции за пътуването.

Речено-сторено. Минаха два дни и на 26 юли, точно в 9.00 часа аз се явих на уреченото място. Комплексът от сгради и съоръжения на Министерството на отбраната в Бон беше разположен върху доста голяма площ край града, представляваща нещо като плоско, леко издигнато плато. Местността се наричаше „Хардхьоє“ („Hardthöhe“), което може да се преведе като „Издигната твърдина“. Главният вход на комплекса бе кръстен „Nordwache“, което на български означава – „Северна стража“ или „Северна вахта“. Когато отидох там вече имаше група от десетина колеги. Поздравих ги и зачаках заедно с тях. Бях единственият българин, а навярно и единственият чужденец в групата. Колегата от БТА бе по това време в отпуска в България. Скоро при нас дойде млада жена, може би тази, с която бях разговарял преди това по телефона. Беше във военна униформа, която много ѝ отиваше. Поздрави ни, представи се, провери ни по списък, като всеки показваше документ за самоличност или журналистическа карта, след това ни преведе през охраната до един микробус, спрял наблизко. Качихме се и поехме нанякъде. Пътувахме десетина минути. Микробусът спря и ние слязохме. Беше военно летище. Един доста голям транспортен военен хеликоптер, боядисан в тъмно зелено, стоеше на бетонната писта готов за полет, с отворена вратичка и спуснатата стълба. Ревът на мотора бе оглушителен. Качихме се вътре. Там вече имаше двадесетина пасажера, всичките с униформи. Намерих едно празно място до прозореца и седнах. Не знам каква марка бе хеликоптерът, навярно Сикорски.

*Главният вход на Министерството на отбраната на Хардхъое
(Thomess, Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported).*

Това бе първият ми полет с хеликоптер и ми беше страшно интересно. Както казах бучеше много силно и яко ни друсаше, но за сметка на това гледката през прозорчето бе невероятна. Денят бе слънчев, не много горещ. Пътувахме около два часа преди на хоризонта да се появи прекрасния старинен Пасау, там където в Дунав се вливат, от едната страна река Ин, а от другата река Илз. Беше малко след 11 часа когато хеликоптерът започна да се снижава и скоро кацна на една височина над Пасау, направо във военното поделение. Ние, новопристигналите, се присъединихме към събралите се вече там военни лица и гости на нещо като прием в сградата на щаба на поделението. Някои от официалните лица бяха местни, други бяха пристигнали с коли от Бон. Тук беше и нашата делегация начело с министъра на здравеопазването Иван Черноземски, който, като член на правителството на Димитър Попов, се водеше за безпартиен, но се отнасяше добре към БСП. За церемонията бе пристигнал и посланикът ни в Бон Стоян Сталев. Стана ясно, че ще се подпише двустранно споразумение и след това ще се състои самата церемонията по предаването и приемането на хуманитарната помощ, като това ще стане на плаца пред щаба на поделението. Всички се отправихме натам. Плацът се намираще съвсем близо и представляваше доста обширна бетонна площадка с площ навярно 3-4 декара. На плаца, строени един до друг, стояха

военни камиони съветско производство, принадлежали доскоро на Националната народна армия на ГДР. Машините бяха от всякакъв вид. Открояваха се десетина огромни КраЗ-а. Това са чудовища дълги десетина метра, тежащи по над 20 тона с мощност на двигателя от 350 конски сили нагоре. Те стават даже за влекачи на междуконтинентални ракети. Имаше и средни по размер камиони, както и специализирани транспортни средства. Макар, че на редицата от камиони, подредени на плаца, не и се виждаше краят, стана ясно, че това е всъщност само една част от „хуманитарната помощ“, предоставена на България.

На бетонната площадка пред камионите, беше поставена трибуна с микрофон, отстрани имаше високоговорители. Присъстващите офицери и гости се бяхме подредили в полукръг, на няколко метра разстояние пред трибуната. Представителят на германското външно министерство говори пръв като подчерта значимостта на събитието в контекста на създаването на единна Европа, след това благодарности изказа нашият министър. Имаше ръкостискания и ръкопляскания. Когато всички се върнахме в щаба, бе подписано и съответното споразумение с приложен към него приемо-предавателен протокол. Стана ясно, че първият кораб с техника и инвентар на Бундесвера ще поеме към България от пристанището на Пасау още същия ден.

Аз успях междуременно да поговоря с министър Черноземски, с посланика ни в Бон г-н Сталев, както и с един от военните, които отговаряха за предаването на подарените ни военна техника и инвентар. Прегледах и току-що подписаното споразумение. След това помолих същия офицер от Бундесвера, с когото разговарях, да ми съдейства да се уединя някъде за да напиша кореспонденцията си за вестника. Той поговори с някакъв друг свой колега, навярно с по-висш чин, и скоро една млада дама във военна униформа ме заведе в празна стая с бюро и телефон. Обясни ми, че от там мога да телефонирам направо в редакцията си в София. Набързо скалъпих текста. Трябваше да предам материала директно от поделението в Пасау на нашите стенографки, защото след церемонията щеше да има малък коктейл и се очертаваше да се прибера в кореспондентския си пункт в Бон едва вечерта, което правеше отпечатването на материала във вестника на другия ден проблематично. Когато написах текста позвъних, използвайки кода на София, и скоро чух приятния глас на дежурната стенографка Вася. Започнах да диктувам и след десетина минути бях готов. Така

аз станах първият български журналист, който е предавал кореспонденция в България директно от военно поделение на НАТО.

Кореспонденцията бе отпечатана на следващия ден на видно място. Започваше на първата страница на вестника, точно под главата му, с пренос на вътрешна страница (в. „Дума“, 26 юли 1991 г.). Заглавието бе **„От Пасау тръгна помощ за България“**. В кореспонденцията между другото се казваше:

„От пристанище Пасау за България тръгна първият кораб с хуманитарна помощ, предоставена от Министерството на отбраната на Германия. Общо ще бъдат извозени за България 200 тежкотоварни камиона, 5 цистерни и 5 подвижни работилници. Освен това – 20 000 шинела, 20 000 зимни военни наметала, 20 000 униформи, 40 000 пуловера, 30 000 шанцови инструмента, 25 000 униформени ризи и много друго военно облекло. Предоставя се и голямо количество медикаменти и санитарни материали. Общата стойност на хуманитарната помощ по калкулативни цени се определя на около 5 милиона германски марки... Помощта ще бъде извозена с 10-12 рейса, тъй като един кораб поема до 30 камиона.

...При връчването на помощта беше подписано споразумение, в което се казва, че Министерството на отбраната на Германия предоставя споменатите материални средства единствено за социални цели, за поддържане на развитието на България по демократичен път...“

Мога да добавя, че цялата тази техника и огромния по размери инвентар, които ни бяха дарени, след обединението бяха станали излишни за Бундесвера, тъй като германската армия се придържаше към стандартите на НАТО, а армията на ГДР използваше стандартите на Варшавския договор. Вместо да бъдат рециклирани или унищожени, което щеше да струва доста пари на германския данъкоплатец, те ни ги подариха. Така с един куршум бяха убити два заека – хем бе укрепено българо-германското сътрудничество, хем Бундесвера отчете икономия на средства. Не отричам, че част от нещата, например военните шинели, пуловерите, както и медикаментите, са ни били нужни, за тях трябваше искрено да сме благодарни, но от друга страна ми е трудно да си представя как огромните военни камиони, които харчат по 30-40 литра бензин на 100 километра, са били използвани

като „хуманитарна помощ“, може би са ги раздали на общините да ги използват за почистване на снега?

Та като стана дума за изгодни сделки си спомних за една друга моя публикация във в. „Дума“. Тя бе от 9 март 1991 г. и носеше заглавието **„Българи ще могат да работят в Германия“**. В нея се описваше първата спогодба, която нашето правителство предстоеше да подпише с правителството в Бон след обединението на двете германски държави. Това бе и първата международна спогодба въобще на новото правителство на Димитър Попов. В дописката се казваше, че изпращането на нашите работници ще става на основата на договори между фирмите, които се нуждаят от работници в Германия и българските фирми, които ги предоставят за определен период от време. Тези договори трябва да отговарят на някои условия. Българските фирми трябва да командироваат своите работници в Германия за изпълнението на конкретни задачи и за срока на пребиваването им в Германия да им плащат у нас съответните социални отчисления, съгласно българското законодателство и второ – българските фирми трябва да изпращат в Германия квалифицирани работници, които да могат да генерират по-голям доход от този, който нашите фирми ще получат като плащане по договора. Годишният контингент от български работници бе определен на 4000 хиляди души, като половината от тях трябваше да са в строителството. Максималният срок за пребиваване (командиране) в Германия за квалифицираните служители с висше образование бе 4 години, а за тези със средно образование, вкл. и средно техническо образование – 3 години. Важен елемент от спогодбата бе, че нашите фирми могат да изпращат в Германия само групи от работници (бригади), а не отделни работници. Това се правеше, за да може да се поддържа висока трудова дисциплина.

Каква бе изгодата от тази спогодба за двете страни? При германските фирми печалбата би била равна на разликата между трудовите разходи, които те биха имали, ако трябваше да наемат германски работници и разходите, свързани със съответния договор. Например, ако една германска фирма трябваше да използва 100 германски работници в течение на една година, то би трябвало да похарчи за заплати и социални отчисления примерно 5 000 000 марки. В същото време тя би заплатила на българската фирма по съответния договор примерно 2 500 000 марки. Което означава за германската фирма 2 500 000 марки печалба от

сделката. Българската фирма също би спечелила доста. Тя приблизително трябва да изхарчи за своите работници, командировани в Германия, по 20 000 марки на човек на година (заплата, социални отчисления и други разходи), което прави 2 000 000 общи разходи, но ще получи по договора от германската фирма 2 500 000 марки, т.е. ще реализира печалба от 500 хил. марки. Това е един много добър резултат за една българска фирма в онези гладни години. Разбира се ще спечелят и работниците. Те ще получат чисто от българската фирма примерно по 800 марки на месец, което по тогавашния курс на марката у нас си бе направо министерска заплата! Тази система за временна заетост се прилага успешно и до днес, макар, че европейските институции и някои държави членки, под натиска на профсъюзите, въведоха все пак известни ограничения върху прилагането ѝ.

***

Независимо от икономическата криза и неяснотата около формирането на правителството, и през тези тежки първи години след промяната, България си оставаше значим геополитически фактор, най-малкото заради стратегическото си местоположение в центъра на Балканите. Това пролича и при посещението ми през м. март 1991 г. във Виена, като член на групата чуждестранни журналисти от Бон.

Виена е строена да е столица на империя, но сега управлява средна по размер държава, по-малка по население от съседната германска провинция Бавария. Какво да се прави, така е, когато в течение на два века се счита за по-голям католик от папата, тогава когато в Европа вече доминират протестантите. Знае се, че благодарение на протестантска Англия, протестантска Прусия печели Пруско-Австрийската война и това е причината през 1871 г. столица на новата обединена германска държава да стане провинциалният Берлин, вместо пищната и благородна Виена. Истинският крах за този прекрасен град на Дунава настъпва обаче петдесет години по-късно, когато Австро-унгарската империя на династията на Хабсбургите позорно губи Първата световна война и във Виена, също както и в Берлин, е извършена социалдемократическа революция. Обявена е австрийската република, която вече включва само немското население на бившата империя, така огромната дотогава държава се свива до размерите на днешна Австрия, и Виена става имперска столица без империя.

Като кореспондент за ФРГ, а след 3 октомври 1990 г. и за цяла Германия, аз отговарях и за Австрия. Това бе причината през м. март 1991 г. да се окажа във Виена. Пътуването ми бе в рамките на посещение, организирано от австрийското правителство. Във Виена бе поканена доста представителна група от журналисти, акредитирани като кореспонденти на чуждестранни медии в Бон. Поводът за поканата бе да се демонстрира пред световната общественост успешната работа на наскоро създадената т.н. голяма коалиция – правителство, включващо вечните конкуренти за властта – Австрийската социалистическа партия (АСП) и Австрийската народна партия (АНП). През м. октомври 1990 г. в страната се бяха състояли парламентарни избори, по-точно избори за долната камара на парламента, наричана Национален съвет (Nationalrat). В новия състав на камарата АСП, която се считаше за лява партия, нещо като австрийски вариант на ГСДП, бе получила 81 места, АНП, която пък бе австрийският аналог на западногерманския ХДС, имаше 60 мандата. Значителен успех бе регистрирала крайнодясната Австрийска партия на свободата, която разполагаше с цели 33 места. За първи път в парламента на Австрия бе попаднала и местната Партия на Зелените. Нейните мандати бяха 9.

Освен представянето на голямата коалиция, имаше и една друга, деликатна причина за поканата, отправена от австрийското правителство. Тя се казваше Курт Валдхайм или по-скоро аферата „Валдхайм“ (на снимката по-долу е Курт Валдхайм като Генерален секретар на ООН). В момента, когато ние посетихме Виена, г-н Валдхайм бе Федерален президент на Австрия. Неговото име обаче не се споменаваше никъде в програмата на нашето пребиваване. Странно нали?

Отговорът на загадката бе доста прост – срещу Валдхайм се бе разгърнала мащабна международна кампания. Ето малко история по случая. От 1968 до 1970 г. Валдхайм е външен министър на Австрия, а през 1972 г. Съветът за сигурност на ООН го избира почти единодушно за Генерален секретар на ООН! Остава на този най-висок политически пост в света цели два мандата. След завръщането си от Ню Йорк Валдхайм се включва отново във вътрешния политически живот и през 1985 г. е издигнат за кандидат за президент от името на своята партия АНП. При този международен авторитет, дето се казва победата му бе в кърпа вързана. И той действително стана федерален президент, но на много висока цена. По време на предизборната кампания в някои от

най-авторитетните американски и западногермански издания, а след това и в местни австрийски издания, се появиха публикации за участието на Валдхайм във Втората световна война като офицер от германския Вермахт. Твърдеше се, че всъщност това участие не е било толкова невинно, както той го е описал в своите мемоари. Списание „Щерн“ спомена за членство на Валдхайм в националсоциалистическия студентски съюз. Валдхайм отрече това, но скоро „Ню Йорк таймс“ написа за участие на Валдхайм в наказателни операции срещу партизани в Югославия. Валдхайм отново отрече, но кампанията не само не стихна, а обратното – усили се. През 1987 г. президентът на Австрия бе включен в списъка на Министерството на правосъдието на САЩ, съдържащ имената на граждани на чужди държави, на които е забранено да се издават входни визи. Естествено при това положение за правителството на Вранички бе важно да демонстрира пред света своята стабилност и по възможност да намали имиджовите щети от „Аферата Валдхайм“. За социалиста Вранички това не бе особено трудно, тъй като Валдхайм бе от Австрийската народна партия, която в момента бе част от голямата коалиция, но си оставаше, в исторически план, основният конкурент на АСП.

Курт Валдхайм като Генерален секретар на ООН(Bernard Gotfryd).

Явно тази деликатност на ситуацията бе допълнително допринесла за изключително радушния прием, на който се

радвахме. Трябва разбира се да отбележа, че и при други мои служебни посещения в австрийската столица, домакините винаги са се представяли на изключително високо ниво. В случая, който описвам, в потвърждение на тези мои думи е достатъчно човек да хвърли един поглед на начина, по който е изписано името ми на програмата на визитата (виж илюстрацията по-долу). Веднага разбираш какво означава чудесната немска дума „Höflichkeit“².

Програмата ни във Виена бе наситена със събития, имаше срещи с председателите на двете камари на австрийския парламент, с външния министър Алоис Мок (Alois Mock), с други министри от австрийския кабинет и разбира се със самия федерален канцлер Франц Враницки (Franz Vranitzky). Любопитен детайл в програмата бе срещата ни с шефа на фракцията на Зелените. Както вече отбелязах, по онова време техните представители в австрийския парламент бяха една шепа хора, но и тогава вече си личеше, че ролята на Зелените на австрийската политическа сцена силно надхвърля както размера на членската им маса, така и влиянието на парламентарната им група.

---

² Превежда се като „вежливост“, но всъщност означава нещо повече. Произлиза от думата Hof (двор) което ни препраща към обноските в двора на господаря, или в случая – към обноските в австрийския императорски двор.

Враницки ни прие в старинната сграда на площад Балхаузплатц (по-долу на снимката), където по времето на Виенския конгрес (1814-1815 г.) е била държавната канцелария на принц Метерних. Пълното име на принца е Клеменс Венцел Непомук Лотар фон Метерних-Винеберг-Байлщайн. Външният министър на една империя с размерите на тогавашна Австрия е можел да си позволи подобно име, но не и канцлерът на днешна Австрия. Враницки, като син на обикновен работник, нямаше пред фамилията си даже и едно „фон“. За сметка на това се бе изучил и бе станал доктор по финанси. Залата, в която ни прие ръководителят на австрийското правителство впечатляваше, като се почне от паркета и се свърши с бароковите картини и вази, всичко си беше напълно в стил „Метерних“. Но миналото величие, отразяващо се в изящните мебели, кристалните полилеи и тежките копринени завеси, беше безвъзвратно отминало. След края на империята австрийският канцлер се бе превърнал в един второстепенен актьор на европейската политическа сцена. Подчертавам – второстепенен, но не и третостепенен, каквито са представителите на периферните европейски страни. Единственото, което го правеше по-различен от останалите второстепенни европейски актьори бе, а остава и до днес, особеният статут на Австрия като „вечна неутрална държава“.

Службата на федералния канцлер на площад Балхаузплатц № 2 изглежда почти по същия начин, както и при Метерних (Manfred Werner - Tsui, [Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0](#)).

След Втората световна война Австрия и нейната столица Виена са поделени между страните-победителки СССР, САЩ, Великобритания и Франция. Най-големи, както в цяла Австрия, така и във Виена, са съветските окупационни зони. Причината е била доста проста – именно Червената армия е завладяла Виена и по-голямата част от Австрия. Периодът на чуждестранната окупация на Австрия продължава цели 10 години. За разлика от Германия, Австрия формално не е била никога окончателно разделяна на отделни части, принадлежащи на западните съюзници и на СССР. Граници между отделните окупационни зони е имало, но те лесно са били преминавани и в двете посоки. Въпреки това границите са създавали сериозни проблеми както за гражданите, така и за бизнеса. Виена, където придвижването между окупационните сектори е било свободно, постепенно се превръща в център на международния шпионаж и това създава допълнително напрежение между бившите съюзници от войната.

През десетилетието 1945-1955 г. се предприемат различни дипломатически инициативи за излизането на Австрия от окупационния ѝ режим. През 1955 г. най-сетне е достигнато съгласие за решаване на „австрийския въпрос“. То включва две части: първо, подписване на договор между окупационните сили за връщане на националния суверенитет на Австрия и второ – приемане от страна на суверенната австрийска държава на безсрочно задължение да спазва стриктен военно-политически неутралитет, който по онова време означава страната да не се присъединява нито към НАТО, нито към противоположния блок – Варшавския договор. Държавният договор за възстановяването на австрийския суверенитет е подписан на 15 май 1955 г. във Виена от външните министри на четирите окупационни сили. По втората част от решението на „австрийския въпрос“ следва специален закон за вечния неутралитет, приет на 26 октомври 1955 г., който по-късно е закрепен в австрийската конституция.

През всичките тези години, когато се работи за решаването на „австрийския въпрос“, независимо дали е управлявал Сталин или наследникът му Хрущов, съветското ръководство всячески се е стремяло да приложи „австрийския опит“ за решаването и на много по-важния за него „германски въпрос“. Усилията на Москва в това направление през 50-те години на миналия век обаче остават напразни. Западът никога и за миг не си помисля да превърне Германия в неутрална държава по примера на Австрия.

В началото на 90-те години австрийският неутралитет бе вече доста различен от този в средата на 50-те години. Австрия се готвеше да се присъедини към Европейската икономическа общност и усилено привеждаше своето законодателство в съответствие с това на ЕИО. Във външната си политика тя все по-плътено координираше действията си с тези на западните си партньори. Въпреки това обаче, принципът на „вечния неутралитет“ не се поставяше под съмнение. Въпреки кризата в Източния блок във Виена продължаваха да демонстрират приятелските си отношения със Съветския съюз и с източноевропейските страни, в това число и с България. Хората, които са запознати с историята на Балканите знаят, че интересът на Австрия към България, като геополитически център на нашия полуостров, не е от вчера. Дори и в сегашния си мини-формат Австрия продължава да тачи старите си връзки с балканските държави. Австрийските фирми, които дълги години реализираха допълнителни печалби от ролята си на посредник между технологично напредналия Запад и богатия на суровини Изток, не желяеха през 90-те години на миналия век да загубят специалните си позиции. В същото време обаче във Виена бяха ясно усетили „вятъра на промяната“ и се готвеха да влизат с ускорен темп в ЕИО преди натам да се запътят дузината източноевропейски страни от разпадащия се просъветски блок. Австрия влезна в Европейската общност, която наследи Европейската икономическа общност, на 1 януари 1995 г., заедно с още две неутрални страни – Швеция и Финландия.

Както вече споменах при нашето посещение в Австрия през м. март 1991 г. там управляваше голяма коалиция, включваща Австрийската социалистическа партия и Австрийската народна партия. Тъй като през пролетта на 1991 г. и у нас продължаваше да се дискутира въпросът дали е възможно и дали е необходимо в София да управлява „голяма коалиция“ с участието както на лявата БСП, така и на десните опозиционни партии, то опитът на Австрия можеше да послужи за образец. Поне така си мислех аз и затова използвах срещата на нашата група журналисти с шефа та АНП Йозеф Ригел за да подхва на въпроса за ползата от „големите коалиции“. Ето материала, който изпратих след тази среща в редакцията на в. „Дума“(с известни съкращения):

Австрийският вицеканцлер оправдава голямата коалиция със Социалистическата партия

...Представителят на в. „Дума“ попита господин Риглер какъв механизъм съществува за решаване на спорните въпроси в коалицията и не се ли опасява неговата партия, че ще загуби част от избирателите си поради сътрудничеството си с австрийските социалисти?

Господин Риглер отговори, че основното в механизма на голямата коалиция са предварителните консултации. Те стават на базата на приетата работна програма на кабинета, в която предварително строго са очертани целите на коалицията. Правителствената програма е плод на продължителни преговори и на ясно определени компромиси. Разбира се, консенсус съществува само по главното, като например по влизането на страната в Европейската общност. Докато по някои други въпроси има спорни моменти и там АНП се стреми да защити, доколкото това е възможно, своите собствени позиции. Това се отнася например по въпроса за бюджета или при извършването на реформата в икономиката, където АНП е за намаляване на държавния сектор.

Самият механизъм за консултации е на няколко равнища. Най-ниското е в рамките на отделните институции, например в министерствата, където стават ежедневни консултации между експертите от двете управляващи партии по различни конкретни въпроси. Ако след такава консултация някой дискутиран въпрос остане „висящ“ тогава той се изпраща на по-високото ниво на консултации, например в рамките на правителствените заседания. Най-важните въпроси се обсъждат на най-високото ниво – ежеседмичните координационни разговори на ръководствата на двете управляващи партии.

Що се отнася до евентуалната загуба на гласове, то наистина има такава опасност, призна господин Риглер, но той счита, че интересите на Австрия стоят над чисто партийните интереси. Сегашният момент е от историческо значение за Австрия и е необходимо да се действа заедно, за да се постигне членството в ЕО. Народната партия дълго се е борила за тази цел и сега, когато курсът към ЕО вече се приема и от социалистите, то според него, трябва да се подкрепи общия курс. Вицеканцлерът бе на мнение, че избирателите, в края на краищата, правилно ще оценят тази политика на АНП.“

Франц Враницки като канцлер (Bibliothek am Guisanplatz, Sammlung Rutishauser, Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0).

Мисля, че този материал добре пасваше на ситуацията у нас, за това, че националните интереси трябва да се поставят над партийните, че трябва да се търсят общите цели и т.н., но за жалост материалът ми не видя бял свят и остана да събира прах в някой шкаф. Същата участ сполетя и следващата ми кореспонденция от Виена, този път след срещата със самия федерален канцлер и шеф на австрийските социалисти Франц Враницки (на снимката по-горе).

Враницки ни прие много официално, бих казал даже тържествено, в залата, където се провеждаха заседанията на министерския съвет. Беше в елегантен сив костюм и изглеждаше като същинско американско юпи, просто Кенеди, въобще не личеше че е на 53 години. В нашата група имаше няколко американски журналисти и горе-долу толкова представители на големи западноевропейски вестници и явно това също бе допринесло за особения жест на внимание от негова страна – да ни приеме в тази великолепна старинна зала. От Източна Европа, освен мен, в нашата група имаше още по един журналист от Унгария, Полша и Югославия. Всички седнахме около огромната елипсоидна маса, Враницки бе в центъра, там където навярно седеше и по време на заседанията на кабинета. Аз бях от лявата му страна, през един стол, дето се казва почти до него. Това ми помогна да му задам много ясно своя въпрос (виж кореспонденцията по-долу). Враницки се

отнесе с уважение към засегнатата от мен тема, което означаваше, че се отнася с уважение и към България. Материалът, който изпратих в редакцията след срещата бе озаглавен: **„Канцлерът Вранички вижда добри възможности за българо-австрийското сътрудничество“**. Текстът е поместен по-долу:

„...Група чуждестранни журналисти, акредитирани в Бон, бяха на кратко посещение в Австрия по покана на местната служба по печата. Във Виена те бяха приети от канцлера д-р Франц Вранички.

На австрийския правителствен ръководител бе зададен въпрос от представителя на в. „Дума“ въпросът как той вижда изгледите за стабилизиране на икономиката в източноевропейските страни и каква роля биха могли да изиграят в тази насока Австрия и международната общност като цяло? В отговора си господин Вранички изтъкна, че вярва в успеха на предприятиите в тези страни реформи, в това число и в успеха на реформата в България. Според него на първо време голямо значение ще има съдействието отвън. В тази насока Австрия е започнала кампания за оказване на помощ на отделни страни. По решение на неговото правителство на България ще бъдат доставено като помощ семе за посев. „Аз вярвам – изтъкна Франц Вранички – че ще можем на двустранна основа да развиваме и промишлено коопериране“. Според австрийския канцлер има значителен потенциал за разширяване на връзките и този потенциал може сравнително бързо да се приведе в движение.

Но според Вранички за това е необходимо международната общност да осъзнае важното значение, което има поощряването на сътрудничеството с източноевропейските държави. Необходим е широк спектър от действия, като се започне от опрощаването на дългове и се стигне до оказване на съдействие в стратегическите направления на реформите. В това отношение австрийският канцлер очаква значителен ефект от работата на Международната банка за възстановяване и развитие в Източна Европа. В критичен план той изтъкна, че в Австрия съществува известно нетърпение по отношение на темповете на работа на някои западноевропейски институции (*б.а. – имат се предвид институциите на ЕО*) по източното направление. „Погледнато от гледна точка на размерите на Австрия и на нейната икономика – изтъкна Вранички – ние правим повече, отколкото европейския Запад“. Канцлерът се надява, че скоро нещата ще се променят и западноевропейските

институции ще се намесят по-активно в източноевропейските реформи.

Ръководителят на австрийското правителство специално подчерта, че сътрудничеството с България се намира в пряка зависимост от темповете на извършваните у нас реформи. При това той изтъкна, че не бива да съществуват илюзии – промените не могат да станат изведнъж и напълно безболезнено.

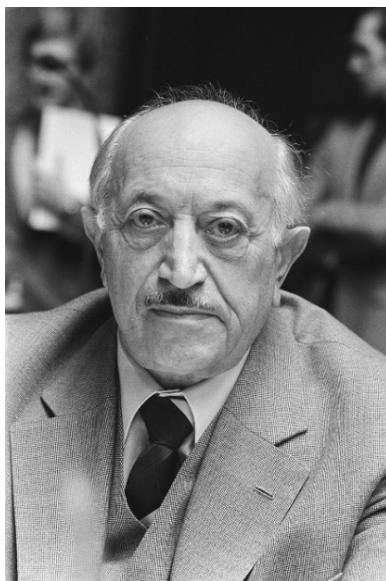
Югославски журналист попита ще има ли промяна в т.н. балканска политика на Австрия. В отговора си канцлерът изтъкна желанието на неговата страна и при новите условия да запази добросъседските си отношения с всички народи, населяващи Югославия. Оттук произтича и строгият принцип за ненамеса. „Ние нямаме нито политическо, нито морално право – каза той – да насърчаваме съществуващите противоречия. Това би било най-лошото, което може да се направи“. Относно евентуалното бъдещо членство на Австрия в Европейската общност Враницки сподели мнението си, че това членство няма да противоречи на неутралитета на страната. Във всички случаи обаче ще бъде проведен референдум по този въпрос. Предприятията, които не биха могли да издържат на по-голямата конкуренция при влизането в Общия пазар, ще получат държавна подкрепа. Тя ще бъде насочена не към запазване на нерентабилните производства, а към извършване на необходимите структурни промени.“

Как се разви по-нататък съдбата на Враницки и на Австрийската социалистическа партия? На парламентарните избори през 1994 г. в Австрия имаше истинско политическо земетресение. И двете партии, участващи в „голямата коалиция“, понесоха много тежки загуби. АСП начело с Враницки получи 35% от гласовете, със 7 пункта по-малко отколкото на изборите през 1990 г., а АНП 28%, което бе с 4 пункта по-лош резултат от този на предишните избори. Явно „голямата коалиция“ не бе харесала на австрийците. Големият победител бе опозиционната Партия на свободата на Австрия, която получи 23% от гласовете, подобрявайки резултата си от предишните парламентарни избори с цели 6 пункта. Сериозна крачка напред бяха направили и Зелените, получавайки 7,3 процента от гласовете. Въпреки това разместване на политическите пластове във Виена „голямата коалиция“ бе запазена и продължи да съществува чак до края на века. Що се отнася до Франц Враницки, той остана на власт до 1997 г., когато си подаде оставката и от двата поста – канцлер и шеф на АСП. Явно

вече усещаше, че дните на „голямата коалиция“ в Австрия са преброени. Управлението на Враницки безспорно ще се запомни с влизането на Австрия в Европейския съюз.

От командировката ми във Виена вестник „Дума“ отпечата само интервюто ми с ръководителя на Еврейския документационен център във Виена Симон Визентал и то с голямо закъснение (на снимката по-долу).

(National Archives of the Netherlands, Creative Commons Attribution-3.0)

Визентал ни прие много радушно. Той бе световно известна личност, наричан „ловецът на нацисти“. Роден е през 1908 г. в Лемберг (Лвов) в Галиция, която през 1991 г. се намираше в СССР, сега е в Украйна, а когато се е родил Визентал е била в границите на Австро-унгарската империя. Животът му е бил един непрестанен низ от прежеждия, които той обаче успешно е преодолявал. Въпреки че в родния му град не е допуснат да следва, през 1932 г. той успява да завърши архитектура в Пражкия университет и открива собствено архитектурно бюро. През 1936 г. се жени за ученическата си любов Сила Мюлер, също еврейка и далечна роднина на Зигмунд Фройд. След окупацията на Съветска Украйна от нацистите Визентал е арестуван и заедно с други евреи изкаран на пазарния площад на Лвов, за да ги разстрелят. Малко преди да дойде неговия ред, някъде около 12 часа по обяд, есесовецът, който

командвал разстрела, заповядал да спрат, навярно за да изпият по една бира или за да не хабят патроните и след това останалите все още живи евреи са били откарани в близкия концентрационен лагер.

Прекарва по различни лагери 4 години, но оцелява и на 5 май 1945 г. е освободен от една американска част. Сътрудничи с американците за разкриване на нацистките палачи. Като начало им дава списък с 91 имена на есесовци. Качествата му са оценени и му е дадена възможност в американската окупационна зона на Австрия да оглави Еврейския исторически документационен център – организация, чиято задача е била да идентифицира и издирва нацистките престъпници по целия свят. Това става през далечната 1947 г. Предполага се, че хората на Визентал, а и той лично, са допринесли за откриването в Аржентина на палача на евреите Адолф Айхман. Мосад успява да транспортира нелегално Айхман в Йерусалим и там той застава пред съда. Осъден е на смърт и обесен на 1 юни 1962 г. Други известни нацисти, които са били издирени благодарение на документационния център на Визентал са:

- през 1963 г. – Карл Зилбербауер, този, който е арестувал Ане Франк в Амстердам, станала световно известна благодарение на публикувания ѝ дневник за живота в гетото;
- през 1967 г. – Франц Щангъл, който е бил комендант на един от най-големите лагери в Трешлинка;
- през 1983 г. – Клаус Барбие (Клаус Алтман), комендантът на Лион по време на германската окупация и
- през 1987 г. - Франц Мурер, наричан „Касапинът от Вилнюс“.

Визентал остава на поста си начело на центъра за издирване на нацистки престъпници до 2003 г. Умира на 20 септември 2005 г. Сега на мястото на неговия документационен център действа Виенският институт за изучаване на Холокоста, носещ името „Визентал“.

На процеса в Йерусалим през 1961 г. - зад бронираното стъкло е обвиняемият Адолф Айхман, издирен с помощта на Визентал (Israeli GPO photographer).

Визентал обаче не се ограничаваше само с разобличаване на нацистки престъпници, свързани с избиването на евреите, той често сочеше с пръст и тъмните петна от войната в биографиите на известни австрийски политици. Осмели се да отправи критика даже към дългогодишния канцлер Бруно Крайски (1970-1983 г.), а по време на „аферата Валдхайм“ излезе с разобличения и срещу него. Така, че срещата на чуждестранните журналисти именно с Визентал явно не бе случайна, още повече, че тя бе организирана не от кой да е, а от самото австрийско правителство.

Що се отнася до моите лични впечатления от Визентал мога да кажа, че ме поразиха очите му – пронизващи като рентген. Иначе изглеждаше спокоен, уравновесен, бих казал даже благ човек, отговаряше с удоволствие на въпросите, но си мереше думите.

***

Една от силно политизираните теми в периода на перестройката бе екологията. Аварията в Чернобил се случи в самото начало на перестройката и до голяма степен определи дневния й ред. У нас екологията, като обществена тема, набра обороти във връзка с обгазяването на Русе и създаването по този повод през м. март 1988 г. на Обществения комитет за екологична защита на Русе, макар че и преди това около опазването на околната среда у нас вече се бе натрупало доста обществено напрежение. Трябва да отбележа, че според мен, Тодор Живков, а и хората около

него, добре съзнаваха големите рискове, с които е свързана екологията и съответно екологичното движение. В един момент те даже решиха да превърнат екологията от болна тема на властта във възможност за пиар. Така се стигна до насрочването от 16 октомври до 3 ноември 1989 г. в София на срещата в рамките на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, известна като Екофорум - София. Живков се надяваше чрез Екофорума да демонстрира пред Запада своята гъвкавост и отвореност към новите идеи, в това число и в областта на опазването на природата, а и да „изпусне парата“ на недоволството вътре в страната. Мисля, че това бе грешен тактически ход на Живков, не се получи нито едното, нито другото. Западът въобще не се вълнуваше от такива жестове на лутащото се наше висше ръководство в този дванадесети час на режима, а вътрешната опозиция логично използва Екофорума в София, за да засили позициите си. Беше създадена първата официално призната неформална политическа организация у нас - Екогласност. По инициатива на д-р Петър Берон от Екогласност на 20 октомври 1989 г., точно по време на Екофорума, се състоя знаменателен митинг в кино „Д-р Петър Берон“ на тогавашния булевард „Ернст Телман“, сега бул. „Витоша“ в кв. „Иван Вазов“, с който бе демонстриран отново опозиционния характер на екодвижението у нас. Една седмица по-късно Екогласност организира и протестна акция в градинката пред ресторант „Кристал“ в самия център на София.

Изхождайки от идеята за международен пиар чрез Екофорума, на нас, кореспондентите на в. „Работническо дело“ по света, бе поставена задача да натиснем газта по екологичната тема. Ето защо аз започнах да бомбардирам с молби за интервю баш еколога на ФРГ министър Клаус Тьопфер (Klaus Töpfer).

Тьопфер бе един от най-видните западногермански политици, верен съратник и даже личен приятел на Хелмут Кол. Роден е през 1938 г. във Валденбург, който по онова време се е намирал в германската провинция Силезия, днес това място е в Полша. Веднага след войната семейството се е преселило в малкото градче Хьокстер в Северен Рейн-Вестфалия. Още един „прокуден немец“ в коридорите на властта във ФРГ. Любопитна подробност - Клаус Тьопфер нямаше никаква представа от екологията в тесния смисъл на тази наука, защото никога не бе изучавал на университетско ниво нито химия, нито физика или някаква друга природна наука. Учил бе икономика в три университета и накрая се

бе дипломирал като макроикономист. От 1965 до 1971 г. е бил асистент към института за териториално планиране на Университета в Мюнстер и тук защитава дисертация, посветена на регионалната политика.

Въпреки, че не бе еколог, в тесния, научен смисъл на това понятие, Тьопфер дълги години заемаше длъжността федерален министър на околната среда, опазването на природата и сигурността на реакторите в първите две правителства на Хелмут Кол - от май 1987 г. та чак до ноември 1994 г. В последното правителство на Хелмут Кол на Тьопфер обаче му се наложи да се откаже от любимия си екологичен профил и да поеме министерството на териториалното планиране, строителството и градоустройството, т.е. получи назначение по професионалната си специализация. На негово място министър на екологията и ядрената сигурност стана изгряващата политическа звезда, чаровната източногерманка Ангела Меркел, която бе завършила физика и по-добре пасваше на този ресор. На Тьопфер това не му хареса, той вече бе събрал доста политически точки и не искаше да се откаже от амбициите си за канцлерския пост, започна демонстративно да се държи като кронпринц, т.е. като официален наследник на Кол. Но явно бе сбъркал в сметките си, защото Кол не мислеше скоро да абдикира и подобно на Тодор Живков, не обичаше около него да се мотаят кронпринцове. Ето защо през 1997 г. той направи на Тьопфер предложение, от което баш екологът на републиката не можеше да се откаже. Така Тьопфер се озова на хиляди километри от Бон в Найроби, столицата на Кения. Тук той зае едновременно три поста – оглави новосъздадената Програма на ООН по околната среда, стана Помощник генерален секретар на ООН и в същото време Генерален директор на бюрото на ООН в Найроби. Мисля, че това бе много добра компенсация за отказа на Тьопфер от канцлерските му амбиции. В Африка Тьопфер стоя дълго – чак до м. май 2006 г. След това се подвизаваше на различни постове и даже през 2018 г. го определиха за арбитър в спора за доставките на ток между Сърбия и Косово. Както казваше моят колега от вестника Красимир Иванджийски, има дялани камъни, които може да ги поставиш навсякъде.

През 1989 г. Тьопфер бе в стихията си. Екологията вече бе станала модна и покрай другото громеше изпадналата в кома комунистическа доктрина. Тьопфер бе един от първите консервативни политици, който разбра накъде духа вятъра и

отчетливо „позеленя“. Очакваше се, че той ще играе специална роля на предстоящия Екофорум в София ето защо аз силно се вълнувах дали ще има интервю с него. Дните минаваха, но не получавах отговор на въпросите, които бях изпратил в офиса му. Най-сетне, в самото навечерие на събитието, малко преди западногерманската делегация начело с Тьопфер да отлети за София, получих по факса отговорите. Ето текста на интервюто поместено в „Работническо дело“ на 14 октомври 1989 г., озаглавено **„Европа пред екофорума в София. Съвместна дейност, продиктувана от общите интереси“** (направени са известни съкращения):

„...- Господин федерален канцлер, кои са според Вас главните предизвикателства пред човечеството, свързани с опазването на околната среда?

- Очевидно на първо място трябва да се изтъкне проблематиката около изменението на климата. Тя ще бъде доминираща тема в международното сътрудничество през следващите години. Целта трябва да бъде подписване на конвенция и приемането на специален протокол с конкретни задължения по отделните проблеми, свързани с изменението на климата. Аз например смятам като крайно наложителни мерките в областта на енергийната политика, които трябва да доведат до намаляване на изхвърлянето в атмосферата на въглероден двуокис (*б.а. – сега се използва „въглероден диоксид“*).
- **Неотдавна в своя реч Ви заявихте, че околната среда на европейските държави представлява неделимо цяло. Какви изводи следват от този факт?**
- Казах това във връзка с планираното от Комисията на ЕИО изграждане на Европейска агенция по опазване на околната среда. Предвижда се в работата на тази агенция, която ще спомогне за създаването на система за наблюдение и обмен на информация, да участват и държави от Централна и Източна Европа. Това показва, че нашето „отваряне“ към източноевропейските ни съседи започва да придобива реални очертания, да се материализира. Федералната република има вече споразумения за сътрудничество за опазване на околната среда освен с България, също така с

ГДР, Чехословакия, СССР и Унгария. Аз съм убеден, че общите усилия за решаване на екологичните проблеми ще повлияят положително и върху връзките в други области – например в икономиката или в културния обмен.

- **След по-малко от седмица в София започва срещата по опазването на околната среда в рамките на общоевропейския процес. С какви предложения ще отиде на този форум делегацията на ФРГ?**
- Очаквам от форума в София нови важни импулси в редица области като например в сътрудничеството за намаляване на отрицателните екологични последици от промишлени аварии; намаляването на замърсяването на общи водни ресурси и моретата; в природосъобразното боравене с потенциално опасни химически вещества и други.

Федерална република Германия ще направи в София редица предложения по посочените проблеми. Във връзка с намаляването на последици от промишлени аварии ще предложим да се съгласуват мерки, които да засягат не само държавните органи, но и стопанските организации, експлоатиращи потенциално опасни мощности. По въпроса за химическите вещества с недостатъчно изучени свойства смятаме, че е необходимо да се извършват както постоянни проверки на предлаганите на пазара продукти, така и при пускането в употреба на нови химикали. Що се отнася до опазването на общите водни ресурси, то според мен и тук е необходимо да се стигне до подписването на конвенция. Тя трябва да доведе до съгласуване на принципите при опазването на водните ресурси в рамките на отделните европейски държави. От друга страна, чрез съвместни комисии да се допринесе за поддържането в по-добро състояние на тези ресурси в международните им измерения...”

През същата тази 1989 г. д-р Тьопфер стана особено известен с пламенната си подкрепа за плана, разработен от Германския институт за икономически изследвания, според който в Източна и Централна Европа трябваше да се изгради мрежа за наблюдение на околната среда, да се закрият част от ТЕЦ-овете, които използват

въглища и да се „провери сигурността на ядрените реактори“ (“Süddeutsche Zeitung“, 29.12.1989 г.). По това време Тьопфер още не говореше за закриване на източноевропейските ядрени централи, защото и да беше казал нещо подобно през 1989 г. никой нямаше да му обърне сериозно внимание.

След две годни обаче, когато Германия се бе обединила, повечето бивши социалистически страни бяха скъсали със СССР, а самият Съветски съюз бе на командно дишане, закриването на ядрените централи в Източна Европа, като крайна цел, бе включено в дневния ред на прехода.

През лятото на 1991 г., по инициатива на Германия и на още няколко страни, бяха съществено увеличени проверките на съветските ядрени реактори в Източна и Централна Европа. Такива реактори имаше, освен в СССР, още в Чехия, Словакия, Унгария и България. Експертите на Международната агенция за атомна енергия (МААЕ) посетиха нашата атомна централа в периода между 3 и 21 юни 1991 г. и на първи юли бе публикуван техният доклад. По това време АЕЦ „Козлодуй“ разполагаше с четири реактора тип 440 MW ВВЕР (Водо-воден енергиен реактор), пуснати в експлоатация през периода от 1974 до 1982 г. и два съвсем нови и много по-мощни реактора от тип 1000 MW, също ВВЕР. „Хилядниците“ имаха съвременна защита от прегряване, за да не се стигне до инцидент, подобен на аварията в АЕЦ „Чернобил“ през 1985 г. В доклада на експертите от МААЕ за АЕЦ „Козлодуй“ нямаше абсолютно нищо сензационно, там се казваше, че са установили „липса на култура на безопасност, заплахата за трудовата безопасност, слаба радиационна защита, липса на структурирано обучение на операторите и непълни оперативни процедури“. Тези забележки бяха, най-общо казано, технически и можеха лесно да се отстранят. Това бе проблем на оперативния мениджмънт на централата, който нямаше отношение към самата ядрена технология за производството на електроенергия. Бележките на МААЕ за АЕЦ „Козлодуй“ веднага обаче получиха политическа окраска и се превърнаха в инструмент за натиск. Изведнъж, без никаква видима причина, експертите, ни в клин, ни в ръкав, излязоха с препоръка да се затвори цялата ни централа! И наистина как е възможно в „изостанала България“ да има ядрена енергетика! Дето се вика, не сме дорасли за такова нещо и току виж сме оплескали нещата.

Препоръката на експертите от МААЕ бе незабавно широко разгласена от медиите и представена в напълно императивна форма, т.е. затварянето на АЕЦ „Козлодуй“ е нещо, което след този доклад вече се подразбира от само себе си. Справедливостта изисква да спомена, че за тази безпрецедентна атака срещу нашата ядрена енергетика голяма вина си носехме и ние самите, имам предвид българските медии и политици. Мисля, че на определени хора у нас бе внушено отвън да подемат тази тема на пълни обороти, поради две причини. Първата бе, че западните еколози вече бяха подели кампанията си против ядрената енергетика въобще и както видяхме, постигнаха своите цели, поне в Германия и в някои съседни страни. Втората причина, конкретно по отношение на АЕЦ „Козлодуй“ и другите атомни централи в Източна Европа, бе свързана и с очаквания антисъветски ефект, свързвайки нашите реактори с чернобилската катастрофа. Тези хора у нас, както тогава, така и сега, навярно смятат, че по този начин се борят за благородна цел, но всъщност те не разбират значението на АЕЦ „Козлодуй“ за нашата енергетика, въобще за нашата държава. АЕЦ „Козлодуй“ както тогава, така и сега, е основата на нашата енергетика, снабдявайки гражданите и фирмите с евтин ток, от който остава даже за экспорт. Мисля че през лятото и есента на 1991 г., в един момент да се очерня АЕЦ „Козлодуй“ стана мода и затова се стигна до онази перверзна „шега“ на предаването „Ку-ку“ за „аварията“ в АЕЦ-а, която бе излъчена по БНТ на 22 декември 1991 г. Трябва също да отбележа, че лично аз бях крайно разочарован и от позицията на в. „Дума“, който на първа страница, точно под главата на вестника, помести статия за доклада на експертите от МААЕ с провокиращото заглавие **„АЕЦ „Козлодуй“ трябва да бъде спряна, препоръчват международни експерти“** (в. „Дума“, 2.7.1991 г.).

След предаването на „Ку-ку“ и публикациите за доклада на МААЕ, в най-горещите летни дни на 1991 г., в Германия настана истинска паника около нашия АЕЦ. Започнаха да ми се обаждат по телефона съвсем непознати хора и с напълно сериозен глас да ме питат дали зная нещо за „катастрофата в атомната централа в Козлодуй“, колко хора са загинали, накъде е тръгнал радиоактивният облак? Тогава осъзнах каква огромна сила представляват медиите, че те всъщност създават събитията, а не ги отразяват. Аз се скъсах да обяснявам, че в АЕЦ „Козлодуй“ няма никаква авария, че ядрените реактори си работят съвсем нормално

и че никой, ама съвсем никой, нито е загинал, нито даже е ранен, но ефектът бе нулев. Както се казва, ходи доказвай, че нямаш сестра, щом целия град говори, че сестра ти е уличница.

На 3 юли 1991 г. (сряда) имаше насрочена пресконференция с участието на министър Тьопфер. Една от точките, по които той щеше да информира журналистите, бе „тревожната ситуация в АЕЦ „Козлодуй“ и позицията по този въпрос на федералното правителство. Пресконференцията бе от 11.00 ч. в една от залите на Федералната служба за пресата и информацията. Гледах да не закъснея и отидох малко преди 11.00 ч. Залата бе полупразна. Климатичната инсталация работеше с пълна сила, но въпреки това в залата бе горещо. Седнах на първия ред вдясно от подиума, който се издигаше в средата на залата. Там имаше дълга офис-маса и няколко стола. Скоро на подиума се настаняха Тьопфер и млад човек със строг вид, навярно от отдела за връзки с обществеността на екоминистерството. Първата точка бе за европейската агенция за опазване на околната среда, тя отне доста време, защото имаше въпроси на германски колеги. След това дойде ред на нашия АЕЦ. Тьопфер говори само няколко минути за проверката на МААЕ, като особено наблегна на това, че нашите реактори са от същия вид, като този който избухна в Чернобил, макар че всъщност това се отнасяше само за малките ни реактори. Накрая натъртено подчерта, че на предстоящата среща на министрите на екологията във Виена ще иска спирането на АЕЦ „Козлодуй“. Присъстващите в залата колеги приеха новината съвсем спокойно, като нещо, което се разбира от само себе си. Така де, ще спрат атомната им централа, ами естествено, че ще я спрат, тези хора въобще могат ли да боравят с подобна сложна техника! А последствията ако оплескат нещата, нов радиоактивен облак над Европа? Нямахме никаква дискусия, сякаш ставаше въпрос за спирането на фабрика за консерви, а не за затварянето на 6 ядрени реактора, струващи милиарди долари и произвеждащи повече електроенергия от една страна като Ирландия, например.

След като стана ясно, че от страна на моите германски колеги въпроси няма да има, събрах кураж, преглътнах слюнката, изправих се и попитах, дали не може да се увеличи сигурността на нашата АЕЦ без да се затварят реакторите? Тьопфер отговори, че не може. аз не спрях и зададох още един въпрос, като си мислех, че е въпрос-убиец: **„Господин министър, ще настоявате ли за спирането на АЕЦ „Козлодуй“ даже ако това доведе до**

разпадане на енергосистемата на България?“ Наивно предполагах, че това е всъщност риторичен въпрос, разбира се, че никой разумен човек не би рискувал да се срине енергосистемата на една цяла държава. Да, ама не, както казваше един колега. Без да му мигне окото д-р Тьопфер заяви, че има и по-важни неща от сигурността на енергосистемата на една страна. Разбира се, че има, когато тази стана е малка България. В Германия бяха забравили за режим на тока, веситата не знаеха какво е това, но ние оситата в България много добре знаехме как се редуват светло и тъмно. Спомням си как през 1985 г., точно след като започна перестройката и Горбачов спря евтините руски въглища, у нас въведоха режим две към едно – два часа има светло, един час стоиш на тъмно. Спомням си как ходехме с жена ми в градинката пред НДК-то на светло, защото там не спираха тока.

След категоричното изявление на Тьопфер за спирането на нашия АЕЦ пресконференцията приключи. Силно озадачен се качих на моя разнебитен Форд и го подкарах към „Адолфщрасе“, където по това време вече бе кореспондентския ми пункт. Седнах в хола на бюрото с пишещата машина и бързо „начуках“ кореспонденцията, като си мислех, че тя ще предизвика у нас бурно недоволство с мрачната си прогноза за нов, още по-тежък режим на тока, но се излъгах, не последва никаква реакция.

Поведението на Тьопфер имаше своето просто обяснение. В Германия по това време вече набираше скорост кампанията срещу атомната енергетика. Тя се ръководеше от Партията на Зелените, но в нея участваха още десетки други неправителствени екологични организация. Бързо „позеленяваха“ и големите партии – ГСДП и ХДС/ХСС. Всъщност движението за спиране на ядрените реактори беше стартирало доста преди времето на министър Тьопфер, някъде в началото на 70-те години на миналия век, почти едновременно с появата на доклада на Римския клуб „Границите на растежа“ („The Limits to Growth“), с който се оспорваше господстващата до тогава доктрина за неограничените възможности на науката и на човешкия прогрес и се чертаеше мрачна картина за пренаселеност на планетата и за изчерпване на природните ресурси, ако не се вземат драстични мерки за ограничаване на потреблението и на инвестициите, а от тук и за ограничаване на икономическия растеж. Относно значението на ядрената енергетика докладът „Границите на растежа“, от една страна, признаваше положителното ѝ въздействие за намаляване на емисията на въглероден диоксид и от

тук на термалното замърсяване (по онова време още не се говореше за парников ефект), но от друга страна, докладът строго заклеждаваше ядрената енергетика заради натрупването на радиоактивни отпадъци.

Именно тази позиция за опасното натрупване на ядрени отпадъци стана и основата на движението на Зелените против ядрените реактори. Това движение бе международно по своя характер, обхващаше и организации в САЩ, Франция, скандинавските страни, но ядрото му бе в Германия. Каква бе причината за германоцентризма на борбата с мирното използване на атомната енергия през 80-те и 90-те години на миналия век? Безспорно имаше някои идеологически предпоставки, свързани с традиционния германски мистицизъм, както и с германския следвоенен пацифизъм, но според мен имаше и важен икономически мотив – в Германия след войната нямаше как да се произвеждат ядрени реактори или пък да се обогатява уран. Тези дейности бяха запазена територия за победителките, за ядрените сили, които както тогава, така и сега, официално са само 5 – САЩ, СССР (сега Руската федерация), КНР, Великобритания и Франция. Ето защо ФРГ трябваше да се задоволи само да произвежда ток от своите АЕЦ, но при това да внася ядрената технология и да изнася отработеното гориво за рециклиране във Франция или във Великобритания. Постепенно с времето ФРГ разви и собствен капацитет за ядрени технологии, но зависимостта от обогатяването на отработеното ядрено гориво си остана. Тази зависимост правеше по-малко ефективна ядрената енергетика на Германия по сравнение с ядрената енергетика във Франция и Великобритания. Може би това е дало тласък в посока на търсенето на алтернативни източници на енергия за ФРГ, като се е тръгнало в две направления – внос на природен газ и развитие на вятърната енергетика? Може би затова движението на Зелените получи подкрепа и у част от бизнеса, заинтересована в производството и експорта на вятърни генератори. И още една любопитна подробност. Борците срещу ядрените отпадъци някак си забравяха да протестираат също толкова решително и срещу намиращите се във ФРГ американски ядрени оръжия.

***

Новата 1991 г. посрещнахме по семейно в българското посолство на брега на Рейн. Всички бяхме насядали на дългите

маси, покрити с бели покривки в залата за приеми. Хапвахме и пийвахме каквото дал господ. Но на тази Нова година нито печеното свинско ни се услаждаше, нито червеното вино ни правеше по-весели. Когато удари дванадесетият час и започна новата 1991 година, по традиция се чукнахме с българско шампанско и се разцелувахме, пожелавахме си щастие и радостни дни, но всъщност се питахме, къде ли ще бъдем след дванадесет месеца, дали пак тук, край Рейн, или у дома край Перловската река?

Не знам как носителят на Нобеловата награда за мир за 1990 г. другарят президент Михаил Горбачов е посрещнал новата 1991 г.. Сигурно както обикновено сред фалшиви овации и помпозни тостове за „нашия скъп Михаил Сергеевич“. Но съм сигурен, че и той и насъбралите се около него номенклатурчици са си задавали наум същия въпрос, къде ли ще бъдат след 12 месеца, дали пак ще посрещат новата година в разкошната зала на Кремъл, сред кристал и черен хайвер, или ще си стоят тихо по вилите в горите край Москва, а не дай си боже, ако вземе че гръмне пак някоя революция, тогава може и да търкат нарове в „Матроска тишина“ (б.а. – известен затвор в Москва)?

Зимата бързо отлетя и дойде пролетта на 1991 г., пълна със събития. Най-напред в центъра на вниманието бяха прибалтийските съветски републики. Те вече практически се бяха откъснали от СССР, но все още имаше известни колебания за формалните им стъпки към суверенитета. По този път вървяха Грузия, Молдова, Армения, Украйна и което бе най-фатално за СССР – самата Русия начело с Елцин. Точно в това размирно време, на 17 март 1991 г., се проведе единственият в историята на СССР всесъюзен референдум, в който гражданите трябваше да заявят дали са „за“ или „против“ запазването на СССР. Резултатите от референдума бяха изцяло в полза на запазването на СССР. В референдума участваха 80% от гражданите, имащи право на глас и от тях 75% отговориха с „да“ на съюза. Изглеждаше сякаш Горбачов е получил „глътка въздух“, но това бе напълно измамно впечатление. Напрежението между центъра и периферията в огромната държава след референдума не само не намаля, но се усили. Една от причините бе самият референдум. Въпросът, на който трябваше да отговорят гражданите бе зададен по такъв йезуитски начин, че фактически отговорът с „да“ означаваше де факто разпадане на СССР. Предполагаше се създаването на някаква полуфедерация – „съюз на суверенни държави“, като за федералната държава не оставаха почти никакви

компетенции, а цялата реална власт преминаваше в суверенните съюзни републики. Това което оставаше от СССР бяха абривиатурата и длъжността „президент на СССР“ за Михаил Горбачов, макар че не ставаше ясно, какво всъщност ще прави той в кабинета си в Кремъл ?

В управляващия елит в Москва вече бе настъпило кардинално разцепление. Бяха се обособили три групи. Една част от висшия ешелон на властта все още залагаше на Горбачов, но губеше позиции. Друга значителна част, която бе политически по-активна, и получаваше всеотна подкрепа от Запада, изцяло залагаше вече на Елцин. Имаше и една трета част в съветския елит, която се надяваше да се отърве и от двамата, и от Горбачов и от Елцин. Така или иначе времето работеше за Елцин, а той мечтаеше час по-скоро да стане пръв в Москва. Той искаше да господства, ако не върху цялата територия на съюза, то поне върху по-голямата му част, която се наричаше Руска съветска федеративна социалистическа република – РСФСР. На 12 юни 1991 г. се проведеха първите в историята на РСФСР избори за руски президент, които убедително бяха спечелени от Елцин. От този момент нататък в Москва вече имаше формално двама президента – Горбачов и Елцин, но реално управляваше един – Елцин.

В тази обстановка в Бон се мъчеха да лавират между Горбачов и Елцин. Проформа все още се правеха, че залагат на Горбачов, макар че реално работеха в полза на Елцин. Как ставаше това? Например по различния тон, с който се коментираха събитията, свързани с Горбачов и с Елцин. При оценката на действията на Горбачов се акцентираше върху безизходицата, а при Елцин репортажите и интервютата звучаха оптимистично-закачливо.

Ето един пример. През пролетта на 1991 г., малко след референдума за съхраняването на СССР, когато би трябвало да се появи някаква оптимистична нотка в буксуващата перестройка, сп. „Шпигел“ („Der Spiegel“ 13/1991) публикува обширно интервю с Горбачов, озаглавено „**Не всичко е още загубено**“. Вместо оптимизъм, от текста лъхаше отчаяние, особено когато Горбачов признаваше своите непрости грешки. Следният цитат добре илюстрира тази песимистична нагласа:

... **Горбачов:** Целите остават непроменени, политическият курс е същият. Това означава демокрация, гласност, смесена икономика с различни форми на собственост, нови стимули за

работа и нови форми на демокрация – чрез свободни избори в парламентите и съветите, разделяне на властта и изграждане на правова държава. Чрез всичко това бе раздвижено много в нашата мултинационална държава.

Шпигел: Раздвижване навсякъде, но в каква посока?

Горбачов: Най-големите загуби при нас възникват поради това, че процесите не са съгласувани помежду си.

Шпигел: Загуби, породени от търкания или нещо повече?

Горбачов: Не, не. Ние направихме грешки. Ще ви дам един пример. Ние дадохме на предприятията самостоятелност и приехме закон за създаването на кооперативи, но при това пропуснахме да създадем необходимата инфраструктура и да реализираме съответната данъчна политика.

Шпигел: Предприятията използваха своята самостоятелност преди всичко за да увеличат заплатите.

Горбачов: Ние ги освободихме от старата система на директно управление, но правилата на играта останаха същите. Същата липса на синхронизация се прояви и по отношение на политиката в областта на националностите. Ние често действахме твърде късно. Ето защо сепаратистите успяха да издигнат знамето на промените, но със съвсем други цели. Така възникнаха международните проблеми, нарушената пазарна система, и въобще тази твърде тежка ситуация, в която сега се намираме...

А ето как германските медии отразяваха събитията около „палавия“ Елцин. На 10 февруари 1991 г. вестник „Ди Велт“ помести обширен материал, заемащ половин вестникарска страница, който бе богат илюстриран с цветни снимки и носеше заглавието „Президентът на Русия празнува своята шестдесетгодишнина с необикновена откритост, сред изобилие от водка и шампанско“. Там пишеше: „...Миналата събота, сред приятели и членове на семейството, Елцин отпразнува своя рожден ден... Либералният критик на Горбачов, който известно време бе партиен шеф и глава на управата на Москва, отбеляза рождения си ден в резиденция на руския парламент в Зеленоград, на около 50 километра от съветската столица...Разчупвайки рамките на обичайното поведение на съветските държавни ръководители, Елцин предостави на една западна агенция правото да разпространи снимките от празника.“ При това агенцията съобщаваше, че по време на събитието в големи количества „са се леели водка и

шампанско“, така де Елцин е истински мужик, умее да се весели! На една от снимките бе показано как енергичния и леко пийнал нов силен човек в Москва умело върти в ритъма на рокендрола дъщеря си Елена.

Месец по-късно, през м. март 1991 г., Елцин дойде в Германия. Посещението бе неофициално, за да представи новоизлезлите си на немски книги: „Алтернативата“ („Die Alternative“), на издателство „Хоризонти“ (Horizonte Verlag GmbH) и „Записки на един неудобен“ („Aufzeichnungen eines Unbequemen“) на издателство „Кнаур“. Както и в случая с книгата на Шеварднадзе, а и в много други подобни случаи, чрез издаването на книгата се постигаше мултипликационен ефект – хем съответния политик получаваше солидна сума, която можеше да използва и за политическата си дейност, хем му се правеше много добра реклама, хем можеха да се проведат съответните неофициални разговори, далеч от ушите на медиите. В случая със „Записки на един неудобен“ трябва да се отбележи, че през късната пролет и лятото на 1991 г. тази книга бе издадена в 12 страни, което сумарно прави хонорар, измерван не с десетки, даже не със стотици хиляди марки.

Във връзка с представянето на книгата „Алтернативата“ на 7 март в Бон се проведе пресконференция с участието на Елцин. Тя бе организирана в ресторант „Am Tulpenfeld“ в правителствения квартал край Рейн. На пресконференцията имаше доста колеги, основно от големите германски вестници и от някои международни агенции. Най-напред думата бе дадена на Елцин. Той се изказа доста кратко и от това което каза единствено се разбра, че Горбачов прави много грешки, защото е непоследователен, ту е либерал, ту е консерватор. След експозето на Елцин думата взе издателят. Той представи съдържанието на книгата. Тя включваше единствено речи и статии на Елцин. Дойде време за въпросите и отговорите. Не съм запомнил особено много, защото повечето от отговорите на Елцин бяха уклончиви. Запомнил съм само ясно отговорът който той даде на най-важния въпрос – относно участието на обединена Германия (заедно с бившата ГДР) в НАТО. След като мънка две-три минути за новата архитектура на сигурността в Европа, Елцин направи пауза и отговори доста ясно – Да, Германия може да е в НАТО ако народът ѝ реши така. Последваха аплодисменти.

Звездата на Горбачов окончателно залезе след прословутия неуспешен августовски пуч. Всичко се реши в течение на тези четири-пет горещи летни дни, когато президентът на СССР си

почиваше в резиденцията край Ялта, а в Москва група пишман заговорници се опитаха да направят нещо като държавен преврат. Накрая войската в Москва се оказа, че всъщност подкрепя Елцин, а не превратаджиите и „пучът“ свърши. Така и не се разбра дали това бе истински пуч или пародия на „пуч“. Събитията в Москва започнаха на 18 август, което бе неделя, но по света, включително и в Бон, за „пуча“ се разбра едва на следващата сутрин – в понеделник. Този 19 август 1991 г. трябваше да е един обикновен, скучен, отпускарски понеделник. Канцлерът бе на традиционната си лятна почивка из австрийските Алпи, Бундестагът не заседаваше, нямаше политически мероприятия, пресконференции, нищо, ама съвсем нищо, сякаш времето бе спряло.

Аз имах някаква срочна работа в консулския отдел на посолството ни и се отправих към Бад Годесберг. Някъде около 9 часа, влезнах във фойето на консулския отдел. И тук цареше отпускарско спокойствие. В ъгъла на стаята работеше телевизор, зад едно бюро седеше спокойно някаква сътрудничка на консула. Внезапно вниманието ми бе приковано от гласа на диктора, идващ от телевизора. Загледах се, на екрана показваха танкове, след това пресконференция, а в единия край на екрана стоеше надпис: „Пуч в Москва“. Дикторът, макар и да четеше новините от Москва със сериозен глас, но в интонацията му нямаше особена тревога. Сякаш искаше да каже - да, става нещо важно, но не пък чак съдбоносно. Веднага ми мина през ум, че по същия начин западногерманските медии съобщиха и за падането на Хонекер - спокойно, без особени емоции и коментари, по-късно и за свалянето на Тодор Живков. Дали не следваше свалянето на Горбачов? Но защо, кой ще го смени?

След няколко секунди вцепенение се опомних, поздравих служителката на консулския отдел и я попитах дали консултът си е в стаята. Тя кимна потвърдително и закрачих към неговия кабинет. Нито аз, нито тя показахме с каквато и да е емоция, че ставащото в Москва ни засяга. По време на срещата ми с консула и двамата, макар че знаехме за „пуча“ също не обелихме нито дума по тази тема. Явно и той и аз още не бяхме обработили за себе си постъпващата информация и не желяехме да изразяваме позиция. Мисля, че бяхме правилно преценили ставащото.

Веднага щом свърших работата си в посолството се отправих към Правителствения квартал на Бон с надеждата да откроя съобщения за печата от партийните фракции в Бундестага или

някакво изявление на външното министерство. Нямаше нищо. Чак следобед се появи официална реакция. Случи се нещо нетрадиционно и според мен доста странно. От правителствената служба ме уведомиха по телефона, че в канцлерството се свиква извънредна пресконференция. Аз веднага отпраших натам, разчитайки преди пресконференцията да поговоря с колеги и евентуално да науча нещо от тях. Особено разчитах да срещна кореспондента на в. „Правда“, с когото поддържах приятелски отношения, но него го нямаше, а останалите колеги мълчаха като риби. В три часа следобед всички се бяхме събрали в залата за пресконференции на канцлерството, очаквайки всеки момент да влезне г-н Клайн, правителствения говорител и както обикновено, да прочете декларацията на правителството. Но се случи нещо още по-неочаквано, вратата отстрани на подиума се отвори и се появи...самият канцлер, придружаван от говорителя и от още една сътрудничка от пресслужбата. „Значи Кол се бе прибрал спешно от Алпите“ – си помислих наум. Канцлерът без никакви уводни думи на Клайн, направо зачете декларацията на правителството, бавно, спокойно и като подчертаваше отделни по-важни пасажи. След това отказа да отговаря на въпроси и с това пресконференцията приключи. Клайн допълни, че ще има пресконференция отново на другия ден или по-късно, за което ще бъдем уведомени. Ще цитирам най-важното от декларацията, съгласно текста, който изпратих във вестника (виж: „Западът настоява СССР да спазва задълженията си“, в. „Дума“, 20.08.1991 г.):

„В декларацията на германското правителство, която канцлерът Кол прочете пред журналистите в Бон, той постави няколко условия към Москва, съгласувани с другите западни държави...

- Новото съветско ръководство безпрекословно да продължи да изпълнява задълженията си по международните договори, в това число и по тези, свързани с изтеглянето на войските от Германия;
- В СССР да се спазват правата на човека и правата на малцинствата, намерили място в Парижката харта;
- Москва да съблюдава задълженията си по различните споразумения за контрола върху въоръженията и за разоръжаване;

- Да не се прекъсва в СССР процесът на демократизация и на реформи, в противен случай ще последват сериозни икономически санкции;
- Да се дадат гаранции, че няма да пострада сваленият президент Михаил Горбачов...“

Основният извод, който си направих след като чух декларацията, бе, че на Кол вече въобще не му пука за Горбачов. Той беше бита карта. Все пак на Горбачов му осигуряваха едно доста прилично съществуване като млад пенсионер. Спокойствието, с което Кол прочете правителствената декларация подсказваше и още нещо, че в Бон, а следователно и във Вашингтон, пък и в другите западни столици, не гледаха особено сериозно на последиците от „пуча“ в Москва. Защо бе така аз, нито тогава, нито сега, мога определено да кажа. Ще добавя, че втора пресконференция на Кол по повод на августовските събития в Москва не се състоя.

Мога да заключа, че по време на августовския „пуч“ в Германия не бе демонстрирана никаква реална политическа подкрепа на Горбачов в качеството му на легитимен ръководител на съветската държава. Май на всички вече им бе омръзнало от него и те ясно съзнаваха, че времето на перестройката безвъзвратно си отива. Затова твърде спокойно приемаха случващото се в Москва и разчитаха, че Елцин ще хване юздите, както и стана. Май само на ръководството на БСП наистина му пукаше за Горбачов. До такъв извод можеше да стигне човек, разглеждайки отпечатаната драматична заглавна страница на в. „Дума“ от 20 август 1991 г.. Под главата на вестника, с най-големите възможни букви бе изписано: „Свалиха Горбачов, светът вече не е същият“.

***

В началото на м. септември 1991 г. се завърнах в София. Обстановката, която заварих там, а и във вестника, бе много различна от тази, която бях наблюдавал само година преди това по време на отпуската ми през лятото на 1990 г. Действително обществото продължаваше да е разделено на две – на седесари и на бесепари, на „червени“ и „сини“, но това деление бе по-скоро като при футболните агитки на ЦСКА и Левски, имаше напрежение между двете обществени групи, но липсваше предишното ясно изразено идеологическо противопоставяне. Като с вълшебна пръчица, само за една година, всички в София бяха станали

либерали. Предстояха отново предсрочни парламентарни избори. Датата бе определена - 13 октомври 1991 г. и всички, и седесари и бесепари, разбираха, че вече няма как да се повторят събитията от миналото лято, когато БСП спечели изборите и излъчи свое правителство. Крахът на правителството на Луканов, който до голяма степен бе и под натиска на външни сили, както и идеологическата еволюция на БСП в посока на либерализма, просто правеха ненужна една нова победа на БСП. Както привържениците на СДС, така и тези на БСП разбираха смисъла на историческия момент, ето защо първите, доста по-спокойно отколкото преди една година, очакваха да им бъде връчена победата, а симпатизантите на БСП се намираха в състояние на дълбоко примирение – да става каквото ще, защото след провала на августовския „пуч“ в Москва и скитащите кучета по улиците в София вече разбираха, че с перестройката, а и със социализма е свършено.

В печатния орган на БСП, както и в самата партия, също силно духаше либералният „вятър на промяната“, „Дума“ бе пълна с материали, възхваляващи приватизацията, реформите по „плана Ран и Ът“, разобличения на „престъпния режим на Живков“. Имаше и призови за мирен преход, които срещаша одобрение сред читателите, но се губеха на фона на масовата конфискация на собствеността на партията, в това число и на собствеността на вестника, задаваше се и лустрация на кадрите. Това, което искаше част от опозицията бе връщане назад във времето, всеобхватна икономическа, политическа и идеологическа реставрация на режима до 1944 г., един вид реванш за поражението на Девети септември 1944 г.. Имаше обаче и една друга част от опозицията, която не бе свързана с режима преди 1944 г. и гледаше повече напред, даже не изключваше взаимодействие със социалистите, но на основата на либерализма. Тази, втората част от опозицията, намираща подкрепа и у част от западногерманските политици.

В новите условия предишните два отдела на в. „Дума“ „Капиталистически и развиващи се страни“ и „Социалистически страни“ сега бяха слети в един „Международен отдел“ начело със завърналия се от Варшава колега Максим Бехар, който се бе прочул като реформатор благодарение на публикациите си за полската „шокова терапия“. Доста хора от „старата гвардия“ бяха напуснали вестника, някои бяха започнали свой собствен издателски бизнес, други се канеха да направят това. В отдела ни ги нямаше Ненко Сейменлийски и Красимир Иванджийски, с които делях една стая

преди да замина за Варна. Ненко, както вече разказах, се занимаваше с подготовката на нов ежедневник, Иванджийски пък гласеше своето списание „Строго секретно“. Валери Натан работеше в една голяма банка, Максим Божилов сътрудничеса на чуждо компютърно списание и малко по-късно замина за Канада, Петър Пунчев кроеше планове за собствено джаз-радио. Владимир Жеглов и Детелин Сертов бяха създали дружество „Бизнес Бридж“ и се канеха да издават икономически седмичник, но за това ще стане дума по-нататък.

Преди това ще разкажа как Геншер закри перестройката у нас, а всъщност и в целия бивш социалистически лагер, защото ние бяхме останали последната страна, където все още уважаваха курса на Горбачов. Това стана на пресконференцията на германския външен министър след подписването на българо-германския договор за приятелско сътрудничество и партньорство в Европа. Беше 9 октомври 1991 г., сряда, до парламентарните избори, които щяха да се проведат в неделя, оставаха броедни дни. В залата за пресконференции на Министерството на външните работи бе многолюдно, но не толкова заради току-що подписания договор, колкото заради това, какво щеше да каже Геншер по повод на предстоящите избори. Външният ни министър Виктор Вълков бе във видимо приповдигнато настроение. Той навярно бе получил от Геншер уверение, че ще остане на поста си и след изборите. Това обаче не стана. След изборите министър на външните работи в правителството на Филип Димитров стана бившият лектор в Школата на МВР и бъдещ привърженик на месията Муун - Стоян Ганев. Личеше, че и Ханс-Дитрих Геншер е във видимо добро настроение (*виж по-долу факсимилето от публикацията във в. „Дума“ от 10.10.1991 г.*). И при него, разбира се, задоволството не бе свързано с подписания българо-германския-договор – това бе формален акт на признаване от нашата страна на вече случилото се германско обединение. Такива договори Бон по това време имаше с поне дузина други държави. Не, това което правеше Геншер толкова доволен бе друго. На лицето му бе разцъфнала лъчезарна усмивка защото той току-що бе провел консултации с политическите партии у нас, с всички освен с БСП, и бе получил твърда гаранция от всички, включително и от БЗНС на Вълков и от Движението за права и свободи на Доган, че този път изненади няма да има и че след изборите в неделя най-сетне и в България ще се сформира правителство без участието на перестройчиците, най-

сетне представлението ще свърши и завесата на историческата сцена ще бъде спусната. Както са казвали древните римляни *acta est fabula, plaudite* (представлението свърши, аплодирайте).

* * *

Два дни след изборите, по-точно на 15 октомври 1991 г., постъпих на работа като заместник главен редактор във в. „Български бизнес“. Реших да се занимавам с журналистика в сферата, където бях най-компетентен – икономиката. Мисля, че „Български бизнес“ бе първият частен икономически вестник у нас. Появил се бе на бял свят на 10 септември 1990 г. Преди това основателите му Владимир Жеглов и Детелин Сертов опитаха почвата с един друг икономически седмичник, който се наричаше „Бизнесмен“ и трябваше да излиза на български и на английски език. Английският вариант се наричаше „Business Bridge“. Разполагам с първия брой на „Бизнесмен“ („Business Bridge“) за

седмичата 7-13 май 1990 г., не знам дали са отпечатани и други броеве.

Но да се върнем на „Български бизнес“. Неговият първи брой е за периода 10-17 септември 1990 г., т.е. от времето когато на власт все още бе правителството на Андрей Луканов, но натискът върху него вече очертаваше края му. Водещите материали в този брой са силно критични към положението у нас. Най-обширният е озаглавен доста безкомпромисно - „Размисли за третата национална катастрофа“. Подписан е от Мартин Мартинов, което навярно е псевдоним, може би на Детелин Сертов. Вторият водещ материал в този първи брой на в. „Български бизнес“ е озаглавен - „Поляците и шокът“ и е с автор Максим Бехар. Това е силно положителен коментар за реформите в Полша, нещо, което по онова време отговаряше на господстващите у нас настроения. На първа страница е отпечатано и „Открито писмо“ от Националния съюз на стопанските ръководители в България. Сега тази организация от ранния преход е забравена, но на времето имаше доста голямо политическо значение. Основната идея в Отвореното писмо е, че трябва да се въдвори ред при провеждането на стачките, защото те силно вредят на икономиката. Явно публикуването на това Отворено писмо не е било случайно, защото под главата на вестника има текст, че „Български бизнес“ е издание на Националния съюз на стопанските ръководители в България, като за пояснение е добавено в скоби – „Съюз на работодателите“. Моят принос в първият брой на „Български бизнес“ е статията **„Приватизацията – справедлива, бърза, стабилна...“**, която е подписана с псевдонима ми „Димитър Веселинов“. Ето съдържанието на статията (с малки съкращения):

„Как да стане това? Ето някои идеи, които биха могли да залегнат в основата на един модел за извършване на приватизацията в уникалните условия на преход от планово към пазарно стопанство.

Принципът

Държавната собственост е била създавана в нашата страна през последните десетилетия като плод на всенародни инвестиции, мобилизирани чрез лишаване и самолишаване на населението от определени блага. Ето защо тази собственост принадлежи сега на целия народ, т.е. на деветте милиона български граждани, които са

нещо като солидарни сънаследници на общото имущество. Би било неправилно ако приватизацията се извърши като държавната собственост се предаде на колективите, които сега я използват или се продаде от различни изпълнителни органи, институции или фирми, които сега я владеят, но не са всъщност нейни собственици. Може ли например Варненската община да продаде Аспаруховия мост, който е строен със средствата на целия народ или пък колективът на Нефтохимическия комбинат край Бургас да претендира за собственост върху завода, който е струвал на държавата стотици милиони долара?

Възможно е някой да възрази, че не можем всички ние – деветте милиона българи, в еднаква степен да сме собственици на държавното имущество. Трябва ли да получат равни дялове и този, който примерно 30 години се е трудил за нейното създаване, и едно току-що родено дете? Но нали досега държавата беше нещо като опекун спрямо всичките свои девет милиона поданика и изграждането на нейната собственост ставаше централно и безапелационно, както се действа в едно семейство или в една семейна фирма. А е известно, че когато почине родителят, то неговите деца получават равни дялово от наследството, независимо от възрастта им. Освен това нека не забравяме, че през следващите години страната ни ще трябва да плаща голям външен дълг и това бреме ще падне най-вече върху младите членове на обществото.

Механизмът

Възможни са различни варианти за извършване на приватизацията в условията на преход от планово към пазарно стопанство и никой от тях не е гарантиран от недостатъци. Трудностите са от различно естество – политическо, юридическо, икономическо. Как например да се установи реалната стойност на даден актив, кой да го продава, как да се предотврати евентуалното заграбване на държавната собственост?

Механизмът, който се предлага в тази статия, е един опит да се реши въпроса, като се изхожда от по-горе изложения принцип. Този механизъм включва четири етапа.

Първи етап. – Правителството определя списъкът на активите, подлежащи на приватизация. Той се утвърждава от парламента. След това група експерти изчисляват сметната стойност на тези активи и начина, по който те ще бъдат приватизирани – чрез акции на борсата или чрез продажба на дялове

на търг. Всички данни за активите, включително и сметната им стойност, трябва да бъдат широко разгласени и да се разяснят добре условията за покупко-продажба на акциите и дяловете.

Втори етап. - Да кажем, че одобреният списък с активи е със сметна стойност 30 милиарда лева. При това положение упълномощената от парламента Българска народна банка отпечатва бонове на стойност, която да бъде умишлено занижена в размер, който да гарантира търсенето, например 20 милиарда лева. Боновете се разпределят по равно между всичките девет милиона български граждани. За тази цел могат да се използват единните граждански номера. Паралелно с емисията на боновете се извършват и необходимите мероприятия за организиране на търговията с акциите и за провеждането на търговете. След като боновете са раздадени на населението се насрочва една дата за начало на покупко-продажбите.

От съществено значение е да се разясни, че боновете нямат фиксирана стойност, че тяхната цена постоянно се променя в зависимост от търсенето и предлагането...

Трети етап. – Той започва на определена дата и трае определено време. През този период боновете се използват като единствено платежно средство при покупката на държавна собственост. Това, разбира се, може да става по най-различни начини. Някой може да реши със своите бонове да си купи акции, друг да се събере с приятели и да си купят заедно магазин или хотел. Може да се предположи, че по-голямата част от боновете ще бъдат предоставени срещу заплащане на банки и други фирми, които ще извършат посреднически операции или ще основат холдингови компании.

Четвърти етап. – След изтичането на определения срок...може да се окаже, че част от боновете са останали нереализирани...Така или иначе, всеки от владетелите им ще има право да ги върне в БНБ и да си получи номиналната им стойност. Банката пък, от своя страна, ще има право, след изтичането на срока, да реализира по свое усмотрение останалите нереализирани бонове...

Условията

За успеха на посочените мероприятия голяма роля ще изиграе предварителната разяснителна работа сред населението...Безспорно голямо значение ще има и прецизната

работа на експертите при оценката на подлежащата на приватизация собственост.

Важно условие за прилагането на посочения модел е и създаването на добре действаща фондова борса, безупречното организиране на търговете...Предпоставка за успех би била и навременната демонополизация на банковата система, която би създала нормални условия за борсова и извънборсова конкуренция...“

Подчертавам, тази статия се появи през м. септември 1990 г., почти година преди да започне масовата приватизация в бившите социалистически страни. Ще припомня, че най-напред масовата приватизация започна в Чехословакия, това стана през лятото на 1991 г.. Там населението получи приватизационни купони. При масовата приватизация в Полша, която стартира малко по-късно, се използваша т.н. дялови свидетелства, а в Румъния – сертификати за собственост. У нас масовата приватизация се извърши през периода 1996-1997 г. По съвпадение с модела, представен от мен във в. „Български бизнес“, инвестиционните книжа у нас действително бяха наречени „бонове“. Но това май бе единственото съвпадение между моята статия и реалната практика на масовата приватизация в България. Затова пък различията са много и то съществени. Най-важното различие бе, че докато в моя модел се предполагаше цялата държавна собственост, повтарям – цялата държавна собственост, да бъде приватизирана чрез бонове, то при реалната масова приватизация у нас през 1996-1997 г. от нейния обхват бяха изключени два важни сегмента. Първият бе дребната държавна собственост - магазини, ресторанти, ателиета, почивни домове, хотели, все обекти, които носеха добри пари и бяха дадени на общините, а те ги приватизираха често „под тезгяха“. Един от триковете, който бе приложен, бе тъй нареченото право на добросъвестния наемател да закупи наетата от него общинска собственост без да се провежда публичен търг. Така, например, всички магазини и ресторанти в новопостроените блокове в престижния квартал „Иван Вазов“, където живея, на бърза ръка станаха частна собственост, навярно по цени доста далеч от пазарните.

Другият сегмент, който бе изключен от масовата приватизация обхващаше големите и рентабилни държавни фирми, най-вече банките и основните обекти на инфраструктурата като

телекомът или електроразпределителните дружества. Това тлъсто парче от приватизационната баница отиде в Агенцията за приватизацията и в Консолидационната компания и се продаде там основно на чужди фирми и чужди физически лица, подобно на историята с приватизацията в бившата ГДР, където собствеността на оситата постепенно премина в ръцете на весита. Тъй като за масова приватизация у нас останаха основно губещи предприятия, то съвсем естествено масовата приватизация бе компрометирана, изроди се в нелоялна търговия с боновете на гражданите, в някакви странни холдинги и в крайна сметка се стигна до там, че повечето държавни предприятия, приватизирани чрез масовата приватизация, бяха ликвидирани.

По повод пък на нашата чуждо-поклонническа политическа култура във в. „Български бизнес“ отпечатах следния коментар, озаглавен **„Всички сме либерали“** (14-20 септември 1991 г.):

„България освен страна на розите е и страна на либералите.

Най-големите управляващи партии – Демократическата и Радикал-демократическата, естествено са либерални. За Алтернативната социално-либерална партия няма какво да говорим. Партията на премиер-министъра се именува Консервативна екологическа партия, а просветените знаят, че консерватизмът е до голяма степен синоним на либерализма (поне така е в майката на съвременната демокрация – Англия). Либерални са и по-малките формирания в СДС, защото претендират да защитават едни или други човешки права, а какво е това, ако не е либерализъм? За либерална като цяло се счита извънпарламентарната опозиция. БЗНС (е) например се гордее с традиционните си връзки с германските либерали от Партията на свободните демократи. Даже социалистите се кълнат, че не са чужди на това идейно течение.

Само че, както често става у нас, не е ясно какво всъщност се разбира под либерализъм? Може ли например да си либерал (и то управляващ!) и да събереш цялата икономическа власт в страната в няколко чифта ръце? Може ли да си либерал и да се опитваш да командваш независимата централна банка, да се разпореждаш със съдбата на другите банки? Хем си либерал, хем въвеждаш данъци, които обезсмислят предприемачеството.

Но най-странно е, че у нас може да се представяш за либерал и да подготвяш такава приватизация, която да удари яка плесница

на местния частен бизнес и да стои напълно средната класа, която се счита за опора на съвременната либерална демокрация.

А казват, че либерализмът – това било постоянно да свиваш намесата на администрацията в икономиката, да въвлечаш в предприемаческа дейност колкото се може повече хора, да разширяваш класата на собствениците. Но в замислите за провеждането на приватизацията у нас все по-ясно се очертава един, меко казано, странен модел, при който продажбата на държавна собственост изглежда ще се използва не за намаляване на повсеместната власт на администрацията, а напротив за нейното увековечаване. Това трябва да стане като властта, чийто носител е правото на собственост, се раздели между „държавата“, разбирай държавната администрация и чуждия капитал, представен най-често от крупни концерни, които по своята структура на управление не се различават кой знае колко от държавната администрация. Така възниква нещо като joint venture между държавната администрация у нас и чуждите концерни – една отдавнашна мечта на главните плановици в бившите социалистически страни.

Къде е в тази схема мястото на българския частен бизнес, на голямата маса от дребни и средни държатели на акции? В България вече има не малко фирми, които биха могли да инвестират в приватизиращи се обекти. В населението пък има спестявания за около 50 милиарда лева! Този потенциал би могъл да се „завърти“ в приватизацията, да набере обороти за няколко години. Но това няма да стане ако се приложи предлагания от проектозакона за приватизацията принцип на равнопоставеност. Кой ще се мери с международните икономически гиганти? Тогава не е ли редно да се потърси някаква формула за защита на интересите на местния бизнес и на родните дребни акционери? Да се приложи някаква преференциална система за тях, може би да се определят задължителни квоти от уставния капитал на подлежащите на приватизиране дружества, които да са за местни физически и юридически лица и да се отдели най-сетне дължимото внимание на отдавна събиращия плах проектозакон за борсите. Иначе всички сме либерали.“

Ето каква позиция изразява по тази тема носителят на Нобелова награда за икономика Йозев Щиглиц. Въпросът, който му задават е „Какво казваше Вашингтонският консенсус на бившите комунистически страни?“ Отговорът на Щиглиц е: „На държавите

им беше казано, че липсват стимули за развитие поради обществения характер на собствеността. Решението, което им се препоръчваше, бе приватизация и печалба, печалба, печалба. Приватизацията ще замени неефикасната държавна собственост и така системата, която се основава на печалбата, плюс съкращаването на военните разходи, ще създадат възможности да се използват наличните ресурси и да имат висок БВП и нарастване на потреблението. Притесненията относно разпределението и конкуренцията - или дори опасенията за подкопаване на демократичните процеси от прекомерната концентрация на богатство – това, се казваше, може да бъде предмет за обсъждане по-късно“. Това бе стратегията за „приватизация на всяка цена“, за която вече стана дума при анализа на ситуацията в бившата ГДР. Нещата се повтаряха по същия начин и в Полша, Унгария, Чехословакия (по-късно Чехия и Словакия), България и т.н. „Направете го бързо“ – бе изискването на Международния валутен фонд, а социалната цена нямаше значение.“³

---

³ Shock Therapy in Russia: Was there an Alternative? [онлайн ресурс].
Достъпно на: Commanding Heights : Joseph Stiglitz | on PBS (последно посетена на 20.02.2022 г.).